

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DÜNYASI EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

OĞUZNÂME VE ŞEHNÂME ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR
İNCELEME

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Somayeh EASY
92100005312

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN

İZMİR-2015

T. C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DÜNYASI EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

**OĞUZNÂME VE ŞEHNÂME ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR
İNCELEME**

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Somayeh EASY

JÜRİ ÜYELERİ

Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN (DANIŞMAN)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

Yrd. Doç. Söner SAĞLAM

Yrd. Doç. Mehmet AKKAYA

İZMİR-2015

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ę¼'ne sunduğum "Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Somayeh EASY

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Somayeh EASY
Numarası : 92100005312
Anabilim Dalı : Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı
Tez Başlığı (Türkçe) : Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme
Tez Başlığı (İngilizce) : A Comparative Study on Oğuznâme and Şehnâme
Tez Savunma Tarihi : 28 Ekim 2015
Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Muvaffak DURANLI
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKKAYA
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Söner SAĞLAM
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☐

Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır

☒

Düzeltilmelidir

☐

Başarısızdır

☐

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Doktora programlarında düzeltme alan öğrencinin 6 (altı) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ VE KİŞİSEL KABUL	I
ÖN SÖZ.....	1
GİRİŞ BÖLÜMÜ: TARİHÎ BAĞLAMDA FARS-TÜRK MÜNASEBETLERİ, BU MÜNASEBETLER ÇERÇEVESİNDE DESTAN KAVRAMI, DESTANLARIN ÖZELLİKLERİ ve ÇEŞİTLİLİĞİ	5
G.1. İSLAMİYET'TEN ÖNCE FARS-TÜRK İLİŞKİLERİ.....	5
G.2. İSLAMİYET'TEN SONRA FARS-TÜRK İLİŞKİLERİ.....	7
G.3. İRAN LİTERATÜRÜNDE DESTAN KAVRAMI.....	9
G.4. TÜRK LİTERATÜRÜNDE DESTAN KAVRAMI.....	11
G.5. DESTANLARIN ÖZELLİKLERİ	12
G.6. DESTAN ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN TERMİNOLOJİ- TERİMLER VE KAVRAMLAR.....	15
G.6.1. Epope, Epos, Epik	15
G.6.2. Sözlü Destan.....	16
G.6.3. Yazılı Destan.....	16
G.6.4. Temel-Asıl Destan.....	16
G.6.5. İkincil Destan	17
G.6.6. Doğal Destan	17
G.6.7. Yapay (Sunî) Destan	17
G.6.8. Halk Destanı.....	17
G.6.9. Millî Destan.....	17

G.6.10. Tarihî Destan	17
G.6.11. Arkaik (Mitik) Destan	18
G.6.12. Manzum Destan.....	18
G.6.13. Mensur Destan.....	18
G.6.14. Ölçülü Nesir Destanı	18
G.6.15. Büyük Destan- Küçük Destan	18
G.7. DESTANLARIN TEŞEKKÜLÜ ve TASNİFİ	19
G.7.1. Destanların Teşekkülü.....	19
G.7.2. Türk Destanların Tasnifi	22
G.7.3. İran Destanların Tasnifi	

I. BÖLÜM: OĞUZ KAĞAN DESTANI ve OĞUZNÂMELELER

I.1. “OĞUZ” KELİMESİ HAKKINDA-OĞUZ KAĞAN DESTANI’NIN TEŞEKKÜLÜ.....	41
I.1.1. “Oğuz” Kelimesi Hakkında	41
I.1.2. Türk Destan Geleneği Bağlamında Nâmecilik-Oğuznâmecilik	42
I.2. OĞUZNÂMELELER.....	47
I.2.1. İslamiyet’ten Önceki Varyantı.....	48
1. Uygur Harfleriyle Yazılmış Oğuz Kağan Destanı	48
I.2.2. İslamiyet’ten Sonraki Rivayetler (Varyantlar)	50
1. Reşideddin Oğuznâmesi (Tarih-i Oğuz ve Türkan ve Hikâyet-i Cihangîrî Ü)	50
2. Şecere-i Terâkime	52

3. Tarih-i Cihan-Güşâ (Cengiz Han Tarihi Tercümesi)	55
4. Yazıcıoğlu'nun Tevârih-i Âl-i Selçuk.....	56
5. Manzum Oğuznâme (Uzunköprü Nüshası).....	56
6. Andalıp Oğuznâmesi (Oğuznama'sı)	56
7. Kazan Oğuznâmesi (Kazan Nüshası).....	58
I.3.OĞUZ KAĞAN DESTANI ve OĞUZNÂMELER ÜZERİNE	
YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	58
I.4. UYGUR HARFLERİYLE YAZILMIŞ OĞUZ KAĞAN DESTANI	
(TÜRKİYE TÜRKÇESİ METİN)	61
I.5. REŞİDEDDİN OĞUZNÂMESİ.....	68
I.5.1. Reşideddin Oğuznâmesi'ndeki Ana Başlıklar	68
I.5.2. Reşideddin Oğuznâmesi'ne Göre Oğuz Hân'ın Şeceresi	76
I.6. EBÜLGAZİ BAHADIR HÂN'IN ŞECERE-İ TERÂKİMESİ.....	78
I.6.1. Şecere-i Terâkime'nin Ana Başlıkları	78
I.6.2. Ebûlgazi Bahadır Hân'ın Şecere-i Terâkimesi'ne Göre Oğuz Hân'ın Şeceresi	79
I.7. KAZAN OĞUZNÂMESİ (KAZAN NÜSHASI).....	81
I.7.1. Eserin Tanıtımı	81
I.7.2. Kazan Oğuznâmesi'nin Yazılışında Kullanılan Kaynaklar	84
I.7.3. Eserin Konusu ve Ana Başlıkları.....	86
I.7.4. Kazan Oğuznâmesi'nin Üzerine Yapılmış Çalışmalar	88
I.7.5. Kazan Oğuznâmesi'ne Göre Oğuz Hân'ın Şeceresi	91

I.7.6. Kazan Oğuznâmesi'nin Özeti	93

II. BÖLÜM: İRAN MİLLÎ DESTANI ŞÂHNÂMEH (ŞEHNÂME)

II.1. FİRDEVSÎ VE ŞEHNÂME	156

II.1.1. Firdevsî, Sanatı ve Şaheseri Şehnâme'ye Dair	156

II.1.2. Şâhnâmeh (Şehnâme)	160

II.2. ŞEHNÂME'NİN YAZILIŞINDA KULLANILAN KAYNAKLAR	161

II.3. ŞEHNÂME'NİN DÜNYACA BİLİNER NÜSHALARI	164

II.4. İRAN'DA ŞEHNÂME ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	168

II.5. TÜRKİYE'DE ŞEHNÂME ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	175

II.6. ŞEHNÂME'NİN ÖZETİ	179

III. BÖLÜM: OĞUZNÂME ve ŞEHNÂME'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

III.1. MİTİK, EPİK ve TARİHÎ YÖNLERİYLE OĞUZNÂME ve ŞEHNÂME	313

III.2. OĞUZNÂME ve ŞEHNÂME'NİN KAHRAMAN KADROSU	317

III.2.1. Epik Kahraman Kimdir? Epik Kahramanın Özellikleri Nelerdir?	317

III.2.2. Epik Eserlerde Yer Alan Tipler ve Bu Tiplerin Temel Özellikleri	320

III.2.3. Oğuz Kağan Destanı-Oğuznâmelerin Başkahramanı ve Özellikleri	323

III.2.4. Şehnâme'nin Başkahramanı ve Özellikleri	326

III.2.5. Oğuz Kağan-Oğuz Hân İle Rüstem'in Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	330

III.2.6. Oğuznâme ve Şehnâme'deki Kahramanların Cinsiyeti	333
III.2.7. Oğuznâme'de Kadın Tipleri.....	334
III.2.7.1. Uygurca Oğuz Kağan Destanı'ndaki Kadın Tipleri.....	335
III.2.7.2. Reşideddin Oğuznâmesi'ndeki Kadın Tipleri	336
III.2.7.3. Ebûlgazi Bahadır Hân'ın Şecere-i Terâkşmesi'ndeki Kadın Tipleri-Kazan Oğuznâmesi'ndeki Kadın tipleri	340
III.2.8. Şehnâme'de Kadın Tipleri	342
III.2.9. Kadın Tiplerinin Değerlendirilmesi	350
III.2.10. Oğuz Kağan Destanı-Oğuznâmelerin Erkek Kahramanları	352
III.2.11. Şehnâme'nin Erkek Kahramanları	353
III.2.11.1. Dahhâk (Ajidehâk-Zahhâk).....	355
III.2.11.2. Feridûn	361
III.2.11.3.Siyavûş (Siyaveş).....	369
III.2.11.4. Forûd	370
III.2.11.5. Pîran	371
III.2.11.6. İsfendiyâr.....	373
III.2.11.7. Behram-i Çûbineh	373
III.3. OĞUZNÂME ve ŞEHNÂME'DE MİTİK UNSURLAR.....	375
III.3.1. Oğuznâme ve Şehnâme'de Gökyüzü ve Yeryüzü Dikotomisi-Gökyüzü ve Yeryüzündeki Objeler ve İmgeler	376
III.3.1.1. Oğuznâme	376
III.3.1.2. Şehnâme	378

III.3.1.3. Kazan Oğuznâmesi'nde Yeryüzü İmgeleri (Deniz- Dağ Adları).....	380
III.3.1.4. Şehnâme'de Gökyüzü Kavramı	380
III.3.1.5. Şehnâme'deki Yeryüzü İmgeleri (Yeryüzü İle Bağlantılı Olan Unsurlar)	382
-Dağ Unsuru	382
-Bitki Unsuru.....	384
-Ateş Unsuru	386
-Su Unsuru	386
-Hayvanlar.....	389
III.4. OĞUZNÂME ve ŞEHNÂME'DE MEKÂN ve ZAMAN KAVRAMI	
III.4.1. Şehnâme'deki Mekân Adları.....	391
III.4.2. Kazan Oğuznâmesi'ndeki Mekân Adları	407
III.5. OĞUZNÂME ve ŞEHNÂME'DE OLAY ÖRGÜSÜ	411
III.5.1. Reşideddin Oğuznâmesi'nin Genel Şeması (Olay Örgüsü).....	412
III.5.2. Şehnâme'nin Genel Şeması (Olay Örgüsü)	415
III.6. OĞUZNÂME ve ŞEHNÂME'DEKİ MOTİFLER.....	419
III.6.1. Şehnâme'deki Ritüeller ve İnançlar	419
III.6.2. Şehnâme'de İbadet, Dua, Şükrân Motifleri.....	421
III.6.3. Şehnâme'de Bayrak, Sancak Mefhumu	423
III.6.4. Savaş Esnasında Kahramanların Kurdukları Çadırların Özellikleri ve Renkleri	424

III.6.5. Şehnâme’de Formel Sayılar	425
III.6.6. Şehnâme’de Rüya Motifi, Rüyaların Yorumlanması.....	428
III.6.7. Şehnâme’de Büyü Motifi	430
III.6.8. Şehnâme’de Kahramanın Özel Bir Belirti (Nişan) Taşımaları	432
III.6.9. Şehnâme’deki Olağanüstü Motifler	433
III.6.10. Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler ve Şehnâme’de Ortak Motifler ve Temalar	434
III.6.11. Oğuz Kağan destanı, Oğuznâmeler ve Şehnâme’de Farklılık Gösteren Hususlar	435
III.7. OĞUZNÂME ve ŞEHNÂME’DE HÜKÜMDARLIK ve KAHRAMANLIK.....	436
III.8. OĞUZNÂME ve ŞEHNÂME’DE İSLAMÎ UNSURLAR	437
SONUÇ	439
İNDEKS (ÖNEMLİ MEKÂN VE ŞAHİS ADLARI İNDEKSİ)	444
KAYNAKLAR (TÜRKÇE KAYNAKLAR-FARŞA KAYNAKLAR)	452-456
ÖZGEÇMİŞ.....	459
ÖZET.....	461
ABSTRACT	463
EKLER ve EKLERLE İLGİLİ NOTLAR	465

ÖN SÖZ

Oğuz Kağan Destanı veya Oğuznâmeler olarak bilinen İslamî rivayetler, kuşkusuz Türk boylarının dilleri, inançları, sosyal değerleri, siyasal yaklaşımları, hukukî uygulamaları ve genel olarak Oğuz boylarının hayata dair bakış açılarını yansıtan önemli tarihî ve edebî kaynaklar arasında yer almaktadır. Aynı şekilde İran edebiyatı ve tarihi için Oğuz Kağan Destanı niteliğinde olup 50.000-60.000 beyitlik uzunlukta olan Farsların en uzun manzum destanı sayılan Şehnâme (Şâhnâmeh), İran halkının İslamiyet'ten önceki yaşayışını, düşünce sistemini, gelenek ve göreneklerini yansıtırma bakımından temel eserlerden biridir.

Oğuznâme ve Şehnâme'nin farklı ana bilim dalları kapsamında incelenip zaman zaman başka edebî ve tarihî eserlerle karşılaştırılmaları, fakat bugüne kadar bu iki eserin tek bir çalışmada yer alıp karşılaştırılmamış olmaları “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Zaman olarak farklı dönemlerde kaleme alınan Oğuznâme ve Şehnâme, ilk bakışta içerik bakımından da oldukça birbirinden bağımsız iki eser olarak görülmektedir. Bu sebeple “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamız, gerçekleştiği süreçte eleştirilere maruz kalmıştır. Fakat bütün bu eleştirilere rağmen, kapsamlı bir inceleme ortaya koyup benzerlikler ve farklılıkları esas alarak iki eser hakkında dikkat çekici tespitlerde bulunmaya çalışılmıştır.

Literatürde ister edebiyat ister tarih alanlarında Oğuznâme adı altında bilinen birçok eser bulunmasına rağmen, daha nitelikli sonuçlar elde etmek adına “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı tez çalışmamızda, Oğuz Kağan Destanı'nın İslamiyet'ten önceki rivayeti ve İslamiyet'ten sonraki rivayetlerinden de Reşideddin Oğuznâmesi, Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakimesi, Kazan'da bulunup son yıllarda bilim âlemine tanıtılan Kazan Oğuznâmesi esas alınmıştır.

Dünya çapında farklı nüshaları bilinen Şehnâme için de Muhammed Dabirsiyâkî tarafından Turner Macan'ın çalışması ele alınarak ilk defa Hicri Şemsi 1335 yılında (Miladi 1956 yılında) altı ciltlik bir seri olarak basılan çalışmanın üçüncü baskısı esas

alınmıştır. Bu baskı Hicri Şemsi 1393 yılında (Miladi 2013 yılında) Pardis Daniş Yayınları tarafından beş cilt şeklinde Şehnâme araştırmacılarına sunulmuştur.

“Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızda, ön söz, içindekiler ve giriş bölümünden sonra, Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler, İran Millî Destanı Şehnâme (Şahnâme), Oğuznâme ve Şahnâme’nin Karşılaştırılması olmak üzere üç bölüm yer almaktadır. Sonuç, Türkçe Kaynaklar ve Farsça Kaynaklardan sonra, çalışmamız, Mekân ve Şahıs Adları İndeksi ve ekler bölümünde yer alan bazı görüntüler ile son bulmaktadır.

Giriş bölümünde, İslamiyet’ten önce ve İslamiyet’ten sonra olmak üzere iki farklı dönemde İran-Türk siyasî ilişkileri ele alındıktan sonra, İran-Türk kültürel ve edebî ilişkilerine de yer verilmiştir. İran-Türk münasebetlerinden sonra iki literatürde destan kavramı, destanların özellikleri ve çeşitliliği ve destanların tasnifi üzerine durulmuştur.

Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler bölümünde, yani çalışmamızın birinci bölümünde, Oğuz Kağan Destanı’nın teşekkülü ve Türk destan geleneği bağlamında Oğuznâmecilik gibi başlıklara yer verdikten sonra, Oğuz Kağan Destanı’nın İslamiyet’ten önceki ve sonraki rivayetleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde bu girişten sonra, Reşideddin Oğuznâmesi ve Ebûlgazi Bahadır Han’ın Şecere-i Terakimesi’nin ana başlıkları kısaca verilip bu iki kaynağa göre Oğuz Hân’ın şeceresi tespit edilmiştir. Bundan sonra da sıra, yakın tarihte bilim âlemine tanıtılan ve bugüne kadar günümüz Türkçesi’ne aktarılmayan Kazan Nüshası’na gelmektedir. Bu eseri tanıtip yazılışında kullanılan kaynaklar ve üzerinde yapılmış çalışmalardan bahsettikten sonra, eserin etraflıca bir özetini vermekteyiz. Kazan Nüshası’nın son iki başlığı altında verilen Cengiz Hân’ın savaşları, fetihleri ve tarihi, konumuzla (Oğuz boylarının tarihiyle) bağlantılı olmadığından eserin özetinde yer almamıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Firdevsî ve hayatına dair kısa bir bilgi verdikten sonra, Şehnâme’nin yazılışında kullanılan kaynaklar ve Şehnâme’nin dünya çapında bilinen nüshalarına yer vermekteyiz. İran ve Türkiye’de Şehnâme üzerine

yapılmış çalışmalar, çalışmamızın ikinci bölümünde ele alınan başka bir husustur. Bundan sonra da Muhammed Dabirsiyâkî'nin beş ciltlik çalışması esas alınarak Şehnâme'den etraflıca bir özet hazırlanıp sunulmuştur.

“Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızın üçüncü ve son bölümü, Oğuznâme ve Şehnâme'nin karşılaştırılmasının yapıldığı bölümdür. Bu bölümü oluşturan ana başlıklarımız şunlardır:

1. Mitik, epik ve tarihî yönleriyle Oğuznâme ve Şehnâme
2. Oğuznâme ve Şehnâme'nin kahraman kadrosu
 - 2.a. Epik kahraman kimdir? Epik kahramanın özellikleri nelerdir?
 - 2.b. Epik eserlerde yer alan tipler ve bu tiplerin temel özellikleri
 - 2.c. Oğuz Kağan Destanı-Oğuznâmeler'in başkahramanı ve özellikleri
 - 2.d. Şehnâme'nin başkahramanı ve özellikleri
 - 2.e. Oğuz Kağan-Oğuz Han ile Rüstem'in arasındaki benzerlikler ve farklılıklar
 - 2.f. Oğuznâme ve Şehnâme'deki kahramanların cinsiyeti (Epik eserlerde cinsiyet meselesi)
 - 2.g. Oğuznâme'de kadın tipleri
 - 2.h. Şehnâme'de kadın tipleri
 - 2.i. Oğuz Kağan Destanı-Oğuznâmeler'in erkek kahramanları
 - 2.j. Şehnâme'nin erkek kahramanları
3. Oğuznâme ve Şehnâme'de mitik unsurlar
4. Oğuznâme ve Şehnâme'de mekân ve zaman kavramları
5. Oğuznâme ve Şehnâme'deki motifler
6. Oğuznâme ve Şehnâme'de hükümdarlık ve kahramanlık
7. Oğuznâme ve Şehnâme'de İslamî unsurlar

Çalışmamızın bu bölümünde yukarıda verdiğimiz başlıklardan anlaşıldığı üzere, Oğuznâme ve Şehnâme'nin içeriği karşılaştırılıp Türklerin ve İranlıların destanî anlatılarında yer alan unsurlarla ilgili önemli tespitler yapılmıştır. Oğuznâme ve Şehnâme'deki motifler başlığı altında da, Türkler ve İranlıların birçok ritüeli, etkinliği,

iki toplum için önemli mefhumlar, rüya, büyü, formel sayılar ve bunlara benzer hususlar ele alınmıştır.

Bu bölümden sonra, 2012 yılından bu yana çalışmakta olduğum konu ile ilgili önemli sonuçlar ortaya koyup faydalandığım Türkçe, Farsça kaynakları verdikten sonra, önemli şahıs ve mekân adlarının indeksini sunup hemen ardından ek olarak, çalışmam esnasında adı geçen eserler ile ilgili eklere yer verilerek “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı doktora tezini sonlandırılmıştır.

Son olarak, konu seçimi ve çalışmalarımın ilk aşamalarında sonsuz emeği olan değerli hocam Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN’e, Sayın Fikret TÜRKMEN’in emekliliğinden sonra desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve çalışma boyunca danışman olarak bana her türlü yardımda bulunan değerli hocam, Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN’a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Değerli hocalarım dışında, çalışmamın her evresinde manevî destekleriyle hep yanımda bulunan sevgili eşim, Ozan CENGİZ’e de teşekkür edip bu tezin yapılmasında bana gerek bilimsel gerek manevî olarak yardım eden, güzel fikirleri ve görüşleriyle bana yol gösteren Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü’ndeki tüm hocalarıma ve değerli aileme minnet borçluyum.

Somayeh EASY

İZMİR-2015

YÖNTEM

“Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı doktora tezimiz, metin merkezli bir çalışmadır. Metin merkezli yönteme uygun olarak, çalışmamız esnasında faydalanacağımız Türkçe ve Farsça kaynaklar, öncelikle kütüphane taraması yoluyla tespit edilmiştir. Temel kaynaklarımızı tespit edip temin ettikten sonra, çalışmamızın giriş bölümü ve ilk iki bölümünde özet metinlerin yanı sıra, Oğuznâmeler ve Şehnâme ile ilgili mevcut bilgileri harmanlayarak sunmaktayız. Çalışmamızın son bölümünde ise, karşılaştırma tekniği kullanılarak Oğuznâmeler ve Şehnâme arasındaki benzer ve farklı hususlar tespit edilmektedir.

GİRİŞ BÖLÜMÜ

TARİHÎ BAĞLAMDA FARS-TÜRK MÜNASEBETLERİ, BU MÜNASEBETLER ÇERÇEVESİNDE DESTAN KAVRAMI, DESTANLARIN ÖZELLİKLERİ VE ÇEŞİTLİLİĞİ

Türkler, yaşadıkları coğrafi yerler dolayısıyla eski zamanlardan beri İran ve Çin ile daima münasebette bulunmuşlardır. Uzun asırlar boyunca bu iki medeniyetin etkisi altında kalan Türklerin tarihinde İslamiyet’i kabul etmeleri dönüm noktası olmuştur. Nitekim İran-Türk ilişkileri konusunu da İslamiyet’ten önceki ve İslamiyet’ten sonraki olmak üzere iki ana başlık altında incelemeyi uygun görmekteyiz.

G.1. İSLAMİYET’TEN ÖNCE FARS-TÜRK İLİŞKİLERİ

Güvenilir kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Türkler ve İranlılar arasındaki ilişkiler çok eski zamanlara dayanmaktadır. Horasan’dan Orhon Nehrine kadar uzanan ve eski kaynaklarda “Turan” olarak bilinen Türk toprakları İran ile komşuluk ettiğinden, ister tarihî ister edebî kaynaklarda olsun Turan’dan bahsedilmiştir. (Saray 2006: 1) İran padişahlarının hayatlarını ve eski dönemlerde İran’da yaşanmış tarihî, siyasî ve sosyal olayları nakleden Şehnâmelerde, İran-Turan mücadeleleri hep söz konusu olmuştur. Bu İran-Turan ilişkilerinden sonra, ilk İran-Türk ilişkileri Hunlar zamanında görülmüştür. (Saray 2006: 1)

M. Ö. IV. asırda Asya’da ilk Türk devleti olarak bilinen büyük Hun İmparatorluğu’nun kuruluşuyla ilgili net bir bilgi bulunmasa da, Teoman ve ondan sonra hâkimiyetin başına geçen Hun İmparatorluğu’nun en büyük imparatoru Mete hakkında pek çok bilgi mevcuttur. Mete’nin ölümünden sonra bir süre daha iktidarını koruyan devlet, Çin prensesleriyle evlenme geleneği neticesinde artan casusluk faaliyetleri ve Çin’in ipek yolu üzerinde gün geçtikçe büyümekte olan nüfuzundan etkilenerек Doğu ve Batı Hun İmparatorluğu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu tarihî süreç bununla da sınırlı kalmayıp Çin’in siyasî faaliyetleri neticesinde Büyük Hun İmparatorluğu Kuzey ve Güney olmak üzere ikinci bir bölünmeye de maruz kalmıştır. Kuzey ve Güney İmparatorlukların çöküşüyle birlikte Türklerin büyük bir çoğunluğu Orta ve Ön Asya’ya hareket etmeye başlamışlardır. Aral ile Hazar arasında yaşayan ve

İran kökenli olduğu bilinen alanları kontrol altına alan Hunların bir kısmı Kafkasya, bir kısmı da Hazar üzerinden Doğu Anadolu'ya varıp büyük bir ihtimalle bazıları da bu bölgelerde yerleşmişlerdir. (Saray 2006: 1)

Orta ve Ön Asya, Hunlar ve Türklerin bulunmasıyla eş zamanlı olarak, İran'da da, Mâdlar ve Perslerden sonra kurulan Sasanî devleti bulunmaktaydı. Hunlarla ara sıra çatışıp bu çatışmalardan huzursuzluk duyan Sasanî devleti, Batıda Bizans'la olan mücadelelerinde de mağlubiyete uğradıktan sonra, ekonomik, dinî ve siyasî başarısızlıkların hemen ardından, Yahudi asıllı Mazdek olarak adlandırılan maniheizm bir ihtilalcinin de başkaldırısına maruz kalmıştır. (Saray 2006: 2)

Mazdek'in başkaldırısı İran'ın içindeki kaosu düzeltemediği gibi, pek çok insanın öldürülmesi, kadınların tecavüze uğraması ve o dönemin padişahının hapse atılmasına sebep olmuştur. Nihayetinde Ak-Hunlar'ın İran'a vermiş oldukları askerî desteklerle Mazdek ve müridleri öldürülüp İran tekrar ayağa kalkıp canlanmıştır. İran'da adil lakabıyla bilinen Enuşirvan, büyük bir devlet adamı olarak yükselirken, Orta Asya'da Gök-Türk Hakanlığı kurulmuştur. (Saray 2006: 2) Kısa sürede yükselip büyük bir imparatorluk haline gelmiş Gök-Türkler, batıda Ak-Hunlarla savaşmak zorunda kalıp Sasanîlerle bu devlete karşı ittifak yapmışlardır. Gök-Türkler ve Sasanîlerin ittifakını kaldıramayan Ak-Hunlar dağılıp doğu kısmı Gök-Türklerle ve batı kısmı Sasanîlere eklenerek komşu olmuşlardır. (Saray 2006: 3)

Çok geçmeden, İpek yolu üzerinden yapılan ticaretin büyük bir kısmının Gök-Türklerin kontrolüne geçtiğini hazmedemeyen Enuşirvan, huzursuzluk yaratmaya başlayıp Maverâ'ün-Nehir'i almak istediği için İran'dan Akdeniz limanlarına ve Bizans'a yapılan ipek taşımacılığı durdurmuştur. (Saray 2006: 3) Buna tepki olarak Gök-Türk hükümdarı ise, Bizans'la yakınlaşma yoluna girmiştir. İpek ticaretine İranlılar kanalından devam etmek istemeyen Bizans devleti ise, Gök-Türk hükümdarının gönderdiği heyete kucak açmış ve iki devlet uzlaşmaya girmişlerdir. Bu ittifak dolayısıyla Sasanî-Bizans savaşı başlayınca bu durumdan istifade eden Gök-Türk hükümdarı Hazar kıyıları ve Azerbaycan'ı da ele geçirmiştir. On dokuz sene süren Sasanî- Bizans çatışmaları, Sasanî devletinin bir hayli yıpranmasına sebep olmasına bir

müddet sonra Sasanîlerin bu perişanlığını kullanarak İslam ordularının İran topraklarına girmesine ve çok kısa sürede İran'ı ele geçirmesine yol açmıştır. (Saray 2006: 4)

G.2. İSLAMİYET'TEN SONRA FARS-TÜRK İLİŞKİLERİ

Arabistan'dan yeni dinin verdiği heyecanla çıkan İslam orduları, Sasanî hanedanının uzun süre hâkim olduğu İran'ı kontrol altına aldıktan sonra Orta Asya'daki Türk boylarına da temas etmişlerdir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri, İranlıların tam tersine, zorla değil, kendi istekleriyle gerçekleşmiştir. Türklerin, eskiden beri gök tanrıya inandıkları, ruhun ölmezliğine ve ahirete inançları Türkler için İslamiyet'in kabulünü kolaylaştıran başlıca sebeplerdir. Türklerin İslamiyet'in kabulünden sonra kurdukları ilk devlet, Karahanlılar, ikincisi ise Volga Bulgarları olmuştur. Bu devletlerden sonra da Gaznelîler, Selçuklular ve Osmanlılar sırayla Türklerin Orta Asya bölgesinde oluşturdıkları hanedanlardır. (Saray 2006: 7-9)

Öte yandan, Müslüman Arap orduları tarafından İslamiyet'e sokulan İranlıların, İslamiyet üzerine etkileri dikkate değer boyutlardadır. Abbâsiler, saltanat ve devlet teşkilatı bakımından Sasanî hükümdarlarının zihniyetine bağlı olarak hareket etmişlerdir. İslam istilasının acımasız dehşetine rağmen, kısa bir süre sonra eski İran ruhu tekrar kendisini gösterip IV. asırdan başlayarak İran dili ve edebiyatı İslamî bir şekil alarak gelişme ve yükselmeye başlamıştır. Çok eski ve zengin bir medeniyete varis olan İranlılar, müthiş Arap nüfuzuna rağmen, edebiyatlarında kendi şahsiyetlerini aksettirip arûz vezinlerinden de kendi zevklerine uygun olanları seçmişlerdir. Türkler ise tarih boyunca İranlılarla komşuluk edip İslamiyet'in birçok unsurunu doğrudan doğruya Araplardan değil, Acemlerden (İranlılardan) aldıkları için, İslamî kalıba bürünmüş İran kültürü ve edebî gelişmelerinden İslamiyet'ten sonra da hızlı bir şekilde etkilenmeye devam etmişlerdir. (Köprülü 2007: 50-52) Örneğin Hicri 462 yılında Kaşgar'da yazılan, en eski Türkçe eserlerden biri olarak bilinen *Kutadgu Bilig*'de, iki dil ve kültür arasındaki etkileşimi açık bir şekilde görmemiz mümkündür. Dil bakımından Arap ve Acem kelimeleri ile dolu olan bu eserde göze çarpan İran tesirleri özellikle vezin ve şekildedir. (Köprülü 2007: 52)

İran, Abbâsilerden sonra, X. asrın sonlarında Gazneli Müslüman Türk Devleti'nin idaresine geçmiştir. İran'daki Gazneli Türk hâkimiyetinden sonra, Oğuz Türkleri tarafından kurulan Selçuklu Devleti ülkenin idaresini ele almıştır. Selçuklular döneminde Türkler, İran'ı sadece idare etmekle kalmayıp aynı zamanda kitleler halinde bu ülkeye gelip yerleşmeye başlamışlardır. Bu yerleşmelerden sonra, İran'ın nüfusunun büyük bir oranını Türkler oluşturmuştur. (Saray 2006: 9) İran topraklarında hüküm süren Selçuklular dışında, Anadolu Selçukluları da İran dili, edebiyatı ve kültürüne karşılık ılımlı bir tavır sergileyerek İran kültürünün yaşatılmasına zemin hazırlamışlardır. Anadolu Selçukluların en önemli merkezlerinden Konya, Sivas, Kayseri, Diyarbakır ve Erzincan gibi illerde İran kültür merkezlerinin kurulması, bu dönemde İran-Türk ilişkilerinin olumlu bir yönde geliştiğini göstermektedir. Bu esnada, Anadolu Selçukluları İran kültür merkezlerini kurmakla sınırlı kalmayıp İranlı vezirler seçerek Âcemlerin izlerini kendi saraylarına kadar taşımışlardır. (Hüsrevşahî 1975: 35)

Bunların yanı sıra, Moğolların istilasından dolayı İran'dan kaçıp Anadolu'ya giden Mevlânâ, Necmeddin Râzi ve İbn-i Bibi gibi büyük şahsiyetler ve bu şahsiyetlerin hem edebiyat hem de ilim ve irfan alanlarında Anadolu topraklarında ortaya koydukları değerli eserleri, İran-Türk ilişkilerinin tarihinde birer altın varak niteliğindedir. (Hüsrevşahî 1975: 55)

İran-Türk etkileşimi Osmanlı döneminde de devam etmiştir, Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya kadar uzanan Osmanlı hâkimiyeti Fars dili ve edebiyatının da o bölgelere kadar ulaşmasına sebep olmuştur. Özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminden İran-Türk ilişkilerinin çok kuvvetlendiği bir dönem olarak bahsetmemiz mümkündür. Fatih Sultan Mehmet'in sarayındaki fikir özgürlüğü, İran'da Hurûfilik tarikatına mensup olanların büyük bir kısmının Anadolu'ya gelmelerine sebep olmuştur. Anadolu'ya gelen bu İranlıların telifleri ve propagandaları için kullandıkları dil, Farsça olduğundan dolayı, Anadolu ciddi anlamda bu dil ve bu dilde yazılan eserlerin etkisinde kalmıştır. (Gülşenî 1975: 49)

İran-Türk kültürlerinin etkileşimi yukarıda saydığımız hususlarla sınırlı kalmayıp Selçuklular ve Osmanlılar döneminde, İster divan edebiyatı ister halk

edebiyatı alanlarında ortak temalar işleyerek ortaya konulan eserler, Farsça şiir söyleyip kitaplar yazan Türk şairleri, karşılıklı olarak iki dilden tercüme edilen eserler ve bunlara benzer birçok örneği de içine almaktadır. İran-Türk etkileşimi yakın tarihe kadar, İran Meşrute Devrimi'nin* gerçekleştiği sırada Farsça gazeteler ve dergilerin İstanbul'da basılması, Osmanlı aydınlarının İran'ın yakın tarihinde gerçekleşen devrimlerde etkili olmaları, Birinci Dünya Savaşı esnasında İran'dan sürülmüş büyük şahsiyetlerin Anadolu'ya gidip yerleşmeleri şeklinde de devam etmiştir. (Sasanî 1975: 82)

Görüldüğü üzere, İranlılar ve Türkler arasında tarihin en eski dönemlerinden en yakın zamanlarına dek sıkı bir ilişki söz konusu olmuştur. Bu ilişki bazen iki milletin siyasî yaklaşımlarını bazen de edebî ve kültürel tutumlarını etkisi altına almıştır. Her ne olursa olsun, iki komşu milletin coğrafi şartlar dolayısıyla devamlı bir etkileşimde bulunduklarından dolayı, kaderleri de hem tarihî hem edebî hem de kültürel alanlarda birbirlerine bağlanmıştır. Bu kısa girişten sonra, İran ve Türk literatüründe destan kavramlarına, bütün benzerlikler ve farklılıklara rağmen iki millet için destan özellikleri ve çeşitliliğine değinmemiz yerinde olacaktır.

G.3. İRAN LİTERATÜRÜNDE DESTAN KAVRAMI

Türk literatüründeki “Destan” kelimesi Farsçadan alınmış olmasına rağmen, İran literatüründe, kahramanlık içeren hikâyeler ve anlatılar için “Hemaseh” ifadesi kullanılmaktadır. “Hemaseh” kelimesinin kökü, güçlük ve zorluk anlamında “hemes”tir. Arapçada zor bir seneye “Senet-ün Hâmsa” denmektedir. (Kezzazi 1997: 183) Fakat “Hemaseh” sözcüğün anlamı zamanla değişip bugünkü Farsçada “Hemaseh” cesurluk, korkusuzluk ve kahramanlık anlamlarında kullanılmaktadır. (Sakıpfar 2009: 22) Öz

*Meşrute Devrimi: Meşrute kelime olarak şartlandırılmış anlamına gelmektedir. Bir yönetim sistemi olarak Meşrute ise, yetkinin belli bir kişiden (genellikle yönetimin başında bulunan güç, padişah) alınıp önemli kararlar verilince farklı kişiler ve grupların düşüncelerinin değerlendirilmeye alınması demektir. İran kaynaklarında bazen Meşrutiyet şeklinde geçen fakat genellikle Meşrute Devrimi olarak bahsedilen olay, Hicri Şemsi 1285 yılında (Miladi 1909 yılında) ülkenin içindeki bazı sıkıntılar ve sorunlar nedeniyle tamamen halkın isteğine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Meşrute Devrimi'nin en önemli getirisi halk arasından seçilen temsilcilerden (milletvekilleri) oluşan meclisin kurulmasıydı. Meşrute Devrimi, dünyadaki diğer halk başkaldırıları gibi, çok kısa bir sürede kendi içinde çatışıp doğru yoldan sapıp halkın isteklerinden uzaklaşmıştır. Bu olaylar ise meclisin kapatılmasına ve durumun tekrar önceki haline dönüşülmesine ve bu esnada bazı şahsiyetleri sürülmesi ya da ülkeden kaçmasına sebep olmuştur. Bu şahsiyetlerden biri Seyyid Cemaleddin Esedâbâdî başka bir ifade ile Seyyid Cemaleddin-i Afgânî'dir. İran padişahının emri üzere, İran'dan sürülen Seyyid Cemaleddin, Sultan Abdülhamit tarafından İstanbul'a davet edilmiştir.

Farsçada kahramanlık içeren anlatılara “Delirî-nâme” ya da “Pehlevanî-nâme” denmektedir. “Delirî” ve “Pehlevanî” sözcükleri de cesurluk ve kahramanlık anlamlarını taşıyıp nâme ekini alarak “Nâmecilik” geleneğine tabi tutulmuşlardır. (Sakıpfar 2009: 22)

Türkçede destan, Farsçada hemaseh kelimeleriyle ifade edilen anlatılar için, bazen de batı dillerinden alınan tabirler kullanılmaktadır; “epic”, “epopee”, epopée” gibi sözcükler, çok sık kullanılmamakla birlikte, Fars literatüründe destansı anlatılar için görülen kalıplardır. (Sakıpfar 2009: 22)

“Hemaseh”nin kökeni ile ilgili İran destan araştırmacılarının en önemli isimlerinden biri olan, Mircelaleddin Kezzazi’nin görüşlerine yer vermemiz yerinde olacaktır. Kezzazi’ye göre, destanlar ve destansı anlatılar ustureden yani mitolojiden doğmaktadırlar. Mitler anneler misali destanları doğurup kucaklarında bu destanları yetiştirmektedirler. (Kezzazi 1997: 183) Kezzazi’nin bu benzetmesi, aslında çalışmamızın girişinde de yer verdiğimiz “destanların ortaya çıkışı” meselesine net bir açıklama getirmektedir; Zengin destanlara sahip olan toplumlar, aynı zamanda zengin bir mitolojiye sahip olan toplumlardır. Mitik dönemleri olmayan toplumlar, sunî destanlar yaratsalar bile, bu destanların inandırıcılığı ve geçerliliği yoktur, zira ki bu ürünler sadece görüntü itibarıyla destan kategorisine girmektedirler. Mitik anlatılarda simgesel ve şifreli olarak gösterilen çatışmalar ve takip edilen hedefler, destanlarda farklı şekiller ve biçimlere bürünerek insanoğluyla buluşmaktadır. (Kezzazi 1997: 184) Usture, yani mitoloji aynı zamanda tarihî anlatılara da kaynaklık etmektedir. Dolayısıyla destan ile tarih birçok noktada birbiriyle örtüşüp birçok yerde birbiriyle çatışabilir.

Kezzazi’nin görüşlerinin yanı sıra, Dr. Zebihullah Sefa’nın da destan hakkındaki yorumlarına yer vermemiz gerekmektedir. Dr. Sefa, destanı mefhumunu şu şekilde yorumlamaktadır: “ Destanın ana konusu, bir milletin bütün mensuplarını derinden etkileyen bir olaydır. Bu olay milliyetin oluşumundan, özgürlüğü elde etmek için gösterilen çabalar ya da düşmanlara karşı toprak ve vatani savunacak kadar geniş yelpazeli bir vak’a olabilir. Fakat destanın bütün önemi bu değildir. Bir milliyete mensup olan tüm insanların bir amaç doğrultusunda gösterdikleri çaba ve verdikleri

mücadelenin yanı sıra, o milletin dünya görüşü ve hayat felsefesi de vak’a ve savaşlar kadar önemlidir. O yüzdendir ki kuşaktan kuşağa, nesilden nesile aktarılan destanlardaki olay örgüsünün içindeki zaman mefhumu yavaş yavaş ortadan kalkabilir. Bir milletin hayatî olayları en eski zamanlardan yakın tarihlere kadar, aralarında hiçbir zaman aralığı yokmuş gibi süregelebilir. Destanlar işte böylelikle kişiden kişiye aktarılınca ve dilden dile nakedilince büyür ve hacim kazanır.” (Sakıpfar 2009: 22)

Göröldüğü üzere, Dr. Sefa’nın destanlarla ilgili görüşünde, üzerinde durulması gereken birkaç husus vardır;

1. Bir destanın ortaya çıkması için gerekli etkenlerden en önemlisi, vak’a (olay), bu noktada da devreye girmiştir. Bu olay bir milleti derinden etkileyen bir olaydır. İster toprak savunması, isterse de doğal bir afet olsun. Her ne olursa olsun destan sahibi olan milletin mensuplarını harekete geçirmesi önemlidir.
2. Destanlar sözlü geleneğe tabi olarak yaratılırlar. Fakat kuşaktan kuşağa rivayet edilince, sanki kuşakların arasındaki zaman aralığı ortadan kalkmış olur ve aslında farklı nesillere ait olan insanlar, aynı dönemde yaşamış gibi değerdendirilirler. (Destanlardaki zaman kavramının yok oluşu)
3. Bir destanda, en az vak’a ve savaşlar kadar önem taşıyan bir başka husus ise, destan sahibi olan milletin hayat felsefesidir. Bir milletin savaş detaylarında bile onun dünya görüşü ve hayat felsefesini görmek mümkündür.

G.4. TÜRK LİTERATÜRÜNDE DESTAN KAVRAMI

Destan kelimesi, Türkçeye İslamiyet’in kabulünden sonra, “efsane, mesel, hikâyet-i güzeşteğân” anlamında kullanılan Farsça kökenli “dâstân” kelimesinin ses ve anlam değışikliğıyle girmiştir. (Asım 1278:I: 236) Şemseddin Sami, *Kâmus-i Türkî*’de destan kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “1. hikâye, masal, sergüzeşt. 2. Bir vak’a veya hali hikâye eden âmiyâne manzume.” (Sami 1306: 427) Muallim Naci ise, destanı “kıssa, hikâye, masal, hile, tezvir” olarak tanımlamıştır. (Naci 1230: 403) Ferit Develioğlu, Farsça dâstân kelimesinin Türkçe karşılıklarını şu şekilde belirtmiştir: “1. Destan, epope, hikâye, masal. 2. Şöhret, ün. (Develioğlu 1970: 201) Batı dillerinde de,

Türkçedeki kahramanlık temalı ve olağanüstü motifli anlatıları olan destan terimine karşılık olarak epope, epos, epic ve legend gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir. (Oğuz 2004: 5) Epik destanların adlandırılmasında, Türk dünyasında güncel ve tarihî bağlamlarda, destan sözcüğünün yanında, “comok”, “jomok”, “cır”, “jır”, “batırlar cırı”, “maadırlıg tool”, “kahramandık epos”, “kay çörçök”, “kaylap aydar çörçök”, “olongho”, “köne epos” gibi pek çok kelime kullanılmaktadır. (Çobanoğlu 2011: 14)

Yukarıdaki tanımlamalardan yola çıkarak Türk literatüründeki destan kavramıyla ilgili genel bir fikir edinmiş olabiliriz; İran destan araştırmacıların görüşlerine birçok yerde benzerlik gösteren Türk bilim insanları için de, destan için bir milleti etkileyen bir olay, bu olay sırasınca şekillenen bir olay örgüsü, bu olay örgüsünün aktarılmasını sağlayan bir kalıp olarak hikâye (kıssa) gibi hususlar söz konusu olmuştur. Destan kavramıyla ilgili verdiğimiz bu kısa bilgilerden sonra, destanın ortaya çıkışı için gerekli etkenlere yer vermemizin de faydalı olacağını düşünmekteyiz.

G.5. DESTANLARIN ÖZELLİKLERİ

Şükrü Elçin’in destan kelimesinden yaptığı tanıma göre, destanın özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Destanlar bir boy, ulus veya milletin efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir.
2. Sözlü geleneğe bağlı olan bu tür, cemiyetin iradesini ellerinde tutan “Kahraman- Bilge” şahsiyetlerin hayatları etrafında teşekkül etmiştir.
3. Tarihe bağlı olmakla beraber, tarih sayılmayan, ozanların kopuzlarıyla terennüm ettiği cemiyetin ortak hayat görüşünü aksettiren bir türdür.
4. Destanların teşekkülü için, bir yaratma zemini olarak savaş, din değiştirme, göç ve bunlar gibi büyük hadiselerin millet vicdanında birtakım sarsıntılara sebep olması lazımdır. (Elçin 1986: 72)

Bu klasik görüşlerin yanı sıra, destan araştırması sahasındaki daha güncel bilgileri göz önünde bulundurarak, destan için şöyle bir tanım ve özellikler listesi çıkartmamız mümkündür:

1. Mitlerden sonra ve genellikle mitlerin gölgesini bir çerçeve olarak taşıyan, gerek kahramanların gerekse de olayların akışıyla tarihî zamanlarda gerçekleşmiş hikâyeleri, sözlü kültür bağlamında ve oyunsal (teatral) bir çizgide nakleden kahramanlık temalı anlatılara destan denmektedir.
2. Destan, tarihî bir gereklilik değildir, manevi bir mirastır. O yüzdendir ki dünyadaki milletlerin tamamı destan sahibi değildir.
3. Destansı anlatılar, erken dönemlerde daha çok didaktik ve bilgilendirici özellikler taşıırken yakın zamanlarda daha çok sanat ve eğlence amaçlı kullanılmışlardır.
4. Destanın kendisine has bir mantığı vardır. Bu mantık, normal dünyamızın mantığıyla ölçülüp karşılaştırılmaz. Animizm, mucize ve büyüye olan eğilimler veya olağanüstülük destanın temel kuralıdır.
5. Destan birdenbire başlamaz ve birdenbire bitmez. Destanların genellikle girişleri ve kapanışları vardır. Destan anlatımı durgunluktan coşkunluğa doğru gider. Bir vak'a (olay örgüsünü derinden etkileyen bir olay) yaşandıktan sonra anlatım tekrar coşkunluktan durgunluğa doğru gider.
6. Destanların icrasında, takip edilen anlatım şekli, bir olay çizgisini başka bir olay çizgisiyle karıştıramaz. Destan anlatımları her zaman tek çizgilidir. Eksik kalan kısımları tamamlamak için geriye dönüş gerçekleşemez. Eksik kalan konularla ilgi bilgi vermek, genellikle diyaloglar şeklinde olur.
7. Destanların belki de en önemli özellikler, dikkatleri başkahramanın üstüne toplama çabasıdır. Destanda birkaç kahraman varsa bile, biri hep başkahraman ve odak noktasıdır.
8. Destanlarda gereksiz kavramlar ve anlatımlar atılır. Sadece gerekli kavramlara yer verilir, fakat bu gerekli kavram da son derece abartılı ve büyütülmüş şekilde destanın çerçevesine girer. (Çobanoğlu 2011: 15-19)

Destanların içerik bakımından incelenen bu özelliklerinin yanı sıra, bir de bu anlatıların dil, üslûp ve kompozisyon özelliklerine değinmemiz gerekmektedir:

1. Destan anlatımında kullanılan dil, son derece işlek, veciz ve sanatsal bir dildir. Fakat bu sanatsallık konunun anlaşılmasını zorlaştıran bir biçimde

değildir. Destan için kullanılan dil, destanın içeriğine yani kahramanlık olaylarına yakışır bir dil olmalıdır.

2. Destanların anlatım şekilleri, manzum, mensur ya da manzum-mensur olmak üzere üçe ayrılır.
3. Mensur destanlarda bile, ünlü ve ünsüz tekrarlarından bir ritim (ahenk) oluşumu söz konusudur. Türk destanlarında anlatımı kuvvetlendirmek ve ifade zenginliği sağlamak amacıyla başvuru yollarından biri, ses taklidinden doğmuş kelimelerin sıkça tekrarlanarak kullanılmasıdır.
4. Destan anlatımında, özellikle icra ortamında, monotonluk ve tek düzeliği kırmak için karşılıklı konuşmalar ve diyaloglara yer verildiği görülmektedir. Şehnâme’de özellikle savaş sahnelerinde kahramanların atışmaları, bu karşılıklı konuşmalar ve diyalogların en güzel örneklerinden biridir.
5. Destanlarda baştan sona kompozisyon boyunca, geçişler ve eserin bütünlüğünü sağlayan kalıp ifadeler kullanılmaktadır. Yer belirtmek, zamanın geçtiğini anlatmak, savaşları anlatmak, tehditlere cevap vermek, uzun yolculukları anlatmak ve Tanrı’ya şükran sunmak gibi durumlar destanlarda kalıplaşmış ifadelerle belirtilir.
6. Destanlardaki benzetmeler ve kahramanlar için kullanılan sıfatlar belli bir süreden sonra, kahramanın adıyla özdeşleşip hatta adı yerine bu sıfatlar ve benzetmeler kullanılabilir. Şehnâme’de bunun için en güzel örnek, “destân” sıfatıdır. Rüstem için kullanılan bu sıfat belli bir yerden sonra, kahramanın adının bir eki olarak kullanılmıştır. (Çobanoğlu 2011: 91-95)

İran destan araştırmacılarına geldiğimizde, Murtaza Sakıpfar destanın özelliklerini şu şekilde ifade eder: Destan bireysel bir edebiyat türü olmaktan ziyade toplumsaldır ve bir milletin toplumsal amaçları doğrultusunda teşekkül etmiştir. Dolayısıyla epik kahramanın her ne kadar bireysel özellikleri -fiziki ve manevi güçleri gibi- ön planda olsa da, bu bireysel özelliklerini milletin istekleri ve amaçları için kullanmalıdır. Ayrıca bir destanın, ona ait olduğu topluluğun tarafından benimsenmesi için, ister o destanın yazarı Şehnâme gibi belli olsun, ister anonim bir eser olsun, o topluluğun gayelerine hizmet etmelidir. Demek ki bir destan ona ait olduğu dönemin

toplumsal özelliklerini tüm detaylarıyla yansıtip ona ait olduğu topluluğun siyasal ve sosyal olaylarının bir aynası mahiyetindedir. (Sakaıpfır 2008: 32-33)

Yukarıda Sakıpfır'den verdiğimiz tanımda, daha çok destanın içeriğı ve işlevi üzerinde durulmuştur. Fakat İran destan araştırmacıları da Türk destan araştırmacıları gibi, daha kapsamlı olarak destanların hem işlevsel, hem de dilsel ve sanatsal özelliklerine değinmişlerdir. Bu özellikleri şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1. Destanlar, her şeyden önce sanatsal esrlerdir. Sanattan nasıl bir tanım yapıldığına bakmazsınız, destanlardaki millî aşk ve coşkuyu, bireysel istek ve cezbeı sadece sanat kategorisine koymamız mümkündür.
2. Destanlar şuurlu bir biçimde yaratılırlar. Toplumsal bilinç bir destanın yaratılışının temelini oluşturmaktadır.
3. Destanlar her ne kadar geçmişte yaşanmış bireysel kahramanlıklar gibi görünseler de, hep güncel ve hep toplumsaldır. Bir şahıs, bir destan yaratamaz. Destan bir toplumun mahsulüdür.
4. Destanlar ister mitik, ister dinî isterse de tarihî olsun, geçmişten geldiğı için tarih olarak algılanır. Fakat bu noktada buna dikkat etmemiz lazım ki, destanlarda gösterilen tarih gerçek bir tarih raporu olmak zorunda değildir. Destanlar milletlerin ideal tarihleridir.

G.6. DESTAN ÇALIŞMALARINDA KULLANILAN TERMİNOLOJİ-TERİMLER ve KAVRAMLAR

Destan araştırmalarında dikkate alınması gereken bazı terimler ve kavramlar vardır. Bu terimler ve kavramları bilmemek ya da yanlış bilmek, bir destan araştırmacısının çalışmasını olumsuz anlamda etkileyebilir. Dolayısıyla destan tanımlarından sonra, destanla ilgili terminolojiye yer vermemizin mantıklı olacağını düşünerek, çalışmamızın birinci bölümünün bir parçasını da bu terimler ve kavramlardan bahsetmek için ayırdık.

G.6.1. Epope, Epos, Epik: Köken olarak Yunanca olan “epos” kelimesi, şiir anlamına gelmektedir. Aristo tarafından kullanılan “epope” terimi ise, temsili, anlatmaya dayalı ve ölçülü olmak üzere üç temel özelliğı taşımaktadır.

Dolayısıyla epope, epos ve epik olarak tanımlanan eserlerin şiirsel ve detansı olması, kahramanlık olayları içermesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle Epope, Epos ve Epik ifadeleri, Tanzimat sonraki kuşaklar tarafından tercih edilen “Destan” kelimesinin karşılığıdır.

G.6.2. Sözlü Destan: Sözlü destan, destanî anlatıların yaratım ve oluşum süreciyle ilgili bir kavramdır. Destanlar, çoğunlukla destancı tarafından sözlü olarak yaratılıp belli bir zaman sonra nihaî şekillerini alıp yazıya geçirilirler. Destanlar için sözlü olma ve sözlü olarak hayatlarını sürdürebilme, daha çok usta-çırak ilişkisinin sürekliliğine bağlıdır. Destanların anlatılması için uygun bir ortam varsa, destanlar kuşaktan kuşağa aktarılıp dinleyici kitlesi tarafından zevkle dinlenir. Aksi takdirde sözlü destan ya yazıya geçirilmeye ya da zamanla yok olup gitmeye mahkûmdur.

G.6.3. Yazılı Destan: Bu kavram bazen sözlü destanın zıddı, bazen de sözlü destanın bir sonraki aşaması olarak kullanılmaktadır. Yazılı destandan, metinlerin yaratımı, muhafazası ve aktarımıyla ilgili söz edilir. Sözlü olarak yaratıldığını tahmin ettiğimiz, fakat yazılı metinleri elimizde bulunan bazı destanlar yazılı destan terimiyle açıklanabilir. Örneğin; “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı bir İnceleme” adlı çalışmamızın önemli bir parçasını oluşturan Oğuz Kağan Destanı, sözlü olarak yaratıldığı tahmin edilen yazılı metni elimizde bulunan destanlardan biridir. Ancak bazı destan metinlerinin de tamamen yazılı olarak yaratıldıkları düşünülmektedir. Özellikle İslamiyet’ten sonra “Gazavatnâmeler” olarak bilinmekte olan destanlar bu duruma en iyi örneklerdendirler. Yazılı destan konusunda, değinilmesi gereken üçüncü ve son durum ise, sözlü gelenek bağlamında yaratılıp fakat bilimsel amaçlarla derlenip yazıya geçirilen destanlardır. Radloff’un “Proben” serisinde, yayımladığı Türk destanları, bilimsel amaçlar için derlenip yazıya geçirilen destanlar için en iyi örneklerdirler.

G.6.4. Temel-Asıl Destan: Daha çok Batılı destan araştırmacılar tarafından, destan metinlerinin varyantlarının ortaya çıkması meselesi için kullanılan bir terimdir. Aynı zamanda bu terim bir destan metninin farklı şekillerinin, yani

masal ve hikâye kadar kısalmış hallerinin temelde nereye kadar dayandığını ifade eder.

G.6.5. İkincil Destan: Temel veya asıl bir destan metninden yaratıldığı düşünülen destan metinleri için, eski destan metinlerinin organik bir bağ içerisinde bulunduğunu ortaya koymak için veyahut bir kültürden başka bir kültüre taşınmış bir destanın uzaklaşmakla birlikte bazı bağlarını muhafaza ettiğini göstermek için kullanılan bir terimdir.

G.6.6. Doğal Destan: Destan geleneğine uygun bir toplum içerisinde, doğal olaylara bağlı olarak yaratılmış bir destan türüdür.

G.6.7. Yapay (Sunî) Destan: Destan çağını geçirmiş ve tamamen endüstriyel bir çağa girmiş bir toplum tarafından, doğal destanlara benzetilerek bazen sözlü bazen de yazılı olarak üretilmiş bir destan türüdür.

G.6.8. Halk Destanı: Daha çok siyasî amaçlar doğrultusunda, Sovyetler Birliği döneminde ortaya atılmış bir terimdir. Halk destanı terimi, belli bir millete ait olma özelliğini ortadan kaldırarak Sovyet halklarının birlik ve bütünlüğünü sağlama endişesini taşımaktadır. Diğer türlü, bütün toplumların destanları doğal olarak o topluma ait olan halkın destanıdır.

G.6.9. Millî Destan: Belli bir destanı ifade etmekten çok, belli bir millete ait olan destanlar ya da destanî anlatıları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bazen de bir milletin dili, inançları ve dünya görüşünü içine alan, o milletin inanışları ve geçmişini yok olmaktan koruyan çok kapsamlı, destanlara millî destan denmektedir. Örneğin, Şehnâme, İranlılar için millî bir destandır. Arapların istilasıyla birlikte, İran halkının kültürleri, edebiyatları ve geçmişleri yok olmaya yüz tutmuştur. Firdevsî, Şehnâme'nin yaratılış sebepleri arasında, "Nazımdan öyle bir saray yaptım ki, hiçbir tufan, yağmur ve rüzgârdan etkilemesin." "Otuz seneyi aşkın bir süre acı çektim, fakat Âcemleri (Âcemlerin dili ve kültürünü) bu Farsça ile dirilttim" diyerek Şehnâme'nin İran medeniyeti ve kültürünü muhafaza etmek için ne denli önemli olduğunu ve bu eserin gerçek anlamda İranlılar için millî bir destan mahiyetinde olduğunu vurgulamaktadır.

G.6.10. Tarihî Destan: Bu terim metin merkezli çalışmaların bir uzantısı, belli bir döneme ait olan ve belgelerle açıklanan tarihî olayları ihtiva eden bir destan

türüdür. Destan metnin içindeki unsurları her zaman tarihî olayların bir yansıması olarak değerlendirmek bizi yanılsâya götürecektir. Fakat bunu da unutmamak gerekir ki, her destanın içinde tarihî olay veya olaylara yer verilmesi gayet tabîî bir durumdur.

G.6.11. Arkaik (Mitik) Destan: Arkaik destan, belli bir tarihî döneme bağlanmayan, içlerinde çok fazla mitik unsurlara yer veren destan türleri için kullanılan bir ifadedir. Fakat mit ve destanın birbirinden farklı iki tür olduklarını, bir destanın içinde birkaç mitik unsurun yer alması onu mitik bir destan haline getirmediğini unutmamak gerek. (Ekici 2002: 28-33)

G.6.12. Manzum Destan: Manzum destan, şiir şeklinde yaratılmış destanlar için kullanılan bir ifadedir. Bir destanın şiir şeklinde oluşu, bir yandan destanî yaratmaların şekil özelliklerinden birine, öte yandan da bu eserin oluşturulma işlemine gönderme yapmaktadır. Erken dönemlere ait destanlara bakıldığında, bu eserlerin genelde manzum olarak yaratılmaları görülmektedir. Destanların şiirsel yapısı, eser boyunca aranan ritim (ahenk) ile bağlantılı olmalıdır.

G.6.13. Mensur Destan: Battalnâme, Danişmendnâme ve Saltuknâme gibi destanlar, çoğunlukla mensur olarak yaratılmışlardır. Bu tarz destanlarda bazen, çok fazla olmamakla birlikte, manzum bölümler de bulunmaktadır. Bazı destanların neden manzum, bazılarının neden mensur yaratıldığına dair bir çok görüş mevcuttur. En önemli sebep, destanın konusu olsa gerek. Mensur kalıpları tercih etmek, bazen de yazıya geçirilme aşamasında yaşanabilir, sözlü bir destan yazıya geçirilirken, destanı yazan kişinin ana dili eserin diliyle aynı değilse, yani bir nevî tercüme işi yapılırsa, genelde nesir tercih edilir. Bu tarz çalışmalarda mensur bölümler arasında şiirler de serpiştirilebilir.

G.6.14. Ölçülü Nesir Destanı: Bu terim manzum-mensur karışık olarak yaratılan destanların nesir kısımları için kullanılmaktadır. Ölçülü nesir şekline sahip olan anlatıların en büyük özellikleri, nesir cümlelerinin iç kafiye, aliterasyon ve bunlara benzer sanatsal kullanımlar sayesinde oldukça şiire benzemeleri ve ahenge sahip olmalarıdır.

G.6.15. Büyük Destan- Küçük Destan: Büyük ve küçük destan, bu anlatıların tasnif sırasında, uzunluk ve kısalığa göre hangi kategoriye yer alacağını veya

alması gerektiğini belirtmek için kullanılan bir terimdir. Örneğin, 60.000 beyitten oluşan Şehnâme, büyük bir destandır ya da 500.000 mısradan oluşan Manas Destanı da büyük destan terimi için çok iyi bir örnektir. (Ekici 2002: 11-16)

G.7. DESTANLARIN TEŞEKKÜLÜ ve TASNİFİ

G.7.1. Destanların Teşekkülü

İnsanoğlunun tarihine bakacak olursak, ilkel insanlar erken dönemlerde tabiatla iç içe yaşayıp ihtiyaçlarını karşılamak adına, kadın ve erkek, fizikî özellikler ve yeteneklerine uygun olarak farklı işlerle uğraşmışlardır. Kadınlar yemek için doğadan meyveler ve çeşitli taneleri toplamakla meşgulken, erkekler de avlanmakla toplumsal görevlerini yerine getirmişlerdir.

Daha sonraki çağlarda ise, insanoğlunun hayatında kadın egemenliği daha çok gündeme gelmiştir. Bu çağlarda kadının tarım, ziraat ve toprakla uğraşması, doğaya dışı güçlerin hâkimiyetini daha da arttırmıştır. Bir yandan toprağı işleyen, bir yandan doğurganlık yeteneğine sahip olan dişilerin üstünlüğü ve bu üstünlüğün tabiata yansımaları, insanoğlunun demiri bulma ve işleme dönemine kadar devam etmiştir. İnanma ve tapma ihtiyacına sahip olan insanoğlu tabiatla böylesi sıkı bir etkileşimdeyken, gökyüzü ve yeryüzündeki nesnelere anlam yüklemeye hatta bazı devirlerde tabiat unsurlarına tapmaya başlamıştır. Bu ise ilkel insanın din anlayışını oluşturmuştur.

İlk etapta sadece yeme, içme, hayatını olası tehlikelere karşı koruma içgüdüleri sahip olan insanın yavaş yavaş başka ihtiyaçları da gündeme gelmiştir. Yemek çeşitliliğini arttırmak adına toprağı işlemek, kendi neslini devam ettirmek için üremek, topraklarını genişletmek için diğer insanlarla mücadele etmek ve bunlara benzer bir sürü amaç, insanoğlunun hayatında yer etmeye başlamıştır. Mitik dönemde, bu amaçları en ilkel şekilde gerçekleştirmeye çalışan insanlar, hemen mitik dönemin ardından başlayan destan devrinde, bu amaçları biraz daha geliştirerek ideal bir toplum oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bu ideal toplumun başında bir hükümdâr, aynı zamanda savaşçı ruha

sahip olan bir başkahraman, başkahramanın yanında onu destekleyen yoldaşları ve onun karşısında yer alan düşmanları bu dönemin ana hatlarını oluşturmuştur.

Mitik dönemde coğrafi sınır tanımayan insanoğlunun Epik dönemde artık kendisine özgü bir coğrafi sınırları vardır. Hükümdâr bu sınırları genişletmek için seferlere çıkıp bu topraklara taciz eden düşmanlara karşılık savaş verir. Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan yola çıkarak insanoğlunun Mitik dönemde toprağa bağlı olmadığını, fakat yerleşik hayata geçmekle birlikte Epik döneme geçmesini de tespit etmemiz mümkündür. Bu hikâye farklı milletler için az çok farklılık göstererek hemen hemen destan sahibi olan bütün milletler için geçerlidir.

Bu kısa girişten sonra, Türk medeniyeti araştırmacılarından M. F. Köprülü'nün millî destanların teşekkülüyle ilgi görüşlerine yer vermemiz yerinde olacaktır. Köprülü; “Millî destanın doğması için, bir kavmin medeniyet bakımından epey aşağı bir seviyede olması ve hayatının bir takım sarsıntılara uğraması, çok büyük hadiselerle karşılaşması lazımdır. O zaman o kavmin içinden yetişen halk şairleri bu vak’aları ayrı ayrı parça epizotlar halinde terennüm ederler. Göçler, sonradan meydana çıkan bazı hâdiseler, bütün mazisini şairlerinin şifahi rivayetlerinden öğrenen bu halk arasında yeni bir takım parçaların meydana gelmesine yahut bu gibi muhtelif menkıbeleri bir kahraman etrafında toplayan yeni daireler ortaya konulmasına sebep olur. Sonraları bu kavmin medeni seviyesi yükselerek, muhtelif amiller tesiriyle, siyasî ve ictimai bir birlik ihtiyacı da meydana çıktığı zaman destani bir ruha malik olan bir halk şairi bu dağınık parçaları daireler halinde toplar. Bu daireleri de birbirine bağlayarak umumî millî destanı vücuda getirebilir. Böyle olmakla beraber bu kavim, bu destan devrini geçirdikten sonra da halk arasında yaşayan ve kısmen vaktiyle halk arasında yaşayıp sonradan kitaplara geçmiş olan parçaları birbirine kaynaştırarak birleştirir. Millî destanı ilmî usullerle toplayıp diriltmek imkânı da vardır. Mesele Finlilerin Kalevala’sını, Lönnort işte bu şekilde toplayıp ortaya koymuştur.” (Köprülü 1981: 41-42) diyerek millî bir destanın ortaya çıkması için, hem toplumsal hem de edebî gerekçelere değinmiştir.

Köprülü'nün bu açıklamalarından yola çıkarak İran millî destanının ortaya çıkmasıyla ilgili bazı fikirler ortaya koymamız mümkündür. Şehnâme'nin olaylarının vuku bulduğu dönemler, eserin yazıya geçirilmesinden çok önce olmasına rağmen, Firdevsî gibi bir şahsiyetin çabalarıyla epizotlar, parça parça sözlü ve yazılı kaynaklardan toplanıp kusursuz bir şiir kalıbına dökülerek olayları yaratan millete tekrar sunulmuştur. Destan Çalışmalarında Kullanılan Terminoloji Bölümü'ndeki Millî Destan maddesinde değinildiği üzere, Firdevsî kendi eseriyle ilgili, "Otuz sene acı ve zorluk çektim, ama bu kitabımla Âcem'i (yani Farsların dili ve kültürünü) dirilttim." demekle, aslında Şehnâme'nin hazırlanışında ne denli çaba harcandığını ve bu eserin İranlılar için ne denli önemli bir fonksiyona sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bir destandan söz edebilmemiz için, her şeyden önce, o destandan elimizde bir "metin" bulunmalıdır. Bir destanın ortaya çıkmasını ve devirler boyu varlığını devam etmesini birden fazla faktör etkiler. (Oğuz 2004: 6) Bir milletin destan sahibi olup olmamasını da aslında bu etkenler belirler. Tarihe baktığımızda, geçmişi yüzyıllara dayalı olan milletler için destanların varlığı söz konusudur. Bu konuyu daha anlaşılır bir şekilde açıklayabilmemiz için, destan sahibi olan milletleri örnek olarak göstermemiz yerinde olacaktır. Yunanlılar, İranlılar, Türkler ve Hintliler dünya çapında bilinen destanlara sahip milletlerdir. Sıra Araplara geldiğinde, ister İslamiyet'ten önce, isterse İslamiyet'ten sonra, bu milletin bir destanı ya da destansı anlatıları söz konusu olmamıştır. Arapların belirli bir dönemde (İslamiyet'ten sonraki dönemde), İslam'ın etkisi altında kalarak iyi bir edebiyata sahip olabilmesine rağmen, bu milletin destanı ya da destanları yoktur.

Destanların ortaya çıkması için gerekli etkenleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Destan Devri: Bir destanın yaratılabilmesi için destanı yaratacak toplumun "destan devri" olarak adlandırılan bir dönemde yaşaması gerekmektedir. Bu dönem mitik unsurların toplum hayatında etkisi kuvvetle sürdürdüğü, "alp tipi"nin toplum hayatını yönlendirdiği bir dönemdir.

2. Sözlü Gelenek: Bir toplumun destan yaratabilmesi için, kültür ve edebiyat verimlerinin kuşaktan kuşağa aktarıldığı sözlü gelenek ortamına sahip olması gerekmektedir.
3. Vaka: Toplumu derinden etkileyen ve destanın oluşumuna imkan veren bir çekirdek olayın ortaya çıkması, destanın yaratılması için gerekli etkenlerden bir başkasıdır. Toplumu derinden etkileyen bu olay, bir başarı veya bir felaket olabileceği gibi, öteki kültürlerden ödünçlenmiş bir konu veya ozanlar tarafından iyi kurgulanmış bir çekirdek anlatı da olabilir.
4. Ozan: Hangi nedenle olursa olsun toplum üzerinde etki bırakan ve kuşaktan kuşağa anlatılmaya başlanan bu olayın öncelikle bir ozan tarafından destanlaştırılıp diğer ozanlar tarafından da kuşaklar boyunca anlatımı sürdürülmelidir.
5. Tespit: Toplum destan devrini tamamlamadan önce, sözlü gelenek ortamında yaşayan bu ürün yazıya geçirilip metin haline gelmelidir. Destan devrini tamamlayan toplumlardan tespit edilen destanlar, az çok destan özelliklerini yitirebilir. XV. yüzyılda yazıya geçirilen Dede Korkut Kitabı'nın XX. Yüzyılda derlenen kimi boylarının hikâye (Bamsı Beyrek Boyu), kimilerinin ise masal (Deli Dumrul ve Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boy) özelliği kazandığı dikkate alınırsa tespit zamanının ne denli önemli olduğu görülür. (Oğuz 2000: 51-52)

Destanların ortaya çıkması için bu gerekli faktörler, bir yandan da son yıllarda bilim insanları tarafından göz önünde bulundurulmuş ortam, bağlam, icra gibi halk biliminin yeni kavramlarını da akla getirmektedir. Yukarıda adı geçen maddeler arasında, Destan Devri, Sözlü Gelenek ve icracı olarak Ozan, bir halk edebiyatı ürününün bağlam ve icrasıyla bağlantılı olarak değerlendirilen hususlardır.

G.7.2. Türk Destanların Tasnifi

Türk destanları üzerine yapılmış en önemli tasnif çalışmalarından biri, M. F. Köprülü'ye aittir. Köprülü Türk destanlarının teşekkül ettikleri coğrafi bölgeyi esas alarak şöyle bir tasnif sunmaktadır:

1. “Altay Yenisey” sahasında vücûda gelen ürünler: Bu sahadaki şamanistik Türkler, Bize millî destanın en eski parçalarını yani esatirî mahiyette olan parçalarını ve kozmogoni: Tekevvün-i âlem (kâinatın yaratılışı) hakkındaki ustûreleri vermektedirler.
2. “Bozkırlar” sahasında vücûda gelen ürünler: Bu sahanın halkları, medenî seviye bakımından oldukça ilerlemiş ve İslam medeniyeti etkisine kuvvetlice girmiş olan Kırgız, Kazak ve Türkmen boylarından oluşmaktadır. Bunlara ait olan “Manas” ve “Köroğlu” gibi son derece değerli destanlar, eski ustûrevî mahiyetini kaybetmiş olup sadece “Menkabevi-Tarihî” bir mahiyet saklamaktadırlar.
3. “Tarım-Sır Derya” sahasında vücûda gelen ürünler: Bu saha, eski Oğuzların ve “Tu-kiie” siyasî heyetinde bulunan mesela “karluklar” gibi zümrelerin eski sahası olup burada vaktiyle teşekkül eden destan parçaları, medenî amiller tesiriyle kitaplara girerek yavaş yavaş hâtıralardan silinmiş, Menkıbevî-Tarihî mahiyette mahsullerdir. (Köprülü 1981: 42-44)

Ayrıca Köprülü, Türk destanlarını tarihî dönemler ve ait oldukları Türk boyu veya devletine göre üç grupta toplamıştır:

1. Eski Türk ya da “Hiyung-Nu” Dairesi: Alp Er Tunga, Oğuz
2. “Gök Türk” ya da “Tu-kiie” Dairesi: Tu-kiie (Gök Türklerin) türeyişini anlatan metinler, Ergenekon, Köroğlu.
3. “Uygur” Dairesi: Uygurların türeyişi, Maniheizm’i kabulü ile ilgili metinler (Köprülü 1981: 44-63)

Yukarıda görüldüğü üzere, bu tasniflerin her biri, belirli bir ölçüte (destan tasnifi için kullanılan ölçütler, genelde tarihî, kronolojik, dinî ve bunlara benzer ölçütlerdirler) göre yapıldığı için, kendi içinde eksik kalabilir. Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde, Özkul Çobanoğlu’nun “*Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*” adlı eserinde tespit ettiği tasnife yer vermeye karar verdik. Bu tasnifin yapılışında, iki ilke göz önünde bulundurulmuştur: 1. Bu tasnif eski ve arkaik olarak adlandırılan anlatılarını da içine alacak şekilde “kahramanlık destanları”yla sınırlanmıştır. 2. Boy, bölge ve tarihî

dönem ölçütleri, mevcut devlet hudutlarının dayattığı siyasî ve idarî sınırlarından öte, Türk ekoloji sistematigi içinde ele alınmıştır. (Çobanoğlu 2011: 44-45) Çobanoğlu'nun ifadesine göre, bu sınıflandırmanın da bazı problemler taşıdığı tartışılmaz. Ancak Türk destanların hangi kategoriye ait olduğunun rahat anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Söz konusu tasnif şu şekildedir: (Çobanoğlu 2011: 49-55)

1) Eski Destanlar

- 1.1. Alp Er Tunga Destanı
- 1.2. Şu Destanı
- 1.3. Oğuz Kağan Destanı
- 1.4. Atilla Destanı
- 1.5. Bozkur Destanı
- 1.6. Mani Dininin Kabulü Destanı
- 1.7. Göç Destanı
- 1.8. Ergenekon Destanı
- 1.9. Türeyiş Destanı

2) Yeni Destanlar

2.1) Arkaik Destanlar

- 2.1.1. Altın Arığ Destanı
- 2.1.2. Yaratılış Destanı
- 2.1.3. Maaday Kara Destanı
- 2.1.4. Ural Batır destanı
- 2.1.5. Alıp Manaş Destanı
- 2.1.6. Er Töştük Destanı
- 2.1.7. Ucocoş Destanı
- 2.1.8. Olonhoy Destanı
- 2.1.9. Altın Cüs Destanı
- 2.1.10. Kula Mergen Destanı
- 2.1.11. Kubıgul Destanı
- 2.1.12. Dotan Batır Destanı
- 2.1.13. Anşıbay Destanı

- 2.1.14. asan Kayğı Destanı
- 2.1.15. Toğan Destanı
- 2.1.16. Abat Destanı
- 2.1.17. Koğutay destanı
- 2.1.18. Duha Kocaoğlu Deli Dumrul Destanı
- 2.1.19. Basat ve Tepegöz Destanı
- 2.1.20. Yir Tüşlük
- 2.1.21. Tülen Bilen Susıluv Destanı
- 2.1.22. Kunır Buğa Destanı
- 2.1.23. Akbuzat Destanı
- 2.1.24. Akhak Destanı
- 2.1.25. Kara Yurğa Destanı
- 2.1.26. Babsak ve Karağölömbet Destanı
- 2.1.27. Zayatülek ve Hıvhlıv Destanı
- 2.1.28. Jangar Destanı
- 2.1.29. Kan-Püdey Destanı
- 2.1.30. Ay Manıs Destanı
- 2.1.31. Er-Samır Destanı
- 2.1.32. Ay Kaan Destanı
- 2.1.33. Buuçay Destanı
- 2.1.34. Er Sogotot Destanı
- 2.1.35. Alday Mergen Destanı
- 2.1.36. Kangıray Mergen Destanı
- 2.1.37. Ton Aralçın Haan Destanı
- 2.1.38. Oceng Beg Destanı
- 2.1.39. Möge Şagaan Toolay Destanı
- 2.1.40. Oğol Han Destanı
- 2.1.41. Çedi Harlıg Han Tögöldür Destanı
- 2.1.42. Bagay Ool Destanı
- 2.1.43. Altın Taycı Destanı
- 2.1.44. Ernin Erezi Han Haranguy Destanı

- 2.1.45. Demir Şilgi Attıg Tevene Möge Destanı
- 2.1.46. Bora Şokar Attıg Destanı
- 2.1.47. Arzılan Kara Attıg Destanı
- 2.1.48. Hülük hüren Attıg Destanı
- 2.1.49. Küçün Hüren Attıg Destanı
- 2.1.50. Daspı Kara Attıg Hööküy Kara Destanı
- 2.1.51. Altın Tabat Destanı
- 2.1.52. Tanaa Herel Destanı
- 2.1.53. Pohti Kiris Destanı
- 2.1.54. Bayan Toolay Destanı
- 2.1.55. Özümek Bla Satanay Destanı
- 2.1.56. Sosuruk Destanı
- 2.1.57. Hayındırınay Destanı
- 2.1.58. Teyrile Bla Nartla Destanı
- 2.1.59. Alday Sümber Destanı
- 2.1.60. Kan Küçü Maadır Destanı
- 2.1.61. Boralaay Destanı
- 2.1.62. Sıyımdık Tavrula Destanı
- 2.1.63. Hunan Kara Destanı
- 2.1.64. Hunan Kara Möge Destanı
- 2.1.65. Cüerdi Destanı
- 2.1.66. Han Hülük Destanı
- 2.1.67. Üç Nart Bal Baylamyı Destanı
- 2.1.68. Açey Ulu Açemez Destanı
- 2.1.69. Debet Alavgan Karaşavay Destanı
- 2.1.70. Hürü Maadır Destanı
- 2.1.71. Cık Mergen Destanı

2.2) Kahramanlık Destanları

- 2.2.1. Manas Destanı
- 2.2.2. Köroğlu Destanı

- 2.2.3. Alpamiş Destanı
- 2.2.4. Kambar Batır Destanı
- 2.2.5. Bozoğlan destanı
- 2.2.6. Kırımın Kırk Batırı Destanı
- 2.2.7. Alpamiş Batır Destanı
- 2.2.8. Er Köşke Destanı
- 2.2.9. Narik Destanı
- 2.2.10. Karabek Destanı
- 2.2.11. Er Tarğın Destanı
- 2.2.12. Kaztuvgan Destanı
- 2.2.13. Mamay Destanı
- 2.2.14. Aysıldın Ulı Ahmet Batır Destanı
- 2.2.15. Şora Batır Destanı
- 2.2.16. Er Kosay Destanı
- 2.2.17. Şıntasulu Törehan Destanı
- 2.2.18. Kobılandı Batır Destanı
- 2.2.19. Adil Sultan Destanı
- 2.2. 20. Moge-Şagaan Toolay Destanı
- 2.2.21. Bayan Toolay Destanı
- 2.2.22. Tana Herel Destanı
- 2.2.23. Kangıbay Mergen Destanı
- 2.2.24. Aldın Çaagay Destanı
- 2.2.25. Boktu Kiriş Destanı
- 2.2.26. Bora Şeeley Destanı
- 2.2.27. Alday Nuuçu Destanı
- 2.2.28. Aldın Kurgulday Destanı
- 2.2.29. Semetey Destanı
- 2.2.30. Dirse Hanoğlu Buğaç Han Destanı
- 2.2.31. Salur Kazan Destanı
- 2.2.32. Kambüreoğlu Bamsı Beyrek Destanı
- 2.2.33. Kazanbeyoğlu Uruz Bey Destanı

- 2.2.34. Kanlı Kocaoğlu Kan Turalı Destanı
- 2.2.35. Kazılık Kocaoğlu Yigenek Destanı
- 2.2.36. Begiloğlu Emren'in Destanı
- 2.2.37. Uşun Kocaoğlu Segrek'in Destanı
- 2.2.38. Salur Kazanoğlu Uruz'un Tutsaklık Destanı
- 2.2.39. Beyrek'in Öldürülmesinin Destanı
- 2.2.40. Sadir Pelvan Destanı
- 2.2.41. Ak Kübik Destanı
- 2.2.42. Kırk Kız Destanı
- 2.2.43. Gayse Ulı Amet Destanı
- 2.2.44. Cık Mergen Destanı
- 2.2.45. Çura Batır Destanı
- 2.2.46. Alpamşa Destanı
- 2.2.47. Kuzıykürpes Destanı
- 2.2.48. Küsek Bey Destanı
- 2.2.49. Ali Beg-Bali Beg Destanı
- 2.2.50. Tulum Hoca Destanı
- 2.2.51. Kurmanbek Destanı
- 2.2.52. Canış-Bayış Destanı
- 2.2.53. Cangıl Mirza Destanı
- 2.2.54. Rüstemhan Destanı
- 2.2.55. Muradhan Destanı
- 2.2.56. Küntuğmuş Destanı
- 2.2.57. Tolak Batır Destanı
- 2.2.58. Sayın Batır Destanı
- 2.2.59. Avez Batır Destanı
- 2.2.60. Ermek Batır Destanı
- 2.2.61. Bazar Batır Destanı
- 2.2.62. Er Begzat Destanı
- 2.2.63. Taylak Batır Destanı
- 2.2.64. Alankay Batır Destanı

- 2.2.65. Rayimbek Batır Destanı
- 2.2.66. Er Tokımbet Destanı
- 2.2.67. Er Soltanay Destanı
- 2.2.68. Barak Batır Destanı
- 2.2.69. Er Eşim Destanı
- 2.2.70. Mırkı Batır Destanı
- 2.2.71. Er Bolat Destanı
- 2.2.72. Arkalık Batır Destanı
- 2.2.73. Ânvar Batır Destanı
- 2.2.74. Seytek Destanı
- 2.2.75. Karabek Batır Destanı
- 2.2.76. Çora Batır Destanı
- 2.2.77. Dotan Batır Destanı
- 2.2.78. Koplandı Batır Destanı
- 2.2.79. Er Kusop Batır Destanı
- 2.2.80. Göroğlının Togılışı Destanı
- 2.2.81. Jantay Batır Destanı
- 2.2.82. Alp Tobok Destanı
- 2.2.83. Erali ve Şerali Destanı
- 2.2.84. Şırdakbek Destanı
- 2.2.85. Savrık Batır Destanı
- 2.2.86. Avaz Han Destanı
- 2.2.87. Seyitbek Destanı
- 2.2.88. Er Targul Destanı
- 2.2.89. Ötegen Batır Destanı
- 2.2.90. Seytek Destanı
- 2.2.91. Köroğul Destanı
- 2.2.92. Dengiboş destanı
- 2.2.93. Uş Munlı Destanı
- 2.2.94. Boz Yiğit Destanı
- 2.2.95. Törehan Batır Destanı

- 2.2.96. Akconasulı Er Kenes Destanı
- 2.2.97. Karaşas Batır Destanı
- 2.2.98. Tuyakbay Destanı
- 2.2.99. Bögen Batır Destanı
- 2.2.100. Köruğlı Sultan Destanı

2.3) Tarihi Destanlar

- 2.3.1. Battal Gazi Destanı
- 2.3.2. Danişmend Gazi Destanı
- 2.3.3. Sarı Saltuk Destanı
- 2.3.4. Hamzanâme Destanı
- 2.3.5. Edigey Destanı
- 2.3.6. Karasay Kazi Destanı
- 2.3.7. Orak Mamay Destanı
- 2.3.8. Abdurrahman Han Destanı
- 2.3.9. Nözüğüm Destanı
- 2.3.10. Devletyâr Destanı
- 2.3.11. Beket Batır Destanı
- 2.3.12. Ernazar Bekek Destanı
- 2.3.13. Tolebiyidin Tarihi Destanı
- 2.3.14. Timur Destanı
- 2.3.15. Genç Osman Destanı
- 2.3.16. Harb-ı Umumî Destanı
- 2.3.17. Uyvar'ın Fethi Destanı
- 2.3.18. Haroşova Cengi Destanı
- 2.3.19. Şakşak Ulu Er Cânibek Destanı
- 2.3.20. Pazvandoğlu Destanı
- 2.3.21. Destan-ı Morik
- 2.3.22. Koca Yusuf Paşa Destanı
- 2.3.23. Bender'in İşgali Destanı
- 2.3.24. Silistre Destanı

- 2.3.25. Trablusgarb'ın İşgali Destanı
- 2.3.26. Ahıska Destanı
- 2.3.27. Mora Destanı
- 2.3.28. Mısır'ın İşgali Destanı
- 2.3.29. Plevne Destanı
- 2.3.30. Kırım Seferi Destanı
- 2.3.31. Destan-ı Şeyh Şâmil
- 2.3.32. Hasan Paşa Destanı
- 2.3.33. Cezzar Hasan Paşa Destanı
- 2.3.34. Kozanoğlu Destanı
- 2.3.35. Destan-ı Akkâ
- 2.3.36. Akmeşitti Alganda Aytılğan Ölen
- 2.3.37. Kabakçı Mustafa Destanı
- 2.3.38. Amankeldi'nin Torğaydı Alğanı Destanı
- 2.3.39. Nemçe Seferi Destanı
- 2.3.40. Osman Batır Destanı
- 2.3.41. Sıvastopol Destanı
- 2.3.42. İsatay Mahambet Destanı
- 2.3.43. Karatavdın Başınan Köş Keledi
- 2.3.44. Oljabay Batır Destanı

G.7.3. İran Destanların Tasnifi

İran epik anlatılarını daha sağlıklı ve sistematik bir tasnifini yapmak için, her şeyden önce İran tarihî dönemlerinden ve bu dönemlerde ortaya konulan eserlerden bahsetmemiz yerinde olacaktır. Eserleri tanıtırken hangisinin mitolojik, hangisinin epik ve hangisinin tarihî olduğuna dair bilgiler verilecektir. İran dili, edebiyatı ve tarihi için üç farklı dönem söz konusudur:

1. Eski Dönem (Bâstân Devir): İran'ın en eski dönemleri ya da kaynaklarda kullanılan ifadeye göre İran-i Bâstân, Zerdüş peygamber ve onun kutsal kitabı

Avesta'nın ortaya çıktığı dönemlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan edebî eserler ise literatürde, Avestayî Edebiyat olarak adlandırılmıştır.

Bugün elimize ulaşan İran eski peygamberi Zerdüş't'e mensup olan Avesta*, kendi içinde beş farklı kitaptan oluşmaktadır; 1. Yasna, Gâtha, Gâhân (Törenler ve toylar) 2. Visperd (Efendiler) 3. Vendidad (Yeni anayasa, yeni kurallar) 4. Yaştar (İbadet) 5. Horde Avesta (Küçük Avesta) (Muzaffari 2010: 60)

Avesta'nın özellikle Yaştar kitabında İran millî anlatıları ve destanları büyük oranda yer almıştır. Firdevsî Şehnâmesi'nde ve diğer Pehlevî kaynaklarda görülen birçok epik anlatı, Avesta'nın Yaştar kitabında görülmüştür. Şehnâme'nin mitik döneminden, Kiyûmers, Goştasb, Dahhâk, Cemşid, Zerir, Camasb ve Turanlı Ercasb hikâyelerine Avesta'nın Yaştar'ında da yer verilmiştir. Ayrıca yirmi bir bölümden oluşan Yaştar kitabında, yukarıda zikrettiğimiz hikâyeler dışında, Yaycı Araş (Araş-i Kemângîr) hikâyesi, Simurg'un hayatı ve bu kuşun yuva yaptığı efsanevî ağacın hikâyesi, Ferr-i İzdi ya da Ferri- Kiyânî gibi konular da ele alınmıştır.

Avesta'nın bugün elimize ulaşan farklı bölümleri zaman içerisinde farklı kişiler tarafından derleyip yazılmıştır. Avesta'nın bir tek Gâtha, Gâhân adlı bölümü Zerdüş'tün kendisine aittir. Bu bölümün içeriğini, Ahuramazda (Bilge Tanrı anlamında, İran mitolojisinde yaratılışın başında bulunan iki temel Tanrıdan biri) ve Emşaspendan'a (ölümsüz kutsallara) ibadet, Zerdüş'te tabi olanların hayata karşı sorumlulukları ve Zerdüş'tün üç temel ilkesini yerine getirmek için tavsiyeler oluşturmıştır. (Razmcu 2009: 57-58)

2. Orta Dönem (Miyâneh Devir): Avestayî Edebiyat'tan sonraki dönem, Pehlevî Edebiyat dönemi olarak bilinip Mazdisna Ayinî'nin* İran halkı arasında

*Avesta kelime olarak, temel bilgi, temel metin anlamındadır. Bu kitap eski İran peygamberi Zerdüş'te mensup bir eserdir. Rivayetlere göre eserin orijinal hali yirmi bir bölümden oluşmuştur, fakat Avesta, bir hayat kılavuzu olduğundan dolayı tarih boyunca hep işgalci ve zalim padişahların hedefi olmuştur. Defalarca yakılan, yok olan tekrar baştan toparlanan Avesta'nın topralanmasında, Eşkanî silsilesinden Belâş, Sasanî silsilesinden de Erdeşir-i Bâbekân ve oğlu Şapûr önemli roller oynamışlardır.

*Mazdisna Ayinî, başka bir ifade ile Zerdüştlük dini, Zerdüş peygamberin ortaya çıkmasıyla birlikte İran halkı arasında yayılmaya başlayan bir inanç sistemidir. Rivayetlere göre Zerdüş otuz yaşına geldiğinde iyilikler dini, yani Zerdüşlüğü yaymaktan sorumlu tutulmuştur. Mazdisna kelime olarak Ahuramazda'ya tapan anlamında bir sıfattır. Bazı kaynaklarda Mazdisna Ayinî (dini) iki Tanrılı bir din olarak tanıtılsa da, bu inanç sisteminde tek Tanrı'ya inanılmaktadır. Zerdüşlüğü yanlışlıkla iki Tanrılı bir din olarak değerlendirmek, Zerdüş dinine tabi olanların Zürvanilerle karıştırılmasından doğan bir algılama hatasıdır.

yayılmaya başladığından Sasanî silsilesinin son buluncaya kadarki zaman dilimini yani yaklaşık bin yıllık bir süreci ihtiva etmektedir. Pehlevî Edebiyat döneminde, İran halkının Avesta'ya karşı duydukları ilgi, bu eserden *Zand* ya da *Pazand* adı altında birçok Pehlevî çevirisinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra Sasanî padişahlarından Erdeşir-i Bâbekân, Enûşirvân ve Hüsrev-i Perviz gibi şahsiyetler, eski İran'a ait belgeleri derleyip toplamaya özen gösterdikleri için, bu padişahların döneminde Avesta'dan kalan bazı parçalar tekrardan derlenmiştir. Halk arasında ağızdan ağıza, nesilden nesile aktararak gelen bu hikâyeler doğal olarak bu aktarım süresinde bazı değişikliklere uğrayıp Pehlevî Edebiyat'a Avestayî Edebiyat'ta mevcut varyantlarına göre bazı farklılıklar göstererek girmişlerdir. Yani Avestayî Edebiyat kapsamında ortaya çıkan bazı anlatılar, Pehlevî Edebiyat'a değişerek girip sonra da Arapça ve Derî Farsça'ya (Farsî-i Derî'ye: İslamiyet'ten sonra İran halkı arasında konuşulan Farsça) çevrilerek İslamî dönemin ilk kaynaklarını oluşturmuştur.

Pehlevî Edebiyat kapsamında hazırlanan eserleri aşağıda sıralayıp destan araştırmalarında daha önemli olanlarından kısaca bahsetmiş bulunmaktayız;

- a) *Yadigâr-i Zerirân*: Eserin günümüze ulaşmış hali, Pehlevî dilinde, dinî-epik bir mahiyettedir. Eser her ne kadar Sasanîler zamanı eseri olarak değerlendirilse de büyük bir olasılıkla Eşkanîler dönemine aittir. Bu iddia için de iki geçerli sebep mevcuttur; birincisi *Yadigâr-i Zeriran* gibi İslamiyet'ten önceki son yıllara ait olan eserler genellikle Sasanîlerin hâkimiyetini ve İslamiyet'in İran'a girişini ele almıştır, oysaki *Yadigâr-i Zerirân*'da Sasanî dönemiyle ilgi bilgilere yer verilmemiştir. Bunun dışında, eserin metninde yer alan Partî sözcüklerin fazlalığı, eserin aslında Sasanîler döneminden önceki dönemlerde ortaya çıktığına delalettir.
- b) *Behram-i Çûbin*
- c) *Karnameh-yi Erdeşir Bâbekân* (*Erdeşir Bâbekân'ın İşleri*): Bu eser, Sasanî padişahı Erdeşir'in tahta oturması ve kendisinden sonra oğlu Şapûr ve torunu Urmezd'in padişahlık dönemlerini anlatmaktadır. Eserde her ne kadar

romantik ve tahkiyesel bir atmosfer hâkim olsa da bazı tarihî detaylarını gözden kaçırmamak gerekir.

- d) Dâstân-i Rostem ve Sohrab (Rüstem ile Sührab'ın Hikâyesi)
- e) Pîran-i Vîseh
- f) Mezdeknâme
- g) Kitabü't-Tac
- h) Dâstân-i Şehr-i Boraz Ba Perviz (Perviz ile Boraz Şehri'nin Hikâyesi)
- i) Dâra ve Büt-i Zerrin (Dârâ ve Altın Put)
- j) Karnameh-yi Enûşirvan (Enûşirvân'ın İşleri)
- k) Lohrasbnâme
- l) Nameh-yi Tenser (Tenser'in Mektubu)
- m) Gozariş-i Satranç (Satranc Hikâyesi)
- n) Dâstân-i Hosro ve Şirin (Hüsrev ile Şirin'in Hikâyesi)
- o) Dinkert: Dinkerd veya Dinkert'in asıl adı Zend-âkâsih'dir. Eser, Ferrühzâd'ın oğlu Azer Ferenbag tarafından dokuz ciltte hazırlanmıştır. Bu eser bir nevi Zerdüşt Dini'nin Ansiklopedisi niteliğinde olup üçüncü cildinden sekizinci cildine kadar Cemşid, Dahhâk, Kiyûmers, Hûşeng, Feridûn, İrec, Minûçihr, Keykûbad, Keykâvûs ve Keyhüsrev gibi kişilerin hikâyelerine yer verilmiştir. Bu konular dışında Dinkert'te ilahiyat, felsefe, mitoloji, irfan, ahlak, hukuk, siyaset, şehir ve ülke yönetimi, matematik, fizik, astronomi ve tıp gibi alanlara da temas edilmiştir.
- p) Bondehiş: Dinkert'ten sonra Pehlevî dilinde yazılan dinî eserlerin en önemlisi Bondehiş'tir. Kitabın adı Eski Farsça'da Bôn-Dehişn şeklinde geçmektedir. Bu ad kök anlamında Bon ve yaratılış anlamında Dehişn sözcüklerin bir araya gelişinden ortaya çıkmıştır. Kelimeden bütün olarak İlk Yaratılış anlamı çıkarılmaktadır. Fakat eserin temel konusu sadece yaratılış değildir, büyük bir kısmını dünyanın sonuyla ilgili bölümler oluşturmuştur. Bondehiş'in iki yazması mevcuttur, bu metinlerden uzun olanı İran Bondehişi (İran Yaratılışı) adıyla, kısa metin ise Hint Bondehişi olarak bilinmektedir. Uzun Bondehiş üç yazılı metinden oluşmuştur.. Her üç metin de İran'da yazılmıştır. İran Bondeheşi şeklinde adlandırılması ise İran'da

yazılmasından kaynaklanmaktadır. Bu üç metinden ikisi 19.yüzyılda Yez'den Hindistan'a götürölmüştür. Kısa Bondehiş ise Hindistan'da yazılmıştır ve uzun metnin bazı bölümlerini kapsamaktadır, Hicri Şemsi 1351 yılında İranlı Mehraban Keyhusrev tarafından yazılmıştır.

İran Bondehişi kısa ve eksik bir giriş bölümü ve yirmi iki temel bölümden oluşmuştur. Giriş bölümü konuyla ilgili araştırma yapanlara göre sonradan esere eklenmiştir. Ayrıca eserin giriş bölümünde yeni İslamî devirlere ait bazı yazım özellikleri görölmektedir. Anlam bütönlüğü açısından da giriş bölümü eserin başka bölümleriyle bağlantısızdır.

Bondehiş'te ele alınan konuları şu şekilde tasnif edebiliriz:

1. Ahuramazda ve Ehrimen, İki Yaratılış: Ahuramezda'nin Yaratılışı ve Ehrimen'in Yaratılışı: Bu bölümde Tanrılardan (iyi tanrılar) ve devlerden (kötü tanrılar) bahsedilmiştir. Maddî yaratılıştan, başka bir ifade ile gök, su, yer, bitki, hayvan ve insan yaratılışından bahsedilmiştir. Bu bölümde yaratılışla ilgili iki görüşe yer verilmiştir: 1. Ahuramazda kendine ait sonsuz aydınlıktan varlıkları yarattı. 2. Ahuramazda maddî âlemi bir damla sudan yarattı, sadece insan ve hayvanı ateş özünden yarattı. Sonra Ehrimen'in yaratılışından bahsedilmektedir. İlk savaştan ve bu savaştan sonra maddi âlemin Ehrimen ve Devler yüzünden kirlendiği ele alınmıştır. Bu dönem toplam 6000 yıldır.
2. Coğrafi Bilgiler: Bondehiş'te ırmaklar, dağlar, denizler, Orta Asya ve Mezopotamya ile ilgili ilginç bilgiler yer almaktadır.
3. Bitkiler: Bu bölümde bitkiler kullanım sahalarına göre on altı gruba ayrılmıştır. Ayrıca eserde şifa verici ve ilaç mahiyetinde olan bitkilerin var olduğu da tahmin edilmektedir.
4. Hayvanlar: Bondehiş'te hayvanlar üç grupta incelenmiştir: a. Hayvanlar türlerine göre ayrılmıştır; kuşlar, denizde yaşayan hayvanlar gibi. b. Hayvanlar ayak şekline göre ayrılmıştır: pençeli hayvanlar,iki ayaklı, dört ayaklı, kuşlar ve balıklar gibi. c. Hayvanların temel türlerinin ayrıntılarına göre alt

kategorilere ayrılmıştır: köpek, eşek ve at gibi. Bondehiş’de bir bölüm de Ehrimenî hayvanlar ve böceklerle ilgilidir.

5. Kavimler: Bondehiş’in bu bölümünde insan yaratılışı, Kiyumers ve onun çocukları, Meşi ve Meşiyane ve genel olarak ilk insan prototipinden bahsedilmiştir. Ayrıca özel bir bölümde de İran kavimleri, Araplar, Çinliler ve başka kavimlerle ilgili bilgiler mevcuttur. Toplam yirmi beş çeşit insandan bahsedilmektedir. (Burada insan çeşidinden halklar ya da kavimler kastedilmektedir.)

6. Tarih: Bondehiş İran mitolojisi için temel bir kaynak olmasıyla birlikte İran tarihî için de çok önemli bir kaynak sayılmaktadır. Bu eserde İran’ın tarihî başlangıcından İslamiyet’in İran’a girmesine kadar olan dönem ele alınmıştır. Bondehiş’te izlenilen tarihi yol, Firdevsi’nin Şehnâme’de izlediği yol ile aynıdır. Bondehiş’in bu bölümünde İran tarihiyle ilgili önemli ve gerçek, İslamiyet’in etkisinden oldukça uzak bilgiler yer almıştır.

7. Kehânet: Bondehiş’te fazla olmamakla birlikte, bazı bölümlerde kehânete yer almıştır. Eserde bu kısımların varlığı, bu bölümlerin daha sonra esere eklendiği düşüncesini uyandırmaktadır. Kehânetlerden sonra dünyanın son dönemlerinden, kurtarıcıların geleceğinden ve dünyanın sonundan bahsedilmiştir.

8. Astroloji ve Takvim: Bondehiş’in bazı bölümlerinde astroloji ve takvimle ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Bir bölümünde de özel olarak İran’da takvim ele alınmıştır.

9. Irklar: Eserin sonunda İran’da bulunan ya da İran’a komşuluk eden bazı ırklardan bahsedilmektedir. Örneğin Pişdâdiyan, Kiyân (Kiyânîler), Turaniyân ve Mûbedan Bondehiş’te yer alan ırkların bazı örnekleridir. Bondehiş’te aynı konularda bazen farklı bilgilerin olması söz konusudur. Mesela kitabın bir bölümünde bir ırmak ya da bir dağ hakkında ilginç bir bilgi verilmiştir, fakat başka bir bölümde aynı ırmak ya da aynı dağ ile ilgili farklı bilgiler yer almıştır. Bu farklılıklar ise Bondehiş’in derlenmiş bir eser

olduğunu ortaya koymaktadır. Eserin yazarı, Pehlevî dilinde yazılan farklı eselerden faydalanarak, başka bir ifadeyle farklı Pehlevî eserleri birleştirerek Bondehişi ortaya koymuştur. (Bahar 2006: 10-13)

- q) Datsitan Dinîk: Hicri 3. Yüzyılda Yudanyim tarafından hazırlanmış bir eserdir. Bu eser de Dinkert ve Bondehişn gibi Pehlevî dilinde yazılan önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.
- r) Rivayet-i Pehlevî: Pehlevî dilinde yazılan Gerşasb ve Cemşid ile ilgili bazı bilgiler içeren bir eserdir.
- s) Erdâvirafnâmek: Zerdüşť dinine mensup olanların dinî kaynaklarından biri Erdâvirafnâmek, Hicri 3. Yüzyılda Sasanîler dönemindeki bir mûbed'in ruhanî yolculuğu konusunda yazılmıştır. Bu eser, Hicri 7. yüzyılda Zerdüşť Behram Pejdu adlı kiři tarafından manzum bir şekilde Farsçaya çevrilmiştir.
- t) Zât-sparam: Avesta'daki bazı bölümlerin Pehlevî diline çevirisidir. Hûşeng, Tahmures ve Keykavûs ile ilgili bazı bölümler içermektedir.
- u) Agemadaetcha: İçerik bakımından Zât-sparam ile fazlasıyla benzerlik gösteren bir eserdir.
- v) Ayînnâmek: Bu eser, İbn-i Mukaffa' tarafından Pehleviceden Arapçaya çevrilmiştir.
- w) Gâhnâmek: Eski İran'ın ayînleri (ritüelleri ve etkinlikleri), halkın sosyal tabakaları, Cemşid'den Sasanî Enûşirvan'a kadarki dönemler ile ilgili bilgi içeren bir eserdir.
- x) Es'süver: Adından anlaşıldığı üzere, bu eserde Sasanî hanedanından yirmi yedi erkek ve kadın padişahın resimlerine yer verilmiştir. Bu resimler dışında bir de, eski İran'ın bazı padişahlarından ve gelenek, görenek ve ritüellerinden bahsedilmiştir.
- y) Huday-Nâmek- Xvatâi-Namag (Hudaynâmek): Bu eser Sasanîler dönemin sonlarında yani Üçüncü Yezdgerd'in padişahlık zamanında, eski İran tarih ve gâhnâmeler* yazarlığını temel alarak, İran mitik dönemlerinden Sasanîlerin

*Gâhnâmeler, önemli tarihler ve özel etkinlikler için belirlenen zamanları ele alan eserlerin genel adıdır. Dolayısıyla eski İran'da (İran-i Bâstân'da) Gâhnâmeler bir nevi bugünkü takvimlerin işlevini yerine

sonu ve Arapların İran'a girişine kadarki olayları içine alarak hazırlanmış bir eserdir.

Huday-Nâmek adı altında yazılan bu eserin etkisi ve önemi, İran'ın mitik ve epik antlıları için oldukça fazladır. Bu eserden sonra, İslamiyet'in İran'a girmeden önceki son yıllarda ve İslamiyet'ten sonraki ilk yıllarda Huday-Nâme adı altında birçok eser ortaya çıkmıştır. Bu Huday-Nâme'ler İslamiyet'ten sonraki dönemlerde Şehnâmeler (Şâhnâme'ler) olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla Hûday-Nâmek'in ortaya çıkışını bir sonraki dönemlerde yazılan Şehnâmeler, Goştasbnâmeler, Camasbnâmeler ve bunlara benzer nâmecilik geleneğinin kapsamında hazırlanan eserlerin güçlü bir zemin oluşturduğunu söylememiz mümkündür.

Bu eserler dışında Pendnâmek, Bozorgmehr (Büzürgmehr), İran İlleri ve bunlara benzer birçok tarihî, edebî, dinî ve ahlakî eser de yukarıda zikrettiğimiz eserlerden taklit edilerek yazılmıştır. (Razmcu 2009: 61-65)

3. İslamî Dönem (İslamî Devir): İslamiyet'in İran'a girişi, her anlamda (siyasal, kültürel ve edebî alanlarda) İran halkını değişikliklere uğratmıştır. İlk başta İslamiyet'i kabul etmemek için direnen İran halkı, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da şaşırtıcı bir şekilde bu dinle adapte olup uyum sağlamışlardır. İran-İslam sentezinin en iyi şeklini Firdevsî'nin Şehnâmesi'nde görmemiz mümkündür.

İslamiyet'ten sonraki İran epik anlatılarını inceleyecek olursak, yine Firdevsî ve onun ölümsüz eseri Şehnâme'yi esas almamız şarttır. Dolayısıyla İslamiyet'ten sonraki İran destanî anlatılarını şu şekilde tasnif etmemiz yerinde olacaktır;

a) İslamî dönemde Firdevsî'den önceki epik anlatılar:

1. İslamî dönemde, Firdevsî'den önce ortaya çıkmış epik eserler kapsamında, İlk olarak Mes'udî Mervzi'nin Şehnâmesi'nden bahsetmemiz gerekmektedir. Eser hakkında detaylı ve net bilgiler bulunmamakla birlikte, önce Arapçaya, Arapçadan da Derî Farsçaya

getirmiştir. Fakat Gâhnâmelerde gün, ay, yılın hesabının yanı sıra, belirli tarihlerde yapılan özel etkinlikler, bayramlar ve sosyal ritüeller de yer almaktadır.

çevrilmiş birçok kaynakta adı geçip eserden bazı örnek beyitler verildiği için, eserin eski bir metin olduğunu, eseri ortaya koyan şairin Arûz veznini kullanarak zorlandığını tahmin etmemiz mümkündür. (Razmcu 2009: 107-108)

2. İslamî dönemde destanî eser olarak ortaya çıkmış ikinci önemli eser de, Şair Dakîkî'nin Goştasbnâmesi'dir. Tarihî kaynaklara göre, Şair Dakîkî Samanî padişahlarından Nuh İbn-i Mansur ile çağdaş olup bu padişahın emri üzere Goştasbnâme'yi yazmaya başlamıştır. Şair Dakîkî bu manzumeyi bin beyitte hazırlayıp kaynak olarak da Yadiğâr-i Zerirân ve Ebu Mansur'un mensur Şehnâmesi'nden faydalanmıştır. Fakat şair beklenmedik bir şekilde öldürüldüğü için onun çalışması yarım kalmıştır. Firdevsî-yi Tûsî, aslında Şair Dakîkî'nin işini tamamlamak üzere Şehnâme'yi yazmaya başlayıp Şair Dakîkî'nin söylediği bin beyti eleştirmekle birlikte kendi eserinde kullanmıştır. (Razmcu 2009: 109)

- b) İslamî dönemde Firdevsî'den sonraki epik anlatılar: Mes'udî Mervzi, Şair Dakîkî ve Firdevsî'den sonra, bu üç kişi tarafından ele alınmamış millî epik konuların işlenmesi için ciddi çalışmalar başlamıştır. Firdevsî'den sonra, ilk epik eser, Asedî Tûsî'ye aittir. Asedî Tûsî'nin Gerşasbnâmesi, Şehnâme'den sonra, İran'ın en önemli manzum destanı sayılmaktadır. Eserin beyit sayısı 7000-10000 arasında, temel konuları ise Rüstem'in sülalesinden gelen Sistân'ın büyük pehlivanı Gerşasb'ın savaşları, seferleri ve olağanüstü yaşantılarıdır. Bunların yanı sıra, eserde bazı ahlakî konular ve insanî erdemler de ele alınmıştır. Asedî Tûsî'nin Gerşasbnâme'den başka eserleri de mevcuttur. (Razmcu 2009: 116)

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığı üzere, Hicri 1. Yüzyılın sonlarında özellikle Horasan bölgesinde, İran'ın eski tarihi ve kültürünü canlandırmak üzere başlatılan çalışmalar, Huday-Nâmeler ve mensur Şehnâmeler'den sonra Dakîkî, Firdevsî ve Asedî Tûsî tarafından, Goştasbnâme, Şehnâme ve Gerşasbnâme şeklinde devam edilmiştir. Fakat bu şairlerin eserlerinde, daha önceki satırlarda değinildiği üzere, eski İran'ın bazı pehlivanları ve padişahların yeri, İran'ın farklı bölgelerinde bulunup

hüküm sürdükleri halde, boş kalmıştır. Dolayısıyla Dakîki, Firdevsî ve Asedî Tûsî tarafından ele alınmamış bu kahramanlık ve padişahlık konulu anlatılar, bu büyük eserlerden sonra hacim itibariyle daha küçük çaplı fakat daha önce ortaya çıkan epik eserleri tamamlayan fonksiyonunda olan eserlerin de hazırlanmasına sebep olmuştur. Bu eserleri özetleyecek olursak;

Azer Borzin-Nâme

Banu Goşesb-Nâme

Borzu-Nâme

Behmen-Nâme

Bijen-Nâme

Cihângir-Nâme

Dâstân-i Cemşid (Cemşid'in Hikâyesi)

Dâstân-i Şebreng (Şebreng'in hikâyesi)

Dâstân-i Kok Kuhzâd (Kok Kuhzâd'in Hikâyesi)

Sâm-Nâme

Susen-Nâme

Feramerz-Nâme

Kûş-Nâme

Lohrasb-Nâme (Razmcu 2009: 120-142)

Yukarıda adı geçen eserler, İran millî destanî eserlerinin en iyi örnekleridir. Bu dönemden sonra, İran millî destanları, bazı sebeplerden dolayı, yavaş yavaş yerini tarihî ve dinî destanlara bırakmıştır. İran Tarihî ve dinî destanları ve bu destanların millî destanlar yerini alarak ortaya çıkmaları, başlı başına geniş bir tartışma konusu olduğundan ve bizim çalışma programımızda yer almadığından bu bölümde İran destanî anlatılarıyla ilgili bu kadar bilgiye yetinmek durumundayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

OĞUZ KAĞAN DESTANI VE OĞUZNÂMELER

I.1. “OĞUZ” KELİMESİ HAKKINDA- OĞUZ KAĞAN DESTANI’NIN TEŞEKKÜLÜ

I.1.1. “Oğuz” Kelimesi Hakkında:

Oğuz sözcüğü, Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmelerin destanî kahramanı olduğundan ziyade, Türk boyları için epik ve tarihî anlamda da büyük bir önem taşımaktadır. Oğuz, Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmelerinin başkahramanı olmakla birlikte, İslamiyet’ten önce sözlü destan geleneği bağlamında ortaya çıkan Türk boylarının destanları için bir etnonim ya da bir başkahraman tipidir. Oğuz sözcüğün menşei ve anlamıyla ilgili birçok görüş söz konusudur. Oğuz sözcüğü, ilk defa tarihten önceki devirlerde, bir Çin kaynağında *oqur* şeklinde, *kabileler* anlamında işlenmiştir. Ancak Orhun Abideleri’nde, kelime r-z değişikliği söz konusu olup Altı Oğuz, Sekiz Oğuz, Dokuz Oğuz ifadelerinden Gök Türk imparatorluğu kapsamında bahsedilmiştir. (Esger 2013: 16)

Buna benzer başka bir görüş ise, Gyula Nemeth’e aittir. Nemeth’e göre, Oğuz kelimesi, Türkçe’de “kabile” anlamına gelen “ok” sözüne Eski Türkçe’deki çokluk eklerinden biri –z’nin eklenmesiyle *ok-uz* şeklini alarak türetilmiş bir sözcüktür. Dolayısıyla “kabileler” anlamına gelen *ok-uz* kelimesiyle ilgili bu yaklaşım, İbrahim Kafesoğlu’nun Oğuz adıyla ilgili düşüncesine paralellik göstermektedir. Kafesoğlu, Oğuz adından etnik bir isimden çok, Türk kabileleri anlamına gelen bir sözcük olarak bahsetmiştir. (Kafesoğlu 1997: 150)

Radloff’un Uygur harfleriyle yazılmış Oğuz Kağan Destanı’yla ilgi 1981 yılında yaptığı transkripsiyon ve Almanca çevirisi çalışmalarından haberdar olup fakat bu çalışmaları son derece eksik bulan Rıza Nur, kelimeyi “ağız: ilk süt” anlamında düşünerek *uguz* şeklinde okumuştur. Radloff ise, kelimenin *uğuz* ve *oğuz* olarak okunmasını teklif edip Fransız Sinolog ve Türkologu Pelliot, Rıza Nur’un görüşünden

yola çıkarak kelimenin *uğuz* şeklini kabul edip bu adı taşıyan destanın arkaik bir yapıya sahip olduğunu öne sürer. (Aça 2011: 33)

Bu görüşlerin yanı sıra, bazı bilim insanları, oğuz kelimesini, boğa ve öküz ile ilişkilendirmişlerdir. A. N. Bernştam, oğuz kelimesinin eski Moğol dilindeki öküz anlamında olan *üker* kelimesinden geldiğini belirtmiştir. Bu görüşe paralel olarak, Fransız bilim insanı, Sinor Uygur harfleriyle yazılmış Oğuz Kağan Destanı'nı esas alıp metnin başındaki öküz-boğa resminden hareketle kelimenin okunuşunu *oğuz*, anlamını da öküz-boğa olarak belirleyip eserin başında yer alan hayvan resmini Oğuz Kağan ya da babasına ait olduğunu ortaya koymuştur. M. S. Kaçalın kelimenin evrimini ox, oxus, oksus, okusus, okus, oğuz olarak öküz anlamında gösterip kelimenin sonundaki s-z değişimini çingis-çingiz kelimesindeki duruma benzetmektedir. Yine Kaçalın'e göre kelime sonradan ırmak anlamını da kazanmıştır (S. Kaçalın 2006: 108)

Oğuz'un annesinin adı, Ay Kağan olarak muhtelif tercümelerde muhafaza edilmiştir. Bu ise, hiçbir şüphe bırakmadan, boğa ile ayın bağlantısı üzerine durmamızı mümkün kılar. Ay Kağan'ın oğlu, Oğuz'un garip görünüşü, özellikle boğa ayaklarına benzer ayakları, kurt beline benzer beli, samur omuzlarına benzer omuzları ve ayıya benzer göğsü, Oğuz Kağan'ın boğa-öküz açıklamasını daha da anlaşılır bir hale getirmektedir. (Sinor 1950: 5) Uygur harfleriyle yazılmış Oğuz Kağan Destanı'n başındaki öküz-boğa resmini, Oğuz Kağan ya da babasının simgesi olarak kabul eden bilim insanları dışında, bir de, bu resmi yine mitik bir yaklaşımla fakat farklı bir biçimde, yorumlayan kişilerin görüşü dikkate değerdir. Bayat, bu öküz-boğa resmini, Tanrı'nın yarattığı yerin sembolü olarak yorumlamıştır. (Bayat 1993: 37)

Yukarıda zikredilen görüşler dışında, Oğuz kelimesinin üzerinde Türk ve yabancı birçok bilim insanı tarafından çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Fakat çalışmamızın filolojik bir inceleme olmadığından dolayı, bu bölümde kısa bir girişle yetinmekteyiz.

1.1.2. Türk Destan Geleneği Bağlamında Nâmecilik-Oğuznâmecilik

Oğuz Kağan'ın tarihî ya da destanî bir şahsiyet olduğuna dair bugüne kadar, epey tartışmalar yapılmıştır. Kimi bilim insanı Oğuz'u Mete gibi tarihî bir şahsiyet

olarak değerlendirirken kimisi de Oğuz'un tamamen destanî bir şahsiyet olduğunu savunmuştur. Oğuznâmecilik geleneğini inceleyecek olursak bir yandan oğuz kelimesini, öte yandan da nâmecilik kavramını değerlendirmemiz şarttır. Yukarıda verdiğimiz bilgilerden az çok Oğuz sözcüğüyle ilgi fikir edinmiş bulunmaktayız. Nâmecilik geleneğine geçmeden, nâme kelimesinin kökeni ve nâmecilik geleneğinin Türk destan geleneğine geçmesiyle ilgili kısa bir giriş yapmamız yerinde olacaktır.

Nâme kelimesi, mektup anlamında Farsça bir kelimedir. Nâme kavramı, İran literatürü ve kültürü için, İranlıların İslamiyet'i kabul etmeden önceki dönemlere dayanıp aynı zamanda yazılı edebiyatın ağırlık kazandığı dönemlerin bir geleneğidir. Dolayısıyla nâmecilik geleneğinin Türk destancılık geleneğiyle olan bağlantısını da bu destanların ifade formunda gerçekleşen değişiklikleriyle açıklamamız mümkündür. Bilindiği üzere, destan sahibi olan milletlerde, destanın ortaya çıkması için söz konusu şartlardan biri, yaratılan destanların insan hafızasında kalabilmesi açısından manzum bir şekilde ortaya çıkmalarıdır. Bu sadece Türk ya da İran destan geleneği için geçerli bir kural değildir. Genel anlamda, destan sahibi olan milletler, erken dönemlerde, destanlarını manzum olarak yaratmışlardır. Bu ise tamamen insanoğlunun hafıza gücü ve bu eserleri hafızasında kaydedebilmesiyle bağlantılı bir durumdur. Şifahî bir şekilde yaratılan destanlar, halk sanatçıları tarafından aktarılıp nesilden nesile devam edip en son aşamada yazıya geçirilmişlerdir. Nâmecilik geleneği, destanların yazıya geçirilmesi süreciyle bağlantılı bir kavramdır.

Nazım ifadesinin yerini nesire bırakması, Türkler için sosyo-kültürel gelişmelerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Nesir ifade biçimi, özellikle yerleşik toplum hayatını yani şehir kültürüne dâhil topluluklar tarafından tercih edilmiştir. Sözlü ve göçmen kültürün hâkimiyeti döneminde pratik amaçlar açısından oldukça elverişli olan nazım ifade biçimi, yazılı kültürün etkisiyle birlikte işlevini yitirmiştir. (Aça 2011: 29-30)

Bunun yanı sıra, Türk destanlarının ifade formundaki değişim ve gelişim sürecinde, Doğu edebiyatının özellikle Fars edebiyatının etkisi de göz ardı edilmemelidir. M. F. Köprülü, "*Edebiyat Araştırmaları I*" adlı kitabının "*Türklerde*

Halk Hikâyeciliğe Ait Bazı Maddeler: Meddahlar”bölümünde, Firdevsî’nin kendisinden önce başlayıp bir türlü İran sözlü geleneğinden gelen hikâyeleri bir araya getirmeyi başaramayan birçok kişiden sonra, İran millî destanı, yani Şehnâme’yi oluşturduğundan bahsederek bu eserin ortaya çıkmasını sonraki dönemlerde ister Türk edebiyatı isterse de İran edebiyatı sahasında olsun yazılan pek çok nâmenin fikir kaynağı olduğunu öne sürmektedir. (Köprülü 2012: 319-320)

Köprülü’nün ifadesine göre, nâmecilik geleneğini ozanlardan ayrı kıssahânlar olarak adlandırılan bir grup devam ettirmişlerdir: “*Eldeki vesikalara göre, herhalde XIV. asırda Ozanlar’dan ayrı bir kıssahân’lar zümresinin teşekkül ettiği iddia olunabilir. Saraylarda bulunması pek tabî olan bu kıssa-hân’ların halk meclislerinde okudukları ve naklettikleri hikâyeler Salsal-nâme, Hamza-nâme, Anter-nâme, İskender-nâme, Süleyman-nâme, Rüstem-nâme kâbilinden ekseriyetle hamâsi (epic) ve Menkabevi mahiyette şeyler olduğundan, bu gibi kahramanların mehdi ile meşgul olan bu kıssa-hân’lara daha XV. Asırdan itibaren meddah lakabı da verilmeye başlamış ve kıssa-hân, şehnâme-hân, Meddah tabirleri bu sırada adeta aynı manada gibi kullanılmışsa da, XVII. Asırdan başlayarak Meddah tabiri daha ziyade yaygın bir hal almıştır.*” (Köprülü 1989: 325-326)

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden yola çıkarak, nâmecilik geleneğiyle ilgili şöyle bir yorum yapmamız mümkündür: İslamiyet’ten önce İran literatüründe “Hûdaynâmeler”le başlayan nâmecilik geleneği, Firdevsî’nin Şehnâmesi’yle birlikte zirveye ulaşmıştır. Şehnâme’den sonra, İran ve Türk edebiyatında Firdevsî’nin Şehnâmesi’nin etkisi altında, şecere geleneğini içine alan pek çok eser ortaya çıkmıştır. Destan ile tarihi mümkün olduğunca beraber işlediği bu eserler, önderliğini Reşideddin’in yaptığı destansı tarih olarak adlandırılan bir gelenek ortaya koymuşlardır. Başka bir ifade ile nâme ekini alan eserlerde edebiyat ile tarih (destan ile tarih) buluşturulmuştur. Cenk-nâme, Sefer-nâme, Seyahat-nâme gibi eserler edebiyata dair olsalar bile, tarih ile ayrılmaz bağlara sahiptirler. Bu durum, Oğuz-nâmeler için de geçerlidir. Oğuz-nâmelerde de destanî hadiseler tarih ile birleşip okuyucuya sunulmuştur. (Aça 2011: 31)

Nâmecilik ve Oğuznâmecilik tartışmasında, nâme ifadesinin anlamı ve kullanımı ile ilgili en çarpıcı örneği Kazan nüshasından vermemiz mümkündür. Kazan Oğuznâmesi'nin 85a sayfasında, “Yine bir nâmede şöyle söylemişler ki...” yer alan ifade, İslamiyet'ten sonraki dönemlere ait olan Oğuznâmelerin daha çok yazılı ve tarihî mahiyette eserler olduğuna dair bir kanıttır.

Sonuç itibarıyla, Nâmecilik geleneğiyle ilgili, yukarıda zikredilen maddeleri şu şekilde özetleyip tartışmamız mümkündür:

1. Nazım ifade biçiminin yerini nesire bırakması: İnsanoğlunun doğası gereği, erken dönemlerde kullandığı nazım ifade biçimi, daha önce değinildiği üzere, üretilenlerin hafızada kaydedilebilmesini kolaylaştırdığı açısından önem taşımaktadır. Edebiyatın ilk dönemlerinde nazım kalıbında üretilen mahsuller ise bu gerçeğin bir kanıtıdır. Fakat olaya nâmecilik geleneği kapsamında bakacak olursak erken dönemlerde nesir biçiminde yaratılan nâmeler ve geç dönemlerde nazım biçiminde üretilen nâmeler, karşımıza çıkmaktadır. Bu ise ortaya attığımız teoriyi doğrudan doğruya çürütür. İran edebiyatı için, nâmecilik geleneği, Firdevsî'den önce nesir şeklinde yaşatılırken Firdevsî ile birlikte en iyi nazım örneğini görmüştür. Buna benzer başka örnekler vermemiz de mümkündür; çalışmamızın ana gövdesinin önemli bir bölümünü oluşturan Oğuznâmeler, nâmecilik geleneği kapsamında değerlendirilecek eserler olmalarına rağmen, genelde nesir olarak yaratılmışlardır. (Oğuznâmeler bölümünde, bazı Oğuznâmelerin metninde manzum bölümlerin bulunduğu dair hatta Manzum Oğuznâme adı altında bir Oğuznâme rivayetinin de mevcut olduğuna dair bilgi verilecektir.) Öte yandan Seyahat-nâmeler de nâmecilik geleneği kapsamında yaratılan mensur eserler için önemli örnekler oluşturmaktadırlar.
2. Göçer evli hayatın yerleşik hayata dönüşmesi: Nâmecilik geleneğinde, tartışılan başka bir husus ise, insanoğlunun yaşama biçimidir. Bilindiği üzere, Türkler en eski zamanlarda göçer evli bir yaşam biçimi sürdürmüşlerdir. Bu ise Türklerin kültürleri ve kültürün bir ürünü olarak değerlendirilecek edebiyatı derinden etkilemiştir. İranlılar için de eski

zamanlarda bazı göçler söz konusu olmuştur. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki, Türkler için bu yaşama biçiminin göçer evliden yerleşik hayata dönüştürülmesi, İranlıların tarihinde daha farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Zerdüş'tün ortaya çıkmasından önce, yani milattan yaklaşık olarak üç bin yıl önce, Hint-Avrupa olarak adlandırılan kavmin, Hint-İran dalı Asya kıtasının merkezinden bugünkü İran'ın doğu topraklarına doğru hareket etmişlerdir. Hint-İran boyları olarak adlandırılan bu halk, Sogd (Soğd), Merv, Balh ve Büyük Horasan bölgelerine yerleşmişlerdir. Bu bölgelerin genel adı, Avestâ dilinde, *Airyana vaedjah* ya da *İran viç*'dir. (Razmcu 2009: 49) Eski İranlıların tarihteki göçleri işte bu şekilde gerçekleşmiştir. Ondan sonraki dönemlerde ciddi bir yer değişikliğine uğramayan bu Hint-İran boylarının yarattıkları kültürel ve edebî ürünleri de onların yaşayışlarından etkilenerek diğer milletlerin kültürel ve edebî ürünlerinden epey farklılık göstermiştir. Tartışmamızın bu bölümünde, İran halkı ile Türkleri karşılaştıracak olursak şöyle bir sonuç elde ederiz: Erken dönemlerde göçer evli yaşama şekline uygun olarak edebî eserler üreten Türklerde, yerleşik hayata geçmekle birlikte ciddi bir değişiklik söz konusu olmuştur. Fakat İran halkı için çok eski zamanlarda gerçekleşen göçlerden başka bir yaşayış değişimi söz konusu olmadığından dolayı, iki milletin kültürel ve edebî ürünlerinde bazen ciddi farklılıklar gözetilmektedir.

3. Sözlü edebiyatın yazılı edebiyatla yer değişmesi: Bu maddeyi bazı bilim insanları göçer evli hayattan yerleşik hataya geçmesiyle, kimisi de İslamiyet'in kabulüyle ilişkisini kurmaktadır. Kanaatimizce sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçiş sürecinde, göçer evli bir hayattan yerleşik hayata girmek, İslamiyet'i yeni bir din olarak kabul etmek ve bunlara benzer birçok etken söz konusu olmuştur. Dolayısıyla sözlü edebiyatın yerini yazılı edebiyata bırakması meselesini, tarihî ve derin bir süreç olarak değerlendirmemiz mümkündür. Kuşkusuz insanoğlunun belli bir süreden sonra bazı bilgileri sadece hafızasında değil, mağaraların duvarlarında, daha sonraki dönemlerde de hayvanların derisinde kaydetme gereksinimi bu sürecin temellerini atmıştır.

Görüldüğü üzere, nâmecilik geleneğini inceleme konusunda, tek boyutlu bir bakış açısı bizi ikna edici sonuçlara götürememektedir. Böylece kimi bilim insanının “nâme, manzum ve yazılı eserler için kullanılan genel bir ifadedir.” görüşünü de yukarıda yaptığımız tartışmalar neticesinde çürütmemiz mümkündür. Nâmecilik geleneği için kesin sonuçlar ortaya çıkaracak olursak;

1. Nâmecilik kültürel, tarihî ve edebî olarak sağlam temellere dayanan milletler arasında görülen bir gelenektir.
2. Sözlü kültür geleneğinin sonucunda ortaya çıkan yazılı bir kültür kapsamında gelişmiştir.
3. Nazım ya da nesir olması şart değildir. Nazım, nesir, bazen de nazım ile nesir karışımı şeklinde olabilir.
şeklinde tespitler yapabilmekteyiz.

I.2. OĞUZNÂMELER

Oğuznâme sözcüğü genel olarak, Oğuz Kağan veya Oğuz Hân, onun hikâyesi, ailesi ve Oğuz boylarını konu alan anlatılar için kullanılan bir ifadedir. Araştırmacılar Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut Hikâyeleri ile ilgili en eski malumata, Mısır’da yaşamış Memlûklü tarihçi, Ebu Bekir Aybek ed-Devadâri’nin Dürerü’t-Tîcan adlı eserinde rastlamışlardır. Devadâri’nin eserinde bahsettiği bu Oğuz Kağan Destanı, Ahmet Bican Ercilasun ve Fuzulî Bayat gibi bazı bilim insanlarına göre, günümüzde mevcut olan Oğuznâmelerin hiç biri değildir. (Aça 2011: 14) Söz konusu olan bu Oğuznâme’nin akıbetini bilmemek birlikte, Devadâri’nin verdiği bazı bilgilere değinerek bu eserin içeriği hakkında az çok fikir edinmemiz mümkündür:

“Burada bu kavmin ilk defa huruçlarını ve onlara ait umurun iptidasını zikredelim. Halbuki bunların bazısını şer’i şerif tecviz etmez. İptidai hilkatlerinden bahis bu malumatı kendi nefislerince Ulu Han Ata Bitiğci (Bitigi) denilen kitaplarında bulunur; ki bunun manası Büyük Şah Baba Kitabı demektir. Bu kitap ile eski Türklerden Moğol ve Kıpçak’lar sevinirler ve yanlarında büyük hürmeti vardır. Nasıl ki diğer Türklerin Oğuznâme denilen bir kitabı vardır; ki aralarında daima tedavül etmektedir.

Bu kitapta onlara ait umurun bidayeti ve mebdelerinden itibaren ilk hükümdarları mezkûrdur. İşte bu onların büyükleri Oğuz denilen zattır. Oğuznâme adı verilen bu kitaba onlarca Tepe Göz denilen bir şahsın ahvali beyan edilmiştir... Bu bapta bir takım meşhur hikâyeler vardır; ki zamanımıza kadar aralarında tedavül etmektedir. Bunları uslu, bilgili kimseler ezberlerler ve kopuzları ile çalarlar...” (Orkun 1935: 84-85)

Kuşkusuz Devadâri'nin sözünü ettiği Oğuznâme dışında, henüz bilinmeyen resmî ve şahsi arşivlerde başka Oğuznâmelerin de varlığı söz konusudur. Dünya kütüphanelerinde mevcut olup bilim âlemine tanıtılmış olan Oğuznâmeleri İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'ten sonraki rivayetler (varyantlar) olmak üzere iki ana kolda inceleyip bu rivayetlerin özelliklerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1.2.1. İslamiyet'ten Önceki Varyantı

- 1. Uyğur harfleriyle yazılmış Oğuz Kağan Destanı:** Uyğur harfleriyle yazıldığı için birçok kaynakta Uyğurca Oğuz Kağan Destanı olarak bilinen bu rivayet, Müslüman olmayan Türkler arasından tespit edilmiştir. Charles Schefer'in zengin kitaplığında, Oğuz Türklerinin isim babası Oğuz Kağan'ın (Oğuz Hân'ın) efsanevî destanını anlatan, yirmi bir varak (kırk iki sayfadan) oluşan bir eserdir. Bazı bölümleri eksik olan bu el yazması, bugün Paris'te Bibliotheque Nationale kütüphanesinde saklanmaktadır. Radloff 1890 yılında, eserin sekiz sayfasını tıpkıbasım olarak verip sonra, 1891 yılında, eserin tamamını Uyğurca transkripsiyon ve Almanca çevirisiyle birlikte yayımlamıştır.

Eserin en iyi neşri, W. Bang ve G. R. Rahmeti tarafından önce 1932 yılında Almanca olarak yapılmış, sonra da 1936 yılında Türkçe olarak Oğuz Kağan Destanı (İstanbul, 1936) adıyla yayınlanmıştır. “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızda, 1000 temel eser kapsamında W. Bang ve G. R. Rahmeti Oğuz Kağan Destanı (İstanbul 1936) adlı eserinden alınmış, 1970 yılında İstanbul'da Milli Eğitim Basımevi tarafından basılmış eseri temel almaktayız.

Uygur harfleriyle yazılmış Oğuz Kağan Destanı üzerinde, Türk ve yabancı bilim insanları tarafından epey incelemeler yapılmıştır. Eserin yazıldığı dönem ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Pelliot, eserin dil özelliklerinden yola çıkarak, bu nüshanın oldukça geç bir dönemde, yaklaşık 1500 yıllarında Türk dünyasının oldukça batısında bir yerde yazıldığını, kopya eden kişi ya da kişilerin Oğuz Kağan Destanı'nın Uygurca metninde bazı yazım ve ağız değişikliklerin dar anlamda Uygurca, yani Turfan Uygurcası'na aykırı olmadığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, Pelliot, Barthold'un görüşlerinden hareket ederek Oğuz Kağan Destanı'nın orijinal şeklinin Turfan'da 1300 yıllarına doğru Uygurca olarak kaleme alındığından ve bu metnin XV. yüzyılda bir Kırgız bölgesinde yalnızca imla olarak değiştirilip düzenlendiğinden bahsetmektedir. (Pelliot 1995: 98-99; 103)

Kemal Eraslan ve ona benzer birçok Türk araştırmacısı, genellikle Pelliot'un görüşlerini esas alarak eserin yazılış tarihini XIII. yüzyıl olarak kabul etmişlerdir. Fakat Faruk Sümer, Uygur harfleriyle yazılmış Oğuz Kağan Destanı'nı Reşideddin'in Camiü't-Tevârih'i gibi İran'da İlhanlılar devrinde Gazan Han ya da halefi zamanında kaleme alınmış olabileceğini, Camiü't-Tevârih'teki varyantını da Uygur harfleriyle yazılmış nüshadan birkaç yıl sonra yazılmış olabileceğini ileri sürmüştür. (Aça 2011: 85-86)

İslam'dan önceki rivayeti temsil eden Uygur harfleriyle yazılmış Oğuz Kağan Destanı'nın en önemli özelliği, destanın yapısına ve tanımına uygun olarak, bir vakanın doğrudan doğruya Oğuz Kağan'ın (başkahramanın) etrafında oluşmasıdır. Eser mensur olup on iki yerinde manzum parçalar da bulunmaktadır. Bu manzum parçaların on tanesi birer beyit, diğer ikisi de daha büyük parçalar halindedir. Bu büyük parçaların birincisi belki de bütün Türk edebiyatının en eski şiiridir. Türklerin cihan hâkimiyeti ruhunu en iyi şekilde gösteren birkaç mısra dışında aşağıda verilecek olan iki mısradan Türklerin dünya görüşü net bir şekilde anlaşılmaktadır:

Daha deniz, daha müren... (nehir)

Güneş tuğ ol, gök kurikan! (çadır)

Bu mısraları içine alan parça dışındaki manzum kısımlar tercümede nesre dönüştürölüp verilmiştir. Bunların sonuncusu destanın sonundadır ve Oğuz Kağan'ın yurdunu oğlanlarına verişini (yurdun oğlanlar arasında bölüştürölmesini) anlatmaktadır:

Ey oğullar! Çok ben aşım,
Vuruşmalar, çok ben gördüm,
Kargı ile çok ok attım,
Aygır ile çok yürüdüm,
Düşmanları hep ağılattım,
Dostlarımı ben güldürdüm.
Gök Tanrı'ya ben ödedim,
Sizlere veririm yurdum...

Muhteva bakımından da, Oğuz Kağan Destanı, önce Oğuz'un soyu, dünyaya gelişi, büyümesiyle başlayıp sonraki bölümlerde, Oğuz'un fütuhâtı, boylara ad vermesi, Oğuz'un yurdunu ikiye bölüp oğlanlara vermesi, Oğuz'un vasiyeti ve töresine yer verilmiştir. (Ergin 1970: 1-4)

I.2.2. İslamiyet'ten Sonraki Rivayetler (Varyantlar)

- 1. Reşideddin Oğuznâmesi (Tarih-i Oğuz ve Türkân ve Hikâyet-i Cihangîrî Û):** Oğuz Hân ve Oğuz boylarıyla ilgili, Batı Türkistan ve İdil sahaları esas olmak üzere, Türk dünyasının batı kısımlarında cereyan etmiş hâdiselerin tasvirinden ibaret olan bu nüsha aslında, Reşideddin'in Camiu't-Tevârih'indeki "Tarih-i Oğuz ve Türkân ve Hikâyet-i Cihangiri Û" başlıklı Farsça bir metindir. (Togan 1972: 13)

İslamiyet'in kabulünden sonra ortaya konulan nüshalarından en önemlisi olan ve ikinci temel nüsha olarak kabul edilen bu metin, İlhanlı Gazan Hân'ın veziri tabip Reşideddin Fazlullah'ın başında bulunduğü Tebriz'deki dünya tarihi yazma heyeti tarafından meydana getirilip bu vezirin imzasıyla Arapça ve Farsça yazılan Camiü't-Tevarih'te yer almıştır. (Kırzioğlü 1952: 11)

Köprölü'nün ifadesine göre, Gazan Hân emri üzerine yazılan bu eserin yazılmasında, vezir Reşideddin'in özellikle Türkler ve Moğollarla ilgili

bölümleri yazarken Emir Pulad Cengsang adlı birinin bilgilerinden ayrıca hazinelerde muhafaza edilmiş birçok belgeden istifade etmiştir. Bunun yanı sıra, Şems-i Kâşânî'nin Şeh-Nâme-i Cengîzî adlı eserinde, yine Camiü't-Tevârih'ten naklen bu detaylar mevcuttur. (Köprülü 2007: 237)

Zeki Velidî Togan'a göre, Reşideddin'de tercümesi görülen Oğuznâme nüshası, muhakkak ki önceleri Türkçe yazılmıştır. Hatta belki bu nüsha, Uygur harfleriyle de yazılmış olabilir. Reşideddin Oğuznâmesi'ndeki Türkçe, Karahanlılar zamanındaki Sırderya havzası Türkçesi ile Oğuz Türkçesi'nin bir karışımıdır. Bu husus, özellikle Hânlar ve Yabguların lâkapları ve coğrafi isimlerde net bir şekilde görülmektedir. Bazı Oğuznâme nüshalarında, “sizler” yerine “siller” ve “Hint” yerine Uygur belgelerinde de görülen “Enekdet” isminin gelmesi, bu Oğuznâme'nin daha önce Argu dilinde yazılmış olduğunu göstermektedir. Bu eser sonradan Farsça'ya çevrilmiş, Camiü't-Tevârih'de yer alan Oğuznâme'nin Farsçası, Reşideddin'in fasih Farsçası değildir. Zira bu nüshada birçok avamî tabirler ve Maverâü'n-nehir'in Tacikçesinden izler görülmektedirler. Bu eser sonradan Moğolca'ya da çevrilmiştir. Reşideddin'in elinde de destanın Farsçası ve Moğolcası bulunmuştur. Eserde geçen Türkçe kelimeleri ve isimleri, Reşideddin büyük bir olasılıkla Farsça metinden almıştır. Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, Reşideddin yazılı olarak tespit edilip kendisine verilmiş “Tarih-i Oğuzan”ı değiştirmemiştir, sadece Kuran-ı Kerim'den âyetler, bazı tarihî kayıtlar ve İran edebiyatından ve özellikle Şehnâme'den şiirler ekleyerek eline geçen metni süslemiştir. (Togan 1972: 118-120)

Bu Oğuznâme'yi yazıp tespit edenler, tıpkı Dede Korkut kitabını tespit eden râviler gibi, şimdiki Azerbaycan ve Ön Asya'da oturan Türkler olmuşlardır. Yani eserde yer alan Ön Asya ile ilgili detayları ancak bu şekilde izah etmemiz mümkündür. Destanın en eski zamanlara ait kısımlarında, Orta Asya'nın Çin ile münasebetlerinin, derin bir bilgi kaynağından faydalanılarak hazırlandığı görülmektedir. Bu ise, bu bilgilerin bir kitaptan alınmış olmadığını, halkın hafızasında yaşayan belki de muhtelif dönemlerde halk tarafından çıkarılmış rivâyetler olduğunu göstermektedir. (Togan 1972: 120-121)

Reşideddin Oğuznâmesi'nde, Oğuz'un seferleri arasında en detaylı anlatılan bölüm, onun Ön Asya'daki fetihleridir. Bu fetihler, İran'da Ahamenid, Yunanistan'da da Helen devletinin yaşadıkları zamanlarda gerçekleşmiştir. Bu devirde Oğuzlar ve diğer Türk boyları batıda Rum ülkesinden doğuda Çin ve Çürçüt'e (Mançurya'ya) kadar uzanan büyük bir devletin başında gösterilmişlerdir. (Togan 1972: 122)

Reşideddin Oğuznâmesi, çeşitli nüshalar şeklinde bugüne ulaşmıştır. Reşideddin Oğuznâmesi'nin farklı versiyonları şunlardır:

-Ha: Tarih-i Oğuzan: Reşideddin daha hayattayken istinsah edilip minyatürlerle süslenen bu yazma, daha sonra Hafız Abru'nun Mücmelü't-Tevârih kitabının içine yer almıştır. (Topkapı Sarayı, Hazine 1653 numarada, 375-391 varaklar arasında, eserin eksikliği vardır.)

-X-: Yine Reşideddin hayattayken istinsah edilen, Topkapı Sarayı, Hazine 1654 numarada kayıtlı olan nüsha. (Minyatürlerle süslenmiş, ancak bazı sayfeler eksiktir. 237b-250b varaklar arasında)

-S: Topkapı Sarayı, III. Ahmet kütüphanesi, 2935 numarada yer alan, Uluğ Bek kütüphanesi için istinsah edilen nüsha. 309a-324a varaklar arasında. Zeki Velidi Togan'ın 1972 yılında İstanbul'da basılan Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili) adlı eserin metninde yer alan satır numaraları bu nüshadan alınmıştır.

-B: Topkapı Sarayı, Bağdat Köşkü, 282 numarada yer alan nüsha.

-D: Süleymaniye, Damat İbrahim Paşa Kitaplığı, 919 numarada yer alan nüsha. (Togan 1972: 13-14)

2. **Şecere-i Terâkime:** Oğuz Kağan Destanı'nın kabul gören bir başka İslâmî rivayeti, Ebûlgazi Bahadır Han tarafından yazılmış Şecere-i Terâkime'de yer almaktadır. Ebûlgazi Bahadır Han, hem tarihi yapan hem yazan hükümdarlardan biridir. Cengiz soyundan gelen Ebûlgazi'nin babası, Hârezm Özbek hanlarından Arab Muhammed Han'dır. Arab Muhammed Han'ın ilk başkenti Ürgenç'ti, Ebûlgazi ise on altı yaşına kadar Ürgenç'te yaşadı. Arab Muhammed Han, hânlık merkezini Hive'ye taşıyınca, Ebûlgazi de Kât vilayetin valisi olarak tayin edildi. Kısa bir müddet sonra, Ebûlgazi'nin kardeşleri babasına karşı isyan

ettiler. Yaşanan çatışmalar sonucunda, Arab Muhammed Han öldürüldü Ebülğazi Bahadır ise yaralanıp Buhara hanına iltica etti. Bu sırada Ebülğazi'nin bir kardeşi, Buhara'ya, İsfendiyar Sultan Nesa adlı diğer kardeşi de Safevîlere sığınmışlardı. Daha sonra İsfendiyar, Safevîlerin ve özellikle Türkmen kabilelerinin yardımı ve Ebülğazi'nin desteğiyle Hârezm'i ilk defa geri almaya teşebbüs edip ikincisinde de başardı. 1623 yılında Hârezm hanı olan İsfendiyar, Ebülğazi'nin memleketine dönmesini sağladı. Ürgenç Ebülğazi'ye verildi. Bu sefer Hârezm'de yaşayan Özbek ve Türkmen kabilelerinin çatışmaları iki kardeşi karşı karşıya getirdi. Bu çatışmadan sonra, Kazak hanına iltica eden Ebülğazi, sonra da Hîve'yi ele geçirmek için ordu toplayıp İsfendiyar Han'ın karşısına çıktı, fakat Ebülğazi ağabeyi tarafından yakalanıp Safevî ülkesine sürgün gönderildi. Safevîlerin yanında on sene kaldıktan sonra, Ebülğazi geri dönüp Türkmen boylarının arasına girdi. Önce Teke sonra da Mangışlak Türkmenlerinin arasında bulundu. Bu sırada Kalmuklar Mangışlak'ı bastılar ve Ebülğazi Kalmuk hanının yanına gitti. 1642 yılında Ebülğazi Kalmukların yanından geri dönerken İsfendiyar Han vefat etti. Ebülğazi önce Ürgenç'te ifadeyi ele aldı, sonra da bir iki yıl içinde, bütün Hârezm'e hâkim olarak Hîve hanı oldu. (Ergin: 9-11)

Ebülğazi Bahadır Han'ın çocukken Hîve'de aldığı eğitimi ve bildiği lisanlar (Türkçe ana dili olarak, Arapça, Farsça, Moğolca) bir yandan, etrafında bulunan Türk toplulukları ve diğer kavimlerin hayatlarını yakından takip edebilmesi öte yandan, farklı kaynaklar elde etmesine ve sağlam donanımıyla bu kaynaklara dayanarak iki değerli eser ortaya koymasına sebep olmuştur. Bu iki eserden biri, Şecere-i Terâkime, diğeri ise, Şecere-i Türkî'dir. Ebülğazi Bahadır Han, Şecere-i Terâkime'yi 1600 yılında yazmıştır. Şecere-i Türkî ise, 1663 yılında Ebülğazi'nin ölümüyle yarım kalıp sonradan Ebülğazi Bahadır Han'ın oğlu, Enuş Han tarafından tamamlanmıştır. (Ergin: 11-12)

Şecere-i Terâkime, Ebülğazi Bahadır Han'ın ilk eseri ve Muharrem Ergin'in ifadesine göre, Oğznâme'nin Türkmen rivayeti yani Çağataycasıdır. Şecere-i Terâkime için, Ebülğazi, Reşideddin'den faydalandığı gibi, canlı Türkmen rivayetlerini de toplamıştır. Ebülğazi'nin aynı zamanda 17. yüzyıl

Çağataycası'nın önemli bir temsilcisidir. Akıcı, zengin ve renkli dili ve üslûbu Çağatay nesrinin en güzel nesrini teşkil eder. Dolayısıyla eser destanî ve tarihî yönleriyle ne kadar değer görürse, dil ve edebiyat bakımından da o kadar önem taşımaktadır. (Ergin: 12-13)

Şecere-i Terâkime'nin birkaç muteber nüshası vardır:

-Özbekistan Bilimler Akademisi'nin Doğu El Yazmaları Enstitüsü'nde 171 numarada kayıtlı olan nüsha, Taşkent nüshası olarak da bilinmektedir. Bu nüshanın sonundaki tarihten yola çıkarak eseren istinsah yılı, 1661 (1071) olarak tespit edilmektedir. Bu nüsha diğer nüshalara göre daha sağlamdır. Muharrem Ergin'e göre, Taşkent nüshası, mevcut nüshaların en eskisi ve en iyisidir.

-Tumanskiy tarafından tespit edilmiş olan ikinci nüsha, 1920 yılında, eseri tespit eden kişinin vefatı ardından Asya Müzesi'ne teslim edilmiştir. Nuri İşan adıyla bilinen bu Leningrad nüshasının bir kopyası Türk Dil Kurumu tarafından 1937 yılında tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Başında manzum bir Oğuznâme parçası bulunan bu nüsha, 1822 (1237) yılında istinsah edilip Şecere-i Türkî'den veya dışarıdan alınmış bazı fazlalıklar taşımaktadır.

-Özbekistan Bilimler Akademisi Doğu Bilimler Enstitüsü, 174 numarada kayıtlı olan bu yazma, sarı Avrupa kâğıdında Orta Asya nestalikiyle yazılmıştır. Yazmanın sonunda yer alan bilgilere göre, bu nüsha Mayıs 1897'de istinsah edilmiştir.

-Özbekistan Bilimler Akademisi Doğu El Yazmaları Enstitüsü'nde 172 numarada kayıtlı olan nüsha, kalın beyaz kâğıda Orta Asya nestalikiyle yazılmıştır. Bu nüsha toplam 488 varaktan oluşup 48a sayfasında istinsah tarihi 1799-1800 (1214) olarak verilmiştir.

-Özbekistan Bilimler Akademisi Doğu El Yazaları Enstitüsü'nde 173 numarada yer alan bu nüsha 1923 (1341) yılında, Buhara'da Mirza Aman İsa Huzari tarafından kopya edilip yazı karakteri itibariyle diğer nüshalardan ayrılmaktadır.

-Türkmenistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde 546 numarada kayıtlı olan bu nüsha yapı itibariyle güvenilir bir nüshadır. Aşkabat nüshası olarak da bilinmekte olan bu yazma, Taşkent nüshasına çok yakındır, fakat istinsah yeri ve tarihi bilinmemektedir. Nüshanın dış görünüşü, kâğıdı ve

yazısından yola çıkarak istinsah tarihini XIX. Yüzyıl olarak tahmin etmemiz mümkündür.

-Türkmenistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde 555 numarada kayıtlı olan bu nüsha, beyaz kâğıda siyah mürekkeple ve Orta Asya nestalikiyle yazılmıştır. İstinsah tarihi 1928-1929 (1347) olarak belirlenmiştir fakat müstensih ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bu nüsha, Taşkent ve Aşkabat nüshasıyla birçok yerde benzerlik göstermektedir. (Aça 2011: 92-94)

Taşkent nüshası esas alınarak, yedi nüsha karşılaştırılmak suretiyle Şecere-i Terâkime'nin 1958 yılında Rus Türkolog Kononov tarafından mükemmel bir neşri yapılmıştır. Kononov bu çalışmasında metin, tercüme ve geniş bir incelemeye yer vermiştir. "Oğuznâme ve Şehnâme üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı çalışmamızda Ebûlgazi Bahadır Hân'ın Şecere-i Terâkime'si olarak esas aldığımız eser, Kononov'un zikredilen bu neşrinin, 1001 temel eser kapsamında Şecere-i Terâkime (Türklerin Soy Kütüğü) adı altında Muharrem Ergin tarafından hazırlanmış aktarmasıdır. (Ergin: 14)

Şecere-i Terâkime dışında Şecere-i Türk adlı başka bir eser de vardır ki, 15. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren 1663 yılına kadar Hârezm'de hüküm süren Ebûlgazi Bahadır Han'ın sülalesi ve genel anlamda Türkistan tarihini içine alır. Bu eser çeşitli dillere tercüme edilip Ahmet Vefik Paşa ve Rıza Nur tarafından iki defa Türkiye Türkçesi'ne de çevrilmiştir.

3. **Tarih-i Cihan-Güşâ (Cengiz Han Tarihi Tercümesi):** İranlı tarihçi Alaeddin Ata Melik Cüveynî tarafından iki ciltte yazılan Tarih-i Cihan-Güşâ da Oğuznâme'nin İslamî bir rivayetini ihtiva eden başka bir eserdir. Cüveynî tarafından Farsça olarak kaleme alınan Tarih-i Cihan-Güşâ XII. ve XIII. Yüzyıl Türk-Moğol tarihinin en önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Eserin ikinci cildi, Harezmşahlar Devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar geniş bir dönemi ihtiva edip bizim konumuzla alakalı değildir. Asıl bizim konumuzla ilgili olan bölüm, birinci ciltte yer alan Cengiz Han Tarihidir. (Aça 2011: 95-96) Cengiz Han Tarihi tercümesinde, Oğuz ile ilgili bölüm, onun şeceresiyle başlamaktadır. Daha sonraki bölümde, Tanrı'nın bir sözcüsüymüş gibi yaratılan Oğuz'un doğumu, sonraki bölümlerde ise diğer İslamî nüshalarla benzerlik

göstererek Oğuz'un annesinin sütünü emmesi, çocukluğu, büyüüp yiğit ve hükümdar olmasına yer verilmiştir. (Aça 2011: 96)

4. **Yazıcıoğlu'nun Tevârih-i Âl-i Selçuk:** Oğuznâme'nin İslamî rivayetleri arasında yer alan, Yazıcıoğlu'nun Oğuznâmesi, İbn-i Bibi'nin El-evâmerü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûr'l-Alâ'iyye adlı eserinin tercümesi olan Tevârih-i Âl-i Selçuk'un başında yer alan ve Reşideddin Oğuznâmesi'nin bir özeti olarak değerlendirilen anlatıdır. Yazıcıoğlu'nun bu tercüme eserinin tespit edilmiş üç nüshası vardır; Bunlardan ikisi Topkapı Sarayı Revânköşkü Kitaplığı'nda yer almaktadır. Topkapı Sarayın'nda yer alan bu iki nüsha esas alınarak bu Oğuznâme, Topkapı Sarayı Oğuznâmesi olarak da adlandırılmaktadır. Yazıcıoğlu'nun tercüme eserinin üçüncü nüshası ise, Paris'te Bibliotheque Nationale'nin Türkçe eserler bölümünde kayıtlıdır. (Aça 2011: 98)

5. **Manzum Oğuznâme (Uzunköprü Nüshası):** Uzunköprü'de Seyyid Ali adında bir şahsın kitapları arasında bulunan bir mecmuada yer alan bu nüsha, verilen bilgilere göre, 15 varaktan ibaret olup 4 varakı manzum bir Oğuznâme'yi, 11 varakı da Atabetü'l-Hakâyık'tan bir bölümü içine almaktadır. Baştan, ortadan ve sondan eksik olan mecmuanın istinsah yeri ve tarihi belli değildir. (Eraslan 1976: 169)

Bulunduğu yer itibariyle Uzunköprü Nüshası olarak adlandırılan bu anlatı, daha önce bir araya getirilen diğer İslamî rivayetlerin, özellikle Reşideddin Oğuznâmesi'nin küçük bir parçasının nazma çekilmiş hali olarak değerlendirilebilir. (Aça 2011: 99) 104 beyitte, mesnevî kalıbında hazırlanmış olan bu nüsha, metnin baştan ve sondan eksik olması sebebiyle sadece Oğuz'a ait rivayetlere yer vermektedir. Metin arûzun Bahr-i Tekârüb veya Bahr-i Mütেকârib adı verilen feûlün, feûlün, feûlün, feûl vezni ile yazılmıştır. Şehnâme vezni de denilen bu ölçü, yer yer aksaklıklara rağmen metinde başarıyla kullanılmıştır. (Eraslan 1976: 170-171)

6. **Andalip Oğuznâmesi (Oğuznama'sı):** Andalip Oğuznâmesi, 1917 Ekim devriminden önce ve sonra olmak üzere, Türkmenistan'da hakkında epey çalışmalar yapılan Türkmen şairi Nurmhammet Andalip tarafından yazılmış manzum bir anlatıdır. Andalip'in *Oğuznama'sı* edebî değerinin yanında tarihî

değerler de taşımaktadır. Poemanın en eski nüshası (şair tarafından yazılmış olan asıl nüshası) yok olmuştur. Eserin diğer eski nüshalarıyla ilgili de net bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin eski adıyla TSSR İlimler Akademisi'nin Magtımguılı adlı Dil ve Edebiyat Enstitü'nün El Yazmaları Arşivi'nde 1373-2 numarada bir nüshası bulunmaktadır. (Aça 2011: 71)

İçerik bakımından eser, 12 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden on birinin sonunda kendi adına yer veren şair, halk adına söylenen bölüme adını koymamıştır. Eserin 12 bölümünün başlıkları şöyledir:

Giriş

- 1) Oğuzhannın İtbarak Han Bilen Söveş Kılganı
- 2) Kıpçak Hannın Togulganı
- 3) Çingiz Han destanı
- 4) Oğuzhannın İt Barak Han'dan Ar Alganı
- 5) Oğuzhannın Garahıtaynı Alganı
- 6) Oğuzhannın Öz İlige Kaytganı
- 7) Oğuzhannın Saltanat Basgançagığa Yetgeni
- 8) Tamgalar Hakkında Halayıknın Aytganı
- 9) Oğuzhannın Şam-Şerifge Barganı
- 10) Oğuzhannın Hakalığını Ogullarığa Tabşırganı
- 11) Oğuzhannın Ogullarığa Pent-Nesihat Kılganı
- 12) Andalıp'ın Yitken Oğuz Hatığa Matam Mersiyesi (Aça 2011: 73-74)

Andalıp Oğuznaması boylar ya da destanlar halinde kaleme alındığından dolayı, Oğuznâmecilik geleneği içinde çok önemli bir yer tutup Dede Korkut Kitabı ile ciddi anlamda benzerlik göstermektedir. Dede Korkut Kitabı'nda olduğu gibi, Andalıp'ın Oğuznaması'nda da her boy bir kahramana atfedilmiştir. Her hikâyenin sonunda ortaya çıkan ve kahramanlığı kutlayan Dede Korkut, Andalıp'ın Oğuznaması'nda şairin kendisinde yeniden canlandırılmıştır. Tıpkı dede Korkut Kitabı gibi, her boyun (her destanın) sonunda, Andalıp dualar dolu ifadeler söyleyerek destana son vermektedir. (Aça 2011: 75)

7. Kazan Oğuznâmesi (Kazan Nüshası): Oğuznâmelerin son rivayeti olarak tespit edilen ve 1992 yılında ilk olarak Prof. Dr. Fikret Türkmen tarafından bilim âlemine tanıtılan bu nüsha, daha önceki örneklerde görüldüğü gibi, bulunduğu yer itibariyle Kazan Oğuznâmesi veya Oğuznâme'nin Kazan Nüshası olarak adlandırılmaktadır. Eserin yazıldığı tarih, içeriği ve eser üzerinde yapılan çalışmalar hakkında bilgiler ve eserin Türkiye Türkçesine aktarılmış detaylı bir özeti, çalışmamızın ileriki bölümlerde verileceği nedeniyle, bu bölümde Kazan Oğuznâmesi ile ilgili bu kısa bilgiye yetinmekteyiz.

I.3. OĞUZ KAĞAN DESTANI VE OĞUZNÂMELER ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler üzerinde bugüne kadar Türkiye içinde ve Türkiye dışında epey çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların bazılarına, nüshaları tanıtırken yer verilmiştir. Fakat konu bütünlüğünü sağlamak üzere, bu bölümde Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler üzerinde yapılmış çalışmalar hakkında kısa bir bilgi vermeyi uygun görmekteyiz.

Daha önceki bölümlerde değinildiği üzere, orijinal nüshası Paris'te bulunan Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı üzerine yapılmış ilk çalışma 1890 yılında Radloff tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında, Radloff eserin sekiz sayfasının tıpkıbasımını hazırlayarak bu nüsha üzerine yapılan ilk müstakil çalışmaya imzasını atmıştır. Radloff 1891 yılında eserin tamamını Kutadgu Bilig'le birlikte Uygurca transkripsiyonu ve Almanca çevirisiyle yayımlamıştır. 1893 yılında yine aynı şahıs tarafından yapılan eserin Rusça çevirisi, Almancasıyla aynıdır. Türkiye'de Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı ilk defa Rıza Nur tarafından bilim âlemine tanıtılmıştır.

Rıza Nur dışında, Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı üzerinde çalışmalar yapmış Türk ve yabancı şahısları şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1. Fransız araştırmacı Paul Pelliot
2. W. Bang ve R. R. Arat ikilisi
3. Muharrem Ergin
4. Bahaeddin Ögel

5. Rus araştırmacı şerbak
6. Rus araştırmacı İya Vassilyevna Stebleva
7. Kazak araştırmacı E. Derbiselin
8. Kazak araştırmacı M. Carmuhammedov
9. Kazak araştırmacı F. Kumisbaev (Son üç isim, Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı'nı Kazak Türkçesiyle yayımlamışlardır.)
10. Çin'de yapılan yayımları sağlayan Geng Şimin ve Tursun Eyup (Bu iki kişi tarafından Çin'de Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı'nın ilk yayımları Çağdaş Uygur Türkçesiyle gerçekleştirilmiştir.)
11. Azerbaycan'da Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler üzerinde çalışan önemli isimlerden biri olarak bilinen Fuzuli Bayat tarafından hazırlanan *Oğuz Epik En'enesi ve Oğuz Kağan Destanı* adlı eserde, Oğuznâmecilik geleneğine ve Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nın mitolojik tasavvurlardaki yansımalarına değinilmiştir. (Aça 2011: 104-105)

Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı'ndan sonra, Reşideddin Oğuznâmesi ve Şecere-i Terâkime üzerinde müstakil olarak çalışma yapmış kişileri şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Reşideddin Oğuznâmesi üzerinde ilk müstakil çalışma Zeki Velidi Togan'a aittir. Togan eserin mevcut nüshalarını karşılaştırarak yayıma hazırlamıştır.
2. Oğuzlar ve Türkler tarihinin yanı sıra, genel bir tarih kitabı mahiyetinde olan Camiü't-Tevârih Ahmet ateş tarafından çevrilmiştir. Bahaeddin Ögel Farsça metin hakkında bilgiler vermiştir.
3. Reşideddin Oğuznâmesi üzerinde, Petersburg'da çalışan başka iki isim de, Berezin ve R. M. Şukyurovoy'dır.
4. Şecere-i Terâkime üzerinde yapılan çalışmaların büyük bir kısmı Rus araştırmacılar tarafından yapılmıştır, Tumanskiy ve kononov bu araştırmacılar arasında en önemli isimleri oluşturmaktadırlar. Türk araştırmacılarından ise, Şecere-i Terâkime'nin metnini diğeri Oğuznâmelerle karşılaştıran Bahaeddin Ögel, Orhan Şaik Gökyay ve Muharrem Ergin'den bahsetmemiz yerinde olacaktır. (Aça 2011: 105-106)

Cengiz Han Tarihi Tercümesi ve Yazıcıoğlu'nun Tevârih-i Âl-i Selçuk adlı eserlerle ilgili yapılan çalışmaları şu şeklide özetlememiz mümkündür:

1. Cengiz Han Tarihi Tercümesi ile ilgili yapılmış çok önemli bir çalışma, Osman Fikri Sertkaya'ya aittir. Araştırmacı bu çalışmada metnin yanı sıra, eserin motif yapısına da yer vermiştir. Bu motifleri diğer Oğuznâme nüshalarıyla karşılaştırmayı denemiştir.
2. Cengiz Han Tarihi Tercümesiyle ilgili, 1990 yılında İstanbul'da, Mustafa S. Kaçalin tarafından "Çinggis Kağan Tarihi Çevirisi" adı altında bir doktora tezi de yapılmıştır.
3. Yazıcıoğlu'nun Tevârih-i Âl-i Selçuk adlı eseri üzerinde çalışma yapmış olan isimlerin en önemlileri, V. D. Smirnov, Houtsma ve Paul Wittek'tir. Yazıcıoğlu'nun eseri üzerinde Türkiye'de ilk defa Rıdvan Nafiz Edgüer çalışılmıştır. Edgüer'den başka, Hüseyin Namık Orkun, Bahaeddin Ögel ve Kemal Eraslan gibi isimlere değinmemiz yerinde olacaktır. (Aça 2011: 107-108)

Manzum Oğuznâmesi olarak adlandırılan 104 beyitten oluşan eser üzerinde de, Kemal Eraslan detaylı bir çalışma yapmıştır. Eraslan, çalışmasında kısa bir girişten sonra Manzum Oğuznâme'nin (Uzunköprü Oğuznâmesi'nin) muhtevası ve veznine yer vermiştir. Fakat eser ağırlıklı olarak Uzunköprü Oğuznâmesi'nin dil özelliklerini kapsamaktadır. (Eraslan 1976: 170-171)

Andalıp Oğuznaması ile ilgili yapılmış çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu poema ilk defa M. Hıdırov tarafından 1948 yılında yayına hazırlanıp fakat bu çalışma basılamamıştır. Bundan sonra, 1950 yılında A. Garriyev ve M. Köseyev tarafından yayınlanmıştır. H. Göroğlu, T. Nepesov ve Ahmet bakmıradov de, Türkiye dışında Andalıp Oğuznaması üzerinde çalışmış önemli isimlerdendirler.

Türkiye'de ise, Andalıp Oğuznâmesi hakkında yapılan ilk çalışma Himmet Biray'a aittir. Eserin transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesi'ne aktarılması denemesi, Fikret Türkmen ve Gurbandurdı Geldiev tarafından *Türkmen Şiiri Antolojisi* adlı eserde gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de Mustafa Aça tarafından hazırlanan *Oğuznâmecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznâmesi* adlı eserde, destan kavramı, destanların teşekkülü ve tasnifi, Oğuz Kağan Destanı’nı oluşturan kültürel, tarihî ve sosyal zeminden sonra, Andalıp’ın hayatı ve eserleri, Andalıp Oğuznaması’nın diğer Oğuznâmelerle karşılaştırılmasına yer verilmiştir ve böylece Andalıp Oğuznaması da diğer Oğuznâmeler listesine dâhil edilerek ilk karşılaştırmalı çalışma gerçekleşmiştir. Eserin ilk baskısı 2003 yılına aittir. “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızda yer yer faydalandığımız eserin ikinci baskısı ise 2011 yılında gerçekleşmiştir.

Kazan Oğuznâmesi’yle ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar neredeyse bir elin parmak sayısını aşmayacak kadar sınırlıdır. Çalışmamızın önemli bir bölümünü oluşturan Kazan Oğuznâmesi (Oğuznâme’nin Kazan Nüshası) adlı bölümde bu çalışmalara detaylı olarak değineceğiz. Kazan Oğuznâmesi ile ilgili, bunu da söylememiz gerekir ki, Türkiye çapında bu eser üzerinde yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak dil çalışmaları şeklinde olup eserin dil özelliklerini ele almıştır. Dolayısıyla “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamız, Oğuznâmeler ve Şehnâme’yi muhteva bakımından özellikle halk bilimci bir bakış açısıyla ele aldığı için alanımızla ilgili önemli bir adım sayılmaktadır.

I.4. UYGUR HARFLERİYLE YAZILMIŞ OĞUZ KAĞAN DESTANI (TÜRKİYE TÜRKÇESİ METİN)

Oğuz Kağan Destanı

...olsun dediler. Onun resmi budur:

Bundan sonra sevindiler.

Yine günlerden bir gün Ay Kağanın gözü parladı. Doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi.

Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeğe başladı; kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı. Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi, omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi

idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi. At sürüleri güder, ata biner ve av avlardı. Günlerden ve gecelerden sonra yiğit oldu. Bu...

O çağda, orada büyük bir orman vardı; bi çok dereler ve ırmaklar vardı. Buraya gelen avlar ve burada uçan kuşlar çoktu. Bu ormanın içinde büyük bir gergedan vardı. At sürülerini ve halkı yedi. Büyük ve yaman bir canavardı. Ağır bir eziyetle halkı ezmişti. Oğuz Kağan cesur bir adamdı. Bu gergedanı avlamak istedi. Günlerden bir gün ava çıktı. Kargı, yay, ok, kılıç ve kalkanla ava gitti.

Bir geyik ele geçirdi, onu söğüt dalı ile bir ağaca bağladı ve gitti. Sonra sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki: gergedan geyiği almış. Sonra Oğuz Kağan bir ayı tuttu; onu altın kuşağı ile ağaca bağladı, gitti. Yine sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki: gergedan ayıyı da almış.

Bu sefer o ağacın dibinde (kendisi) durdu. Gergedan geldi ve başı ile Oğuzun kalkanına vurdu. Oğuz kargı ile gergedanın başına vurdu ve onu öldürdü. Kılıcı ile başını kesti, aldı gitti.

Tekrar geldiği zaman gördü ki: bir ala doğan gergedanın bağırsaklarını yemektedir. Yay ve okla ala doğanı öldürdü ve başını kesti. Ala doğanın resmi budur:

Sonra dedi ki: (Gergedan) geyiği yedi, ayıyı yedi. Kargım onu öldürdü; demir olsa (olduğu için). Gergedanı ala doğan yedi, okum onu öldürdü; bakır olsa (olduğu için) dedi, gitti. Gergedanın resmi budur:

Yüne günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrı'ya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki:

O ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında (alnında) ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse Gök Tanrı gülüyor; ağlasa Gök Tanrı ağlıyordu. Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti; sevdi, aldı. Onunla yattı ve dileğini aldı.

Kız gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gün adını koydular; ikincisine Ay adını koydular; üçüncüsüne Yıldız adını koydular.

Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi: saç ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse: Eyvâh! ölüyoruz der ve (tatlı) süt (acı) kımız olurdu.

Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti. Yüreğine ateş düştü; onu sevdi, aldı. Onunla yattı ve dilediği aldı.

(Kız) gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gök adını koydular; ikincisine Dağ adını koydular; üçüncüsüne Dengiz adını koydular.

Sonra Oğuz Kağan büyük bir toy (ziyefet) verdi. Halka emir (verdi ki ...) (Oğuz Kağan halkı) çağırınca, ahali birbirine danıştı ve geldi. Oğuz Kağan kırk masa ve kırk sıra yaptırdı. Türlü yemekler, türlü şaraplar, tatlılar ve kımızlar yediler ve içtiler. Toydan sonra Oğuz Kağan beylere ve halka buyruk verdi ve

Ben sizlere oldum kağan,

Alalım yay ile kalkan,

Nişan olsun bize buyan,

Bozkurt olsun (bize) uran,

Demir kargı olsun orman,

Av yerinde yürüsün kulan,

Daha deniz, daha müren,

Güneş bayrak, gök kurıkan.

dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan dört yana emirler yolladı; tebliğler yazdı ve elçilere verip gönderdi. Bu tebliğlerde şöyle yazılmıştı:

Ben Uygurların kağanıyım ve yeryüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir. Sizden itaat dilerim. Kim benim emirlerime baş eğerse, hediyelerini kabul ederek

Onu dost edinirim. Kim baş eğmezse, gazaba gelirim; düşman syarak, ona karşı asker çıkarır ve derhal baskın yapıp onu astırır ve yok ettiririm.

Yine o zamanlarda sağ yanda Altun Kağan adında bir kağan vardı. Bu Altun Kağan, Oğuz Kağan'a elçi gönderdi. Pek çok altın, gümüş takdşm etti ve yakut taşlar alıp pek çok cevahir yollayarak bunları Oğuz Kağan'a saygu ile sundu. Ona itaat etti, iyi hediyelerle dostluk temin etti ve onunla dost oldu.

Sol yanında Urum adında bir kağan vardı. Bu kağanın askeri ve şehirleri pek çoktu. Bu Urum Kağan, Oğuz Kağan'ın emrini dinlemezdi. Onun arkasından gitmezdi. Ben onun sözünü tutmam diyerek emrine bakmadı. Oğuz Kağan gazaba gelerek onun üzerine yürümek istedi; bayrağını açarak askeriyle ona karşı yürüdü.

Kırk gün sonra Buz Dağ adında bir dağın eteğine geldi. Çadırını kurdu ve sessizce uyudu. Tan ağarınca Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü ve gök yeleli büyük bir erkek kurt çıktı. Bu kurt Oğuz Kağan'a hitap etti ve: Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun; ey Oğuz, ben senin önünde yürümek istiyorum dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan çadırını dürdürdü ve gitti. Gördü ki, askerinin önünde gök tüylü ve gök yeleli biyik bir erkek kurt yürümektedir ve kurdun ardı sıra ordu gelmektedir.

Gök tüylü, gök yeleli bu büyük erkek kurt birkaç gün sonra durdu. Oğuz Kağan da askeri ile durdu. Burada İtil Müren adında bir deniz vardı. Bu İtil Müren'in kenarında bir kara dağın önünde savaş başladı. Okla, kargı ile ve kılçla vuruştular. Askerlerin arasında vuruşma çok oldu. Boğuşma ve vuruşma öyle yaman oldu ki, İtil Müren'in suyu zencefre gibi baştan baştanbaşa kıpkırmızı oldu. Oğuz Kağan yendi ve

Urum Kağan kaçtı. Oğuz Kağan Urum Kağan'ın hanlığı ve halkını aldı. Onun ordugâhına pek çok cansız ve pek çok cansız ganimet düştü.

Urum Kağan'ın bir kardeşi vardı. Adı Uruz Bey idi. Bu Uruz Bey oğlunu dağ başında, derin ırmak arasında iyi tahkim edilmiş bir şehre yolladı ve: şehri korumak gerek, sen şehri bizim için koru ve savaştan sonra bize gel dedi.

Oğuz Kağan bu şehre yürüdü. Uruz Bey'in oğlu ona çok altın ve gümüş yolladı ve dedi ki: Ey (Oğuz Kağan), sen benim kağanımsın; babm bana bu şehri verdi ve: şehri korumak gerektir; sen de şehri benim için koru ve savaştan sonra gel dedi. Babam (sana) kızdı ise, bu benim suçum mudur? Ben senin emrini yerine getirmeğe hazırım. Bizim devletimiz senin devletindir; bizim uruğumuz senin senin ağacının yemişindendir. Tanrı sana yer vermek lutfunda bulunmuş; ben sana başımı ve devletimi veriyorum; sana vergi veririm ve dostluktan çıkmam dedi. Oğuz Kağan yiğidin sözünü iyi gördü, sevindi, güldü ve sen bana çok altın yollamışsın ve şehri iyi korumuşsun dedi. Onun için ona Saklap adını koydu ve onunla dost oldu.

Sonra Oğuz Kağan askerleriyle İtil adındaki ırmağa geldi. İtil büyük bir ırmaktır. Oğuz Kağan onu gördü ve: İtil'in suyunu nasıl geçeriz? dedi. Askerler arasında iyi bir bey vardı. Onun adı Uluğ Ordu Bey idi. O akıllı ve ...bir erdi; gördü ki, bu yerde pek dal ve pek çok ağaç... O ağaçları ...kesti ve bu ağaçlara yattı, geçti. Oğuz Kağan sevindi, güldü ve: sen burada bey ol; senin adın Kıpçak Bey olsun dedi.

Yine ilerlediler. Ondan sonra Oğuz Kağan yine gök tüylü ve gök yeleli erkek kurdu gördü. O kurt Oğuz Kağan'a: şimdi Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür; ben önden sana yol gösteririm dedi.

Tan ağarınca, Oğuz Kağan gördü ki, erkek kurt askerin önünde yürümektedir; sevindi ve ilerledi. Oğuz Kağan her zaman bir alaca ata binerdi. O bu atı pek çok severdi. Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı. Burada büyük bir dağ vardı. Üstünde don ve buz vardı. Onun başı soğuktan ap ak idi. Onun için adı Buz Dağ idi. Oğuz Kağan'ın atı bu Buz Dağı'n içine kaçtı, gitti. Oğuz Kağan bundan çok eziyet ve ızdırap çekti. Asker arasında bir kahraman bey vardı. Ne Tanrı'dan ne de Şeytan'dan korkardı. Yürüyüşe ve soğuğa dayanıklı bir erdi. O bey dağlara girdi, yürüdü. Dokuz gün sonra,

atı Oğuz Kağan'a getirdi. Buz Dağda çok soğuk olduğundan o bey kara sarılmıştı, bembeyazdı. Oğuz Kağan sevinçle güldü ve: sen buradaki beylere baş ol ve senin adın ebediyen Karluk olsun dedi. Ona çok mücevher bağışladı ve ilerledi.

Yolda büyük bir ev gördü. Bu evin duvar altından, pencereleri gümüşten ve çatısı demirdendi. Kapalı idi ve anahtar yoktu. Asker arasında pek becerikli bir adam vardı. Adı Tömürdü Kağul idi. Ona buyurdu: Sen burada kal ve çatıyı aç; açtıktan sonra orduya gel. Bunun üzerine ona Kalaç (Kal!Aç!) adını koydu ve ilerledi.

Yine bir gün gök tüylü ve gök yeleli erkek kurt durdu. Oğuz Kağan da durdu ve çadırını kurdurdu. Bu, tarlasız ve çorak bir yerdi. Buraya Çürçet diyorlardı. Büyük bir yurt idi; atları çok, öküzleri ve buzağları çok, altın ve gümüşleri çok, cevahirleri çoktu. Burada Çürçet Kağan ve onun halkı Oğuz Kağan'a karşı geldiler. Vuruşma ve çarpışma başladı. Oklarlar, kılıçlarla vuruştular. Oğuz Kağan yendi, Çürçet Kağan'ı mağlup etti, öldürdü; başını kesti ve Çürçet halkını kendisine tabi kıldı. Vuruşmadan sonra Oğuz Kağan'ın askerlerine, maiyetine ve halkına öyle büyük bir ganimet düştü ki, yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz az geldi. Oğuz Kağan'ın askeri arasında tecrübeli ve gayet becerikli bir adam vardı. Onun adı Barmaklığı Çosun Bilig idi. Bu becerikli usta, bir araba yaptı. Arabaya cansız ganimetleri yükledi. Arabanın ön tarafına canlı ganimetleri koydu. Onlar çektiler, gittiler. Oğuz Kağan'ın maiyeti ve halkı, hepsi bunu gördü ve şaşırdı. Onlar da araba yaptılar. Bunlar arabayı çekerken (durmadan): Kanga! Kanga! diye bağııyorlardı. Onun için onlara Kanga adını koydular. Oğuz Kağan arabaları gördü, güldü ve: Kanga kanga ile cansız canlıyı yürütsün; sizin adınız Kangaluğ olsun ve (bunu) araba göstereyim dedi, gitti.

Ondan sonra yine bu gök tüylü ve gök yeleli erkek kurtla Hint, Tangut, Suriye taraflarına yürüdü. Pek çok vuruşmadan ve pek çok çarpışmadan sonra onları aldı ve kendi yurduna kattı; onları yendi ve kendisine tabi kıldı.

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, cenupta Barkan denilen bir yer vardır, çok zengin bir yurttur ve çok sacak bir yerdir. Burada çok av ve çok kuş vardır. Altını, gümüşü ve cavahiri çoktur. Halkının çehresi kapkaradır. Bu yerin kağanı Masar adında bir kağandı. Oğuz Kağan onun üzerine yürüdü. Çok yaman bir vuruşma oldu.

Oğuz Kağan yendi, Masar Kağan kaçtı. Oğuz onu hükmü altına aldı, yurdunu ele geçirdi, gitti. Onun dostları çok sevindiler, düşmanları çok üzüldüler. Oğuz Kağan yendi. Sayısız eşya, at aldı ve yurduna evine doğru yola koyuldu, gitti.

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, Oğuz Kağan'ın yanında aksakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli bir ihtiyar vardı. O anlayışlı ve asil bir adamdı. Oğuz Kağan'ın nazırı idi. Adı Uluğ Türük idi. Günlerden bir gün uykuda bir altın yay ve üç gümüş ok gördü. Bu altın yay gün doğusundan ta gün batısına kadar ulaşmıştı ve üç gümüş ok ta şimale doğru gidiyordu. Uykudan uyanınca düşte gördüğünü Oğuz Kağan'a anlattı ve dedi ki: Ey Kağanım, senin ömrün hoş olsun; ey kağanım, senin hayatın hoş olsun. Gök Tanrı düşümde verdiğini hakikate çıkarsın. Tanrı bütün dünyayı senin uruğuna bağışlasın!

Oğuz Kağan Uluğ Türük'ün sözünü beğendi; onun öğüdünü diledi ve öğüdüne göre yaptı. Ondan sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı ve: Benim gönlüm avlanmak istiyor. İhtiyar olduğum için benim artık cesaretim yoktur; Gün, Ay ve Yıldız, doğu tarafına sizler gidin; Gök, Dağ ve Deniz, sizler de batı tarafına gidin dedi.

Ondan sonra, üçü doğu tarafına, üçü de batı tarafına gittiler. Gün, Ay ve Yıldız çok av ve kuş avladıktan sonra, yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe böldü ve: Ey büyük (oğullarım), yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğe kadar atın dedi.

Gök, Dağ ve Deniz çok av ve çok kuş avladıktan sonra, yolda üç gümüş ok buldular; aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları üçe üleştirdi ve: Ey küçük (oğullarım), oklar sizlerin olsun. Yay oku attı; sizler de ok gibi olun dedi.

Ondan sonra, Oğuz Kağan büyük kurultay topladı. Maiyetini ve halkını çağırttı. Onlar geldiler ve müşavere ettiler. Oğuz Kağan büyük ordugâh sağ yanına kırk kulaç direk diktirdi; üstüne bir altın tavuk koydu; altına bir ak koyun bağladı. Sol yanına kırk kulaç direk diktirdi. Üstüne bir gümüş tavuk koydu; dibine bir kara koyun bağladı. Sağ yanda Bozuklar oturdu; sol yanda Üç Oklar oturdu. Kırk gün, kırk gece yediler, içtiler ve sevindiler.

Sonra oğuz Kağan oğullarına yurdunu üleştirip verdi ve: Ey oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve çok ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağlattım; dostları güldürdüm. Ben Gök Tanrı'ya (borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum dedi. (Ergin 1970: 1-14)

I.5. REŞİDEDDİN OĞUZNÂMESİ

I.5.1. Reşideddin Oğuznâmesi'ndeki Ana Başlıklar

Reşideddin Oğuznâmesi'ndeki ana başlıklar ve her ana başlık altında işlenen konuları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Oğuzların ve Türklerin Tarihi: Hz. Nuh Peygâmbere'in yeryüzünü oğlanları arasında bölüştürdüğünde, Doğu illeri ve Türkistan Yafes'e verildi. Türkler Yafes'i Olcay Hân olarak adlandırdılar. Olcay Hân'dan sonra onun oğlu Dîb Yavgu Hân, padişah oldu. Onun dört oğlu vardı; Qara-Hân, Or-Hân, Kür-Hân ve Küz-Hân. Kara Hân babasından sonra onun tahtına geçti. Kara Hân'ın çok talihli ve padişahlığa layık bir oğlu oldu. Çocuk bir yaştan geldiğinde, tıpkı Hz. İsa gibi dili açılıp konuşmaya başladı ve kendi adını kendi koydu. "Ben bir otağda doğduğum için adın Oğur olsun" dedi. Oğuz Hân yiğit olup evlenme çağına geldiğinde babası, Küz-Hân'ın kızını ona uygun görüp Oğuz Hân'ı evlendirdi. Oğuz Hân karısını imana çağırdı, kadın kabul etmedi. Oğuz, ikinci defa Kür-Hân'ın kızıyla evlendirildi, aynı sebepten dolayı kadından uzaklaştı. Üçüncü defa, Oğuz Hân, Or-Hân'ın kızıyla evlendirildi. Üçüncü eş imana geldiği için Oğuz Hân onu pek sevdi. Görüldüğü üzere, Reşideddin Oğuznâmesi'nde bu bölüm kısa bir şekilde anlatılmıştır. Şecere-i Terâkime ve özellikle Kazan Oğuznâmesi'nde Oğuz Hân'ın doğumundan önceki bölümler daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.
2. Oğuz'un Babasına, Amcalarına, Hısım ve Akrabalarına Karşı Savaşı ve Oğuz'un Düşmanlarını Yenmesi: Oğuz, bir gün avdan dönüp evine yaklaşınca babası ve amcalarını savaşa hazır halde buldu. Oğuz Hân, babası ve amcaları arasında din meselesinden dolayı (Oğuz Hân'ın İslamiyet'i kabul ettiğinden dolayı) savaş başladı. Oğuz Hân babası ve iki amcası savaş esnasında öldürüldü. Oğuz Hân,

amcalarının soyundan gelen kişiler ile yıllarca savaştı. Hepsini yenip bu savaşlardan sonra atından inince altın evin kurulmasını buyurdu, toy düzenledi. Kendisine yardım etmek üzere ona katılan kavme de *Uygur* adını verdi.

Uygur kavmi dışında bu bölümde, Oğuz Hân'ın *Muval* ve *Qanklı* boylarına nasıl ad verdiği de anlatılmıştır.

3. Oğuz'un Cihangirlik İçin Sefere Çıkarak Muhtelif Ülkelere Elçi Göndermesi: Oğuz Hân kendi yurdunu düzene soktuktan sonra, Hindistan'a elçi gönderdi. Hind ve Sind'in halkı isyan ve taşkınlığa devam ettikleri için bu sefer Oğuz Hân ordusuyla birlikte oraya gitti. Hindistan'dan sonra, başka seferlere çıkan Oğuz Hân, gittiği yerlerin halkını kendisine tabi edip tabi olmadıkları takdirde de onlarla savaşmak zorunda kaldı. Çin, Maçın ve Nenkiyas'ı ele geçirip epey ganimet alıp Türkistan'a döndü. Ondan sonra Oğuz Hân, İnal Hân'la da savaştı, fakat bu savaşta da Oğuz Hân ve ordusu galip geldiler. Gürk ve Başgurd seferine başlarken doksan bin ev ahalisi Oğuz Hân'ın etrafında toplandıklarından bunlara "On tokuz Oğuz" denilmiştir. Oğuz Hân yolda geri kalanların cezalandırılması için emir verdi, fakat bunların arasında ihtiyarlardan ibaret bir topluluk vardı, Oğuz Hân'ın emirlerini yerine getiremedikleri gibi, onunla savaşıp hâna karşılık verme güçleri de yoktu. Onların arasında görmüş geçirmiş ve dünyanın acısı ve tatlısına erişmiş Yuşu Hoca adlı bir ihtiyar vardı. Israrla oğlu tarafından bir sandığa konulup gizlice Oğuz Hân ordusuyla birlikte oldu. Yuşu Hoca, ne zaman ki ordu zor durumda kalıp kritik bir karar alırsa, devreye girip oğluna fikirlerini söyleyerek Oğuz Hân ordusuna çözüm bulurdu. Oğuz Hân cihanı fethetmek gayesiyle dünyanın her tarafına gitmeye karar verdiği için, asıl yurdu Talas ve Sayram'ın sahipsiz kalıp düşmanların eline düşmesinden endişe duyup Oğur kavmini yurdunu muhafaza etsin diye görevlendirdi.
4. Oğuz'un Qıl-Barak ile Savaşı: Qıl-Barak dünyanın karanlık tarafında yer alan bir ülkeydi. Oğuz Hân bu ülkenin yakınlarına gelince, elçi gönderip birçok ülkenin Oğuzlarla bir olduğunu söyleyip Qıl-Barak'ı da kendisine katılmaya davet etti. Qıl-Barak bunu kabul etmeyip Oğuz Hân'ın savaş ve dövüş hazır olması gerektiğini öne sürdü. Oğuz ordusu ilk etapta Qıl-Baraklılara galip gelemediği için geri çekmek zorunda kaldı. Erkekleri pek çirkin ve pis vücutlu

oldukları için, Qıl-Barak'ın kadınları Oğuz ilinden orada kalan erkeğe epey ilgi gösterip Qıl-Barak erkeklerin nasıl yenilebileceklerine dair ona ipuçları verdiler. Böylece Oğuz ordusu Qıl-Barakları yenip o ülkeyi de fethetti.

5. Oğuz'un Karanlık Ülkesine Seferi ve O Yerin Durumu: Yuşî Hoca'nın yardımıyla Oğuz Hân ve adamları karanlık ülkesine inip orayı da ele geçirdiler. O ülkede epey mücevher ve değerli taş bulunuyordu. Karanlık ülkesinden sonra, Derbend ile barışa varan Oğuz Hân bu memlekette alınıp götürülen iki atının bulunması gerektiğini söyleyip atları teslim aldıktan sonra Şirvan ve Şamahı'ya gitti.
6. Oğuz'un Şirvan ve Şamahı'ya Elçi Göndermesi: Şaberan ahalisi vergilerini zamanında ödeyip Şamahı halkı vergilerini geciktirdiler. Anlaşma yolundan çıkıp tekrar düşmanlık yaptılar. Oğuz Hân da ordusuyla birlikte onlarla savaşarak şehri aldı.
7. Oğuz'un Arran ve Mugan Tarafına Hareketi: Oğuz Hân Şirvan'dan sonra, Arran ve Mugan' ageldi. Oraya gelişi de yaz mevsimine denk geldi. Oğuz Hân, Azerbaycan vilayetlerini de aldı.
8. Oğuz'un Kürdistan Yoluyla Diyarbekir ve Şam'a Hareketi
9. Oğuz'un Oğullarını Askerle Rum ve Frenk Tarafına Göndermesi: Bu bölümde, Oğuz Hân, Kün, Yılduz ve Tengiz'i dokuz bin süvari ile Rum'a, Ay, Kök ve Tağı da dokuz bin kişiyle Frenk diyarına gönderdi.
10. Oğuz'un Rum'a Gitmiş Olan Oğullarının Savaşması, Onların Rum Ordusuyla Karşılaştırmalarının Şekli ve Tafsilatı: Rum'a giden Oğuz'un oğlanları, o memleketin üç yerinde Rumlarla savaşıp üç defasında da Rumları yendiler. Sonunda Rum büyükleri Oğuz ordusunun karşısında güçsüz olduğuna kanaat getirip itaat yolunu tuttular. Oğuz Hân'ın oğulları babalarının yanına dönünce, Oğuz onlarda olgunluk ve saadet belirtileri görünce, onların şerefine bir toy verdi. Oğlanlara ve onlarla eşlik eden beylere hediyeler verildi.
11. Oğuz'un Bütün Ordusuyla Dimeşq'e Hareketi: Oğuz Hân Antakya, Rum ve Frenk'in işlerine yön vermek için üç yıl oralarda oturdu. Oraların işlerini yoluna koyup Dimeşq'e doğru yol aldı. Dimeşq halkı, Oğuz Hân'la savaşmak istedi, fakat Oğuz Hân'ın o topraklarda Hz. Âdem yatıyor diye bu savaşa girişmek

istememedi. Üç günden sonra Hân'a elçi gönderen Dimeşq büyüklerine Oğuz "Bizim sizinle savaşma niyetimiz yoktur." haber yollayarak itaata davet etti. Dimeşq büyükleri yüz eşek ile birkaç meşhur arap atı hairlayıp Oğuz'un huzuruna gelip takdim edip ve itaat teklifini kabul edeceklerini ibraz ettiler.

12. Oğuz'un Mısır'a Hareketi, Oraya Varması ve İl Yapması: Oğuz Hân bir ay daha Dimeşq'te kalıp sonra Mısır'a doğru yol aldı. Dimeşq'in büyüklerinin Oğuz Hân ordusu ve bu ordunun pek kuvvetli olduğuna dair Mısır'a haber yollamaları üzere, Mısırlılar oraya varan Oğuz Hân ve ordusunu çok iyi karşıladılar. Bundan sonra, Oğuz Hân ve yakınları ilkbaharda Baalbek dağlarına ve serin yerlere giderek yayladılar. Yaz sıcaklarında Bağdat'a gitmeleri imkânsız olduğundan dolayı, oraya gitmek için havaların biraz serinlemesini beklediler.
13. Oğuz'un Bağdat, Basra ve O Taraflara Gitmesi: Oğuz Hân, Bağdat'a varmadan önce orası il olmuştu, daha önce Oğuz Diyarbakır'a ulaştığı sırada Bağdat'ın bütün büyükleri onu karşılamak ve hizmetine girmek için gelmişlerdi. Dolayısıyla Bağdat'ın bütün ileri gelenleri Oğuz Hân'la beraber idiler. Havalar ısınınca Kürdistan dağlarında yayladığı Oğuz, Bağdat'tan sonra Basra'ya gitti. Basra halkı da boyun eğdiler. Oradan Oğuz Hân, Huzistan'a gidip bütün ülkeleri kendisine itaat ettirdi. Huzistan'dan sonra, Isfahan'a geçen Oğuz, oranın halkını kendine tabi edemedi, orada üç yıl oturdu. Sonra da Isfahan ordusuyla savaşa girdi. Tam yedi gün savaştan sonra, hiçbir galibiyet elde edilmeyince Oğuz, çareyi Yuşî Hoca'da aradı. Yuşî Hoca'nın sunduğu teknik sayesinde Oğuz Hân'ın ordusu Isfahan'ı almayı da başardı. Isfahan'ı aldıktan sonra, Oğuz oğlanlardan dördünü Fars ve Kirman taraflarına gönderdi.
14. Oğuz'un Oğlanlarını Fars ve Kirman Taraflarına Göndermesi: Oğuz'un oğlanları, Isfahan nasıl elde edildiyse o şekilde Kirman'ı da aldılar. Sonra Fars'a geçip Şiraz'ı aldılar. Oğlanlar vergileri toplayıp babalarının yanına gelince, Oğuz Irak-ı Âcem'i almayı planlıyordu.
15. Oğuz'un Irak-ı Âcem Tarafına Elçiler Göndermesi: Oğuz Isfahan, Kirman ve Fars'ı aldıktan sonra, Irak-ı Âcem ile ilgili bilgi toplayıp küçük yerleri almak üzere oraya iki yüz kişi gönderdi. Vardıkları Rey, Kazvin, Hemedan ve diğer şehirler halkı, Oğuz'un ününü önceden duyup Oğuz Hân'a tabi olmaya

meyillilerdi. Oğuz bu bölgelerin halkı huzuruna gelip döndükten sonra, Demâvend'e doğru hareket etti. Yolda yaşlı bir kadın hamile kalıp bir oğlan doğurmuştu, fakat aç kaldığı için, çocuğunu emzirmek için sütü yoktu. Bu kişiler sonradan Oğuz ordusuna vardıklarında, durumu Oğuz Hân'a açıkladılar. Oğuz Hân da, "Mademki siz bu şekilde ordudan geri kaldınız, burada kalın" emir vererek bu kavmin adını Qal-Aç (ey kadın aç ve geri kal anlamında) koydu. Khalaç kavmi o şahsın torunlarıdır.

16. Oğuz'un Mazenderan'a Gitmesi, Savaşıp Onu ve Diğer Vilâyetleri, Gürgân, Dihistan, Horasan ve Quhistan'ı Alması: Oğuz Demavend'den sonra, Mazenderan, amul ve Sarı, Astarabad ve bu diyarın diğer bölgelerini, bazılarını savaşla bazılarını da tatlılıkla aldı. Sonra Nişabur ve Tûs'u aldı. Ebiverd, Sarahs ve Merv de bir sonraki aşamada Oğuz Hân'ın hükümdârlığı altına alındı.
17. Oğuz'un Yurduna Dönmesi ve Son Seneleri: Oğuz oğlu, Hur ve Gurcistan yolunda hareket ederken şiddetli bir kar yağıp kar yüzünden iki üç aile Oğuz ordusundan geri kalıp böylece Qarluk (Karlık) olarak ad aldılar. Oğuz Hân'ın bu seferleri yapıp kendi yurduna dönmesi tahminen elli yıl almıştı. Oğuz yurduna varınca toy verildi. Oğuz Hân'ın altı oğlu bir gün ava çıktılar, tesadüfen bir altın yay ve üç altın ok buldular, aralarında paylaşılacak üzere babalarına getirdiler. Oğuz Hân, yayı parçalayıp üç büyük oğluna verip üç altın oku da üç küçük oğlana verdi. Böylece Oğuz Hân'ın üç büyük oğlu ve onların neslinden gelenler Bozoq (Bozok), üç küçük oğlu ve onların neslinden gelenler ise Üç Oq-Üç ok olarak adlandırıldılar. Ayrıca o güne kadar babası Yuşî Hoca'yı Oğuz Hân'dan saklayan Kara-Sülük gerçeği söyleyip babasını Oğuz Hân'ın karşısına çıkardı. Oğuz, kendisinden sonra, oğlu Kün Hân'ı hükümdâr olarak seçip Qıl-Barak, Derbend ve o tarafların durumunu düzelttikten sonra bir yıl yaşayıp vefat etti.
18. Oğuz'un Oğlu Kün Hân'ın Padişahlığı: Oğuz'un istediği gibi oğlu Kün Hân hükümdâr oldu. Oğuz'un vefatından sonra, onun daha önce yaptırdığı Yenikent diye bir şehir meydana çıktı. O şehrin hâkimiyeti İrkıl Hoca'daydı. İrkıl Hoca görmüş geçirmiş ve son derece akıllı, Oğuz'un evlatlarına karşı da şefkatli biriydi. Bir gün Kün Hân'a dedi ki: "Oğuz büyük bir padişahı, yeryüzünü idaresi altına alıp pek çok hazine ve sayısız hayvan topladı. Şimdi onların hepsi

sizindir. Siz altı oğlun, Tanrı'nın izniyle her birinizin dörder taneden yirmi dört evladınız var. Olabilir ki onlara sonradan birbirleriyle çekişirler. Bunun çaresi her birinin rütbesi, mesleği, adı ve lakabı kararlaşınsın, her birinin bir nişanı ve tamgası olsun.” Böylece Oğuz oğullarının belirli lâkap ve damgaları oldu. Sonra da İrkıl Hoca (İrkıl Hoca) oğlanlar arasında, at etinden Oğuz boyların hangisine hangi parçanın ülüş olarak verileceğini, bir daha hiçbir anlaşmazlık ve dedikodu olmaması için tespit etti.

19. Kün Hân'dan sonra Oğuz Yabguları: Kün Hân yetmiş yıl padişahlık ettikten sonra vefat edip yerine oğlu, Dib Yavguy Hân padişah oldu. Yavguy Hân bir savaştan geri dönünce, attan düşüp uyluk kemiği kırılıp öldü. Yerine Qurs Yavguy padişah oldu. Ondan sonra İnal Yavguy Hân, sonra da İnalsır Yavguy Hân padişah oldu. Ülkeye tam bir dirlik sağlayarak yedi yıl hükümdârlık etti. Yalnız kendisi daha hayattayken padişahlığı oğlu, Ala Atlı Kiş Donlu Qayı İnal Hân'a vermek istedi. Qayı İnal Hân'ın hiçbir oğlu yoktu, fakat son zamanlarda hatunu tesadüfen hamile kalıp sis anlamında Tuman adlı bir oğlan dünyaya getirdi. Tuman dünyaya gelip padişahdan bir oğlan olmasına rağmen, oğlan büyüyene kadar Korkut başta olmak üzere bütün büyükler, vezir Köl Erki Hân'ın padişah olmasına karar kıldılar. Tuman Hân yetişip er olunca, Köl Erki Hân onun şerefine toy verip Korkut ise kâse sunup böylece Tuman Hân, padişah oldu.

Tuman Hân Köl Erki Hân'ın kızıyla evlendi. Fakat Ayne Hân'ın oğlu Uje Han'ın daha önce karısına gönül verdiğiğini öğrenince onunla savaşmaya karar verdi. O sırada Tuman Hân'ın karısı hamileydi, kocasının yanına giderken yolda doğum yapıp babasının yanına geri döndü. Bu olaylardan sonra, Tuman Hân, Ayne Hân'a “Geçmişte baba ve atalarınız her zaman baba ve atalarımıza il ve itaatli idiler.” diye haber göndererek onu itaat etmeye davet etti. Ayne Hân da, Tuman'ın davetini kabul edip ona tabi oldu.

Tuman Hân'ın oğlu bir gün su kenarında oynarken bir arkadaşına ince ve başı üç yüz olan bir otu vurdu ve onu ikiye ayırdı, Tuman oğluna Tiken Bile Er Biçken Qayı Yavguy adını koydu. Tuman'dan sonra oğlu Qayı Yavguy tahta geçti, doksan yıl padişahlık yaptı. Bütün ülkeleri kendine tabi kıldı. Qayı Yavguy'dan

sonra onun oğlu Uladmur Yavguy tahta geçti. Uladmur, Arıqlı Arslan Hân ile savaşp onu öldürdü. Ondan sonra da Arıqlı Arslan'ın oğlunu görünce acıyıp bir vilayetin padişahlığını ona verdi. Uladmur'un oğlu olmadığı için, onun ölümünden sonra, Qayı Yavguy Hân'ın oğlu Qara Alp (Kara Alp) başa geçti.

20. Padişahlığın Uladmur Yavguy Hân Uruğu Elinden Çıkması ve Kara Hân Oğlu Buğra Hân'ın Padişahlığa Başlaması ve Memleket Tahtına Çıkması: Yavguy evladı kalmadığı için Kara Hân oğlu Buğra Hân padişahlığa getirildi. Buğra Hân'ın doksan yıldan sonra, üç oğlu oldu: İl-Tekin, Qorı-Tekin ve Bek-Tekin.

Buğra Hân Aşı denilen yemek bu hükümdâra nispet edilir. Buğra Hân'ın zamanında memleket işleri gayet yolunda, halk ise bolluk ve ucuzluk içinde mutlu idi. Buğra Hân'ın karısı, üç oğlanın annesi, Bayır Hatun ansızın öldü. Buğra Hân yıllarca yas tuttu. Buğra Hân'ın ortanca oğlu, babayı bu acıdan kurtarmak için, Künce Bey'in kızını babasına istedi. Kız ise, Qorı-Tekin'in ona meyli olduğunu düşünerek ona yaklaştı. Genç kadın, tuzağa düşen Qorı-Tekin ile babası arasında, babanın daha önce tahmin ettiği gibi anlaşmazlığa sebep oldu. Buğra Hân, beylerle fikir birliği yapıp Qorı-Tekin'i, onun suçlu olup olmadığını öğrenmek adına Dîv Qayası dağına göndermeye karar verdi. Qorı-Tekin Dîv Qayası'na gitmek için yola çıktı. Belli bir yol gittikten sonra uzaktan üç ağaç gördü. Ortanca oğul olduğu için, ortadaki ağacı seçti. Bu sırada ejderha da görüldü. Qorı-Tekin suçsuz olduğundan dolayı, Ejderha dilini iki gözüne sürüp delikanlının iki gözü açıldı. (Daha önce gencin gözleri ona atılan iftira dolayısıyla, babası tarafından kör edilmişti.)

Qorı-Tekin'in suçsuzluğu ispatlandıktan sonra, Buğra Hân oğluna “Bu kadını bana alan sensin, onu cezasını nasıl istersen öyle ver.” deyip genç kadını Qorı-Tekin'e teslim etti. Qorı-Tekin genç kadını cezalandırdıktan sonra, babası tarafından tahta geçirildi.

Qorı-Tekin'in vefatından sonra önce Oyunaq sonra da Arslan Hân padişah oldular. Arslan Hân'ın Suvar adlı bir üvey oğlu oldu. Arslan Hân'ın etrafındakiler belli bir süreden sonra, Suvar'ı kıskanmaya başlayıp Arslan Hân'a dedikodusunu yaptılar. Hân ise, Suvar'ı görev için bir yere gönderdi, fakat gönlü bu olaydan dolayı bozulmuştu. Hatunların fikir birliğiyle Arslan Hân, Suvar ve

diğer yakınlarını sınamak için bir hile planı yaptı. Bir sonraki gün Suvar'ı vergi toplamak için bir yere gönderip diğer adamlarını da ava gönderdi. Sonra bütün herkese Arslan Hân öldü diye haber yollattı. Avda olan adamlar hemen gelip yetiştiler. Fakat Kara Arslan Hân hayattayken Suvar'ı bize tercih ederdi diyerek hiç ilgilenmeden, Hân'ın yas merasimini gerçekleştirmeden çekip gittiler. Bir sonraki gün Suvar da yetişti, içten ağlayıp sızladı ve Arslan Hân'ın tabutu başında ağıtlar yaktı. Arslan Hân, olanları görünce Suvar'ın gerçekten ona karşı sadık olduğunu öğrendi, tabuttan çıkıp ayağa kalktı. Kara Arslan Hân, Suvar'ın dedikodusunu yapan beyleri Suvar'ın eline cezalandırdı. Kara Arslan Hân, Suvar'ı ordu başı, hacib ve naib yaptı.

Suvar'dan sonra, Osman Hân tahta geçti. Sonra Esli Hân ve ondan sonra Oğlu Şaban Hân tahta geçtiler. Şaban Hân'dan sonra Buran Hân, Buran Hân'ın ölümünden sonra da Ali padişahlık ettiler.

Ali'nin oğlu, Kılıç Arslan büyüüp ergenlik çağına geldiğinde, günah ve kötülük yapmaya meşgul oldu, geceleri beylerin kızlarının evlerine gidip ırzlarına geçiyordu. Dolayısıyla Zalim Şah-Melik olarak adlandırılan Kılıç Arslan'ı, beyler babasının yardımıyla yakalamaya karar verdiler.

Ali Hân'ın düşmanlarının topluluğunun içinde geleceği bilen Amiran Kâhin diye biri vardı, ona Ali Hân ile geleceğimiz ne olur diye sorulduğunda, “içinizden adalet, doğruluk, kahramanlık ve cömertlikle tanınan biri çıkacak” dedi. O halk arasında Toqsurmuş İçi adlı, çadır iskeleti işleyen bir usta vardı; onun da üç oğlu vardı: Duqaq, Tuğrul ve Arslan. Bu oğlanlar arasında Tuğrul hepsinden daha becerikli idi. Bazı tedbirlerle herkesin gönlüne de korku düşürdü. Halk bu şekilde vergi ödemeyi kabul etti. Bu başarı üzerine (vergileri tahsil edebilme başarısı) Tuğrul'u şah yaptılar.

Tuğrul Şah-Melik'in ordusuyla karşılaştı. Bu savaşta Şah-Melik, Tuğrul tarafından yakalandı. Onu askerlerin içinde ikiye ayırıp bu şekilde yaptığı günahlar ve işlediği suçların karşılığını o zalime buldurdular. Ali Hân, Şah-Melik'in ölüm haberini alınca hüznünlendi, iki yıl sonrası da vefat etti. Tuğrul, Ali Hân yerine geçip kardeşlerine de farklı memleketlerin hâkimiyetini verdi.

Tuğrul vefat edince, kardeşi Tuqaq onun yerine geçti. Tuqaq'tan sonra, Tokuz Yavguy, ondan sonra da Saman Yavguy padişahlık yaptılar. Bu Saman Yavguy, Samaniler tarihinde Saman huda olarak bilinip tüm Samanîlerin atasıdır.

Ağım Yavguy ve Kökem Yavgur, Saman Yavguy'dan sonra padişahlık yapan hanlardır. Kökem Yavguy'un yıllar önce esir götürülmüş Serenk adlı bir kardeşi vardı. Kökem Yavguy savaşıp kardeşini kurtarıp ona alaybeylik görevini verdi. Kökem Yavguy ansızın vefat etti, kardeşi Serenk onu cesedini saklayıp ağabeyisi yerine padişah oldu. Serenk on yıl padişahlık yaptı, ondan sonra da oğlu Sebüktekin padişah oldu. Ondan sonra Qayı soyundan Mahmud Sebüktekin, Mahmud'dan sonra da Mes'ud padişah oldu. Mes'ud'dan sonra da Togsurmuş soyundan gelen Qınıq Selçuk padişah oldu. Qınıq Selçuk'tan sonra da Beğdili soyundan Sultan Muhammed Harezmsah padişah oldu. Oğuz soyundan padişahlar sadece beş nesilden gelir: Qayı- Yazar- Eymür- Avşar ve Beğdili.

21. Salgurluların Hikâyesi: Şah-Melik'in beylerinden Qınıq Qazıgurt'un nökerlerinden Salvur Dîkli diye bir bey vardı. Kendi kabilesinden on bin atlı ile birlikte göç edip Horasan sınırlarına gelen Salvur, Quhistan, Tabes ve Isfahan'ı yıllarca yağma etti. Salvur'un çocukları Fars'a gidip o diyarı aldılar ve Salgurî denen Fars atabekleri de onların soyundandır. Başka bir Oğuz beyi de Ceyhun'un öte tarafını yurt tutup onun çocukları da Qutluğ Bek, Qazan Bek ve Qaraman Bek'tir. Rum Türkmenleri, Karaman, Eşref ve diğer Türkmenler, Selçuklu Sultan Tuğrul Rum'a gittiği sırada olan yirmi bin Türkmendir. Tuğrul dçnünce onlar oraya yerleştiler. Onların beyi de Arslan idi. Oğuzların parçalanıp dağıldıkları sırada, Şah-Melik'in Yazır boyundan bir bayi ve Ali Hân oğulları Yazır tarafına gittiler. Böylece Oğuz, onun hayatı, diğer Türk sultanlar ve hükümdârların ahvalinin anlatılması Allah'ın yardımıyla tamam oldu.

I.5.2. Reşideddin Oğuznâmesi'ne Göre Oğuz Hân'ın Şeceresi

1. Olcay Hân
2. Dib Yavgu Hân
3. Qara Hân (Kara Hân), Or-Hân, Kür-Hân, Küz-Hân)

4. Qara Hân (Kara Hân)
5. Oğuz Hân
6. Kün Hân
7. Dib Yavguy Hân
8. Qurs Yavguy Hân
9. Qoru Yasaq Yavguy Hân
10. İnal Yavguy Hân
11. İnalsır Yavguy Hân
12. Ala Atlı Keş Derneklü (Kiş Donlu) Qayı İnal Hân
13. Köl Erki Hân
14. Tuman Hân
15. Tiken Bile Er Biçken Qayı Yavguy Hân
16. Uladmur Yavguy Hân
17. Qara Alp Hân (Kara Alp Hân)
18. Buğra Hân (Buğra Hân'ın oğulları: İl-Tekin, Qorı-Tekin ve Bek-Tekin)
19. Qorı-Tekin
20. Oyunaq
21. Arslan Hân
22. Arslan Hân'ın üvey oğlu, Suvar
23. Osman Hân
24. Esli Hân
25. Şaban Hân
26. Buran Hân
27. Ali Hân
28. Toqsurmuş oğlu Tuğrul Hân
29. Tuqaq
30. Tokuz Yavguy
31. Saman Yavguy
32. Ağım Yavguy
33. Kökem Yavguy
34. Serenk

35. Sebüktekin
36. Mahmud Sebüktekin
37. Mes'ud
38. Toqsurmuş oğlu Qınıq Selçuk
39. Beğdili boyundan Sultan Muhammed Harezmsah

I.6. EBÜLGAZİ BAHADIR HAN'IN ŞECERE-İ TERÂKİMESİ

I.6.1. Şecere-i Terâkime'nin Ana Başlıkları

1. Bismillâhirrahmânirrahîm (Mukaddime): Münacat ve övgü
2. Âdem Aleyhisselâmın Zikri
3. Oğuz Hân'ın Dünyaya Gelişinin Zikri
4. Oğuz Hân'ın Hân Olduğunun Zikri
5. Oğuz Hân'ın Turan ve Hindûstan'a Yürüdüğünün Zikri
6. Oğuz Hân'ın İran ve Şam ve Mısır'a Doğru Yürüdüğünün Zikri
7. Oğuz Hân'ın Yurduna Gelip Ziyafet Tertip Ettiğinin Zikri
8. Oğuz Hân'ın Büyük Oğlu Kün Hân'ın Padişahlığının Zikri
9. Oğuz Hân'ın Oğulları ve Torunlarının Adlarının Zikri
10. Kün Hân'ın Küçük Kardeşleri ve Oğullarına Yer Verdiğinin Zikri
11. Oniki Yüzlük ve Yirmidört Oymağın Mânasının Zikri
12. Oğuz Hân'ın Torunlarının Adlarının Mânası ve Damgaları ve Kuşlarının Zikri
13. Oğuz Halkının Ahid Kıldıklarının Zikri
14. Gün Hân'ın Büyük Oğlu Kayı'nın Hân Olduğunun Zikri
15. Dip Bakuy'un Hân Olduğunun Zikri
16. Oğuz Halkının Yurtları ve Orada Kaç Yıl ve Ne Şekilde Oturdıkları ve Türkmen Diye Nasıl Ad Koyulduğunun Zikri
17. İnal Yavı'nın Hân Olduğunun Zikri
18. Duyılı Kayı'nın Kardeşi İrki'nin Padişah Olduğu ve Oğlu Tuman'ın Dünyaya Geldiğinin Zikri
19. Tuman'ın Oğlu Olduğu ve Ona Yavlı Ad Koydukları ve Yiğit Olduktan Sonra Kanlı Yavlı Ad Koyduklarının Zikri

20. Tuman'ın Hân Olduğunun Zikri
21. Kanlı Yavlı'nın Hân Olduğunun Zikri
22. Mur Yavı'nın Hân Olduğunun Zikri
23. Mur Yavı Oğlu Kara'nın Hân Olduğunun Zikri
24. Buğra'nın Hân Olduğunun Zikri
25. Buğra Hân'ın Oğlu Kuzı Tekin'in Hân Olduğunun Zikri
26. Kuzı Tekin'in Oğlu Arslan'ın Hân Olduğunun Zikri
27. Buğra Hân'ın Büyük Oğlu İl Tekin ve Onun Oğlu Osman'ın Hân Olduğunun Zikri
28. İl Tekin Oğlu İslî'nin Hân Olduğunun Zikri
29. İslî Oğlu Şıban'ın (Şeyban'ın) Hân Olduğunun Zikri
30. Şıban Oğlu Buran'ın Hân Olduğunun Zikri
31. Ali'nin Hân Olduğunun Zikri
32. Oğuz Halkının Ali Hân'a Düşman Olup Şahmelik'i Öldürüp Ev Başına Kara Hân Olup Dört Tarafa Gittiğinin Zikri
33. Toğurmuş Oğlu Tuğrul'un Hân Olduğunun Zikri
34. Arslan Oğlu Serenk'in Hân Olduğunun Zikri
35. Salur Öğürçik Alp'in Atalarının ve Kardeşlerinin ve Oğullarının Zikri
36. Türkmen Olup Türkmen'e Katılan Boyların Zikri
37. Oğuz İline Beylik Kılan Kızların Zikri

1.6.2. Ebülğazi Bahadır Hân'ın Şecere-i Terâkimesi'ne Göre Oğuz Hân'ın Şeceresi

1. Amulca Hân
2. Bakuy Dib Hân
3. Kök Hân
4. Alınca Hân (Tatar- Moğol)
5. Moğol: Kara Hân, Gür-Hân, Kır-Hân, Ur-Hân
6. Kara Hân
7. Oğuz Hân
8. Kün Hân

9. Kayı Hân
10. Dip Bakuy Hân
11. Kuzı Yavı Hân
12. İnal Yavı Hân
13. Duyılı Kayı Hân
14. Köl İrki Hân
15. Tuman Hân
16. Kanlı Yavlı Hân
17. Mur Yavı Hân
18. Kara Hân
19. Buğra Hân (Buğra Hân'ın oğulları: İl-Tekin, Kuzı-Tekin, Bek-Tekin)
20. Kuzı-Tekin
21. Arslan Hân
22. Osman Hân
23. İslı Hân
24. İslı Oğlu Şıban (Şeyban) Hân
25. Şıban Oğlu Buran Hân
26. Ali Hân
27. Kılıç Arslan (Şah-Melik)
28. Togurmuş Oğlu Tuğrul
29. Togurmuş Oğlu Arslan
30. Asılzâde
31. Arslan Hân
32. Kükem Bakuy
33. Serenk

Oğuz ili Kükem Bakuy ve Serenk'ten sonra, kendi başına padişah çıkarıp oturamadılar. Ebûlgazi Bahadır Hân'ın Şecere-i Terâkimesi'nde Kükem Bakuy ve Serenk'ten sonra geçen isimler:

1. Salur Öğürcik Alp (Salur Öğürcik Alp'ın ataları, kardeşleri ve oğulları)
2. Ebu'l-han ve Mangkışlak hânı, Özbek Hân'ın oğlu Adil Cambik Hân

3. Horasan padişahı, Koma Bey
4. Hızır Çora
5. Hızır Çora'nın küçük kardeşi Ali Çora
6. İglik (İgbek) Çora: İgbek'in neslinden; Kullar ve Çağtay Kullar oldular.
7. Kaşga Çora
8. Cambik Hân'ın oğlu Birdi Bik Hân

I.7. KAZAN OĞUZNÂMESİ (KAZAN NÜSHASI)

I.7.1. Eserin Tanıtımı

Kazan Oğuznâmesi, Tataristan Fenler Akademisi, G. İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nün El Yazmaları ve Tekstoloji Mirashânesi olarak adlandırılan arşivinde bulunmaktadır. (Taştan 2011: 1) Tanınmış bir Tatar arkeologu olan Sait Vahidî (1887-1938) tarafından 1930-1937 yılları arasında derlenen bu yazma, 109 varak, 218 sayfadan oluşup 1962 yılında, Vahidî'nin eşi tarafından enstitünün kütüphanesine teslim edilmiştir. Eserin son sayfasında oval bir biçimde bulunan mührün üst çevresinde, Arap harfleriyle Vahidî kütüphanesi, orta ve alt kısmında ise, Kril alfabesi ile “Biblioteka S.G. Vahidova” yazıları bulunmaktadır. (Türkmen 1995: 5)

Yazmanın müstensihî ve istinsah tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmamakla birlikte, Prof. Dr. Fikret Türkmen'e göre, metnin içinde görülen bazı ipuçlarından yola çıkarak Kazan Üniversitesi'nde mevcut olan bu Oğuznâmenin yazılışında eski Türkçe döneminde Kafkas bölgesinde yazılmış başka Oğuznâmelerden faydalandığı söz konusu olabilir. (Türkmen 1995: 5) Metnin daha başında yer alan açıklamalara göre, Kazan Oğuznâmesi'nin aynı zamanda bir edisyon kritik çalışması olduğu anlaşılmaktadır. Müstensih, “...ve Âdem eyyâmıdın ta bizning eyyâm-ı ferh encamımız gaça kitaplar-ı muteber yüzidin cem' ve te'lif eyleyüp” diyerek ve sık sık başka Oğuznâmelere, Zafernâme adlı başka bir esere ve isimlerini vererek bazı şahıslara atıfta bulunmuştur. (Türkmen 1995: 5)

Kazan Oğuznâmesi, genel planıyla Şecere-i Terâkime'ye benzemektedir. Ancak Kazan Oğuznâmesi'nde baştan Oğuz Han'ın dünyaya gelişine kadarki kısım, 35 varak olmasına karşılık, Ebûlgazi'nin Şecere-i Terâkemesi'nde 12 varak olarak verilmiştir.

Kazan Oğuznâmesi'nin başında diğer Oğuznâmelerden farklı olarak 4 beyitlik bir şiir yer almıştır. (Türkmen 1995: 5)

İlahi adli dâdı daim eyle
Serir-i saltanat da kaim eyle
Bu çarhı çenberi devr ettiğince
Seba 'i seyyaresi seyr ettiğince
Vücud-i cudini sabit kâdem kıl
Seha ve lütfini artır kerem kıl
Cihanı canıdır canı cihanı
Bu cümle âlemin sahip kıranı

Kazan Oğuznâmesi'ni diğer İslamî nüshalardan ayıran özellik, eserin başında besmele ve münacâta yer verilmemesidir. Kazan nüshasında, besmele ve münacât yerine iki sayfadan fazla Oğuz Han ve nesli övülmektedir. (Aça 2011: 100) Oğuz Han ve neslinin övülmesinden sonra, eserin te'lif sebebine detaylı bir şekilde değinilmiştir: “Âdem zamanından bizim zamanımıza kadar gerçekleşmiş olan olaylar güvenilir kaynaklara dayanılarak toplanıp yazılsın. (Bu kitap) bizim asrımızda geçen olayları ve bizim çocuklarımızı (da) nesil nesil, insanoğlu yeryüzünde var olduğu sürece yazıp anlatsın. Böylece her bir kişi diğerlerinden gerçek aslını öğrensın ve bu yazılı belge, dünyanın sonuna kadar uyulması gereken bir kural olarak kuşaktan kuşağa yadigâr kalsın.” (Taştan 2011: 1-2)

Kazan Oğuznâmesi'nde 36. varaka kadar Hz. Adem ile Havva, Adem'in oğulları, Adem ile Havva'nın cennetten kovulup yeryüzüne indikleri, Türklerde yada taşına yer verilmiştir. Bu bölümlerden sonra, Oğuz Hân'ın dünyaya gelişi, yiğit oluşu ve seferlere çıkmasından söz edilmektedir. Kazan Oğuznâmesi'nin 41. varaktan 44. varaka kadar olan bölümün aynısı, başlık değişikliğiyle Ebûlgazi Bahadır Hân'ın Şecere-i Terâkimesi'nde 19-27 sayfalar arasında yer almaktadır. Kazan Oğuznâmesi ve Şecere-i Terâkime'deki bazı başlık farklılıklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Şecere-i Terâkime'deki *Oğuz Han'ın Turan ve Hindistan'a yürüdüğü* zikri, Kazan Nüshası'nda *Oğuz Han leşker yığıp Buhara ve semerkand'a kelgeni beyanı bu turur* olarak, yine Ebûlgazi Bahadır Hân'ın eserinde Oğuz Han'ın İran ve Şam ve Mısıra doğru yürüdüğü zikri, Kazan Nüshasında, *Fasl-ı Oğuz Hân İran üstüne yorıganı beyanı bu turur* olarak verilmiştir. *Oğuz Hân'ın yurduna kelip toy kılğanının zikri* bölümünden sonra, Kazan Oğuznâmesi'nde başka olaylar gelişmektedir. Oğuz Han'ın oğlanları, Kün Hân, Ay Hân ve Yılduz Hân, Kazan Nüshasında müstakil bir başlık altında verilmiştir.

Bu başlık farklılıklarının yanı sıra, Kazan Oğuznâmesi'nin ikinci yarısından sonra, Şecere-i Terâkime ile muhteva farklılıkları daha geniş çaplı bir oranda karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Hân'ın birçok fetihden sonra, yurduna gelip toy verdiği bölümde, Ebûlgazi Bahadır Hân'ın Şecere-i Terâkimesi'nde olmayan Türk tarihi, inanç sistemi ve özellikle Türk hukuku bakımından son derece önemli olan Düstûrî'l-Amel adlı Oğuz Hân'ın vasiyetine yer verilmiştir:

“El-arz: Oğuz Hân ömrü yüz on altı yıla yetindin song oğlanlarını cem kılup bir niçe nasihat kıldı ve aytdı kim: Men munça yıl hanlık ve hükümet kıldım. Ve mendin song sizler hem uluğlarınızni izzet-ü ikram idingler ve kiçikleringize riayet idingler. Ve her kengeş ve maslahatda ittifak bolunglar, tâ mülk sizlere bâkî ve bânîde kalgay. Ve her gâh ki kiçikler uluğlarga da'vâyı muhasemet kılsa tarik-i fitne vü fesâd olup mülke fütur kirer. Ve bol nev sözlerdin Oğuz Hân uluk kiçikga nasihat kılup Kün Hân'ı özlerine saltanat üzre emr kıldı. Ve Kün Hân icazet-i atasındın takıp makâm-ı saltanatda mukîm ve müstakîm boldu. Oğuz Hanning Uygur diken bir tayifedîn Irgıl Hoca diken bir veziri bar irdi. Ve ol vakitde ol vezir Oğuz Han hizmetiga arz kıldı kim zât-ı âli desthatt-ı mübarek birle bir Düstûrî'l-Amel yazsunlar kim bu eyyâmdın song her kimse öz yirinde ve öz makâmında ve öz ülüşinde bolup ta da'va-yı hodüserlik kılmasun.” (Türkmen 1993: 12-13)

Kazan Oğuznâmesi ve şecere-i Terâkime arasındaki bir başka fark ise, Oğuz Hân'ın oğullarının ve keza Oğuz Hân'ın torunlarının isim farklılıklarıdır. Mekân, kavim ve şahıs isimlerindeki bazen ufak bazen de büyük farklılıklar, bu iki nüshada zaman

zaman karşımıza çıkan hususlardan biridir. Kazan Nüshası'nda, Oğuz Hân'ın yirmi dört evladının adları ve damgalarında, Ebûlgazi Bahadır Hân'a göre bazı ufak değişiklikler söz konusudur. "Türklerde Orun ve Ülüş Meslesi"'nde de sıra değişiklikleri Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terâkime ve Kazan Nüshası'nın hepsinde görülmektedir. Ahidnamelerden sonraki bölümlerde yer alan yıldız Hân'ın hânlığı diğer nüshalardan görülmeyen bölümlerden biridir. Afşar Hân-ı Sahip Kıran başlığı altında yer alan bilgilere, Oğuznâmelerin diğer nüshalarında rastlanmamaktadır. Kazan Nüshası'nın 64a'da diğer nüshalarda bulunmayan Kayı Hân'ın oğlu Kozı Yavı Hân'ın saltanatına, 86.ıncı varaktan itibaren de Cengiz Hân'ın Rum vilayetini almasına değinilmiştir. (Türkmen 1993: 12-14)

Kazan Oğuznâmesi'nin son başlıkları, *Canı Beg Hân'ın zikri ve İski Halkının niteliği*, ve *Bir ser-levh-i kitabı Aliyyde bolandı kim Ruma pad-şah bolan sultanlarning suretleri beyaz olsun: Rûm padişahları olan sultanların suretlerini beyanı ki uluğ bir kitabın serlevhası (ana başlıkları) olmuştur* iken, Ebûlgazi Bahadır Hân'da son başlıklar, *Türkmen olup Türkmen'e katılan boyların zikri*, *Oğuz iline beylik kılan kızların zikri* olarak verilmiştir.

1.7.2. Kazan Oğuznâmesi'nin Yazılışında Kullanılan Kaynaklar

Daha önceki bölümde değinildiği üzere, Kazan Oğuznâmesi edisyon kritik bir metindir. Başka bir ifade ile bu nüsha, birçok Oğuznâme ve başka eserleri esas alarak hazırlanmıştır. Kullanılan kaynaklar müstensih'in ifadesine göre, muteber yani geçerliliği olan metinlerden seçilmiştir. Kuşaktan kuşağa gerçek bilgiyi aktarmak için yazılan Kazan Oğuznâmesi'nin hazırlanışında kullanılan güvenilir kaynak metinler ve kaynak kişileri, metnin içinde verilen bilgilere göre şu şekilde özetleyebiliriz: (Taştan 2011: 2-4)

1. İslamî rivayetlerin anlatıldığı bölümde bulunan referanslar: İslamî rivayetlerin anlatıldığı bölümde görülen ilk referans, peygamberin amcasının oğlu olan **Abdullahbin Abbas**'a yapılan göndermelerdir. Abdullah bin Abbas'ın ismine metin içerisinde dört defa gönderme yapılmıştır:
 - a) İbn' Abbas Raziya'llahü' Anh rivayet kıldı ki ... 4a/12

- b) İbn' Abbasdın nakl turur kim ... 13a/1-2
- c) Abdullah İbn' Abbas rivayet kılur kim ...14b/3
- d) İbn' Abbasdın nakl turur kim ...26b/12

Kazan Oğuznâmesi'nde yer alan iki kaynak kişi, **Muhammed bin Ka'b**dir. Medine tefsir ekolünün en önde gelen isimlerden biri olan, Kütüb-i Sitte başta olmak üzere hadis kitaplarında rivayetlerine yer verilen Muhammed bin Ka'b'ın adına metinde şöyle bir gönderme yapılmıştır: Muhammed bin Ka'b aydıbdır kim ... 33a/10. Bu iki kişinin yanı sıra, eserin otuz altıncı varakına kadar devam eden İslamî rivayetlerin anlatıldığı bölümde geçen bir başka referans ise, İslam tarihçisinin bilinen eseri, **Tarih-i Taberi**'dir: Tarih-i Taberide mezkur turur kim ... 24b/11.

- 2. İslamî kaynaklar dışında dikkat çeken referanslar: İslamî kaynaklar dışında, Kazan Oğuznâmesi'nde adı geçen ilk referans, **Oğuznâmeler**'dir. Metnin farklı yerlerinde adı geçen Oğuznâme'lerin hangileri olduğu net bir şekilde söylenmemektedir:
 - a) bir kavî-i Oğuznâme bu turur kim ... 19b/10
 - b) Oğuznâmede sahîh ve sarîh bu turur kim ... 31a/11
 - c) Oğuznâmede sahîh turur kim ... 33b/10
 - d) Oğuznâmelerde bu söz sarîhdür kim ... 40a/7-8
 - e) Oğuznâmelerde şöyle yazılmışdır ... 56b/12

33b/10 numaralı satırda geçen Oğuznâme'den sonra, Hz. Nuh ve onun oğlu Sâ'm ve Sâ'm'ın sülalesinden gelenler hakkında bilgi verildiğinden dolayı, ve de buna benzer bir hikâyeye, Özbek tarihçisi İmamî Hânnâme adlı bir eserde yer verdiğinden dolayı, söz konusu Oğuznâme'nin Hânnâme olduğu düşünülmektedir. Hânnâme'de alışılmışın dışında Oğuz Han, Ozgan Han olarak ve Moğolların atası olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde İslamî tesirler dışında, İran mitolojisinden de izler mevcuttur. Bütün bunlara rağmen, Hânnâme, en fazla Reşideddin Oğuznâmesi'ne benzerlik göstermektedir. (Gökyay 1968: 275-329)

Oğuznâmeler dışında, Kazan Oğuznâmesi'nin otuz altıncı varakından sonraki bölümlerde yer alan başka bir referans eser ise, **Zafernâme** adlı bir kaynaktır. Söz konusu Zafernâme için de, iki ihtimal söz konusudur: 1. Bu Zafernâme Timur dönemindeki önemli kaynaklardan biri, Şerafeddin Alî Yezdî tarafından kaleme alınan eserdir. 2. İkinci ihtimale göre, söz konusu olan Zafernâme, Nizamüddin Şamî'nin eseridir. Harhalükarda iki Zafernâme'nin muhtevası çok farklı olmayacaktır. Çükü Yezdî, eserini yazarken Şamî'nin Zafernâmesi'ni esas almıştır.

3. Başvurulduğu anlaşılan fakat Kazan Nüshası'nda adı geçmeyen referanslar: Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, Kazan Oğuznâmesi, Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkemesi ile birçok noktada benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla, Kazan Nüshası ve Şecereüi Terâkeme'de yer alan bazı bölümler birebir örtüştüğü için, Kazan Oğuznâmesi'ni istinsah eden kişinin elinde kesinlikle, Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkemesi'nin nüshalarının bulunduğu öne sürmemiz mümkündür. Bunun yanı sıra, şecere geleneği kapsamında Kazan Nüshası'nda yer alan kişi adları, rakamlar, yıllar ve buna benzer diğer bilgiler, Kazan Oğuznâmesi'nin yazılışında birçok kaynak kullanıldığını, özellikle Moğollar ve Türklerin tarihini içeren Çingiznâmeler gibi kaynaklardan faydalandığını ortaya koymaktadır.

Kazan Oğuznâmesi'nin yazılış dönemi ve yazıldığı coğrafya ile ilgili tartışacak olursak, net bir bilgi ortaya koymamakla birlikte, yine metnin içinde bulunan ipuçlarından yola çıkarak, eserin 18.inci yüzyılın birinci yarısında, bugünkü İran ve Türkmenistan arasında (Harezm-Horasan) bir yerde yazıldığını tahmin etmemiz mümkündür.

1.7.3. Eserin Konusu ve Ana Başlıkları

Kazan Oğuznâmesi, dünya ve mahlûkatın yaratılış hikâyesiyle başlar. Geniş bir girişten sonra Oğuz Han'ın doğumu zikrine değinilir. Oğuz Han'ın doğması, ad alması, yiğit olup evlenmesinden sonra, sıra baba-oğul çatışması ve babanın ölümüyle birlikte Oğuz Han'ın hükümdârlığına gelmektedir. Oğuz Han'ın dünyayı fethetme amacıyla çıktığı seferler, bu seferler esnasında karşılaştığı olaylar, Oğuz'un sülalesinden gelen

hükümdârlar ve onların hikâyeleri, Cengiz Han'ın tarihi, Cengiz'in sülalesi, Türkistan ve İran hanlıkları Kazan nüshasının diğer bölümlerini oluşturmaktadır.

Eserin ana hatlarını özetleyecek olursak;

1. İlk mahlûkat
2. Âdem Aleyhi's-selam (Şeys, Ahno)
3. Nuh Aleyhi's-selam
4. Yafes ve Türk kabileleri
5. Hâm
6. Sâm
7. Türk
8. Oğuz Han'ın dünyaya gelişi
9. Oğuz Han'ın ordu düzenleyip Buhara ve Semerkand'a gitmesi
10. Oğuz Han'ın İran'a gitmesi
11. Oğuz Han'ın yurduna gelip toy vermesi
12. Oğuz Han'ın oğulları Gün, Ay, Yıldız (Oğuz boylarında orun ve ülüş meselesi)
13. Oğuz Han'a bağlı olan yirmi dört boyun adı, kuşu, damgası
14. Oğuz Han'ın illerinin ahd kılmaları (sözleşmeleri)
15. Yıldız Han-ı gitisitân
16. Gün Han'ın büyük oğlu Kayı Han
17. Dib Bakûy Han
18. Afşar Han-ı sahip kıran
19. Kayı Han evladı Kozı Yavı Han'ın Hükümeti
20. Oğuz Han ilinin yurtları, Oğuz evlatlarının bu yurtlarda kaç yıl ve nasıl oturdukları ve Türkmen adını nasıl aldıkları
21. İnal Yavı'nın han olması
22. Doylı Kayı Han'ın kardeşinin (Köl İrki Han'ın) şah olması- Doylı Kayı Han'ın oğlu, Tuman Han'ın dünyaya gelmesi ve ad alması
23. Tuman Han'ın oğlunu dünyaya gelmesi, oğlana Yavlı adı konulması, oğlanın yiğit olduktan sonra, adının Kanglı (kanlı) Yavlı olarak değiştirilmesi
24. Tuman'ın han olmasının zikri

25. Kanlı Yavı'nın han olmasının zikri
26. Kanlı Yavı'nın oğlu Mur Yavı'nın han olmasının zikri (Buğra Hân ve onun üç oğlu, El-Tegin, Kozı-Tegin ve Beg-Tegin)
27. Buğra Hân'ın oğlu Kozı Tegin'in han olmasının zikri
28. Kozı Tegin Hân'ın oğlu Arslan 'ın han olmasının zikri (Suvarcık ve Suvar adlı kişinin hikâyesi)
29. Buğra Hân'ın büyük oğlu El- Tegin ve onun oğlu Osman Hân'ın han olmasının zikri
30. El-Tegin oğlu İslî'nin han olmasının zikri
31. İslî oğlu Şiban'ın han olmasının zikri
32. Şiban oğlu Buran'ın han olmasının zikri
33. Ali'nin han olmasının zikri (Kılıç Arslan: Şah Melik)
34. İl başının Kara Han olup onun dört tarafa gitmesinin zikri
35. Toğurmuş oğlu Tuğrul'un han olmasının zikri (Kökem Bakuy- Serenk)
36. Arslan oğlu Serenk'in hân olmasının zikri: Selçuk Bay- Selçukilerin (Selçukluların) ortaya çıkması
37. Salur Öğürçık Alp'in ataları, kardeşleri ve oğlanlarının zikri (Salur Öğürçık'ın ataları, oğlanları ve kardeşleri bu bölümde ayrıntılı olarak ve şecere şeklinde- kim kimin oğludur şeklinde- verilmiştir. Soy ve nesil meselesinde epey durulmuştur. Öğürçık'ın soyundan sonra, konu Cingiz Hân'a (Cengiz Hân'a) ve onun fetihlerine geçmektedir.)
38. Canı Beg Hân'ın zikri ve İski Halkının niteliği
39. Rûm padişahları olan sultanların suretlerini beyanı ki uluğ bir kitabın serlevhası (ana başlıkları) olmuştur;

gibi bir tablo elde ederiz.

I.7.4. Kazan Oğuznâmesi Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Kazan Oğuznâmesi, 26 Eylül-1 Ekim 1992 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Türk Dili Kongresi'nde Türkiye'de ilk defa Prof. Dr. Fikret Türkmen tarafından sunulan bir bildiri ile bilim âlemine tanıtılmıştır. "Kazan'da Bulunan Yeni

Bir Oğuznâme Nüshası Üzerine” başlıklı bildiride Kazan’da bulunan Oğuznâme’nin içerik ve biçim özelliklerine değinilip eserin dil, üslûp ve muhteva bakımından diğer İslamî varyantlarla benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiştir. Bu bildiri daha sonra üç farklı dergide yer almıştır:

1. 1993, Türkmen Dili ve Edebiyatı Dergisi, S.5. Türkmenistan, Aşgabat.
2. 1993, Ege Üniversitesi Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi, S.VII. ss. 7-18. Bornova, İzmir
3. 1995, Milli Folklor Dergisi, S.26. ss. 4-7.

Kazan Oğuznâmesi ile ilgi başka bir tanıtım yazısı 2008 yılında, Bilgehan Atsız Gökdağ tarafından “ Kazan Oğuznâmesi ve Avşarlar” adı altında hazırlanmıştır. Gökdağ bu çalışmada, diğer Oğuznâmelerde yer almayıp bu nüshada ön plana çıkartılan “Avşarlar: Afşarlar” ile ilgili bilgi vermiştir. Kazan Oğuznâmesi’yle ilgili tanıtım mahiyetinde olan bu iki çalışmadan başka, Türkiye’nin farklı üniversitelerinde üç yüksek lisans tezi de yapılmıştır:

- Nazan Usta tarafından Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde hazırlanan yüksek lisans tezin konusu, “Oğuznâme Destanı (Metin, Dar Mukayeseli Fonetik, Özel İsimlerin İndeksi, Sözlük)”tır. Bu çalışma başlığından anlaşıldığı üzere, eserin dil özelliklerini inceleme konusu olarak almıştır. Çalışma 2002 yılında yapılmıştır.
- Fahriye Okyay tarafından 2004 yılında Gazi Üniversitesinde, “Oğuznâme. Metin (1a-50b) Dizin) başlığıyla hazırlanan çalışma da yine metin ağırlıklı ve de metnin belli bir bölümü işlendiğinden dolayı, eksik bir çalışmadır.
- 2010 yılında, Ankara Üniversitesi, Genel Türk Tarihi ana bilim dalında “Kazan Oğuznâmesi’nin Tarihsel ve Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi” başlığıyla, Selim Serkan Ükten tarafından hazırlanmış olan tez ise Kazan Oğuznâmesi ile ilgili yapılan son çalışmadır. (Taştan 2011: 5-6) Selim Serkan Ükten tarafından hazırlanmış olan çalışma, hem tarih olarak Kazan Oğuznâmesi ile ilgili yapılan en güncel çalışmadır, hem de eseri tarihî ve kültürel bakımdan (içerik bakımından) ele aldığı için bizim konumuza daha yakındır.

- 2011 yılında, Kırıkkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dalında, Aslıhan Dinçer Taştan tarafından doktora tezi kapsamında “Kazan Oğuznâmesi Üzerine Bir Dil İncelemesi” adıyla hazırlanan çalışma da, Kazan Oğuznâmesi ile ilgili en son yapılan araştırmadır. Çalışmanın giriş bölümünde, Kazan Oğuznâmesi ile ilgili tanıtım bilgileri verildikten sonra, Oğuznâmelere ve Kazan Oğuznâmesinin bu Oğuznâmeler arasındaki yeri ve önemine değinilmiştir. Birinci ve ikinci bölümlerde, Kazan Oğuznâmesi’nin Ses Bilgisi ve Biçim Bilgisi’ne yer verilmiştir. Çalışma, Kazan Oğuznâmesi’nin yazı aktarımı, dizini, sözlüğü ve tıpkıbasımını verilerek tamamlanmıştır. Bugüne kadar Kazan Oğuznâmesi ile ilgili yapılan çalışmalar arasında Taştan’ın yaptığı doktora tezi, daha detaylı ve içerdiği bilgiler bakımından daha güncel olduğundan dolayı, “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızın birçok yerinde Kazan nüshasıyla ilgili verdiğimiz bilgiler bu araştırmadan alıntıdır.
- “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamız devam ederken Necati Demir ve Özkan Aydoğdu’nun işbirliğiyle yayınlanan *Oğuznâme (Kazan Nüshası) İnceleme- Metin- Dizin- Tıpkıbasım* adlı eser (kitap) bugüne kadar Kazan Oğuznâmesi’yle ilgili yapılan en detaylı eserdir. Eserin giriş bölümünde, genel olarak Oğuznâmeler hakkında bilgi verilip daha sonra kazan Nüshası etrafınca tanıtılmıştır. Dil incelemesi bölümünde, metinde geçen tüm kelimeler ve ekler tek tek incelenmiştir. Metin bölümünde ise, Kazan Oğuznâmesi’nin yeni yazıya aktarılmış biçimi yer almıştır. Sözlük bölümünde eserde yer alan tüm kelimeler, şahıs ve mekân isimlerinin bir dizini yer alıp eser, Kazan Oğuznâmesi’nin fotoğrafı tıpkıbasım başlığı altında verilerek tamamlanmıştır.

Görüldüğü üzere, Kazan Oğuznâmesi’yle ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalar, kısıtlı ve daha çok dil ağırlıklı incelemelerdir. Öte yandan “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamız kapsamında ister iki eserin olayların sıralanışı isterse de işlenen motiflerini göz önünde bulundurduğumuzda, Kazan Oğuznâmesi’ni Şehnâme ile karşılaştırmamız daha mantıklı gözükmektedir.

Üstelik Kazan Oğuznâmesi'nin bugüne kadar Türkiye Türkçesine aktarılmamış olması, burada bu eserden detaylı bir özet vermemizi bir gereksinim haline getirmektedir.

Kazan Oğuznâmesi üzerinde yapılan çalışmalar kapsamında, son olarak da 1998 yılında Ahmet Velî Menger vakfı tarafından, İstanbul'da yapılan tıpkıbasımından bahsetmemiz gerekmektedir. Oğuznâme Destanı adı ile yapılan bu yayının, yalnızca 150 adetten oluşmuştur. (Taştan 2011: 1) Aşağıdaki bölümlerde verilecek olan detaylı özeti hazırlarken sözü geçen bu tıpkıbasımından yola çıkarak A. Dinçer Taştan tarafından doktora tezi kapsamında aktarılmış metni esas aldık.

I.7.5. Kazan Oğuznâmesi'ne Göre Oğuz Hân'ın Şeceresi

1. Âdem
2. Şeys
3. Anûş
4. Kın'ân
5. Mihlâbîl
6. Berd
7. Ahnoh
8. Matuselah
9. Kelmel
10. Kelmel oğlu Matuselah
11. Malek
12. Nûh
13. Yâfes
14. Türk
15. El-Muhbe Hân
16. El-Muhbe oğlu Dib Bakûy Hân
17. Keyük Hân
18. Alınca Hân
19. Moğol Hân
20. Kara Hân

21. Oğuz Hân
22. Kün Hân
23. Ay Hân
24. Yılduz Hân
25. Kün Hân oğlu Kayı Hân
26. Kayı Hân oğlu Dib Bakûy Hân
27. Kozi Yavı Hân
28. Yılduz Hân oğlu Afşar Hân
29. Beyik Depe Hân
30. Mengli Hân
31. Toylı Afşar Hân
32. Kızık Hân
33. Kızık Hân oğlu Afşar Hân
34. Şahrûh Hân
35. İnal Yavı Hân
36. Doylı Kayı Hân
37. Köl İrki Hân
38. Tuman Hân
39. Kanlı Yavlı
40. Mur Yavı
41. Buğra Hân
42. Kozi Tegin
43. Arslan Hân
44. El Tegin oğlu Osman Hân
45. El Tegin oğlu İslî
46. Şibân
47. Buran
48. Ali Beg Hân
49. Togurmuş oğlu Tuğrul
50. Arslan Hân
51. Âsilzâde

- 52. Arslan
- 53. K  kem Bakuy
- 54. Serenk H  n
- 55. Selçuk Bay
- 56. Tuğrul Beg

I.7.6. Kazan OĞuzn  mesi'nin   zeti

Kazan OĞuzn  mesi, oğuzn  mecilik geleneği bağlamında ortaya çıkan diğer eserler gibi, Allah-   Te'ala'nın hamdı, Hz. Muhammed'in övgüsüyle başlar. Allah-   Te'ala'nın hamdı ve Hz. Muhammed Mustafa'nın senası, eserin küçük bir bölümünü (birkaç satrını) oluşturmuştur. Büyük bir   ecere geleneği kapsamında yazıya geçirilmiş olan diğer OĞuzn  meler gibi Kazan OĞuzn  mesi'nde de Allah ve Hz. Muhammed'in hamd ve övgüsünden sonra mitik ve tarih   şahsiyetlerin isimlerine (Büyük   skender ve Ferid  n gibi isimlere) değinilmiştir. OĞuz Han-ı Türkmen, Han-ı T  rkem  n-ı Sahip Kır  n, bu büyüklerin isimlerinden sonra gelen ve eseri başlatan şahsiyettir. Kazan OĞuzn  mesi'nde,   sl  m   dönemde kaleme alınan diğer OĞuzn  melerden farklı olarak besmele ve m  nacet yerine OĞuz Han ve sülalesinin övülmesine daha fazla yer verilmiştir. (Türkmen 1995: 5)

  lahi adli d  dı daim eyle

Serir-i saltanat da kaim eyle

Bu   arh     enberi devr ettiğince

Seba'i seyyaresi seyr ettiğince

Vücud-i cudini sabit kadem kıl

Seha ve l  tfini artır kerem kıl

Cihanı canıdır can   cihanı

Bu cümle   lemin sahip kır  n  

Sıra, eserin yazılış ve ortaya çıkış sebebine geldiğinde, metnin başında şöyle bir açıklama yapılmaktadır: “Âdem zamanından bizim zamanımıza kadar gerçekleşmiş olan olaylar, güvenilir kaynaklardan toplanıp yazılsın. Bu kitap -Oğuznâme- bizim asrımızda geçen olayları ve bizim çocuklarımızı nesilden nesile, insanoğlu yeryüzünde var olduğu sürece anlatsın. Böylece herkes diğerinden gerçekleri öğrensin, olaylar yalan yanlış bilgilerle karışmasın. Bu yazılı kaynak, dünyanın sonuna kadar kuşaktan kuşağa aktarılsın ve nesiller arasında yadigâr olarak kalsın. Böylece çocuklarımız geçmişte yaşamış dedelerinin hayatlarını bilip öğrensinler ve onların yaptıklarından ders alarak hidayet bulup bu nüshayı hayatlarında düsturü’l amel kılsınlar. Bu sebepten dolayı bu kitabın adını, mu’teber Oğuznâme (Oğuznâme-i mu’teber) koyduk. Bu eserin ortaya çıkmasıyla, yazma işinin silsilesi kesintiye uğramayıp sürekli yeni eserler yaratılacaktır. Hem eserin anlaşılması kolay olsun diye onu farklı bâblar (bölümler) şeklinde sunuyoruz. (Taştan 2011: 1-2)

BÂB-İ EVVEL: İLK MAHLUKÂT (BİRİNCİ BÖLÜM: İLK YARATIKLAR)

İlk mahlukât konusunda, farklı rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre, Câbir-i Ensârî Raziya’llahu ‘Anh -ki dönemin en bilge insanlarından biridir- Hz. Muhammed’e “ilk mahlûk kimdir” diye sormuştur. Hz. Muhammed de “ilk mahlûk senin peygamberinin nurundandır” diye cevap vermiştir. Bu konu hakkında bundan başka daha pek çok hadis bulunmaktadır. Fakat Nevâdîr’l Ma’ani kitabın sahibi, ilk yaratılışın pak (temiz-katkısız) bir nurdan gerçekleştiğinden, Hak Te’ala tarafından bu nurun cevher-i beyza olarak (beyaz bir cevher) adlandırıldığından bahsetmiştir. Cevher-i Beyza iki kısma münkasım olmuştur; birinci kısma nûr, ikinci kısma da nâr (ateş) denmiştir. Nûr’dan aşhas-ı şerife (peygamberler ve peygamberlerin sülalesinden gelen kutsal şahsiyetler), gökyüzündeki yıldızlar ve enbiya’ın ruhları yaratılmıştır. Nârdan da Şimal ashabın ruhları, yeryüzü ve daha alçak varlıklar yaratılmıştır. Böylelikle mâ-sîvayı (mahlûkat-yaratıkları) Hak Te’ala, Hz. Resûlallah’ın nurunun vasıtasıyla yaratmıştır. Ondan sonra da şer’i (dinî) lisanda cin denen varlıklar yaratılmıştır. İbn-i Abbas’tan rivayet olmuştur ki cinlerin atası Sevmes’tir, fakat bu isim başka nüshalarda Târnûs olarak da geçmiştir.

İLK MAHLUKÂT

1. Nûr'dan yaratılanlar
2. Nâr'dan yaratılanlar: Kaynaklar ve nüshalara göre şer'i dilde cin olarak bilinmektedirler.

Cinler yaratıldıktan sonrayeryüzünde hızlı bir şekilde çoğalmışlardır. Târnûs evladlarının hayatı Hak Te'ala'yı itaat ettiği sürece gayet güzelmiş, fakat belli bir süreden sonra, Târnûs'un torunları Hak Te'ala'ya karşı isyan ve temerrüd yolunu tuttukları için, Hak Te'ala onları yok etmiştir. Cin kabilelerinden bir tek Allah'ın emrinden çıkmayıp ona karşı isyan yolunu tutmayanlar kurtulmuştur. Bu kurtulan kabilenin başına Hak Te'ala bir valî verip onlara yeni bir şeri'at (din) göndermiştir. Fakat bu kabilenin ferdleri de bir noktadan sonra dinden çıkıp Allah'ın emirlerini yerine getirmemeye başlamışlardır. Böylelikle cinlerin üçüncü neslinde de Allah'a karşı isyan çıkmıştır. Dördüncü nesilde, Allah Hâmûs adlı bir resul (halkı yönlendirmek için Allah tarafından gönderilmiş seçkin bir elçi) göndermiştir. Nesli doğruya yönlendiren bir valî gönderilmesine rağmen, ahali yine küfrân-ı ni'met eyleyip Hak Te'ala'ya isyan etmişlerdir. Cinlerin resulu onlara ne kadar Hak Te'ala'nın ibadetine davet ettiyse ahali o kadar Allah'tan uzaklaşıp isyan etmeye teşebbüs etmişlerdir. Bu sefer Hak Te'ala gökyüzünden melekleri cinlere musallat etmek üzere yeryüzüne göndermiştir. Böylece Kavm-i Beniyyü'l Cin ve melekler arasında bir savaş gerçekleşip cinlerin büyük bir grubu katledilip geri kalanı da cezayir ve harabelere kaçmışlardır. Savaş esnasında bazı cinler melekler tarafından tutsak alınıp gökyüzüne çıkartılmıştır. İblis, melekler tarafından esir alınıp gökyüzüne çıkartılanlardan biridir. İblis, gökyüzünde hayatına devam edip gün geçtikçe idrak ve algılama yönünden kendini geliştirmiştir.

NÂR'DAN YARATILANLAR (CİNLER)

1. Yeryüzünde çoğalmaya başlamışlardır.
2. Belli bir süre Allah'ın emrinden çıkmayıp ona itaat etmişlerdir.
3. Cinlerin üçüncü ve dördüncü nesilleri, Allah'a karşı yaptıkları isyandan dolayı gökyüzünden onlara musallat olmak üzere gönderilen melekler ile savaşmışlardır
4. Savaş esnasında cinlerin birçoğu melekler tarafından katledilmiştir.

5. Geri kalan cinlerin bir grubu etrafa özellikle harabelere dağılıp ikinci grubu da melekler tarafından tutsak alınıp gökyüzüne çıkartılmıştır.
6. Gökyüzüne çıkartılan cinlerin arasında en önemli isim, İblis'tir.

Cinler kavminden İblis, gökyüzüne çıkartılıp gün geçtikçe kendini geliştirdikten sonra, diğer meleklerin eğitiminden sorumlu tutulmuştur. Yakuttan bir minber yapılmıştır. İblis minbere oturup meleklerle vaaz etmeye başlamıştır. İblis'in vaaz toplantılarına o kadar çok melek katılıyormuş ki onların sayılarını Allah-ü Te'ala'dan başka kimse bilmezmiş. Bu esnada Beniyyü'l Cin, cezayir ve harabelerden çıkıp bir araya gelmişlerdir. Tekrar âsîlik ve Allah'ı yok sayma yoluna giren cinlere, bu sefer İblis ile bir grup melek gökyüzünden yeryüzüne gönderilmişlerdir. İblis ile melekler ne kadar çabalasalar da cin kavimleri kendi bildiklerini uygulayıp Allah'ü Te'ala'ya itaat etmeyi kabullenmemişlerdir. Cinler, Azazil komutanlığında İblis'le birlikte yeryüzüne inen meleklerin savaşına gitmişlerdir. Fakat Azazil bu savaşta şehit düşmüş, İblis ordusu zafer kazanmış ve böylece İblis saltanat ve devlet iddaasında bulunup istediği gibi yeryüzü ve gökyüzü arasında gidip gelmeye başlamıştır.

Melekler arasında, yeryüzü ve gökyüzünde devlet sahibi olan İblis, bir gün melekleri dua ederken bulmuştur. Melekler, yakın bir zamanda Allah-ü Te'ala'ya yakın meleklerden biri, kendini beğendiği için ve Allah'a isyan ettiği için uzaklaştırılacağı, onun akıbeti için dua ettiklerinden bahsetmişlerdir. Fakat İblis kendisinden emin bir şekilde melekleri dinlemeyip dua etmemiştir, ta ki Âdem (insanoğlu) yaratılıp onun yeryüzünde halife olma konusu her yere dağılmıştır. Şeytan insanoğlunun meleklerden daha üstün olacağını, yeryüzünde Allah-ü Te'ala'nın halifesi olabileceğini kabullenmemiştir. "O kimdir ki bizden (meleklerden) daha üstün olsun? O topraktan yaratılmıştır, biz ise nûranî nârdan (aydınlık ateşten-kutsal ateşten). O yüzden bizlere göre üstünlük bulamaz, nasılsa onun özü karanlık, bizim özümüz ise aydınlıktır." demiştir.

İKİNCİ BAB: ÂDEM ALEYHİ'S-SELAM

Hak Te'ala, Âdem'in kametini (gövdesini) yaratmak için Cebrâîl'i bir avuç toprak almaya göndermiştir. Cebrâîl, Hak Te'ala'nın emrini yerine getirmek üzere

hızlıca gökyüzünün tabakalarını (katlarını) geçip yeryüzüne inmiştir. Fakat bir avuç toprak almaya teşebbüs eden Cebrâîl, yeryüzünde bir depreme şahit olmuştur. Yeryüzündeki toprak, Cebrâîl'e "bir gün benden yaratılan mahlûk, Allah-ü Te'ala'ya nafermânlık (âsîlik) yapabilir" demiştir. Böylece Cebrâîl, yeryüzündeki toprağın çaresizliğine kıyamayıp toprak almaktan vazgeçmiştir. Görev bu sefer Mikâîl'e verilmiştir. Mikâîl de yeryüzüne indiğinde, yeryüzündeki topraktan Cebrâîl'in duyduğu şeyleri duymuştur. Allah-ü Te'ala'nın dergâhına gidip durumu açıklayıp bu görevi ondan almasını istemiştir. Hak Te'ala, bu sefer görevi Azrâîl'e vermiştir. Azrâîl yeryüzüne indiğinde, topraktan daha önce Cebrâîl ve Mikâîl'in duyduğu şeyleri duyup "Allah-ü Te'ala'nın emrini yerine getirmek benim için senin terahhumundan daha önemlidir." diyerek bir avuç rengareng toprak alıp Mekke ve Taif arasına koymuştur. İnsanların renk ve özellik farklılıkları da bundan kaynaklanmıştır. Hak Te'ala, Azrâîl'e yeryüzündeki toprağın halini sormuştur, Azrâîl ise "Allah'ın emrini yerine getirmek yeryüzün mahcubiyetinden benim için daha önemlidir." diye cevap vermiştir. O yüzden Hak Te'ala, "bundan sonrası için sen ölüm meleğisin, insanoğlunun canını almaktan sen sorumlusun." diyerek, Azrâîl'i melekü'l-mevt yapmıştır. Azrâîl, Hak Te'ala'ya bu görevden dolayı sitem edip insanoğlunun bu görev yüzünden kendisine düşman olduğunu istemediğini söylemiştir. Fakat Hak-Te'ala, "insanoğluna o kadar çok sıkıntı ve hastalık verilecek ki seninle düşmanlık etmeyeceklerdir. Seni kendilerinin kurtarıcısı olarak bileceklerdir." diyerek bu görevi kesin bir şekilde Azrâîl'e vermiştir.

Hak Te'ala, Mekke ve Taif arasında konulan toprağa yıllarca yağmur yağdırıp Âdem'in hamurunun hazırlanmasını bu şekilde sağlamıştır. Böylece Âdem'in hamuru yapıp Mekke ve Taif arasında kırk yıl beklemiştir. Melekler bu kalbudi (kalıbı) arada bir ziyaret etmişlerdir. İblis'in böyle bir yaratılıştan haberi olmuştur, fakat benliği hâlâ Âdem ile ilgili bazı gerçekleri kabullenmesine izin vermemiştir. Hak Te'ala'nın emri üzere, ruh, Âdem'in gövdesine girmiştir. Ruh, Âdem'in gövdesinin tüm parçalarında dağılmıştır. O sırada Âdem hapşırıp ayrılmıştır. Kendine gelen Âdem her şeyden önce Hak Te'ala'ya şükranlarını belirtmiştir. Âdem'in gövdesine ruh, Hak Te'ala'nın emri üzere cuma gününde girmiştir. O günde ve o saatte müneccimler, Müşteri, Zühal ve

Kamer'in Esed burcunda olduğunu, Afitab, Utarid ve Sünbüle'nin Mizân burcuna girdiğini söylemişlerdir.

Âdem'in görüntü güzelliği ve manevî yaratılışı tamamlandıktan sonra, melekler ona secde etmek üzere Allah-u Te'ala tarafından emir almışlardır. Bütün melekler Âdem Aleyhi's-selam'a secde etmişlerdir, sadece İblis buna razı olmamıştır. Böylece İblis, Hak Te'ala'nın dergâhından kovulmuştur. Âdem Aleyhi's-selam, cennete girmiş, fakat ona munis ve yar-i mahrem olsun diye Hudâ-yı tebârek ve te'ala, Âdem'in sol tarafında Havva'yı yaratmıştır. Havva'nın yaratılışından, Âdem haberdâr olmamıştır, ta ki uykusundan uyanana kadar. Âdem Aleyhi's-selam uyandığında, Havva'ya kim olduğunu ve niçin onun yanında bulunduğunu sormuştur. Havva ise Âdem'in zevcesi olarak yaratıldığını söylemiştir. Âdem bu olaydan pek mutlu olup secde ederek Allah-u Te'ala'yı şükretmiştir. Allah-u Te'ala'nın emri üzere, Âdem ile Havva arasında akd-i nikâh (nikâh sözleşmesi) yapılmıştır. Âdem ile Havva cennette yaşamaya başlamışlardır. Âdem ile Havva'nın cennetteki tüm nimetlerden faydalanmaları Allah-ü Te'ala tarafından serbest bırakılıp sadece bir bitkiye dokunmaları yasaklanmıştır. Rivayetlere göre, yasaklı bitkinin buğday olma olasılığı pek yüksektir.

Bu sırada, Hak Te'âlâ'nın dergâhından kovulmuş olan İblis, cennete giremediğinden, Âdem ile Havva'nın yaşantılarını çok kıskandığından dolayı, onları kandırmak için fırsat kollamaya başlamıştır. Cennete girmesi yasak olan İblis, bir yol bulup oraya girip Âdem'den intikamını almak üzere, önce tavus kuşunun yanına gider. Tavus kılığına girip cennete girmeyi planlar. Fakat tavus bunu kabul etmeyip İblis'i yılanı yönlendirir. Yılanın yanına gelen İblis, onunla dostluk ve arkadaşlık yapma istediğini belirterek yılanı etkilemeyi ve nihayetinde kandırmayı başarıp onun ağzının içine yerleşir cennete girer. Cennetin güvenliğinden sorumlu olanlar, yılanın ağzına yerleşip cennete giren İblis'i fark etmezler. Böylece İblis, cennete girip Âdem ile Havva'yı kandırmaya bir adım daha yaklaşır. Âdem ile Havva da İblis'i tanımazlar. Bir gün, İblis onlara "Eğer benim dediklerime güvenerseniz sizi öyle bir ağaca götürüyüm ki, o ağacın meyvesi sizlere sonsuzluk versin. Böylece ölüm ve yok olmaktan kurtulmuş olursunuz." der.

İblis, bu tuzakla Âdem'e yasaklı ağacı gösterir. Âdem, o ağacın meyvesini yemeyeceğini söyler. Bu sefer İblis, Havva'nın yanına gider ve onu kışkırtmaya çalışır. Havva, İblis'in dediklerine aldanıp Âdem'in yanına gidip yasaklı ağacın meyvesini yemesi için onu ikna etmeye çalışır. Havva, Âdem'e "Bu ağacın meyvesini yiyelim, eğer Allah'ü Te'âlâ'nın kızgınlığına uğrarsak af dileriz, eğer uğramazsak da sonsuz oluruz." diyerek Âdem'in aklını çelmeyi başarır. Havva önce yasaklı ağacın meyvesini yer, Âdem'in yediği meyve daha midesinde çözülmeden, Âdem ile Havva'nın üstündeki cennet kıyafetleri dökülmeye başlar ve Âdem ile Havva utançlarından her tarafa kaçmaya başlarlar. Allah'ü Te'âlâ'dan Âdem'e "Bizden kaçıyor musunuz?" diye hitap gelir. Âdem ise "Günahımdan dolayı mahcubum ve kaçıyorum" diye cevap verir. Âdem ile Havva nihayetinde, kendilerini örtmek için incir yaprağı bulurlar. Bundan sonra, Âdem ile Havva, tavus, yılan ve İblis cennetten çıkartılıp yeryüzüne düşerler. Rivayete göre, Âdem, Serândîp Dağı'na, Havva, Cidde'ye, İblis, Hindistan'a, Yılan, sıfahan'a ve Tavus, Kâbil'e düşmüşlerdir. Yine nakl-i sahihdir ki Âdem, cennetten yanına bir adet harita, otuz meyvenin fidanı, Hacerü'l-esved ve bir avuç yeşil ağaç yaprağını alıp getirmiştir. Âdem'e tarım ve ziraati, un yapıp undan ekmek pişirmeyi öğretmek için gökyüzünden Cebrâîl-i Emin yeryüzüne inmiştir.

Âdem, dünyanın zorlukları ve Havva'nın ayrılığından dolayı, kırk gün kırk gece bir şey yiyip içmemiştir, Allah-u Te'âlâ'nın dergâhına aff dileyip istiğfar etmiştir. Bu sürenin sonunda Cebrâîl-i Emin gökyüzünden inip Âdem'e bağışlanma müjdesini vermiştir. Âdem Aleyhi's-selam, Serândîp Dağı'ndan çıkıp Cebrâîl'in yardımıyla Mekke'de Ka'be'yi inşa etmiştir. Hz. Âdem cennetten yanında getirdiği Hacerü'l-Esved'i Ka'be'nin bir yanında yerleştirip yapı tamamlandıktan sonra, Cebrâîl-i Emin'den tavaf adabını öğrenip Ka'be Hanesi'ni ziyaret ve tavaf etmiştir. Bundan sonra, Cebrâîl'in aracılığıyla Hz. Âdem Havva ile Arâfât'ta buluşmuşlardır, fakat Hz. Âdem, Havva'yı -çok zorluklar yaşayıp değişikliklere uğradığından dolayı- tanıyamamıştır. Hz. Âdem ile Hz. Havva Cebrâîl'in sayesinde bir araya gelmişler, böylece Âdem Serândîp Dağı'ndan ayrılıp Havva ile birlikte bazen Hint vilayetinde bazen de Arap diyarında ikamet etmeye başlamışlardır. Bundan sonra Âdem ile Havva neslinden birçok insan ve birçok peygamber yeryüzünde zuhur etmişlerdir.

Rivayet edilmiştir ki, Havva'nın her hamileliğinde tev'em (ikiz şeklinde) bir oğlan bir de kız çocuğu bu dünyaya gelmiştir. Onun ilk doğumunda Kâbil ve ikizi İklîmâ, ikinci doğumunda da Hâbil ve ikizi Leyûzâ dünyaya gelmiştir. Çocuklar bûluğ çağına geldiklerinde, Tanrı Te'âlâ'nın emriyle Hz. Âdem, Kâbil ile Leyûzâ, Hâbil ile İklîmâ'yı evlendirmeye karar verir. Fakat Kâbil, kendi ikizi İklîmâ daha güzeldir diye, Leyûzâ ile evlenmek istememiştir. Âdem, bu olaya son vermek adına iki oğlanın Tanrı Te'âlâ için kurban etmeleri gerektiğini söylemiştir. Kimin kurbanı Tanrı tarafından makbul düşerse İklîmâ onu zevcesi olacak şekilde karar kılındı.

Âdem'in açıklamalarına göre iki kardeşin kurbanlıklarından hangisi Tanrı tarafından kabul olursa, beyaz bir ateş tarafından alınıp gökyüzüne çıkartılacaktı, ondan eser kalmayacaktı. Kâbil ile Hâbil, kurbanlıklarını bir dağın tepesine çıkarmışlardır. Gökyüzünden beyaz bir ateş inip Hâbil'in kurbanlığını almış, götürmüştür. Böylece onun kurbanlığından hiç eser kalmamıştır. Bu sırada Hz. Âdem Beytül Mukaddes'i ziyaret etmeye karar vermiştir. Durumu hazm edemeyen Kâbil, fırsatı değerlendirip Şeytan'ın talimatıyla bir taş alıp kardeşi uykudayken onun başına vurup onu helak etmiştir. Kâbil, kırk gün kırk gece perişan gezmiş, kardeşinin cesediyle ne yapacağını bilememiş, ta ki iki karga arasında bir savaşa şahit olmuştur. Kargalardan biri, diğer kargayı öldürüp onu toprağa gömmüştür. Böylece Kâbil de kardeşinin cesedini toprağa gömmeyi öğrenmiştir.

Beytül'l-Mukaddes'in ziyaretinde olan Hz. Âdem, bakmış ki, dünyanın işleri ters gitmeye başlamıştır. Tatlı meyveler veren ağaçlar, ekşi meyve vermiş, tatlı sular acı olmuştur. Hz. Âdem bir vakanın gerçekleştiğini tahmin edip geri dönmeye karar vermiştir. Hz. Âdem dönünce Kâbil onun yanına gidip ondan aff dileyip Hâbil'in ölümüyle ilgili yanlan bir hikâye uydurmuştur. Hz. Âdem, Hâbil'in öldüğünü tahmin edip oğlu için yas tutmaya başlamıştır. Öte yandan Hz. Âdem, Kâbil'e kardeşini öldürdüğü için lanet etmiştir. Bundan sonra Kâbil dağa çıkıp taşla geyik vurup hayatını sürdürmüştür. O yüzdendir ki vahşi canavarlar Hz. Âdem'den nefret ederler. Birçok tarihî kaynakta nakledilmiş ki, Kâbil, kardeşini öldürdükten sonra, annesi ve babasından uzaklaşmak için Yemen'e gidip ateşperestliğe (ateşe tapmaya) başlamıştır. Kâbil'in ateşperestlik sebebi budur ki, bir gün şeytan Kâbil'e "Hâbil'in kurbanları neden kabul

edildi biliyor musun? Çünkü Hâbil ateşperestti (ateşe tapardı), tenhada ateşperestliğin adâbını yerine getirirdi.” diye söyler. Kâbil ise o günden sonra şeytanın dediklerinden etkilenecek ateşperestliğe başlamıştı. Böylece o bölgede Kâbil’in neslinden gelenler ateşperestlikle meşgul olup yeryüzünde kötü şeyler yapmaya başlamışlardır.

Kaynaklarda nakledilmiş ki, Kâbil, Hâbil’i katlettiğinde, Hz. Âdem’in neslinden yüz yirmi ikiz daha doğmuştur. Hz. Havva’nın her doğumunda bir kız bir erkek dünyaya gelmiştir. Hz. Âdem şu doğan çocukları iki gruba ayırmıştı: 1. Cennettekiler (sağda) 2. Cehennemdekiler (solda). Hz. Âdem yüz yirmi yaşına geldiğinde Hâbil’in ölümü için zemin hazırlanıp Hz. Âdem’in iyi oğlunun ölümü gerçekleşmiştir. Bu olaydan beş sene geçtikten sonra, Huda-yı tebârek ve te’âlâ, Hz. Âdem’e bir oğul keramet etmiştir. Fakat bu oğlanın ikizi daha annenin karnındayken yok olmuştur. Bu sırada Cebrâîl, Hz. Âdem’e bir oğlan sahibi olacağını müjde verir. Oğlanın ismi Şeys olarak seçilmiştir. Şeys, Tanrının bahşışı anlamında, İbranice bir kelimedir.

Bundan sonra, Cebrâîl tarafından Hz. Âdem’e vahy gelmiş ki onun sülalesinden, Davûd diye bir peygamber çıkar ve ömrü altmış yıldır. Ha. Âdem, Tanrı Te’âlâ’ya dua edip kendi ömründen kırk yıl alıp Davûd’un ömrüne ilave etmesini ister. Hak Te’âlâ, Hz. Âdem’in duasını kabul eder ve böylece Davûd Peygamberin ömrü yüz yıla çıkar. Hz. Âdem’in ömründen bin yıl geçtikten sonra, evladlarını toplayıp Hak Te’âlâ’ya itaat etmeleri gerektiğini ve şeytanın vesveselerinden uzak tutmaları gerektiğini vasiyet edip Şeys’i veli-ahd olarak kendi yerine seçip vefat etmiştir. Bazı rivayetlere göre, Hz. Âdem’in mezarı Hindistan’da Serendip Dağı’ndadır. Başka bir görüşe göre de Âdem’in mezarı, Mekke’de Yukbis Dağı’ndadır. Hz. Âdem’in yirmi bir oğlu ve yirmi kızı olmuştur. Havva ise, Âdem’den bir yıl sonra vefat etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÂB: ŞEYS ALEYHİ’S-SELAM

Şeys kelimesi, heybetullah anlamında Süryanî bir keilmedir. Hâbil’in ölümünün ardından, Hz. Âdem çok büyük bir üzüntüye kapılmıştır. Bu üzüntüyü bir nebze de olsa atlatsın diye Cebrâîl-i Emin, Hz. Âdem’in yanına inip Tanrı Te’âlâ’a, sana öyle bir oğul verecek ki, tüm insanların serveri olsun diye müjde verir. Kâbil’in ölümünden beş yıl geçtikten sonra, Cebrâîl Âmin’in verdiği bu müjde gerçekleşip Şeys dünyaya gelmiştir.

Şeys, birçok özelliğiyle, kerametleri ve erdemleriyle Hz. Âdem'e benzemiştir. Hz. Âdem hayattayken gece gündüz Şeys'i eğitip Hz. Nûh'un geleceğinden Şeys'e haber vermiştir. Hz. Âdem, oğlu Şeys'e “ Benim evladlarımdan Nuh diye biri peyda olacak ve onun başından büyük bir hadise geçecektir. Eğer sen onun zühuruna dek hayattaysan Nuh'a benim mesajımı iletip onun gark olmasını engellersin. O güne dek sen hayatta değilsen de, nasihat ve vasiyet kıl ki evladların şeriatı (dini ve geleneği) yerine getirsinler.” demiştir. Şeys, Tanrı Te'âlâ tarafından akıl ve bilimle donatılmıştır. Böylece Şeys Aleyhi's-selam, insanlar ve cinler arasında seçkin biri olmuş ona hikmet ve sanayi-i mişkilede sahifeler inmiştir. Nakl edilmiş ki Şeys'e yirmi dokuz sahife inmiş ve bu sahifelerdekilere dayanarak eğitim ve şeriat meselelerinin temeli atılmıştır. Şeys zamanında insanlar iki fırkaya ayrılmıştır: Bir grup Şeys'e uymuştur. İkinci grup ise, Kâbil'in çocuklarıyla birleşip yeryüzünde zulümler ve günahlar işlemeye başlamışlardır. Şeys ise bu Kâbil oğullarını doğru yola davet etmiş, bazıları Şeys'i dinleyip doğru yola girmişler, bir grup ise cehalet yolunda kalmışlardır. Şeys'ten sonra Ânuş diye bir oğlu, Ânuş'tan sonra, Kın'an, Kın'an'dan sonra da onun oğlu Mihlâbîl, yeryüzünde insanoğlunun serveri olmuşlardır. Mihlâbîl zamanında, insanoğlunun sayısı bir hayli çoğalmıştır. Dolayısıyla insanlar yeryüzünde birbirine zarar vermeye başlamışlardır. Bu sebepten dolayı Mihlâbîl, Babîl ülkesine gidip Şuş şehrini kurmuştur ve ondan sonra insanlar daha yüksek yerlerde ve özellikle dağlar ve mağaralarda yaşamaya başlamışlardır. Mihlâbîl'den sonra, onun oğlu Berd halka server olmuştur. Berd'in zamanında da insanlar putlar yapıp onlara tapmaya başlamışlardır. Bazı yerlerde nakledilmiş ki put olayı ve putperestlik İdris'ten sonra ortaya çıkmıştır.

FASL-I AHNO' ALEYHİ'S-SELAM (İDRİS)

İdris Aleyhi's-selam, Âdem oğullarına (insanoğluna) server olduğunda, Kâbil oğullarının bir çoğu doğru yoldan sapıp evlenirken nikah yapmayıp yeryüzünde fisk ve fücra kendi mahremleriyle ilişkiye girmeye ve buna benzer olaylara eğilmişlerdi. İşte bu zamanda Hak Te'âlâ, İdris Aleyhi's-selamı peygamberliğe meb'us kılmıştır. İdris Aleyhi's-selam halkı yetmiş iki gruba ayırıp Tanrı Te'âlâ'nın ibadetine davet edip yüz şehirde ulu binalar yapıp farklı iklimlerde sünnet-i İdris'i (İdris geleneğini) başlatmıştır.

İdris Aleyhi's-salam yeryüzündeki topraklara dört kişiyi temsilci olarak seçmiştir ve o dört kişi bunlardır: Eylâvis ve onun oğlu Lâvis, Eslefyûs ve Amün.

Hız. İdrisi'in eğitimleri sayesinde halk bir ay oruç tutmayı, malları ve mülkleri için zekat vermeyi, gusul abdest almayı öğrenmişlerdir. Bunun yanı sıra, namaz kılmayı, dinde nahy edilmiş şeylerden uzak durmayı da Hız. İdris halka öğretmiştir. Hız. İdris aynı zamanda ilm-i nûcum yani astrololoji bilimini bulan kişidir. Hız. İdris'in hayatıyla ilgili başka önemli hususlar olarak, onun son derece abid biri olduğundan, her gün on iki bin defa tesbih ettiğinden ve meleklerin onun sohbetine pek meyilli olduğundan bahsedilmiştir. Rivayetlere göre, Hız. İdris vefat ettiğinde yüz yaşındaymış ve ondan otuz sahife kalmış ki, bu otuz sahife, gökyüzünün sırları, ruhaniyet bilgileri ve gizli bilimleri içermektedir. Ayrıca Hız. İdris, hayvanların postundan kıyafet yapmayı bilen ilk kişidir. Peygamber efendimiz, Hız. Muhammed'ten nakledilmiş ki Tanrı Te'âlâ tarafından yeryüzüne dört önemli elçi gönderilmiş ki onların isimleri şunlardır: Âdem, Şeys, İdris ve Hız. Nuh Aleyhi's-salam.

Başka bir rivayete göre, Hız. İdris, bir defa meleklerle zaman geçirmek adına gökyüzüne çıktığında, vefat etmiştir ve onun kabz-ı ruhu (ruhunu teslim etmesi) göklerde gerçekleşmiştir ve melekler ona secde edip onun cesedine namaz kılmışlardır. Haberlerde gelmiş ki, Hız. İdris'in çok yakın bir dostu varmış, bu kişi Hız. İdris'ten hiç ayrı kalamazmış ve her zaman Hız. İdris'in sohbet meclislerine katılırmış. Hız. İdris gökyüzüne çıktığında, bu dost büyük bir acıya kapılıp kederler ve yaslara bürünmüştür. Bir gün İblis, bu dostun yanına gelip acısının dindirilmesi için ona Hız. İdris'in suretini (heykelini) yapabileceğinden bahseder. Hız. İdris'in dostu bu teklifi kabul eder. Böylece İblis, Hız. İdris'in dostuna, İdris peygamberin suretini yapar. O adam da hüzünlendiğinde o suretine bakıp bakıp hüznünü içinden atmayı başarmış. Böylece uzun bir zaman geçmiş, adam sabah akşam İdris'in suretine bakmaktan evden çıkmaz olmuştur.

Eş, dost adamın ortalıklarda bulunmadığından dolayı şüphelenip evine gitmişlerdir. Adamı ölü, ölünün yanında da bir suret (heykel) bulmuşlardır. Halk adamı o durumda gördükleri için şaşırılmışlardır. Bu sırada İblis de insan kılığına girip ölen

adamın Hz. İdris'in çok yakın dostu olup sürekli olarak Hz. İdris'in meclislerine katıldığından bahsederek halkı etkilemeyi başarmıştır. Halk İblis'in anlattıklarından etkilenecek her biri ölen adamın evinde bulunan heykelden kendisine bir heykel (surat) yaptırıp evine götürmüştür. Böylece o kavim arasında putperestlik başlamıştır. Başka bir rivayete göre, putperestlik Kâbil zamanından kalmış bir olaydır. Hz. Âdem vefat ettiğinde, cesedi bir tabuta alınıp muhafaza edilir. Halk ise bu tabuta tavaf edip duruyormuş. Bir gün İblis, halkın arasına girip “dilerseniz Hz. Âdem'in birer timsalini sizlere yapabilirim, böylece onu rahatlıkla yanınızda taşıyabileceksiniz.” diyerek halkı kandırmıştır. Böylece halk arasında petperestlik başlamıştır. Rivayet edilmiştir ki o dönemden kalan bu putların tümü, Nuh tufanında kaybolmuştur. Tufandan sonra, sular çekildiğinde, İblis adı geçen putları bulup onun dediklerine kulak asan kavimlerden her birine vermiştir.

Ateşe tapan kavimle ilgili doğru haberler şunlardır ki, Güştasb zamanında, Zerdüşt zühur edip peygamberliğini ilan ettiğinde, halkı ateşperestliğe davet etmiştir ve bu dünyada ibadetini yerine getiren her kesin cehennem ateşinden kurtulacağını söylemiştir ve böylece Zerdüşt'ün davetini bir çok kavim kabul edip ateşperestlik yaygın olmuştur. Bu sırada da İdris'in vadesi dolup bu dünyadan gitme zamanı gelmiştir. Azrâîl, İdris'in ruhunu kabz edip İdris, Tanrı Te'aâlâ'nın emri üzere cennete girmiştir.

FASL-I AHNO' OĞLU ALEYHİ'S-SELAM (AHNO' OĞLUNUN FASLI)

Ahno'dan (İdris'ten) sonra, onun oğlu Matûsalah hükümdârlığı ele almıştır. Birkaç yıl halka hükümet edip halkı hidayet ettikten sonra, onun yerine Matûsalah oğlu Kelmel hükümdârlığa geçmiştir. Kelmel'den sonra, Metûsalah oğlu Mâlek hükümdar olmuştur. Mâlek döneminde, halk rahat ve huzurlu yaşamını sürdürürken bir çok keşifler yapıp seferlere çıkılmıştır. Mâlek'ten sonra, Mâlek oğlu Nûh zühur etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BAB: NÛH ALEYHİ'S SELAM

Hz. Âdem'in vefatından yüz yirmi altı yıl geçtikten sonra, Hz. Nûh aslan burcunda dünyaya gelmiştir. Hz. Nûh'un, Nûh diye ad almasının sebebi şudur ki, Nûh tufanından sonra (sular çekildikten sonra), bir gün Şeytan Hz. Nûh'un yanına gelip der

ki “Ey Allah’ın peygamberi, sen çok önemli bir şey yaptın.” Hz. Nûh ise, “Ey Tanrı düşmanı, benim yaptığım önemli şey nedir?” diye sorar. Şeytan “Sen kâfir kavmin ölümü için çok dua ettin de Tanrı Te’âlâ o kavimleri helak edip cehenneme götürdü. Bu senin yaptığın en iyi ve en önemli iştir.” diye yanıt verir. Bu sebepten dolayı Hz. Nûh çok üzüлüp yaptığı bu dualar için çok pişman olup inleyip ağlamıştır. Böylece onun adı Nûh, yani çok inleyen olmuştur. Başka rivayetlere göre, Hz. Nûh’un ismi, Sakîn ve ya sakît ve ya Menkeb olarak da belirtilmiştir, fakat kavî-i meşhur, bu peygamberin isminin Nûh olduğundan yanadır.

Nakledilmiştir ki, Hz. Nûh, Hz. İdris’ten iki yüz elli yıl sonra meb’us olmuştur. İdris zamanında ve ondan sonraki dönemlerde, halk yeryüzünde fışk ve fücür yapmaya, günah işlemeye başlamışlardır. Tarih-i Taberî’de zikredilmiştir ki, Hak Süphanehu ve Te’âlâ, Hz. Nuh’u Dahhâk zamanında meb’us kılmıştır, bazı kaynaklara göre de Hz. İbrahim, Dahhâk’ın döneminde peygamberliğe meb’us olmuştur.

Hz. Nûh, dokuz yüz elli yıl halkı Tanrı Te’âlâ’yı ibadet etmeye davet ve halkı hidayet etmeye çalışmıştır. Hz. Nûh her ne kadar halkı hidayet etmeye çalışsa da halk onun va’zlarına kulak asmayıp çocuklarının elinden tutup peygamberin yanına getirip Allah’ın yeryüzünde temsilcisini büyücü ve deli olarak tanıtmışlardır. Hz. Nûh’un içinde zühur ettiği kavimde, Akzâ denen biri vardı, ve bu Akzâ adlı kişinin Cârû diye bir oğlu vardı. Bir gün Akzâ, Hz. Nûh’un yanına gelip “ Bu yalancının sözünü dinlemeyin, onun dediklerine kanmayın.” deyip bir avuç toprak alıp Hz. Nûh’un yüzüne fırlatmıştır. Hz. Nûh, bu olaydan dolayı çok üzüлüp Hak Te’âlâ’nın dergâhına şikâyet etmiştir. Hak Te’âlâ’dan peygambere hitap gelmiş ki, “Bu kavmin bundan sonrası için düzelip iman getirmelerine hiçbir ümit kalmamıştır, dolayısıyla bu halkın sonunu göstermemiz için zaman gelmiştir, senin de dah fazla üzölmene gerek kalmamıştır.”

Hz. Nûh, Hak Te’âlâ’ya “Yeryüzünde bu kâfirlerden bir kişi bile bırakma” diye dua eder ve Tanrı Te’âlâ da onun duasının kabul eder. Tanrı tarafından Hz. Nûh’a hitap gelmiş ki, “Ey Nûh, sen donan ve büyük tufan için hazır ol ki kavmin su felaketine yakalınp helak olacaktır.” Cebrâ’îl Aleyhi’s-selam, yeryüzünde Sac adında bir ağaç dikmiştir. O ağaç, yirmi yıl ve kırk yıl sonra, kemale erişmiştir ve onu kesmişlerdir.

Hız. Nûh ile üç oğlu, bir de yanlarında başka bir kişiyle, gemi yapmaya başlamışlardır. Kâfirler bu sefer, Nûh, peygamberlik davasından vazgeçip marangozluk yapmaya başlamış diye dalga geçmişlerdir. Geminin işi tamamlandıktan sonra, Tanrı Te'âlâ'dan emir geldi ki Nuh, tüm hayvan ve bitki türlerinden çift olarak alıp gemisine koysun. Hız. Nûh, bu emri yerine getirdikten sonra, zaman yengeç burcuna girdiğinde ve havalar iyice sıcaklandığında sular yükselmeye başlamıştır.

Hız. Nûh ile seksen kişi gemiye bindikten sonra tufan başlamıştır. Nûh'un oğlanlarından, Ken'an adlı olan babasının nasihatlarını dilemediği için, tufana yakalanıp helak olmuştur. Kırk gün kırk gece, bütün su kaynaklarından (çeşmelerden) sular çıkıp durmadan yağmur yağdı. Böylece âlemi su aldı ve suyun yüksekliği dağların yüksekliğinin kırk katına çıktı. Nakledilmiştir ki Nuh'un gemisi, Küfe'den hareket edip Mekke'ye yetişmiştir. Mekke'yi yedi defa tavaf ettikten sonra, dünyanın dört bir yanını gezip beş aydan sonra Arap adasında, Cüdî dağına varmıştır. Cüdî dağına varan gemi, bir ay kadar o dağın zirvesinde durmuştur. Bu bir ay boyunca yeryüzündeki sular buharlaşıp çekilmiştir. İbn-i Abbas'tan nakledilmiştir ki, Tanrı Te'âlâ iki ışıklı (aydınlık içeren) mühre, Hız. Nuh'a vermiştir. Bu iki mühreden bir tanesi güneşi, bir tanesi ise ayı temsil etmiştir. Hız. Nuh ise, bu iki mühreyi geminin duvarına yerleştirip gece, gündüz ve namaz vakitlerini bu mühreler sayesinde bulabilmiştir.

Sular çekilip gökyüzünde, gök kuşağı görüldükten sonra, Hız. Nuh, gemiden çıkma zamanı geldiğini anladı. Yeryüzündeki durumlar ve su seviyesinden haber getirmek üzere, bir karga yolladı. Fakat karga, yolda bir mundara (bir hayvanın ölüsüne) denk gelip vazifesini unutmuştur. Hız. Nuh kargayı lanet edip ondan sonra bir güvercin yolladı. Güvercin uçup yeryüzündeki su seviyesinden haber alıp gagasına birkaç zeytin yaprağı alıp Hız. Nuh'un huzuruna gelmiştir. Hız. Nuh, güvercinin gagasında getirdiği zeytin yapraklarından, yeryüzünde ağaçlar ve bitkilerin yetiştiğini öğrenip güvercine hayır duasında bulundu.

Hız. Nuh, onuncu günde gemiden çıkıp Cüdî dağın zirvesinde bir kale inşa etmiştir. Bu sırada, buhardan ve hava sirkulasyonundan insanlar bir hayli hastalanıp ölmüşlerdir. Fakat Hız. Nuh ve onun üç oğlu, Sâm, Hâm ve Yafes bu hastalıklar ve

afetlerden etkilenmemişlerdir. Hak Te'âlâ tarafından Hz. Nuh'a vahy gelir ki bundan sonrası için insanoğlu tufan ve fırtınaya maruz kalmayacaktır. Bu haber Hz. Nuh'u bir hayli sevindirmiştir. Nuh, oğulları arasında yeryüzünü bölüştürmeye başlamıştır: Cezayir, Fars, Irak ve Horasan bölgeleri Sâm'a verilmiştir. Batı diyarı, Habeş, Sind, Hind ve Bilad-ı İsvedan Hâm'a verilmiştir. İklim-i Çin, Sakalibe ve Türkistan ise Yafes'e verilmiştir. Böylece, Türklerin bulunduğu bölgeler, sakalibe ve Hazar bölgelerinden- ki hepsinde de savaşçı ve cesur halklar yaşamaktadırlar- Yafes sorumlu tutulmuştur. Nakledilmiştir ki bir gün Nuh Aleyhi's-Selam uykudayken avreti açılıp görülmüştür. Hâm ise bu olaya şahit olup babasının edep yerlerini örtmediği gibi, dalga geçip gülmüştür. Fakat Sâm ile Yafes bu durumu görünce babalarının edep yerlerini örtmüşlerdir. Hz. Nuh bu olaydan haberdar olduktan sonra, Hâm ve sülalesine beddua edip Sâm ve Yafes'e ise dualar etmiştir. Bu yüzdendir ki Sâm, Yafes ve sülalelerinden gelenler hep dünya çapında değer ve saygı görüp tarih boyunca hep Han olarak yaşamışlardır.

İmam Hasan Mücteba'dan nakledilmiştir ki, Hz. Nuh'un gemisi bin iki yüz yıl gezmiştir ve Nuh'un kendisi de bin üç yüz yıl yaşamıştır. Bazı rivayetlere göre Nuh Aleyhi's-Selam bin dört yüz altmış yıl yaşamıştır. Fakat meşhur rivayetlere göre, Hz. Nuh, bin yıl yaşamış ve elli yaşındayken peygamberliğe meb'us olmuş, altı yüz yaşındayken tufanı görmüş ve tufandan sonra da üç yüz elli yıl yaşayıp vefat etmiştir. Bütün bunlar rivayetten ibarettir ve gerçeği bilen tek Hak Te'âlâ'dır.

DÖRDÜNCÜ BAB: YAFES ALEYHİ'S-SELAM VE KABAİL-İ TÜRK

Bütün Türkler (Türk boyları), Yafes'in neslinden peyda olmuşlardır. Bazı nüshalara göre, Yafes, Tanrı Te'âlâ tarafından gönderilen bir peygamberdir ve Hz. Nuh, Cüdî dağında tahta otururken Yafes'e peygamberliğinden haber verip ona şimal ve maşrik (kuzey ve doğu) hükümdarlığını vermiştir. Rivayete göre, Yafes, Hz. Nuh'un özel ilgisini kazanmıştır. Nuh Aleyhi's-Selam ise, Yafes ve onun neslinden gelenlere bir hayli dua etmiştir. O yüzden Yafes ve onun neslinden peyda olan tüm Türk boyları tarih boyunca hep hanlık, beylik ve serverlik edip saygı ve değer görmüşlerdir. Hz. Nuh, Yafes ve hanedanına hayır dualar ederken Yafes, Nuh Aleyhi's-Selam'dan ona bir dua

öğretmesini istemiştir. Öyle bir dua ki okuduğunda, yağmur yağsın. Nuh bu istek üzere, Hak Te'âlâ'ya münacat etmiştir. Nuh Aleyhi's-Selam'ın bu isteğini yerine getirmek adına, Cebraîl, gelip Hz. Nuh'a Tanrı Te'âlâ'nın büyük ismini (İsm-i azam'ını) öğretmiştir. Nuh ise bu ismi bir taşa nakşedip Yafes'e vermiştir. O günden sonra o taşa, Yada Taşı ya da Arap dilinde, Hacerü'l-matar derler. Türk halkı ise, ona Cada Taşı demiştir. Kısacası Yafes, Hz. Nuh'un emri üzerine bulunduğu yerden çıkıp birçok yeri gezip Avar memleketine yetişip bir müddet orada göçebe hayatı sürdürmüştür. Yafes pek çok şehirler ve binalar inşa etmiştir ve Çin şehri- ki o memlekette yer almaktadır- Yafes tarafından yapılmıştır.

Rivayetlerde doğru olarak nakledilmiştir ki, Hak Te'âlâ Yafes'e on bir oğul vermiştir; Türk, Çin, Saklab, Münşec, Kimari, Halaç, Hazar, Rus, Sadsan, Guzz ve Tarih. Mesih'in iki oğlu oldu, biri Ye'cuc, diğeri ise Me'cuc. Yafes, oğulların her birine ikişer ibadet yapmaları için vasiyet etmiştir. Oğullar arasında en büyük olan, yani Türk gayet akıllı, erdemli ve cömertti. Yafes, Türk'ü veli-ahd (kendisinden sonra hükümdârlığı alacak aday) yaptı. Türk o bölgeleri gezip Türk dilinde Resiyük olarak okunan bir bölgeye gelmiştir. O bölgeyi, bol bol çeşmeler, sular ve verimli toprakları için çok beğenen Türk, oğlanları ve ailesiyle birlikte orayı mesken seçip yerleşmişlerdir. Daha sonra tahta ve ahşaptan kendine ev yapmıştır. Bu evin inşasından yıllar sonra, Türk boyları için Türk tarafından yapılan ilk ev, yadigâr olarak kalmıştır. Hayvanları besleyip derilerinden kıyafet yapıp örtünme ise bu dönemde hayata geçmiştir.

Böylelikle Türk, halka padişah oldu. Yafes oğlu Türk, her zaman halkına karşı insafli ve adil olduğu için, halk da son derece memnun ve huzurlu bir hayat sürdürmekteydi. Bu kadar adalet ve insafa karşılık olarak, Hak Te'âlâ, Türk'e bir sürü evlat bahşetmiştir. Türk'ün oğullarından Fevdek adlı olan, avlanmayı çok severmiş, bir gün Fevdek av yerinde avlanmayla meşgulken, avladığı eti kebab edip yerken, etin bir parçası yere düşüp tuz taşına denk gelmiştir. Fevdek tuzların içine düşen parçayı yerden alıp yemiştir ve tadını çok beğenmiştir. Böylece, yemeklere tuz koymayı Fevdek ihtira etmiştir(ortaya çıkarmıştır). Ondan sonra, bu alışkanlık Türklerler tarafından devam edip gitmiştir.

Yafes oğullarından, Hazar adlı ise, kuzeye seyahat edip orada şehirler inşa edip tilki avını yaygınlaştırmıştır. Zafernâme’de zikredilmiştir ki, post yapmak Hazar neslinden kalan bir yadigârdır. Oğlanlardan Rus adlı olan da mağaradan bal bulup baldan helva yapmayı başarmıştır. Böylelikle Yafes’in oğulları farklı bölgelere yerleşip evler ve şehirler inşa etmişlerdir. Mesela Guzz adlı oğlan, cemaatiyle birlikte Bulgar yerine yerleşmiştir. Guzz gayet hilekâr biriydi. Yafes oğlu Türk ile Guzz arasında bir savaş gerçekleşmişti. Savaşın asıl sebebi, Hz. Nuh’tan kalan yada taşıydı. Yafes, Hz. Nuh’dan talep ettiği bu taşı (yağmur yağdıran taşı) her zaman kendi yanında tuttu, ta ki onun ölüm zamanı geldi. Yafes bu dünyayı terk etmek zorunda kaldığında, yada taşı Guzz’un eline düştü. Yafes’in vefatından sonra, her bir oğul yada taşın talebinde bulundu. Guzz ise, çok hilekâr ve sahtekâr olduğundan dolayı, yada taşına benzer bir taş bulup Hak Te’âlâ’nın ism-i azamını ona nakşetti. Böylece gerçek yada taşına benzer sahte bir yada taşı yaptı. Oğlanlar arasında kura çekilip ismi çıkan kişiye yadataşı teslim edilecekti. Kur’a Türk’ün adına çıktı ve bu aşamada Guzz yada taşının aslını Türk’e teslim etmek zorundaydı. Fakat Guzz yine hile yapıp sahte yada taşını Türk’e verip asıl taşı kendisi sakladı.

Yıllar geçti ve bir gün Türk’ün işi yağmur yağdırmak için, yada taşına düştü. Her ne kadar dua edip yağmur talep ettiyse fayda etmediğini gördü. Türk, Guzz’un taş konusunda hile yaptığını anladı. Bu olay iki kardeş arasında savaşa sebep olup Türk ile Guz birbiriyle savaşmak için ordu düzenlediler. Hz. Nuh ve Yafes’in duaları, Türk ve onun neslinden gelen tüm çocukların dünyanın her yerinde ve her evrede hep muazzam ve galip olmalarında yana olduğu için, Türk bu savaşı Guzz’a karşı kazanmıştır.

Bu sırada, Yafes’in bir oğlu, Saklab da istedi ki bir yerde kendisi ve kabilesine, evler, saraylar ve şehirler inşa etsin. Saklab, evler ve şehirleri inşa ederken Tanrı Te’âlâ ona bir çocuk verdi. Bu çocuğun annesi, doğum sırasınca vefat etti. Çocuğun dünyaya geldiği vakitte, bir av köpeği de doğum yapmıştı, dolayısıyla yeni doğan çocuk köpeğin sütüyle beslendi. Çocuk büyüdü, çocuğun adını İt Becen koydular. Sahih oğuznâmelere göre, Özbekler bu İt Becen’nin evladlarıdır. Saklab’ın vefatından sonra, İt Becen ile öz evladları Rus’un yanına gelip iltica ettiler. Rus ise, “sizin sayınız çoktur, burası size dar gelir.” diyerek onları geri çevirdi. Bu sefer, Hazar’ın yanına gittiler, Hazar’dan da

aynı cevabı alınca, İl Becen ile öz evladları, dağlarda mağaralar yapıp mağaralarda yaşamaya başladılar. Meslek olarak da hırsızlık yapıp geçinmeye çalıştılar. Böylece Yafes oğulların arasında düşmanlık temelleri atılmıştır.

Yafes'in bir başka oğlu, Kemari ise avlanmaya pek ilgi duyardı. Bir gün Kemari, avlanmakla meşgulken Bulgar topraklarına girip havası ılık ve güzel bir bölgeye vardı. Oralarda evler ve binalar yaptı. Tanrı Te'âlâ ona iki oğul keramet etti: Birinin adını Bulgar, diğerini adını da Bertas koydular. Bu çocukların neslinden gelenler de farklı yerlerde ev ve bina inşa edip sincab ve samur yakalayıp derilerinden giyisiler yapıp böylece geçindiler. Bertas'ın neslinden Ermenî kabileler, bulgar'ın neslinden de Urus peyda oldular.

Yafes'in bir başka oğlu, Çin de çok akıllı ve zevk sahibiydi. Yafes, Çin şehrini yaptıktan sonra, bu oğlu için Çin diye adlandırmıştı. Çin, son derece zevk sahibi olduğu için ressamlık ve kıyafet boyamak gibi işlerler uğraşmaya başladı. Ayrıca Çin ahalisinde meşhur olan tüfek kullanmak ve askerî yetenekler de Yafes oğlu Çin'den yadigâr kalmıştır. Öte yandan Huda-yı Te'âlâ, Çin'e bir oğlan keramet etti, oğlan'ın adı Maçin oldu. Maçin büyüyüp büyüğe geldikten sonra, evlenip Çin nevahisinde kendisine ait bir şehir yapmak için babasından izin aldı. Maçin, şehir inşa ettikten sonra, kendi adını inşa ettiği şehre verdi. Maçin ahalisi de giysi ve tekstil işleriyle meşgul oldular. Bir gün Maçin, ava çıktı, bir canavar vurdu. Vurduğu canavarın göğüs kısmını savaş süsü olarak seçti ve bundan sonrası için bahadırlar ve savaşçıların o simgeyi savaş simgesi ve süsü olarak kullanmalarını zorunlu kıldı. Bir gün Maçin, avdayken bir geyiği yakalayıp onun göbeğinden güzel kokulu bir sıvı (nafe) elde etti. Böylece Yafes'in oğlanları yeryüzündeki farklı bölgelere dağılıp farklı mesleklerle uğraşmaya başladılar.

Yafes'in oğulları arasında otuz altı farklı dil peyda oldu. Hiçbir grup diğer grubun dilini anlayamazdı. O yüzden bir kabileye ait olan halk (aynı dili konuşan insanlar) bir araya gelip binalar, imaretler ve kaleler yapıp kendilerine şehirler inşa ettiler. Şehirde oturanlar kuzey bölgelerinde dağıldılar. Göçece olanlar ise, göçebe hayatlarına devam edip o zamandan bu yana, Türkler, Moğollar, Tatar, Hıtay ve Kalmaklar ve bunlara benzer diğer meşhur kavimler Yafes'le bağlantılı olmuştur.

Sultanlar, yüksek mertebe hakanlar, Türkistan ve diğer kuzey bölgelerin hanları hep Yafes'in neslindendir. Ayrıca, Zü'l-karneyn de Yafes'in sülalesindendir ki batıda vilayetlerde bulunmuştur.

FASL-I HAM (HAM'IN BÖLÜMÜ)

Bir oğlu Ham'dır. Bazı kaynaklarda ondan Tanrı Te'âlâ tarafından gönderilmiş bir peygamber olarak bahsedilmiştir. Muhammed bin Ka'b, Ham ile ilgili şöyle bir rivayette bulunmuştur: Huda-yı Te'âlâ, Hz. Nuh ve onunla birlikte gemide bulunanlara, sular yatışmadan kimse ile cinsel ilişkiye girmemeleri için emretmiştir. Fakat Ham, şehvetine yenemeyip sular yatışmadan haremdeki biriyle ilişkiye girmiştir. Bu yüzden, Ham sülalesinde bu şekilde tanınmış ve bilinmiş olmuştur. Fakat Hz. Nuh'un izniyle, Ham, deniz kıyısında ve güney bölgelerde ikamet edip yıllarca oraların hükümdârlığını yapmıştır. Tanrı Te'âlâ ona dokuz oğul bahşetmiştir: Hind, Sind, Renc, Tövbe, Ken'an, Kevş, Kıbt, Berber, Habeş ve onun sülalesinden, Sudan-ı magrib, bilad-ı Habeş, Zengibar ve Hindistan ortaya çıkmıştır. Ham'ın oğulları arasında on sekiz farklı dil konuşuluyordu. Her grup diğer grubun konuştuklarını anlayamadığı için, her kavim kendi nüfusunu oluşturup kendine özel şehirlerini inşa etmişti.

FASL-I SAM (SAM'IN BÖLÜMÜ)

Nuh Aleyhi's-selam'ın bir oğlu Sam'dır. Oğuznâme'deki doğru bilgilere göre Sam, Tanrı tarafından gönderilmiş seçkin peygamberlerden biridir, o yüzden Hz. Nuh'un oğulları arasında bilgi sahibi, erdemli ve akıl sahibi olduğundan dolayı, Nuh tarafından hilafete layık gören oğul da Sam'dır. Hz. Nuh, Sam'a nübüvvet (peygamberlik) sırlarını öğretip yeryüzünde yaşanabilecek en iyi toprakların hükümetini de ona vermiştir. Huda-yı Te'âlâ ise, sultanlar, hanlar, hakanlar, emirler ve hikmet sahibi olanları, Sam'ın neslinden kıldı. İskender Sam'ın neslindendir ve onun ömrü dokuz yüz yıldır. Rivayetlere göre, Sam'ın dokuz oğlu olmuştur: Rafhar (Ebu'l-enbiya: Nebiler babası)

Keyumers (Ebu'l-müluk: Mülkler babası)

Esved ü Befen (Ebu'l-acem: Acemler babası)

Berrec Velâdü

Aylem

Derem

Bürd

Sam her oğluna bir bölgenin hükümetini vermiştir. Bazı tarihi eserlerde nakedilmiştir ki, Sam'ın oğulları farklı dokuz dilde konuşuyorlarmış ve hiçbir kavim diğer kavmin dilinden anlayamazmış, o yüzdendir ki Sam'ın çocuklarının her biri, farklı yerlerin hükümetini almıştır. İklim-i Babil, Yemen, Umman, Irakeyn ve Fars'ın her biri oğlanlardan birine verilmişti. Kalanların da kimisi doğuya kimisi batıya gitmesinden ve o toprkalrada yaşayıp ölmesinden bahsedilmiştir. Afgan ve Beluç'un da Sam'ın oğullarına ait olduğu söylenmiştir ve bunu en iyi Allah bilir.

TÜRK HÂN

Zikredilmiş budur ki, Türk Hân, Yafes'in en büyük oğludur ve Yafes vefat ettikten sonra, saltanat tahtına Türk Hân oturmuştur ve onun hüküm sürdüğü dönemde, halk mutluluk ve huzurla yaşamışlardır. Türk'ün neslinden birçok insan bu dünyaya gelip şehirler ve adalara dağılıp Türk'e hayatları boyunca itaat etmişlerdir. Türk, iki yüz kırk yıl yaşayıp sonra vefat etmiştir. Türk'ün vefatından sonra, oğlu El-muhbe Hân atasının tahtına geçmiştir. El-muhbe'den sonra, onun oğlu Dib Bakuy Hân, saltanat tahtına geçmiştir ve bazı nüshalarda Dalankuva (Alankova) Dib Bakuy'un neslinden olduğuna dair bilgi vardır. Dib Bakuy'un anlamı, büyüklüktür ve Dib Bakuy'dan sonra, oğlu Keyük Hân saltanat tahtına oturdu ve uzun yıllar hanlık etti. Keyük Hân'dan sonra, oğlu Alınca Hân hükümeti ele aldı. Alınca Hân'ın döneminde Türkler bolluk ve bereket içinde yaşadıkları için, doğru yollarından sapıp küfran-ı ni'mete başlamışlardır.

Alınca Hân'ın bir batında iki oğlu olmuştur (bir batında iki çocuğa sahip olmak, ikizlere sahip olmak demektir). Birinin adı Moğol diğerinin de Tatar oldu. Moğol ile Tatar bülüğ çağına geldikten sonra, Alınca Hân, hüküm sürdüğü toprakları iki oğlu arasında bölüştürdü. Baba vefat ettikten sonra, oğullarının her biri, Alınca Hân tarafından belirlenen bölgelere gidip orada saltanat tahtına oturdular. Uzun yıllar halka

hükümet edip hanlık yaptılar. Moğol va Tatar'ın neslinden birçok kişi hanlık ve beylik yapmıştır. Tatar Hân'ın neslinden hanlık yapan sekiz kişinin isimleri şunlardır: Tatat Hân- Bukâ Hân- Balınca Hân- Alsence- Alseter Hân- Ardu Hân- Baydu Hân- Dutum Hân. Bu hanlar arasında özellikle Baydu Hân, çok büyük bir hükümdâr olmuştur. Onun zamanında büyük ordu düzenlenip Moğol Hân'la ciddi bir harp yaşanmıştır. O yüzdendir ki hâlâ bile Moğollar ve Tatarlar arasında çatışmalar vardır. (Moğollar ve Tatarlar arasındaki tarihî çatışmaların ilk sebebi, bu dönemde yani Moğol Hân ve Tatar Hân döneminde gerçekleşen savaş olarak belirtilmiştir.)

Moğol Hân'ın sülalesinden dokuz kişi hükümdârlık makamına ulaşmıştır; Bunların ilki, Moğol Hân'dır. Saltanat makamı, Alınca Hân tarafından ilk defa Moğol Hân'a verilmiştir. Moğol Hân çok uzun yıllar saltanatta kalmış ve onun saltanat yıllarında halk refah ve huzurda yaşamışlardır. Huda-yı Te'âlâ ona dört çocuk bağışlamıştır: Kara Hân- Ediz Hân- Küz Hân- Oz Hân. Moğol Hân bu fanî dünyadan bakî dünyaya göç ettiğinde, onun veli-ahdı ve aynı zamanda en büyük oğlu saltanat tahtına geçti. Kara Hân, saltanat tahtına geçtikten sonra, Aztak ve Kartak'ın sınırlarında bulunan Karakurum bölgesini kendisine yaylak ve kışlak olarak seçti ve bütün Moğollar Kara Hân'ın döneminde, küfr ve delaletle başlamışlardı.

OĞUZ HÂN'IN DÜNYAYA GELDİĞİNİN ZİKRİ

Kara Hân'ın ulu hatunundan bir oğlu oldu. Üç gece üç gün annesinin sütünü emmedi. Oğlan her gece annesinin rüyasına girip “ana müslüman ol, müslüman olmasan ölsem de seni emmem.” dedi. Kara Hân'ın ulu hatunu, oğlunu kıyamadı, Tanrı'nın birliğine iman getirdi ve ondan sonra, oğlan annesinin sütünü emmeye başladı. Fakat Kara Hân'ın hatunu gördüğü rüyaları ve iman getirdiğini kimseye söylemedi. Türk halkı, Yafes'ten ta Alınca Hân dönemine kadar müslümanmış fakat Alınca Hân padişah olduğunda, halkın parası ve refahı bol olunca Tanrı'yı unuttular. Bu yüzden Kara Hân'ın zamanında kafirlik pek revaçtaydı ve bir baba oğlunun müslüman olduğunu işitseydi onu öldürebilirdi.

O çağda, Moğolların bir adeti vardı, doğan çocuklar bir yaşına gelmeden ona ad koymazlardı. Kara Hân'ın oğlu, bir yaşına geldiğinde, Hân oğluna ad koymak için, bir

toy düzenledi. Toy gününde oğlanı getirdiler, Kara Hân, beylere karşı“ Bizim bu oğlumuz bir yaşına geldi, ona ad koymamızın zamanı gelmiştir.” dedi. Beylerden daha cevap gelmeden önce, oğlan “Benim adım Oğuz’dur.” dedi.

Beyit: O oğlan dedi bir yaşında bu söz

Benim adımı koyun sizler oğuz

Uşal bir yaşar oğlan anda revan

Gelip dile dedi biliniz ayan

Adımdır Oğuz Hüsrev-i nam-ver

Biliniz yakın bütün ehl-i hüner (hüner ehli)

Toya gelen bütün insanlar, büyük küçük, herkes oğlanın sözünü beğendi. “Bu oğlan kendi adını kendi seçmiştir, bundan daha güzel ad mı olur?” dediler ve oğlanın adını Oğuz koydular. Daha önce, bir yaşındayken kendine ad seçen bir çocuk görmeyen halk, oğlanı epey kutlayıp “ bu çocuk uzun ömürlü ve ulu devletli olsun.” dediler. Oğuz’un dilinden çıkan “Allah Allah” ifadesi ise tüm halkı şaşırttı, zira ki Allah kelimesi, Arapça bir kelimedir ve Moğollar, Oğuz’dan önce Arapçadan hiçbir kelime işitmemişlerdir, bu da Oğuz’un doğuştan veli yaratıldığını ve Allah-Te’âlâ’nın onun gönlüne ve diline kendi adını ilham ettiğini gösterir.

Oğuz Hân yiğit olduğunda, Kara Han, Küz Han’ın kızını Oğuz’a almıştır. Oğuz, kıza, bu alemi, seni ve bizi yaratan bir Allah var. Onun buyurduğundan gayrı bir şey yapma.” dedi. Kız kabul etmedi, Oğuz da bu sözünü kabul etmeyen kızıdan geceleri ayrı yatmaya başladı. Bir müddet geçti, Kara Han’a “Oğuz karısını sevmiyor, geceleri ondan ayrı yatıyor.” diye haber gitti. Kara Han bu haberi aldıktan sonra, Küz Han’ın diğer bir kızını Oğuz’a aldı. Oğuz onu da imana çağırdı. O da kabul etmedi. İmana gelmediği için, Oğuz, bu kızla da aynı yerde yatmadı. Bu olaylardan birkaç yıl sonra, Oğuz bir gün ava çıktı. Suyun kenarında kirli çamaşır yıkayan birçok kadın gördü. Bu kadınların arasında bir de amcasının kızı, Oz Han’ın kızını gördü. Oğuz amcasının kızıyla konuşmak istedi, fakat herkesin önünde utandı. Kızı bir kenara çağırdı, ona yemin

ettirdikten sonra hikâyesini amcasının kızına anlattı. “ Babam bana iki kız aldı. Fakat onları sevemememin sebebi budur ki ben müslümanım ve onlar kâfir. Her ne kadar onlara müslüman olun dediysem de kabul etmediler.” dedi. Oğuz kıza, “ Eğer sem müslüman olmayı kabul edersen seni alırım.” dedi. Kız ise, “ Sen hangi yoldaysan ben de o yolda olacağım.” dedi.

Böylece Oğuz Oz Han’ın kızını alıp babasının yanına gitti. Kara Han da, Oğuz ve Oz Han’ın kızı için büyük bir toy tertip etti. Kız müslüman oldu ve Oğuz onu çok sevdi. Bir müddet geçti, bir gün Oğuz Han ava çıktı. Kara Hân ise, Oğuz’un avda olduğunda, bir toy tertip edip gelinlerini bir araya getirip yemek vardı. Kara Han, Hatununa, “ Oğuz neden ilk iki gelini sevmedi de bu son gelini bu kadar çok sevdi?” diye sordu. Hatunu da “ben bilmem, gelinler daha iyi bilirler” dedi. Kara Han ise durumu gelinlere sordu. En büyük gelin “ Senin oğlun müslüman, bizden müslüman olmamızı istedi, biz kabul etmedik. En küçük gelin müslüman olduğu için Oğuz onu bu kadar çok sever.” diye cevap verdi. Durumu öğrenen Kara Han, beylerden bir grubu seçip Oğuz’u öldürmek üzere onun av yerine göndermeye karar verdi.

Oğuz’un küçük hatunu Kara Hân’ın bütün konuşmaları ve planlarını duyup hemen Oğuz’a adam gönderip onu durumdan haberdar etmiştir. Oğuz da ile adam gönderip “ Atam beni öldürmek için ordu düzenlemiş. Ben diyen (beni tutan) bana gelsin, atam diyen (atamı tutan) da ona gitsin.” diye haber yollamıştır. İlin çoğunluğu, Kara Hân’a, azınlığı da Oğuz Hân’a gitti. Kara Hân’ın kardeşlerinin çok oğulları vardı. Onlar hepsi Oğuz Hân’ın yanına geldiler. Oğuz Hân, onlara Uygur olarak ad koydu. Uygur kelimesinin mânâsı herkesce bilinir. Yapıştırmak demektir. Derler ki, süt uydu, süt iken birbirinden ayrılırdı, yoğurt olduktan sonra, birbirine yapışıyor. Ya da derler ki, imama uydum. Yani imam oturursa oturur, kalkarsa kalkar. Onlar gelip Oğuz Hân’ın eteğine iki elle muhkem yapıştılar. Bu yüzdendir ki Hân onlara uygur dedi.

Kara Hân ile Oğuz Hân, ikisi savaş safları tertip edip vuruştular. Huda-yı Te’âlâ bu savaşta, Oğuz Hân’ı galip kıldı. Kara Hân kaçtı. Savaş esnasında Kara Hân’ın başına bir ok isabet etmişti, fakat okun kimin tarafından atıldığı bilinmedi ve Kara Hân o yaradan dolayı öldü ve böylece Oğuz Hân atasının tahtına oturdu. Oğuz Hân

hükümdârlık mesnedine oturduktan sonra, tüm hâkimler ve müverrihleri toplayıp kendi adına kur'a çekti. Kur'a net çıkmayınca bu sefer müneccimleri bir araya getirip onlardan kehânette bulunmalarını istedi. Müneccimler ise, Oğuz Hân'ın uzun yıllar boyunca hükümdârlık yapacağından, Oğuz'dan sonra da hükümdârlığın oğlanlar ve torunlarının tarafından devam edileceğinden ve bu âlem son buluncaya dek hükümdârlığın Oğuz'un sülalesinde kalacağından haber verdiler. Bunun üzerine, Oğuz bir toy düzenleyip büyük, küçük herkesi bir araya getirdi.

Oğuz Han o büyük toyda, Mısır müverrihlerine (tarihçilerine) hüküm kıldı ki, Huda-yı Te'âlâ'nın sonsuz kudretiyle bu dünyayı yarattığı günden başlayıp Hz. Âdem, Hz. Nuh ve Nuh'un çocukları ve hilafetlerinin hikâyelerini yazarak bir kitapta toplansınlar. O vakit Mısır'ın tüm hükema ve tarihçileri bir araya gelip Oğuz Han'ın emrini yerine getirdiler. Oğuz Han'ın istediği kitabı hazırlayan Mısır hükema ve tarihçileri, o ulu kitaba "Oğuznâme" adını verdiler. O zamandan sonra, Oğuznâme'nin şerhi, farklı emirler tarafından istendi. Böylelikle Oğuznâme özet şeklinde defalarca tahrir edildi ve bu şekilde kitap günümüze ulaştı.

Oğuz Han, hükümdâr olduktan sonra, hüküm sürdüğü yerlerde iman ve adalet halk arasında uygulanmaya başladı. Böylece Oğuz Han, hükümdârlığı başlattı, halk ise Oğuz Han'a itaat ettiler. Ne zaman ki Oğuz Han'la başka bir kavim arasında bir çatışma yaşanır Oğuz Han zafer kazanırdı, Oğuz hanedânı huzur ve nimet içerisinde yaşardı, o yüzden her kes gayet mutlu ve memnundu. Oğuz Han bütün Moğolistan, Türkistan, Semerkand ve Buhara'yı fethetti. Oğuznâmelerde rivayet edilmiştir ki Oğuz Han, Amuy Denizi'nden geçip İran'a girmiştir ve istila bayrağını İran topraklarına dikmiştir. Köle tutmak, parayla insan çalıştırmak, bin başı, yüz başı ve on başı rütbelere Oğuz Han'dan yadigâr kalmıştır.

Oğuz Han, yetmiş üç yıl, hükümdârlık mesnedinde kaldı. Hüküm sürdüğü toprakların etrafındaki illeri (ülkeleri) İslam dinine davet etti. İman getirenlere aman verdi, iman getirmeyenlerle de savaştı, müslüman olmayanların bir kısmını öldürdü ve oğullarını tutsak aldı. Sonra Oğuz Han, babası Kara Han'ın illerine vardı. O illerden müslüman olanları kendisine tabi etti olmayanları da başka hanlara verdi. Oğuz Han, her

sene Moğollarla savaştı, ta ki nihâyet onlara galip geldi. Oğuz Han'ın elinden kurtulan Moğollar, Tatar Hanı'na sığındılar. Tatar halkı o vakitte, Çürçüt'e yakın bir yerde yaşıyorlardı. Çürçüt, kentleri güzel büyük bir ülkenin adıydı, bu il, Hıtay'ın temür kazuk tarafındaydı ve Hintliler ve Tacikler ona Çin ü Mâçin derlerdi.

Oğuz Han bu sefer Tatarlarla vuruştı ve yine zafer kazandı. Kazandığı zaferlerden epey ganimet topladığı Oğuz Han ve ordusu, bu ganimetleri taşımak için bir araba yaptılar. Araba hareket ederken kank kank diye ses çıkardığı için adını Kank, onu icat eden adamın çocukları ve torunlarına da Kanklı dediler. Oğuz Han yetmiş iki yıla kadar Moğollar ve Tatarlarla savaştı. Yetmiş üç yıl olunca da, hepsini müslüman yaptı. Ondan sonra, Hıtay, Çürçüt ve Tatkut'u aldı. Tacikler Tatkut'a Tibet derler. Ondan sonra da Kara Hıtay'ı aldı. Kara Hıtay ulu bir yurttur ve insanların simaları, Hindûlar gibi karadır. Hidûstan ile Hıtay'ın arasında, Muhit Denizi'n tarafında olur. Tatkut'un kış olunca gün doğuşu ve yaz olunca kuiluk olur.

Hıtay'ın diğer yüzünde, deniz tarafında büyük dağlar içinde, çok iller vardı. Onun padişahına İt Barak Hân derlerdi. İlin kara ve ak olmak üzere iki havuzu (su kaynağı) vardı; Ne zaman düşman İt Barak'ın iline saldırırsa, padişah bu sulara yıkanır. Böylece ok ve kılıç onu işlemezdi. Oğuz Han'la İt Barak Han vuruştular. İt Barak Hân galip geldi. Oğuz Han kaçtı. Savaştıkları yerin öteki tarafında, akıp giden iki büyük su vardı. Oğuz Han, o iki suyun arasında birkaç gün durup dinlendi, ordusunu topladı.

Büyük padişahların adetidir. Sefere çıktıklarında ailelerini alıp götürürler. Nöker halkının (Han'ın kölelerine, bazen de yardımcıları ve hizmetkârlarına nöker denir) bazıları da alıp götürüler. Oğuz Han'ın bir adamı ailesini alıp götürmüştü, adam savaş esnasında öldü. Oğuz Han, onun hatununu kurtardı. Hatun iki suyun arasında Oğuz Han'ın arkasından hareket edip onlara yetişti. Hatun hamileydi, sancısı tuttu. Gün soğuktu, hatunun doğum yapması için ev yoktu, o yüzden hatun çürük bir ağacın içinde bir oğlan doğurdu. Haber Oğuz Han'a ulaştı. Bunun üzerine Oğuz Han da, “bu çocuğun babası bizim için savaştı, önümüzde öldü. Oğlunu biz alalım, nasılsa onu acıyan, onun için üzülen yoktur.” dedi. Çocuğu aldı ve adını Kıpçak (Kıpçak) koydu. Eski Türk

dilinde, Kıpçak içi boş ağaç demektir. Bu oğlan içi boş bir ağacın içinde doğduğu diye ona Kıpçak (Kıpçak) adını koydular. O zamanda her içi boş ağaca Cıbçak denirdi. Kara halkın dili dönmediğinden Kafi cim olarak okuyorlardı. O Kıpçaktır, Cıbçak diyorlar.

Oğuz Han bu oğlanı kendi yanında tuttu. Yiğit olduktan sonra, Urus, Ulak, Macar ve Başkırd illeri düşmandılar. Kıpçak’a bir sürü asker (nöker) verilip Tin ve İtil suların kenarına gönderildi. Kıpçak o bölgede üç yüz yıl padişahlık yaptı. Bütün Kıpçak illeri onun neslindendir. Oğuz Han’ın zamanından Çingiz (Cengiz) Han’ın zamanına kadar, Tin, İtil ve Yayık, bu üç suyun tarafında Kıpçak’tan başka il yoktu. Dört bin yıla yakın bir zamanda Kıpçaklar o bölgede oturdular. O yüzden oraya Deşt-i Kıpçak denmektedir.

Çingiz (Cengiz) Han, İran ve Turan üstüne geldiğinde, bu yurtların padişahı Sultan Muhammed Şah Harezmsah-i Türkmen idi. Onun başkenti de Ürgencdi. Çingiz Han ile savaşmadan kaçıp Mazenderan’a gitti. Çingiz Han, Buhara, Semerkand ve Taşkend’i alıp Irak, Gilan, Mazenderan, Azerbaycan ve Gürcistan’a, Karaçar Noyan, Sübedey Bahadır denen iki beyini komutan seçerek otuz bin kişiyle gönderdi.

Küçük oğlu Tüli Hân’ı elli bin kişiyle Horasan’a gönderdi. Muhammed Şah Harezmsah başkentinde, epey asker ve hazine bulunmaktadır diye, büyük oğlu, Cocı Han, ikinci oğlu Çağatay Han ve üçüncü oğlu, Ögedey Han’ı seksen bin askerle Ürgenc’e gönderdi. Ürgenc’de padişah yoktu. Müslümanlar dünya ve din için sekiz ay şehirde kalıp savaştılar. Dokuzuncu ayda, Çingiz Han’ın oğulları şehri ele geçirip halkı katliâm ettiler. Çağatay ile Ögedey, Termiz’de babalarının hizmetine vardılar.

Cocı Han ise, ona ait olan ordusuyla Ürgenc’den çıkıp Deşt-i Kıpçak’a vardı. Kıpçak halkı bir araya gelip savaştılar. Cocı Han zafer kazandı, Kıpçaklardan eline düşeni öldürdü. Kıpçak’tan kurtulanlar İstek’e gitti. İstek’in halkının çoğunluğu, şu zamanda oraya kaçan Kıpçakların neslindendirler. Böylece İtil ile Tin suları arasında oturan Kıpçaklar dört tarafa kaçıp gittiler. Birçoğu Çerkes ve Tuman yurduna vardılar. Cocı Han, Kıpçakların çocuğunu çoluğunu kendi hakimiyeti altına alıp Kıpçak yurdunda tahta oturdu. Moğol’dan evi ve atasının verdiği tüm illeri toplayıp Kıpçak yurduna getirdi. Özbek’in her köşesinden Kıpçak yurduna göçüp geldiler.

Ondan sonra Cocı Han öldü ve Kıpçak yurdu onun oğlu, Sayın Han'a kaldı. Cocı Han'ın evledlarından yirmi dört kişi o yurttaki padişahlık ettiler. Onun zamanında o yurda artık Kıpçak yurdu değil, Sayın Han yurdu derlerdi. Ondan sonra o yurt Mangıt'a düştü. Onların oğlu Ak Mangıt kutlu kayalı'nın oğlu, İdügi Bey denen kişiydi. Ondan sonra, o yurda Mangıt yurdu dediler. Tarih bin kırkta arka tarafından Kalmak ilinden - padişahının adı Örlük- on bin evlik bir nüfus gelip Mangıt yurduna yerleştiler. Bir gün tarih, bin yetmiş bir ve sıçan yılıdır, şimdi o yurda Kalmak yurdu derler. Belli ki bu dünya, insanoğlunun kervanıdır. Âdem oğullarından biri göçer, biri konar.

Oğuz Hân, İt Barak Hân'ı bastırdıktan on yedi yıl sonra, atlanıp gidip İt Barak'la tekrar savaşıp bu sefer onu öldürdü. Yurdunu alıp Müslüman olanlara aman verip olmayanları da öldürüp çoluk çocuklarını tutsak alıp evine döndü.

OĞUZ HÂN'IN ORDU DÜZENLEYİP BUHARA VE SEMERKAND'A GİTMESİNİN BEYANI

Oğuz Hân, bütün Moğol ve Tatar illerinin ordularını toplayıp Talaş ve Sayram'a geldi. Taşkend, Semerkand ve Buhara padişahları saf çekip vuruşamadılar. Büyük şehirler ve dayanıklı kalelere sığındılar. Oğuz Hân, Sayram ve Taşkend'i kendi ele geçirdi. Türkistan ve Endican'a oğullarını gönderdi. Oğlanlar altı ayda Türkistan ve Endican'ı ele geçirip atalarının hizmetine geldiler. Oğuz Hân, zikredilen tüm vilayetlere idareci koyup kendisi Semerkand'a doğru yürüdü. Semerkand'ı alıp oraya da idareci koyup Buharaya, Buhara'dan sonra da Belh'e yürüdü. Belh'ten sonra, Gür vilayetinin üstüne yürüdü.

Kış geldi, günler fena soğudu. Gur vilayetinin dağların epey kar yağdı. Ordu yürümekte zorlanırdı. Oğuz Hân hüküm kıldı ki kimse benden geri kalmasın. Oğuz Hân, Gur vilayetini aldı. Fakat ordu sayısına baktığında epey kişi azalmıştı. Kalanlara onları sordu, kimse bilemedi. Birkaç gün geçtikten sonra, o kişiler hanın hizmetine geldiler. Hân onların ahvalini sordu, dediler ki: "Birçok kişi ordunun arkasından geliyorduk ki, dağın içinde bir gece çok fazla kar yağdı, yürüyemedik. O yere yattık, bütün atlarımız ve develerimiz de öldü. Bahar olduktan sonra, yaya geliyoruz. Hân hüküm kıldı ki, bu gruba Karlık desinler. Bütün Karlık halkı, bu grubun neslindendir.

Oğuz Hân oradan geçip Kâbil ve Gaznin'i aldı, oradan Keşmir'in üstüne yürüdü. O dönemde Keşmir'in padişahının adı, Yağma'ydı. Keşmir'in dayanıklı dağları ve ulu suları çoktur. Yağma buna güvenerek Oğuz Hân'a itaat etmedi. Bir yıl savaştılar, iki taraftan çok kişi öldü. Nihayet, Oğuz Hân Keşmir'i alıp Yağma'yı öldürdü. Hân, Keşmir ordusunu katliâm etti. Uzun bir süre orad durdu, sonra dönüp Bedehşân üzerinden, Semerkand'a geldi, Oradan da Moğolistan'a varıp evine indi.

FASL-I OĞUZ HÂN'IN İRAN ÜZERİNE YÜRÜDÜĞÜ BEYANI

Oğuz Hân, bir yıl yurdunda durup ikinci yıl bütün halka çağrıda bulundu ki, İran'a doğru gidiyorum. İkinci yıl atlandı ve Talaş şehrine geldi. Oğuz Hân'ın ordusunun sonunda, yorulanlar ve geride kalanları alıp getirsin diye adamları vardı. O adamlar ordunun arkasından, evli bir kişiyi alıp Oğuz Hân'ın huzuruna getirdiler. Oğuz Hân, o kişiye neden geri kaldığını sorunca, adam "hatunum hamileydi. Doğurdu. Açlık sebebiyle sütü oğlana yetmedi. Gelirken suyun yakasında gördüm ki, bir çakal bir sülünü yakaladı. Ağaçla çakala vurunca sülünü bırakıp gitti.

Sülünü kebab yapıp hatunuma yedirdim. O yüzden de geç kaldım. Geç kaldığımı farkedenden adamlar da gelip beni bulup getirdiler. Oğuz Hân, fakir ve aç olan bir insanlara at, yemek ve mal verip adama gitme diye "Kal aç" dedi. Kal aç ilinin halkı, şu kişinin neslindendir. Bu vakitte, onlara Halaç derler. Argun ve Arlat da Halaçlardan ayrıldı. Mavraü'n-nehr'de çoklar ve Aymak iline katılıyorlar. Horasan ve Irak'ta da çoklar, onlar Çağatay iline katılıyorlar.

Belh'e ait olan Gur şehrinde oturan Kalaçlardan adı Muhammed, lakabı da Bahtiyar bir pehlivan vardı. Hindistan'ın da Delhi denilen şehrinde Kutbe'd-din diye müslüman bir padişah vardı. Muhammed, bu padişahın hizmetine girdi. Birkaç yıl sonra, ulu bey oldu. Hindistan denilen ülke, bölük bölük birçok yurttan ibarettir. Keşmir yakınlarında, Bihar adlı bir yurt vardır. Kutbe'd-din, Muhammed Bahtiyar'ı Bihar'a ordu başı olarak gönderdi. Muhammed Bahtiyar, Bihar yurdunu aldı.

Bihar'ın gün doğuşunda başka bir yurt vardı. Onun ulu şehrinin adı Lekmir'dir. Lekmir'in doksan yaşında bir padişahı vardı. Bu padişah, dedelerinden atalarından padişahlık görevini almıştı. Muhammed Bahtiyar o yurdu da aldı. Onca yıl toplanan

hazine böylece eline düştü. Lekmir'in demir kazık etrafında büyük bir şehri vardı. Bu şehrin adı Lektuni'ydi. Onu da aldı, hutbeyi kendi adına okutup sikkelerini kendi adını bastırdı. Lektuni şehrini başkent yapıp oturdu. Kalaç ilinden on bin kişi onun yanına geldiler, çok yıllar orada durdular.

Lektuni ile Tibet arası, atlı bir insanın bir gece yatıp varacağı kadar bir yer vardı. Ama yüksek bir dağı ve bir yolu vardı, öyle bir yol ki bir atlı yürür iki atlı yan yana yürüyemez. Muhammed Bahtiyar, on bin atlı ve otuz bin yaya ile o yoldan geçip Tibet'e vardı. Birçok gün sonra Muhammed Bahtiyar vefat etti. Birçok Kalaç halkı toplanıp Şiran denen kişiyi padişah seçtiler. O öldükten sonra, Merdân diye birini padişah yaptılar. Merdân hızlı ve atıcı bir kişiydi. Bir gün bir mecliste oturduğunda, beylerine bakıp dedi ki: "İsfahan'ı filanı sana verdim. Kazvini sana verdim. Horasan, Irak ve Rum'um bütün şehirlerini adlarını saydığı adamları arasında bölüştürdü." Tanrım verse sizlere vereyim demedi. Deseydi kusur olmazdı ama benimdir, sizlere verdim deyip beylerini kendisine karşı tazim kıldırdı.

Bir gün bir şikâyetçi gelip yakınıp dedi ki, "Ben tüccarım, bu gece filan bin paramı hırsız aldı." Merdan ise, tüccara nerenin çocuğu (nereli olduğunu) sorduğunda, adam "İsfahanlıyım" dedi. O vakit Merdan, "Para için sana İsfahan'ın darugalığını (valiliğini) verdim." diye cevap verdi. Divana hüküm yaz dedi. Divan, İsfahan'ın valiliğini tüccarın adına yazıp mühür basıp eline verdi. Tüccar korkusundan söz söyleyemedi. Mecliste oturanlar da, korkularından bir şey diyemediler. Mecliste akıllı bir adam vardı, o dedi ki: "Padişahım, bu adama İsfahan'ın valiliğini verdiniz. Bu adam buradan yalnız başına İsfahan'a varırsa sizin için kötü olur." Bu kişiye çok şey verdiniz, bunca nökeri (kulu, askeri) de oldu. O bedbahta bu sözler iyi geldi. Yüz bin para bağışlayıp öyle gitti.

Başka bir kötülüğü bu ki, Merdan, Kalaçların iyi insanlarını suçsuz yere öldürmeye başladı. Bu yüzden de, ilin bilgeleri toplanıp danışıp Merdan'ı öldürmeye ve İvaz denen kişiyi onun yerine Lektuni tahtına oturtmaya karar verdiler. İvaz da on sene sonra öldü. Ondan sonra o yurt Kalaçlar'ın elinden çıktı, başka bir kişinin eline düştü. Ondan sonra, Kalaçlar nöker (köle) oldular. Kalaçların padişahlığı başından sonuna

kadar elli dört yıl sürdü. Şimdi Kalaçlar hakkında söylediklerimizi bırakalım, bu kadar söyledik yeter.

Oğuz Hân, Talaş'tan geçip Semerkand ve Buhara'ya geldi. Amu suyunu geçip Horasan'a vardı. O çağda İran yurdunun iyi bir padişahı yoktu. Keyûmers ölmüştü, Hûşeng'i de henüz padişah yapmamışlardı. O dönemki duruma Arap müluk't-tava'if denirdi. Manası budur ki, her bir dip ilde bir töre demektir. Türkler o zamana "ev başına kara han" derler. Manası her bir evde, kara kişi han olmuştur. O vakit İran yurdu böyleydi.

Horasan'ı aldı. Horasan'ı geçip Irak-ı Âcem, Irak-ı Arap, Azerbaycan, Ermeni yurdu, Şam ve Mısır'ı aldı. Zikredilen bu vilâyetlerin birçoğunu savaşır birçoğunu da tabi kılarak kendisine bağladı. Oğuz Hân Şam vilayetindeyken bir nökerin eline bir altın yay ve üç ok verdi. Dedi ki" Bu yayı, gün doğuşunda bir çölde kişilerin gelmediği bir yerde toprağa gömüp bir ucunu çıkarıp koy, okları da gün batımı tarafına götür, yayı nasıl koyduysan onları da öyle koy." Adam Oğuz Hân'ın emrine göre hareket edip geldi. Bu vak'adan bir yıl sonra, üç büyük oğlu, Gün, Ay ve Yıldızı çağırıp dedi ki: "Yabancı bir ülkeye gelmişim ve işim çok, elim, kolum av avlamaya yetişmiyor (zamanım ava gitmek için yetmiyor.) Gün doğuşu tarafında, filan çölün avı çokmuş diye işittim, nökerlerinizle birlikte oraya gidin, çok av avlayıp gelin."

Ondan sonra, üç küçük oğlu, yani Kök (Gök), Tağ (Dağ) ve Tengiz (Deniz)'i çağırdı. Ağabeylerine söylediği sözleri söyleyip onları gün batımı tarafına gönderdi. Birkaç gün sonra, büyük oğlanlar, altın yay ve avladıkları bir çok avla hanın huzuruna geldiler. Küçük oğlanlar da, üç altın okla bir çok av getirdiler. Avın etlerine çok etler ve türlü yemekler katıp halkı davet edip yay ve oklarının bulunduğunu söylediler.

Üç büyük oğlan, yayı kırıp kendi aralarında paylaştılar. Üç küçük oğlan ise, birer ok aldılar. Aldıkları vilâyetlerde, yıllar boyu kalıp düşmanları yok edip dostlara aman verdiler. Başı Sayram, ayağı Mısır'a kadar uzanan vilâyetlerin hepsine hâkim koyup kendi yurtlarına gittiler.

OĞUZ HÂN'IN YURDUNA GELİP TOY VERMESİNİN ZİKİRİ

“Oğlanlarım ve halkım ile esen gelip yurduma vardım.” diyen Oğuz Hân, büyük bir toy hazırlıklarını yapıp bir otağ yaptırdı. Bütün ağaçların dışına altın kapladı, la’l, yâkût, zümrüt, firûze ve inci ile süsledi. Bu beyti o evin vasfında söylemişlerdi:

Beyit: Bir ev dikti altından o şehryâr

Ki o ev, felek evinden kıldı âr

Dokuz bin koyun dokuz bin sığır öldürdü (kestirdi), derilerinden doksan dokuz havuz yaptırıp dokuzuna arak, doksanına da kımız doldurttu. Bütün nökerlerini çağırıp getirtti. Altı oğluna çok nasihatler etti, onlara yurtlar, şehirler, iller ve nimetler verdi. Bu beyitleri onun vasfında söylemişlerdir:

Beyit: Oğuz kıldı o toyda zevk-ü sefa

Bu altı oğluna ihsanlar etti

Bunlar (oğlanlar) gösterdiler yiğitlik ve mertlik

Atalarıyla her türlü bilgelik yaptılar (Atalarına karşı bilgelik yaptılar)

Atalarına hep yarlık ettiler bu oğlanlar

Savaş ve vuruş günlerinde, hepsi birer varlık (Bu mısra, evladın savaş günlerinde ve zor durumlarda varlık ve nimet sayıldığını söylemektedir.)

Ondan sonra, Oğuz Han, tüm nökerler ve askerlere, yaptıkları hizmetlere uygun, şehirler, kentler ve nimetler verdi. Sonra oğlanlara dedi ki: “Siz üç büyük oğlan, altın yayı bulup getirdiniz. Onu bozup kendi aralarınızda bölüştünüz. Sizin adının Bozok olsun. Sizlerden olan oğullarınıza da kıyamete kadar, Bozok desinler. Üç oku getiren küçük oğlanlar ve onlardan olanlara da bugünden dünya son buluna dek, Üçok desinler. Yay ve oku bulup getirme işiniz insandan değil, Tanrı’dan oldu.

Bizden önce yaşayan halklar, yayı padişah ve oku elçi olarak bilmişler. O yüzdendir ki, yay oku ne tarafa çekip gönderirse ok, o tarafa gider. Benim ölümünden sonra, Gün benim yerime tahta oturacak. Ondan sonra Bozok neslinden kim padişahlığa layık ise, halk onu padişah kılsın ve dünyanın sonuna kadar Bozok neslinin en iyileri

padişah olsun. “Başkaları sağda otursunlar, Üçoklar da sol olsunlar. Evin solunda otursunlar ve dünya son buluncaya kadar nökerliğe razı olsunlar” diye söyledi.

Oğuz Hân’ın ömrü, yüz on altıya geldikten sonra, oğlanlarını toplayıp epey nasihatler edip dedi ki: “Ben bunca yıl, hânlık ve hükümet ettim, benden sonra, sizleri büyüklerinize karşı saygıya, küçüklerinize karşı da musamahaya davet ederim. Her hangi bir danışma ve tartışma durumunda, sizleri uzlaşmaya davet ederim, çünkü hükümetin sizde bâki kalmasının tek sırrı, uzlaşmanızdır. Ne zaman ki küçükler büyüklere karşı düşmanlık yolunu tutarsa o noktada, hükümet ve yönetime fesat girer ve o zaman hükümet sarsılmaya başlar.”

Oğuz Hân’ın büyüklere, küçüklere verdiği bu nasihatlerden sonra, Gün Hân’a kendi yerine geçmek için ve hükümdâr olmak için emir verdi. Böylece Gün Hân, Oğuz Hân’ın izniyle hükümdârlık tahtına oturup hân oldu.

Oğuz Hân’ın Uygur denen bir taifeden İrkıl Hoca diye bir veziri vardı. O vakitte o vezir (İrkıl Hoca) Oğuz Hân’ın huzuruna varıp Hân’ın kendi el yazısıyla, bir düstur’ül-amel yazmasını arz etti, ki bundan sonrası için (bu dönemden sonrası için), herkes kendi yerinde ve kendi makamında, istediğini yapmasın ve bu düstur’ül-amel herkesin ortak kılavuzu olsun. Oğuz Hân bu amaç için bir düstur’ül-amel yazıp üstüne mühür bastı. Gün Hân, Ay Hân ve Yıldız Hân’a verdi, ki kıyamet gününe kadar kendileri ve evlatları kullanarak hânlık ve hâkimlik yapsınlar. İrkıl Hoca, bu düstur’ül-ameli kendi yanında sakladı. Oğuz Hân yüz on altı yaşına geldiğinde vefat etti ve onun yerine Gün Hân, hükümetin başına geçti.

FASL-I OĞUZ HÂN’IN OĞULLARI; GÜN HÂN, AY HÂN, YILDIZ HÂN

Gün Hân hükümetin başına geçtikten sonra, babasının veziri İrkıl Hoca’yı çağırıp onunla nazikçe davranıp İrkıl Hoca ile danıştıktan sonra, babası Oğuz Hân’dan kalan bazı gizli yadigârları kardeşleri arasında paylaştı. Böylece Gün Hân, hizmetkârlık ilkelerini yerine getirdi. Gün Hân çok yiğit ve adil biriydi. Gün Hân’ın dört oğlu vardı: Kayhân, Bayat, Ala Koylı, Kara Öyli. Gün Hân birkaç yıl hükümdârlık yaptıktan sonra, saltanat makamı Ay Hân’a geçti ve Ay Hân’dan dört oğul oldu: Yazır, Yafır, Dodurga, Bedilî. Birkaç yıl geçtikten sonra, hilafet Yıldız Hân’a geçti. Yıldız Hân son derece

savaşçı ve yiğit biriydi. Oğuz Hân zamanında, Hân'a tabi olan tüm memleketler, Yıldız Hân'a da tabi oldular.

Yıldız Hân'dan sonra, Gün Hân'ın oğlu, Kayı Hân tahta geçti. Kayı Hân, birkaç yıl hükümdârlık yaptıktan sonra, oğullarından birkaç kişi sırayla saltanat makamına geçtiler. Bu konu hakkında detaylı bilgiyi yeri geldiğinde vereceğiz. Ondan sonra, Yıldız Hân'ın en büyük oğlu yani Afşar Hân hükümdârlık makamına geçmiştir. Afşar Hân'dan sonra, hükümdârlık, onun oğluna geçti ve dünyanın sonuna kadar Afşar Han'ın neslinden evlatlar farklı dönemlerde hânlık ve hâkimlik yaptılar. Afşar Hân'dan sonra, Afşar Hanedânından başka kimseye saltanat nasip olmadı.

Yıldız Hân'dan dört oğul oldu: Afşar Hân, Kızıl, Karkın, Begdili. Oğuz Hân'ın Kök (Gök), Tağ (Dağ), Tengiz (Deniz) evlatlarından hiç birine dünyanın sonuna dek, hükümdârlık, hânlık ve serverlik yetişmedi ve doğruyu Allah'tan başka kimse bilmez. Oğuz oğlu Kök'ten dört oğlu oldu: Bayındır, Becene, Cebni, Çavudmır. Oğuz oğlu Tağ'dan dört oğlu oldu: Salur, Eymür, Alayutlı, Üregir. Oğuz oğlu Tengiz'den dört oğlu oldu: İgdir, Begdüz, Avra, Kınuk. Bunlardan başka bir de Oğuz Hân'ın kumadan oğlanları vardı ki, bazıları İran'da bazıları da başka yerlere yerleşip yaşadılar.

Kumadan olan oğlanların sayısı yirmi dördttür: 1. Köne. 2. Turbatlı. 3. Giraylı. 4. Sultanlı. 5. Oklı. 6. Köli. 7. Sevincli. 8. Horasanlı. 9. Yurtçı. 10. Camcı. 11. Torumçı. 12. Kumı. 13. Surh. 14. Kozcık. 15. Suvarcık. 16. Karaca. 17. Kazgurt. 18. Kırgır. 19. Teken. 20. Lala. 21. Mürdeşuy. 22. Sayır. 23. Karcım. 24. Berci. O yirmi dört oğlan, her yere yayıldılar ve Aymak taifesi (kavmi), o nesildendir. Aymak kelimesinin manası, boy, taifedir. Bazı nüshalarda zikredilmiştir ki, Kırgızlar ve Kalmuklar bu yirmi dört oğlanın neslindendirler ve ondan sonra, birçok boy Aymak olarak adlandırıldı ve bu dönemde her taife yeni bir lakap almıştır.

Kün hân, hükümdârlık makamına geçtikten sonra, Oğuz Hân'dan kalan kızıl evi inşa edip o evde halka bir toy verdi. Oğuz Hân'ın sülalesinden gelen tüm kişileri (Oğuz Hân'ın tüm torunlarını) o eve çağırıp Oğuz Hân'dan kalan düsturu'l-amel'e göre her birinin yeri ve payını, kuşu ve damgasını belirledi. Böylece o yirmi dört oğlandan-ki Oğuz Hân'ın öz evlatlarıydı, fakat kumalardan doğmuşlardı- on ikisi at tutup on ikisi de

eşikte durup hizmet ettiler. Oğlanlardan on ikisi, kızıl evde, Kün Hân'ın onlara belirlediği yerlerde oturdular. O vakitte, Kanglı, Karluk, Kalaç, Hargun, Hıtay ve Naymanlar Oğuzlarla işbirliğine girip bir oldular.

Hargun'un anlamı budur ki, Oğuz Hân'ın zamanında, bir kişi ailesiyle birlikte, ordudan geri kalmıştı, Oğuz Hân ve ordusu yurtlarına vardıktan sonra, o kişi ile ailesi onlara yetişti, hal ve durumunu Oğuz Hân'a arz etti. Oğuz Hân ise, ona Hargun lakabını verdi. Moğolcada çok kullanıldığı için, Hargun ismi Arguna dönüştürüldü ve Argunların aslı, Oğuz Hân-ı Türkmen'in aslı ile birdir.

Hıtay kelimesinin anlamı budur ki, Oğuz Hân, Hıta bölgesine ordusuyla birlikte vardığında, büyük zaferler elde edip oradan Mısır vilâyetine gitmeye karar verdi. Oğuz Hân'ın ordusundan bir kişi, Hıta bölgesinde kaldı. Olaydan yıllar geçti, bu kişi bir gün Oğuz Hân'ın yanına gidip hâl ve durumundan hân'a haber verdi, o zaman Oğuz Hân ona Hıtay olarak ad verdi. Böylece, Hıtay taifesi, Oğuz iline mensuptur.

Kün Hân, o toyda, kızıl evde, bütün Oğuz evletlerinin yeri ve payını belirledi ve bu yer ve payın bölüştürülmesi çok detaylıdır.

FASL-I OĞUZ EVLATLARININ ORUN VE ÜLÜŞ ALMALARI

Kün Hân, kızıl evdeki törende, pay olarak kelle ve uçayı aldı, o günden bugüne hânların ülüşü bu şekildedir. Vezir, İrkıl Hoca, eşikte oturdu. Onun Oğuzlara yaptığı onca hizmetini göz önünde bulundurarak ona pay olarak, döşü koydular. Aymak ve Agar boyları vezir, İrkıl Hoca'nın neslindendirler ve İrkıl Hoca, Uygur ilindendir. Aymak ve Agar boyları, Kün Hân'ın oğlu Kayı Hân'dan sonra, ülüş kazanmaya başladılar. Fakat oturdukları yer eşik olarak belirlendi. Kün Hân'ın sağında oturan ulu oğlu Kayı Hân'a ülüş olarak sağ aşıklı (hayvanın dizine yakın bir bölgesi) düştü. Bayat onu doğradı, Surh at tuttu. İkinci sırada Ala Koylı oturdu, onun payı kara ilik oldu. Kara Öyli onu doğradı, Lala at tuttu. Üçüncü sırada Ay Hân'ın büyük oğlu, Yazır oturdu. Onun payı hayvanın başı oldu. Yafır onu doğradı, Kumı at tuttu.

Altıncı sırada, Ay Hân'ın küçük oğlu, Dodurga oturdu. Onun payı omaca oldu, Begdili doğradı, Mürdeşüy at tuttu. Dördüncü sırada, Yılduz Hân'ın büyük oğlu, Afşar

Hân oturdu. Onun payı sağ uyluk oldu, Kızıl doğradı, Torumçı at tuttu. Beşinci sırada, Yılduz Hân'ın küçük oğlu Begdili oturdu. Onun payı, yargın oldu. Kargın doğradı, Karaca at tuttu ve o kızıl evde, Kün Hân'ın sağında oturup payını alan halkın durumu bundan ibaretti.

Kün Hân'ın sol tarafında oturup payını alan halk ise şunlardır: Kün Hân'ın yanında, onunla aynı sırada Kök Hân'ın büyük oğlu, Bayındır oturdu, onun payı da sağ yan baş oldu. Beçene doğradı, Kırgır at tuttu. İkinci sırada, Kök Hân'ın küçük oğlu, Çavdır oturdu. Sol yan baş onun payı oldu. Çebni doğradı, Karcım at tuttu. Üçüncü sırada Dağ Hân'ın büyük oğlu Salur oturdu. Onun payı, sol aşıklı oldu. Eymür doğradı, Kalaç at tuttu. Dördüncü sırada da Dağ Hân'ın küçük oğlu, Alayuntlı oturdu, ona da sol omaca pay oldu. Üregir doğradı, Teken de at tuttu. Beşinci sırada Tengiz Hân'ın büyük oğlu, İğdir oturdu, sol kara ilik ona pay oldu. Begdüz doğradı, Kunuk at tuttu. Altıncı sırada da Tengiz Hân'ın küçük oğlu oturdu, sol yan başı pay aldı. Horasanlı doğradı, Sayar at tuttu.

FASL-I OĞUZ HÂN'IN ASIL YİRMİ DÖRT TORUNUNUN ASLARI, KUŞLAR VE DAMGALARIN ŞEKLİ

(Bu bölümde, tıpkıbasımda bulunan kuşlar ve damgaların resimlerine yer vermemiz mümkün olmadığından dolayı, çalışmamızın Ekler Bölümünde, bu damgalar ve simgelerin görüntüleri, tıpkıbasımdan alınarak sunulacaktır.)

1. Kayı muhkemdemektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Şunkar'dır.
2. Ala Konılı muvafık demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) köykenek'tir.
3. Kara Öyli, hayırlık ve hayriyâtlık demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Göbek sarı'dır.
4. Yazır, iller ağası demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Turumtay'dır.
5. Yafır, halkı yıkmak demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Kırgu'dur.

6. Dodurga, yurt almayı bilen demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Karçagay'dır.
7. Beydili, bir araya gelmek demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Köçüken'dir.
8. Afşar, bir savaşı, bir işi çabuk işleyen demektir ve dağı (şekli) bir evin eşiği gibidir:
Can-veri (kuşu) Cürre laçın'dır.
9. Kızık, pehlivan ve ordunun başı demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Serinçe'dir.
10. Begdili (Bigdili), salahiyetli ve sözü hürmetli demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Behrin'dir.
11. Karkın, devletli ve nimetlere doymuş demektir ve dağı (şekli) budur.
Can-veri (kuşu) Sübürtkey'dir.
12. Bayandur, mal ve varlık sahibi demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Laçın'dır.
13. Becene, her işte sıkı kalmak demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Ala Toganak'tır.
14. Çavdır, namûslu demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Bugdaynık'tır.
15. Cebni, Bahadır demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Hümay'dır.
16. Salur, kılıçlı demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Bürküt'tür.
17. Eymür, beylik demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Encarı'dır.
18. Alayutlı, ala ata sahip demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Yagalbay'dır.
19. Üregir, iyi iş yapan demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) nıku'dur.
20. İgdir, ulu, büyük demektir ve dağı (şekli) budur:
Can-veri (kuşu) Karçıgay'dır.

21. Begdüz, hizmetkâr demektir ve dağı (şekli) budur:

Can-veri (kuşu) İtalgu'dur.

22. Ava, yüksek rütbeli, yüksek makamlı demektir ve dağı (şekli) budur:

Can-veri (kuşu) Tuygun'dur.

23. Kunuk, aziz demektir ve dağı (şekli) budur:

Can-veri (kuşu) Karçıgay'dır.

OĞUZ HÂN'IN İLLERİNİN AHD KILMALARININ ZİKİRİ (AHİD KILMAK: SÖZLEŞMEK)

Hân tüm halkına dedi: Eğer bir, on, yüz veya her ne kadar davar (koyun, deve, her hangi bir hayvan) keserseniz, aileniz, kullarınız ve yardımcılarınız arasında söylendiği gibi paylaşıp yiyin. Ondan sonra dedi ki eğer bir gün, günahkâr birine denk gelirsiniz, o kişi, hânın yakınında, ya da uzağında otursa, her kim olursa olsun, hânın oğulları, torunları ve beyleri ona kol kanat gemesinler, ona destek çıkmassınlar. Eğer böyle bir suçluya, bir kişi destek çıksa o zaman destek çıkan adamı hânın eşiğine getirip iki parçaya bölmek gerekmektedir ta ki görenler ve duyanlar ders alsınlar.

Hân ayrıca, "Oğuz neslinden ve Bozok oğullarından tek bir kişi padişah olmalı ve iki padişah seçilmemeli. (iki kişi hânlık makamına yükseltilmemeli)." dedi. Çünkü hân bir olursa ilin durumu düzelir, il düzene girer, ama hân iki olursa il bozulur. Nasıl ki, bizden önceki bilgiler söylemişler, bir kına iki kılıç sığmaz, bir hatunu iki erkek alıp oturamaz ve bir yurttaki iki töre olmaz.

Böylece büyük bir kâğıda sözleşmeyi (ahitnâmeyi) yazıp Kün Hân başta olmak üzere, tüm oğulları, beyleri, halkın bilgeleri ve yiğitleri ahitnâmeye isimlerini yazıp ant içtiler ki, bu dünya son bulana dek bu ahitnâmede yazılan sözlerden dönmeyiz. Eğer bizim çocuklarımız, helâlzâde olurlarsa, bu sözleşmede yazılan sözleri okuyup dünyanın sonuna kadar uygularlar, eğer ki bizim çocuklarımız haramzâde olup yurdun düzenini bozalım deseler de, bu ahitnâmede yazılanları uygulamazlar.

Böylece tüm beyler sözleşmeye isimlerini yazıp mühürlerini bastılar. Ahitnâmeyi Kün Hân'ın hazinesine (kasasına) koydular. Oğuz Hân vefat ettiğinde, oğlu Kün Hân, yetmiş yaşındaydı. Oğuz Hân'dan sonra da Kün Hân, yetmiş yıl adaletli bir

şekilde hükümdârlık yaptıktan sonra Hakkın rahmetine kavuştu. Onun yerine, Ay Hân hükümdarlık makamına geçti, fakat Ay Hân zamanında, hırsızlık çok yaygın oldu. Her kes kendi taifesinde bile hırsızlık yapmaya başladı, kimse hükümdârı dinlemeyip halk kâfirlik, başkaldırı ve isyan yolunu tuttular.

FASL-I YILDUZ HÂN-I GİTİSİTÂN

Yılduz Hân saltanat tahtına oturduğunda, halkını o güne kadar hayatlarına hâkim olan karanlıktan çıkardı. Halkın gözü, aydınlık oldu. Çevredeki beyler, hediyelerle birlikte, Yılduz Hân'ın hizmetine geldiler. Hân'a itaat etmeye hazır olduklarını, hânın adaletinden dolayı minnettâr olduklarını söyleyip ant içtiler ki, Yılduz Hân'ın hizmetinden çıkmazlar. O dönemde, günden güne, memleket ve halk gelişme yolunda ilerlediler.

Yılduz Hân, orta boylu, büyük yüzlü, çatma kaşlı ve yüksek âvâzlı biriydi. Yılduz Hân'a Al Hân diye lakap verilmişti. Sebebi de buydu ki, Yılduz Hân çok heybeli bir hükümdârdı, ona bir şeyler arz etmek isteyenler, eğer doğrudan doğruya hükümdârın karşısına çıkıp dertlerini anlatmaya girişseydi, hükümdârın heybetinden dolayı kendilerinden geçerlerdi. O yüzdendir ki Yılduz Hân'a Al hân olarak lakap verildi. Oğuznâmelerde böyle rivayet edilmiştir ve Yılduz Hân, uzun yıllar hânlık ettikten sonra, Hakkın rahmetine kavuştu.

KÜN HÂN'IN BÜYÜK OĞLU KAYI HÂN'IN ZİKİRİ

Kün Hân öldükten sonra, Oğuz Hân'ın torunları ve ilin bilgeleri toplanıp Kayı Hân'ı hân olarak seçtiler. Kayı Hân, babası gibi adaleti yerine getirip yirmi üç yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat etti.

DİB BAKÛY'UN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Kayı Hân'ın oğulları çoktu, bir oğluna büyük atasının adı, Dib Bakûy Hân'ın adını koydular. Büyük, küçük, herkesin oy birliğiyle Dib Bakûy hükümdâr seçildi. Günlerden bir gün, Bib Bakûy, halk arasında Oğuz Hân'ı gören biri var mı diye sordu. Salur ilinden Ulaş adlı biri var, dediler. Dib Bakûy, Ulaş'ı getirmek için adam gönderdi. Ulaş geldikten sonra, Dib Bakûy, Oğuz Hân'ın yurtta kalınca neler yaptığını, askerlere,

dostlara, düşmanlara nasıl muamele ettiğini sordu. Ulaş bildiklerini söyledi. Dib Bakûy, Ulaş'a hediyeler verip onu evine gönderdi.

Dib Bakûy Hân'ın büyük beyleri, Yazır ilinden Alayın ve Arlan, Beyik Depelü ilinden Tekeş ve Başı Bey ve Baygu Beg ve bayandur illerinden de Kâbil Hoca idiler. Hân bir gün ava gittiğinde, attan düşüp yan baş kemiği kırılıp öldü. Kozı Yavı adlı bir oğlu vardı, onu padişah yaptılar, otuz yıl padişahlık yaptıktan sonra vefat etti. Bu sefer Kozı Yavı Hân'ın oğlunu padişah olarak seçtiler. Onun vezirleri, eymür ilinden Kerünçek, Salur ilinden Tabak, Taşkı Salur'dan Enkeş ve onun oğlu Ötken ve onun oğlu Kul Sarı üç arka vezir oldular. Yüz yirmi yıl hânlık yapıp öldü.

FASL-I BEYAN-I AFŞAR HÂN-I SAHİP KIRAN

Yılduz Hân'ın büyük oğlu, Afşar Hân, saltanat makamına geçtiğinde, İzed Te'âlâ, sonsuz ilgi kapılarını ona açtı ve Afşar Hân'ı yıllar boyunca halka hâkim etti. Afşar Hân'ın döneminde, halk huzur ve mutluluğa kavuşup Yılduz Hân'dan sonra katlandıkları zulüm ve sıkıntılardan kurtuldular. Afşar Hân'ın hâkimiyetiyle birlikte, halkın hayatından keder ve kaygı kalkıp bütün eyaletler, uluslar, fakirler ve garibanlar memnuniyet ve sevince ulaştılar. Halk Afşar Hân'ın saltanatıyla birlikte başlayan bu mutluluk ve huzuru kutlamak için, bütün illerde toylar düzenleyip hoş vakit geçirmeye baktılar. Afşar Hân, kendisi de, toylar düzenleyip büyük, küçük, herkesi bir araya getirip at koşturup altın ve gümüş paralar atmaya emir verdi. Afşar Hân'ın savaşçılık, padişahlık ve dindarlık konusunda eşi benzeri yoktu ve savaşlarda kimse ona karşılık veremezdi.

Afşar Hân, güzel yüzlü, orta boylu, çatma kaşlı, uzun parmaklı ve yüksek sesli biriydi, kaş çokluğundan ona Tekelük Hân da denirdi. Doğru rivayetler vardır ki, Afşar Hân'ın on oğlu olmuştur. Beyik Depe Hân ki Afşar Hân'dan sonra hükümdâr oldu ve Beyik Depe halkı onun neslindendir. Eriş Beg ki Erişli halkı onun neslinden peyda oldu. İslam Beg, Kündüz Beg, Şamlı Beg, Tatar Beg, Kasım Beg, Âçı Beg, Ünsan Beg ve Ahmed Beg.

Âçı Beg'den Öçi Beg dünyaya geldi ve başka her bir oğlandan da başka çocuklar dünyaya gelip her biri bir vilayette hâkim oldu. İslam Beg'in neslinden İslam halkı

ortaya çıktı. Şam Beg neslinden Şamlı, Papar Beg neslinden Paparlı, Kasım Beg neslinden Kasımlı, Ahmed Beg neslinden Kuteh Ahmedli ve Açı Beg neslinden de Açılı halkı peyda oldular. Böylece, Afşar hanedanı, söz konusu olan bu on oğlanın neslinden gelip Afşarların büyük babası da Afşar Hân'dır.

Afşar oğulların sülalesinden bugüne dek süregelen bazı topluluklar var ki, Moğolca'da (Moğol dilinde) her biri için uygun lakaplar seçilmiş ve hepsinin soyu Afşar Hân'a dayanır ve Hak Te'âlâ bu oğlanların neslinden gelenlere hilafet ve hükümdârlık nasip eyledi.

Afşar Hân hükümdârlığa başladığında, önce Batı'ya doğru gidip orada birçok şehir ve kasabayı ele geçirdi. Dinsizlik ve Hak Te'âlâ'ya isyan yoluna girenleri, dinsizlik ve uygunsuz davranışlardan men' etti. İnhiraf yolunu tutanlarla savaşıp onların sayılarını azaltıp oradan fetih amacıyla Şam'a yöneldi. O bölgeleri de ele geçirip oraların halkını da kendisine bağladı. Ondan sonra Rûm topraklarına vardı. O zamanlarda, Alâü'd-devle, Rûm'un valisiydi.

Afşar Hân, büyük ordusuyla Rûm vilayetine vardığında, Rûm halkı, olaydan haberdâr oldular. Rûm Hânı Rulyet, Afşar Hân'ın ordusunun durumunu öğrenebilmek için, casuslarını görevlendirdi. Casuslar ise, Afşar Hân'ın padişahlık tahtına oturup saltanat tacını başına taktığı an itibariyle sürekli farklı yerleri fethetmekle meşgul olduğuna ve bütün bu fetihlerde son derece başarılı olduğuna, şimdi de Rûm'u fethetmek için kararlı olduğuna dair, Rûm Hânı'na haber getirdiler.

Rûm sultanı, ordusunu, Afşar Hân'ın ordusuyla savaşmak için hazırladı. Fakat casuslar bu sefer Rûm sultanına, "Bizim bütün cemiyetimiz, o büyük padişahın ordusuna karşı, Ümman'ın karşısında damla misali, ya da güneşin ışıklarına karşı küçük bir kıvılcım misalidir." diye örnek vererek Rûm sultanı çok üzüldü, Tanrı Te'âlâ ile münâcât edip Afşar Hân'ın büyük ordusundan ona sığınıp savaş planını iptal etti. Şehrin zenginleri ve büyüklerinden Afşar Hân'a elçi gönderdi, karındaşlık ilişkilerini öne sürüp epey hediyeler Afşar Hân'a verdi. Nihayetinde, Rûm vilayetinin, Afşar Hân'a tabi olmasına karar kılındı. Afşar Hân, ordusu, ailesi ve Rûm sultanından aldığı epey nöker ve hediyelerle birlikte Tebriz vilayetine geldiler.

Afşar Hân, Rûm Sultanı, Kayı evladına hüküm verdi ki, Rûm ahalisine vali olup hükümet etsin ve Kayı evladının hayatı ve hanlık olayları yeri geldiğinde beyan olunur. Afşar Hân, Tebriz vilayetine gelip çadırlarını o şehirde kurup birkaç gün orada ikamet etti. Sonra oğlu, Beyik Depe'yi Tebriz'in Hân'ı olarak seçip diğer oğlanların her birine de hânlık yapabilecekleri vilayetler verdi ve böylece bütün İran ve turan topraklarını oğulları arasında bölüştürdü.

Ondan sonra, Afşar Hân kendisi Irak memleketine yöneldi. Irak'ın başkenti, Sıfahan'a vardı. Gördü ki Sıfahan'ın havası ve durumu çok iyidir, o sebepten dolayı o başkentte (sıfahan'da) yıllarca durup ikamet etti. Hatta kalan ömrünü o başkentte geçirip o memlekette öteki dünyaya göç etti. Afşar Hân'ın padişahlık ve hânlık dönemi, yetmiş yıldır. Afşar Hân'dan sonra, padişahlık ve hânlık oğlu, Beyik Depe Hân'a geçti, o da yıllarca padişahlık yaptıktan sonra, vefat edip onun yerine de oğlu Mengli Hân (Toylı) geçti. Huzur ve feragat ile geçen Mengli Hân'ın (Toylı Hân'ın) hükümdârlık dönemi bittikten sonra, onun oğlu saltanat tahtına oturdu. Babasının adını taşıyan Toylı Hân da, kırk yıl hükümdârlık yaptıktan sonra, ecele karşı gelemeyip bu fanî dünyadan bakî dünyaya gitti (vefat etti).

Toylı Hân'dan sonra, onun oğlu Kızık Hân hükümeti ele aldı. Kızık Hân'ın da bir oğlu vardı; Onun adının geleneğe uygun Afşar Hân koydular. Babasının vefatından sonra, Kızık oğlu Afşar Hân tahta geçti ve Tanrı Te'âlâ ona bir oğul keramet eyledi. Onun adını Şahruh koydular. Şahruh Hân saltanat makamına kâim oldu ve Şahruh Hân'dan olan oğlanlara yeri geldiğinde tek tek detaylı bir şekilde yer vereceğiz. Afşar Hân ve onun evlatları ve hüküm sürdükleri dönemlerden detaylarıyla bahsedecek olursak başka taifelere sıra gelmez. (Burada yazar Afşar Hân ve onun sülalesinden saltanat tahtına oturanların sayı bakımından çok fazla olduklarını ve dolayısıyla hepsine detaylı bir şekilde değinilecek olursa başka taifelere sıra gelmeyeceğinden bahsetmektedir. Bu ise, yazarın Afşar Hân ve sülalesine karşı olan olumlu yaklaşımını göstermektedir.)

Afşar Hân vefat ettiğinde, Oğuz Hân'ın altı oğlu, yani Kün, Ay, Yılduz, Kök, Tağ, Tengiz hepsi ona itaat edip ona tabî idiler. O huzurlu günler geçtikten sonra, Oğuz

Hân'ın oğulları arasında tartışmalar ve kavgalar başladı. Kün, Ay, Yılduz Hân'ın evlatları bir araya gelip bir cephe oldular. Kök, Tağ ve Tengiz Hân'ın evlatları da bir cephe olup savaş için, birbirine karşı saf çektiler.

Bu haber, Tebriz hükümdârı Beyik Depe'ye duyuruldu. Beyik Depe Hân, büyük bir ordu toplayıp Kün, Ay ve Yılduz Hân'ın evlatlarının yardımına geldi. Dolayısıyla Kök, Tağ ve Tengiz oğullarında karşılık vermek için güç kalmadı. Bu grup, Beyik Depe ve Kün, Ay, Yılduz Hân'ın evlatlarına karşılık veremedikleri için, kaçmaya karar verip hayatları boyunca bir mahalleden bir mahalleye gidip uygun yerlerde bir süreliğine kaldılar. Böylece Kök, Tağ ve Tengiz evlatlarının hayatları kaçarak vadiler ve çöllerde kalarak geçti.

Bu sırada, Kün, Ay ve Yılduz Hân ve Kün Hân'ın büyük oğlu Kayı Hân ve onun neslinden gelen tüm evlatlar, Beyik Depe Hân'ı, hân olarak seçtiler (hânlık makamına yükselttiler). Beyik Depe Hân ise, Tebriz ve Isfahan'da yıllarca hânlık yaptı. O günlerde üç büyük oğlun evlatları Selaha'd-din olarak lakap aldılar. Ondan sonra Selaha'd-din evlatları birlik olup dünyanın sonu gelene dek birbirine destek oldular. Bu zamanlarda Afşar Hân'ın kardeşi, Kızıl Beg, ilin beyiydi. Onun bir oğlu oldu, onun adını Fûlâd koydular. Fûlâd taifesi, Kızıl Beg'in neslindendir.

Afşar ili, çok büyük ve çok iyi bir il oldu. Bu iyilik ve güzellikler nedeniyle, başka illere tabî olan halk onlardan ayrılıp Afşar iline katıldılar. Bu insanlar Afşar ilinde iyilikler ve güzelliklerle karşılandıkları için bir daha da bu ilden ayrılmadılar. Avan taifesi, Afşarlara katılan bu halklardan biridir. Sevinç Hoca adlı biri de Afşar iline katılıp Afşar ilinde Sevinç Hoca olarak adlandırılan grup böylece ortaya çıktı.

Afşar Hân'ın asrında, Fahre'd-din diye biri vardı, bu kişi hizmetkârlık ve zekâsıyla biliniyordu. Afşar Hân onun hizmetkârlığını gördükten sonra, onu vezir yaptı. Fahre'd-din uzun yıllar Afşar ilinde vezirlik yaptı. Afşar ilinde Fahre'd-din adlı bir topluluk oluştu ki bu vezirin neslindendirler. İnşallah bundan sonra Yılduz Hân oğlu Afşar Hân'ın evlatları zikredilecek ve Kayı Hân evlatlarından hân ve bey olan birçok kişiden bahsedilecektir.

GÜN HÂN OĞLU KAYI HÂN'IN EVLADI VE HÜKÜMET-İ KOZI YAVI HÂN'IN BEYANI

Kozı Yavı Hân, Kayı Hân'ın oğludur. Kozı Yavı Hân, Rûm vilayetinde hükümdârlık makamına geçtiğinde, onun iyiliğinden dolayı bütün halk mutlu ve mes'ut olup gece gündüz bu hükümdârın sonsuz olması için dualar etmeye başladılar. O günlerde her şey gayet yolundaydı, sanki bahar günüydü ve toplumsal durumlar gelişme ve güzelleşmeye doğru ilerliyordu. Kozı Yavı Hân, savaşçı, dirayetli ve bilge bir hükümdârdı. Ne zaman ki bir grup nankörlük edip hükümdâra karşı başkaldırıysa, Kozı Yavı Hân büyük ordusuyla onun üstüne yürüyüp itaat etmeye mecbur kıları. Dolayısıyla haramîlerin hiç biri, Kozı yavı Hân'ın hükümdârlık döneminde, başkaldırmaya ve doğru yoldan çıkmaya cesaret edemezdi.

İşte bu dönemde, Kün Hân oğlu Kayı Hân, Kozı Yavı ile birlikte tüm evlatlarını Rûm vilayetinde toplayıp her birine Rûm vilayetinden bir bölge verdi. Sonra da her birini ona verdiği bölgeye hâkim olarak göndererek uzun yıllar mutluluk ve huzurla zaman geçirdi. Ondan sonra, Sultan Keykûbad ile Kozı Yavı Hân, savaşmaya karar verip uzun süre savaştıktan sonra iki taraftan epey kişi öldü. Epey kanlar döküldü. Nihayet Sultan Keykûbad, Kozı yavı Han'a galip geldi. Bir gece vakti Kozı yavı Han, kaçmaya fırsat buldu. Yavı Kozı Hân, Kayı evladıyla Rûm vilayetinin başkentinden çıkıp Selaha'd-din iline katılıp orada serdar (ordunun başı) oldu. O vakitte Kök Hân oğlu Becene ile Tağ oğlu Salur, her biri kendi illerinde baş idiler.

Kozı Yavı Hân o eyaletle katıldıktan sonra, bir zaman geçtikten sonra, o eyaletler arasında kavga ve savaş başladı ve böylece aralarında bir tefrika (ayrılık) gerçekleşti. İnşallah Kayı evladının maceralarına değindikten sonra, ayrılan eyaletlerin akıbetine de detaylı olarak yer vereceğiz.

Kozı Yavı Hân, Rûm vilayetini terk edip gittikten sonra, Keykûbad Samanî Rûm'a hâkim oldu. Rûm halkı ise ona itaat etmeye başladılar. Böylece Rûm hükümeti uzun yıllar için Kayı evlatlarından alınıp Samanîlerde kaldı. Selçukluların ortaya çıkmasıyla birlikte, Rûm vilayetinin hükümeti tekrar Kayı Hân evlatları için mümkün oldu.

Al-i Selçuk'un olayı böyledir; Kayı halkı arasında Selçuk adlı bir kişi vardı. Rûm padişahın veziri, Selçuk'u kendi oğlu okudu. Vezir vefat ettiğinde, Rûm padişahı Selçuk'u vezir yaptı. Selçuk uzun süre vezirlik ve hizmetkârlık yaptı. Selçuk, vezirlik yaptığı sürece halk adalet ve mutluluk içinde yaşadı, her kes Selçuk'tan son derece memnundu. Yıllar sonra, Rûm padişahı vefat ettiğinde, büyük küçük her kes toplanıp Selçuk'u padişah olarak seçtiler. Ondan sonra, Rûm hükümeti tekrar Kayı halkına döndü.

Selçuk'un iki oğlu vardı; Birisi Alp Tuğral Hân, küçük olan da Çakır Beg'di. Büyük oğlan Alp Tuğral çok savaşçı ve tevekküllü idi, o yüzden Tekkelü, Selçuk'un neslindendir. Tekkelü kelimesinin aslı Tevekküllüdür ki Moğolca'da Tekkelü olarak değişmiştir. Sultan Osman Hân, Sultan Murad Hân, Sultan Melik Şah ve Yıldırım Bayezid Hân ve Sultan Or Hân Tekkelü'dürler ve bugüne dek Tekkelülerden kim hân ve bey olduysa, o kişinin evladıdır. Çakır Beg'in neslinden Sultan Süleyman Şah, Saru Bakî Beg ve Sultan Selim Hân gibi şahsiyetler çıktı, ki bunlara Oğuz Hânlı denmektedir ve bunlar Kayı evlatlarıdır ve Rûm şehrinde kim padişah olduysa bu evladın sülalesindendir ve Allah gerçekleri her kesten daha iyi bilir.

OĞUZ HÂN İLİNİN YURTLARI, OĞUZ BOYLARIN BU YURTLARDA KAÇ YIL VE NASIL OTURDUKLARI VE TÜRKMEN ADINI NASIL ALDIKLARINA DAİR

Oğuz Hân'ın sülalesinden Oğuz Hân'dan Kozi Yavı Hân'a kadar nasıl söz ettiyse öyledir. Şimdi Tanrı izin verirse İnal Hân'ı anlatalım. İnal Hân zamanıyla ilgili ne dediysek hepsi doğrudur, içinde hiç yanlış bilgi yoktur. Fakat Kozi Yavı Hân ile İnal Hân'ın arasında dört bin yıl vardı, oradandır ki Oğuz Hân'ın zamanını Keyûmers'in zamanıyla bir biliriz.

İnal Yavı Hân'ın veziri ve vekili, Kayı halkından Korkut Ata idi. O bizim peygamberimizin analarının küçük kardeşi Abbas'ın oğulları, Bağdat şehrinde, beş yüz yıl padişahlık kıldılar. Korkut onların zamanında idi. Keyûmers ile Abbas oğullarının arasında, beş bin yıl vardır. Kozi Yavı Hân, Oğuz Hân'ın beşinci oğludur. Artık siz hesap edin, Kozi Yavı Hân'la Korkut Ata'nın hânı, İnal Hân arasında kaç bin yıl vardır.

Şimdi biz bu söylenen dört bin yılda, bir bir ve ad ada kimin olduğunu ve kimin olmadığını bilmiyoruz. Olayları parça parça ve tek tek bilmesek bile, baştan sona kadar genel şeklini biliyoruz. Söyleyelim: Oğuz ilinin yurtlarının gün doğuşu Isıg göl ve Almalık ve kiblesi Sayram ve Kazgurt dağı ve Karacık dağı ve Temür Kazuk Uluğ dağı ve Kiçik dağı ki bakırın kaynağıdır. Oğuz ilinin yurtlarının gün batışı, Sir suyunun ayağı, Yengi Kent ve Kara Kumdur. İşbu söylenen yerlerin içinde ve üzerinde dört bin, beş bin yıl oturdular ve hangi boyun sayısı daha çok olsa, o boydan padişah seçtiler.

Örneğin Kayı boyundan bir kişi padişah seçilip Kayı boyu, Bayat boyu ve beş altı boy daha ona katılırlardı. Salur boyundan bir kişi padişahlık makamına yükseltildi, Salur boyu, Eymir boyu ve daha birçok boy ona katılırlardı. Selaha'd-din ilinden bir kişi padişah olup Afşar, Kırkıl, Begdili, Karkın, Yafir ve birçok il ve sayısı az olan boy ona katılırlardı. Yazır boyundan bir kişi padişah olup sayısı az olan boylar ona katılırlardı. Böylece sayısı çok olan boylardan padişah seçilip sayısı az olan boylar, seçilen padişaha katılırlardı (sayısı az olan boylar, sayısı çok olan boylara tabi olurdu.) Gâh altı yedi, gâh da üç ya da dört grup olurlardı. Sonra birbiriyle savaşıp birbirini esir alırlardı. Kendilerinden artan esirleri Maveräu'n-nehir tüccarlarına satarlardı.

O zamanda, Irak, Horasan ve Maveräu'n-nehir'in padişahları, orduları ve halkı Tat olarak biliniyorlardı. O bölgede Tat'tan başka kimse yoktu. Sultan Mahmud Gaznevi'nin atası yani Sebük Tegin Kayı halkındandı. Türkmenler onu esir edip tüccarlara sattılar. Becene boyu kendisinden töre çıkarıp Salur boyu ile düşman olup vuruştular. Beş altı nesle kadar bu iki ilin arasında düşmanlık vardı. Becene boyu Salur boyuna galip gelirdi. Onun için Salur boyu Becene halkına İt Becene derlerdi.

Becene ilinin Toymaduk adlı bir padişahı gelip Salur iliyle çarpışıp Salur Alp'ın anası, Kaçaklı'yı alıp götürdü. Üç yıl sonra, Salur ilin kedhüdası (muhtarı, sözü geçen yaşlı bir kişisi) Enkeş'e epey mal ve hediyeler vererek Becene iline gönderip Kaçaklı'yı geri aldı. Bu söylenenlerden bu anlaşılır ki, vurulanlar yurtlarında oturup vurulan ilin düşmandan kurtulan kişileri Maveräu'n-nehir'e kaçıp varırlardı. Böylece gide gide Türkmenlerin çoğu vilayete inip azı kaldı.

O vakitte Türkmenlerin ötesinde oturan boylar (kavimler) çoktu. Onların hangi birinden bahsedelim; Bütün illerden Türkmenlere en yakın oturanlar Hıtay, Kanglı ve Nayman idiler. Bu boylar, kalan Türkmenlere saldırmaya başladılar. Isıg Göl, Almalık, Sayram, Uluğ Dağ, Kiçik Dağ, bu yurtların hepsini bırakıp Sir suyun ayağına geldiler. Padişahları, Yengi Kent'e oturtup kendileri Sir suyun iki tarafında yaylayıp kışlayıp böylece on nesil orada oturdular.

Maveraü'n-nehir'e inen Türkmenlere ilk etapta Tacikler, Türk derlerdi. Beş altı nesilden sonra, yere suya göre yüzleri değişti (iklim şartlarının etkisi altında yüzleri değişti). Çeneleri kısık, gözleri büyük, yüzleri küçük ve burunları büyümeye başladı. Türkmen yurduna gelip oturanlardan esirler ve tüccarlar Maveraü'n-nehir'e gelmeye başladı. Onları gören Tacikler, onlara Türk dediler. Önceki Türklere de Türk manend deyip ad koydular. Onun mânâsı, Türk'e benzer, Türk gibi demektir. Kara halk Türk diyemedikleri için, Türkmen dediler.

İNAL YAVI'NIN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Kayı Kara Hoca'nın oğlu Korkut Ata, Salur Enkeş Hoca ve Ava Şiban Hoca, başta olmak üzere, bütün Oğuz ili toplanıp Kayı halkından İnal Yavı'yı padişah olarak seçtiler. Veziri Korkut idi, Korkut ne dediyse İnal Yavı Hân onu dinlerdi, onun sözünden çıkmazdı. Korkut Ata'nın kerametleri çoktu, iki yüz doksan beş yıl yaşadı ve üç padişaha vezir oldu. İnal Yavı yedi yıl padişahlık kıldı ve iki oğlu oldu: Bir oğlunun adı Al, küçük olanın adı ise, Doylu Kayı idi. İnal Yavı, Doylu Kayı'yı kendi yerine padişahlık tahtına oturtup gitti. Doylu da Korkut Ata'nın sözüne amel kılardı. Korkut Ata'dan başka inandığı ve işlerinde istişare ettiği iki adamı daha vardı; Selaha'd-din ilinden Bügdüz ve İgdir ilinden Dönke adlı kişiler. Doylu Kayı uzun yıllar padişahlık yaptı, hiç oğlu olmadı, aşını yiyip yaşını yaşayıp vefat etti.

DOYLU KAYI'NIN BİR KARDEŞİ İRKİ BEG'İN ŞAH OLMASI VE OĞLU TUMAN HÂN'IN DÜNYAYA GELMESİNİN ZİKİRİ

Doylu Kayı'nın bir yakın kardeşi vardı; ismi İrki idi. O yas sahibi olup oturdu. Bütün Oğuz illeri toplanıp ziyaretine geldiler. Korkut Ata başta olmak üzere tüm beyler sordular: "Hân'ın hamile bir hatunu var mı?" diye. Bir dadı hatun gelip "Doylu Kayı

Hân'ın bir haremi (haremdeki karılarından biri) hamiledir, ümidimiz var, çocuk çabuk olacak” dedi.

Birkaç gün sonra, Hân'ın oğlu dünyaya geldi diye müjde istediler. İrki başta olmak üzere bütün beyler müjde (sevinçlerini belirten bir miktar para) verdiler. İrki halka davet verdi, herkes himmetine layık bir şekilde hediye getirdi. Dört yüz sığır ve dört bin koyun kestiler. Hayvanların derisinden üç havuz yaptılar, birisini rakı, birisini kırmızı, birisini de yoğurtla doldurdular. Bir ay gece gündüz toy verilip iyi, kötü herkes yiyip içip eğlenmekle meşgul oldu. Yaşlı karılar, yaşlılığını, fakirler yoksulluklerini ve varlıklılar ise ölümlerini unuttular o toyda.

Oğuz ili Korkut Ata'ya “bu oğlana iyi bir ad koyalım” dediler. Korkut Ata da “bunun adı Tuman Hân olsun” dedi. Halk “bu oğlana daha iyi bir ad koy” deyince, Korkut Ata “bundan daha iyi bir ad olmaz. Doylu Kayı Hân'ın öldüğü günde, yurduza duman çöküp her yer karanlık oldu. Bu oğlan dumandan doğdu. O yüzden adını Tuman koydum. Ve ikincisi de gönlümden iyi ümit ve niyetle bu oğlana Tuman adını koydum. Zira ki duman durmaz, çabuk gider. Dumanlı gün güneşli olur, dumandan sonra aydınlık olur. Azıcık duran dumanı bu oğlanın çocukluğuna benzetiyorum, sonu güneşli olmayı da, bu oğlanın büyüüp yiğit olup babasının tahtına oturup devletli ve uzun ömürlü olmaya benzetiyorum.” dedi.

Bunları duyan halk Korkut Ata'ya aferin aferin dediler. Herkes çok mutlu oldu. Halk, Tuman'a çok dua ettiler. Sonra Korkut Ata başta olmak üzere, bütün halk İrki'ye dediler ki: “Bir aydır toy veriyorsun, aşın bitti ve havuzlara koyduğun kırmızı ile ayran, göllerin suyundan çok oldu. Şimdi bugünden sonra, sana Köl İrki deriz, Tuman da senin öz evladın (öz oğlun) gibidir. Doylu Kayı Hân'ın yerine oturup hânlık kıl. Ne zaman Tuman yiğit olursa, ona ne vereceğini de kendin daha iyi bilirsin.” Böylece Köl İrki'yi han yaptılar.

Köl İrki ile halk iyi geçinip oturdular. Tuman yiğit oldu, Doylu Kayı'nın emektar adamları Tuman'a “padişahlık atandan sana miras kalmıştır, bütün halk oy birliğiyle, bu makamı Köl İrki'ye geçici olarak emanet etmişlerdir. Bu şartla ki sen buluş çağına geldiğinde (yiğit olduğunda) padişahlık sana verilecektir.” diye söz ettiler. Tuman bu

sözleri işittikten sonra, tenhada Korkut Ata'ya söyledi. İlin en seçkin insanların katılımıyla bir toy tertip edildi. Korkut Ata, evin başköşesinde oturtulup Köl İrki Hân'ın ona sunduğu kızı alıp içti.

Bütün halk yemek yedikten sonra, Köl İrki Hân dedi ki: “ Ey il ve halk, hepiniz padişahlığın Tuman Hân'ın hakkı olduğunu bilirsiniz. Bu zamana kadar Tuman küçük olduğu için, bu işi ben yapıyordum. Fakat şimdi Tuman büyük bir yiğittir artık. Babasının tahtına geçmesi gerek.”

Halk Korkut Ata'ya “Oğuz ilin bilgisi ve ihtiyarı sensin, sen neyi uygun görürsen onu yap, biz de ona uyarız.” dediler. Korkut bu sözleri işittikten sonra, bir kişi gönderip Tuman'ı aldırıp getirip evin ortasında oturttu ve dedi ki: “ Atan öldü, sen küçük kaldın. Köl İrki hem senin atandır hem ağabeyindir. Sen dünyaya geldikten sonra, ta bu çağa gelene kadar Köl İrki seni büyük emeklerle büyötmüştür. Taç, taht ve il senindir. Senden isteğimiz budur ki, birkaç gün sabret, Ağabeyinin kuvvetinden uzaklığı yaklaşmıştır.”

Bunun üzerine, Tuman Korkut'a “Sen bütün Oğuz ilinin bilgisi, atamın veziri ve benim de atamsın. Senin sözünü kabul ettim.” dedi. Köl İrki'nin bir kızı vardı, pek güzel ve anası, atasının bütün işlerinin üstesinden gelecek biriydi. Korkut, Köl İrki ile Tuman'a söyleyip yedi gün yedi gece toy düzenleyip padişahlara layık esbab ve çeyiz ile kızı Tuman'a verdiler.

O zamanda, Afşar ilinin hânı vardı, Ayine adlı Hân, bu kızı oğluna istemişti, Köl İrki de kabul edip kızını ona vermeye karar vermişti. Fakat Ayine Hân, Köl İrki'nin kızını Tuman'a verdiğini işitince ordu çekip Köl İrki'nin üstüne yürüdü. Köl İrki de, büyük bir ordu ile karşı gelip vuruştı, Ayine Hân'ı mağlup etti. Ayine Hân'ın oğlunu öldürüp Afşar ordusunu yıktı. Ayine'yi kovalayıp yurduna vardı. Yurdunu alıp bir ay orada oturdu. Ayine de kaçıp başka bir ile vardı. Köl İrki ant içip Ayine'ye bir kişi gönderip dedi ki: “Bu kötölükleri yapan sen değildin, senin oğlundu, ki cezasını çekti. Biz senle kardeşiz, gel yurduna sahip çık, ben dönüyorum.” Elçi, Ayine Hân'ın yanına varıp bu sözlerin hepsini söyledi. Ayine Hân ise inanıp gelip Köl İrki'yi gördü (Köl İrki ile karşılaştı), Köl İrki de yurdunu ona teslim edip dönüp kendi öz yurduna indi.

TUMAN’IN OĞLU OLMASI, OĞLANA YAVLI ADI KONULMASI, OĞLANIN YİĞİT OLDUKTAN SONRA KANGLI (KANLI) YAVLI OLARAK AD ALMASI

Tuman’ın Köl İrki’nin kızından bir oğlu oldu. Adını Yavlı koydular. Oğlan büyüdü, alp ve yiğit oldu. Yavlı, bir gün suyun yakasında yiğitlerle birlikte oynuyordu. Bir yiğitle vuruştı, ona vurayım diye etrafında bir şey aradı. Bir dut kazığından başka bir şey bulamadı. Onun ucundan tutup dibinden çıkarıp yiğidin boynuna vurdu. Vurunca yiğidin boynu kopup öldü.

Köl İrki, tuman Hân ve Korkut diğer beylerle birlikte oturuyorlardı. Yavlı’nın bu yaptığı iş söylenince, büyük, küçük, iyi, kötü, gören, işiten herkes hayretler içerisinde kaldılar. Tuman “Bu oğlana bugüne kadar Yavlı diyorduk, şimdi Kanlı Yavlı demek gerek.”dedi. Ondan sonra, o oğlana bütün halk Kanlı Yavlı demeye başladılar.

Günlerden bir gün, Köl İrki Hân, çadırda oturuyordu. Tuman da oradaydı, Kanlı Yavlı da eşikten girip geldi. Orta yerde oturup Köl İrki’ye bakıp dedi ki: Ey baba, oturduğun bu taht, büyük atam Doylı Kayı’nındır. Bu zamana kadar atam Tuman’a küçük diye vermedin. Şimdi neden vermiyorsun?” Köl İrki başını aşağıya eğip çok oturdu, bir müddet sonra, başını kaldırıp dedi ki: “Bu sözü ben, senden çok zaman önce söylemeni ümit etmişim, bilhassa sopa ile adamın boynunu kopardığın gün bu sözü senden beklemişim. Sen iyi, hoş diyorsun, doğru diyorsun. Şimdi hükümeti atana vermek gerek.”

TUMAN’IN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Köl İrki, torunundan bu sözleri işittikten sonra, Korkut Ata başta olmak üzere, tüm Oğuz illerine adam gönderip insanları getirip büyük bir toy düzenleyip Tuman’ı hân olarak seçti. Köl İrki Tuman’ı tahta oturttu kendisi ve mecliste bulunan herkes de ayakta durdular, Tuman Hân’a dedi ki: “ Atan öldü, ben bu tahta oturdum ve bu ili idare edeli otuz beş yıl oldu. Senden ümidim odur ki, ben nasıl ilin iyisi ile kötüsüyle ilgilenip nasıl padişahlık kıldıysam, sen de o yolda yürü.” Tuman ise, “ Güzel söylüyorsunuz, eğer benim devletim varsa sizin bu nasihatlerinizi kabul ederim.” dedi.

Bu konuşmalar bittikten sonra, Köl İrki Hân, Kanlı Yavı'nın yüzüne bakıp “Ey kızımın oğlu, kızıdan olanın dostluğu olmaz diye işittim, insanların sözlerini yalan çıkarmadın.” dedi. Tuman Hân dört ay hanlık yaptı. Ondan sonra Korkut başta olmak üzere, bütün halk Tuman Hân'a dediler ki: “Tanrı'ya şükret, Kanlı Yavlı gibi iyi bir oğlun var, padişahlığı ona verip kendin yemek, içmek ve eğlenmekle meşgul olman uygundur.” Tuman kabul etti. Padişahlığı oğluna verip huzurlu bir şekilde, dinç bir gönülle Tanrı'nın kulluğunu yerine getirip oturdu.

KANLI YAVLI'NIN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

O son derece, bahadır, savaşçı ve alp idi. Dört tarafında olan bütün yurtlarla savaşıp oraları alıp onları kendine tabî kılmıştı. Onun zamanında, kurt koyuna, pars (bars) geyiğe ve kartal kecliğe zorbalık yapamazdı. İlleri düzene sokup düşmanları yıkıp kendi zamanındaki padişahları geçip doksan yıl padişahlıktan sonra vefat etti.

MUR YAVI'NIN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Kanlı Yavlı'nın iki oğlu vardı; büyük oğlunun adı Mur Yavı, küçük oğlunun da adı, Kara Alp Arslan idi. Öleceği zamanda, yurdunu ikiye böldü; Türkistan ve Yengi Kent'i Mur Yavı'ya verdi. Talaş ile Sayram'ı da Kara Alp Arslan'a verdi.

Birkaç yıl geçtikten sonra, Kara Alp Arslan, ağabeyisi Mur Yavı'yla düşman oldu. Halkın iyileri bir araya gelip nasihatler kılıp barıştıralım dediler. Kara Alp Arslan razı olmadı (kabul etmedi). Nihayet ikisi, ordu çekip Sayram üstünde savaştilar. Mur Yavı gâlip geldi, Kara Alp Arslan ise savaş esnasında öldü.

Kara Alp Arslan'ın ölümünden sonra, bütün iller, Buğra Hân'ı padişah olarak seçtiler. Buğra Hân bütün geçmiş atalarından fazla oldu. (Buğra Hân kendi atalarından daha başarılıydı.) Büyük bir leşker hazırlayıp Buhara ve Semerkand'ı alıp bütün kardeşlerini geçip gitti. Ondan sonra gelip Harezm memleketini alıp ve birçok ilinde uzun yıllar padişahlık yaptı. Bu sefer arka tarafına ordu çekip vardığında, bir gün hân dedi ki: “Gönlümüz buğday unundan yapılan yemeği diliyor.” Bu yemek için gereken malzemeler bulunamadı. Hân un getirip hamur yaptı, kendi eliyle hamuru serip kazana koydu. Orada olan hânın yakınları (yardımcıları, nökerleri) hâna bakarak onun yaptığını

yapıp yediler ve bu yemeği (aşın: Çorbanın) ismi Buğra Hân Aşı olsun dediler ve o günden sonra, halk bu yemeği Buğra Hân yemeği olarak bilip pişirirler.

Buğra Hân'ın üç oğlu vardı; en büyük oğlun adı El Tegin, ikincisinin adı Kozı Tegin ve üçüncüsünün adı Beg Tegin idi. Beg Tegin'in anlamı, eski Türk dilinde, güzel yüzlüdür. Hân yaşlandıktan sonra, padişahlık Kozı Tegin'e verildi. Hân kenara çekilip oturdu. Babür adlı bir hatun vardı. Çok akıllı, dindar ve iyi bir hatun ve aynı zamanda Buğra Hân'ın üç oğlunun anası idi. Babür Hatun vefat edince Buğra Hân büyük yas tuttu. Buğra Hân bu kayıptan sonra, bir yıl kadar kimse ile konuşmadı, evden çıkmadı.

Bir gün Kozı Tegin babasına, “Ne zamana kadar yas tutup evde oturacaksınız? Ava ıkın, belki gönlünüz açılır.” dedi. Böylece Kozı Tegin, babasını her gün bir tarafa ava çıkarttı. Bir nice zaman geçtikten sonra Buğra Hân'ın gönlünde (duygularında) tekrar bir hareketlenme oldu. Beyler “Buğra Hân'ın evlenmesi uygundur.” dediler. Buğra Hân ise, hangi hatundur ki Babür Hatun'un yerini tutsun diye karşılık verip evlenmek istemedi. Kozı Tegin “annem gibi olmazsa, annemden daha aşağı olsun” diyerek kararı Buğra Hân'a bırakmadı.

Avşar ilinde, Egrence denen kişinin güzelliğiyle meşhur bir kızı vardı, onu Buğra Hân'a aldılar. Çaresiz kız da kendi kendine, “Kozı Tegin'in bana karşı duyguları vardır, babasını bahane ederek bana yaklaşmak istemiştir, yoksa benim gibi güzel bir kızı niye yaşlı bir adama alsınlar ki” diye düşündü. Bir gün Kozı Tegin, babasını görmek için gitti. Babası yatıp uyumuştı. Hatun oturuyordu. Hatun Kozı Tegin'in yanına gelip delikanlının yüzünü kadınlar kocalarıyla oynaşırken onların yüzlerini nasıl okşarlarsa, o şekilde okşadı. Kozı da bu hatun benim anam yerindedir, kötü niyeti yoktur. Bana sevgi göstermeye çalışır diye düşündü.

Birkaç gün geçtikten sonra, Kozı yine genç hatunla yalnız kaldı. Hatun Kozı Yavı'ya dedi ki, hiç benim halimden haberin var mı? Ben sana aşığım, geceleri uykum gündüzleri de kararım yok. Bana bakmayacak olsaydın beni neden yaşlı adama aldın? Kozı Tegin ise, hatun'a “sen benim anam yerindesin, eğer bu yaptıklarının terk etmezsen seni parça parça edip her paranı bir yere bırakacağım.” dedi.

Hatun bu olanları kardeşleriyle danışınca onlar dediler ki, Kozi Hân bu olayları babasına ve halka söylemeden önce senin söylemen lazım. Yoksa bu olay seni ölüme götürür. Kadınlar danıştıktan sonra, hepsi bir olup bir hatunu Kozi Tegin'in evine gönderdiler. Hatun Kozi'nın evinden bir çizme alıp gelip o çizmeyle Buğra Hân'ın evine gidip sonra dönüp çizmeyi yerine koydu.

Buğra Hân o gece evde yoktu, ava çıkmıştı. Gece yarısından sonra biraz kar yağmıştı. Seher vaktinde Buğra Hân'ın evinden cıgık sesi duyan halk, kadın erkek hepsi toplanıp çadırın eşiğine vardılar, gördüler ki hatun yüzünü yırtıp her yerini kanatıp olanları böyle anlatıyor: Bu gece seher vaktinde yatıp uyuyordum, bir kişi gelip koynuma girdi. Baktım Kozi Tegin'dir. "Ben sana aşığım, o yüzden seni babama aldım. Gündüz onun, gece de benim olasıñ diye, yoksa babam hatunu ne yapacaktı." dedi. Ben de anana nasıl böyle davranabilirsin diye bağırdım. Bu sözü benden işitince çekip gitti. Yanındaki hatunlar bu sözlere şahitlik yaptılar. Hatun bu sefer "bundan daha iyi şahit mi olur, yerler kardır, izine bakın" dedi. İzine baktılar, Kozi Tegin'in evinden çıkıp Buğra Hân'ın çadırına, oradan da dönüp tekrar Kozi Tegin'in evine varıyordu. Kozi Tegin, izin olduğu yere ayağını koydu, ikisi aynı çıktı.

Buğra Hân avdan geldi. Olanları ona da duyurdular. Buğra Hân başta olmak üzere, bütün beyler toplanıp Kozi Tegin'e "bu ne iştir ki sen gece yaptın?" dediler. Kozi Tegin, kadından gördükleri ve işittiklerini anlattı ve dedi ki, utancımдан bu olayı ilk ben diyemedim. İkincisi de bu hatunu babama ben aldım, halk arasında rezil, rüsva olmasın diye bir şey anlatmadım. O benden önce davrandı.

Bu noktada halk ikiye ayrıldı; bir grup hatunun sözüne inandılar. Nihayet oy birliğiyle, hatunun çadırında yatan kadınları hânın huzuruna getirdiler. Sorular soruldu. İlk söylemediler, kullanılan politikalara karşılık daha fazla dayanamayan kadınlar, bu sefer olayları baştan sonuna kadar, Avşar kadınlar istişaresinden çizmeyi çaldıklarına kadar her şeyi anlattılar. Bunun üzerine, Buğra Hân oğluna "Bu kadını ben istememiştim, bundan bir fitne çıkar demiştim. Sen beni dinlemedin. Şimdi de buna ne yapacağını sen daha iyi bilirsin." dedi.

Kozı Tegin, beş tay getirilmesine emir verdi. Hatunun iki bacağı, iki kolu ve boynunu, her birini bir tayın kuyruğuna bağlayıp tayları mızrağın ucuyla dürttüler. Taylar koşarak hatunu beş parçaya ayırıp her biri, bir parçasını alıp götürdü. Buğra Hân uzun yıllar padişahlık yaptı, doksan yaşına geldiğinde vefat etti.

BUĞRA HÂN'IN OĞLU KOZI TEGİN'İN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Kozı Hân babasından sonra, padişahlık tahtına oturup düşmanlarını ağlatıp dostlarını güldürüp halka adalet, fakir fukaraya da ihsan kılıp kırk yıl hanlık ettikten sonra, yetmiş beş yaşına geldiğinde oğlu Arslan'ı kendi yerine oturtup vefat etti.

KOZI TEGİN HÂN'IN OĞLU ARSLAN'IN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Arslan atasının tahtına oturup büyük bir hân oldu. Çok yıllardan sonra, Suvarcık ili düşman oldu. Arslan varıp Suvarcık ilini alıp o ildeki kalanları kendine tabi kıldı. Suvarcık'ta Arslan Hân bir çocuk buldu, onu esir aldı. Adını Suvar koydu, onu kendi elinde yetiştirip büyüttü. Suvar her şeyi öğrendi ve hânlığa layık bir yiğit oldu. Arslan Hân'ın yakınları Suvar'ı çekememeye başladılar. Onunla düşman oldular ve hâna onun dedikodusunu yaptılar. Bir gün savaş esnasında, hân Suvar'ın kulağına bir şey söyledi. Suvar'ın sakalı hân'ın yüzüne değdi. Suvar gittikten sonra, hân beylere bakıp “bu çocuk edepsiz biridir.” dedi. Beyler de asıl biz bu çocuğun yaptıklarını halvette (uygun bir fırsatta, yalnızken) arz edelim. Uygun bir fırsat olunca da beyler, hâna bu çocuk (Suvar) filan yerde, filan zamanda filan malınıza filan mülkünüze ihanet etti, filan sırrınızı faş eyledi, en büyük suçu da sizin karınızla buluşmasıdır deyip Suvar'ı hâna kötilediler.

Arslan Hân, Suvar'ı hizmet etmek için Yengi Kent'e gönderdi. Geldikten sonra, ben Suvar'ı sizinle buluşturayım, siz onu nasıl öldüreceğinizi bilirsiniz. Arslan Hân beylere “filan yerde geyik çokmuş, avlamak için kendim gidecektim ama dünden beri her yerim ağrıyor, sizler halka baş olup fakir fukarayı alın, ava çıkın” dedi. Bu sırada han da karısıyla konuşup hasta oldu. Birkaç gün sonra, Arslan hân fenalaştı. Evde kalanlar Avda olan beyler ve Suvar'a adam gönderip hanın fenalaştığını haber verdiler. Gelince hânı ölü buldular.

Bütün beyler danıştılar, hânın tüm ölü ve diri varlıklarını aldılar. Bu sırada Suvar da yetişti. Arslan Hân'ın tüm mallarını alan beyler, Suvar'a "ölünün ne zaman çıkarılacağı, nereye konacağı ve yasın tüm işlerinden sen sorumlusun. Nasıl ki hân sağ iken sen ve onun hanımı onun her şeyiyle ilgilendiyseniz şimdi de ölüsüyle sen ve hanımı ilgilenin" dediler. Hân'ın ölüsüne dokunmadan çekip gittiler. Suvar ise, üzüntüsünden önce sakalını kesip sonra da bir taş alıp başına ve göğsüne vurup her yerini paramparça etti. Suvar, "Öldüğünde bulunup eline bir bardak su veremedim, sana hizmet edemedim, şimdi de ölünü bir yere koymaya kalmışım. Sensiz bu dünyada yürümek bana haramdır, kendimi de öldürüp senin ayağın ucunda yatarım" diyerek ağlıyordu.

Arslan Hân, yerinden kalkıp Suvar'ı kucaklayıp yüzünden öptü. Arslan Hân Suvar'a "Seni ve senin dedikodunu yapan beylerin gerçek niyetinizi öğrenmek için ölü taklidi yaptım" dedi. Hân'ın yaşadığını duyan tüm halk geldiler. Hânın mallarını alıp hânın ölüsüne bakmadan orayı terk eden beyleri tutuklayıp gözlerini kör edip kollarını kestiler. Arslan Hân yetmiş yıl padişahlık yapıp vefat etti.

BUĞRA HÂN'IN ULU OĞLU EL-TEĞİN VE ONUN OĞLU OSMAN HÂN'IN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Arslan Hân'ın oğlu küçük idi. Büyük amcasının Osman adlı bir oğlu vardı. Onu hân yaptılar. On beş yıl padişahlık yapıp vefat etti.

EL-TEĞİN OĞLU İSLİ'NİN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Osman'ın İslî adlı bir kardeşi vardı, onu han yaptılar. O da üç yıl hân olup babasının arkasından gitti.

İSLİ OĞLU ŞİBAN'IN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

İslî'nin Şiban adlı bir oğlu vardı, onu han yaptılar. O da atalarının yürüdüğü yoldan yürüyüp iyiye iyi, kötüye kötü davrandı. Yirmi yıl atasının tahtına oturdu, büyük atalarının göçtüğü yere o da göçüp gitti.

ŞİBAN OĞLU BURAN'IN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Şiban'ın Buran adlı bir oğlu vardı, onu han yaptılar. Buran da atalarını takip ederek ili ve halkı ile iyi geçinip Oğuz ilinin gelenekler ve yasalarını yitirmeden on sekiz yıl padişahlık yapıp vefat etti.

ALİ'NİN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Ali Hân, Şahruh oğlu Beyik Depe Hân'ın neslindendir. O vakitte Oğuz halkı, Sir suyunun iki tarafında ayağına yakın oturuyorlardı. Moğol gelip çok baskın yapardı, ona dayanamadılar. Birçoğu göç edip Ürgenç'e vardılar. Kalanlar ise Ali denen kişiyi padişah yaptılar. Ali'nin küçük bir oğlu vardı. Kılıç Arslan adlı ve ona Şah Melik ad koydular. Bügdüz ilinden Kozıcı Beg denen yüz yaşında bir kişi vardı. O vakitte Oğuz ilinin yurdu, Sir suyun ayağı, Ürgenç ile Sir suyun arası, Amu deryanın iki tarafında, Ürgenç ile Merv'in arasındaki kumun içi, ta Murgab suyunun ayağına kadar idi. Hân kendisi Yengi Kent'te oturup Şah Melik'i Kozıcı Beg'e emanet edip oğluna Kozıcı'nın sözünden çıkmamasını söyledi. Kozıcı dedi ki, Şeh Melik'i Oğuz ilinin içine al, orada bulunup orada büyüsün. Halk ona, o da halka alışsın. İlin bir tarafında ben otururum, bir tarafında da sen ile oğlun oturun.

İL BAŞININ KARA HÂN OLUP ONUN DÖRT TARAFA GİTMESİNİN ZİKİRİ

Şimdi Şah Melik kaçıp gittikten sonra, ilin (halkın) ne yaptığını söyleyelim: O zamanda Ürgenç, Murgab, Merv ve Tecen'de oturan halkın büyük beyi Kayı ilinden Korkut idi. İlin içinde bir cinli (kâhin) vardı. Ona Mirgen derlerdi. Korkut onu çağırıp dedi ki: “Şah Melik ile Kozıcı Beg bizden incinip Ali Hân'ın yanına kaçıp gittiler. Halk ile hanın işi nasıl olur acaba?” Mirgen Kâhin bir saat konuşmadan oturdu, sonra dedi ki, tez vakitte Oğuz halkın arasında savaş başlar, kızıl kan su gibi akar. Ali Hân hızlı bir şekilde ölür. Onun yerine başka biri padişah olur.

Bu söz bitti, şimdi başka bir söze geçelim: Bir kişi vardı, Toğurmuş adlı. Babasının adı Kazancı Hoca. Kayı halkından ev yapan fakir bir adam idi. Bu olaylardan çok yıllar önce, Toğurmuş bir gece yatmıştı. Rüyasında, göğsünde üç ağacın köklenip yükseldiğini, sonra da dallanıp budaklandığını gördü. Sabah Miran Kâhin'e gidip rüyasını ona anlattı. Miran Kâhin de “bu rüya iyi bir rüyadır, kimseye söyleme (anlatma)” dedi.

Toğurmuş'un üç oğlu vardı, her oğlunun başı için, Tanrı yolunda bir koyun kesip pişirip halka verdi. Büyük oğlunun adı Tokat, ortancanın adı Tuğrul ve küçüğün adı da Arslan idi. Korkut Bey'in kardeşi idi. Her üç oğlan da savaşçı ve cesur idi. Korkut Bey, Tuğrul'u on kişinin başı yapıp ona Tuğrul On Beyi derlerdi.

Şimdi Şah Melik'i söyleyelim: Kozıcı Bey, Ali Hân'a Şah Melik'i benim arkamdan gönder deyip Yengi Kent'ten gidip Ürgenç'te oturan halkın arasına geldi. O vakitte, halk Tuğrul Bey'in ağzına bakıyordu. Tuğrul, Kozıcı'ya "doğruyu söyle, yoksa bu yaşlılık çağında sorgu, sualden ölürsün." Dedi. Kozıcı korkusundan doğruyu söyledi. Kozıcı'yı tutukladılar. Bütün halka haber yollanıp on altı bin kişi toplandı. Şah Melik'in geldiği yolun bir yanında Korkut Bey sekiz bin kişiyle, yolun diğer yanında da Tuğrul Bey sekiz bin kişiyle durdular. Haber almak için haberci gönderildi. Haberci bir gün sonra geldi. Atlanıp yolun iki yanını aldılar. Şah Melik'in ordusu yirmi bin kişilik bir orduydı. Yarıyı geçince iki taraftan atları saldı, büyük savaş başladı.

Tuğrul Bey galip geldi, Şah Melik'i tutup öldürdüler. Beylerini de öldürdüler. Ali Hân bu haberi işittikten sonra çabuk öldü. Oğuz illeri birbiriyle öçlü ve kanlı oldular, "öz başına kara han" olayı oldu. Birbirini basıp birbirini öldürdüler. Kutluk Bey, Kazan Bey ve Karaman Bey baş olup çok halk ile Mangkışlak'a gittiler. Onların arasında her boydan vardı, ama daha çok Eymir, Döger, İgdir, Çavdır, Salaha'd-din, Karkın, Salur ve Agar boylarından vardı. Bunların çoğu Salaha'd-din halkından ayrılmışlardı.

Ali Hân Bey'in oğlanları baş olup Hisar dağına gittiler ve birçok iller (halklar), Oklı halkı, Kökli halkı ve Sultan halkı Salaha'd-din'den ilinden (halkından) ayrılıp Ebu'l-han dağına gittiler. Yazır halkı Horasan'a varıp Durun etrafında uzun yıllar oturdular. Bu yüzden Durun'a Yazır Yurdu derler. Yazır boyunun birçoğu Durun'un yakasında dağ içinde çiftçilikle (dihkânlıkla) meşgul olup oturdular. Bu vakitte onlara Kara Daşlı derlerdi.

Sonra Salur boyundan, Dingli Beg başta olmak üzere, on bin evli Horasan'a vardılar. Uzun yıllar orada oturdular, sonra göçüp Fars ve Irak'a vardılar. Orayı vatan edindiler. Kınık boyundan Sultan Sencer Mazi'nin atası Sultan Melik Şah varıp Irak ve

Fars'ı alıp İsfahan'ı başkent yaptı. Oturduğu zamanda, Salur boyundan Dingli Bey'in kendisinin ve daha önce varan cemaatinin nesillerinden birçok kişi gelip sultana nöker olup arz kıldılar ki, biz Oğuz halkı, Salur boyundanız. Bizim büyük atalarımız Türkistân'dan gelmişlerdir diyerek kardeşliklerini beyan ettiler.

O Salur'dan birçoğu Irak'tan dönüp Mangkışlak'a geldiler. Onların nasıl geldiklerini Tanrı izin verirse söyleyeceğim. Biz ve bizden önceki halk demişlerdir ki, Oğuz halkının göçüp çekip yürümediği yol var mıdır? Evini tutup oturmadığı yurt var mıdır?

TOĞURMUŞ OĞLU TUĞRUL'UN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Oğuz halkı, Şah Melik Bozokluğundan gitmeden Sir suyun ayağında ve Amu suyunda oturup kalanları ise, Toğurmuş oğlu Tuğrul'u hân yaptılar. Tuğrul yirmi yıl hânlık yaptıktan sonra vefat etti. Ondan sonra Toğurmuş'un küçük oğlu, Arslan'ı hân yaptılar, o da on yıl hanlık yapıp gidenlerin arkasından gitti. Arslan Hân vefat edince onun oğlu Asilzâde'yi hân yaptılar. O da yirmi yıl hânlık yapıp dünyevî şarapla sarhoş olup yürüdü. Ayılınca da gözünü açıp gördü ki atalarının yanında yatmıştır. Onun bir oğlu vardı. Oğlana büyük babasının (dedesinin) adını yani Arslan adını koydular. Arslan babasının tahtına oturup birkaç yıldan sonra vefat etti. Ondan iki genç oğlan kaldı; Büyük oğlanın ismi Kökem Bakuy, küçük oğlanın da ismi, Serenk idi.

Kökem Bakuy'u babasından sonra hân yaptılar. Kökem Bakuy çok küçüktü, iyi ve kötüyü bilmezdi. O zamanda Oğuz ilinin bir düşmanı vardı. Adı Karaşıt idi. Karaşıt Arslan Hân'ın öldüğünü, ondan iki küçük oğlan kaldığını, oğlanların daha padişahlık yapamadıklarını ve dolayısıyla oğuz ilinin birlik olmadığını işitince atlanıp gelip Arslan Hân'ın ordusu ve beylerinin evlerini bastı. Kökem Bakuy'ı ata bindirip kaçırdılar. O zaman Serenk daha beşikteydi, düşman onu da esir alıp götürdü.

Yıllar geçti, Serenk yiğit olduktan sonra, ağabeyi Kökem Bakuy'a “ben kaçamıyorum, ağabeyim beni almaya gelsin” diye adam gönderdi. Kökem Bakuy bunu duyunca Oğuz halkından bir ordu düzenleyip gidip Karaşıt'ı basıp küçük kardeşini alıp sağ salim evine getirdi. Kökem Bakuy yirmi yıl hânlık yapıp vefat etti.

ARSLAN OĞLU SERENK'İN HÂN OLMASININ ZİKİRİ

Kökem Bakuy öldükten sonra, kardeşi Serenk'i hân yaptılar. Serenk on yıl hânlık yapıp atasının arkasından gitti. Ondan sonra, Oğuz halkına hân olan Kınık boyundan Selçuk Bay başta olmak üzere, çok halk göçüp Sir suyun yakasında olan Hocend şehrine geldiler. Orada yüz yıl oturdular, sonra göçüp Ürgenç'e vardılar. Ürgenç'te oturamadılar, göçüp Horasan'a vardılar. Merv'den Ebu'l-han'a kadar oturdular. O zamanda Horasan Mahmud Gaznevî torunlarından Kayı Sultan'ın elindeydi. Onların devletlerinin kâseleri dolup döktü denen vakit idi. (Yani Gaznevî Mahmud'un torunlarının devletleri çökmek üzereydi.)

Selçuklular Merv-i, Şâh-ı Cihan şehrini alıp Tuğrul Bey'i hân yaptılar. Alp Arslan, Sultan Melik Şah ve Sultan Sencer Mazi bunlar o cemaattendirler. O padişahların hikâyelerini bizim söylememize gerek yoktur. Bizden öncekiler o padişahların soyunu beyan etmek için ne kitaplar yazmışlardır ki, onun hesabını bir tek Tanrı Te'âlâ bilir.

Selçukiler Türkmen olup kardeşiz deyip halka faydaları dokunmadı. Padişah olunca Türkmenlerin Kınık boyundanız dediler. Padişah olduktan sonra Efrasiyab'ın bir oğlu Keyhûsrev'den kaçıp Türkmen'in Kınık boyunun içine varıp orada ölüp kaldılar. Biz onun oğlanları ve Efrasiyab'ın neslindeniz deyip atalarını sayıp otuz beş nesilde Efrasiyab'a yetiştirdiler.

Oğuz halkı, Kökem Bakuy ve Serenk'ten sonra, kendi başına bir hân çıkarıp oturamadılar. Oğuz halkından Mangıslak ve Ebu'l-han'da oturanlar Ürgenç'te kim padişah ise ona tabi oldular. Horasan'da ve Maverâü'n-nehr ve her yurttan oturan Oğuz halkı şöyle oldular. (Yani kendi başlarına bir hân çıkartamadıkları için, oturdukları yurtlardaki padişahlara tabi oldular.)

SALUR ÖĞÜRCİK ALP'IN ATALARI, KARDEŞLERİ VE OĞLANLARININ ZİKİRİ

Şah Melik Dingli Bey başta olmak üzere, Irak'a varan Salur halkı çok yıllar orada oturduktan sonra, onların içinde Öğürcık adlı asil bir yiğit peyda oldu.

Türkmenlerin tarihini bilen kişiler Öğürçık Alp'ın soyunu on altı göbekte Oğuz Hân'a ulaştırıp şöyle diyorlar ki: Öğürçık Alp, atası Kara Gazî Bey, Onun atası Karac, onun atası Benam Gazî, onun atası Burıcı Gazî, onun atası Kulan Gazî, onun atası İnal Gazî, onun atası Süleyman Gazî, onun atası Haydar Gazî, onun atası Ötküzli Urus, onun atası Kazan Alp, onun atası Enkeş, onun atası ender, onun atası Temür, onun atası Salur, onun atası Dak Hân, onun atası Oğuz Hân'dır.

Bu söz tamamıyla yanlıştır. Çünkü Oğuz Hân zamanından bu vakte beş bin yıl olmuştur. Öğürçık zamanından bu zamana ya beş yüz yıl ya da altı yüz yıl olmuştur. Oğuz ile Öğürçık arasında dört bin yüz yıldır, on altı nesil dört yüz yılda her ne kadar çok olsa da dört yüz elli yılda geçer. Pekâlâ Öğürçık'ın dört bin yılda geçen atalarının adlarını söyleyelim. Bu yazılan on altı kişinin Oğuz oğulları olduğu ve Öğürçık'ın ataları olduğu da doğrudur. Fakat bir boyda hangi kişi meşhur ise onun adını yazmışlardır. Meşhur olmayanların adlarını yazmamışlardır. Tanrı bilir, bu yazılan kişilerin arasında on beş veya yirmi kişinin adı yazılmadan kalmıştır. Onun için diyorum ki Oğuz ile Öğürçık arasında dört bin dört yüz yıl geçmiştir. Her bin yılda kırk göbek geçmeli ki iki yüz göbek olsun. Onun için bu iş nasıl olur? Bu feleğin dönüşünü ve kâinattaki her şeyi unutturmayandır ki bu onun için kolaydır. (Eserin bu bölümünde, yazar Öğürçık'ın on altı göbeği olarak adı geçen kişilerin, Oğuz boylarına mensup olduklarını, fakat bulundukları boyların en tanındık kişiler oldukları için tarihi eserlerde adlarının geçtiğini kastetmektedir.)

Bu sözün yanlıslığı yine aynı, şöyle ki Salur Kazan'ı altı göbek geçip yedinci göbekte yine Oğuz Hân'a yetiştirirler. Şimdi bunu okuyan ve dinleyen iyi düşünsün: Oğuz Hân bizim peygamberimizden üç yüz yıl sonra gelmiştir. Kocalık (yaşlılık) çağında Mekke'ye gidip hacı olup dönmüştür. Salur Kazan altı göbekte vardı. Korkut Ata'nın Salur Kazan Alp'a hitaben (ya da onu överek) söyledikleri budur:

Kazkurt-dın üngür taşını yugarlattı

Salur Kazan özi (Kazkurt dağından taşı aşağı yuvarlatan Salur Kazan'ın kendisi idi.)

Şimdi Öğürçık'ın hikâyesini anlatalım: O zamanda Irak'ın güçlü ve iyi halkı Salaha'd-din halkı idi. Öğürçık Alp, Salaha'd-din hükümdarının sözünü tutmadı.

Salaha'd-din halkı o yüzden Öğürçık Alp ile düşman kesildi. Öğürçık Alp'ın Salaha'd-din halkı ile savaşıacak kadar gücü yoktu, o yüzden bin evli halkla kaçıp Irak'tan Şamiha'ya geldi. Dokuz yüz evliği Salur ve yüz evliği Karkın idi. Orada oturmak için de Salaha'd-din halkından korkup Kırım'a geldiler. Ordan da göçüp İtil suyunu geçip Yayık suyuna geldi.

Nihayetinde Salaha'd-din'e birçok mallar götördükleri halde korkularından orada oturamadılar. O zamanda Ala Keng ve Kara Kaş denen yerlerde Kanglı halkı oturuyordu. Onların hânlarının adı Kök Tonlı idi. Onun yanına gelip uzun yıllar oturdular. Nihayet onunla da kötü olup kaçıp gittiler. Kök Tonlı arkalarından yetişip yedi yüz evliğini alıp kaldı. Üç yüz evlik ile kaçıp Mangkışlak'a gidip Kara Hân denen yerde üç yıl oturdular.

Kök Tonlı, Öğürçık'ın nereye gittiğini bilmedi. Üç yıldan sonra, onun nerede olduğunu işitince hemen atlanıp gitti. Onun atlandığını duyan Öğürçık da halkını alıp kaçıp Ebu'l-han dağına vardı. Kara Gazî Bey'in dört oğlu vardı. İlki Öğürçık Alp, ikincisi Suvarcık, üçüncüsü Dudık ve dördüncüsü Kabacık. Bu dört oğlanı Tanrı buyurursa bir bir anlatalım.

Öğürçık'ın altı oğlu vardı; Üç defa ard arda ikiz olmuştu. Adları bunlardır: Berdi ve Buka birici ikiz, ikinci ikiz Usar ve Kusar, üçüncü ikiz ise Yaycı ve Dingli. Berdi'nin iki oğlu vardı: biri Kulmır diğeri de Kul Hacı. Kulmır'ın oğulları Yomut ve Kaltak halkıdır. Kul Hacı oğlu Er Sarı Bay'ın üç oğlu vardı: İnal Gazî, Zeynel Gazî ve Mustafa Gazî. İnal Gazî'nin iki oğlu vardı: birinin adı Tura diğeri de Sokman (Orijinal metinde bu noktada boşluk vardır, fakat olayların gidişatına göre, burada düşmüş kelimenin Zeynel olduğunu düşünmekteyiz.) Zeynel Gazî'nin oğlanları Kara ve Bekavul'dur. Mustafa Gazî'nin oğlanları Uluğ Tepe ve Küneş'tir. Buka'nın da oğlanları, İçki ve Salur'dur.

Yine bir nâme'de (kitapta) şöyle demişler ki, Salur halkında İkeş (Enkeş) adlı biri vardı. Hatunun adı Kıbcaklı ve oğlunun adı da Kazan idi. Salur Kazan denen alp odur. O zamanda Becene ilinin Toymaduk adlı bir padişahı vardı. Toymaduk gelip İkeş'in (Enkeş'in) evini basıp Kıbcaklı'yı esir almıştır. Üç yıldan sonra, İkeş (Enkeş)

mal verip hatunu geri almıştır. Kıbcaklı eve geldikten altı ay sonrası, bir oğlan doğurdu. Salur Kazan anasına “bu oğlanı nereden getirdin” diyerek kızıp bir ağaçla vurup başını yardı. Kıbcaklı dedi ki:

Düşman geldi kararlı

Kaçıp gittin bozarıp

Deveye binip arkasından

Varıyordun kobarıp

İt Becene izimden yetti

Devemin başını tuttu

İçi kaynadı dışı yandı

O üstüme binip oynadı

İhtiyarımı aldı

Bu oğlanı içime saldı

Yani Kıbcaklı esir alındığı sırada istemeyerek gebe kalıp o oğlanın İt Becene’den olduğunu söyledi. O oğlan İt Becene ilinden olup adını İrek koydular. Türklerde gelenek budur, itin adını İrek, Serek koymak. İrek’in Arıklı adlı bir oğlu vardı. İçki Salur Arıklı’nın oğlanlarıdır derler. Avşar oğlanları Terekeme Salur’dur ve Dingli oğlanları Cabı halkıdır ve Yaycı oğlanları bu zamanda Amu suyunun yakasında, Kara Göl yakasında oturuyorlardı. Bu çağda da onlara Yaycı denirdi.

Öğürcık’ın beş oğlunun soyunu (neslini) beyan ettik (anlattık) ama Kusr adlı oğlundan bir soy kalıp kalmadığı belli değildir. Şimdi de Öğürcık’ın küçük kardeşlerinin neslini (soyunu) beyan kılalım (anlatalım):

Suvarcık’ın Hurşid adlı bir oğlu vardı. Olam ve Gürgeçli halkı Hurşid’in oğullarıdır. Darazlar ırkı (boyu), Dudık’ın neslindendir. Sakar halık da, Kabacık’ın neslindendir.

Öğürçık'ın oğlanları ve kardeşlerinin nesillerini (soylarını, şecerelerini) anlattık, şimdi Cingiz Hân'ı anlatalım.

Büyük kağan ve hakan, Cingiz Hân, Rûm vilayetini aldığıında, Rûm'un hânları Türkmen idiler. Kayı Hân evladı ve Avşar Hân evladı ve Kün, ay ve yıldız oğlanları Rûm'un tüm vilayetlerinde (yerlerinde) vardılar. Cingiz Hân, Rûm'u aldıktan sonra kırk bin evliyi Bozok ilinden (halkından) göçtürüp Horasan'a götürdü. Toylı Hân denen oğlu Türkmen ilinin başı (ordunun başı, serdar) yaptı.

Toylı Hân Türkmenleri getirip Tebriz'den Esterâbâd'a ve Merv-i Şah-i Cihana kadar oturttu. Birçok zamandan sonra, Cingiz'in vileyetlerini alıp dönüp bir zamanlar getirilen halkı (illeri) göçtürüp kendi öz evlerine geri getirdi. Kim dedi bunlar hangi halklardır (illerdir)? Oğlu arz eyledi ki bunlar Rûm vilayetinden göçtürülen eyaletinizdir. Kayı ve Bayat halkı bunlardandırlar. (Kayı ve Bayat halkı olurlar.) Cingiz Hân oğluna ve emirlerine (hükümdârları ve ordu başlarına) dedi ki, “Bunlar çok büyük illerdirler. Bunlara hazır ve nazır olun, yani bunlara göz kulak olun.” Ve bunlarının atalarının Hazar adı koyduk, bundan sonrası için de Hazar halkı desinler.

Kayı ilinden geçtikten sonra, Avşar ve kızıl eyaletlerine dâhil oldu, Cingiz Hân sordu ki, “Bunlar hangi eyalettirler?” Oğlu cevap verdi ki “ Onlar Rûm vilayetinden göçtürülen Avşar ve Kızıl haklılardır.” Hân dedi ki, bunlara güzel bir ad seçelim ki Türkmenler bize kızıp bizden kötülük görmesinler.” Öylece Onlara Hazar ili, bunlara da Ali ili olarak ad konuldu. Her kim ki bu illere (halka) katılırsa, yazılıp kim ayrıldıysa yazılmıştır. Hân'ın bu söylediği sözlerin sonucu budur ki, çok yıllar geçtikten sonra Cingiz Hân vefat etti ve herkes kendi öz yurdunda hân ve padişah oldu. Horasan vilayetini Koma Beg Hân aldı ve oranın hânı oldu. Koma Beg Hân işitti ki, Salur halkında, Er Sarı Bay adlı kişinin güzel bir kızı varmış. Adam gönderip kızı istedi. Er Sarı Bay, kızını vermedi, kızı vermeyince Koma Beg Hân büyük bir ordu toplayıp gelip Er Sarı Bay'ı öldürdü. İlini basıp Mama Bike'yi esir alıp getirip ve yıllarca onu kendi yanında sakladı. Mama Bike'nin hiç erkek çocuğu olmadı. O sebepten dolayı, Mama Bike'nin kardeşlerine gelip onu alıp götürsünler diye haber gönderdi. Kardeşlerden Ay Karaca Mergan ve yeğeni Servi, Mama Bike'yi Koma Beg Hân'dan aldılar.

Koma Beg Hân, onlarla birlikte dört kulunun da gönderdi; Birinin adı Hızır, birinin adı Moğolçak, birinin adı Kaşka ve sonuncunun adı, Enbekli idi. Bu dört kul gelirken yolda kötü düşüncelere kapılıp Ay Karaca Mergan'ı bağlayıp Mama Bike'ye kötü şeyler yapıp her biri kaçıp Sir iline gidip sığındılar. Hızır adlı kişi, Hazar iline, Moğolçak Ali iline ve Kaşka Kara Evliğine sığındılar.

Dönbekli kötülük yapıp diğerleriyle iş birliği yapmadı. Onun için Mama Bike ile Karaca Mergan'ın memleketine gelip olayları baştan sonuna kadar anlattı. Böylece er Sarı Bay'ın halkı ve oğlanları Hazar iline, Ali iline ve Kara Evliğe adam gönderdi ki bizim halkımızdan size varanları bize geri gönderirseniz kardeşimiz olursunuz, göndermezseniz de kardeşliğimizden çıkarsınız. Bundan sonra, Salur ili, Hazar ili, Ali ili ve Kara evli ile vuruştular. Hazar, Ali ve Kara evli, Salur ilini göçtürüp illerini yıkıp mallarını alıp onları Mankışlak'a kovaladılar. O kollardan olan her grup kendi başında bir kavim olup Hazar ilinde Kenekler, Ali ilinde Moğolçık ve Kara evli ilinde Dağ Baskar oldular.

Agar ve aymaklı illerinde de, Oğuz Hân'ın oğlu Kün Hân'ın veziri, Uygur Irgıl hoca vardı. Onun oğlanlarından biri Magkışlak'ta İçki Salur'u öldürüp Salur ilinden bir kız alıp orayı vatan edindi. Eymir ili halkı bu oğlanın çocuklarıdır. Burkas Salur ilinde Temür Tuglı Han adlı biri vardı. Salur'dan İshak İsmail adlı biri, Temür Tuglı Hân'ı evini taşıırken (göçerken) görünce onun yurduna vardı. Er Sarı, ocağın için küçük bir oğlan gördü, oğlu olmadığı için onun elat edindi ve adını Burkas koydu. Burkas ili, onun neslindendir. Teke ve Sarık Salur ilinden biri vardı, adı Toy Tutmaz idi. Teke ve Sarık illeri onun oğlanlarıdır. Bunlar sonra Türkmen olup Türkmenlere katıldılar.

NOT: Kazan Oğuznâmesi'nin bundan sonraki iki başlığı, konu bütünlüğü itibariyle Oğuz boyları ve Türkmenlerin tarihi ve yaşayışıyla bağlantısız olduğundan dolayı, özete alınmayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN MİLLÎ DESTANI ŞÂHNÂMEH (ŞEHNÂME)

II.1. FİRDEVSÎ VE ŞEHNÂME

II.1.1. Firdevsî, Sanatı ve Şaheseri Şehnâme'ye Dair

İran literatüründe Hekim Ebülkasım Firdevsî adıyla bilinen şairin asıl adı “Mansur” ya da “Hasan”, lakabı “Ebülkasım”, babasının adı da “Ali”dir. Şairin isminin başındaki Hekim, onun bilge ve eğitim sahibi olduğunu göstermektedir. Soyad olarak Firdevsî kelimesini kullanmasının sebebi ise, içinde doğduğu ve yaşadığı yerin özellikleridir. Firdevsî Tûs eyaletindeki Tâberân ilçesinde bulunan cennet misali bir bağda yaşadığı için soyad olarak Firdevse (cennete) mensup anlamındaki Firdevsî kelimesini kullanmıştır. Nizamî Arûzî'ye göre Firdevsî, Horasan bölgesinin zengin ve eğitilmiş ailelerinden birine mensuptur. Firdevsî ve ailesi için, toprak sahibi anlamında “Dehkân” ifadesinin kullanılması, onun yüksek bir sosyal tabakaya ait olduğunu ve hayat şartları bakımından da varlıklı bir ortamda doğup yetiştiğine işaret eder.

Firdevsî ve Şehnâme araştırmacıları, şairin doğum yılını Hicri 329 ya da 330 olarak tahmin etmektedirler. Örneğin, Alman oryantalisti, Theodor Nöldeke, Şehnâme'nin yazılışının son bulduğu tarihi, Hicri 400 olarak esas alıp Firdevsî'nin Şehnâme yazımını bitirdiğinde 76-77 yaşlarında olduğunu varsayarak şairin doğum yılını Hicri 329-330 olarak çıkarmaktadır. Bazı bilim insanları tarafından da Hicri 324, Firdevsî'nin doğum yılı olarak verilmiştir. (Razmcu 2009: 9-10)

Firdevsî'nin soy olarak Horasan'ın “Dehkân”lar tabakasına ait olduğundan bahsetmiştik. Firdevsî zamanında, Dehkânlar daha önce değinildiği üzere hem maddî varlık, hem de kültür ve eğitim bakımından yüksek seviyeli insanlardan oluşan bir sınıfın genel adı olarak kullanılmaktaydı. Dehkânlar'ın mal varlıkları ve eğitim seviyeleri dışında, toplumsal görevleri de üzerinde durulması gereken hususlardan biridir. Bu grup İran'ın en eski gelenek ve görenekleri, haber ve rivayetleri, hikâyeler ve ustârelerinin de devam ettiricisidirler. İran'ın en eski zamanlardan süregelen hikâyeleri ve tarihî olayları bu grup tarafından bazen sözlü bazen de yazılı olarak aktarılmıştır. Bu

ise, Dehkânlar'ın İran medeniyeti için çok kritik bir görev üstlendiklerini ispatlamaktadır. (Razmcu 2009: 10)

Kaynaklar ve rivayetlerde, şairin çocukluğu ve gençliğine ait hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Fakat ailesi tarafından şaire iyi bir eğitim verildiği, özellikle dil öğrenmesine özen gösterildiği, Firdevsî'nin eserine bakıldığında rahatlıkla anlaşılmaktadır. Farsçayı çok kuvvetli olarak bilişinden başka, o zamanda bile çok az bilinen ve unutulmaya yüz tutan Pehlevîce ile birlikte, güzel şiir yazacak kadar Arapçayı da öğrenişi, şairin ailesi tarafından bu konuya fazlasıyla önem verildiği görülmektedir. (Lugal 1994: 13) Bunun yanı sıra, şairde var olan geçmiş olayları öğrenme merakı da henüz genç yaştayken onu İran eski hikâyelerini içeren birkaç eserinin elde edip onlardan yola çıkarak Şehnâme gibi bir eserin yazmasına teşebbüs etmesini sağlamıştır.

Rivayetlerden anlaşıldığı üzere, Firdevsî İranlıların hikâyeleri ve destanlarını ya da İran'ın destanî tarihini içeren bir veya birkaç mensur kaynak elde ettikten sonra bu mensur kaynaklardan yola çıkarak kendi şairlik yeteneğini de kullanarak Şehnâme'yi yaratmaya başlamıştır. Firdevsî'nin içinde bulunduğu siyasî ve edebî zeminden kısaca şöyle bahsetmemiz mümkündür; Sasanî döneminin son yılları, İran halkı için, o zamana kadar nesilden nesile ve ağızdan ağza sözlü olarak aktarılıp gelen destanlar ve rivayetleri kaydetme çabasına girdikleri bir dönemdir. Eski İran'ın rivayetleri ve tarihini ihtiva eden birkaç küçük ve büyük kitap bu yıllarda yazılmıştır, o güne kadar kaydetme gereksinimi duyulmadığı bilgiler yazılı bir şekilde korunma altına alınmıştır. Halkın bu merakı dışında, Sasanîlerin sarayında da olayları günü gününe kaydeden tarih yazarlarının bulunması bu dönemdeki İran halkının yazılı bir tarihe ihtiyaç duyduklarının önemli bir göstergesi olmuştur.

Bu yeni arayışlar dolayısıyla yazılan biyografik ve tarihî mahiyette olan eserler İran'la sınırlı kalmayıp diğer komşu ülkelere kadar gitmiştir. Sasanîlerin son padişahı, üçüncü Yezdgird, mevcut olan tüm yazılı kitaplar, tarihî evraklar ve sözlü kaynaklardan faydalanılarak genel bir tarih kitabının yazılması için emir vermiştir. Padişahın bu emri üzere, İki kişi "Huday-Nâmek" (Xvatâi- Namag) diye bir kitap yazmışlardır. Sasanîler

zamanında, Huday-Huda kelimesi padişahlar için kullanılıp dolayısıyla bu eser padişahlar ve şehzâdelerin hayatı ve tarihini içeren bir eser olarak geriye kalmıştır. Huday-Nâmek Pehlevîce'ye hazırlanıp Hicri II. yüzyılda da İbn-i Mukaffa' tarafından Arapçaya çevrilerek, tamamı ya da bazı parçaları, İran büyüklerinin ve bilgelerinin kütüphanelerinde bulunarak bir sonraki dönemlerde yazılan esâtîrî ve tarihî eserlere kaynaklık etmiştir. (Minevî 2007: 50-51)

Samanîler döneminde de, Sasanîler zamanında başlatılan bu çabalar devam edilmiştir. Samanî padişahları da İslami dönemde kullanılan Farsça'ya yazılan, eski İran'ın padişahlarının soylarını inceleyen genel bir tarih kitabının yazılmasının taraftarı oldukları için, bu dönemde de "Huday-Nâmek" gibi eserlerin yazılması için çalışmalar takip edilmiştir. Bazıları nazım bazıları da nesir kalıbında yazılan bu tür eserler genelde Şâhnâme ya da Bâstânnâme olarak adlandırılmıştır. Firdevsî'nin Şehnâmesi, Samanî devletin kısa sürede çöküntüye uğradığı, öte yandan İran'ın Araplar ve Türkler tarafından hâkimiyet altına alındığı bir dönemde, İran halkına geçmişlerini hatırlatarak onları harekete geçirmek adına yazılmış bir eserdir. Başka bir ifadeyle, Şâhnâme ya da Bâstânnâmeler, genel anlamda İran'ın eski hayat felsefesini korumaya yönelik eserler olarak ortaya çıkmışlardır.

Samanîleri takip eden Gazneliler sülalesinin en güçlü hükümdarı Mahmud'un sarayında, padişahın edebiyat, sanat ve bilime olan yakın ilgisinden dolayı Farsça yalnızca bir edebiyat dilinden çıkıp devlet işlerinde bile geniş bir yer almıştı. Mahmud'un İran eski maceraları ve masallarına olan merakı bir yandan, Firdevsî'nin de daha genç yaşta şair Dakikî'nin genel bir tarih kitabı yazmak için gösterdiği çabaların yarım kalmasından haberdar olması öte yandan, Firdevsî ile Gazneli Mahmud'un yollarının kesiştiğine sebep olmuştur. Şairin Sultan Mahmud ile nasıl tanıştığı hakkında söylentiler çeşitlidir; Bir söylentiye göre, padişah bu yöndeki çalışmalarını duyduğu için, şairi saraya davet etmiştir. Başka bir rivayete göre de Sultan Mahmud, sarayın seçkin ve gözde şairlerinden Unsurî'ye İran'ın eski padişahlarının tarihini manzum olarak yazması için teklifte bulunmuştur, fakat Unsurî bu işin içinden çıkamayacağını bildiği için Firdevsî'yi tavsiye etmiştir. (Lugal 1994: 19)

Başka bir söylentiye göre, Firdevsî, Şâhnâmesi'ni dönemin en büyük hükümdarlarından olan Gazneli Sultan Mahmud'a sunmaya karar vermiştir. Şairin bu isteği, Sultan Mahmud'un veziri Ebü'l-Abbas Fazl b. Ahmed el-İsferâyînî ile Sultan Mahmud'un kardeşi Nasr b. Sebük Tegin sayesinde gerçekleşmiştir. Ancak Şehnâme'yi Sultan Mahmud'a sunacağı sırada hâmisî, Ebü'l-Abbas Fazl'ın vefat ettiğinden dolayı, şair Gazne'ye giderek eserini bizzat sultana sunmuştur. Fakak hükümdar, yeni vezirinin etkisi altında Firdevsî'ye eserinin değerine layık bir ödül vermemiştir. (Kantar 1996: 126)

Minevî'ye göre, Firdevsî, Şehnâme'nin yazımını bitirdikten sonra, Gazneli Mahmud'dan daha güçlü bir padişah çıkar düşüncesiyle bir müddet daha beklemiştir, ancak nihayetinde eserin girişi ve son bölümlerinde Sultan Mahmud'un övgüsüne yer vererek eserini birkaç cilde sığdırarak Sultan'a göndermiştir. Gazneli Sultan Mahmud'un övgüsü olarak eklediği bölümlerde, Firdevsî, sultanın fetihlerinden ve hayatındaki önemli va'kalardan bahsetmiştir. Şair, yazması için yıllarını verdiği eserin Sultan Mahmud tarafından beğenilip layığıyla ödüllendirileceğini beklerken, bazı sebeplerden dolayı bu karşılığını almayıp ümitsizliğe kapılıp hayatının geri kalan 15-20 yılında da Şehnâme'nin bazı bölümlerini değiştirerek Gazneli Sultan Mahmud'u övmek yerine hicvetmiştir. (Minevî 2007: 37-39)

Şehnâme'nin Gazneli Sultan Mahmud tarafından beğenilmemesi için kaynaklarda birkaç sebepten bahsedilmiştir. Bu sebeplerin en önemlileri şunlardır:

1. Sultan Mahmud'un Ebü'l-Abbas Fazl'dan sonraki vezirinin etkisinde kalıp şairi ödüllendirmek istememesi,
2. Gazneli Mahmud'un Şehnâme'deki kahramanlar ve kahramanlık hikâyelerini beğenmeyip “bu eserde sadece Rüstem'den bahsedilmiş, halbuki benim ordumda Rüstem'den daha güçlü birçokları vardır” deyip Firdevsî'nin “ama Tanrı Rüstem gibisini bir daha yaratmadı” tepkisine kızıp şairi ödüllendirmek istememesi,
3. Sultan Mahmud'un sünnî olduğundan dolayı, Şîî olan Firdevsî'nin tutumunu beğenmeyip onu o yüzden ödüllendirmek istememesi,

4. İran'ın eski padişahların ve sülalelerinin şan ve şöhretine dayanamayan Sultan Mahmud eski hükümdarlara karşı anti-pati duyup Firdevsî'yi ödüllendirmek istememesi,
5. İran padişahları sürekli övüldüğü bir eser olduğu için, Gazneli Sultan Mahmud'da Türklerin küçük düşürüldüğü duygusunu uyandırıp o yüzden Firdevsî'yi ödüllendirmek istememesi. (Kantar 1996: 126, Minevî 2007: 41)

Firdevsî'nin ölüm yılı, birçok tarih ve tezkire yazarı tarafından Hicri 411 yılı (1020) olarak verilmiştir. Bu tarih yazarları arasında, Hamdullah Mostofî, Firdevsî'nin ölüm tarihini, Hicri 416 (1025) olarak vermiştir. (Minevî 2007: 20) Yine efsanevî bir rivayete göre, şairin cenazesi şehrin bir kapısından çıkarken, diğer kapıdan Şehnâme'nin değerini anlayan Sultan Mahmud'un Firdevsî'ye gönderdiği ödül kervanının girdiği öne sürülmüştür. (Kantar 1996: 126)

Firdevsî'nin ailesi ve eşi hakkında bilgi verecek olursak, eşi için, Şehnâme'nin metninden ve diğer tarihî rivayetlerden faydalanarak, son derece eğitimli, kültürlü ve sanat sahibi bir bayan olduğunu söylememiz mümkündür. Şehnâme'nin bazı hikâyelerinde, Firdevsî'nin eşinin izi rahatlıkla görülmektedir. Örneğin "Bijen ile Menije" hikâyesinin başında, Firdevsî hikâyenin ortaya çıkmasıyla ilgili kısa bir bilgi verirken, eşinin bu hikâyeyi Pehlevîce ona okuduğunu, Firdevsî'nin de bu hikâyeyi Pehlevîce dinleyerek Farsça olarak şiir haline getirdiğinden bahsetmiştir. Firdevsî'nin evliliğinin meyvesi, bir kız bir oğlan olmak üzere iki çocuk olmuştur. Yine Şehnâme'nin metninden anlaşıldığı üzere, Firdevsî'nin oğlu otuz yedi yaşında vefat etmiştir. Onun ölümü altmış beş yaşındaki şairi son derece üzmüştür.

II.1.2. Şâhnâmeh (Şehnâme)

İran millî destanı ve Fars edebiyatının en büyük eserlerinden biri olarak kabul edilen Şehnâme, bütün dünya klasikleri arasında da eşsiz bir yere sahiptir. Allah'ın hamdı, bilgi ve bilgeliğin övgüsü, kâinat, insanlar, güneş ve ayın yaratılmasından sonra, peygamber efendimizin nâtı ve yoldaşlarının övgüsü, eserin ortaya çıkması ve Şair Dakikî'nin hikâyesine değinildikten sonra, Şehnâme'nin asıl hikâyeleri, ilk insan yani Keyûmers'in yaratılışıyla başlamaktadır. Eser mitik, epik ve tarihî olmak üzere üç farklı

bölümde hazırlanmıştır. Şehnâme’de Pişdadiler, Kiyanîler, Eşkaniler ve Sasanîler’e ait destanlar ele alınmıştır. Eserde Kiyanîler döneminin sonunda, Zerdüşt ortaya çıkıp Makedonyalı İskender’in İran’ı istila etmesiyle bu dönem sona ermiştir. Zerdüşt’e kadar olan padişahlardan Şehnâme dışında, Avesta’da da bahsedilmiştir. Pişdadiler dönemindeki padişahlar, aslında İran’ın esâtirî şahsiyetler olup Hintliler ve İranlıların ortak mitolojilerine aittir. (Ritter 1997: 646)

Güçlü doğa ve savaş tasvirlerine yer verip daha çok kahramanlık olaylarını içeren Şehnâme’ye, zaman zaman Bijen ile Menije hikâyesinde olduğu gibi, aşk temalı olayla da serpiştirilmiştir. Mesnevi tarzında mütekârib bahrinin “feûlün feûlün feûlün feûl” vezniyle yazılan Şehnâme, Fars edebiyatının en çok taklit edilen eserler arasında yer almaktadır. Osmanlı hükümdarları Şehnâme örneğini göz önünde bulundurarak kendileri için değişik adlarla Şehnâme yazdırmışlardır. Fatih Sultan Mehmed’den IV. Murad dönemine kadar geçen sürelerde “Selimnâme”, “Süleymannâme”, “Şehinşahnâme” gibi isimlerle kaleme alınan manzum eserlerde bu hükümdarların savaşları ve kahramanlıkları destanî bir dille anlatılmıştır. (Kantar 2010: 290)

Firdevsî hayattayken, Şehnâme’den en fazla yirmi nüsha, Firdevsî’nin yakınlarının el yazılarıyla yazılmıştır. Ondan sonra, Farsça kaynaklarda Firdevsî’nin Şehnâmesi’nden ilk defa, şairin vefatından 35 yıl sonra bahsedilmiştir; yazarı belli olmayan Tarih-i Sistân adlı eserde, Nerimân, Sâm, Rüstem ve Firdevsî’den zaman zaman bahsedilmiştir. Tarih-i Sistân’dan sonra, Esedî Tûsî tarafından yazılan ve yazımı Hicri 458 yılında tamamlanan Gerşasbnâme’de Firdevsî ve sanatından söz edilmiştir. Firdevsî’nin Şehnâmesi’nin örnek alınarak hazırlanan eserler ise, Firdevsî’nin vefatından 40-50 yıl sonra başlamıştır. Yani Firdevsî’nin Şehnâmesi’nin değeri çok kısa bir sürede edebiyatçılar tarafından tespit edilip eser tam anlamıyla şairler tarafından benimsenip bir sonraki edebî yapıtlar için örnek alınmıştır. (Minevî 2007: 42-44)

II.2. ŞEHNÂME’NİN YAZILIŞINDA KULLANILAN KAYNAKLAR

Firdevsî’nin Şehnâme’yi yazarken faydalandığı kaynakları iki başlık altında incelememiz mümkündür: 1. Mûbedler ve Dihkânlar tarafından nakledilen sözlü rivayetler. 2. Yazılı eserler.

1. Mûbedler ve Dihkânlar tarafından anlatılan sözlü rivayetler: Millî destanlara sahip olan her millette mevcut bazı sözlü kaynaklar vardır; bu sözlü kaynakların temel görevleri, nesilden nesile ve ağızdan ağza nakledilen fakat bir türlü kâğıt üzerinde kaydedilmeyen bilgileri aktarmaktır. Firdevsî'nin içinde bulunduğu toplumun çeşitli kategorilerinden bahsederken, onun Dihkânlar kategorisinden eğitilmiş ve kültürlü bir ailenin çocuğu olduğundan bahsetmiştik.

Konuya geçmeden, Mûbedler ve Dihkânlar adı altında bilinen, destanî rivayetlerinin aktarılmasında önemli bir rol oynayan bilgi aktarımında kaynaklık eden bu gruplar hakkında kısa bir bilgi vermemiz yerinde olacaktır;

Mûbedler: Zerdüşî dininin rûhanî tabakasını temsil eden bilgelerdir. Bu bilgeler eski İran'ın millî ve destanî rivayetlerini ezberleyip yeri geldiğinden anlatıp aktarmaktan sorumlulardır.

Dihkânlar: Sözcük itibariyle, çiftçiler anlamında kullanılsa da, aslında İranlıların soylu ve varlıklı aileler için kullanılan genel bir isimdir. Dihkânlar geçmişte yaşayan kahramanlar ve padişahların hayatlarından, onların başlarından geçen olaylardan haberdarlar ve yeri geldiğinde Mûbedler gibi atalarının yaşantıları ve kahramanlıklarını aktarmaktan sorumlulardır.

Dolayısıyla, eski İran'ın kahramanlık hikâyeleri ve efsanevî anlatıları, Mûbedler ve Dihkânlar vasıtasıyla aktarılıp İslamiyet'ten sonra, Firdevsî gibi şairlere ulaştırılmıştır. İran tarihî kaynaklarında, destanî anlatıları sözlü olarak nakletmekte kaynaklık eden kişiler arasında bazı önemli isimlere rastlanmaktadır; Horasan'dan Ezherî, Sistân'dan Şapûr oğlu Yezdan-i Dâd, Neyşabûr'dan Behram oğlu Hurşid, Tûs'tan da Berzin oğlu Şazân bu isimlerin en önemli örneklerini oluşturmaktadırlar. (Razmcu 2009: 71-72)

2. Yazılı eserler: Firdevsî'nin göz önünde bulundurarak Şehnâme'nin yazımına başladığı eserlerden biri, **Ebu'l-Mansur Tûsî'nin Şehnâmesi**'dir. Bu eser, Samanîler döneminde kaynak kişilerin bilgilerinden faydalanılarak hazırlanmış bir eserdir. Bugün bu eserin sadece mukaddime bölümü bulunmaktadır. Firdevsî, Şehnâme'yi hazırlarken bu eserden yararlandığını çeşitli beyitler vererek belirtmiştir.

Bazı tarihî kaynaklardan elde edilmiş bilgilere göre, Firdevsî ilk başta, Ebu'l-Mansur Tûsî'nin Şehnâmesi'ni elde etmek için epey zorlanmıştır, nihayetinde arkadaşların yardımıyla eseri elde edince Şehnâme'nin yazmasına teşebbüs etmiştir.

Yine Şehnâme'nin satırları arasından anlaşıldığı üzere, Firdevsî, eserini yazarken başka yazılı kaynaklardan da yararlanmıştır; Bijen ile Menije Hikâyesi'nin başında değinildiği üzere, Firdevsî'nin eşi bir gece, Pehlevî bir kaynaktan bu hikâyeyi Firdevsî'ye okumuş, Firdevsî ise duyduklarını şiir haline getirip Farsî-i Derî olarak kaydetmiştir. (Farsî-i Derî, çalışmamız boyunca rastlanan tabirlerden biridir. İslamiyet'in kabulünden sonra, İran halkı arasında kullanılan Farsçaya Farsî-i Derî denir.)

Bunların yanı sıra, Rüstem ile İsfendiyar, Rüstem'in Ekvân Dîv (Dev) ile Savaşması, Bijen'in Gergedanlarla Savaşması, Makedonyalı İskender'in Hayatı ve Onun İran'daki Padişahlığı ve Behram-i Gûr hikâyeleri, Firdevsî tarafından Ebu'l-Mansur Şehnâmesi'nden başka bir kaynaktan alınıp şiir haline getirilip Şehnâme'de kullanılmıştır. Bu konu hakkında Alman Oryantalist, Theodore Nöldeke de, Firdevsî'nin Ebu'l-Mansur Şehnâmesi dışında başka Arapça ve Pehlevice olarak yazılan fakat isimleri araştırmacılar tarafından bir türlü tespit edilemeyen kaynaklardan faydalandığını öne sürmüştür. Şehnâme'nin yazılışıyla ilgili belki de en önemli nokta, Firdevsî'nin kullandığı kaynaklara sadık kalmasıdır. Firdevsî İran padişahların hikâyelerinde kendisinden her hangi bir bilgi eklemeyip kullandığı kaynaklara sadık kalarak bu kaynaklarda geçen bilgilerin aynısını şiir haline getirip okuruna sunmuştur. Bazen bu kaynaklarda mevcut olan bazı bilgilerin şair tarafından verilmemesi de tartışma konusu olmuştur. Örneğin Şehnâme gibi bir eserde Yayıc Araş'ın Hikâyesi'nin bulunmaması şaşırtıcı bir husustur. Attığı ok ile İran-Turan sınırlarını belirleyen Araş'ın Şehnâme'de yer almamış olması ya Firdevsî'nin kullandığı kaynaklarda yer almadığını ya da şair tarafından işlenmesine gerek duyulmadığını akla getirmektedir. (Razmçu 2009: 140-141)

Ebu'l-Mansur'un mensur Şehnâmesi'nin yanı sıra, Firdevsî'nin Şehnâme'yi yaratırken kullandığı kaynaklar arasında, **Şair Dakikî'nin Şehnâmesi'**nden de

bahsetmemiz yerinde olacaktır. Dakikî-i Tûsi olarak adlandırılan şairin doğum yeri, tarihçiler tarafından, Belh, Tûs, Semerkand ya da Buhara olarak belirlenmiştir. Bazı rivayetlere göre, Dakikî'nin ailesi, un satışıyla uğraştıkları için şair, Dakikî olarak adlandırılmıştır. Başka bir rivayete göre de, şairin şiirlerindeki dikkat ve kelime seçimlerinde gösterdiği titizlik dolayısıyla soyadı Dakikî olmuştur. Yazılı kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Şair Dakikî büyük bir olasılıkla Zerdüşti (Zerdüş dinine mensup) biriymiş. Samanî padişahlarından Nuh İbn-i Mansur döneminde yaşayan Dakikî, **Goştasbnâme** adı altında yazdığı şehnâme'ye bu padişahın emri üzere hazırlamaya başlamıştır.

Nazım kalıbında yazılan Goştasbnâme'nin ana konusu, Kiyanî padişahı Lohrasb oğlu Goştasb'ın hayatıdır. Goştasb'ın padişahlığının otuzuncu yılında, Zerdüş ortaya çıkmıştır. Goştasb ile Turanlı Ercasb arasında başlayan düşmanlık dolayısıyla bu iki kişi arasında süreklilik arz eden bazı savaşlar yaşanıp nihayetinde Turanlı Ercasb, Goştasb oğlu İsfendiyar'ın eline, Zerdüş'tün dinini savunma yolunda öldürülmüştür.

Şair Dakikî, Goştasbnâme'yi bin beyitte yazıp bu eserin yazımında Yadigâr-i Zerir ya da Yadigâr-i Zeriran adlı eserden faydalanmıştır. Şair Dakikî Hicri 370 yılında kötü huyu ve sinirli tavrından dolayı, hizmetkârlarından birinin eline öldürülmüştür.

Firdevsî aslında kendi Şehnâmesini Şair Dakikî'nin tamalayamadığı Goştasbnâme'nin devamı olarak ve bu eseri örnek alarak yaratmıştır. Firdevsî Şair Dakikî'nin dil ve üslûbu eleştirmekle birlikte Goştasbnâme'den kalan bin beyite de Şehnâmesinde yer vermiştir. (Razmcu 2009: 108-110)

II.3. ŞEHNÂME'NİN DÜNYACA BİLİLEN NÜSHALARI

Tarihî kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Firdevsî, Şehnâme'nin yazımını (eserin son halini) Hicri 400 yılında tamamlamıştır. Firdevsî'nin Şehnâmesi'nin en eski metni, 1978 yılında, Floransa Millî Kütüphanesi'nde fark edilmiştir. Ebru sanatıyla süslenen, Kûfî hat sanatıyla Hicri 614 yılında yazılan bu metin, Şehnâme'nin sadece bazı bölümlerini kapsayıp uzun bir süre Kur'an-ı Kerim olduğu düşünülmüştür. Bu metinden önce tespit edilen bir başka yazma ise, Hicri 675 yılına ait bir metindir. Bu metinde

beyitler altılı sütunlar şeklinde yazılıp bugün Britanya müzesinde saklanmaktadır. (Afşar 2011: 324)

Şehnâme'nin el yazması şeklinde hazırlanan nüshaları, tarihli ve tarihsiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İrec Afşar'ın tespitine göre, tarihli el yazmaların sayısı, 229 cilt, tarihsiz olanların sayısı ise, 232 adettir. Bu nüshalar arasında Moğollar ve İlhanlılar döneminden kalanlar, yazılarla birlikte genellikle resimlere de yer verdikleri için sanatsal açıdan da önem taşımaktadırlar.

Görüldüğü üzere, Şehnâme'nin yazımıyla paralel olarak, eserin epizotları ve savaş sahnelerini minyatür haline getirmek de ciddi bir sanat dalı olarak gelişip Mecâlis-i Şahnâme adlı sanat eserlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. El yazmalarıyla yazılan ve resimlerle süslenen Şehnâmeler, bugün dünyadaki pek çok kütüphane, müze ve hatta birçok şahsi kütüphanenin başköşesi olmuştur. Oleg Grabar, bağımsız bir çalışmada resimli, minyatür haline getirilen Şehnâme'nin epizotları ve savaş sahnelerini inceleyip sıklık sırasına göre listelemiştir. (Afşar 2011: 325)

Avrupa'da bağımsız bir eser şeklinde okurlara sunulan ilk Şehnâme örneği, Miladi 1801 yılında, otuz iki sayfalık bir seçme niteliğinde E.G. Hagemann tarafından basılmıştır. Onun ardından M. Lumsden, 1811 yılında Şehnâme'yi detaylı bir İngilizce mukaddimesiyle basmıştır. Lumsden'in bastığı Şehnâme'de dikkat çekici bir husus, kısa e sesin yerine u sesinin kullanımıdır, böylelikle kitabın adı Şâhnâme yerine Şahnamû şeklinde okunmaktadır. (Afşar 2009: 328)

Lumsden'den üç yıl sonra, yine Hindistan'da yaşayan oryantalist J. Atkinson, Miladi 1814 yılında Şehnâme'yi 267 sayfada, 25 sayfalık bir mukaddime ile basmıştır. Bu eserin en önemli özelliği resimli olmasıdır. Bu denemelerden sonra, Şehnâme'nin o zamana kadar yapılan en detaylı ve en güvenilir baskısı, Turner Macan tarafından 1829 yılında dört cilt halinde gerçekleştirildi. Macan'ın Kalküta'da yayımladığı bu dört ciltlik eser, Şehnâme'nin hikâyeleri dışında, Şehnâme'ye sonradan eklenmiş beyitleri ve eserdeki bilinmeyen sözcükler için de bir sözlük içerdiği için, uzun bir süre İran ve Hindistan'daki araştırmacılar için iyi bir kaynak olmuştur. (Afşar 2011: 329)

Macan'ın bu baskısından yedi yıl sonra, J. Mohle Şehnâme'nin önemli bir nüshasını hazırlamak için adım atmıştır. 1837 yılında başlayan bu çabalar, 1878 yılında, yani 40 yıl çalışmanın neticesinde yedi cilt şeklinde Paris'te okurlarıyla buluşmuştur. Mohle bu yedi cildi hazırlarken kendi ifadesine göre, Paris Millî Kütüphanesi'ndeki 8 Şehnâme nüshası ve Londra'daki Doğu Hindistan Şirketi'nin kütüphanesinde mevcut olan 13 Şehnâme nüshasından faydalanmıştır. Mohle'nin bu aşamada yaptığı en büyük hizmet, Şehnâme'nin Farsça metninin yanında Fransızca çevirisini de vermek olmuştur. Mohle bu çalışmadan önce, Şehnâme'deki Zerdüşť dini ile ilgili bazı bölümleri seçerek 1829 yılında yayımlamıştı. (Afşar 2011: 329)

Şehnâme'nin İran dışındaki dördüncü önemli baskısı, J.F. Vullers ile S. Landauer tarafından, üç cilt şeklinde 1877-1884 yılları arasında Leiden'de gerçekleşmiştir. Fakat bu seri, Şehnâme'nin tüm hikâyelerini (bölümlerini) ihtiva etmemektedir. (Afşar 2011: 329-330)

İran'da Şehnâme üzerine farklı baskı çalışmaları, yaklaşık yüz elli- yüz altmış yıl önce ciddi bir şekilde başlamıştır. Şehnâme'nin ilk baskısı, İran'da Hicri Kameri 1267 yılında (Miladi 1846 yılında), Muharrem ayında Tahran'da 595 sayfada gerçekleşmiştir. İkinci baskı, sekiz yıl sonra, Asker Ordûbâdî'nin hat sanatıyla yazılmış bir nüsha üzerinden Tebriz'de yapıp eserin başından Macan'ın nüshasının esas alındığı belirtilmiştir. İran'daki üçüncü baskı yine Tebriz'deki yayınevlerinden birine aittir. (Afşar 2011: 330-331)

İran'da Şehnâme'nin dördüncü baskısı, Şâhnâme-i Amir Bahadôrî adı altında Tahran'da bugünkü gazete sayfaları büyüklüğünde, Edib-'l-Memalik mukaddimesiyle bir ciltte gerçekleşmiştir. Hicri Şemsi 1313 yılında (Miladi 1934 yılında) Firdevsî'nin bininci doğum yıl dönümü nedeniyle, hem İran'da hem diğer ülkelerde Firdevsî ve Şehnâme ile ilgili ciddi çalışmalar başlatıldı. 1933 yılında ilk defa Şehnâme bugünkü kitaplar ölçülerinde hazırlanıp 1934 yılında Firdevsî'nin bininci doğum günü münasebetiyle basılmıştır. (Afşar 2011: 333)

1934 yılında, İran'da yapılmış en güvenilir baskı olarak bilinen seri için çalışmalar, Brohim yayınevi destekleriyle başlayıp bu çalışmalar 1936 yılında on ciltlik

bir eserle sonuçlanmıştır. Bu serinin hazırlanışında Vullers, Macan ve Mohle'nin hazırladıkları nüshalar esas alınmıştır. Bu on ciltlik serinin düzeltme işlemleri ise, İran Şehnâme araştırmacıları ve uzmanları tarafından yapılmıştır, Mojtaba Minevî, Abbas İkbâl, Süleyman Heyim ve Seyid Nefisî bu serinin düzeltme işlemleri üstlenmişlerdi. (Afşar 2011: 333)

Brohim Nüshası olarak adlandırılan on ciltlik çalışmadan sonra, Muhammed Dabirsiyakî, Hicri Şemsi 1335 yılında (Miladi 1956 yılında) Turner Macan'ın çalışmasını esas alarak altı ciltlik bir seri çıkartmıştır. Bu yıllarda Şehnâme baskılarıyla ilgili bir başka gelişme ise, basılan eserlerin ölçülerinin küçülmesidir. Şehnâme'nin ilk bilimsel ve tenkidi neşri, Moskova'da Bertles'in başkanlığında, Smirnova, Abdülhüseyin Nuşin, Muhammed Nurî Osmanov, Rüstem Aliyev gibi araştırmacıların işbirliğiyle 1960-1971 yılları arasında ve dört cilt şeklinde gerçekleştirilmiştir. (Afşar 2011: 335)

Bu çalışmalarının yanı sıra, ister İran'da ister İran dışında, Şehnâme ile ilgili epey araştırmalar yapıp bu araştırmaların doğrultusunda birçok eser çıkartılmıştır. Şehnâme'yi edebî, tarihî ve sosyal açılardan inceleyip tenkidi neşrini yapmak üzere, İran'da gerçekleşen en önemli eylemlerden biri de, 1971 yılında Bünyad-i Şâhnâme-i Ferdovsî adlı bir kurumun oluşturulmasıdır. Bu kurumun ilk başkanı Mojtaba Minevî'nin denetiminde yürütülen çalışmaların uzun zaman alacağı görülünce, eserin parçalar halinde yayımına karar verilmiştir. İlk defa Dâstân-ı Rüstem ü Sührab, Dâstân-ı Forud, Dâstân-ı Siyaveş basılmıştır. Bundan sonra da Celal Haliki Mutlak, Şehnâme'nin birkaç nüshasını esas alarak eseri yeniden neşrtmiştir. B.W. Robinson eserin tamamını 2002 yılında Londra'da İngilizceye çevirmiştir. (Kantar 2010: 290)

Farsça bilmeyen milletler genellikle İran millî destanıyla çeviri yoluyla tanışmışlardır. Firdevsî'nin Şehnâmesi, Asya, Avrupa ve Amerika kıtalarında bugüne kadar yirmi altı farklı dile çevrilmiştir. Bu çeviriler için bazen eserin tümü, bazen de eserin bir parçası ele alınmıştır. Şehnâme'nin en eski çevirileri, Arapça ve Türkçe çevirileridir. Şehnâme ilk defa XII. yüzyılda Eyyûbîler devri edip ve tarihçi Bûndârî tarafından Kahire'de iki cilt halinde Arapçaya çevrilmiştir. (Kantar 2010: 290)

Şehnâme'nin Türkçe çevirilerine de Türkiye'de Şehnâme Üzerine Yapılmış Çalışmalar bölümünde değinilecektir.

II.4. İRAN'DA ŞEHNÂME ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Şehnâme'nin Dünyaca Bilinen Nüshaları bölümünde değinildiği üzere, Şehnâme ile ilgili ilk çalışmalar İran dışında ve genellikle Hindistan'da gerçekleşmiştir. İran'daki çalışmalar ise, eserin farklı baskılarını hazırlayıp okuyucuya sunmak üzere, yüz elli, yüz altmış yıl önce başlamıştır. Fakat bu çalışmalar esnasında daha çok Şehnâme'nin yazılışında kullanılan hat sanatı, bazen de minyatür sanatı önemsendiğinden dolayı eserin içeriği ve özellikle metnin asaleti ihmal edilmiştir. Daha önceki bölümde bahsettiğimiz gibi, Şehnâme'nin kritik bir metnini elde etmek adına yapılan çalışmalar ilk defa Rusya'daki bir heyet tarafından 1960-1971 yılları arasında Moskova şehrinde yapılmıştır.

İran'da Şehnâme ve Firdevsî ile ilgili en önemli çalışmalar, Muhammed Reza Şah Pehlevî döneminde, Firdevsî'nin bininci doğum yıl dönümü dolayısıyla gerçekleşmiştir. Hicri Şemsi 1313 yılında (Miladi 1934 yılında) Tahran ve Tûs'ta birçok ünlü oryantalistin katılımıyla Firdevsî, hayatı ve şaheseri Şehnâme ile ilgili toplantılar ve seminerler düzenlenmiştir. Aynı tarihte, o güne kadar ihmal edilmiş şairin mezarının restore edilip mezarın yerinde müze niteliğinde bir binanın yapılmasıyla ilgili kararlar alınmıştır. Şairin mezarı yerinde yapılan bina ve restore çalışmaları Hicri Şemsi 1347 yılında (Miladî 1968 yılında) Muhammed Reza Pehlevî tarafından ziyaret edilip açılış programı gerçekleşmiştir.

Ondan sonra Muhammed Reza Pehlevî ve eşi Farah Diba'nın özel ilgisi üzerine "Tûs Festivali", "Firdevsî Haftası" ve bunlara benzer başlıklarla İran'da devamlı düzenlenen seminerler, toplantılar ve festivaller, Firdevsî ve Şehnâme hakkında dünya çapında yapılan çalışmalar ve araştırmaları bir noktada buluşturmuştur. Bu ortak nokta ise genellikle ya İran'ın başkenti Tahran ya da şairin doğum yeri Tûs oluyordu.

İrec Afşar'ın tespitine göre, Hicri Şemsi 1385 (Miladi 2006) yılına kadar Şehnâme ile ilgili İran sınırları içerisinde, en az beş yüz kitap ve yüzlerce makale Farsçaya, en az bu kadar da başka ülkelerde yabancı dillerde yapılmıştır. Fakat Şehnâme

ile ilgili bu çalışmalar, genellikle klasik yöntemlerle yapıldığından dolayı, eser hakkında keşfedilip üzerinde durulması gereken birçok husus hâlâ her hangi bir araştırmaya konu olmamıştır. Şehnâme üzerine yapılmış çalışmalar hakkında doğru bilgilere sahip olmak adına, bu çalışmaları yapan kurumlar ve şahısların tanıtılmasını uygun görmekteyiz.

Firdevsî ve Şehnâme ile ilgili farklı çalışmalar yapmış kurumlar ve şahısları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Bonyad-ı Şâhnâme-i Ferdovsî (Bünyad-ı Şâhnâme-i Firdevsî): Bu kurum 1971 yılında, Muhammed Reza Şah Pehlevî döneminde, Kültür ve Sanat Bakanlığı'na bağlı olarak İran'da hayata geçti. Kurum ve kurumda çalışanların en büyük amaçları, Şehnâme ile ilgili yeni görüşler ve eserin kritik bir metnini ortaya koymaktı. Kurum Mojtaba Minevî'nin başkanlığında çalışmaya başladı, Minevî hayatının sonuna kadar yani 1977 yılına kadar Bonyad-ı Şâhnâme-i Ferdovsî'nin başkanlığını yaptı. Minevî'den sonra Muhammed Amin Riyahî kurumun başkanı olarak seçildi.

Kurumun diğer üyelerini, Parviz Natel Hanlari, Yahya Mahdavî, Hüseyin Nasr, Abbas Zaryab Hoyî ve Mehdî Foruğ gibi isimler oluşturmaktaydı.

Bonyad-ı Şâhnâme-i Ferdovsî tarafından basılan eserlerden de, Rüstem ile Sührab Hikâyesi (1973 yılında)- Forûd Hikâyesi ve Siyaveş Hikâyesi'ni (1984 yılında) saymamız mümkündür. Ayrıca bu kurum tarafından Simurg adlı bir araştırma dergisi de çıkartıldı. Bonyad-ı Şâhnâme-i Ferdovsî, İran İslamî Devrimi'nden sonra, sosyal bilimler ve kültürel araştırmalar ile ilgili çalışma yapan başka kurumlarla birleşmiştir.

2. Mojtaba Minevî: Mojtaba Minevî, 9 Şubat 1903 yılında Tahran'da doğdu. Babasının mesleğinden dolayı çocukluğu, Samiriye'de geçti. Tekrar Tahran'a döndüğünde, eğitimine devam eden Minevî, yirmi yaşındayken Pehlevîce'yi Alman bir profesörden öğrenmeye başladı. Minevî'nin Firdevsî ve Şehnâme ile ilgili ilk çalışmaları uzun süre Avrupa'da ikamet edip birçok oryantalistin görüşleri ve yöntemlerini öğrendikten sonra, 1933 yılında Tahran'da Brohim Yayınevi desteğiyle basılan Şehnâme'nin hazırlanmasında oldu. 1934 yılında Uluslar arası Firdevsî Kongresi'ne katılması ve de 1971-1977 yılları arasında

Bonyad-ı Şâhnâme-i Ferdovsî'nin başkanlığını yapması Minevî'nin Firdevsî ve Şehnâme'ye karşı görevini yerine getirmesinde faydalı olmuştur. Mojtaba Minevî birçok uluslar arası kongre dışında, Hicri Şemsi 1336 yılında (Miladi 1957 yılında) İstanbul'da Uluslar arası Şarkşinaslar Kongresi adı altında düzenlenen kongreye de katıldı. Bir uzmanlığı da Farsça, Türkçe, Arapça el yazmaları olan Mojtaba Minevî, 1977 yılında Tahran'da vefat etti.

3. Muhammed Amin Riyahî: Riyahî 1923 Hoy ilinin soylu ailelerinden birinde doğdu. İlk eğitimlerini Hoy şehrinde alan Riyahî, ikinci dünya savaşından sonra Tahran'a gitti. Hayatı boyunca edebiyat ve kültür ile ilgilenen Riyahî'nin teklifi üzere, Bonyad-ı Şâhnâme-i Ferdovsî, Kültür ve Sanat Bakanlığı tarafından kuruldu. Riyahî'nin kuşkusuz en önemli bilimsel araştırmaları Firdevsî ve Şehnâme ile ilgili olanlardır. Minevî'den sonra, Bonyad-ı Şâhnâme-i Ferdovsî'nin başkanlığını yapan Riyahî, 1990 yılında J. Mohle'nin yaptığı Şehnâme baskısı üzerinde tekrar çalışıp bu baskıya detaylı bir mukaddime yazarak tekrarlanmasını sağladı.

Riyahî'nin Firdevsî ve Şehnâme ile ilgili birçok çalışması arasında en önemlileri, Serçeşmeha-yi Ferdovsî Şenasî (Firdevsî'nin Tanınması İçin Kaynaklar) ve Ferdovsî: Zendeği, Endişe ve Şe're U (Firdevsî: Hayatı, Düşüncesi ve Şiiri) adlı eserlerden bahsetmemiz yerinde olacaktır.

Serçeşmeha-yi Ferdovsî Şenasî (Mecmua-yi Neveşteha-yi Kohen Der Bareh-yi Ferdovsî ve Şâhnâme ve Nakd-i Anha); Firdevsî'nin Tanınması İçin Kaynaklar (Firdevsî, Şehnâme ve Şehnâme'nin Tenkidi İle İlgili Eski Yazıların Mecmuası): Bu eserde, Firdevsî'nin döneminden yaklaşık olarak yüz yıl önceye kadar yaşayan tarihçiler, edebiyatçılar ve tezkire yazarları tarafından Firdevsî ve Şehnâme hakkında yazılan yazılara yer verilmiştir. Daha eski görüşlere yer verildiğinden dolayı, eserde yeni araştırmalar ve yöntemlere rastlanmamaktadır. Kitap ilk defa 1993 yılında Tahran'da basılmıştır.

Ferdovsî:Zendeği, Endişe ve Şe're U; Firdevsî: Hayatı, Düşüncesi ve Şiiri: Bu kitap ilk defa 1996 yılında Tahran'da basılmıştır. Ferdovsî: Zendeği, endişe ve Şe're U, bu bölümleri ihtiva etmektedir:

- Firdevsî ve Şehnâme

- Düşmekten Kalkana Kadar
- İran Millî Destanı'nın Bir Araya Getirilmesi
- Paj Kasabasında Doğan Dihkân
- Gençliğin İlkbaharında
- Şehnâme'nin Yaratıldığı Yıllar
- Durum değişiyor
- Şehnâme'ye Karşı Düşmanlık Devrinde
- Şehnâme'nin Mesajı
- Şehnâme'nin Ulu Değeri
- Firdevsî'nin Mirası
- Şehnâme'yi Tanıma Dünyası
- Firdevsî'yi Kutlama
- Daha Fazla Bilgi İçin

4. Celal Haliki Mutlak: Celal Haliki Mutlak, İranlı edip ve Şehnâme araştırmacısı, 1937 yılında Tahran'da doğdu. Lise sonuna kadar Tahran'da eğitim alan Mutlak, üniversite eğitimi için Almanya'ya gitti. Mutlak, 1970li yıllarda Almanya'da yaşayıp eğitim vermekle meşgulken İran epik eserleri ve özellikle Şehnâme ile ilgili detaylı araştırmalara başladı.

Celal Haliki Mutlak'ın bilimsel hayatındaki en büyük başarısı, Firdevsî Şehnâmesi'ni düzeltmesidir. 1987-2007 yılları arasında New-York'ta İhsan Yar Şater'in denetimi altında basılan sekiz ciltlik Şehnâme, Mutlak'ın Şehnâme üzerine yaptığı otuz yıllık araştırmalar ve çalışmalarının sonucudur. Mutlak'ın bu çalışmaları yaparken izlediği yol, birçok Şehnâme nüshasını temin edip yeni metin düzeltme yöntemleriyle bu nüshaları karşılaştırarak en iyi metni elde etmek olmuştur. Çalışmalarının son aşamalarında, Mahmud Omid Salar ve Abulfazl Hatibî yardımları ve desteklerini de alan Mutlak'ın bu sekiz ciltlik Şehnâme serisi, 2008 yılında Tahran'da Bonyad-ı Dayiretü'l-maârif-i İslamî (İslamî Ansiklopedi Kurumu) tarafından basılmıştır.

Celal Haliki Mutlak'ın bu sekiz ciltlik kritik Şehnâme metni dışında, Şehnâme ile ilgili yaptığı çalışmalarından şunlara değinmemiz yerinde olacaktır:

Yaddaŧtha-i Œâhnâme; Œehnâme'nin Notları: Bugüne kadar Œehnâme'nin Notları adı altında üç cildi basılmış olan bu seri, yazarın yıllarca Œehnâme üzerine yaptığı araŧtırmaların sonucudur. Bu serinin bir sonraki ciltlerin yakın zamanda basılacağı tahmin edilmektedir.

Golrenjha-i Kohen; Eski Tatlı Yaralar: Firdevsî ve Œehnâme ile ilgili seçilmiş makaleleri ihtiva eden bir kitaptır.

Sohenha-i Dirineh; Eski Sözlere: Firdevsî ve Œehnâme ile ilgili seçilmiş makaleleri içeren bir kitaptır.

5. Mahmud Omid Salar: 1950 yılında İsfahan'da doğan Mahmud Omid Salar, lise sonuna kadar İran'da eğitim alıp 1969 yılında üniversite eğitimi için Amerika'ya gitti. Halk Bilimi (Folklor) alanında, Alan Dundes'den ders alan Omid Salar, İran edebiyat ve folklor araŧtırmalarında önemli isimlerden biridir. Omid Salar'ın en önemli özelliğı, doğu edebiyatı ve folklorunu batı yöntemleriyle incelemesidir. Firdevsî ve Œehnâme konusunda da, Celal Haliki Mutlak'la birlikte yaptığı çalışmalar dışında, Britanya Müzesi'nde bulunan Œehnâme nüshası üzerinden yaptığı resimli Œehnâme baskısı ve de *Jostarha-i Œâhnâme Œinasî ve Mebâhis-i Edebî* (Œehnâme Araŧtırmalarındaki Sorunlar ve Edebî Tartışmalar) adlı çalışmalarına değinmemiz yerinde olacaktır.

6. Mircelaleddin Kezzazi: Mircelaleddin Kezzazi, 1948 yılında, Kermanşâh şehrinde, soylu ve eğitimli bir ailede doğdu. Gençlik yıllarından yazıp çizmeye başlayan Kezzazi, küçüklüğünde öğrendiğı Fransızca dışında, yabancı dillerden İspanyolca, Almanca ve İngilizce'yi de bilmektedir. Kezzazi'nin bilgi birikimi, yabancı dillere olan hâkimiyeti ve doğu kültürleri ve edebiyatlarına karşı ilgisi, onlarca kitap ve yüzlerce makale ortaya koymasına sebep olmuştur. Kezzazi, şiirlerinde, Zervân mahlasını kullanmaktadır.

Kezzazi'nin Firdevsî ve Œehnâme hakkında yaptığı araŧtırma neticesinde ortaya çıkan eserlerini ŧu şekilde özetleyebiliriz:

Ez Güne-yi Diger; Başka bir Türden: İlk defa Hicri Œemsi 1368 (Miladi 1989) yılında Tahran'da basılan bu eser, İran kültürü ve edebiyatıyla ilgili dört farklı makaleyi ihtiva etmektedir.

Mazha-i Râz; Sır Labirentleri: Firdevsî ve Şehnâme hakkında yazılan bu eserde, altı müstakil makale yer almaktadır. Eserde birinci makale olarak yer alan Nemadşinasi-i Ustûre Der Dâstan-ı Zahhak; Dahhâk Hikâyesi'nde Mitolojik Simgeler adlı çalışma, Aralık 1990 tarihinde Tahran'da gerçekleşen Uluslar arası Firdevsî Kongresi'nde sunulmak üzere hazırlanmıştır. Eser ilk defa Hicri Şemsi 1370 (Miladi 1991) yılında Merkez Yayınevi tarafından basılmıştır.

Roya, Hemâseh, Ostûreh; Rüya, Epope, Ustûre: İlk defa Hicri Şemsi 1372 (Miladi 1993) yılında Merkez Yayınevi tarafından basılan bu eser, aslında Mircelaeddin Kezzazi'nin doktora tezidir. Eserde, ustûre, hemase ve tarih kavramları tartışılıp bu üç alanın arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuştur.

Nâmeh-yi Bâstan; Eski Mektup (9 cilt): Nâmeh-yi Bâstan serisi, Floransa nüshası, Moskova nüshası, J.Mohle ve Celal Haliki Mutlak'ın hazırladığı nüshaları esas alarak hazırlanmıştır. Serinin ilk cildi, Hicri Şemsi 1379 (Miladi 2000) yılında, Şehnâme'nin başından Minûçihr'in padişahlığına kadarki bölümlerini içerip Semt Yayınevi tarafından Tahran'da basılmıştır. Bu çalışmanın 9 cildinde de, sözcükler, mitolojik simgeler, Şehnâme'nin estetik değerleri, İran halkının gelenek ve göreneklere işlenmiş konular arasında yer almaktadır.

Serinin ikinci cildi, Hicri Şemsi 1381 (Miladi 2002) yılında basılmıştır. İkinci ciltte, Nôzer'in padişahlığından Rüstem Ü Sührab Hikâyesi'nin sonuna kadarki bölümler yer almaktadır.

Bir yıl sonra yani 2003'te çıkan üçüncü ciltte, Siyaveş'in Hikâyesi detaylı bir şekilde işlenmiştir. 2005'te çıkan dördüncü ve beşinci ciltlerde sırayla, Fôrud Hikâyesi'nden Ekvan Dîv'in Hikâyesi'nin sonuna kadarki bölümler, Bijen Ü Menije Hikâyesi'nden Lohrasb'ın padişahlığına kadarki bölümler ele alınmıştır. Yine aynı yılda çıkan altıncı kitapta, Lohrasb'ın padişahlığından Darab'ın padişahlığına kadarki bölümler işlenmiştir.

2004 yılında çıkan eserin yedinci kitabında, İskender'in padişahlığından Behram'ın padişahlığına kadarki bölümler, 2005'te çıkan sekizinci kitapta da Yezgird'in padişahlığından Hürmüzd'ün padişahlığına kadarki bölümler işlenmiştir.

Sonbahar 2006 yılında çıkan serinin son kitabı ise, Hüsrev Perviz'in padişahlığından Yezgird'e kadarki bölümleri ele almıştır.

Haşm Der Çeşm; Gözdeki Öfke: Bu eserde, Kezzazi, Şehnâme'deki Rüstem Ü İsfendiyar Hikâyesi'ni ele almıştır. Kitap Hicri Şemsi 1387 (Miladi 2008) yılında, Tebriz'de Aydın Yayınları tarafından çıkartılmıştır.

Defter-i Danayi Ü Dâd; Adalet ve Bilgelik Defteri: Bu eserde, yazar Şehnâme'nin hikâyelerini mensur bir biçimde anlatmıştır. Kitap Hicri Şemsi 1392 (Miladi 2013) yılında Tahran'da Moin Yayınları tarafından basılmıştır.

Tondbâdi Ez Konj; Köşeden Bir Fırtına: Bu eserde, Rüstem ile Sührab'ın hikâyesine ait bölümler, açıklamalı bir şekilde ele alınmıştır. Eserin başında, Rüstem Ü Sührab'ın Hikâyesi'nin ortaya çıkışı, niteliği ve Şehnâme hikâyelerinin arasındaki değeri ile ilgili Dibaçe adlı bir bölüm bulunmaktadır. Kitap, Hicri Şemsi 1386 (Miladi 2007) yılında Aydın yayınları tarafından ilk defa basılmıştır.

Kuşkusuz, İran'da Şehnâme ile ilgili yapılmış çalışmalar, burada verdiğimiz kitaplarla sınırlı kalmamaktadır. Fakat Şehnâme üzerine yapılmış çalışmaların detaylı bir listesini oluşturmak, başlı başına bir doktora tezi kapsamında bir çalışmayı gerektirdiği için, biz bu bölümde bu kısa bilgilere yetinmekteyiz. Son olarak Firdevsî ve Şehnâme ile ilgili yapılmış çalışmalar konusunda hazırlanmış İrac Afşar'ın kitabını tanıtmayı da uygun görmekteyiz. *Ketabşinsi-i Ferdovsî ve Şâhnâme Ez Agaz-ı Neveştehha-yi Pejuheşi Ta Sal-i 1385; Başlangıçtan Hicri Şemsi 1385 (Miladi 2006) Yılına Kadar Firdevsî ve Şehnâme Üzerine Yapılmış Çalışmaların Bibliyografyası* adlı eser, bu konu hakkında bugüne kadar yapılmış en detaylı ve en sistematik çalışmadır.

Eser Firdevsî ve Şehnâme ile ilgili birkaç nottan sonra, Birinci bölümde Firdevsî ve Şehnâme hakkında yapılan araştırmalar ve Şehnâme'nin tanıtımı, İkinci bölümde Alfabetik sıra ve yayın tarihine göre Şehnâme'nin çevirileri, üçüncü bölümde, Şehnâme'nin el yazma nüshaları, Dördüncü bölümde de Şehnâme'nin baskıları ve metinlerin özeti şeklinde ilerlemektedir. Kitabın temel dört bölümünden sonra, ekler, fotoğraflar ve kaynakça yer almaktadır. Hicri Şemsi 1390 (Miladi 2001) yılında

Merkez-i Pejuheşi-i Miras-i Mektub Yayınları tarafından Tahran’da çıkartılmış eserin dördüncü baskısı çalışmamızda esas alınmıştır.

II.5. TÜRKİYE’DE ŞEHNÂME ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Türkiye’de Şehnâme ile ilgili ilk çalışmalar, Şehnâme’nin çevirileriyle başlamıştır. İran klasik edebiyatının en iyi temsilcilerinden biri olan Firdevsî’nin Şehnâmesi, Divan edebiyatını da önemli oranda etkilemiştir. Mansurî Şehnâmesi, Dakikî Şehnâmesi ve Firdevsî Şehnâmesi’nden sonra, Türk edebiyatında da nâmecilik geleneğinin rağbet görmesi ve bu geleneğin İslamî unsurları içine alarak hız kesmeden gelişmesi bu etkileşimin belirgin bir göstergesidir.

Türkiye’deki Şehnâme üzerine yapılmış çalışmaları listeleyecek olursak, şöyle bir tablo elde ederiz:

1. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde (Hazine 1519/1-2) kayıtlı olan iki ciltlik Şerîfî, Şehnâme Tercümesi adlı eserden yola çıkarak Dr. Zuhal Kültüral ve Dr. Latif Beyreli’nin doktora tez çalışmaları sonucu olarak, 1999 yılında Türk Dil Kurumu tarafından çıkartılan dört ciltlik Şerîfî Şehnâme Çevirisi: Giriş, metin ve sözlük olmak üzere üç bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde, Firdevsî ve Şehnâme hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, çevirinin nüshaları tanıtılarak eser üzerinde daha önce yapılan çalışmalara kronolojik sıraya göre yer verilmiştir.

Metin bölümüne geçince, eksik ya da silik olan bazı kısımlar diğer nüshalardan tamamlanıp dipnot şeklinde gösterilmiştir. Hikâyelerin takibinde kolaylık sağlamak için, eserde Farsça başlıklar dizini de yer almıştır. Metinde geçen tüm kelimeleri ihtiva eden 600.000 kelimelik bir dizin oluşturulduktan sonra, dizin elenerek sözlük hazırlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde asıl amaç, bir dizin ortaya çıkarmaktan ziyade, ayrıntılı bir metin sözlüğü oluşturmak olmuştur. Bunun yanı sıra, eserin söz varlığı içinde oldukça geniş bir ter tutan kişi ve yer adları da ayrı bir dizin haline getirilerek sunulmuştur. (Kültüral, Beyreli 1999: 5-7)

Eserin, 1, 2 ve 3. üncü ciltlerde metin, 4. üncü ciltte de sözlük, kişi ve yer adları dizini yer almıştır.

2. Muallim Cevdet'in Şark İlyadası Şehnâme adlı eseri: Müellifi Firdevsî olan bu eser 1928 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu eserin tanıtım yazısı aynı yılda (13 Eylül 1928 tarihinde), Ali Canip Yöntem tarafından, "Şehnâme'den Mütercem Parçalar" adı altında Hayat gazetesi'nin 94. sayısında basılmıştır.
3. Muallim Cevdet'in basılmamış notları: Taksim Atatürk Kitaplığı MC. 14/10 numarada kayıtlı olup Şehnâme ve çevirileriyle ilgili 110 sayfalık el yazısıyla yazılıp basılmamış bu notlarda, eserin yazılış tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.
4. Necati Lugal'ın Kenan Akyüz'ün ön sözüyle hazırladığı dört ciltlik Şehnâme çevirisi: 1967-1968 yıllarında İstanbul'da basılan bu çeviri çalışması, 1993-1994 yıllarında tekrar dört cilt halinde basılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları tarafından, Şark-İslam Klasikleri serisi kapsamında basılan bu çevirinin ilk cildinde yine Kenan Akyüz'ün ön sözü yer almıştır. Ön sözden sonra, Tanrı'ya övüş ile başlayan bu cilt, Tahmasb'ın Oğlu Zev başlığıyla sona ermiştir. Çevirinin ikinci cildi, Gürşasb'ın padişahlığıyla başlayıp Siyâvuş'un Efrâsiyâb'a Sığınması'yla bitmiştir. Üçüncü cilt, Siyavuş'un Efrâsiyâb'la Karşılaşması ile başlayıp Turan Ordunun Hemâven Dağını Sarması'yla sona ermiştir. Çevirinin dördüncü cildinde de, Pîran'ın İranlılar Savaşmak için Hemâven Dağı'na Gitmesi'nden Bijen'in Humân'la Savaşması ve Onu Öldürmesi bölümünün sonuna kadar yer almıştır.

Eserin dört cildinde yer alan başlıklardan anlaşıldığı üzere, bu çeviride sadece Şehnâme'nin mitik ve epik bölümleri ele alınmıştır, eserin tarihî bölümüne değinilmemiştir. Bu eksikliğin yanı sıra, dört cilt boyunca bazen okunmuş farklılıklarından bazen de mecazî ifadelerin yanlış anlaşılmasından kaynaklı olarak irili ufaklı hatalar dikkat çekmektedir. Fakat bugüne kadar Necati Lugal başka, kimsenin tarafından Şehnâme'nin tercümesi yapılmadığından dolayı, bu çeviri hâlâ Türk edebiyatı için en iyi Şehnâme çevirisi sayılmaktadır.

5. Mitik, Destanî, Masalsı, Efsanevî ve Tarihî Unsurlar Açısından, Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri adlı eser: Dr. Bekir Şişman ve Dr.

Muhammet Kuzubaş'ın işbirliğiyle hazırlanan bu eser,2007 yılında İstanbul'da Ötüken Yayınları tarafından çıkartılmıştır.

Eserde ön sözden sonra, Şehnâme (Özet Metin) başlığı altında;

- Yaratılış
- Hz. Peygamber ve Ashabına Övgü
- Şehnâme'nin Yazılışı
- Sultan Mahmud'a Övgü
- Kiyûmers'in Hikâyesi
- Hûşeng'in Padişahlık Yılları
- Tahmerûs (Tahmurs)'un Saltanatı
- Cem, Dahhâk ve Feridûn Dönemi
- Selm, Tûr ve İrec
- Minûçehr
- Sâm'ın Oğlu Zâl
- Zâl'ın Oğlu Rüstem
- Nevzer'in Padişahlık Yılları
- Zev'in Saltanatı
- Gürşasb'ın Padişahlık Yılları
- Keykubâd'ın Hikâyesi
- Keykâvûs'un Hikâyesi
- Sührab'ın Hikâyesi
- Siyâvûş'un Hikâyesi
- Efrasiyâb'ın Rüyası ve Siyâvûş'la Macerası
- Keyhüsrev'in Hikâyesi
- Luhrasb'ın Hükümdarlık Yılları
- Güştasb ve İsfendiyâr'ın Hikâyesi
- Behmen ve Kızı Hümay
- Dârâb, Dârâ ve İskender
- İskender Sonrası İran
- Behrâm-ı Gûr'un Hikâyesi

- Kubâd ve Nûşîrevân'ın Hikâyesi
- Hüsrev-i Perviz Dönemi
- Son Dönem

Bölümlerine değinilmiştir. Şehnâme'nin İncelenmesi eserin bir sonraki bölümünü oluşturmuştur. Şehnâme'nin İncelenmesi başlığı altında;

- I. Şehnâme nasıl bir metindir?
- II. Şehnâme'deki mitik unsurlar
- III. Şehnâme'deki destanî unsurlar
- IV. Şehnâme'deki masalsı unsurlar
- V. Şehnâme'nin motif yapısı
- VI. Şehnâme'de yer alan bazı âdet, inanç ve gelenekler
- VII. Şehnâme'de peygamberler tarihinden izler
- VIII. Şehnâme'ye göre İran-Turan münasebetleri
- IX. Şehnâme'de geçen önemli kişi, hayvan ve yer adlarının Türk şiirine yansması

bölümler ele alınmıştır. Sonuç, kaynakça ve genel indeks ise, eserin son sayfalarını oluşturmaktadır. Eserde dikkat çekici başlık seçilmesine rağmen, içerik bakımından bu başlıkların altı olması gerektiği şekilde doldurulmamıştır. Özetler oldukça kısa, incelemeler oldukça yüzeysel ve özellikle metinden örnekler oldukça zayıf kalmıştır.

Yukarıda bilgilerine değindiğimiz kitaplar dışında, Türkiye'de şu makaleler ve ansiklopedi maddeleri yazılmıştır:

6. Ahmed Ateş; “Şehnâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında”, *Türk Tarih Kurumu-Belleten*, XVIII/70. Ankara 1954. ss. 159-168.
7. Orhan Şaik Gökyay; “Şehnâme ve Türkçe Tercümeleri”, *Destursuz Bağa Girenler*, İstanbul 1982. ss. 45-49.
8. G. E. Von Grunebaum ; “Firdausî's Concept of History”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953. ss. 177-193.

9. Mehmet Kanar; “Firdevsî”, *Türkiye diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XIII, İstanbul 1996. ss. 125-127
10. Hellmut Ritter; “Firdevsî”, *İslam Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul 1945 (Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997). ss. 643-649.

II.6. ŞEHNÂME’NİN ÖZETİ

ŞEHNÂME’NİN BAŞLANGICI

1. Şehnâme’nin başında, Allah’ın büyüklüğünü ve kudretini anlatan toplam 15 beyit yer almaktadır. Allah can ve ruhun yaratandır. (İnsan beden ve ruhtan oluşan bir varlıktır.) Dünyada bilgelik önceliklidir ve bilgi, insan ve kainâtın yaratılışın temelidir. Bu hayatta esas olan bilgelik ve düşüncedir.
2. Yirmi iki beyit bilgeliğin övülmesiyle geçer.
3. Yirmi beş beyitte kainâtın yaratılışı ve yaratılışın niteliğinden bahsedilmiştir.
4. On altı beyitte Firdevsî insanların yaratılışıyla ilgili bilgi vermiştir. (İnsanla birlikte hayvanlar, bitkiler ve özellikle insanoğlunun bu kainâttaki yerinden bahsedilmiştir. İnsan, Eşref-i Mahlûkattır. Yani kainâta yaratılan her varlıktan daha üstündür.)
5. Sekiz beyitte güneşin yaratılışı anlatılır.
6. Sekiz beyit, ayın yaratılışı ve güneş ve ayın diğer göksel cisimler ile bağlantısı üzerine durmuştur.
7. Otuz üç beyit Peygamber Efendimiz ve onun yakın arkadaşları ve ailesi hakkında yazılmıştır.
8. On dokuz beyitte, Şehnâme’nin ortaya çıkma hikâyesi anlatılır.
9. On bir beyitte, Dakîkî’nin hikâyesine değinilmiştir.
10. Sonraki beyitlerde de Şehnâme’nin kaynaklarıyla ilgili hususlara, Şehnâme’nin yazılış sırasınca Firdevsî’yi destekleyen ve desteklemeyenlere değinilmiştir.

KİYÛMERS’İN PADİŞAHLIĞI (KİYEMERS’İN DÖNEMİ)

Şehnâme’deki ilk padişah Kiyûmers’tir. Kiyûmers’in hükümdarlığı ilkbaharda yani tabiatın yenilendiği mevsimde hatta yılın ilk gününde başlar ve bu padişahın yeri

dağlardadır. Üzerine kaplan postu giyer ve İran mitolojisinde ilk insan örneği (prototipi) olarak bilinir.

Kiyûmers'in padişahlık dönemi otuz senedir. Huzurla geçen bu otuz sene boyunca padişahın tek düşmanı Ehrimen'dir. Ehrimen, Kiyûmers'in huzurunu ve halkıyla mutlu yaşantısını kıskandığı için onun tek oğlunun canını almaya karar verir.

Kiyûmers'in oğlu Ehrimen'in oğluyla savaşmaya başlarlar. O zamanlar daha zırh olmadığından dolayı Kiyûmers'in oğlu Siyâmek üstüne kaplan postu giyer ve savaşa girer. Fakat Ehrimen'in kurt kılığında olan oğlunun karşısında dayanamayıp onun tarafından öldürülür. "Kiyûmers, savaştan önce Ehrimen'in niyetinden nasıl haberdar olur?" Sorusuna şöyle cevap verebiliriz: Aslında Kiyûmers ortamında böyle bir düşüncenin var olduğunu bile aklının köşesinden geçiremezken Soruş (gaypten gelen ses, gökyüzünden gelen bir ses) onu bu olaylardan haberdar eder.

Siyamek'in ölümünün hemen ardından dünya yasa bürünür, her kes siyah giyinir ve kederler içine girip ağlar. Bir sene ağlayıp sızlayarak geçer ki yine gaypten Soruş haber getirir: Bu ağlama, sızlamayı bırakıp Siyamek'in kanının yerde kalmasına izin vermeyin. Bir ordu oluşturun ve savaşın. Bu sefer ordunun başında Hûşeng yani Kiyûmers'in torunun, siyâmek'in oğlu yer alır. Savaş başlar. Hûşeng'in ordusunun karşısında devler ve Ehrime'in yarattıkları vardır. Hûşeng galip gelip ve babasının intikamını böylelikle alır.

HÛŞENG'İN PADİŞAHLIĞI

Kiyûmers'ten sonra onun torunu, Hûşeng tahta geçer. Hûşeng'in en büyük ilkesi adalettir ve hükümdarlığını onun üzerine kurmuştur. Kırk sene hükümdarlık yapan Hûşeng'in halkına yaptığı en büyük hizmet, demirin işleyişini ve demircilik mesleğini başlatmış olmasıdır. Onun ardından da kazma, kürek, baltave testere gibi hayat için gerekli alet ve edevat yapar.

O zamana kadar ağaçlar ve ağaçların meyvesinden beslenen, ağaç yapraklarını giyisi olarak kullanan insanlar, toprağı işlemeyi, tarım ve ziraati öğrenir. İlk defa taştan ateşi Hûşeng çıkarttı. Bir gün dağda siyah bir yılanı kovalarken ona bir taş attı. Yılan

kaçınca atılan taş başka bir taşa isabet edip kıvılcım çıktı. Bu da insanoğlunun tarihinde ilk ateş kıvılcımı oldu. Ateşin ortaya çıkmasından mutlu olan Şah, onu Tanrı tarafından gönderilen bir aydınlık olarak belirleyip ona tapılması gerektiğini söyledi. O gece bir toy (etkinlik) düzenlenip “Sedeh Bayramı” olarak adlandırıldı.

Bunların ardından hayvanları toprak işlemesi için kullanmak ve hayvan beslemeyi de insanlara Hûşeng öğretti. Hayvanların derisinden giyisi yapmayı da insanlar bu dönemde öğrendi. Hûşeng’in kırk senesi dolduktan sonra, her şey güllük gülistanlıkken ölüm zamanı geldiğinde hiç direnmeden bu hayata veda edip öteki dünyaya gitti. Bu da bu fâni dünyanın kuralıdır, ne kadar adil, ne kadar doğru olursan ol ölümün geldiğinde elini eteğini çekip gitmelisin.

TAHMURES’İN PADİŞAHLIĞI

Hûşeng’in zekî ve akıllı oğlu Tahmures, babasından sonra dünyanın padişahı olur. Onun ilkesi, dünyayı kötülüklerden arındırıp güzellik, sağlık ve pozitif güçlerle doldurmaktır. İlk defa Tahmures’in döneminde hayvanların yünü işlenip ondan halı kilim yapıldı. Halı, kilim dokuma sanatı, hayvanları özellikle kuşları besleyip kartal gibi yabanî hayatı olan kuşları evcilleştirmek bu padişah tarafından başlatılmıştır. Tahmures’in hem çok akıllı hem çok dindar bir veziri vardı. Her konuda padişahın veziri onu yönlendirirdi. Onun yardımıyla Tahmures, Tanrı’dan “Fer” yani güç aldı ve Ehrimen’i yendi ve ondan kendisine binek yapıp sırtına bindi. Ehrimen’i binek yapıp sırtına bindikten sonra da, devlerin ordusuyla savaş verip kazanan padişah devlerden ona yazı ve hat öğretmelerini istedi. Böylece devlerden yaklaşık olarak otuz yazma şeklini (Çince, Pehlevice, Sogdce v.s. gibi) öğrendi. Otuz seneden sonra Tahmures’in de padişahlık dönemi biter, şah bu dünyadan gider ve onun yerine Cemşid Şah geçer.

CEMŞİD’İN PADİŞAHLIĞI

Tahmures’ten sonra hükümdarlıkta sıra oğluna Cemşid’e gelir. Cemşid toplumu düzenlemek için epey uğraştı. Her şeyden önce savaş aletleri yaptı ve bu yolda elli yılını harcadı. Sonra da ipek, keten ve tüyden yapılan sanatları düzenledi. Sonra da halkı dört gruba ayırdı: 1. Dağlarda yaşayan Tanra’ya tapmaktan sorumlu olan insanlar, bunlara *Rûhanî* dendi ve ateşin sorumluluğunu bu grup üstlendi. 2. Ülkeyi korumak ve

savaşmakla görevlendirilen ikinci grubun asıl amacı adalet ve doğruları halk arasında gerçekleştirmekti. Bu grup, aslında bir ordu halinde, olası savaşlar için hazırlanmıştı. 3. Üçüncü grup, toprağı işleyip buğday yetiştirip ekmek yapmaktan sorumlu tutuldular. Aslında bu grubu çiftçiler oluşturdu. 4. Dördüncü gruptakiler de hayat için gerekli alet ve edevatlar ve sanayî ürünleri yapmakla görevlendirilen kişilerdi.

Taş, tuğla, topraktan ev yapmak, ev, saray, hamam yapmak bu dönemde ve Cemşid'in çabaları sayesinde başlar. Madenlerde arayıp değerli taşları bulup işlemek, bitkilerden aromalı olanları parfüm için toplayıp tedavi edici olanları da ilaç yapmak için değerlendirmek, gemi yapıp sular üzerinde bir ülkeden bir ülkeye seyahat etmek insanoğlunun bu dönemde başardığı diğer önemli hususlardır. Böylelikle elli sene geçti, bu sefer Cemşid Şah, değerli taşlar ve mücevherlerden bir taht yapıp devlere (divanı) onu tahtıyla gökyüzüne çıkarmaya emir verdi. Bu olay yılın ilk gününe denk geldi ve ondan sonra yılın ilk gününde, tabiatın yenilendiği günde, Nevruz (Norûz) bayramı kutlanmaya başladı.

Üç yüz sene bu şekilde geçti, Cemşid Şah adaleti uygulayıp halk ise bu adil ve huzurlu ortamda mutlulukla yaşıyorlardı. Tam bu sırada Cemşid Şah'ın kibir ve benliği öne geçti. Cemşid Şah, halkına “ bu güzellikler ve huzur benim sayemde oldu” diye söylenmeye başlayınca Tanrı tarafından ona verilen *Fer* şahdan ayrıldı, Cemşid Şah sıradan birine dönüştü. Halkı ise yavaş yavaş ondan uzaklaşmaya başladılar.

Cemşid Şah'ın hikâyesine paralel olarak Arap ülkelerinde başka bir hikâyeye yaşanırdı: Dindar Arap emirlerinin birisinin oğlu olan Dahhâk, İblis tarafından babasını öldürüp yerine geçmek için kışkırtılır. Çirkin huyu görüntüsüne yansımış Dahhâk, babasını öldürüp onun yerine hâkimiyetin başına geçmeye karar verir. İlk defa yönlendirici, iyi niyeti biri olarak Dahhâk'ın karşısına çıkan İblis, bu sefer genç bir aşçı kılığına bürünerek Dahhâk'ın yanına gelir. O zamana kadar yiyecekler hep bitkilerden yapılırdı. Genç aşçı Dahhâk'a balık ve kuşların etinden farklı farklı yemekler yapıp onu bu şekilde mutlu etti. Sonra da dana etinden, yumurtadan ve keklik etinden yemekler yapan İblis, bir gün yaptığı bu kadar hizmetin karşılığı olarak Dahhâk'ın iki omuzundan öpmek istediğini belirtti. İblis, bu sefer de Dahhâk'ı kurduğu tuzağa düşürmeyi başardı.

İblis, Dahhâk'ın iki omuzundan öptüğü gibi kaybolup onun öptüğü yerlerden iki yılan çıktı. Yılanlar büyüdükçe büyüdüler. Dahhâk, yılanlardan kurtulmak için onların kesilmesine emir verdi. Her kesildikten sonra tekrar çıkan yılanlar için hiç bir çare bulamayan Dahhâk, bu sefer de bir hekim şeklinde karşısına çıkan İblis'in çaresine muhtaç kaldı. Bir hekimin kılığına bürünerek Dahhâk'ın yanına gelen İblis, yılanlardan kurtulma yolun onları kestirmek olmadığını söyleyip yılanları beslemek üzere her gün iki insanın beyninden onlara yemek yapılması gerektiğini Dahhâk'a çare olarak sundu. İblis'in asıl amacı her gün iki insanın ölümüyle birlikte, insanoğlunun neslini tüketmek idi.

Bu olaylar, İran halkının Çemşid Şah'ın kibrinden ve yaptıklarından son derece rahatsız oldukları döneme denk gelmişti. Dolayısıyla Çemşid Şah'ın şikâyetini Dahhâk'a yapıp onun yerine İran şahı olmasını isteyen İran halkının daveti üzere, Dahhâk İran'a gelip İran şahı oldu. Cemşid Şah ise korkusundan kaçıp çok uzaklara gidip tanınmayan biri olarak yıllarca farklı ülkelerde gezerek yaşadı. Nihayet Çin denizi'nin yanında bulunan Cemşid Şah, Dahhâk'ın emrinin üzerine ikiye bölünerek öldürüldü. Böylece Dahhâk'ın kanlı bin yıllık hâkimiyeti başladı.

Dahhâk'ın hâkimiyetin ne yazık ki İran halkının düşündüğünden daha kanlı ve daha acı oldu. Omuzundaki yılanları doyurmak için her gün İran'dan iki gencin ölüm fermenını veren Dahhâk, Cemşid Şah'ın iki kız kardeşini kaçırıp kendi haremine getirip onlara büyüler yaptırmaya başladı. Onun bin yıllık dönemi kan dökmek ve büyüler yapmakla geçti. Bu durum böyle devam etti ta ki bir gece Dahhâk çok korkunç bir rüya gördü. Rüyasında elinde gürz olan bir genç onun sarayına hücum edip onu tutuklayıp Albûrz Dağı'na götürdü. Dahhâk korkudan çılgınlık atarak rüyasından uyandı. O gecenin sabahında bütün kâhinler ve rüya yorumcuları Dahhâk'ın sarayında toplandılar. Dahhâk rüyasını yorumlamak için kâhinlere anlattı. Kâhinler ise rüyayı yorumlamak için üç gün mühlet istediler. Üç günün sonunda padişahın rüyası yorumlandı, fakat yorumu açıklamaktan korkan kâhinler bir türlü yorumlarını söylemek istemediler. Nihayet, Dahhâk'ın tehditlerinden sonra, kâhinler, Feridûn diye bir çocuğun doğacağından ve Dahhâk'ın hayatının bu çocuğun eliyle sona ereceğinden haber verdiler.

Bu kehanetten dolayı huzuru kaçan Dahhâk, doğan bütün çocuklarının öldürülmesine emir verdi. Bu esnada Feridûn'un babası, Abtin, Dahhâk'ın adamları tarafından öldürölüp beyni Dahhâk'ın yılanlarına yem oldu. Feridûn'un annesi, Feranek, doğan bütün çocukların Dahhâk'ın adamları tarafından öldürölüklerini öğrenince çocuğunu alıp bir ovaya indi. Ovadayken Feridûn, *Bermâye* adlı bir inek tarafından emzirilip beslendi. Feranek'in oğluyla birlikte ovaya inme haberleri, Dahhâk'ın adamlarına yetişti. Feranek, oğlunu alıp *Albûrz Dağı*'na çıkardı. Dahhâk'ın adamları da ovada *Bermâye*'yi bulup öldürölükler. Feridûn dağda yetişip on altı yaşına geldi. Genç Feridûn bu sefer babasının soyunu sorgulayıp onun intikamını almak üzere *Albûrz Dağı*'ndan indi. Annesinin yanına gelen Feridûn olaylardan büsbütün haberdar oldu ve Dahhâk'a hücum etmeye karar verdi. Fakat annesi Feranek onu kararından caydırdı. Bu arada Feridûn'u bulmaktan aciz olan Dahhâk da vezirleri ve ülkenin bilge insanlarını danışmak için topladı. Dahhâk çaresizlikten, vezirler ve bilge insanlara zorla onun adil bir padişah olduğuna dair bir yazı yazdırdı. Yazıyı yazıp padişahın adilliğini onaylamaktan başka çareleri olmayan vezirler ve bilgeler de bunu yaptılar. Daha padişahın adilliğini onaylayan yazının yazmasından çok zaman geçmeden, *Demirci Kaveh* saraydan içeri girdi.

On sekiz oğlundan, on yedisini Dahhâk'ın yılanlarını doyurmak için kaybedip son oğlu da Dahhâk'ın adamlarının elinde tutuklu olan *Demirci Kaveh*, deriden bir bayrak yapıp padişahın karşısına çıktı. Padişah da demirciyi karşısında görünce hem şaşırıp hem korktu. Ama şaşırıp korkmanın da hiçbir faydası yoktu artık. Bir yandan Dahhâk'ın onca insanın öldürölmesine sebep olması, öte yandan yaptığı bin yıllık zulmü, zalim padişahı son noktasına yaklaştırmıştı.

Demirci Kaveh, topladığı insanlarla birlikte, Feridûn'un saklandığı yere gittiler. Hepsi birleşip bir grup haline gelen isyancılar, Dahhâk'ın sarayın yolunu tuttular. Feridûn ve *Demirci Kaveh*'nin Dahhâk'ın ülkesine vardıklarında, Dahhâk da Feridûn'un peşine Hindistan'a gitmişti. Dolayısıyla Feridûn, savaş vermeden kan dökmeden Dahhâk'ın sarayı ve hâkimiyetini ele geçirdi. Dahhâk olaylardan haberdar olunca hemen sarayın yolunu tutup geceleyin büyüyle sarayın içine girdi. Fakat Feridûn, güzüyle onun başına vurdu ve onu yaraladı, tam onu öldürecek ki gökyüzünden, "onu

öldürme, elini kolunu bağla ve *Demavend Dağı* 'na bırak" diye *Sorûş* geldi. Böylece Dahhâk'ın hâkimiyeti sona erip Feridûn halkın seçtiği padişah oldu.

FERİDÛN'UN PADİŞAHLIĞI

Feridûn'un hayatı, Hz. Musa'nın hayatına benzemektedir. Feridûn doğunca, annesi onunla birlikte Dahhâk'ın tehlikesinden korumak için ovaya iner. Doğan bütün bebekler Dahhâk'ın adamları tarafından öldürülürken Hz. Musa'nın hikâyesinde olduğu gibi, Feridûn annesinin çabalarıyla mucizevî bir şekilde tehlikeden kurtulabilir. Feridûn'un ovada yaşarken bir inek tarafından emzirilip beslenmesi de, Şehnâme'nin birkaç bölümünde görülen hayvanlar tarafından beslenip yetiştirilme olaylarından güzel bir örneğidir. Tavus kuşuna benzeyip her tüyü bir renkte olan *Bermâye*, Şehnâme'nin olağanüstü hayvanlarından biri, onun Feridûn'a bakması da epik temalardan bir örneğidir. Dahhâk'ın adamları *Bermâye*'yi öldürerek Feridûn'u kızdırıp onun ileride Dahhâk'a karşı düzenleyecek başkaldırının bir sebebini oluşturmaktadırlar.

Şehnâme'de *Ferruh* (uğurlu) sıfatıyla bilinen Feridûn, daha önceki bölümde değinildiği üzere, zâlim Dahhâk'a karşı düzenlenen başkaldırıda halkın liderliğini yapmıştır. Dahhâk ile karşı karşıya gelen Feridûn önce onu öldürmeye karar vermiştir, fakat bu esnada gökyüzünden *Sorûş* gelip Dahhâk'ın ölüm zamanının daha gelmediğini, onun *Demavend Dağı* 'ndatutsak olması gerektiğini söylemiştir. Böylece Feridûn halkı, Dahhâk'ın zulmünden kurtarıp kendisi padişah olarak onun yerine geçmiştir. Kiyanîlerin geleneğine uyarak *Mehr Ayında* başına padişahlık tacını takan Feridûn o günü *Mehregân Bayramı* olarak ilan etmiştir. Feridûn'un annesi, oğlunun zaferini öğrenince, suda elini, yüzünü ve tüm vücudunu yıkayıp abdest alıp ve Tanrı'ya teşekkür etmiştir. Sonra da fakirlere altınlar ve gümüşler bahşederek oğlunun bu başarısını kutlamıştır.

Cemşid Şah'ın iki kız kardeşi ile evlenen Feridûn'un bir süre sonra, Selm, Tur ve İrec adlarında üç oğlu olmuştur. Oğullar büyüüp evlenme çağına geldiklerinde Feridûn üç oğlu için, bir anneden ve bir babadan doğmuş, birbirine benzer üç kız kardeş aramaya başlamıştır. Feridûn'a haber gelir, onun aradığın özelliklerde bir tek Yemen

padişahın kızlarında varmış. Feridûn ise adamlarından birini kızları istemek üzere Yemen'e gönderir. Fakat bu evliliğe gönlü olmayan Yemen padişahı şehzâdelerin görmesi gerektiğini bahane eder. Feridûn, oğlanları Yemen'e gönderir. Oğlanlar Yemen'e geldiklerindede gelin adayları tarafından sınava alınmışlardır. Bunu daha önce ön gören Feridûn, sorulacak soruların cevabını oğullarına öğreterek onların bu aşamadan başarıyla geçmelerini sağlar. Yemen padişahı da, sınavdan başarıyla çıkan oğlanlara kızlarını vermek zorunda kalır. Fakat son şansı olarak, gece oğlanların yattığı yere büyü gücüyle soğuk, fırtına ve kar getirir ve oğlanların soğuktan ve fırtınadan öleceklerini ümit eder. Fakat Feridûn'un oğlanlarında *Tanrısâl Fer* bulunduğundan dolayı, fırtına, soğuk ve kar onları etkilemez. Böylece şehzadeler, sabah dinç ve sevinçli kalkıp gelinlerini alarak İran'a doğru yol alırlar.

Bu sınavlardan başarıyla çıkan, Yemen'den gelinlerini alıp İran'a gelen oğlanlar arasında, dünyayı bölüştürme sırası gelir. Feridûn dünyayı oğlanları arasında bölmeye kara verir; dünyanın batısında yer alan ülkeleri en büyük oğlu Selm'e, dünyanın doğusunda yer alan Türkistan ve Çin'i ortanca oğluna Tur'a, İran'ı da küçük oğlu İrec'e verir. En geniş ve en güzel bölgeye hâkim olan İrec bu sefer ağabeyleri tarafından kıskanılır. İki büyük kardeş babalarına mektup yazıp haksızlığa uğradıklarından bahsedip daha büyük olmalarına rağmen, daha küçük bölgelere sahip oldukları için şikâyet ederler. Feridûn oğulların şikâyetlerine karşılık onlara mektup yazıp, bu kararın doğru olduğunu, bu kararı verebilmek için kâhinler ve bilgilerle danıştığını söyler.

Olanlardan endişe duyan baba, İrec'e haber salar ve ağabeyleri ona hücum etmeden, onun ağaeylerinin savaşına gitmesi gerektiğini söyler. Fakat ağabeyleriyle savaşı hiç bir şekilde kabullenemeyen İrec, ağabeylerinin ziyaretine gitmeye karar verir. Feridûn, iki büyük kardeşin ona zarar verebilme olasılığından bahseder ve İrec'in ordusuyla gitmesini ister. Ama İren ağabeyleri tarafından ona zarar gelmeyeceğini düşünerek babayı dinlemeyip tek başına ağabeylerin ziyaretine gider. İçleri İrec'in kiniyle dolu olan ağabeyler, onu karşılayıp çadırlarına davet ederler. Aralarında gergin bir sohbet yaşandıktan sonra ortanca kardeş, Tur, dayanmayıp hancerini çıkarıp İrec'i öldürür. İrec'in kafasını teslim alan Feridûn acısından kan ağlamaya başlar. O kadar çok ağlar ki gözlerinin nurunu kaybedip kör olur. Feridûn'un gözyaşlarından bitkiler yeşerir.

İrec'in ölümünden sonra, onun beraber olduğu cariyeden bir Minûcihr adlı bir oğlan çocuğu doğar. İntikam fikrinden hiç türlü kurtulamayan Feridûn, bu çocuğun doğmasından pek mutlu olur. Minûcihr'in doğumu, İran'a yeni bir ruh verip yeni ümitlerin doğmasına sebep olur. Minûcihr'in doğumundan haberdar olan Selm ve Tur endişelenirler. Feridûn'a mektup yazıp yaptıklarından pişman olduklarını belirtip yapılanları telafi etmek üzere yeğenlerinin yanlarına gelmesini isterler. Fakat Feridûn kan ancak kanla yıkanır diye Selm ve Tur'a cevap verip barışmaya dair onların bütün hayallerini suya düşürür. Barışmaktan ümitlerini kesen Selm ve Tur, ordularıyla İran'a hücum ederler. Minûcihr önce Selm'i sonra da Tur'u kendi eliyle öldürür.

Selm ve Tur'un ölümüyle birlikte, İrec'in intikamı alınmış olacak, fakat Feridûn her üç oğlunu bu şekilde kaybederek belli etmeden derin bir kedere uğrar. Kısa bir süre sonra Feridûn vefat eder. Minûcihr İranlıların geleneklerine uygun bir şekilde dedesine bir mezar yaptırır ve kendidi dede yerine padişah olur.

MINÛCİHR'İN PADİŞAHLIĞI

Feridûn'dan sonra, onun adil torunu Minûcihr padişahlık tahtına geçer. Onun padişahlığını kutlamak için düzenlenen etkinlikte Sam-i Neriman kalkıp İrec'in intikamını aldığı için şahı övdükten sonra, şahın dinlenmesi gerektiği ve bundan sonrası için savaş ve koruma görevlerini kahramanlara bırakması gerektiğinden bahseder. Şehnâme'nin burasına kadar şahlar ve şehzadeler genellikle savaşma ve düşmanlara karşı toprağı koruma görevlerini üstlenirken Şehnâme'nin bu noktasından sonra şahlık ve pehlivanlık görevleri ayrılır. Sam'in konuşmasının ardından, şahların hükümetinin pehlivanlar tarafından korunması gerektiği, pehlivanların da şahlar kadar önemli görevler üstlendikleri ve bu iki görevin farklı insanların tarafından yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Şahlık ve pehlivanlık iki farklı görevdir. Nasıl ki şahlardan şahlık, oğulları ve torunlarına geçiyorsa, pehlivanlık da kahramanlardan oğulları ve torunlarına geçmektedir.

ZAL'IN DOĞUMU

Nerimân oğlu Sam'ın henüz bir oğlu yoktur. Sam'ın haremde güzel yüzlü ve güzel huylu bir kadın vardır. Bu kadın Sam'dan hamile kalır. Sam, sevdasından güneş yüzlü ve kahraman gövdeli bir oğlan beklerken, kadın kafasındaki saç ve vücudundaki tüyü beyaz olan bir erkek çocuğu doğurur. Kadın böyle bir bebeğin doğduğunu Sam'a söyleyemediği için, bebeği bir hafta babasından saklar. Fakat böyle bir şeyin sonsuza kadar saklanamayacağını bilen Sam'ın dadısı beyaz saçlı bebeğin doğmasını Sam'a haber verir. Sam bebeği görür görmez ümitsizliğe kapılır. Tanrı'ya ona böyle bir oğul vermiş diye ağlayıp sızlar. Halkın dalga geçmesinden korktuğu için, Sam bebeği alıp Albûrz Dağı'nın eteğine götürüp orya bırakıp geri gelir. Albûrz Dağı'n başında da Simurg'un yuvası vardır. Simurg'un yaruları acıktığı için, simurg çocukları için yemek peşinde dağın eteğine iner. Simurg dağın eteğinde beyaz saçlı bebeği bulur, onu alıp yavrularına yemek niyetine yuvasına götürür. Tam onu yavrularına yemek olarak verirken Tanrı tarafından onun kalbine bir sevgi gelir, bebeği öldürmemeye karar verir. Tanrı tarafından Simurg'a ilham gelir ki, bu bebeği öldürme, çünkü onun neslinden İran'ın padişahlığını ve tahtını koruyan bir cihan pehlivanı dünyaya gelecek.

Yıllar geçer ve Simurg çocuğa bakar, çocuk büyür ve güçlü kuvvetli bir genç olur. Bu esnada Neriman oğlu Sam, bir gece rüyasında, Hindistan'dan bir habercinin gelip onun oğlunun müjdesini verdiği görür. Sam rüyasını bilgiler ve kâhinlere anlatır ve çare arar. Herkes onu azarlayıp çocuğunu bulması gerektiğini söyler. Sam ise oğlunun peşine her yere gitmeye karar verir. İkinci rüyasından sonra, Sam son derece tedirgin olup ordusunu alıp Albûrz Dağı'na gitmek için yola çıkar.

Albûrz Dağı'n eteğinde oğlunu arayan Sam'ı, Simurg görür. Zal'a gidip babasının onu aradığından haber verir. Zal ilk başta Simurg'un dediklerine alınır ve onun kendi yanında bulundurmamak istemediğini düşünür. Fakat simurg, Zal'ın gitmesi gerektiğinden ve gelecekte onu çok önemli olayların bekleyeceğinden haber verir. Fakat Zal'ı bir sürü olay bekler. Bunları ön gören Simurg kendi kanatından bir tüy koparıp Zal'a verir. “ Zor durumlarda bu tüyü ateşte yak, o zaman ben senin yardımına geleceğim” diyerek ona “Destan” lakabı vererek Zal-i Zer ile vedalaşır.

Zal-i zer'in Albûrz Dağı'ndan inmesinin haberi Minûçihîr Şah'a gider. Şah Zal'ı birebir karşılamak üzere şehzadeleri görevlendirir. Şah, Zal'ı görünce çok sevinir, onun geleceğini kâhinlere sorar, kâhinler ise onun çok büyük bir pehlivan olacağı ve onun neslinden İran'ı koruyacak büyük kahramanların dünyaya geleceğini söylerler. Zal-i Zer pehlivanlık ayînlerini, ok atmayı, ata bimeyi ve buna benzer pek çok savaş tekniklerini öğrenmeye başlar ve hepsinde de çok başarılı olur.

ZAL VE RÛDABE'NİN HİKÂYESİ

Zal-i Zer, durumlara biraz alıştıktan sonra, hüküm sürdüğü toprakları gezmeye karar verir. Kabil'e doğru yola çıkar. Kabil'in hükümdarı, aynı zamanda Dahhaâk'ın torunlarından biri olan Mihrab, güzel hediyelerle onu karşılamaya gider. Mihrab, Zal'ı misafir olarak evine davet eder, fakat Zal, kendi ailesi ve Mihrab'ın ailesi arasındaki eski problemlerinden bahsederek onun evine misafir olarak gidemeyeceğinden bahseder. Oradaki gruptan bazıları Zal'a Mihrab'ın güzel kızından bahsederler. Zal ise Kabilli Mihrab'ın kızını görmeden gönlünde ona çok büyük bir aşk beslemeye başlar.

Mihrab eve gidince, eşi Sinduht, Zal-i Zer ile ilgili sorular sorar. Mihrab ise Zal'i son derece güçlü kuvvetli, huy ve davranış olarak da gayet düzgün biri olarak anlatıp onun tek kusurunu beyaz saçlı olduğunu söyler. Evde Zal-i Zer'i anlatan Mihrab, farketmeden kızının ona aşık olduğuna sebep olur. Mihrab'ın kızı, Rûdabe, cariyelerine gidip aşkıdan bahseder. Cariyeler ise Rûdabe'yi, Zal-ı Zer'e aşık olduğu için azarlayıp bu hem senin hem ailen için büyük bir ayıptır diye onu caydırmaya çalışırlar. Fakat Rûdabe, ölsem de aşkımdan vazgeçmem, diye cevap verir. Cariyeler, Rûdabe'nin aşk ve ısrarını görünce, ona yardım etmeye karar verip Rûdabe'nin Zal ile görüşmelerini sağlarlar.

Zal ile Rûdabe geceleyin, Rûdabe'nin sarayında buluşmaya vaad ederler. Zal sarayın kapısına gelir, fakat güvenlik tedbirleri alınmış ve pek çok silahlı görevli sarayı korumaktadırlar. Rûdabe saçlarına çatıdan aşağıya sarkarak Zal'a çıkmak için bir çare bulur. Zal ve Rûdabe bu şekilde buluşurlar ve aşklarını birbirine itiraf edip ne olursa olsun birbirinden vazgeçmemeye karar vererek sabahleyin ayrılırlar.

Zal bilgeler ve kâhinlerle uzun uzun istişarelerden sonra, babasına bir mektup yazıp aşkından bahseder. Sam mektubu ilk okuduğunda, onu Simurg'un yanından alıp getirdiğine pişman olup onu delirdiğini düşünür. Fakat çaresizlikten kâhinler ve bilgeleri toplayıp durumu açıklar. Kâhinler ise Zal'ın Rûdabe ile evlenmesinden fil gövdeli bir çocuğun dünyaya geleceği, bu çocuğun İran ve İranlıyı en zor durumlarda kurtaracağından bahsederler. Böylelikle bütün zorluklara rağmen, Zal ve Rûdabe'nin evliliğine izin verilir. Fakat bu sefer Kabilli Mihrab kızını vermekten endişe duyar. İşin bir ucunda Sam'ın Kabil'e saldırması diğer ucunda da Mihrab'ın Kızının mutluluğu söz konusudur. Mihrab olaylara son vermek için kızını öldürmeye karar verir. Ama eşi, Sinduht onu bu kararından caydırır ve Sam'a hediyeler göndererek işi çözmesini tavsiye eder. Sam uzun uzun düşündükten sonra, hediyeleri kabul edip böylelikle Sinduht biraz daha cesaret bulup Sam ve Mihrab'ın aslında tek bir Tanrı'nın kulları olduklarından behsedip ve bu şekilde arayı bulabilir. Bunların ardından Zal, Minûçihr'in sarayındaki bilgeler tarafından sınava alınır. Bilgeler ona yedi farklı soru sorarlar ve Zal düşünerek bütün sorulara doğru cevaplar verir ve böylelikle yeterince olgun ve bilgili olduğunu göstererek evlenmeye hazır olduğunu da ispat etmiş olur. Nihayet bütün hazırlıklar yapıldıktan sonra, gelin bir sürü hediye ve mücevherlerle birlikte Sistan'a getirilir ve Zal ile Rûdabe bunca çabadan sonra nihayet kavuşurlar.

RÜSTEM'İN DOĞUMU

Bir kaç ay geçer ve Rûdabe, Zal'dan hamile kalır. Fakat onun hamileliğinin normal bir hamilelik olmadığı ilk baştan anlaşılır. Ne gündüz ne gece yatıp uyuyamaz hale gelir. Bir çiçek gibi solmaya başlamış Rûdabe, ağrıdan sürekli bayılıp kalır. Haber Zal'a gider, eşinin yanı başına gelir ve çiçek gibi sevdasını solmuş görünce bir hayli üzülür. Simurg aklına gelir. Bir ateş yakıp Simurg'un tüyünü yakar ve tam o sırada gökyüzünde Simurg'u görür. Zal, eşinin durumunu Simurg'a anlatır. Simurg ise Rûdabe'yi bayıltıp onun karnını yarmaya emir verir. Rûdabe'nin karnı yaralıp bebek bu şekilde çıkartılır. Simurg'un verdiği bir bitkinin sütte ıslatılıp güneşte kurutulup Rûdabe'nin yarasına koymaya karar verilir. Bebek, Rûdabe'nin karnından çıkınca, kadın sancılarından kurtulup uyanınca kurtuldum anlamıda "Rüstem" diye bağırır.

Bebek çok sağlıklı ve güçlüdür. Annesinin sütünü çok güzel emer ve çok hızlı gelişir. Bir yaşına geldiğinde, onun bir heykelini yapıp dedesine gönderirler. Dede heykeli görünce çok mutlu olur ve kâhinlerin ön gördüklerinin doğru olduğuna kanaat getirir. Çok zaman geçmeden torununu görmek için Sistan'a giden Sam, torunu tarafından karşılanır. Sam, Zal'ı o kadar güçlü bir oğlu var diye kutlar. Rüstem ise babasının yanında, savaş tekniklerini öğrenip gün geçtikçe daha çok güçlenip kuvvetlenir.

Bir gece Rüstem yerinde yataarken, halkının bağırıp çağırmalarını duyar. Beyaz filin (pil-i sepid) yerinden çıkıp halkın arasına girdiğini duyan Rüstem, dedesinden armağan aldığı gürzü alıp beyaz filin savaşına gider. Beyaz fil, Rüstem'i görünce ona doğru koşmaya başlar, Rüstem ise gürzünü filin kafasına indirerek hayvanın kafasını ikiye böler. Haber Zal'a gider, Zal da oğlundan her şeyden önce büyük dedesinin intikamını almak üzere bir tüccar kılığına girmesini ister. Rüstem, Neriman'ın intikamını almak üzere Hisar topraklarına girer, bir gece sabaha kadar savaş verir ve sabahleyin Hisar'dan tek kişi bile bırakmadan geri döner. Haberler yine babası ve dedesine gider. Rüstem ganimetlerle birlikte dönüp babası ve dedesinin mutlu olmalarına sebep olur. Bu arada Minûcihr de yüz yirmi yaşına gelmiştir. Bilgeler ve kâhinler onun ölümünün çok yakın olduğundan haber verirler. Minûcihr ise büyük oğlu Nuzer'in kendi yerine padişah olarak tayin edip bu dünyadan gider. Nuzer padişahlık özelliklerini pek taşımadığından dolayı onun döneminde, İran-Turan savaş zincirlerinden biri gerçekleşmiştir. Sam-i Neriman'ın ölmesiyle birlikte Zal-i Zer, pehlivan olarak meydana çıkar. Nuzer Şah, Efrasiyab eline tutsak düşer ve Kabilli Mihrab'ın isteği üzere Zal Sistan'a gider. Zal-ı Zer savaşları neticesinde Turandan birkaç kişi öldürülür ve böylece Efrasiyab'ın elinde tutsak olan Nuzer Şah'ın başı onun tarafından kesilir. İran şahsız ve her hangi bir savaş ve entrikaya hazır bir duruma düşer.

Nuzer Şah'ın ölümünden sonra, Zal-ı Zer bilgelerle istişare edip Nuzer Şah'ın iki oğlundan hiç birini padişahlığa uygun bulmadıktan sonra Tehmasb'ın torunlarından biri İran şahı olarak seçilir. İki ordu arasında (İran- Turan) savaş hâlâ devam etmekte ve halk kıtlık ve susuzluktan muzdarip durumdalar. Nihayet İran ve Turan orduları

Minûçihîr zamanında iki ÷lke arasında belirlenen sınırlara razı olup ateşkes ilan etmeye karar verir. Bu ateşkesten sonra ise yağmurlar başlayıp kıtlık ve susuzluk sona erir.

Tehmasb'ın torunu seksen altı yaşındayken vefat edip onun yerine Gerşasb padişah olarak tahta geçer. Efrasiyab Turan'a geri döner, fakat Efrasiyab'ın babası bir önceki savaşlarda İranlılar tarafından öldür÷len Efrasiyab'ın kardeşinin ölümünden Efrasiyab'ı sorumlu tutarak onu Turan'a almaz. Gerşasb'ın dokuz yıl padişahlığı süresince Efrasiyab Turan'a alınmaz. Gerşasb'ın ölümüyle birlikte İran yine şahsız kalır ve Efrasiyab bu fırsatı kaçırmak istemez. Efrasiyab'ın İran hücum etme kararının haberi, İran ordusuna gelir. Zal-ı Zer çok yaşlandığından dolayı artık savaşlara katılamayacağından behsederek oğlu Rüstem'i İran pehlivanı olarak bu savaşa yollamaya karar verir.

Rüstem ilk defa çok önemli bir savaşa katılıp Efrasiyab'ın karşısında savaşacaktır, o yüzden savaş kıyafeti, atı ve silahları olmalıdır. Her şeyden önce ona bir zırh lazım, Bebr-i Beyan adı altında, kaplan postundan yapılan bir zırh Rüstem'in savaş kıyafeti olarak hazırlanır. Rüstem'in dedesinden kalan gürz ise, onun her savaşta ayrılmaz bir parçası olarak getirtilir. Sıra at seçimine gelir. Rüstem at sürüsünün içine girer ve atları tek tek denemeye başlar. Fakat hayvanlara binmeye çalışırken pehlivan elini hayvanların sırtına koymakla birlikte hayvanların sırtı eğilip kalır. Aranıp taranıp Rüstem'in gövdesini taşıyabilecek her hangi bir at bulunmuyor. Rüstem at sürüsünün içinde gezinirken birden dişi bir atın yanında sarımsı bir tayı farkeder. At sürüsünün sorumlusuna tayı sorar. Sorumlu, tayı o güne kadar hiçbir kimsenin ehlileştiremediğini söyler. Rüstem ip atıp tayı yakalar. Fakat tayın annesi, yavrusu yakalanır yakalanmaz Rüstem'in üstüne yürür. Rüstem ise dişi atı bir yumrukla bir kenara fırlatıp tayı alıp binmeye çalışır. Bu tay, Rüstem'in gövdesini taşıyabilecek tek attır ve isim parlak anlamında “Rahş”tır. Rüstem atı, silahı ve zırhını bulduktan sonra Turan ordusuna hücum edecektir. Ne yazık ki İran yine şahsızdır. Zal ve Rüstem Feridûn'un s÷lalesinden bir gencin Albûrz Dağı'nda yaşadığından haberdar olup Zal, bu genci bulup İran şahı etmek üzere getirmeye gönderir.

KEYKUBAD'IN PADİŞAHLIĞI

Rüstem Feridûn'un sülalesinden kalan gencin peşine Albûrz Dağı'nın yolunu tutar. Yolda bir yerde bir sürü gencin toplanıp şarap içtiklerini gören Rüstem, durup gençlere Kiyan (Padişahlar) sülalesinden Kubad diye birini aradığından bahseder. Gençler arasında biri çıkıp Kubad olduğunu ve dün gece İran şahı olduğuna dair bir rüya gördüğünü söyler. Rüstem, Kubad'ı alıp İran'a getir ve böylece İran şahsızlıktan kurtulur.

Şahsızlık sorunu çözüldükten sonra bu sefer sıra savaşa gelir. Rüstem savaş meydanına çıkmadan önce, Zal ona Efrasiyab'ın çok kuvvetli olduğunu, siyah bir zırh ve kaftan giydiğini, demirden bir şapkası olduğu, sürekli harekette, çevik, uyanık ve zeki bir düşman olduğundan bahseder. Rüstem babasının açıklamalarını dinledikten sonra Efrasiyab'a savaş için meydana çıkar. Girift bir çatışmanın sonunda Rüstem, Efrasiyab'ı kemerinden yakalar. Tam onu yerden kaldıracakken kemer kopup Efrasiyab kurtulur. Genç pehlivanın bir elinde Efrasiyab'ın şapkası, diğer elinde de Efrasiyab'ın kemeri İran ordusuna geri döner. Efrasiyab'ın şansı yaver gider ve genç kahramanın elinden kurtulur. Bu olaydan sonra İran ordusunda olan diğer pehlivanlar Turan ordusuna hücum edip epey kişiyi öldürdükten sonra ganimetlerle birlikte İran'a dönerler.

Turan ordusu daha fazla dayanamadığı için, Turan Şahı, İran şahına bir mektup gönderir ve ateşkes ister. Keykubad kabul eder. Fakat Rüstem Turan'dan gelen mektubu bir tuzak olarak değerlendirip Keykubad'a ateşkes isteği kabul etmemesi için ısrar eder. Ama Keykubad bu ateşkes talebini kabul edip İran- Turan arasındaki sınırlar Minûçihr zamanında belirlendiği gibi, Turanlılar tarafından kabul görür.

KEYKAVÛS'UN PADİŞAHLIĞI

Keykubad Kiyaniler silsilenin ilk padişahıdır. Efrasiyab'ın ordusunun yenilgisinden sonra, İran yüz yıl kadar huzur ve barışla yaşadı. Fakat Keykubad'ın ömrü diğer tüm Tanrı'nın kulları gibi sona erdikten sonra, onun yerine oğlu Keykavus geçer. Keykavus babasının tam tersine öfkeli, düşüncesiz ve sabırsız bir kişiliğe sahiptir. Bir gün adamlarıyla birlikte oturup şarap içerken bir müzisyen kılığına girmiş bir dev

padişahın huzuruna gidip Mazenderan bölgesinin pek güzel olduğundan ve padişahın o bölgeyi kesinlikle gezmesi gerektiğinden bahseder.

Haber Zal-i Zer'e gider. Zal, padişahı caydırmak için Keykavûs'un yanına varır, Mazenderan'ın cadılar ve devler ülkesi olduğundan, daha önceki padişahların bile o bölgeye gitmediklerinden bahseder. Fakat Zal ne yaparsa Keykavûs'u gitmekten caydıramaz. Keykavûs bir grupla birlikte Mazenderan'a doğru yola çıkar, fakat tahmin edildiği gibi devler tarafından kurulan tuzaklara maruz kalır. Zal Rüstem'i, Keykavûs ve onunla birlikte olan İranlı adamların grubunu kurtarmak üzere Mazenderan'a göndermeye karar verir.

HEFT HAN (RÜSTEM'İN YEDİ AŞAMASI)

Rüstem'in Mazenderan'a varması için iki seçeneği vardı: Birincisi iki haftada Rüstem'i Mazenderan'a ulaştıracak kısa ve tehlikeli bir yol. İkincisi ise altı ayda Rüstem'i Mazenderan'a vardırarak uzun ve tehlikesiz bir yol. Rüstem, Keykavûs'un Mazenderan'da çok fazla dayanamayacağını düşünerek kısa yoldan Mazenderan'a varmaya karar verir. Kısa fakat çok tehlikeli yoldan Mazenderan'a varabilmek için Rüstem'in yedi zor aşamada geçmesi gerekecektir.

Birinci aşamada; Rüstem sazlıklar arasından yola çıkar, zebralardan kendine yemek, ırmakların suyundan da kendine içecek yapacak. Gece sazlıklar arasında yatıp uyuması gerekir. Uyurken sazlıklar arasından bir aslan çıkar. Rahş ile aslan birbirine girişip zorlu bir çatışmadan sonra Rahş aslanı alt edip derisini yüzer. Rüstem sabah uyandığında, Rahş'ı epey telaşlı ve yorgun yanında da ölü bir aslan bulur. İkinci aşamada; Rüstem sıcak bir sahradan geçmelidir. Uzun bir süre susuz ve bitkisiz sahrada yol yapan Rüstem ile Rahş, susuz ve bitab düşerler. Uzaktan bir koç görüp onu takip ederler, koçun gittiği yerde bir pınar bulup pınardan doyasıya su içerler. Rüstem koçu gönderene şükranlarını sunup uyuya kalır. Üçüncü aşamada; Rüstem ile Rahş bir ovaya varırlar. Fakat bu ova tehlikeli ve büyük bir ejderhanın yuvasıdır. Geceleyin Rüstem uyurken ejderha ortaya çıkar, Rahş bağırarak Rüstem'i uyandırmaya çalışır, fakat Rüstem her uyandığında ejderha görünmez hale gelirdi. Defalarca uykusundan

uyandırılan Rüstem Rahş'ın yaptığından dolayı öfkelenip bir daha Rahş'ın sesini duyduğunda itibar etmemeye karar verir. Fakat Rüstem'in üçüncü uyanışında ejderha, gmrünmez hale gelebilmek için yeterli zaman bulmayıp Rüstem'e görünür. Rüstem ise Rahş'ın yardımıyla ejderhayı öldürüp yoluna devam eder. Dördüncü aşamada; Rüstem kızartılmış etler, sıcak ekmekler ve şarapla donatılmış bir sofraya denk gelir. Sofradaki yiyecekleri yiyip şaraptan içip saz çalmaya başlar ki, güzel bir kadın kılığına girmiş bir cadı Rüstem'in göz önünde ortaya çıkar. Rüstem kadehleri doldurup tam güzel kadınla kadeh tokuşturmaya yeltenirken Tanrı'nın ismini getirir. Tanrı'nın ismini duyan cadının yüzü birdenbire simsiyah kesilir. Rüstem, kadının bir cadı olduğunu fark edip onu yakalayıp kılıcıyla onu ikiye böler. Beşinci aşamada; Rüstem yemyeşil bir tarlaya varır. Rahş'ı otlanmak için yeşilliklerin arasına bırakır ve kendisi uyur. Tarla sahibi gelip Rahş'ı tarlasında otlanırken görünce öfkelenir ve Rüstem'e söylenmeye başlar. Rüstem ise adamın iki kulağını kesip avucuna koyup tekrar yatmaya devam eder. Bu sefer adam büyük bir grupla Rüstem ile savaşmaya gelir. Rüstem bütün adamları yenip baştaki adamı da Beyaz dev ve diğer devlerinin yerini Rüstem'e göstermek üzere yakalar. Karşılığında da Rüstem, adama Mazenderan'ın hükümdarlığı vaad eder. Adam kabul eder ve Rüstem yoluna devam eder. Altıncı aşamada; Rüstem Erjeng Dev'i öldürüp başka bir devi de öldürmeye yeltenirken diğer devler kaçarlar. Yedinci ve son aşamada; Rüstem beyaz devin yerine gelir. Rüstem, beyaz dev'in yaşadığı mağaraya girer. Siyah gövdeli beyaz tüylü devi uyurken bulur, fakat uyurken öldürmeyi doğru bulmayan Rüstem, Beyaz Dev'in uyandırmak için kükrer. Beyaz Dev uykusundan uyanıp büyük bir kaya parçasıyla Rüstem'e saldırır. Rüstem de karşılık verip Beyaz Dev'in bir kolu ve bir bacağı keser. Beyaz Dev sarkan kolu ve bacağıyla savaşmaya devam eder. Rüstem, Beyaz Dev'i bağrını kesip ciğerini çıkarıp Keykavûs'u bulmak için yola çıkar. Rüstem'in Beyaz Dev'in ciğerini almasının sebebi de Kaykavûs ve onunla birlikte olan grubu devlerin ve cadıların yaptıkları büyü nedeniyle görme yetilerini kaybedip tekrar görebilmeleri için Beyaz Dev'in ciğer kanına ihtiyaç duyduklarıdır. Rüstem bu şekilde Keykavûs ve onunla birlikte olan diğer İranlıları bulup gözlerine Beyaz Dev'in ciğer kanını damlatıp bu şekilde onları tekrar sıhhat ve afiyete kavuşturur.

Bu aşamadan sonra, Rüstem, Mazenderan hükümdarına bir mektup yazıp ve mektupta bundan sonrası için İran padişahına düzenli olarak vergi vermesi gerektiğini söyler. Fakat Mazenderan hükümdarı Rüstem'in gönderdiği elçiyi küstahlıkla karşılayıp Rüstem'i kızdırır. Rüstem bu sefer hükümdar ile görüşmek üzere kendisi Mazenderan'a gitmeye karar verir. Fakat Mazenderan hükümdarı hiç türlü anlaşmaya hazır olmayıp Rüstem ve ordusuyla savaşa girer. Savaş İran ordusunun başarısıyla sonuçlamaya yaklaştığında, Rüstem birebir Mazenderan hükümdarıyla savaşır. Ama hükümdar büyü ile kendini bir taşla dönüştürür. Rüstem ise taş parçasını alıp şiddetle yere vurup ve bu taştan çıkmazsa taşı kazma ve baltayla parçalarını deyince hükümdar taştan çıkıp Rüstem'e teslim olup ve hükümdarlığının sonuna kadar vergi vermeye baş eğer.

HAMAVERAN SAVAŞININ HİKÂYESİ

Keykubad'ın oğlu, Keykavûs'tan, Kiyani silsilesinin ikinci padişahı ve son derece kibirli, öfkeli ve sabırsız bir padişah olarak bahsedilmiştir. Hükümdarlığı döneminde sürekli büyük hatalar yapıp bilgeler, kâhinler ve pehlivanlardan bu hataları telafi etmek üzere yardım istemiştir. Haft Han Hikâyesinde, onun bilgeler ve kahramanları dinlemeden Mazenderan'a gitmesi, orada büyüye uğrayarak görme yetisini kaybetmesi ve Rüstem'in çabalarıyla kurtulması bu padişahın son derece düşüncesiz olduğuna yeterli kanıtlardır. Bu olaydan sonra Keykavûs gene rahat durmayıp başka şeyler karıştırır. Hükümdarlığı sınırlarında gezmeye karar veren padişah, Turan, Şin ve Mokran sınırlarına geldiğinde, Barbar padişahıyla savaşa girdi. Halk bu savaşa dayanamadıkları için hem teslim olup bu savaş Keykavûs'un lehine sona erdi. Oradan padişah Sistan'a geçip bir ay Rüstem ve Zal'ın misafiri oldu. Dönüşte Hamaveran, Mısır ve Şam'ın hükümdarlarının başkaldırı haberlerini alıp İran'ı Rüstem ve Zal'a emanet edip bu ülkelere doğru yola çıktı. Keykavûs gemi ile denizi geçip Hamaveran'a vardı. Çetin bir savaşın sonunda Hamaveran Hükümdarı teslim oldu. Hamaveran, Mısır ve Şam hükümdarları İran padişahına değerli hediyeler takdim ederek barışmaya niyetlendiler. İran'a dönmeden önce Hamaveran hükümdarının Sûdabe adında çok güzel bir kızı olduğundan haberdar oldu. Keykavûs, düşünüp taşınmadan, o kızı istemeye, alıp İran'a getirmeye karar verir.

Hamaveran hükümdarı bu evliliğe karşıydı, çünkü bu evlilikle hem tek evladı ondan uzaklaşrdı hem de hükümdar yine de İran'a vergi vermek zorunda kalırdı. Fakat Sûdabe'nin bu evliliğine gönlü vardı; babasının bütün karşı çıkmalarına rağmen Sûdabe, Keykavûs ile evlenip İran'a gitmeye karar verir. Hamaveran padişahı durumdan memniniyetsizliğini bu sefer bir tuzakla yatıştırdı. Keykavûs İran'a dönmeden önce bir toy (bezm) düzenlenip padişah ve yakınlarına içirilip sarhoş edildiler. Bu halde Hamaveran hükümdarı, Keykavûs'u tutsak alır. İran padişahının tutsak alınmasıyla birlikte, saldırgan araplar İran'ın padişahsız kalmasının değerlendirip İran'a hücum ettiler. Öte yandan Turanlılar da İran'ın Araplar tarafından saldırıya uğraması ve Keykavûs'un tutsak alınmasını öğrenince İran'a saldırmak için fırsat buldular. İran'ın içinde ciddi bir kaos ortaya çıktı ve bunların hepsinden öfkeli, düşüncesiz ve sabırsız Keykavûs sorumluydu.

Bu arada bilgeler ve mübedler bir araya gelip çare bulmaya çalışırken, Çareyi Sistan'daki Zal sülalesinden birinin padişahlık tahtına oturmasında bulurlar. Bu teklifle Zal ve Rüstem'e giden bilgeler ve mübedler eli boş dönerler, zira ki Zal ve sülalesindeki bütün fertler padişahlığı kabul etmezlerdi. Zal'ın sülalesinde pehlivanlık (kahramanlık) babadan oğula geçerdi ve hiç biri padişahlığı düşünmezdi. Ancak Rüstem büyük bir ordu hazırlayıp Hamaveran'a gitti. Hamaveran, Mısır ve Şam'ın hükümdarlarıyla savaşan Rüstem hepsini yenerek onlardan vergi sözünü almaya da başarır. Bu sırada Efrasiyab ve yakınları İran'a gelmişlerdi. Rüstem Efrasiyab ve yakınlarına İran'ı terk etmek için haber gönderir, fakat Efrasiyab bu haberi ciddiye almayıp bu şekilde İran ve Turan orduları arasında tekrar bir savaş başlar. Rüstem'in kahramanlıklarıyla bu savaş da İranlıların lehine bitip Efrasiyab ve yakınları Turan'a geri dönerler. Bundan sonra Rüstem, Keykavûs tarafından Cihan-pehlivanı lakabını alır.

KAVUS'UN GÖĞE ERİŞMESİ-GÖĞE YÜKSELMESİ

Şehnâme'nin Keykavûs ile ilgili bölümlerinde, onun hataları bitmez tükenmez çapta karşımıza çıkmaktadır. En sonunda da Keykavûs kendisine mücevherler ve değerli taşlardan mühteşem bir saray yaptırıp içine oturur. Bu sırada İblis onun yanına gelip senin büyüklüğün yeryüzünü aşip gökyüzüne kadar gitmeli diyerek onu kandırır.

O yüzden Keykavûs büyüklük ve ayrıcalığını ispatlamak üzere insanoğlunun kaderini birebir takip etmek için gökyüzüne çıkmaya kara verir. Gökyüzüne çıkabilmesi için bir çare peşinde olan Kavûs, kartal yavrularını bulmak için birilerini dağların en yüksek noktalarına gönderir. Getirilen kartal yavruları beslenip gün geçtikçe büyürler. Keykavûs bir taht yapıp dört tarafında et parçaları yerleştirip tahtın kartallar tarafından kaldırılmasını sağlar. Fakat kartalların gücü belli bir noktadan sonra bitip Keykavûs'u gökyüzünden تنها bir ormanın ortasına bırakırlar ve Kavûs Şah bu uçsuz bucaksız ormanda tek başına kalır. Rüstem Rahş'a binip padişahı bulmak için yola çıkar. Çünkü Kavûs Şahın ölüm zamanı daha gelmemiştir. Onun neslinden Siyaveş, Keyhûsrev ve başka Kiyanî padişahlar dünyaya gelecektir. Kavûs, Rüstem tarafından bulunup İran'a geri getirilir. Yaptıklarından pişman olan Kavûs Tanrı'ya yalvararak tövbe edip hayatının kalan kısmını huzurda geçirir.

HEFT GORDAN SAVAŞI

Heft Gordan Savaşı da, Keykavûs Şahı'nın dönemindeki olaylardan biridir. Bir gün Rüstem, Horasan Eyaletindeki Reyvend Bölgesinde bir toy (bezm) düzenlemeye karar verir. Fakat Rüstem'in yakınlarından Gîv bu toyu Efrasiyab'ın av yerinde düzenlemeyi teklif eder. Çünkü orada hem av avlamak hem şarap içip eğlenmek çok güzel olurdu. Rüstem ve yanında bulunan kahramanlar bu teklife sıcak bakarlar. Bir sonraki günün sabahında, Guderz, Gîv, Tûs, Gorgîn, Behram, Zenge-i Şaverân, Güstehm ve Goraze, Rüstem ile birlikte Ceyhun ve Harezm arasında yer alan Efrasiyab'ın av yerine gitmek için yola koyarlar. Avlar avlayı şaraplar içip eğlenmeye başlarlar. İran pehlivanları bir hafta huzur içinde avlanıp eğlenirler. Fakat sekizinci günde Rüstem, yanındaki pehlivanları bugüne kadar haber Efrasiyab'a yetiştirmiştir diye uyarır.

Cihan Pehlivanın tahmini doğru çıkar. Efrasiyab'ın ordusu habersizce Ceyhun'un yakınlarına gelip Rüstem ve yakınlarına hücum etmeyi planlarlar. Çetin bir çatışmadan sonra, Rüstem Rahş'ın çevikliği sayesinde ip atıp Efrasiyab'ı yakalamayı başarır. Fakat Efrasiyab'ın atı ani bir hareketle sahibini kurtarmayı yeltenip başarır. Böylece Efrasiyab ikinci defa da Rüstem'in elinden sağ kurtulur. Rüstem ve yanındaki

kahramanlar bu savaştan da ganimetler elde ederek geri dönerler ve Kavûs Şah tarafından epey övülürler.

RÜSTEM VE SOHRAB'IN HİKÂYESİ (RÜSTEM İLE SÜHRAB'IN HİKÂYESİ)

Firdevsî bu hikâyeye böyle bir ifade ile başlar: “ Bu hikâye gözyaşlarıyla dolu bir hikâyedir. Bu hikâyeyi duyan her duygulu gönül Rüstem’e kızar.” Buraya kadar İran toprakları ve İran padişahlarını korumak için elinden gelen her şeyi yapan kahramanın hayatında, bu aşamada çok büyük bir hata söz konusudur. Fakat şair bu hatayı oldukça yumuşatarak sunmak adına, Rüstem’in her şeyden önce bir insan olduğu ve insanoğlunun hayatında da hataların yaşanabileceğinden bahsederek Rüstem’le ilgili izlenimi yıkmamaya çalışır.

Rüstem ve Sohrab’ın hikâyesi buradan başlar; Bir sabah Rüstem av avlamak üzere Rahş’a binip Turan sınırlarına doğru yol alır. Bir çöle varıp çölde bir ateş yakıp bir zebraı ateşte kızartıp yer. Yiyip içip epey av avladıktan sonra Rahş’ı otlamak üzere yemyeşil bir ovaya bırakıp kendisi de dinlenmeye bakar. Bu sırada ovadan geçen Türkler çok güçlü ve güzel, tüyleri gün ışıltısı misali parlayan bir at görüp onu yakalamaya çalışırlar. Rahş ona yaklaşan herkesi tekme atarak uzaklaştırır. Fakat Rahş’ı dört bir yanından kuşatan Türkler nihayet Rahş’ı yakalayıp kendi at sürüsüne bırakırlar. Türklerin at sürüsündeki dişi atlarından biri Rahş ile çifleşip hamile kalır. Uykusundan uyanan Rüstem, ovada Rahş’ı bulamayınca onu aramak için yola çıkar. Rahş’ın peşinden hareket eden Rüstem, Semengân şehrinin yakınlarına kadar gelir. Semengân hükümdarına haber gelir. Cihan pehlivanı Rüstemi-i Zal bizim şehrimize yaklaşmaktadır. Semengân şehrinin büyükleri ve bilgeleri, hükümdar ile birlikte Rüstem’i karşılamak üzere, şehrin kapısına doğru hareket ederler. Rüstem onu karşılayan grubu görünce, atını kaybettiğini, onun peşinden gelerek oraya vardığını söyler. Rüstem onu karşılayan hükümdar ve onun yanındaki insanlarına kızıp eğer benim atımı bulup hemen bana teslim etmezseniz kafalarınızı keserim diye tehdit eder. Fakat Semengân hükümdarı gayet yumuşak bir dille Rahş sıradan bir at değildir. O yüzden onun için herhangi bir tehlike söz konusu olamaz diyerek Rüstem’in gönlünü alıp onu kendi sarayına davet eder. Hükümdarın bu tavrı Rüstem’in hoşuna gider ve

Semengân hükümdarıyla eğlenmeye başlar. Yiyip içtikten sonra, dinlenmesi için Rüstem’e çok güzel çadır tahsis edilir. Rüstem dinlenmek üzere çadırına girer. Rüstem yeni yeni uykuya dalmış ki çadırına siyah saçlı, güneş yüzlü bir güzel girer. Kahraman şaşırarak kalkar, güzer kızı görür görmez Tanrı’nın ismini dile getirir. Güzel yüzlü kız isminin Tahmine olduğunu ve Semengân Hükümdarının kızı olduğu söyler. Tahmine Rüstem’in kahramanlıklarını duyduğu için görmeden ona aşık olduğunu ifade eder. Rüstem ise güzel yüzlü kızı beğenip mübedlerden birini Tahmine’yi istemek üzere Semengân hükümdarının yanına gönderir. Rüstem ile Tahmine evlenip resmi olarak karı koca ilan edilir. Sabahleyin Rüstem kendi kolundaki kolluğu çıkarıp Tahmine’ye verir. “Eğer kız çocuğu doğurursan bunu saçına tak, eğer erkek çocuğu doğurursan bunu koluna tak” der. Böylece çok üzülen Rüstem sevdiğinden ayrılmak zorunda kalır. Rahş’a binip İran’a giden Rüstem bu olaydan kimseye bahsetmez. Bir sene geçtikten sonra Tahmine, güçlü kuvvetli bir erkek çocuğu doğurur. İsmi Sohrab koyar. Çocuk bir yaşına geldiğinde on yaşındaki çocuklara tekabül eder. On yaşına geldiğinde de güç, kuvvet ve fizik itibarıyla kimse onunla yarışamazdı.

Bir gün Sohrab annesine gidip babasını sorup niye fizikî olarak diğer çocuklardan daha güçlü olduğunu sorgular. Annesi ise onun babasının Rüstem olduğunu, kolundaki kolluğun da ona ait olduğunu açıklar. Sohrab bu bilgiyi almaktan pek mutlu olur. Fakat Tahmine, bu sırdan kimseye bahsetmemesi için Sohrab’ı tenbihler. Bahsederse babasının düşmanları ve özellikle Turanlı kahramanlar onu öldürmeye karar verebilirler. Sohrab da “benim gibi bir kahramanın varlığı gizli kalmaz, kaldı ki benim ve babamın güçleri birleşirse hiç kimse bizimle baş edemeyecek.” diye annesine tepki verir. Sohrab amacının Keykavûs Şahı padişahlık tahtından kaldırıp onun yerine babası Rüstem’i koymak, sonra da Turan’a gidip Efrasiyab’ı alt etmek olduğundan bahsedip bu amaçları gerçekleştirmek için güçlü bir ata ihtiyacı olduğunu öne sürer. Sohrab, at sürüsünün içine girip kendisine uygun bir at bulmaya çalışırken, Rahş’ın Semengân şehrinde çiftleştiği dişi atın tayına rast gelir. Tayı deneyen Sohrab, atlar arasında bir tek o tay, onun gövdesini taşıyabilir kanısına varır.

Semengân şehrinde, Sohrab diye bir gencin İran’a saldırmaya niyetlendiğinden haberdar olan Efrasiyab, ona yardım etmek üzere hemen bir ordu ayarlayıp Semengân’a

gönderir. Efrasiyab ayrıca gönderdiği kişilere Sohrab'ın babasını tanımaması için ellerinden geleni yapmaya tavsiye eder. Bu şekilde babasını tanımayan Sohrab, babasını öldürüp Turanlıların işini kolaylaştırabilirdi.

Hûman ve Barman'ın başında bulunan Turan ordusu Sohrab'ın yanına gelip birlikte İran sınırlarına doğru hareket ederler. İran'ın tam merkezinde Beyaz Kale'ye denk gelen Sohrab ve Turan ordusu kaleyi fethetmek üzere, kalenin muhafızıyla savaşa girerler. Kalenin korumacısı Sohrab tarafından alt edildikten sonra, Sohrab'ın karşısına çıkmak üzere Gojdehm'in kızı seçilir. Gojdehm'in kızı, Gordaferid, çevik ve güçlü bir kızdır. Kalenin koruyucusunun yenilmesini hazm edemediğinden dolayı, kendi atına binip Sohrab'ın karşısına çıkmaya karar verir. Ata binmek ve ok atmakta pek yetenekli olan Gordaferid, çetin bir savaşın sonunda şapkasının düşmesi ve kız olduğunun anlaşılmasıyla birlikte Sohrab'dan kaçmak zorunda kalır. Fakat Sohrab onun peşini bırakmayıp onu tutsak almaya yeltenince bu sefer Gordaferid bir tuzağa başvurur. Kahramanlar senin bir kızla savaştığını öğrenirlerse senin gururun yerle bir olacak tuzağıyla Sohrab'ı kalenin kapısına kadar getirip orada da kalenin kapısını Sohrab'ın yüzüne kapatan Gordaferid bu şekilde Sohrab'ın elinden kurtulmuş olur.

Sohrab'ın bu tuzağa uğraması onu kaleyi fethetmek için daha da kararlı kılar. O gece yatıp dinlenip ertesi sabah kaleyi ne pahasına olursa olsun fethetmeye karar verir. Gojdehm bir yandan kızının kahramanlığından gururlu öte yandan da gündeme gelmiş olan Sohrab ve Turan ordusundan tedirgin, geceleyin Keykavûs'a bir mektup yazıp hızlı bir peykle gönderir. Haber Keykavûs'a ulaşınca derhal Gîv'i, Rüstem'i ziyaret edip onu durumlardan haberdar etmek üzere Sistan'a yollar. Gîv, Rüstem'in yanına varır ve Turan ordusuyla birlikte daha önce görülmemiş bir kahramanın Beyaz Kale'yi fethetmeye kalkıştıklarını anlatır. Rüstem, Gîv'e Semengân hükümdarı kızından bir çocuk sahibi olduğunu, fakat çocuğunun daha küçük olduğunu ve Sohrab'ın onun çocuğu olamama ihtimalini öne sürer. Rüstem, Sistan'da epey oyalanıp Gîv için farklı etkinlikler ve toylar düzenler. Bu ise Keykavûs'un yanına vardığında padişahın ona kızmasına sebep olur. Fakat Rüstem bu sefer padişahın hayatının kaç defa kurtardığını, toprağı ve vatanının padişahı için ne denli kahramanlık ve fedakârlık yaptığını hatırlatıp saraydan çıkar. Guderz arayı bulmak için Keykavûs'a gidip onunla konuşup mevcut

durumun üstesinden bir tek Rüstem'in gelebileceğinden bahsederek onu geri getirme gerekçesini öne sürer. Keykavûs yaptığı hareketten pişman olup İran'ı şu durumda sadece Rüstem kurtarabilir kanısına varır. Guderz, Cihan pehlivanı, Rüstem'in yanına gidip İran ve İran hlkının ona ihtiyaç duyduklarını söyleyerek onu ikna edip geri getirir. Padişah Rüstem'i sarayda görünce onu kucaklayıp özür diler. Sonra da Rüstem'in şerefine, bir toy düzenlenip, yemekler yenip, şaraplar içilip sabaha kadar eğlenilir.

Sabahleyin padişah ve başında Rüstem'in bulunduğu İran ordusu savaş meydanına doğru yol alırlar. Savaş meydana varınca da çadırlar kurup beklemeye başlarlar. Gece olunca Rüstem padişahdan düşmanın ordusuna tanınmayacak bir şekilde girip yeni kahramanın kim olduğunu öğrenmek için izin ister. O yüzden Türklerin kılığına girip Sohrab'ın dinlendiği çadıra gider. Sohrab'ın çadırından güzel bir toy düzenlenip kahramanlar eğlenmekteydiler. Sohrab'ın bir yanında dayısı, babasını tanıyan tek annesinin erkek kardeşi, diğer yanında da Turan ordusundan Hûman ve Berman otururlar. Karanlıkta Sohrab'ın dayısı kalkıp çadırdan dışarı çıkar. Çadırın dışında beklemekte olan Rüstem ise adamı tanımak adına onu kemerinden tutup kendine doğru çeker. Fakat durum karışır ve Rüstem istemeden adama bir yumruk atıp onu öldürür. Oradan İran ordusuna doğru gider. Öte yandan Sohrab'ın dayısının çadıra geri dönmemesi Sohrab ve etrafındaki insanları şüpheye düşürür. Çadırdan çıkıp Sohrab'ın dayısının cansız bedenini çadırın dışında bulurlar. Sohrab, babasını tanıyan tek akrabasını ölümünden epey üzüldü. Pehlivanları çağırıp “ yarın son nefesimize kadar savaşıp dayımın intikamını alacağız.” diye and içirdi.

Bir sonraki gün, Sohrab, İran ordusunda babasını ayırt edebilmek üzere daha önce tutsak aldığı Beyaz Kale'nin koruyucusunu huzuruna ister. Adama bir kaç soru sorar. İran ordusuna ait olan çadırların sahipleri, kahramanların isimlerini öğrenmeye çalışır. Çadırların arasında ejderha simgeli yeşil bir çadır dikkatini çeker. Çadırın tam ortasında mühteşem bir taht ve tahtın üstünde de oturarak boyu duran adamlardan daha uzun biri dikkatini çeker. Çadırın dışında da güçlü, kuvvetli ve çevik bir at dikkatini alır. Rüstem ile ilgili annesinin bahsettiği tüm özellikleri bu çadırın sahibinde bulabildi aslında. Fakat Beyaz Kale'nin koruyucusuna sorarken adam doğru cevabı vermekten çekinir. Bu genç kahraman Rüstem'in ismini öğrenirse ona aman vermez ve onun için

tuzak kurabilir düşüncesiyle Rüstem'in hüviyeti Beyaz Kale'nin koruyucusu tarafından da gizlenir. Böylece Sohrab'ın babasını tanıyıp bulma konusunda gösterdiği tüm çabalar sonuçsuz kalır. Sohrab çok üzülür. Adama tekrar tüm çadırların sahiplerinin hüviyetini sorar fakat Rüstem'in ismini duymayınca şaşırıp adamın yalan söylediğinden şüphelenir.

Bu sefer Sohrab adama “ bana doğruyu söylersen sana değerli taşlar ve mücevherler hediye edeceğim” diyerek ondan doğruyu duymaya çalışır. Adam Rüstem'in hüviyetini söylememekte ısrar eder. Sadece o çok kuvvetli bir kahramandır, sen onunla baş edemezsin diyerek delikanlıyı caydırmaya çalışır. Fakat Sohrab ben de onun kadar güçlüyüm, o ateş dağı gibiyse ben de öfkeli ve dalgalı bir deniz gibiyim diyerek karşılık verince bu sefer adam iyice Rüstem'in kimliğini açığa çıkarmaktan çekinir. Rüstem'in kimliği öğrenirse, Turanlı kahramanların tarafından ona bir tuzak kurlup İran'ın pehlivanının başına bir şey gelirse durumu bir türlü telafi edilemezdi. O yüzden adam yine de susmaya devam eder. Sohrab üzgün ve endişeli savaş kıyaetlerini giymeye gidip oradan da karalı bir şekilde savaş meydanına çıkar. Sohrab İran ordusunun kalbine hücum edip İran ordusundakiler de aslandan kaçan ceylan yavruları gibi Sohrab'dan kaçmaya başlarlar. Sohrab, dayımın öldüğü gecede ordudan kimseyi sağ bırakmayacağıma yemin etmiştim diye bağırıp savaşı. Sohrab “ Büyük kahramanlarınız Rüstem, Gîv, Nôzer ve diğerleri nerede” diye bağırarak ilerler.

Sohrab, önce Keykavûs'un çadırına gelip çadırı kökten çıkarıp atar. Padişah üzgün ve tedirgin Rüstem'e “ Turan ordusundan Sohrab adında delkikanlı bentten çıkmış kükreyen aslan gibi ordunun içine girdi. Ortalıkları kasıp kavuruyor.” Diye haber yollar. Rüstem de Keykavûs'tan bana acı ve zahmetten başka bir şey gelmedi diye söylenerek Bebr-i Beyân adlı zırhını giyer ve Sohrab'ın karşısına çıkar. Rüstem kardeşi Zevvare'ye, İran ordusunun başına koyup Sohrab'ın karşısına çıkıp, onunla savaşaacağını fakat İran ve Turan'dan başka kimsenin mudahil olmasını istemediği şart koşarak savaşa başlar. Sohrab kabul eder, ilk başta onun çok yaşlandığını ve genç kahramanın yumruklarına dayanamayacağını dile getirerek Rüstem'in moralini düşürmeye çalışır.

Rüstem ise Sohrab'ın boyuna posuna bakıp “kendine çok da güvenme, yaşlanmış olabilirim fakat hala çok kuvvetliyim.” diyerek kendini savunur. Fakat Rüstem, Sohrab'a karşı acıma duygusuna kapıldığını, onu Türk kahramanlarına benzetemediğini ve İran'da ona benzer bir kahramanın olmasını istediğini ifade ederek Sohrab'ın kalbini biraz da olsa yumuşatır. Bu aşamada, Sohrab Rüstem'in soyunu, anasını, babasını sorgulamaya başlar. “Zannımca sen Zal-i Zer'in oğlu, Neriman'ın sülalesinden, Cihan-Pehlivân Rüstemsin.” der. Rüstem de “ben Rüstem değilim. O çok büyük bir pehlivandır, ben onun yanında bir hiçim.” diyerek Sohrab'ın bütün hayallerini yıkar. Sohran üzülür, çünkü annesinin bahsettiği özellikleri karşısındaki kahramanda görür fakat bir türlü onun Rüstem olduğundan emin olamaz. Rüstem'in kendisi bile Rüstem olduğunu inkâr edince Sohrab'ın yapacak bir şeyi kalmaz. O yüzden savaş meydanının ortasına geçip savaşmaya başlarlar. Önce kılıçlar ve oklar parçalanır, zırhlar param parça olur. Ardından iki kahraman ter içinde nefes nefese kalır fakat hala savaşa devam ederler.

İki kahraman kenarda biraz dinlenip kendilerine geldikten sonra tekrar savaşa başlarlar. Birbirine oklar attılar. Fakat hiçbirisi en ufak zarar görmediler. Bu sefer birbirlerinin kemerlerinden tutarak güreşe başlarlar. Belli bir süre güreştikten sonra, iki kahraman da bitkin düşerler. En sonunda Sohrab bir hamlede Rüstem'in omuzuna güzünü indirerek babasının omuzunu incitir. Bu sırada Sohrab gülmeye başlar, “çok kuvvetli gözüksen de aslında yaşlılığından dolayı bir şey yapamazsın.” der. Rüstem şaşkına döner ve tepki veremez hale gelir. İki kahraman birbirinden ayrıлып Sohrab İran ordusunun içine girer. Bir sürü insanı öldürerek ilerleyen Sohrab, Rüstem'in içini titretir. O yüzden Rüstem, Turan ordusuna gireceğine İran ordusunu Sohrab'dan kurtarmak için geri döner. Keykvûs Şah, Sohrab tarafından öldürülürse işler hepten karışır ve İran yine padişahsız kalırdı. Bu ise İran ordusu için hiç iyi olmazdı.

Rüstem, İran ordusuna geri dönüp sohrab'a “İran ordusunda benden başka kimse sana karşılık vermez. Biz böyle kararlaştık ve sen şimdi savaş kurallarını çiğniyorsun.” diyerek Sohrab'ı eleştirir. Sohrab ise Rüstem'in dediklerinin karşılıksız bırakmayıp “sen de haksız yerde Turan ordusuna hücum ettin.” diyerek babasını eleştirir. Savaşma ve tartışmaya gücü kalmayan Rüstem “gece yaklaşıyor. Savaşımız gerisini yarına

bırakalım.” diyerek kendine zaman kazandırmaya çalışır. İki kahraman ordularına çakilirler.

Sohrab Turan ordusuna dönünce Hûman’a Rüstem ile savaşını anlatır. “Bildiğim her türlü savaş aleti ve savaş tekniğini kullandım. Fakat bir türlü başarı elde edemedim. Yarın çok büyük bir gün olacak ve zor olaylar beni bekleyecek.” der. Diğer yandan Rüstem, İran ordusuna girdiğinde, Gîv onun yanına gelip yeni kahramanın ortalıkları kasıp kavurduğundan bahseder. Rüstem ile Gîv Keykavûs’un yanına varırlar, Rüstem her türlü tekniğini genç kahramana karşı uyguladığını fakat bir türlü başaramadığını anlatır. Kavûs Şah da bütün gece dua edip Rüstem ve İran ordusu için Tanrı’dan başarı isteyeceğini söyler. Rüstam o gece kardeşi Zevvare’ye “eğer yarın ben bu çocuğun eline öldürülecek olursam benim bayrağımı al, anne ve babama ver ve benim için çok üzülmesinler diye yanlarında bulun” der. Sohrab ise gece boyunca Hûman ile içki içip Rüstem’den konuşurlar. Sohrab, yaşlı kahramana karşı farklı duygular beslediği, onu kendisine benzettiği ve bu yüzden onun babası olabileceğinden bahseder. Fakat Hûman, Efrasiyab’ın tavsiyesi üzere, Sohrab’a doğru bilgi vermekten kaçınır.

Bir sonraki gün Sohrab ile Rüstem savaş meydanına çıkarlar. Sohrab son derece neşeli ve mutlu bir şekilde meydana çıkıp Rüstem’e yakınlık hissettiğini söyleyip savaşı bırakıp onunla oturup şarap içmek istediğinden bahseder. Rüstem ise sert bir şekilde Sohrab’a çıkışıp “dün başka şekilde konuşup güreşmeye kararlaştırmıştık, ne oldu da bugün barışmaya yeltendin?” diye sorar. Bu sefer Sohrab alevlenip Ey yaşlı kahraman, yatağında huzur içinde can vermek varken sen savaş meydanında benim elime ölmeyi tercih ediyorsun galiba.” deyip bu şekilde iki kahraman atlarından inip güreşmeye başlarlar. Çetin bir çatışmadan sonra, Sohrab, Rüstem’i kemerinden tutup kaldırıp yere atar. Hançerini çıkar ve Rüstem’in kafasını kesmek üzere kahramanın göğüsüne oturur.

Kendini tehlikede hisseden Rüstem, “bizim geleneklerimizde, bir kahraman bir kere yere düşerse ona aman verilmelidir, sen en iyisi bana bir defa daha şans tanı.” diyerek Sohrab’ın olgunlaşmamış duyguları ve tecrübesizliğini kendi lehine kullanır. Sohran atına binip uzaklaşır. Rüstem ise son derece alvli ve öfkeli bir şekilde yola çıkıp bir nehrin kenarına varıp elini yüzünü yakayıp sakinleşmeye bakar. Abdest aldıktan

sonra, Rüstem Tanrı'ya yalvararak ondan Sohrab'a karşı savaşabilmesi için güç talep eder. Rivayete göre Rüstem daha gençken o kadar güçlüymüş ki bir parça kayanın üstünde durduğunda kaya onun ağırlığını taşıyamayıp içine göçermiş. Onun ağırlığı ve aşırı derece iriliği onun çok hızlı adım atamamasına sebep olmuştu. O yüzden Rüstem Tanrı'ya yalvararak gücünün bir kısmını ondan almasını istemiştir. Fakat bu sefer Sohrab'a karşı kendini yetere kadar güçlü hissetmeyen Rüstem, Tanrı'ya yalvararak gücünü geri almak istiyordu. Tanrı, Rüstem'in isteğini yerine getirdi. Ona gücünü geri verdi.

Öte yandan Hûman'ın yanına varan Sohrab, Rüstem'in göğüsüne oturabilmesi fakat sonradan ona aman vermesini söyleyince Hûman ona iyice kızıp “ elde ettiğin fırsatı bir daha yakalayamazsın, keşke yakalamışken başını kesseydin” diye azarlamaya başlar. Sohrab ise kendinden emin bir şekilde bir defa bu fırsatı yakaladıysam ikinci defa da kesin yakalarım diye cevap verir. Kahramanlar üçüncü defa karşı karşıya geldiklerinde, Sohrab'ın içinde yine Rüstem'e karşı bir yakınlık duygusu uyanır. İki kahraman savaşımaya başlarlar. Fakat bu sefer Rüstem, çok oyalanmadan genç kahramanı belinden yakalayıp onu yerden kaldırıp yere atar. Rüstem Sohrab'ı yere yatırır yatırmaz hançerini çekip gencin bağrını yırtar. Sohrab kıvranıp inleyerek “yaptığım hata bu şekilde bana geri döndü, sana aman vermemeliydim.” der. Sohran şikâyet etmeye başlar ve yaşlıları sokaklarda çocuk oyunlarıyla meşgulken bu şekilde ölürken haksızlığı uğradığını dile getirir. “Ne yazık ki babamı bulmam için gösterdiğim tüm çabalar boşa gitti. Ama ne olursa olsun bu kahramanlardan biri bulunup benim haaksızlığı uğrayarak öldüğümün haberini babam Rüstem'e götürür. Sen ister balık ol suya gir, ister karanlık gecede kaybol, istersen de yıldız ol gökyüzüne çık, babam bir gün seni bulur ve benim intikamımı senden alır.” deyince dünya Rüstem'in başına yıkılır. Sözlerinden anlaşıldığı üzere, kucağındaki yaralanmış genç, Rüstem'in delikanlı oğluydu. Rüstem bu acıya dayanamayıp bayılır. Kendine geldikten sonra, Sohrab'a Sohrab, Rüstem'in oğlu olduğuna dair her hangi bir belirtisi olup olmadığını sorar. Sohrab, yaralı olduğundan dolayı kendisi zırhını açamayıp Rüstem'e kolunu açması için ricada bulunur. Rüstem, Sohrab'ın kolunu açar açmaz Tahmine'ye verdiği kolları

görür. Rüstem daha çok yıkılır. Sohrab ise Rüstem'e "sana çok yalvardım, çok yakardım, niye kendini tanıtmadın?" diye sitemde bulunur.

Güneş battıktan sonra, Rüstem'in orduya dönmemesi İran ordusundakileri tedirgin eder. Ordudan birkaç kişi savaş maydanına doğru gelirler. Uzaktan sahipsiz iki at görünce durumu padişaha bildirmek için geri giderler. Keykavûs şah ise, orduya hazırlansın diye komut verip "Muhtemelen Rüstem, Sohrab'a gâlip gelememiştir, o yüzden orduyla birlikte Turan ordusuna karşı yürüyelim, Sohrab'ı öldürüp Rüstem'i kurtaralım, eğer dayanamazsak da geri çekilelim." der. Gürültü duyulunca, Rüstem ile Sohrab, İran ordusunun Turanlılara hücum edeceklerini ön görürler. Sohrab ise ölüm ile mücadele verirken, Rüstem'den, İran ordusunun Turanlılara hücum etmemelerini sağlamasını ister. Rüstem derhal Rahş'a binip Keykavûs'un yanına gelir. Padişah ve İran ordusu Rüstem'in görünce savaşı kazandığından emin olup oynayıp eğlenmeye başlarlar. Fakat Rüstem, kendi öz ölünün bağrının nasıl kestiğini ve nasıl bir acı içerisinde olduğunu anlatıp bu savaşın bu noktada bir son bulması gerektiğinden bahseder. Hûman'a haber gönderilip savaş bu noktada sona erdi. Rüstem tekrar oğlunun yanına geri döner. Hançerini çekip kendini öldürmeye yeltenir, fakat İran kahramanları "Sen kendini öldürsen bile olan olmuş" diyerek Rüstem'i caydırırlar. Rüstem, İran ordusundan Guderz'i, Sohrab'ın yarasını tedavi etmek için Keykavûs'un yanına gönderir. Guderz, padişahı *Nûşdârutalep* eder. Keykavûs ise daha önce Rüstem ile yaşadığı tartışmalar ve anlaşmazlıklar nedeniyle, Rüstem ile Sohrab'ın gücünün birleşmesinden korkup en büyük yaralara derman olan *Nûşdâru*'yu Guderz'e vermez. Guderz sinirlenip Rüstem'in yanına varır. "Bu padişah düşüncesiz ve bencil biridir. İstersen sen yanına var, seni görürse belki ilacı sana verir." deyip Rüstem'i padişahın yanına gönderir. Rüstem daha az bir yol gitmişti ki oğlunun bu dünyadan uçup gittiğinin haberi ona gelir. Rüstem perişan halde geri döner. Oğlunun başında bulunur. Elini yüzünü çizip saçlarını yolar ve gencecik oğlunun cesedinin başında hıçkıra hıçkıra ağlar. Kahramanlar ve mübedler Rüstem ile sohrab'ın başına toplanırlar, fakat kimsenin elinden bir şey gelmez. Gencin cesedini bir tabuta koyup Sistan'a doğru yola çıkarlar. Sistan'a haber varınca halk perişan halde, Pehlivanları, Rüstem'i karşılamaya gelir. Bir yandan da Sohrab'ın ölüm haberi annesine ulaşır. Annesi acısından ağlayıp sızlayıp

saçını başını yolar, bayılıp ayılır. Fakat bu acıyı bir türlü kabullenemeyen Tahmine, önce Sohrab'ın tüm eşyalarını bir dervişe verip ardından da çok zaman geçmeden oğlu olmadan yaşayamayacağını farkedene anne, vefat edip bu dünyayı terkeder.

SİYAVEŞ'İN HİKÂYESİ (SİYÂVÛŞ'UN HİKÂYESİ)

Siyaveş'in hikâyesinin başında, Firdevsî bu dünya ve bu hayatta, bilgi ve bilgeliğin önemini vurgulayıp dolaylı olarak Keykavûs'un yaptıklarının bilgelikten uzak olduğunu söyler. Sonra da kendisinin elli sekiz yaşına geldiğinden bahsedip daha uzun yaşama isteğini de insanoğlunun hırsıyla bağdaştırıp eleştirir. Sonra da Siyaveş'in hikâyesi şu şekilde başlar; Bir gün Gîv, Tûs ve bir kaç kahraman, şahin ve leopar avlamak için *Dağvi Ovası*'na giderler. Dağvi Ovası, Turan'a pek yakın bir yerdeydi. O yüzden Gîv ve Tûs, kırk gün kadar yiyeceklerini avladıktan sonra, Turan'ın sınırlarının içine geçerler. Bir ormanda uzun boylu ve güzel yüzlü bir kız görürler. Kıza o ormanda tek başına ne yaptığını sorarlar. Kız ise babasının dün gece sarhoş gelip kılıcını çıkarıp onu öldürmek istediğini o yüzden kaçıp bu ormana gelmek zorunda kaldığını söyler. İran kahramanları, ona soyunu sorunca, Efrasiyab'ın kardeşi, Gersiyuz'un akrabalarından ve Feridûn'un soyundan olduğunu, yolda gelirken de mücevherlerinin ve altın tacının soyguncular tarafından çalındığını, atının da yolda kaldığını söyler. Fakat "babamın sarhoşluğu geçtiğinde peşimden gelip beni bulur." diye çok korktuğunu ifade eder. Gîv ve Guderz bunu duyunca kızı acıyıp onu yanlarına almaya karar verir. Bu sırada Gîv ve Guderz kızı alma konusunda tartışmaya başlarlar. Tartışma uzun sürdüğü ve kahramanların kendi aralarında konuya sonuca ulaştıramadıkları için, konuyu Keykavûs'a götürmeye karar verirler. Keykavûs kızı görünce, güzelliğini beğenip onu kendi haremine gönderip Gîv ve Guderz'i de değerli hediyelerle gönderir. Güzel kadın kısa bir süreden sonra, Siyaveş adında bir erkek çocuğu doğurur.

İran'ın o dönemki geleneğine uyarak, yeni doğmuş çocuğun kaderini belirlemek üzere, kâhinler ve mübedler çağırılır. Fakat çocuğun hayatının epey olaylı ve acılı olacağını öğrenen padişah, kısa bir süre sonra Rüstem'in isteği üzere oğlunu onun yanına, Sistan'a göndermeye karar verir. Siyaveş, Rüstem'in isteği üzere, savaş teknikleri, ata binmeyi ve ok atmayı öğrenmek için Cihan Pehlivanı ile Sistan'a gider.

Yıllar geçer ve Siyaveş güçlü, kuvvetli bir delikanlı olur. Ok atmayı, ata binmeyi ve savaş tekniklerini çok iyi seviyede öğrenen Siyaveş, aslan avına çıkamaya başlar. Dolayısıyla Rüstem, Siyaveş'in yeteri kadar yetiştiğini düşünerek değerli hediyelerle birlikte Siyaveş'i başkente getirmeye karar verir. Kavûs Şah ise oğlunun şerefine büyük bir toy düzenleyip bütün kahramanları ve İran'ın büyüklerini eğlenmeye çağırır. Her kes Siyaveş'i görünce şaşırıp özellikle Kavûs Şah, Rüstem'e oğlunu son derece saygılı ve akıllı biri olarak yetiştirdiği için teşekkür eder. Böylelikle Siyaveş yedi yıl huzurda babasının sarayında zaman geçirir. Sekizinci yılda, Kavûs Şah, ülkenin bir bölümünü oğlunun hâkimiyet bölgesi olarak belirler. Siyaveş'in hâkim olduğu bölge Kehistân olarak bilinir.

Bir gün Kavûs ve Siyaveş sarayda otururken, Keykavûs Şah'ın karısı, Sûdabe gelip ilk defa Siyaveş ile karşılaşır. Siyaveş'e karşı kalbi titreyen Sûdabe'nin aklından bin bir çeşit düşünce geçer. Nihayet Kavûs Şah'dan habersiz olarak bir kişiyle Siyaveş'e "Ben senin annen gibiyim, hareme gel de kızlarımdan birini beğen." diye haber gönderir. Siyaveş ise ben savaş adamıyım, kadınlarla işim olmaz diye Sûdabe'ye haber gönderir. Planı başarısız olan Sûdabe, bu sefer Kavûs'un yanına gidip padişaha "Siyaveş için bir kız bulmamız gerek" deyip padişah'tan Siyaveş'in hareme gitmesini sağlamasını ister. Padişah Siyaveş'i çağırıp ona "hareme gidip kardeşlerini ziyaret edersen iyi olur." der. Fakat Siyaveş babasının onu sınamak istediğini düşünerek gitmekten hoşnut olmayacağını hareme gitmek yerine bilgeler ve kahramanlarla zaman geçirmek istediğini belirtir. Bunun üstünde yine padişah ısrar edince Siyaveş, "Padişahım emriyse giderim elbette." deyip bir sonraki gün hareme gider. Haremin görevlileri ve çalışanları heyecan ve sevgi ile Siyaveş'i karşılarlar.

Siyaveş hareme girince, Sûdabe'yi giyinmiş, takmış takıştırmış, yüzünü gözünü boyanmış bulur. Sûdabe ise, Siyaveş'i görünce tahtından inip ona yanaşıp Siyaveş'e sarılıp yüzünü gözünü öpmeye başlar. Siyaveş bu yaptıklarında iyi niyetli olmadığını farkedip kardeşlerinin yanına gidip onlarla biraz sohbeti ettikten sonra hiç beklemeden haremi terkeder. Sûdabe bu görüşmeden sonra, Siyaveş'in çok saygılı biri olduğunu, bir an önce haremdaki kızlardan biriyle bir aile kurması gerektiğini ve böylece padişah yerine düzgün bir kişinin geçmesini sağlamak gerektiğini söyler. Bir sonraki gün Kavûs

Şah, Siyaveş'i yanına çağırıp padişahlığın sülalede kalması için bir aile kurup çocuk sahibi olması gerektiğini söyler. Siyaveş ise padişahın emrini yerine getireceğini fakat bu konuya Sûdabe'nin müdahil olmasını istemediğini beyan eder. Kavûs Şah gülerek "bu Sûdabe'nin fikridir aslında" deyince Siyaveş'in içine bir şüphe düşer. Sûdabe'nin bir planı olduğunu tahmin eder, ne yazık ki babasına karşı başka bir şey yapma şansı yoktur.

Bir sonraki gün, Sûdabe hazırlanıp tahtına oturup haremdeki kızları da hazırlatıp Siyaveş'i getirmek için Hirbod'u gönderir. Gitmekten başka çaresi olmayan Siyaveş, haremde Sûdabe tarafından karşılanır. Sonra kızları tek tek Siyaveş'e gösterir. Siyaveş'e hangisini beğendin diye sorunca, Siyaveş sessiz kalıp Sûdabe'nin Hamaveran hükümdarının kızı olduğunu ve kendi öz babasını tuzakla yakalattığını hatırlar. Kendi kendine böyle tuzakçı ve yabancı bir kadının kızıyla evlenmek istemediği düşünür. Sûdabe, Siyaveş'in sessizliğini görünce, "benim güzelliğimin karşısında, başka bir güzelin seçemediğini gayet iyi anlıyorum. Eğer benimle beraber olursan, senin her türlü hizmetini yapmaya söz veririm. Nasılsa Kavûs Şah çok yaşlanmış ve yakında bu dünyadan gidip bu saray bana ve sana kalır. Biz de böylelikle huzur ve mutlulukla yaşamaya devam ederiz" deyip Siyaveş'in kafasını göğüsüne bastırıp delikanlıyı öper. Siyaveş, utancından kıpkırmızı kesilir. Kendi kendine bu güzel görüntüye bürünmüş cadının sözlerini dinleyerek babasına ihanet etmek istemediğini düşünür. Fakat cadı kalpli kadına nasıl tepki vereceğine dair düşünüp doğru bir karar vermesi gerekirdi. Yumuşak ve tatlı bir dille, "sen her şeye layık güzel bir kadınsın, ben senin kızlarından biriyle nişanlanıp ve sana hep bir anne gibi bakmayı tercih ederim." deyip haremden çıkıp gider.

Kavûs Şah haberleri almak için Sûdabe'nin yanına gider. Sûdabe, Siyaveş'in kızlardan birini beğendiğini ve onunla nişanlanmak istediğini söyler. Padişah mutlu olup haremden çıkar. Onun ardından Siyaveş, tekrar Sûdabe tarafından hareme çağırılır. "Padişah senin evleneceğinden pek mutlu olup sana değerli hediyeler tahsis etti. Fakat benim sana gönlüm var, uzun zamandan beri seni sevip arzuluyorum. Bunu anla ve benim dediklerimi yap, yoksa hayatını karartırım." diye Siyaveş'i tehdit eder. Siyaveş, Sûdabe'ye asla babasına ihanet etmeyeceğini ifade edince kötü kalpli kadın "madem

benim sırrımı öğrendin ve benimle işbirliği yapmak istemiyorsun, seni saraya rezil ederim.” deyip kıyafetlerini yırtıp üstünü başını tırnaklarıyla çizip bağıra çağıra haremdekilerin başına toplanmalarına sebep olur. Gürültüyü duyan Kavûs Şah, hareme gidip durumu Sûdabe’ye sorar. Sûdabe ise Kavûs Şah’a türlü türlü yalanlar söyleyerek Siyaveş’in ona karşı kötü niyeti olduğunu söyler. Kavûs Şah, Sûdabe’nin dedikleri doğru ise, onun kafasını kesmek gerekir diye düşünüp haremdekileri gönderip Sûdabe ve Siyaveş ile birebir görüşmek ister.

Siyaveş olayları olduğu gibi anlatır. Sûdabe ise Siyaveş’in sözlerinin bitmesini beklemeden inkâr eder. Kavûs Şah düşünmeye başlar, sonra kalkıp Siyaveş’i tepeden tırnağa koklar. Eğer Sûdabe doğru söylerse Siyaveş’in onun parfümü kokması gerek. Fakat Siyaveş’te en ufak kokusu yoktur. Kavûs Şah bu aşamada Sûdabe’den şüphelenmeye başlar. Sûdabe’yi cezalandırmayı düşünürken Hamaveran’da kendisinin yakalandığında, Sûdabe tarafından kurtarıldığını, annesi, babasından vazgeçip ona yardım ettiğini, ondan ufak çocukları olduğunu hatırlayıp vazgeçer. Siyaveş’in suçsuzluğundan emin olan şah, Siyaveş’in bu konu hakkında kimse ile konuşmaması gerektiğini söyleyip bir çare bulmak için düşünmeye başlar. Durumu gören Sûdabe, tekrar tuzağa başvurur. Haremden hamile bir kadın bulup ilaç içip ve bebeğini düşürmesi için ona komut verir. Sonra da kendi, yatağa yatıp düşen bebeğin onun ve padişahın sülalesindenmiş gibi gösterir. Keykavûs tekrar şüpheye düşer. Ayrıca her defasında, Sûdabe’nin Hamaveran’da ona karşı yaptığı fedakârlıklarını hatırlayınca kadını cezalandırma konusunda kararsız kalır.

Nihayetinde Keykavûs bir karar verir, kâhinleri ve münecimleri toplayıp düşen bebeğin kime ait olduğunu, özellikle padişahın sülalesinden olup olmadığını sorgular, fakat düşen çocuğun kiyanî ailesine ait olmadığı anlaşılınca, Kavûs Şah, gerçeği öğrenmek için saray görevlilerini şehrin farklı yerlerine gönderip düşen bebeğin gerçek annesini bulur. Kadın gerçeği söylemekten çekinir, fakat şah ve etrafındakiler zorlayınca kadın gerçeği itiraf eder. Keykavûs, Sûdabe’nin yanına gidip durumu anlatır. Sûdabe ise, kadının Siyaveş’in korkusundan yalana başvurduğunu öne sürer. Kavûs’un kafası iyice karışır, ne yapacağına karar veremez hale gelir. Kâhinler ve mübedlere danıştıktan sonra, Sûdabe ve Siyaveş’i sınava almaya karar verir.

Yalancı belli olmak üzere Sûdabe ve Siyaveş ateşten geçmeliler. Sûdabe, “ben doğru konuşuyorum, düşen bebek bana aitti, o yüzden Siyaveş ateşten geçmeli.” deyip topu Siyaveş’e atar. Siyaveş ise kendisinden emin olduğu için ateşten geçmeyi kabul eder. Odundan büyük yığınlar yapıp ateşler yakılır. Siyaveş beyaz bir kıyafet giyip siyah bir ata binip babasının yanına gider. Padişaha saygı göstermek adına karşısında diz çöküp “babacığım benim için üzülme, çünkü ben kendimden eminim, sen de emin ol ve içini ferah tut.” deyip ateşe girer. Siyaveş’in konuştuğu müddetçe Kavûs Şah, mahcubiyetinden dolayı, evladının yüzüne bile bakamaz. Ateşin içine giren Siyaveş, herhangi bir zarar görmeden diğer taraftan çıkar ve izlemek için toplanan halk, Siyaveş’i sağlam görünce mutlulukla çığlık atarlar.

Kavûs Şah, suçluluğu ispatlanmış Sûdabe’yi yanına çağırıp söylediği yalanlara karşılık olarak onun asılması gerektiğinden bahseder. Sûdabe hareme gidince, harem ahalisini üzüntüden perişan bulur. Harem tam bir yas havasına bürünür. Bu haberi alan padişah ise içten içe üzülür, fakat yapabileceği hiçbir şey yoktur. Siyaveş, ateşten geçmekle suçsuzluğunu herkese ispatlamıştır. Babasını böyle perişan ve çaresiz gören Siyaveş ise, duyarsız kalmaz, babasının yanına gidip Sûdabe’yi affetmesini ister. Bunu bekleyen Kavûs Şah ise, Sûdabe’nin asılmasını hemen engeller.

Kavûs Şah, daha kendi sarayının içindeki problemleri çözmeden, Efrasiyab’ın büyük bir ordu ile İran’ın yolunu tuttuğunu öğrenir. Kavûs Şah Efrasiyab’a karşı savaşa gitmeye hazırlanırken Siyaveş babasına gidip Efrasiyab’a karşı savaşmak istediğini belirtir. Siyaveş’in gitmesiyle birlikte bu sorumluluk yaşlı babasından alınmış olup böylelikle Kavûs Şah’ın mutluluğu sağlanmış oluyordu. Ayrıca Sûdabe’nin bulunduğu yerden uzaklaşmak da Siyaveş için huzura kavuşmak demektir.

Sistan’dan cihan pehlivanı Rüstem, bu savaşta Siyaveş’e eşlik etmek üzere çağırılır. Ordu hazırlandıktan sonra Türkistân’a doğru yol alır. Mervrud, Talikan ve Balh’tan geçen İran ordusu Gersiyuz ve Barman’ın komutanlığında savaşa gelen Turan ordusunun karşısına çıkar. Balh’in kapısında iki ordu arasında savaş başlar. Üç gün Belh’in kapısında savaşan iki ordudan, dördüncü günde, Turan ordusu geri çekilir ve Türkistân topraklarına kaçar. Siyaveş ve Rüstem ise, Belh’in içine girip orayı fethedip

oradan Kavûs Şah’a mektup yazıp Ceyhun’dan geçip Türkistân’a doğru ilerleyip orada savaşa devam etmeleri için izin isterler. Kavûs Şah, kahramanlarını kutlayıp onlara Ceyhun’u geçip Türkistân’a girmeleri için izin vermez. Çünkü Türkistân Efrasiyab’ın hâkimiyeti altındadır ve Efrasiyab çok büyük bir kahramandır, o yüzden onunla kendi toprağında savaşa girmek mantıklı değildir. O yüzden Keykavûs kahramanlara “Eğer Efrasiyab tekrar sizlere hücum ederse o zaman karşılık verirsiniz, hiç taviz vermeden savaşırsınız.” diye emir verir.

Diğer taraftan ordusunun kaçmasından son derece sıkılmış olan Efrasiyab, sıkıntısından kurtulmak üzere bir bezm (toy) düzenleyip yakınlarıyla içmeye başlar ve gecenin yarısına kadar içmeye devam eder. Gece yarısında yatmak için çadırına giden Efrasiyab, daha uykusuna dalar dalmaz sayıklayarak uyanır. Efrasiyab’ın kardeşi Gersiyuz ve diğer adamları yanına gelip sayıklamasının sebebini sorarlar. Efrasiyab çok korkunç bir rüya görmüştür, o yüzden titreyerek uyanmıştır. Efrasiyab rüyasında gördüklerini şu şekilde anlatmaya başlar: “Rüyamda yılanlarla dolu bir çöl, yeryüzünü tozlu ve bulanık ve kartallarla dolu bir gökyüzü gördüm. Tam o sırada bir fırtınanın başladığını gördüm. Fırtınadan dolayı benim çadırım yerden kopup savruldu. Ordudaki adamlarımın kafalarını kesik, gövdelerini de kan içinde yerlere düşmüş vaziyette gördüm. Zırhlı bir sürü savaşçı adam bana doğru gelip beni tahtımdan indirip yakalayıp Kavûs Şah’ın yanına götürdüler. Kavûs Şah’ın yanında yaşı on dörtten fazla olmayan boylu poslu bir delikanlı bana hücum edip beni kılıcıyla ikiye böldü. Ben ise bağırıp çağırıyordum.” Gersiyuz, Efrasiyab’ın çok korktuğunu hissedip rüyasını yorumlamak üzere rüya tabircileri çağırır. Rüya tabircileri uzun bir toplantıdan sonra, rüyanın hayırlı olmadığına karar kılarlar. Fakat tabircilerden hiç biri korkudan, durumu açıklamak üzere Efrasiyab’ın karşısına çıkamaz. Tabirciler arasında yürekli biri vardır; Efrasiyab’ın karşısına çıkıp rüyasını anlamını ona şöyle açıklar: “Şu an Turan’ın sınırlarında İran’dan bir şehzade var, Efrasiyab onunla savaşırsa kesin yenilir. Bu şehzade Turan topraklarında öldürülürse de İranlılar ne olursa olsun Efrasiyab’ı bulup şehzadenin intikamını alırlar. Efrasiyab kuş olup göklere uça bile İranlılar tarafından bulunup öldürülecektir.”

Efrasiyab durumdan dolayı çok huzursuz olup ne yapacağını şaşırır. Turan'ın büyükleri ve kardeşi Gersiyuz ile danışır; Rüstem ve Siyaveş ile barışıp Minûcihr'in zamanında belirlenmiş İran-Turan sınırlarını kabullenmeye karar verir. Dolayısıyla bir sürü hediye ile birlikte Balh'a doğru bir haberci gönderir. Haberci Ceyhun'un kenarına gelir. Rüstem ile Siyaveş, Efrasiyab'ın habercisinin bir hafta uygun bir yerde konaklanmasını sağlayıp düşünüp kararlarını açıklamak için zaman isterler.

Siyaveş'e göre çok daha tecrübeli olan Rüstem, Efrasiyab'ın bu kararının arkasında başka bir plan olduğunu tahmin eder. Rüstem, Siyaveş'e durumu açıklar ve Efrasiyab'ın akrabalarından yüz kişiyi rehin olarak isteyip bu rehinlerin Ceyhun'dan geçirilmesini talep eder. O sırada da İran-Turan sınır meselesinin Kavûs Şah'a bildirilmesi için yeterli zaman kazanılır. Bir hafta geçtikten sonra, Rüstem şartlarını haberciye söyleyip onu Efrasiyab'ın yanına gönderir. Efrasiyab ise gördüğü kâbustan dolayı Rüstem'in belirlediği şartları kabul eder. Efrasiyab'ın kardeşi, Gersiyuz, hediyeler ve yüz rehin ile Rüstem ve Siyaveş'in yanına gelir.

Bu aşamada Siyaveş bir mektup yazıp olan bitenleri, Turanlıların İran topraklarından geri çekildiklerini anlatır. Rüstem, bu mektubu alıp Kavûs Şah'ın yanına varır. Rüstem, Efrasiyab'ın barış kararını birbire Kavûs Şah'a anlatır. Fakat Kavûs Şah, Efrasiyab'dan gelen hediyelerin kabul etmek ve bu barış kararına uymak istemediğini, Efrasiyab'ın gönderdiği yüz rehini tutsak almak istediğini ve nihayetinde de Turan ordusuyla savaşa girmek istediğini belirtir. Rüstem, padişahı caydırmak için elinden geleni yapar. Ama Kavûs Şah bu sefer Rüstem'i Efrasiyab'ın gönderdiği hediyelere göz koymak ve savaşa girmekten çekinmekle suçlar. Rüstem bu suçlamadan dolayı pek üzülür, yakınlarını alır ve Sistan'a geri döner. Siyaveş'e Keykavûs'un mektubu ulaşınca Siyaveş üzülüp padişahın aldığı kararlardan dolayı utanç duygusuna kapılır. Bir yandan babasının dediğini yapmaması, öte yandan da suçsuz yüz rehinenin öldürülmek istemesi onu son derece zor bir duruma sokmuştur. Siyaveş, küçüklüğünden beri arkadaşlık ettiği ve onları kendine çok yakın hissettiği Behram ve Zengene-i Şaveran'ın yanına gidip onlarla danışır. Behram ile Zengene, Siyaveş'ten bir daha babasına mektup yazmasını isterler, "Fakat baban bu sefer de dediklerini kabul etmezse mecburen Turan'la savaşa girip kaderimize teslim olmak zorundayız." derler. Siyaveş ise bir yandan suçsuz yüz

insanın boşu boşuna ölmelerini istemediğini, öte yandan da Sûdabe'nin tuzaklarından dolayı başkente dönmek istemediğini Behram ve Zengene'ye açıklar. Dolayısıyla hem babamın bu isteklerini yerine getirmediğim için, hem de Sûdabe'nin cadıliklarından kurtulmak için en iyisi dünyanın uzak bir yerine çekilmeyi tercih ettiğini söyler. Siyaveş bu kararından sonra Efrasiyab'a bir mektup gönderip onun yüz akrabasını ona geri vereceğini söyleyip karşılığında da Efrasiyab'tan Türkistân'dan geçmesine izin vermesini ister.

Efrasiyab, Siyaveş'in habercisini güzel bir şekilde karşılayıp mektubu alıp okuduktan sonra, mektubun içeriğiyle ilgili büyüklerle danışmaya karar verir. Efrasiyab'ın yakınlarından Pîran, Siyaveş'in babasının yanına gitmek istemediğini ve Turan'a girmek istediğini Efrasiyab'ın büyük şansı olarak değerlendirir. Dolayısıyla onu Turan'a alıp burada yaşamasını sağlamak gerektiğini söyler. Bu işin pek çok faydası olduğunu, en önemlisi İran-Turan arasındaki barışa sebep olacağından bahsedip Efrasiyab'ı ikna eden Pîran, yaşlı Kavûs'tan sonra oğlu, Siyaveş'in tahta oturup Turan'ın zamanında ona yaptığı bu iyiliğe karşılık olarak gelecekte Turan'la birleşebilme ihtimalini de öne sürer. Bunların hepsi de Efrasiyab'ın işine gelip onu içten içe mutlu eden hususlardır. Fakat Efrasiyab'ın içinde bir tedirginlik vardır. Siyaveş gibi bir aslan yavrusunu Turan'ın içine yerleştirmenin, faydaları kadar zararları da olabilir mi ki acaba? diye düşünür.

Efrasiyab ve Pîran uzun süre düşünüp istişare ettikten sonra, Siyaveş'in huy ve davranış bakımından babasından pek farklı olduğunu ve yarın öbür gün onlara karşı herhangi bir nankörlük yapmayacağına karar kılarlar. Böylelikle Siyaveş'in Turan'a alınması konusunda da fikir birliğine kavuşurlar. Efrasiyab, Siyaveş'e bir mektup yazar, onu yaşamak üzere Turan'a davet eder, mektubu Siyaveş'in habercisiyle bir hayli hediye ile birlikte Siyaveş'e geri yollar. Mektubu okuyan Siyaveş, ordusunu Behram'a emanet edip Tus'un gelmesine dek Behram'ın orduyu o noktada tutup orduya göz kulak olmasını ister. Kendisi ise üç yüz kişiyle birlikte, Balh'dan Termed'e, oradan da Çaç ve Kaşgar Baş'na varır. Bu sırada Tus, Balh'a gelir. Siyaveş'in üç yüz kişiyle Turan'a doğru gittiğini öğrenince, orduyu alıp Kavûs Şah'ın yanına geri döner. Kavûs Şah,

oğlunun Turan’a gittiğini öğrenince, hepten ümitsizliğe kapılır ordunun dağılmasına emir verip savaş fikrini de tamamen kafasından çıkartır.

Efrasiyab, Siyaveş’in gelmesinin haberini alınca, Pîran’ı onu karşılamak üzere görevlendirir. Filin sırtında, altından yapılmış bir tahtla birlikte, Turan’ın en değerli ve en asil atları Siyaveş’i karşılamak üzere hazırlanır. Pîran, Siyaveş’i karşılar, onu görür görmez kucaklar ve onu bir evlat gibi Turan’a alır. Bezm düzenlenir ve herkes Siyaveş’in şerefine düzenlenmiş bezme gelip şaraplar içilip eğlenilir. Bir müddet Siyaveş, huzur ve mutlulukla Turan’da yaşamaya devam eder. Bir gün Efrasiyab, Siyaveş’in hünelerlerini görmek için onu meydana davet eder. Siyaveş Efrasiyab’a karşı tevazu gösterip dünyada herkes sizin *Gûy Oyunu*’nundan bahseder. “Padişahın bu oyununu izlemekten şeref duyarım.” dedi. Siyaveş’in bu sözü Efrasiyab’ın gönlünü bir hayli yumuşatır. Bir sonraki gün Efrasiyab, Siyaveş’in sanatını izlemek için Gûy meydanına çıkar. Siyaveş ilk başta kabul etmez. Fakat Efrasiyab, Siyaveş’i babasının üzerine yemin ettirip kendisi, dört kişiyle birlikte, Pîran-Gersiyuz-Golbad ve Nestihen ile birlikte- meydana gelir. Siyaveş ise, yanındaki İranlılardan yedi seçkin kişiyi alıp meydana gider.

İki grup arasında oyun başlar, önce İranlılar oyunda Türkleri geçtiler, tam bu sırada Siyaveş, Pehlevîce “burası savaş meydanı değil, bu kadar ciddi Gûy atmaya bırakın, izin verin de Türkler öne geçsin.” diye komut verir. Böylece İranlılar oyunu daha çok boşlayıp Türklerin kazanmasına müsaade ederler. Efrasiyab, Pehlevîceyi bilmemekle birlikte, Siyaveş’in ne dediğini anlar ve Siyaveş’in gerçekten huy ve davranış itibariyle babasından farklı olduğunu düşünerek içten içe mutlu olur. Sonra ok atmakta Siyaveş’in hünelerini görmek ister. Siyaveş ok atmaktadır üstün bir başarı sergiler. Bir sonraki gün için av avlamaya gitmeye karar kıldılar. Siyaveş av avlanmkata da büyük başarı gösterir. Böylece bir sene geçer ve Siyaveş hem savaş teknikleri ve hüneleriyle hem de davranış ve huyuyla Turan’daki bütün büyüklerin övgülerini toplar.

Bir gün Siyaveş ve Pîran oturup konuşurken, Pîran, gençlerin kendilerine uygun eşler seçip mutlu yuvalar kurmaları gerektiğinden bahseder. Pîran kendi kızı Cerire’yi Siyaveş’in eşi olması için önerir. Siyaveş ise, Pîran’ın damadı olmayı kabul eder. Pîran

eşi, Gülşehir'e Keykubad'ın torununun onların damatları olacağından haber verip düğün dernek kurulur. Bu şekilde bir süre geçtikten sonra, Pîran, Turan'ın padişahıyla ilişkisini pekiştirmek üzere Siyaveş'e, Efrasiyab'ın kızlarından birini de eş olarak almasını önerir. Siyaveş, Cerire ile mutlu olduğunu ve ikinci bir eşe gerek duymadığını belirtir. Fakat Pîran iki ülkenin barış ve huzurunu düşünerek böyle bir teklifte bulunduğu için ısrar edip Efrasiyab'ın yanına gidip düşüncesini dile getirir. Efrasiyab, Pîran'a mal, mülk olarak benden ne istersen iste der, fakat Pîran, iki ülkenin barış ve huzuru için Efrasiyab'ın kızı, Ferengis'i Siyaveş'e vermesini ister. Efrasiyab, bu işle ilgili korkusunu belirtip "Siyaveş ne olursa olsun Kiyanî ailesindendir ve onların kanını taşır." der. Efrasiyab, Pîran'a "Siyaveş ne zamana kadar Turan'da oturmak isterse oturabilir, istediği zaman da ülkesine geri dönebilir, ben ona engel olmayacağım." der. Pîran da "eğer Siyaveş seni kızınla evlenirse, onların çocukları iki ülkenin de tahtına oturabilir, böylelikle iki ülke arasındaki olası savaşlar engellenip iki ülke için daimi bir barış sağlanacaktır." diyerek Efrasiyab'ı ikna etmeye çalışır.

Efrasiyab, Pîran'ın dediklerinden etkilenip kızı, Ferengis'i, gelin olarak Siyaveş'e verir. Onun dışında da Turan'ın bir parçasını ve de padişahlık için mal, mülk olarak ne gerekirse Siyaveş'e bahşeder. Siyaveş bundan sonra, *Gengdej*'i kurar. Pîran bir gün Siyaveş, ailesi ve yeni kurduğu şehrin ziyaretine gelir. Siyaveş ile Pîran dertleşmeye başlarlar. Pîran hayatının sonuna kadar Siyaveş'i koruyacağından, Siyaveş ise bu huzur ve mutluluğun çok uzun sürmeyeceğinden, kısa süre sonra öldürüleceğinden ve böylece İran ve Turan arasında ciddi bir çatışma olacağından bahseder. Pîran siyaveş'in bu sözlerinden dolayı pek üzülür ve Siyaveş'i teselli etmeye çalışır. Bu sırada Pîran'a Efrasiyab'dan haber gelir ki ülkenin dört bir yanını gezip gecikmiş vergileri toplasın. Bundan sonra da Efrasiyab, Siyaveş'e "Sana ülkenin en güzel bölgelerini verdim. Git ve orada çok güzel bir şehir inşa et." diye emir verir. Siyaveş, Efrasiyab'ın ona bahsettiği Turan'ın en güzel topraklarında *Siyaveşkerd* şehrini inşa eder. Pîran, vergileri topladıktan sonra, dönüşte Siyaveşkerd'e varır. Cerire ve Ferengis'i saraylarını ziyaret edip ve kendi şehrine gittiğinde, eşi, Gülşehir'e Siyaveş, Cerire ve Ferengis'in mutluluk ve huzurundan bahseder. Sonra Pîran, yaptıklarının raporunu vermek üzere Efrasiyab'ın yanına gider. Pîran, Efrasiyab'a Siyaveşkerd'i

anlatıp durur. Efrasiyab ise durumu kontrol etmek üzere Gersiyuz'u, Siyaveş'in inşa ettiği şehre gönderip iki hafta orada durmasını söyler. Gersiyuz değerli hediyelerle Siyaveş'in yanına varır ve onu şerefine büyük bir bezm (toy) düzenlenir. Tam o sırada Cerire'den bir mektup gelip Siyaveş'in Forud adında bir erkek çocuğa sahip olduğunu belirtir. Mektubun arkasında da bebeğin elinin safran ile boyanmış izi yer almaktadır. Siyaveş bu haberden son derece mutlu olup sonra Gersiyuz'u alıp Ferengis'in sarayına gider. Ferengis akrabasını görmekten pek sevinir ve derhal babasını sorar. Gersiyuz bu noktada Siyaveş, Ferengis ve kurulmuş olan düzeni kıskanır. Eğer bu güç ve iktidar bu şekilde büyümeye devam ederse Siyaveş sanatı, erdemi ve huyuyla öyle bir noktaya gelir ki Efrasiyab'ın gözünde diğer adamları düşürür. "Siyaveş herkesi kendine cezbedip en kısa zamanda istediği düzeni de kurabilir." diye düşünen Gersiyuz, bu düşüncesini herkesten saklar. Bezme katılıp eğlenir.

Bir sonraki gün Siyaveş ile birlikte yakınları meydana gelip Gûy atmaya başlarlar. İranlılar Gûy atmakta Türklerden daha üstün bir başarı göstererek Gersiyuz'un canını daha da sıkırlar. Sonra sıra ok atmaya gelir, gene Siyaveş üstün başarıyla attığı on oktan on taneyi de tutturarak Gersiyuz'u içten içe daha da çok kızdırır. Gersiyuz Siyaveş ile güreşmek istediğini belirtir. Siyaveş kibarlık gösterip Gersiyuz ile güreşmeyeceğini Turan'dan başka kahramanlarla güreşeceğini söyler. Siyaveş Turanlılardan iki kişiyle güreşip ikisini de alt edip bellerinden tutup Gersiyuz'un huzuruna getirir. Gersiyuz ise görünürde bu başarıdan çok mutlu olur, fakat içten içe Siyaveş'in ne kadar büyük bir tehlike olduğunu düşünür. Böylece günlerce bezm ve oyunlarla hoşça zaman geçirilir ve Gersiyuz'un Efrasiyab'ın yanına dönme zamanı gelir. Siyaveş Efrasiyab'a bir mektup yazıp Gersiyuz ile gönderir.

Gersiyuz Turan'a gelip önce Siyaveş'ten gelen mektubu Efrasiyab'a teslim eder. Sonra da durmadan Siyaveş hakkında kötü yorumlar yapmaya başlar. Efrasiyab'a, Siyaveş'e verdiği para, mal, mülk ve gücün onu ciddi anlamda bir tehlikeye dönüştürdüğünü, Siyaveş'in yakında uzakta olan hükümdârla ile sıkı bir iletişimde olduğunu, onlarla zaman zaman yazıştığını ve istediği zaman diğer ülkelerin hükümdârlarını da Efrasiyab'ın aleyhine kendisiyle birleştirebileceğinden bahsedip onun kafasını iyice karıştırır. Bu konu hakkında zaten çok tedirgin olan Efrasiyab,

kâhinlerin dediklerini hatırlayınca da Gersiyuz'un yorumlarının doğru olabileceğine, Siyaveş'in uzun vadede Turan için ciddi tehlikeler yaratabileceğine ve İran'dan gelen bir kahramanın Turan'a dost olmayacağına inanır. Siyaveş'e bir mektup yazıp onu Turan'a çağırıp onunla yakından görüşmeye ve düşüncelerini öğrenmeye karar verir. Fakat bu sefer de Gersiyuz, Efrasiyab'ın kanına girer ve Siyaveş'in mektubu aldıktan sonra yalnız başına Turan'a gelmeyeceğini, ordusuyla birlikte geleceğini, bunun da bir savaşın başlangıcı olabileceğini öne sürerek Efrasiyab'ın kararından caydırır. Bu sefer Efrasiyab Gersiyuz ile birlikte Siyaveş'e bir mektup yollar. Gersiyuz'un kıskançlığından haberi olmayan Efrasiyab, onun Siyaveş'in yanına gitmesini, olası tehlikeleri engelleyebileceğine, Siyaveş'in kalbini birazcık yumuşatabileceğine inanarak bu yola başvurur. Gersiyuz, mektupla birlikte Siyaveşkerd'e varır. Şehre yaklaşınca da Siyaveş'e bir mesaj yollayıp Gersiyuz'u karşılamak için zahmet etmemesini ve büyük bir grup hazırlamamasını söyler. Siyaveş ise Gersiyuz'un planlarından habersiz olduğu için, şahsi bahçesinde tek başına Gersiyuz'u karşılar. Gersiyuz, Efrasiyab'ın mektubunu Siyaveş'e teslim edip "sakin tek başına Turan'a gitme. Çünkü Efrasiyab sana çok kızgın ve her an seni öldürebilir." der. Ben de dönüşte onun gönlünü almaya, senin ona karşı her hangi bir şey yapmadığına ikna etmeye çalışırım. "Eğer Efrasiyab'ın gönlünü edebilirsem, sana bir haberci yollayıp onu yumuşadığından seni haberdar edeceğim, eğer Efrasiyab'ın gönlünü edemezsem de yine seni bir haberci ile haberdar edeceğim." deyip Turan'a geri dönen Gersiyuz, dönüşte kardeşinin yanına gider. Efrasiyab'a "durum tahmin ettiğimiz gibidir, Siyaveş bize karşı kötü niyetler beslemeye başlamış. Bana karşı da son derece küstahca bir tavır sergileyerek sadece kendisi tek başına beni karşıladı. Şimdi de ordusunu donatıp Turan'a hücum etmeyi planlamaktadır. Ben de sana bu haberi bir an önce vermek üzere Siyaveşkerd'den buraya acele ile geldim." diyerek onu Siyaveş'e karşı daha çok tetikleyip öfkelenendirir.

Efrasiyab ne yazık ki Gersiyuz'un söylediği bütün yalanlarına inanıp Siyaveş'le savaşmak için ordusunu hazırlar. Öte yandan da Gersiyuz, Siyaveş'e "Benim konuşmaların bir türlü Efrasiyab'ı etkilemedi. Seninle savaşmakta kararlıdır. Donatılmış bir ordu ile seninle savaşmak için yola çıktı, sen de hazırlıklı olup önlemini al." diye haber yollar. Siyaveş, Gersiyuz'un gönderdiği haberin ardından pek üzülüp gece

rüyasında Efrasiyab'ın adamlarının eline düştüğünü, Efrasiyab'ın karşına çıkartıldığını ve padişahın önünde kafasının kesildiğini görüp perişan halde uykusundan uyanır. Ferengis, kocasının bu fırlayışını görünce rüyasında ne gördüğünü sorar. Siyaveş ise olan bitenleri anlatır ve özellikle karnında olup da yakında doğacak olan çocuğa çok iyi bakmasını, bir gün İran'dan birinin gelip onu ve çocuğunu alıp İran'a götüreceğini ve bu doğacak olan çocuğun gelecekte İran Şahı olacağını, bu ailenin intikamını Efrasiyab'dan alacağını söyler. Ayrıca Siyaveş bu sırada Ferengis'e, oğlunun İran'a giderken onun özel atı, Behzad'a binip gitmesini tavsiye eder.

Siyaveş yola çıkar ve yolda Efrasiyab ve onun ordusuna denk gelir. Bu arada Efrasiyab'ın yanında bulunan Gersiyuz, Efrasiyab'a, Siyaveş'in zırh giydiğini ve donatılmış bir ordu ile onunla savaşa geldiğini söyler. Siyaveş anında, olanların Gersiyuz ile bağlantılı olduğunu ve bu hileleri, Siyaveş ile Efrasiyab'ın ilişkilerini bozmak için kurduğunu anlar. Siyaveş öfkelenir ve Efrasiyab'ın kardeşine bağırır. Gersiyuz ise utanmadan Siyaveş'i yalan söylemekle suçlayıp “Senin gerçekten savaş niyetin olmasaydı niye zırh ve ordu ile geldin?” diyerek delikanlıyı sorgular. Siyaveş ise “ ben senin dediklerini dinleyerek zırh ve donatılmış ordu ile geldim.” diyerek Gersiyuz'a karşılık verir. Siyaveş durumu açıklar fakat onu dinleyen yoktur. Siyaveş, “Benim savaşmaya niyetim yok, orduma da savaşmak için izin vermeyeceğim.” der. İran ordusu üzülüp hiç uğruna öleceğiz deyip savaşıp Turanlılara karşılık vermek istediler. Siyaveş yine izin vermedi.

Nihayet Siyaveş, Efrasiyab'ın adamları tarafından yakalanıp Efrasiyab'ın karşına getirilir. Bu sırada Pîran'ın kardeşi, Pilsem, Efrasiyab'ın yanına gelip Siyaveş'in kanının Turan'da yere dökülmesinin hayırlı bir olay olmadığını, İranlıların intikam almak üzere Turan'a hücum edeceklerini söyleyerek birazcık Efrasiyab'ın kalbini yumuşatmaya çalışır. Fakat kıskançlıktan dolayı gerçek hakikatı göremeyen Gersiyuz tekrar kardeşinin kanına girip Siyaveş'in Turan için büyük bir tehlike olacağını ve bir an önce kafasının kesilmesi gerektiğini söyleyerek Efrasiyab'ı tekrar kışkırtıp Siyaveş'in ölüm fermanını vermesini sağlar.

Efrasiyab'ın adamları Siyaveş'in kafasını kestiklerinde onun yere damlayan kanından da *Siyaveşan Kanı* adlı bir bitki biter. Efrasiyab, Ferengis'i Gersiyuz'un eline verip bebeğini düşüresiye dek dövmesi için kardeşine emir verir. Tam bu sırada Pîran denk gelir, Efrasiyab'ı yaptığı bu hata için çok azarlayıp Ferengis'i kurtarıp kendi yanına alır. Hutun'e götürüp eşinin eline emanet eder. Bir gece Pîran, rüyasında Siyaveş'i görür, Siyaveş yeni bir dönemin başlangıcını ve Keyhûsrev'in doğumunu Pîran'a müjde verir. Pîran'ın eşi, Gülşehir, derhal Ferengis'e bakmaya gider. Ferengis'in ay parçası gibi bir oğlan doğurduğunu görür. Pîran yeni doğmuş oğlanın yüzünde Siyaveş'in masumiyetini görür ve bu çocuğu ne olursa olsun korumaya karar verir.

Pîran, Efrasiyab'ın yanına gider ve Ferengis'in bir oğlan doğurduğunu haber verir. Fakat Efrasiyab'ın bu çocuğa zarar vermemesi gerektiğini, ne de olsa bu çocuğun bir tarafının İranlı olduğunu ve Siyaveş'i öldürtmekte yaptığı hatasını tekrar etmemesi gerektiğini söyler. Pîran “en iyisi biz bu çocuğu dağa götürüp bırakalım, dağdaki çobanlar tarafından yetiştirilsin” diyerek Efrasiyab'ı ikna eder. Keyhûsrev, Kalv Dağı'na bırakılıp çobanlar tarafından bakılır. Keyhûsrev yedi yaşına gelir. Bir odun parçası ve koyun derisinden kendisine ok ve yay yapıp ok atmaya başlar. On yaşına geldiğinde, gergedan, aslan ve kaplan öldürmeye başlar. Ona bakan çoban tedirgin olmaya başlayıp Pîran'ın yanına gidip çocuğun halini anlatır. Pîran ise derhal dağa gidip Keyhûsrev'i yanına alıp sevmeye başlar. Kendini sıradan bir çobanın oğlu bilen Keyhûsrev şaşırır, Pîran'a “bir çobanzadeyi neden böyle sevip kutluyorsun?” diye sorar. Pîran da Keyhûsrev'in sıradan bir çobanın oğlu olmadığını, onun aslında şahların sülalesinden olduğunu söyleyip ona özel bir kıyafet giydirip onu yanına alıp Efrasiyab'ın yanına götürmeye karar verir. Fakat Efrasiyab'ın çocuğa bir zarar vereceğinden, onun öldüreceğinden korkan Pîran, Keyhûsrev'e padişahın karşısında aptal gibi davranması, ona sorulan sorulara yalan yanlış cevaplar vermesini tenbih eder. Böylece Pîran Keyhûsrev'i alıp büyük babasının yanına götürüp “Ferengis'in oğlu yetere kadar büyümüş fakat akıl ve zekâ konusunda problemleri var. Deliler gibi davranıyor ve akli başında değil.” diyerek Efrasiyab'dan çocuğa bir zarar vermeyeceğine dair söz alır. Efrasiyab karşısına çıkan çocuğa sorular sorar, fakat

çocuğun alakasız cevapları büyük babasının içini bir hayli rahatlatır. Efrasiyab, çocuğun akılsız olduğundan emin olup onu annesiyle birlikte Siyaveşkerd'e gönderir. Anne, oğul bir süre huzur ve mutlulukta Siyaveşkerd'de yaşarlar. Böylece Siyaveş'in hikâyesi bu noktada son bulur. Fakat Siyaveş'in ölümünden sonra gerçekleşen olaylar, İran- Turan meselesi konusunda Şehnâme'nin en önemli bölümlerini oluşturmaktadır.

SİYAVEŞ'İN ÖLÜMÜNDEN SONRAKİ OLAYLAR

Şehnâme'nin bu bölümünde, Firdevsî altmış yaşına yaklaştığından, saçlarının beyazladığından, ağzındaki otuz tane incinin yok olmaya yüz tuttuğundan, malını, mülkünü ve gençliğini kaybettiğinden bahsettikten sonra, tek isteği olarak, Şehnâme'nin bitirebilmesi ve kendisinden sonra okunmaya değer bir eser bırakabilmesine değinmiştir. Şehnâme'nin olay örgüsü kapsamında da Siyaveş'in Turan'da öldürüldükten sonra, onun intikamının İranlılar tarafından alınması ve oğlunun Turan'dan İran'a getirilmesi söz konusudur.

Olan bitenlerin haberi Keykavûs Şah'a ulaşır. Padişah üstündeki kıyafetlerini yırtıp ağlayıp sızlamaya başlar. İran yas havasına bürünür, İran halkı ise siyah kıyafetlerini giyip Siyaveş'in yasını tutmaya başlarlar. Haber cihan pehlivanı, Rüstem'e ve onun babası Zal-ı Zer'e ulaşır. Zabulistân bir hafta yasa girer. Sekizinci gün Rüstem başkente doğru yol alır, Siyaveş'in intikamını almadan silahını bırakmayacağına ant içip Rahş'e biner. Kavûs Şah'a haber gelir ki Rüstem, perişan ve üzgün başkente doğru gelmektedir. Padişah tarafından bir grup Rüstem'i karşılamak üzere gönderilir. Rüstem, saraya gelir ve Keykavûs'un karşısına çıkar. "Olan bitenlerden sen sorumlusun, düşüncesizliğin ve bencilliğinle Siyaveş'in önce Turan'a gitmesine sonra da Turanlılar tarafından öldürülmesine sebep oldun." der. Padişah utancından hiç bir cevap veremez. Sadece sessizce ağlar. Rüstem o öfkeyle hareme gidip Sûdabe'nin saçından tutup onu sürükleye sürükleye haremden dışarı çıkartıp hançeriyle ortadan ikiye böler.

Bir haftadan sonra Rüstem büyük bir ordu hazırlayıp oğlu Feramerz'i önden gönderip kendisi de mühteşem ordusuyla arkadan hareket eder. Ordudaki bütün İranlılara "korku ve cesaretsizliği bir kenara bırakın. Siyaveş'in heba olmuş gençliğini

düşünün ve tüm gücünüzü onun intikamını almak için harcayın. Hiç bir Turanlıya aman vermeyin, ortalığı kasıp kavurun.” diyerek Turan’ın yolunu tuttular.

Feramerz, Turan’ın sınırında Espicab şehrine vardığında, şehrin hükümdârı Verazâd, ordusuyla birlikte onu karşılarlar. İki ordu arasında savaş başlar. Feramerz, “kötülük ancak kötülük ile temizlenir” diyerek Verazâd ile savaşa girer. Feramerz’in ordusu, Verazâd’ın ordusunu yenip Feramerz, Verazâd’ın kafasını keser. İranlıların Turan’a doğru hareket ettikleri, Espicab’da da ciddi bir savaş vererek Verazâd’ı öldürdüklerinin haberi Efrasiyab’a gider. Haberi alan Efrasiyab, otuz bin kişiden oluşan ordusunu, oğlu Surhe’nin komutanlığında, Espicab’a (Turan’ın sınırlarına) gönderir. Efrasiyab’ın oğlu, Rüstem’in oğluyla karşı karşıya gelirler. Rüstem’in oğlu Feramerz, karşısında olan kahramanın ismini, cismine sorar. Surhe, kendisini Efrasiyab’ın oğlu olarak tanıtip Rüstem ve Rüstem’in oğlunu öldürmek için babası tarafından görevlendirildiğini söyler. Rüstem’in oğlu, bu cümleyi duyunca alay etmeye başlar. Sonra da delikanlı ile iyice dalga geçtikten sonra, onu tutuklayıp babasının yanına götürür. Rüstem ise delikanlıyı Tus’un eline teslim edip ondan Siyaveş’in başı nasıl kesildiyse, Surhe’nin başını da o şekilde kesmesini ister. Surhe, Tus ile baş başa kaldığında, ağlayıp sızlayıp ondan onu öldürmemesini rica eder, sonra da Siyaveş’in ölümünden çok üzüldüğünü söyleyerek Tus’un onun gençliğine acımasını ister. Tus’un kalbi sızlar. Surhe’yi alıp Rüstem’in yanına gelir. Rüstem’e durumu anlatır. Fakat Rüstem, “Siyaveş yalvarırken, onun yalvarmasını kimse dinlemedi, kaldı ki ben yemin ettim hiç bir Turanlıyı cezalandırmadan durmayacağım.” diye cevap vererek Surhe’yi Tus’tan alıp kendi kardeşi Zevvare’nin eline teslim edip başının kesilmesini ister. Surhe’nin öldürüp darağacına asılıp gövdesinin hançer ile dilim dilim kesildiği öğrenen Efrasiyab, saçını başını yolup kan ağlar. Fakat kan ağlamasının da hiç bir faydası yoktur.

Efrasiyab’ın oğlu, Surhe, İranlılar tarafından öldürüldükten sonra, Efrasiyab, Turan ordusuna İran’a doğru hareket etmeleri için emir verir. Rüstem, Turan ordusunun İran’a doğru yol aldığından haberdar olur. İran ordusu savaşa hazırlanır. İran ordusunun merkezinde Rüstem, ordunun sağ ve sol taraflarında da İran pehlivanları yer alır. Turan ordusunun düzeni de aynı şekildedir. Efrasiyab, ordunun merkezinde, sağında solunda

da diğerk kahramanlar yer almaktadır. Turan ordusunda ilk etapta, Pîran'ın kardeşi Pîlsem, Rüstem ile savaşmak için meydana çıkar. Efrasiyab, Rüstem'i alt ederse ona değerli hediyeler ve kızlarından birini vereceğine dair vaadlerde bulunur. Pîran, kardeşinin kararından haberdar olup derhal onu caydırmak için yanına gelir. Pîlsem kardeşini dinlemeden Rüstem'in karşısına çıkar. Fakat Pîlsem, savaştan önceki atışmaya başlayınca İran ordusundaki kahramanlar tarafından yargılanır. Gîv, "Sen kendi kendine ne konuşuyorsun, Rüstem senin gibi birinin karşısına bile çıkmaz, tenezzül etmez." diyerek kendisi Pîlsem'in karşısına geçip savaşmaya başlar.

Pîlsem ve Gîv savaşmaya başladıklarında, Pîlsem ilk hamle ile Gîv'i atından indirir. Duruma şahit olan Feramerz müdahale etmek adına Gîv'in yanına gider; Pîlsem, iki kahraman ile savaşmaya baş koyar. Rüstem, ordunun merkezinde olayları izlemektedir. Rüstem, Turanlılar arasında Pîlsem'in en cesur ve en güçlü kahraman olduğunu daha önce duymuştu. Ayrıca kâhinlerden de bu gencin kolay kolay ölmeyeceğini ve Turanlılar için son ümit olduğunu duymuştu. Dolayısıyla okunu alıp onun karşısında bizzat çıkmaya karar verir. Rüstem "Belki de Pîlsem'in aceli gelmiştir. Bir denemem lazım." diye düşünerek meydana çıkar. Rüstem, Pîlsem'in karşısına çıkınca, "Delikanlı, beni rakip olarak savaşa çağırıştın. Şimdi karşıdayım. Gençliğine acıdığım halde sana aman veremeyeceğim, çünkü benimle savaşmayı kendin istedin." der ve bir hamlede Pîlsem'i yere serip silahıyla onun bağırını kesip Turanlıların olduğu yere kadar sürükleyip Turan ordusunun karşısında yere bırakıp İran ordusunun yerine geri döner. Pîran kardeşini öyle görünce kan ağlayıp üstünü başını yırtar.

Pîlsem'in ölümü Efrasiyab ve ordusu için son dayanma noktasıydı. Efrasiyab, Pîlsem'i öyle görünce hemen savaş fermanını verir. İki ordu savaşa başlar, İranlıların pek çoğu Turanlılar tarafından öldürölür ve İran ordusunun sağında ciddi bir düzensizlik ve kaos yaşanır. Rüstem durumu öğrenince Efrasiyab'a doğru yürür; Efrasiyab Rüstem'in atı, Rahş'ı görünce ona doğru gider. Efrasiyab, Rüstem'in üstüne üstüne gelir, fakat kahramanın üzerine giydiğı kaplan postundan (Bebr-i Bryan'dan) bir türlü geçip Rüstem'e hiçbir darbeye maruz bırakamaz. Rüstem ise tam bu sırada Efrasiyab'ın atının kafasına bir darbe vurup Efrasiyab'ı attan yere düşürür. Rüstem, Efrasiyab'ı yakalamak için çabalar fakat bu sırada Hûman gelip arkadan Rüstem'e saldırıp

kahramanın kafasına gürzünü indirir. Rüstem tam arkasına bakarken Efrasiyab fırsatı değerlendirip atına binip kaçar. Rüstem arkasından at koşturur, fakat ona yetişemez. İki ordu arasında savaş devam eder. Bu sefer Turanlıların pek çoğu İranlılar tarafından öldürölüp Turanlıların ordugâhı İranlılar tarafından ateşe verilir. Efrasiyab, Rüstem'in peşinden geleceğini bildiğı için, Çin denizinin kıyısına gidip sudan geçmeyi planlar. Tam bu sırada Efrasiyab, Pîran'a haber yollar, Keyhûsrev'i Çin denizinden geçirip denizin öteki tarafında öldürmesi için emir verir. "Rüstem, Keyhûsrev'e ulaşırsa onu alıp İran'a götürür ve onu yeni padişah yapar. Bu ise İran'ın tekrardan güçlenmesi anlamına gelmektedir." diye düşünerek Keyhûsrev'in ölüm fermanını veren Efrasiyab, Pîran'ın görüşünü duyunca onun dediklerini haklı bulur. Pîran, Keyhûsrev'in Hutene gidip huzurlu bir ortamda yaşamasından yanadır, çünkü Siyaveş'in oğlu da Efrasiyab'ın kararıyla yok olursa, İranlıların kinleri ikiye katlanıp onların intikam ateşinden kimse rahat edemeyecektir.

Rüstem, Efrasiyab'ın peşinde, Çin ve Maçin'e hareket eder. Turan'ın tüm sınırlarını ve Hutene'ı ele geçirir ve Efrasiyab'ın tahtına oturur. Efrasiyab'ın hazinelerinin kapısını açıp onun atlarını, mücevherlerini ve kölelerini alıp İran ordusunu bu ganimetlerle zengin eder. Tûs'a da "Eğer biri Efrasiyab'ın adını ağzına alırsa, ya da bir şekilde onu yad ederse, derhal kafasını kessinler" diye emir verir. Tûs Çaç şehrinde, Guderz ise, Sogd ve Espicab'dan sorumlu tutulur. Keykavûs Şah'ın oğlu Feriburz'a da taç giydirip ve ordunun başında bulunma görevini de ona verir. Hutene, Gîv'e, Heta ve Çegel ise Eşkeş'e verilir.

Rüstem yedi sene için Turan'da, Efrasiyab yerine tahta oturur. Haber Turan'ın etrafındaki bölgelere varır. Padişahlar ve hükümdârlar Rüstem'e değerli hediyeler gönderip onu kutlarlar. Rüstem ise yedi yıl boyunca Turan'da şahinler ve kaplanlar avlayarak hoşça zaman geçirir. Bir gün Zevare, Turan'da ava çıkar. Yemyeşil ve son derece bakımlı ve güzel bir yere varır. Oranın güzelliğinin sebebini merak edip sorar. Oradaki insanlar, oranın Siyaveş'e ait bir av yeri olduğunu söylerler. Zevare, bu olayın üstünde tekrardan Siyaveş'in ölümünün acısını, sanki dün gerçekleşmiş gibi yaşar. Rüstem'in yanına gidip bir an önce Efrasiyab'ı bulup Siyaveş'in intikamının alınması

gerektiğini tekrar gündeme getirir. Olayı hiç unutamayan Rüstem ise, tekrar alevlenir. Turan’daki bölgeleri yakar, yağmalar ve insanları öldürüp geçer.

Bu sırada İran’ın bilgeleri ve mübedlerinden bir grup, Rüstem’in yanına gelip İran’ın kahramansız kaldığını, Efrasiyab’ın bu durumu değerlendirip her an tekrar İran’a hücum etmeye planlayabilmesini söylerler. Rüstem bilgeler ve Mübedlerin dediklerini doğru bulup bir an önce İran’ a geri dönmesi gerektiğini düşünüp Turan’dan elde ettiği ganimetlerle birlikte İran’ın yolunu tutar. Keykavûs ‘un yanına varan Rüstem, yedi yılda yaptıklarının raporunu padişaha verip kendi memleketi Sistan’a geri döner.

Tam bu sırada Rüstem’in Turan’dan çıkma haberini alan Efrasiyab, tekrar Turan’a geri dönüp İran’a hücum etmek üzere bir ordu hazırlamaya karar verir. Ordu hazırlandıktan sonra, İran’a hücum eden Efrasiyab, çok yeri yıkıp pek çok İranlıyı öldürür. Bu saldırıdan sonra yedi yıl kıtlık ve susuzluk gelir ve halk ciddi anlamda zor duruma düşerler. Bir gece Guderz, rüyasında yağmur getirecek bir bulut görür. Bulutun üstünde de Sorûş Meleğini görür. Sorûş, Guderz’e rüyasında, İran’ın Turanlılardan tek kurtuluş yolu, Turan toprağında yaşamakta, Siyaveş’in sülalesinden ve Ferengis’in çocuğu olan Keyhûsrev’i İran’a getirip onu padişahlık tahtına oturtmak olduğunu söyler. Sabahleyin Guderz, uykusundan uyanır uyanmaz Gîv’i yanına çağırıp rüyasında gördüklerini anlatır. Guderz, Gîv’i gidip Turan’da arayıp Siyaveş’in oğlunu bulmaktan sorumlu tutar. Guderz, Gîv’e, “ Bu işin gerçekten zor bir şey olduğunu farkındayım, fakat bu iş sadece senin elinden gelir. İran’ın kurtuluşu için bunu yapmalısın.” diyerek Gîv’i Turan’a gönderir.

Gîv, yedi yıl farklı kılıklara girerek Turan topraklarında gezip Siyaveş’in oğlu, Keyhûsrev’i arar. Avladıklarının etinden beslenip derilerinden giyinip bu şekilde hayat geçiren Gîv, Turan’ın farklı yerlerinde insanlarla Türkçe konuşup Keyhûsrev’in izini bulmaya çalışır. Fakat doğru bir bilgi alamadığı kişileri, sırrını açıklamasınlar diye öldürür. Bu sırada Çin’den tekrar Turan’a dönmüş olan Efrasiyab da Ferengis ve Keyhûsrev’in Siyaveşkerd’e dönüşleri için emir vermiştir. Bir gün Gîv, Turan topraklarında gezinirken, yemyeşil ve çok güzel bir yere gelir, fakat Siyaveş’in oğlunu bulmak için yedi yıl boyunca verdiği çabaların sonuçsuz olduğunu düşünerek o kadar

güzel bir ortamda bulunmaktan keyif alamaz. Tam bunları düşünürken elinde kadeh, yüzünde de Tanrısal bir nur olan bir delikanlı ile karşılaşır. Sanki Siyaveş'in gençlik yıllarını karşısında görmüş gibi bir duyguya kapılır. Gîv delikanlıya doğru yürürken, delikanlı da onun Gîv olduğunu, babasının toprağında, İran'dan geldiğini teahmin eder. Delikanlı yaklaşır ve Gîv'e isimiyle hitap edip yolun zorluklarını sorup Keykavûs Şah'ın durumu, cihan pehlivanı Rüstem ve İran'ın diğer kahramanlarının hal ve hatırını sorar. Gîv şaşkın vaziyette delikanlıya bakar, “yoksa sen Siyaveş'in oğlu musun?” diye sorar. Keyhûsrev ise, Siyaveş'in oğlu olduğunu, babasının ölmeden önce, annesine bir gün İran'dan bir kahraman gelip sizi kurtaracağı müjdesini verdiğini söyler.

Gîv ile Keyhûsrev, Ferengîs'in yanına giderler. Ferengîs ise, “Gîv'in gelmesinin haberi Turan'da yayılmadan buradan çıkmamız gerek.” der. Turan'a geçmeden önce, Keyhûsrev'in babası tarafından ona bırakılan atı, Behzad'ı alması gerekmektedir. Keyhûsrev, Behzad'ın yanına gider, onun sırtına biner ve rüzgâr hızında koşan atıyla birlikte, Ferengîs ve Gîv'in gözlerinin önünden kaybolur. Gîv tam bu sırada Behzad'ın cadı olduğundan şüphelenmeye başlar, fakat Behzad, sırtında Keyhûsrev, karşısına çıkarken içi rahatlar. Ferengîs, Siyaveş'in ona ve oğluna bıraktığı servetten yolculuk için gerekenleri hazırlar ve böylece, Gîv, Keyhûsrev ve Ferengîs İran'a doğru yola çıkarlar. Yolda giderken Gîv, Keyhûsrev'den babasından ona kalan, hiçbir silah tarafından işlenmeyen zırhını ona vermesini ister, Keyhûsrev ise zırhı Gîv'e verir. Gîv, Keyhûsrev ve Ferengîs, Siyaveş'kerd topraklarından daha çok uzaklaşmadan, haber Pîran'a ulaşır. İki kişiyi onları takip etmek için gönderir. Bu sırada Gîv, Keyhûsrev ve Ferengîs de bir tepenin başına varıp biraz dinlenmek için durmuşlardır. Gîv, tepeden durumu kontrol etmek için etrafa bakıp uzaktan atlı iki kişinin geldiğini farkederek. Gîv, önce Turanlıların geldiğini Keyhûsrev ve annesine haber verip sonra da Turanlılarla tek başına savaşa başlar. Fakat Keyhûsrev'in Tanrısal gücü, Ferr-i İzedi, onu da etkileyip Turanlılara karşı galibiyetini sağlar. Bu çatışmadan hemen sonra üç kişi tekrar atlarına binip son hız İran'a doğru at koştururlar. Golzriyon ırmağına varıp suyu geçip atlarından inerler. Gîv ile Keyhûsrev dinlenmeye başlayıp Ferengîs ise nöbet tutar. Çok zaman geçmeden, Ferengîs, Pîran'ın ordusunu uzaklardan görür. Gîv ile Keyhûsrev'i uyandırır. Gîv, Pîran'ın ordusuyla savaşmak için zırhını giyer, Keyhûsrev ise “Sen

güçlü bir kahramansın, bundaki sonraki savaşlarda bana lazımsın.” diyerek onu gitmekten caydırıp onun yerine kendisi gitmeye karar verip. Gîv ise Keyhûsrev’e “Sen İran’ın padişahı olacaksın, senin sağ kalman daha önemli.” deyip Pîran’ın üstüne yürür. Pîran, Gîv’e çok kızıp tek başına çok büyük bir işe giriştiğinden dolayı onu azarlar. Gîv ise sessiz kalmayıp Siyaveş’in intikamı için nasıl Hutten şehrini yaktığını, Pîran’ın eşi ve kız kardeşini tutsak aldığını hatırlatarak, Rüstem’in bir tek onu damat olarak kabul ettiğini anlatarak Pîran’ı iyice küçük düşürür.

Uzun bir atışmadan sonra, Pîran ve Gîv arasında çetin bir savaş başlar. Gîv bildiği savaş taktikleri uygulayarak Pîran’ı ırmaktan geçirip onu tutsak alır. Onu tam öldürmeye kalkışır ki Keyhûsrev ve Ferengis, Gîv’i engellemeye çalışırlar. Nasılsa Pîran hep bu anne, oğula yardımcı omuştur. Pîran’ın kanını dökmeye ant içen Gîv, Ferengis ve Keyhûsrev’in dediklerine uyup Pîran’ı öldürmekten vazgeçer, fakat andını yerine getirmek için Pîran’ın kulağını kesip onun bir damla kanını yerine döker. Gîv, Pîran ve onun ordusunu Turan topraklarına doğru geri yollayıp Ferengis ve Keyhûsrev ile birlikte yoluna devam eder. Üçlü grup Ceyhun Denizi’nin yanına gelip sudan geçmek isterler. Fakat görevliler “Efrasiyab’ın emri olmadan geçmenize müsaade edilmeyecek” diye karşılık verince, Gîv çareyi, gemisiz atlarla birlikte suya girip sudan geçmekte bulur. Gîv, Keyhûsrev ve Ferengis, Keyhûsrev’in tanrısal gücü sayesinde selametle sudan geçmeyi başarırlar. Bu esnada Pîran ve ondan önce Gîv ile savaşan iki Turanlı kahramanın haberi Efrasiyab’a ulaşır. Efrasiyab, olanlardan dolayı üzülüp kendi bir ordu hazırlayıp Ceyhun’un yanına varır. Ceyhun’un yanındaki görevliye üçlünün nasıl geçtiğini sorunca, Efrasiyab da, Ceyhun’un yanındaki görevli gibi şaşırıp kalır. Çünkü mevsimlerden ilkbahardır ve Ceyhun’un su seviyesi oldukça yükselmiştir, ona rağmen, Gîv, Keyhûsrev ve Ferengis’in atlarıyla o suyu geçmeyi başarmaları herkesi hayrete düşürür.

Efrasiyab, Ceyhun’dan geçip İran’a gitmeye karar verir. Ama yanında olan bilgiler, bu kararın çok tehlikeli olabileceğinden ve Efrasiyab’ın İran topraklarına ayak bastığı an itibariyle İranlıların saldırısına maruz kalabileceğinden bahsederek onu bu kararından caydırırlar. Efrasiyab üzülerek Ceyhun’dan Turan’a geri dönmek zorunda kalır. Öte yandan Giv ile Keyhûsrev, İran topraklarına varıp İsfahan’ı geçerek başkente

doğru hareket ederler. Haber Nimrûz'a ve Rüstem'e varır. Keyhûsrev'in İran'a giriş haberi, kısa bir sürede her yere yayılır. İsfahan halkı, şehri süsleyip şehzadeyi karşılamak için hazırlanırlar. İsfahan'da Guderz, şehzade ve annesini karşılar. Şehzade Keyhûsrev'i görmekten son derece mutlu olan Guderz, onu babasına benzettiği için ve Siyaveş'in hatıralarını tekrar yaşadığı için üzüлüp ah eder.

İsfahan'dan sonra, anne, oğul başkent yolunu tutarlar. Başkente geldiklerinde, yine halk tarafından çok sıcak bir şekilde karşılanan üçlü, Keykavûs'un yanına varırlar. Keyhûsrev, dedesinin yanında son derece saygılı davranıp başına gelenleri anlatıp Gîv'in yedi yıllık sürecinden ve onun bu süreçte gösterdiği fedakârlıklarından bahseder. Keykavûs, Gîv'e padişah ailesine yaptığı hizmetlerden dolayı Rey, Kûm ve İsfahan'ın hükümetini verir. Ferengîs'e de çok güzel bir saray yaptırıp onu o saraya oturtur. Keyhûsrev'in topraklarına gelmesinin şerefine yapılan toylar ise çok uzun süre devam eder padişah ve kahramanlar yiyip içip eğlenirler.

Toylardan ve eğlencelerden sonra, İran'ın dört bir yanından kahramanlar Keyhûsrev'in yanına gelip onu İran'ın yeni şahı olarak tebrik ederler. Tebrik etmek için sadece Tûs gelmez. Guderz kızıp, Gîv ile ona haber gönderip bu davranışının sebebini sorar. Tûs ise, Keyhûsrev'in padişah olduğundan son derece rahatsız olduğunu, Keyhûsrev'den başka bir sürü insanın padişahlık için uygun olduğunu ve Efrasiyab'ın torununun İran'da padişahlık tahtına oturmasını pek hayırlı bulmadığını öne sürer. Guderz, Tûs'un bu dediklerinden daha da çok kızar ve bir grup hazırlayıp Tûs ile savaşıma karar verir. Tûs ise yakınlarından, çocukları ve torunlarından bir ordu hazırlayıp Guderz'in karşısına çıkar. Fakat Guderz'in ordusunu daha kalabalık bulunca tedirgin olup savaştan vazgeçer. Keykavûs'un yanına gidip "oğlun varken, padişahlık torununa, hem de Efrasiyab'ın sülalesinden olan torununa, düşmez." der. Keykavûs ise Guderz ve Tûs'u barışmaya ve bu konuları bir kenara bırmaya davet eder. Fakat bu sefer Tûs ve Guderz arasında soy tartışması başlar. Tûs, şehzâde olduğunu hatırlatarak Guderz'in sıradan bir demircinin neslinden geldiğini söyleyip bu şekilde onu ezer. Bu atışmalar bir süre böyle devam eder ve nihayetinde iki taraf arasında bir karar kılınır. Tûs ile Feriburz (Keykavûs'un oğlu) beraber, Keyhûsrev ile Guderz de beraber

BehmenKalesi'nin fethi için gitmeye karar verirler. Hangi ikili kaleyi fethedebilirse padişahlık onun olacak diye kararlaştırılır.

İlk etapta, Tûs ile Feriburz kaleyi fethetmek için gittiler. Bir haftaya yakın kalenin etrafında dönüp dolaştılar. Fakat sıcaktan ve kalenin aşırı yüksekliğinden dolayı hiçbir başarı elde etmeden geri döndüler. Bu sefer Keyhûsrev, Guderz, Gîv ve tüm çocukları ve torunları kaleyi fethetmek için gittiler. Keyhûsrev bir mektup yazıp mektupta eğer bu kale Ahuramazda'nın güçlerinin elinde ya da Ehrimen'in güçlerinin elindeyse ne olursa olsun, onu tanrısal gücümle fethederim. Mektubu kalenin duvarına vuran Gîv, Keyhûsrev'in bu mesajını yüksek sesle dile getirir. Mektup anında yok olur. Gökyüzünü simsiyah bulutlar kaplar ve hava simsiyah kesilir. KeyhUsrev, yanındakilere ok atmaları için emir verir. Tüm kahramanlar ok atıp bir sürü devi öldürüp ölmeyen devleri de korkudan kaçıırırlar. Sonra birdenbire güneş doğmuş gibi her yer aydınlanır. Keyhûsrev ile ordusu kalenin içine girer. Yemyeşil ve çok güzel bir şehir görür ve orada Azergoşesp Ateşkedesini (ateş tapınağını) kurar. Bir süre bu şehirde ikâmet eder ve sonra tekrar İran'ın başkentine geri döner. Bilgeler ve İran'ın büyükleri Keyhûsrev'i karşılamak için gelirler. Karşılamaya gelenler arasında bir de Tûs vardır. Tûs, Kaviyan Bayrağını Keyhûsrev'e teslim edip çok pişman olduğunu ve ona karşı hataya düştüğünü belirtir. Keyhûsrev ise onu bayrağını kabul etmeyerek onun İran ordusunun başkomutanı olarak kalmasını onaylar.

Keyhûsrev, dedesinin yanına gidip saygılar arz eder. Yaşlı padişah, torununu kucaklar, onu kutlar ve onu resmi olarak padişahlık tahtına oturtur. Ülkenin dört bir yanından halk, kahramanlar ve bilgeler Keyhûsrev'in yanına gelip onun sağlığı ve başarısı için dua edip padişahlığını kutlarlar.

KEYHÛSREV'İN PADİŞAHLIĞI

Keyhûsrev, padişah olduktan sonra, dünyada adaleti uygulamaya başlar. İran'ın durumu, Cem ve Feridûn'un dönemleri gibi sakin ve huzurlu olur. Uzaktan yakından herkes yeni padişahın ziyaretine gelip onu kutlar. Haber Sistan'a gider. Pehlivanlık sülalesinden, Zal-i Zer ile cihan pehlivanı Rüstem, Sistan'ın büyükleriyle birlikte

padişahın huzuruna gelirler. Padişah ise pehlivanlar sülalesini karşılamak üzere büyük bir grup hazırlayıp şehrin kapısına gönderir. Rüstem, babası ve Sistan'ın diğer büyükleri şerefine iki gün boyunca toylar düzenlenip şaraplar içilip eğlenilir. Rüstem, padişahın huzuruna vardığında, Keyhûsrev tahtından inip Rüstem'e sarılıp babasını yetiştiren adama sonsuz saygı gösterir. Keyhûsrev Şah, ülkenin etrafında gezmeye başlar. Yakılmış, yıkılmış yerleri onarır, Azergoşesb Ateşkedesi'nde Tanrı'ya ibadet edip tekrar başkente geri döner.

Bir gün, Keykavûs, Keyhûsrev, Rüstem ve diğer kahramanlardan oluşan bir toplantıda, Keykavûs, Siyaveş'in nasıl suçsuzken Efrasiyab'ın tarafından haksızlıkla öldürüldüğünden bahseder. Keykavûs, Keyhûsrev'den babasının intikamı almak üzere ant içmesini ister. Genç padişah da dedesinin istediği şekilde ant içer ve Efrasiyab'ı öldürmeden bir dakika bile oturmaya söz verir. Bu konuşmalardan sonra yedi gün toy düzenlenir. Kahramanlar şarap içip eğlenir. Sekizinci günde Keyhûsrev elini, vücudunu suyla yıkayıp abdest alıp sabaha kadar Tanrı'ya ibadet edip Tanrısıyla dertleşir. Keyhûsrev, Tanrı'dan çocukluk ve gençliğinde çektiği acıların karşılığı olarak, Efrasiyab ile savaşta ona başarı olmayı, Efrasiyabın öldürebilme şansını elde etmeyi ve bu şekilde babasının intikamının alabilmeyi Tanrı'dan talep eder. Bundan sonra, Keyhûsrev, iki hafta için bütün işlerin durdurulması, savaşa katılacak olan sülaleler (aileler) ve sülale fertlerinin listesinin oluşturulmasına emir verir. Kavûs'un ailesinden, yüz kişi Feriburz'un komutanlığında, Nozer'in ailesinden seksen kişi, Tûs'un oğlunun komutanlığında, Guderz'in ailesinden yetmiş sekiz kişi Guderz'in komutanlığında, Gojdehm'in ailesinden, altmış üç kişi Gostehm'in komutanlığında, Peşeng'in sülalesinden, otuz üç kişi Tûs'un damadının komutanlığında ve Berzin'in ailesinden yetmiş kişi Ferhad'ın komutanlığında, Goraze'nin sülalesinde yüz beş kişi Goraze'nin komutanlığında, Feridûn'un sülalesinden seksen kişi Eşkeş'in komutanlığında savaşa hazırlanırlar.

Atlar, kahramanlar, savaş için gereken silahlar, alet ve edevat hazırlanır. Keyhûsrev tahtına oturup hazinelerinin açılmasına emir verip oradan değerli mücevherler ve değerli kumaşlar çıkarıp Turan kahramanlarının kafalarını padişaha getirecek olanlara vaad eder. Savaşa başlamadan önce, padişahın bu çağrısında, Bijen ve

Gorgîn son derece cesur ve gönüllü olarak padişahın tüm isteklerine karşılık verdikleri için hediyeler, mücevherler ve değerli kumaşları hakederler. Keyhûsrev, Gorgîn ile birlikte Efrasiyab’a bir mesaj gönderir, bu mesajda Efrasiyab’ın yaptığı tüm haksızlıklardan bahsedip özellikle onun sebepsizce Turan’a sığınmış olan Siyaveş’in öldürdüğünü ve ondan sonra bir sürü huzursuzluğa sebep olduğunu öne sürer. Bu mesajın son cümlesi de “babamın intikamını senden almadan rahat oturmayacağım.”dır. Bir sonraki gün Rüstem ile oğlu padişahın yanına gelip Kavûs’un döneminde Turanlılar tarafından işgal edilmiş bir bölgenin aslında İran topraklarına ait olduğunu ve bu bölgenin vergilerinin Turan hükümetine gittiklerini söyleyip orayı geri almak için izin isterler. Padişah Feramerz’in komutanlığında bir ordunun hazırlanmasına o bölgeye gidip orayı geri almalarına emir verir.

Bir sonraki gün, padişah İran ordusunun içinde çadırlar kurduğu ovaya gider. İran ordusunu oluşturan farklı sülalelerden savaşa katılacak olan kahramanların ve her bir sülaleye ait olan hayvan resimli bayrakları görüp hepsiyle tek tek ilgilenip geri döner. Padişah savaş meydanından kendi çadırına gelip bir toy düzenleyip kahramanları toplayıp başlangıç olarak Tûs’un komutanlığında Turan’a bir ordu göndermeyi düşündüğünü belirtir.

FORUD’UN HİKÂYESİ

Forud’un hikâyesinin başında, Firdevsî, Keyhûsrev’in yanlış bir karar aldığına, onun varlığını ve padişahlığını hazmedemeyen Tûs’un İran ordusunun komutanı olarak seçmemesi gerektiğinden bahsetmektedir. Keyhûsrev’un yanlış kararı, Tûs’un ise aşırı derecede kıskançlığı ve fazla istemesine değindikten sonra Firdevsî, bu yanlış kararın olumsuz sonuçlarından bahsedip bundan sonraki olayları anlatmaya başlar.

Bir gün Tûs ordusunu hazırladıktan sonra, yola çıkmadan önce, padişahın yanına gider. Padişah ordudaki adamlara Tûs’un dediklerini iki etmeyeceklerini, Tûs’a da gideceği yolda insanlar ve halkı rahatsız etmeyeceği, çöl yolundan Türkistân’a doğru gitmesi gerektiğini, Kelat ve Cerem bölgelerinden geçmeyeceğini söyler. Keyhûsrev, “Kelat ve Cerem yolunda, Keyhûsrev’in üvey kardeşi, Cerire’nin oğlu, Forud, büyük bir

ordu ile beklemekte olduğunu, Tûs'un ordusunu görünce de onlara saldırabileceğini" hatırlatıp Tûs ve ordusunu o şekilde yola gönderir. Keyhûsrev, özellikle Tûs'a halkın hiç eziyet çekmemesi gerektiğini, Tûs'un da padişahın ilkelerine sadık kalması gerektiğini, Keyhûsrev'in ona verdiği mührü düzgün bir şekilde kullanması gerektiğini tenbih edip o şekilde orduyu ona emanet edip yola gönderir. Tûs ise padişahın dediklerini yerine getirmek için söz verip yola çıkar. Bir miktar gittikten sonra yol ikiye ayrılır; bir yol susuz, kupkuru diğeri ise yemyeşil ve verimli topraklara sahip bir yol. Tûs padişahın dediğinin tam tersine, orduya Kelat ve Cerem'den geçen yoldan gitmeye yönlendirir. Gîv ile Guderz, Tûs'un bu yoldan gitmesini sakıncalı bulup uyarıda bulunurlar. Tûs ise "bu yol daha yeşil daha güzel" deyip kendi bildiğini uygular.

Tûs'un ordusunun Türkistân'a doğru hareket etme haberi Forud'a ulaşır. Genç Forud ise, atlar ve diğer hayvanlarının toplanıp çobanlar ve başka insanlarla birlikte Seped Dağı'nda yer alan kaleye girmelerine emir verir. Sonra annesi, Cerire'nin yanına gelip İran'dan bir ordunun geldiğinden bahseder. Cerire, Forud'u avutup "gelen ordu, babanın intikamını almak üzere Turan'a gider. O yüzden senin de onlarla beraber olman gerek." diyerek ona öğüt verir. İran ordusundan kimseyi tanımayan Forud, durumu annesine açıkladıktan sonra, annesi, "İran ordusunda Behram ve Zengene-i Şaveran'ı bulmaya çalış, zira ki onlar senin babanın yakın arkadaşlarıydı." der. Bu sırada Forud'un ordusundan iki kişi Forud ile birlikte, dağın tepesine çıkıp oradan İran ordusundaki kahramanları bayraklardaki resimlere göre tanımaya başlarlar. Forud bu düzenli orduyu görmekten son derece mutlu olup "işte bu adamlarla birlikte olup babamın intikamını alacağım." diye düşünür.

Bu sırada dağın tepesinde orduya bakan iki kişiyi fark eden Tûs, kızıp Behram'ı dağın tepesine gönderir. Forud ve Behram karşılaşınca, Forud Behram ve Zengene-i Şaveran'ı ona sormaya başlar. Behram ise, Forud'a niye bu iki kişiyi sorduğunu ve bu iki kişiyi nereden tanıdığını sorar. Forud, babasının İran ordusunda en fazla bu iki kişi ile samimi olduğunu söyler ve böylece Siyaveş'in oğlu olduğu ortaya çıkar. Behram, Forud'dan onun ailesine ait beni ona göstermesini ister. Forud ise kolunu açıp babasında olup onda da mevcut olan beni Behram'a gösterir. Behram, Forud'un ailevi belirtisini görünce atından inip Forud'a karşı diz çöker. Forud, İran ordusunu misafir etmek

istediğini, onları bir kaç gün ağırladıktan sonra, onlarla birlikte olup babasının intikamını almakta ortak olmak istediğini belirtir.

Behram ise Forud'un istediğini Tûs'a aktaracağını, fakat Tûs'un çok da iyi niyetli ve düşünceli biri olmadığını, Keyhûsrev'in İran'a geldikten sonra onu padişahlık tahtına oturmasından rahatsız olduğunu belirtir. O yüzden Behram Forud'a "eğer Tûs senin istediklerine tamam diyorsa ben senin yanına geleceğim, ama eğer başka birinin sana doğru geleceğini görürsen bunu bil ki Tûs seninle düşmanlık edecek, kaleye gir ve kapıyı kapa. Tûs ve ordusunun buradan geçmelerini bekle" der. Forud, Behram'a altın saplı bir gürz verip onun babasına ait olduğunu, fakat Behram'ı öyle bir hediyeye layık gördüğünü belirtir. Behram, Tûs'un yanına gidip Forud'un niyetinden, İran ordusunu ağırlamak istediğinden ve Siyaveş'in intikamını almak adına İranlılarla bir olmak istediğinden bahseder. Fakat Tûs'un kafasında sürekli kötü düşünceler olduğundan dolayı, Forud'un onun yerine geçip İran ordusunun komutanı olmak istediğinden korkup Behram'a kızar. "Ben seni Forud'u tutsak almak ya da öldürmek için gönderdim. Sen ise gidip ondan bana teklif getirdin." deyip ordudan başka bir kişiyi bulup Forud'u öldürmek için dağa göndermeye karar verir.

Behram, Tûs'un bu kararından dolayı üzülüp ona "Ne olursa olsun Forud, Keyhûsrev Şah'ın kardeşidir. Ona zarar vermemen gerek. Kaldı ki onun niyeti de bize karşı son derece iyidir. Tanrı'dan kork ve bu işten vazgeç" diyerek uyarıda bulunur. Fakat Tûs, Behram'ı dinlemeyip ilk etapta damadını dağa gönderir. Onun ardından İran ordusundan başka kahraman gönderir ve her iki kişi de Forud'un attığı oka hedef olup ölürler. Bu sefer, durumu hazmedemeyen Tûs, kendisi atına binip dağın tepesine doğru, Forud'un bulunduğu yere doğru, hareket eder. Forud, ok atıp Tûs'un atını öldürür. Atsız kalan komutan ise, hemen kaçmaya ve dağdan inmeye karar verir. Dönüşte Tûs'u böyle perişan gören Gîv kızıp atına binip Forud'un yerine doğru gider. Forud dağdan yukarı gelen kahramanı görüp yanındaki danışmanından onun kim olduğunu sorar. Danışmanı ise, onun Gîv olduğunu, Keyhûsrev Şah ve annesi Ferengis'i Turan'dan kurtardığını, tek başına Pîran ile savaştığını, onu tutuklayıp kulağını hançer ile deldiğini ve üzerinde Siyaveş'in zırhı bulunduğundan dolayı vücudunun hiçbir silahın işlemediğini söyleyip

onun atını hedef almasını tavsiye eder. Gîv de atsız kalınca dağdan tekrar orduya doğru geri döner.

Gîv atsız kalıp dönünce, oğlu Bijen, “Forud’dan niye korkup kaçtın? Ona karşılık vermek gerekir.” diyerek babasını eleştirir. Babası da onundaha çok genç ve deneyimsiz olduğunu, bir kahramanın atsız savaşmaması gerektiğini söyler. Bijen’in içinde Forud’a karşı tarif edilemez bir kin oluşur. Bijen, Gostehm’in yanına gidip güçlü bir at talep eder. Gostehm ise, sadece iki tane güçlü atın kaldığından, birisini ona verdiği takdirde, tek atla kaldığından bahsedip Bijen’i gönderir. Bijen ise, Forud’dan intikam alacağına dair yemin ettiği için, atsız dağa doğru gider. Gostehm, Bijen’in azmini görünce kalan iki attan birini ona verir. Gîv ise oğluna sert bir cevap vererek onun grurunu kırdığını düşündüğü için Siyaveş’in zırhını ona giydirir ve onu Forud’a doğru yollar. Bijen dağın tepesine vardığında, atı Forud tarafından okla vurulur. Fakat Bijen atsız kalınca pes edip geri dönmez. Forud ile savaşmak için onun üstüne yürür. Forud ise kendini Bijen’e karşı savaşacak kadar güçlü bulmadığı için kalenin içine girip kapılar kapanır. Bijen mecbur geri dönmek zorunda kalır. Tûs bütün bu olaylardan sonra, bir sonraki gün kaleyi kuşatıp kaledeki herkesi öldümeye yemin eder.

Sabahleyin, Forud’un annesi, Cerire, oğlunun yanına gidip kalenin İran ordusunun tarafından kuşatıldığına dair haber verir. Forud kalkıp savaş kıyafetlerini giyip askerlerini de donatıp kaleden dışarı çıkar. Çok çetin bir savaş başlar. İki taraftan bir hayli kişi öldürülür. Forud’un ordusundaki kişi sayısı çok az, İran ordusundaki kişi sayısı da çok fazlaydı. Forud’un adamları öldürüldükten sonra, Forud, kaleye geri çekilmeye karar verir. Tam bu sırada Roham ve Bijen tarafından kuşatılıp yaralanır. Yaralanmış Forud, kendini güç bela kaleye atar. Onu o halde görenler alıp yatağa yatırır. Kahraman kendine gelip zar zor konuşmaya başlar ve İranlılar kalenin içine girebileceğinden bahsedip kale ahalisini uyarır. Kalenin ahalisi, Forud’un tavsiyesi üzere, Bijen ve Roham’ın ellerine esir düşmemek için, kalenin çatısından aşağıya atlarlar.

Cerire de bu sırada kalkıp atların ahırına gidip gelir. Geldikten sonra da delikanlı oğlunu yatakta ölü bulur. Bu acıya dayanamayıp belindeki hançerini çekip kendi bağırını

keserek, delikanlı oğlunun yüzüne yüzünü koyarak bu dünyadan gider. İranlılar kalenin kapısını açıp kalenin içine girerler. Behram zaman kaybetmeden Forud'un başına gelir. Forud'u ölüm döşeğinde aynı Siyaveş gibi ebedi uykusuna yatmış, annesini de yanında kanlar içinde yüzerken bulur. Behram ağlamaya başlar ve "bu delikanlı da babası gibi suçsuz hatta babasından daha acımasızca öldürölüp gitti. En azından Siyaveş ölürken, annesi yanında can çekişmedi. Padişah sizi babasının intikamını almak için gönderdi, siz onun kardeşini de öldürdünüz." diyerek yakını. Tûs bu durumu görünce çok tedirgin olur. Guderz ona itiraz eder ve "senin yarattığın öfke yüzünden bu acılı olaylar yaşandı." der. Tûs ve Guderz'in emri üzerine bu olaylarda ölen tüm şehzâdeler için özel mezarlar yapıp kahramanlar özel törenler uygulanarak toprağa verilirler.

KASERÛD SAVAŞI

Tûs, Forud ile savaşıp kahramanların ölüm etkinliklerini gerçekleştirdikten sonra, dağdan inip üç gün Cerem'de kalır. Dördüncü gün Türkistân'a doğru yol alır. Yolda denk geldiği her turanlıyı öldürölüp şehirler ve kasabaları yıkıp geçerci. Nihayet Kaserûd diye bir bölgeye ulaşır. Turanlılara haber ulaşır. Pelaşan adı altında bir komutan ordusuyla birlikte, İran ordusunun durumlarını yoklamak için Kaserûd'a gelir. Bijen ve Gîv, İran ordusunun ikâmet ettiği yerin yanında bulunan dağın tepesine çıkıp Pelaşan'ın ordusu ve bayrağını görürler. Gîv, Pelaşan ile savaşa gitmeye yeltenir ki Bijen Keyhûsrev Şah'a Pelaşan'ı öldüreceğine dair söz verdiğini hatırlar. Pelaşan avladığı bir ceylanı ızgara yapıp yerken Bijen atıyla Pelaşan'ın üstüne yürür. Pelaşan kendi atı ve Bijen'in atının sesini duyunca, düşman ordusundan birinin oraya geldiğini farkeder. Pelaşan atına binip Bijen'in karşısına çıkar. Çetin bir savaş başlar. Bijen gürzüyle, Pelaşan'ı atından aşağı düşürölüp kafasını kesip babasının yanına götürür. Gîv ve Tûs, bu başarı için genç delikanlıyı kutlayıp pek mutlu olurlar.

Bu sırada Efrasiyab, İran ordusunun Kaserûd bölgesine geldiğinden haberdar olup Pîran'a bir ordu hırlaması için emir verir. Kaserud'da başlayan soğuk, fırtına ve kar, İran ordusunun çadırlarına zarar verip İranlıları bir hayli zorlar. Bir hafta böyle geçer. Sekizinci günde bulutlar dağılıp güneş açar. Tûs, ordudaki adamlarına "Bu bölge lanetli bir yerdir. Bir an önce buradan çıkıp gitmemiz lazım." der. Behram ise Tûs'a

olanların, Kelat'ta Forud ve etrafındakilere yaptıklarının sonucu olduğunu söyler. Tûs ise Kelat'ta yaptıklarından hiç pişmanlık duymayıp “Forud, Siyaveş'in oğlu olabilir ama benim oğlum ve damadım da suçsuz öldürüldüler.” diyerek bundan sonrası için bu konuların konuşulmaması gerektiğini ve gelecekteki planlara odaklanması gerektiğini Behram'a hatırlatır.

Gîv yola çıkıp kar ve buz arasından zahmetle geçip Efrasiyab'ın iki dağ arasında biriktirdiği odun yığınının yok etmeye yeltenir. Eni boyu ölçüye gelmeyecek kadar, gözle görülmeyecek kadar büyük odun yığınının yakmak üzere, bir ateş yapıp odunların ortasına atar. Odunlar alevlenip üç gün üç gece yanar. Dördüncü gün iki dağ arasındaki yol İran ordusuna açılıp ordu yolunu bulup Gerugerd şehrine yaklaşır. Gerugerd şehrinin hükümdârı, Efrasiyab'ın damadı, Tejav'dır. Tejav, geceleyin İran ordusunun komutanı ve sayısını yoklamak üzere birini gönderir. O gece Behram ordunun nöbetçisidir. Behram arkadan gönderilen adamın atını okla vurur. Adam attan yere düşüp Behram'dan aman ister. Behram da, “kim olduğunu, kimin tarafından gönderildiğini söylersen sana aman veririm.”der. Adam Tejav'ın tarafından gönderildiğini söyleyince Behram ona kızıp kafasını keser. Bir sonraki gün, adamın gelmeyeceğini öğrenen Tejav, onun tutsak olup öldürüldüğünü tahmin edip savaşa hazırlanır.

Savaş başlamadan önce, İran ordusudakiler Tejav ile alay etmeye başlarlar. Sonra da Gîv'in izniyle, Bijen, Tejav ile savaşmaya başlar. Uzun bir takip ve kaçıştan sonra, Tejav Bijen'in elinden kurtulup Efrasiyab'ın yanına varıp Turanlıların büyük bir kısmının İranlılar tarafından öldürüldüğünü, kendisinin de zar zor kaçabildiğini açıklar. Efrasiyab olanları duyduktan sonra, Pîran'a orduyu düzenlemek için komut verir. Turan ordusu düzenlenir. Ordunun merkezinde Pîran, ordunun sağında Barman ve Tejav, ordunun solunda da Nestihen gibi kahramanlar yer alır. Davullar, zurnalar çalınır. Ordu Efrasiyab tarafından ziyaret edilir. Sonra da ordunun yola çıkması için Efrasiyab'dan komut verir. Efrasiyab, “Temkinli ve yavaş hareket edin, ana yollardan değil, İranlıları yakalamak için ara yollardan gidin.” diyerek orduyu yollar. Pîran'a bir de İran ordusunun bezm ile meşgul oldukları, içip eğlendiklerinin haberi gelir. Pîran sevinir, otuz bin savaşçı adamını alıp İranlıların üstüne yürür. Pîran ile savaşçı adamları yolda giderken

denk geldikleri at ve koyun sürülerine zarar vererek ilerlerler. İran ordusunun çadırlarında da askerler sarhoş vaziyette yatmaktadırlar. Sadece Gîv uyanık ve dinç bir şekilde ayaktadır. Atlar ve hayvanların sesini duyunca Gîv hemen atına binip Tûs'un çadırına doğru gidip Turanlıların saldırılarından haber verir. İran ordusundaki tüm adamlar uyanıp savaşa hazırlanıp hemen savaşa başlarlar. Fakat Turanlıların hem sayısı daha fazla olduğundan, hem de İranlılar ansızın hazırlıksız bir şekilde savaşa girdiklerinden Turanlılar galibiyeti elde eder. İran ordusundan bir hayli kişi öldürülür, kalanlar ise Kaserûd'a doğru geri çekilir. Bir dağın arkasına sığınan İran ordusu tarafından, Keyhûsrev Şah'a bu olay hakkında haber yollanılır.

Keyhûsrev Şah, Tûs'un Kelat'ta yaptığı haksızlıkları, Forud'u öldürdüğünü ve pek çok insanın yok olup şehirlerin yıkılıp yakıldığını duyunca çok üzülür. Tûs'a şikâyet dolu bir mektup yazıp İran ordusunun komutanlığını bırakmasını ister. Öte yandan da Feriburz'a bir mektup yazıp olanlardan bahsedip İran ordusunun komutanlığının kabullenmesini, ölülerin gömülmesi, yaralıların tedavi edilmesi için Turanlılardan mühlet talep etmesini ister. Keyhûsrev'in mektubu Feriburz'a ulaşır. Tûs, İran ordusunun önünden hareken eden Demirci Kaveh Bayrağını ve İran ordusunun komutanlık görevini Feriburz'a teslim edip Keyhûsrev Şah'ın yanına geri döner. Tûs, Keyhûsrev Şah'tan yaptıklarından dolayı azar işitip eline ayağına zincir bağlanıp evine götürülüp kendi evinde hapsedilir.

Öte yandan İran ordusunun komutanı olarak Kaserûd bölgesine giden Feriburz, Roham'ı mühlet istemek için Pîran'ın yanına gönderir. Pîran, İran ordusunun komutanının habercisine, "Savaşı başlamanıza rağmen, Turan sınırlarındakileri ilk defa siz öldürmenize rağmen, size bir ay mühlet verip bir ay için ateşkes ilan ederiz." deyip Roham'ı geri gönderir. Bir ayın sonunda iki ordu tekrar savaşmak için düzenlenip hazırlanırlar. İran, Turan orduları karşı karşıya gelirler. Savaş başlar. Savaş sırasında İranlılar arasında çatışmalar ortaya çıkar. Bijen, Demirci Kaveh'nin Bayrağı'nın ona verilmesini ister. Fakat Feriburz onun bu amaç için uygun olmadığını söyler. Bijen kızıp bayrağı ikiye bölüp bir parçasını ele geçirip yola çıkar, fakat Turanlılar bu durumdan haberdar olup Bijen'in yolunu kesip İranlıların galibiyetlerine sebep olan bu bayrağı Bijen'in elinden almaya çalışırlar. Tam o sırada İran ordusundan Gostehm ve Gîv,

Bijen'in yardımına gelip Turanlıların pek çoğunu öldürürler. Bayrağın etrafında ciddi bir savaş başlar. Bu sırada şehzâdelerden biri öldürülür. Şehzâde olduğundan dolayı kafasında çok değerli bir taç taşıyan şehzâdenin tacı düşmanın eline düşseydi telafi edilmeyecek bir durum yaratırdı. Pîran durumu farkedip Turanlıların şehzâdeyi kuşatmaları için emir verir. Savaş hepten zor bir hal alır. Akşama kadar çatışma devam eder. Geceleyin İran ordusu Turanlıların her hangi bir saldırısına maruz kalmamak için bir dağın arkasına sığınır. Durum biraz sakinleştikten sonra, Behram, şehzâdenin tacını kurtarmaya çalışırken ismini taşıyan kırbacının savaş meydanında düştüğünü farkeder. Kahramanlara ait olan silah edevatlarının düşmanın eline düşmesi, onlar için çok büyük bir uğursuzluk ve erdemsizlik olduğundan dolayı, Behram kırbacını bulmak için tekrar savaş meydanına gider. Gîv defalarca Behram'ı caydırmaya çalışır. Fakat Behram'ın eceli geldiği için hiç türlü onu caydıramaz. Behram savaş meydanına doğru gider.

Savaş meydanında, Behram kırbacını ararken, yaralanmış İran askerlerinden biri Behram'dan yardım ister. Behram ise, kırbacını bulduktan sonra, ona yardım edeceğine söz verir. Behram ölümler arasında kırbacını bulur, fakat onun atı erkek olduğundan ve oralardan bir dişi atın kokusunu aldığından dolayı, atı bir süre kaçar. Behram nihayet atını yakalayıp ona biner, fakat at adım atmaz. Behram ne kadar atını kırbaçladıysa hiçbir etki etmez. Atına kızan Behram, kılıcını çıkarıp atın kafasını kesip atsız yoluna devam eder. Yaralı askerin yanına gelir. Tam bu sırada Turanlıların habercileri, Behram'ın oraya geldiğinden haberdar olurlar. Ona saldırırlar. Behram ok atarak onları uzaklaştırır. Fakat uzaklaşan Turanlılar Pîran'ın yanına varıp onu Behram'ın savaş meydanında olduğundan haberdar ederler. Pîran ise Ruyin'i Behram'ın yanına gönderir. Ruyin de Behram'ın okuyla uzaklaştırılır. Bu sefer Pîran kendisi Behram'ın yanına varır. Pîran, Behram'ı Siyaveş ile eşlik ettiği zamanlardan tanırdı. O yüzden zorluk çekmeden Pîran, Behram'ı tanır. Pîran, Behram'ı bir zamanlar beraber yiyip içip zaman geçirdikleri için, öldürmek istemez. Pîran, Behram'dan onunla birlikte Turan'a gelmesini ister. Behram ise Pîran'dan kendini o savaş meydanından kurtarmak için tek bir at ister. Pîran "benim açımdan hiçbir problem yok, sana at da verirdim, ama Efrasiyab'ın öfkeleneneğinden korkarım." deyip ona zarar vermeden savaş meydanından çıkıp gider.

Turan ordusuna geri dönen Pîran'a, Tejav, Behram ile konuşmasını sorar. Pîran ise Behram'a Turan'a gelmesi için teklifte bulunduğunu, fakat Behram'ın bu teklifi kabul etmediğinden bahseder. Tejav kendisi savaş meydanına gidip Behram'ı canlı olarak yakalayıp Turan'a götürmeye karar verir. Tejav, savaş meydanına gelip Behram'ı bulur. Behram'a “ buradan sağ çıkmayacağını bilirsin, o yüzden zorluk çıkarmadan benim dediklerimi uygula” der. Behram kabul etmeyince, Turanlılar tarafından okların hedefi olur. Behram elinden geldiğince ok atarak Turanlıları kendisinden uzaklaştırmaya çalışır. Nihayet Tejav, Behram'ı yaralayıp öldürmeden savaş meydanında bırakıp gider. Sabah olur, Orduya geri dönmeyen Behram'ı kardeşi Gîv merak etmeye başlar. Savaş meydanına gidip kardeşini yaralanmış vaziyette bulur. Olan bitenleri Behram'a sorar. Behram ise geceleyin olanları, Pîran'ın geldiğini, ondan sonra da Tejav'ın yaptıklarını kardeşine anlatır. Gîv, kardeşinin intikamını almak için ant içer. Geceleyin Tejav, Turan ordusunda nöbetçiymken, Gîv onu yakalar. Behram'ın öldüğünü sanan Tejav, Gîv'e Behram'ı öldürmediğini söyler. Gîv, Tejav'ı alıp can çekişen Behram'ın yanına getirir. Behram son demlerinde, Tejav'ın onun katili olduğunu söyler. Gîv ise Behram'ın intikamını almak üzere Tejav'ı bütün yalvarmalarına rağmen öldürür.

Bir sonraki gün, iyice dağılmış olup defalarca ciddi darbelere maruz kalan İran ordusu, geri çekilip İran'a geri dönmeye, İran'da güçlerini yenileyip sonra dönüp devam etmeye karar verirler. İran ordusunun geri çekilmesinden haberdar olan Pîran, İran ordusunun çadırlarının yerine gelip kalanları yağmalayıp başarı müjdesiyle Efrasiyab'ın yanına geri döner. Efrasiyab çok mutlu olup iki hafta toylar düzenleyip ordudaki kahramanlarıyla eğlenmeye başlar. Fakat Efrasiyab her fırsatta İranlıların güçlerini yenileyip Turanlılara hücum edebileceklerinden bahsedip ordudakilerin dikkatli olmaları gerektiğini vurgular.

KAMÛS KOŞANÎ'NİN HİKÂYESİ (KAMÛS KÛŞÂNÎ'NİN HİKÂYESİ)

Defalarca yenilgiye uğrayan, pek çok kahramanını kaybeden İran ordusu Keyhûsrev Şah'ın yanına geri döner. Ordudakiler yorgun ve bitâb, halk ise üzgün ve mutsuz, kayıplardan dolayı kan ağlamaktadır. Keyhûsrev Şah, Tûs'u aldığı yanlış

kararlardan dolayı ve özellikle Forud'un ölümü ve onun ölümünden ötürü ortaya çıkan olaylardan dolayı azarlar. Fakat kendi kendine bu olayların kaderle bağlantılı olduğuna, kaderdeki olayların da değiştirilemeyeceğine inanarak Tanrı ile dertleşmeye başlar. Öte yandan İran ordusundakiler mutsuz ve hüznü bir halde, Rüstem'in yanına gidip olayları anlatıp Tûs'un yanlış kararıyla Forud ile savaşa girdiklerini, onun ölümünden sonra da sürekli uğursuz olaylarla karşı karşıya geldiklerini anlatırlar. Rüstem, Keyhûsrev Şah'ın yanına gidip olanlardan hoşnut olmadığını, ama Tûs'un da oğlu ve damadının ölümüne duyarsız kalamadığını söyleyerek padişahın sinirlerini yatıştırır.

Bir sonraki gün, Tûs padişahın yanına gidip yaptıklarından dolayı pişman olduğunu, telafi etmek üzere de tekrar Turan'a gitmek için hazır olduğunu söyler. Böylelikle Keyhûsrev Şah, İran bilgeleri ve kahramanlarıyla danışarak Tûs'u affedip Tûran'a göndermek üzere İran ordusunu donatmaya ve hazırlamaya bakar. Fakat bundan sonrası için, Tûs yapacağı her işte, alacağı her kararda Gîv ile danışmaktan yükümlü tutulur. Donatılmış İran ordusu yola çıkar ve Şehd Rûd'a vardığında, Pîran'a haberci gönderilip İran ordusunun savaşa hazır olduğu haber verilir. Pîran bu haberdan sonra, tekrar ölümlere ve acılı olaylara şahit olacağı için çok üzülüp İran ordusunun karşısında bir saf düzenleyip Siyaveş'in ölümünden dolayı son derece üzgün olduğunu, Efrasiyabın yanında bulunsaydı onun kesinlikle bu işten caydıracağını, Siyaveş'in intikamını almaya yönelik düzenlenen savaşlarda aile ve akrabalarından çok kişiyi kaybettiğini belirtir. Tûs, Pîran'ın bu sözlerinden etkilenip "eğer gerçekten içinde böyle duygular besliyorsan, İran'a gel ve Keyhûsrev Şah'ın himetinde bulun" teklif ederek Pîran'ın gerçek niyetini öğrenmeye çalışır. Pîran ailesi ve akrabalarıyla danışmak için fırsat ister, fakat aslında Pîran'ın bu olayda tek hedefi, zaman kazanmak ve bu şekilde Efrasiyab'a haber yollayıp İran ordusunun geldiğinden Turanlıları haberdar etmektir.

Efrasiyab, ek yardım olarak bir ordunun düzenlenmesine emir verir. Ek ordu düzenlenip onuncu günde Pîran'ın yardımına yetişir. İran ordusunun koruyucuları, Turanlılara yardım geldiğinden haber verirler. Guderz Tus'a, "Pîran'ın amacı bizi oyalamak ve yardımın gelmesi için zaman kazanmaktır."der. Böylelikle iki ordu karşı kaşıya gelip savaş için saf oluşturlar. Tûs savaş sırasında, Turan kahramanlarından Erjeng adında birini öldürür. Turanlılar Tûs'u kuşatıp ilerlemesini engellerler. Bu sırada

Humân savaş meydanına gelir ve Tûs’un karşısına çıkar. Tûs Erjeng’i nasıl öldürdüğünden, Pîran’ın da bir hilekâr olup İran ordusunu yalanlarıyla oyalandığından bahseder. Humaân ise buna karşılık olarak, Erjeng’i öldürmek çok büyük bir erdem olmadığını, Tûs gibi koskoca bir ordu komutanının Erjeng gibi deneyimsiz ve genç bir kahramanın karşısına çıkmasını bilgelikten uzak olduğun söyler. Humân ayrıca Tûs’a “Sen koskoca İran ordusunun komutanısın, sen öldürölürsen senin yerine geçebilecek deneyimli bir komutan yoktur. Kaldı ki sen de şahların sölalesinden ve Rüstem’den sonra İran’ın en büyük kahramanısn.” der. Tûs da Humân’ı bu savaştan vazgeçmesini, onunla birlikte İran’a gelip Keyhûsrev şah’ın hizmetine girmesini teklif eder. Humân savaşa gelmesinin Turan padişahının emri üzerine olduğunu, dolayısıyla bu emri yerine getirmek zorunda olduklarını öne sürer.

Bu konuşmanın fazla uzadığından dolay Gîv Tûs’a kızar, Tûs’un yanına gidip Humân’ın da Pîran gibi bir hilekâr olduğunu, bu boş konuşmalarla İran ordusunun oyalamak istediğini söyler. Bu noktada Tûs ve Gîv arasında bir tartışma çıkar. Gîv Turanlılarla sadece kılıç diliyle konuşmak gerektiğini öne sürer, Tûs ise Gîv’i bu şekilde düşündüğü için eleştirir. Humâ ise Gîv’in itirazına kızıp Gîv ile tartışmaya girer. Gîv, Humân’a “eğer Tûs seninle savaşmayı bana bırakırsa sana nasıl davranacağımı çok iyi biliyorum, çünkü ben Pîran’ı daha önce esir alan, onun kulağını hanerimle delen adamım, sizden hiçbir çekinmem yoktur.” der. Bu konuşmalar Tûs’u da harekete geçirir. Tûs ile Humân savaşmaya başlarlar. Humân’ın kemeri yırtılıp atından yere düşer. Yere düşen Humân, Tûs’un oklarına maruz kalır. Fakat Humân’ın yerde gören Turanlılar derhal ona bir at ayarlarlar. Humân kalkıp evike ata biner ve savaşa devam etmek ister. Fakat akşam olduğu için iki taraf da savaşın durdurulmasını ister.

Bir sonraki gün İran-Turan savaşları devam eder. Davul sesiyle, kahramanların bağışıyla savaş meydanı toz duman oldu. Sanki kıyamet günü gelmiştir. Humân Turanlıların duygularını kışkırtıp Pîran’dan hazinelerinin askerler arasında dağıtmasını, bu şekilde askerler ve kahramanları savaş için motive etmesini ister. Öte yandan İran ordusunda, Tûs, İranlı askerler ve kahramanlarıyla konuşurken “Turan askerlerin sayısının bizden çok fazla olması, tedirgin edici bir durum olduğunn ve bu durumu aşmak için Tanrı’dan yardım istemek gerektiğini” söyler. Guderz bu lafları duyunca son

derec kızıp Tûs'a "moral vereceğine, ordudaki insanların morallerini düşürüyorsun." der. Tûs da bir önceki gün Pîran ve Humân Türkçe konuşunca onların dediklerini ve "yarınki savaşta zafer bizim." laflarını duyduklarını belirtir. Tûs, "sayıca Turanlılardan çok daha az olduğumuzdan dolayı arkamızdaki dağı sığınak olarak seçip savaşı idare etmemiz gerek." der. Guderz ise, "bu tarz savaşlarda sayının çok da anlamı yoktur, eğer gerçekten zafer kazanmayı istersek ve bütün gücümüzle savaşırsak Tanrı bize yardım edip zafer bizim olacak." diyerek hem Tûs'u hem İran ordusunu teselli eder. Tûs, Guderz'e kâhinlerin bu savaş için, çok zor geçeceğini ön gördüklerini ve bu savaşın sonucundan gerçekten çok korktuğunu söyleyip bu şekilde savaşa başlar.

İlk etapta İranlılar turanlıların üstüne yürüyüp üstünlük gösterirler. Fakat savaş biraz uzayınca bu sefer Turanlılar çok fazla sayılarıyla İranlılara saldırıp bir hayli kişiyi öldürürler. Bu kadar ölümün gerçekleşmesinden sonra, birebir savaşa karar kılınır. Her ordudan birer kişi seçilip sırayla savaşılır. Fakat birebir savaş da İran ordusundaki durumu düzeltmez. İran ordusundan pek çok kişi öldürölüp ordu iyice zayıf düşer.

İran ordusunun durumunu vahim bulan İran kahramanları, ordunun başına fillerden oluşan bir saf çıkartıp orduyu bu şekilde korumaya çalışırlar. Fakat Turanlılar da buna karşılık sessiz kalmayıp büyüye başvururlar. Pîran'ın emriyle büyü tekniklerini iyi bilen, Bazûr adı altında bir Türk, İran ordusuna kar, fırtına ve soğuk bir rüzgâr getirmekten sorumlu tutulur. Öyle bir soğuk başlar ki İran ordusunun askerlerinin elleri, soğuktan kılıçlarına yapışır. Türkler tekrar İranlıların üstüne yürüyüp pek çok kişiyi öldürürler. İranlılar Tanrı'dan yardım isterler. İran ordusundaki bilgelere biri, bir dağın tepesinde oturup büyü ile İranlılara kar ve soğuk getiren Bazûr'un yerini Roham'a gösterir. Roham, dağın tepesine çıkıp Bazûr'u bulur, onun kolunu kesip onu dağdan indirip İran ordusunun olduğı yere getirir. Roham, İran ordusunun yerinde Bazûr'un kafasını keser ve böylelikle büyü bozulup hava normale dönüşür. Fakat İran ordusundaki ölü ve yaralıların sayısının haddi hesabı yoktur.

Gûderz, havanın sakinleştığını görünce, hemen Turanlılara saldırmaya yeltenir, fakat Tûs bu kararın mantıklı olmadığını, Turanlıların saldırmasını beklemek gerektiğini söyler. Turanlılar saldırır, Tûs da İran ordusunun komutanı olarak karşılık vermeye

başlar. Fakat Turanlı ordusunun kalbine doğru ilerlerken, Gîv tarafından arkasında hiçbir asker kalmadığını, İranlı askerlerinin geri çekilip komutanı yalnız bıraktığını öğrenir. Tam bu esnada güneş batmaya başlar ve savaş adetlerine göre, savaşın devamı bir sonraki güne bırakılır. İranlılar, kendilerini korumak adına *Hemâven Dağı*’nın arkasına gidip sığınmaya karar verirler. Gece boyunca ölülerin yasını tutup yaralıların yaralarını sararlar.

Gûderz’in sülalesinden çok kişi öldürüldüğü için, Gûderz yakınmaya başlar ki bir önceki savaşta Behram’ı, şimdi ise çocuklarım ve torunlarımın pek çoğunu kaybettim. Bu yakınmanın haberi Tûs’a gider. Tûs bu durumdan bir hayli üzüлp Tanrı’ya yalvarıp yakarır. Kan ağlayıp “keşke anneden hiç doğmamış olsaydım, keşke bu günleri hiç görmemiş olsaydım” der. İran ordusu Tûs’un kararıyla tamamen savaş meydanını terkedip *Hemâven Dağı*’nın arkasına çekilir. Keyhûsrev Şah’a İran ordusunun bu savaşa devam edemeyeceğine dair, yardıma ihtiyaç duyduğuna dair haber gider.

Bir sonraki gün Humân ile Pîran danışıp savaşın önceki aşamasında çok hasar görmüş İran ordusuna hemen saldırıp savaşın sonucunu Turanlıların lehine belirlemeye karar verirler. Turan ordusu, savaş meydanına hareket eder, fakat İranlıların terkedilmiş çadırlarından başka bir şey bulmaz. Humân, İranlıların takip edilmesi ve hemen onlarla savaşa girişilmesini, Pîran ise savaşta bu kadar aceleci davranmamak gerektiğini öne sürerler. Ayrıca Pîran, Efrasiyab’ın başka ülkelerden de pek çok kişiyi toplayıp büyük bir ordu oluşturduğunu, bu büyük orduyu bekleyip yeni ordunun yardımıyla İranlılara telafi edilmeyecek bir yenilgi yaşatmak gerektiğini söyler.

Pîran’ın bu politikası karşısında, Humân da İran ordusunun zayıf ve dağınık olduğunu, o yüzden onları yenmek için bu fırsatı kaçırmamak gerektiğini, İran ordusundan Keyhûsrev Şah’a haber gönderilip yardım isteyebileceğinden bahseder. Bu ihtimallere karşılık, Pîran ve Humân, İran ordusunun yerini tespit etmeye, ordunun durumunu öğrenmeye karar verip bu amaç doğrultusunda Turandan birini İran ordusunun peşinden gönderirler. Turanlı haberci ise İran ordusunun yerini *Hemâven Dağı*’nın arkası olarak tespit edip hemen Pîran ve Humân’a haber verir.

Bir sonraki gün Humân bir grup askerle İran ordusunun olduğu yere gider. İranlılardan biri uzaktan Humân'ın orduya doğru geldiğini görüp Tûs'a haber verir. İran ordusu dağın eteğinde, Turanlılara karşılık vermek için hazır bekler. Humân, Tûs ile atışmaya başlayıp dağın arkasında saklandığı için onu azarlayıp yarın sabah, komutan ve ordunun işinin bitmiş olacağından, Tûs'un eli kolu bağlı vaziyette Efrasiyab'ın yanına gönderileceğinden bahsederek İran ordusunun moralini bozmaya çalışır. İran ordusunu arkası dağa dönük olduğundan dolayı, Humân bu işi tek başına bitiremez, Pîran'a haber yollayıp onu da *Hemâven Dağı*'nın oraya çağırır. Pîran geldikten sonra, savaşa başlamadan Tûs ile konuşmak ister. Pîran, Tûs'un karşısına çıkıp “Siz beş aydan beri savaştasınız, ordunuz bir hayli zayıf düşmüştür, Turan ordusuna karşılık veremeyecek kadar güçsüzsünüz. Sizinle bir anlaşmaya girelim, sen bize teslim ol, biz de senin kafanı Forud'un intikamını almak üzere keselim, bu iş bu noktada sona ersin.” der. Tûs bir hayli alevlenip Pîran'a “asıl bu olayların sebebi sensin, hile ile Siyaveş'i Turan'a götürdün, orada da tuzakla onu öldürdünüz. Keyhûsrev Şah bizim durumumuzdan haberdar olmuştur, er geç yardımımıza bir grup gönderecektir.” diye karşılık verir. Bu tartışmalardan sonra, Pîran sakin davranmaya devam edemeyip İran ordusunun dört taraftan kuşatılmasına emir verir.

İran ordusu, Turanlılar tarafından kuşatıldığını hissedip İran kahramanları, Tûs, Gîv ve Gûderz bire bir Turanlıların üstüne yürürler. Turanlılar şaşkın kalıp askerlerinden çok kişiyi kaybederler. Humân durumu öğrenip Pîran'ın yardımına koşar. Aynı zamanda tüm askerlere “İranlı kahramanlardan kiminle savaşırsanız onu tutsak almaya çalışın ki canlı canlı Efrasiyab'ın yanına gönderelim.” diye komut verir. Pîran, Humân ve İran kahramanları arasında, savaş sırasında bir atışma da başlar. Tûs, “bu az sayıyla hepinize yeteriz” diye bağırıp Pîran ve Humân'ın daha önceki yaptıklarına, önceki savaşlarda onu azarladıklarına karşılık verir. İran ordusundan Bijen ve Gostehm, Tûs, Gîv ve Gûderz'in geç kaldıklarını düşünüp onların yardımına koşarlar. Tûs, bu genç pehlivanları görünce daha da cesaretlenip Turanlıların üstüne yürümeye devam eder. Savaş sabaha karşı durdurulur. Bu savaştan eli dolu dönmüş olan İran kahramanları derhal Keyhûsrev Şah'a bir mektup yazıp bir an önce cihan pehlivanı Rüstem'i yardım olarak istediklerini söylerler.

Haberler Keyhûsrev Şah’a varınca, padişah ilk etapta bir hayli üzüldür. Rüstem’i saraya çağırır. Padişah durumu Rüstem’e açıklar, Rüstem ise her zaman ülkesi ve padişahı için savaşmaya hazır olduğunu, bu sefer de hiç düşünmeden savaşa gitmeye hazır olduğunu, toprağı ve ülkesinin padişahı için elinden geleni ardına koymayacağını söyler. Keyhûsrev’in tavsiyesi üzerine Rüstem, Zabülistân’ın savaşçı erlerini toplar. Feriburz’u önden gönderip Tûs’a katılıp savaşı savunma aşamasında tutmalarını, Turanlıları da Rüstem’in gelmesine dek oyalamalarını söyler. Fakat Feriburz savaş meydanına gitmeden önce, Rüstem’e Ferengis ile evlenmek istediğinden bahsedip Rüstem’den bu kararı padişaha açıklamasını ister. Rüstem’in aracılığıyla Ferengis ile Feriburz evlenirler. Rüstem, düğün dernek işlerini üç günde halledip sonra da Feriburz’u savaş meydanına gönderir. Özellikle Rüstem, Feriburz’a iki günde gidilecek yolu bir günde gitmesi gerektiğini söyleyip bir an önce İran ordusuna yetişmesi gerektiğini öne sürer.

Bu esnada İran ordusu *Hemâven Dağı*’nda çok zor durumdadır. Gece Tûs uyur ve rüyasında Siyaveş’i gayet mutlu bir şekilde, fildişinden yapılan bir tahta oturmuş vaziyette, “Gûderz’in sülalesinden ölenler için üzölmeyin, zira onlar benim yanımda, gayet mutlular ve içki içip eğleniyorlar.” derken görür. Sabahleyin Tûs, rüyasından Gûderz’e bahseder. Gûderz ise bu rüyanın tabirinin Rüstem’in gelmesiyle birlikte İran ordusunun sıkıntılarının sona ermesi olduğunu söyler. O gün İran- Turan orduları arasında savaş devam eder. Humân bir an önce İranlılara saldırıp hepsini öldürüp işlerini bitirmek gerektiğini düşünürken, Pîran, ne de olsa kısa sürede, İran ordusunun yiyeceklerinin biteceğini, dolayısıyla kendilerinin ve hayvanlarının aç kalacağından dolayı kaçacaklarını ön görerek sadece onlara yemek, hayvanlar için yem ve yardımın gelmesini engellemk gerektiğini ileri sürer. Bu durumdan fazlasıyla rahatsız olan, askerler ve hayvanların aç kaldığından korkan Tûs da, bir sonraki gün savaşa girmeyi, ne olursa olsun dışarıya bir yol açıp kuşatılmayı bozmayı planlar.

Öte yandan, Pîran’a Efrasiyab’dan, Turan’ın sınırlarının dışından, Kamûs adlı bir kahramanın komutanlığında Çin’den Hakan ve Hindistan’dan da Şengel’in katılımıyla oluşan büyük bir ordunun Pîran ve Humân’ın yardımına geleceğininhaberi gelir. Pîran sevinir ve Humân’ı bu büyük orduyu karşılamak üzere gönderir. Aynı

zamanda Pîran kendi kendine İran ordusunu savaş meydanında alt edip oradan İran'a devam edip İran topraklarını da ele geçirip ondan sonra da orduyu üçe bölüp bir kısmını Balh'ı ele geçirmek için o bölgeye, bir kısmını da İran padişahını tutsak almak için başkente, kalan kısmını da Kâbil ve Zabülistân'ı yıkıp yakmak için o bölgelere göndermeyi planlar.

Humân Turan ordusundakilere dinlenmek için aman verir. Ama aynı zamanda *Hemâven Dağı*'ndan da gözlerini ayırmamalarını söyler. Bu sırada Pîran, onların yardımına gelen büyük ordunun yanına varır. Çin'den gelen Hakan'ı saygıyla selamlayıp İran ordusunun durumunu, Hakan'ın isteği üzerine ona izah eder. Diğer taraftan İran ordusu, Turanlıların sessiz kalmalarına ve İran ordusuna saldırmamasına şaşırıp işin içinde bir iş olduğunu tahmin ederler. Tûs, Turanlılar tarafından yeni bir plan yapıldığını tahmin ettiği için üzülür fakat Gîv, onu avutup “az kaldı, bizim de yardımımıza cihan pehlivanı Rüstem gelecek, o zaman kimse İran ordusunu zapt edemeyecek.” der. Bu sırada Gûderz, durumu kontrol etmek için, dağın tepesine çıkar, fakat dağdaki görevli, Pîran'ın yardımına çok büyük bir ordunun geldiğini söyleyince, Gûderz oldukça üzülüp ve çocukları ve torunlarını bu sonuçsuz savaşlarda kaybettiğine tekrar üzülüp ah eder. Gûderz dağdan inip İran ordusundaki kahramanlar ve askerlerle veda etmeye hazırlanırken dağdaki görevli İran tarafından birilerinin geldiğini haber verir. Bu sırada da Turan ordusu, yardımına gelmiş ordunun sevincini yaşarlar ve İran ordusu da bu olaydan son derece tedirgindir. Tûs Bijen'i dağın tepesine gönderir ve ondan Turan ordusunun yeni durumuyla ilgili bilgi edinmesini ister. Bijen dağın tepesine çıkıp Turan ordusunun çok ama çok kalabalık olup orduda bir sürü filler ve bayraklar olduğunu görür. Dağdan inip durumu İran ordusuna açıklar. İran ordusundaki kahramanlar ile ordunun komutanı istişare edip gece tüm güçleriyle Turanlılara karşı savaşmaya, ya kazanıp ya da onurla ölmeye karar verirler. Tam bunları planlarken ordudan biri gelip İran tarafından orduya yardım etmek üzere bir grubun geldiğini ve bu grubun çok kısa sürede orduya varacağını haber verir. İranlılar sevinip gece savaşmaktan vazgeçerler.

Sabahleyin, Çin Hakan'ı İran ordusunu yakından görmek için gider. İran ordusunu düzenli ve askerleri sıralı bulur. Önce Pîran'a İran ordusunun onun anlattığı

kadar zayıf görmediğini sonra da hemen savaşa başlamamaları gerektiğini söyler. Pîran, İran ordusuna karşı Turan ordusunun üçe bölünmesi gerektiğini, ordunun ilk parçasının sabahtan öğlene kadar, ordunun ikinci parçasının öğlenden akşama kadar, ordunun geri kalanının da geceleyin savaşa gitmeleri gerektiğini öne sürer. Kamûs ise, böyle küçük bir orduya karşı, işin üçe bölünmesini çok gereksiz bulup İran ordusunun işini hemen bitirmek gerektiğini söyler. Çin Hakan'ı da Kamûs'un fikrini beğenip bir sonraki gün bir hamlede İran ordusuyla savaşa girilmeye karar verilir.

Bir sonraki gün, sabahın erken saatlerinde, İran'dan gelen yardımcı grup iyice Hemâven Dağı'na yaklaşır. Gûderz, ekibi karşılamaya gider, Feriburz ve diğer kahramanları görünce onları övgüyle selamlar ve onları durumlardan haberdar eder. Feriburz ise, Turan ordusunu biraz oyalamak gerektiğini, Rüstem'in onun arkasından büyük bir orduyla geleceğini söyler. Pîran'a, İran tarafından Tûs'a yardımcı geldiği haberi yetişir, Pîran ise durumu Hakan'a izah etmeye giderken karşısında Kamûs'u bulur. Kamûs, Pîran'ı "sen beş aydan beri bu savaştasın ve hala bir başarı elde edemedin" diye azarlar.

Tûs, Rüstem'in gelmesinden önce, düşmana saldırıp bir başarı elde etmeleri gerektiğini söyler. Zira Rüstem gelip de onları o durumda bulursa orduya bir hayli kızardı. Fakat ordudaki diğer kahramanlar böyle bir kararın mantıklı olmadığını, Rüstem'in gelmesine dek, Turan ordusunu oyalamak gerektiği konusunda hemfikirlerdir. Bir sonraki gün, Kamûs, zırhını giyip savaş meydanına gidecekti ki görevliler cihan pehlivanı, Rüstem'in bayrağının uzaktan görüldüğünü, kısa bir sürede Hemâven Dağı'na yetişeceğini haber verirler. Kamûs aldığı habere bakmadan savaş meydanına çıkar. İran ordusundan Gîv, onu oklarla hedef alır. Gîv ile Kamûs çetin bir savaşa girerler. Tûs, uzaktan bu iki kişinin arasında gerçekleşen savaşı görünce, Gîv'in yardımına koşar. Kamûs hem Gîv'in hem de Tûs'un atlarını kılıcıyla hedef alır. Tûs ile Gîv, akşama kadar atsız Kamûs'a karşılık vermeye çalışırlar. Karanlık çökünce iki taraf da kendi ordularına geri dönerler.

Geceleyin Rüstem, İran ordusuna yetişir. Gûderz Rüstem'i karşılayıp ona olan bitenleri anlatır. Gece boyunca mumlar yakılıp kahramanlar ve İran ordusundaki

adamlar arasında istişareler yapılır. Bir sonraki sabah, iki ordu karşı karşıya gelirler. Humân, İran ordusunun yardımına gelenin kim olduğunu öğrenmeye çalışır. Pîran'ın yanına gider ve “İranlıların sevincinden dolayı Rüstem'in geldiğini tahmin ediyorum.” der. Pîran ise “gelen kişi gerçekten Rüstem ise, bizim işimiz zorlaşmıştır demek.” deyip Kamûs'un yanına gider. Fakat Kamûs bu olayı dikkate almayıp “Kim gelirse gelsin, bir sonraki savaşta başarı bizim.” diye böbürlenir.

Bir sonraki günün sabahında, Hakan, fillerin sırtında yapılan beşiğin üstüne binerek Turan ordusunun kalbinde (merkezinde) yer alır. Turan ordusunun iki tarafında da Pîran ve Kamûs yer alırlar. İran ordusu da savaşa hazırlanır. Rüstem, durumu kontrol etmek için Hemâven Dağı'nın tepesine çıkıp Turan ordusunda gördüğü asker sayısından şaşırıp kalır. Turan ordusundan Eşkbûs adlı bir kahraman meydana gelir ve İranlı kahramanlara meydan okur. Roham onun karşısına çıkar, ilk etapta ona oklar atar, fakat hiçbir ok onu işlemez. Roham ikinci etapta gürzüyle savaşmaya başlar. Fakat Eşkbûs, Roham'a öyle bir darbe vurur ki Roham'ın kafasındaki tolgası kafasından düşer. Roham karşılık veremeyeceğini öğrenip İran ordusuna geri döner. Rüstem, Roham'ın geri dönmesini görünce kızıp Rahş'ın ayağı yaralı olduğundan dolayı atsız savaş meydanına, Eşkbûs'un karşısına çıkar. Eşkbûs, savaşın bu aşamasında, Rüstem'in okuyla öldürülür. Pîran, Kamûs, Hakan ve Turan ordusundaki diğer kahramanlar şaşırıp bu işin kimin tarafından yapıldığını merak edip araştırmaya başlarlar.

Her kes Rüstem'in fizikî güçlerini anlatırken Kamûs onunla savaşmakta kararlı olduğunu söyleyip onu öldürebileceğini iddaa eder. Bir sonraki gün iki ordu yine karşı karşıya gelirler, fakat bu sefer savaş teke tek değildir. O halde bile, Kamûs, Eşkbûs'un ölümünü hazmedemediği için Rüstem'in karşısına çıkıp onunla teke tek savaşacağını söyler. Uzun süre atışmalardan sonra, Rüstem'den önce savaş geleneklerine göre korumalarının Kamûs ile savaşlarından sonra, nihayet Rüstem ile Kamûs karşı karşıya gelirler. Kamûs ilk etapta kılıcıyla Rüstem'in başını hedef alır, fakat kılıcı yanlışlıkla Rahş'ın boynuna gelir. Kamûs'us kılıcı, Rahş'i korumak adına onun üstüne giydirilmiş olan zırhtan geçmez. Bu hamleye karşılık olarak Rüstem ona özgü bir biçimde “Kemend” adında ipinin bir ucunu Kamûs'a doğru atar. Kamûs'u belinden yakalar. Kamûs kurtulmak için epey çaba gösterir. Fakat çabaları boşa gidip adam bayılıp kalır.

Rüstem, Kamûs'u alır ve İran ordusunun yerine götürür. "Bu da İran ordusundak tüm kahramanları öldürmeden gürzünü elinden bırakmak için ant içmiş adamın baygın hali. Ona ne isterseniz yapabilirsiniz." der. İran ordusundakiler ise Kamûs'un vücudunu kılıçlar ve hançerleriyle kesip parçalarlar.

RÜSTEM İLE ÇİN HAKAN'ININ HİKÂYESİ

Şehnâme'nin bu bölümü aslında Kamûs'un hikâyesinin devamı olarak anlatılmıştır. Kamûs'un ölümünden sonra, Çin Hakan'ına, Kamûs'un öldürülmesiyle ilgi haber gider. Çin Hakanı, Pîran ve diğer Turanlılar için Kamûs'u öldüren kahramanın adı ve soyu hâlâ soru işaretidir. Bu arada Çengeş adında bir kahraman, Çin Hakanı'nın karşısına çıkıp Kamûs'u öldüren kahramanla savaşmaya ve Kamûs'un intikamını almaya hazır olduğunu söyler. Çengeş, savaş meydanına çıkıp Kamûs'u öldüren kişiye meydan okur. Rüstem, meydana gelir. Fakat Çengeş'in "Sen kimsin? Soyun sülalen nedir?" sorusuna az ve öz bir cevap verir; Rüstem, Çengeş'e "Benim adım senin ölümüdür." diye karşılık vererek onunla savaşmaya başlar. Çengeş Rüstem'e oklar atar, fakat Rüstem kendini koruyup bu sefer o Çengeş'in üstüne yürür. Çengeş tedirgin olup kaçmaya çalışır, fakat tüm çabaları sonuçsuz kalıp Rüstem, Çengeş'in yakalayıp kafasını kesip bu şeklide onun işine son verir. Bu ölüm de Çin Hakanı ve Turan ordusunu bir hayli üzer. Turan ordusundan, Rüstem'in adı ve soyunu öğrenmek üzere Hûman gönderilir. Humân, tanınmamak için atını ve zırhını değiştirerek Rüstem'in karşısına çıkar. Rüstem'i saygıyla selamlar. Fakat Rüstem, ona karşılık "eğer barışmak niyetiyle geldiysen önce benim şartlarımı kabul etmelisin." deyip şartlarını bu şekilde belirler: 1. Turan ordusu tarafından Siyaveş'in katilleri İran ordusuna teslim edilmelidir. 2. Hemâven Dağı'nda gerçekleşen savaşta, İran kahramanlarını öldüren Turanlılar İran ordusuna tanıtılıp teslim edilmelidir. 3. Son gerçekleşen savaşlarda İran'dan Turan'a gidilen ganimetler, İran'a geri getirecektir. Humân, Rüstem'in bu dediklerini dikkatle dinleyip Rüstem'in yanından ayrılmadan tekrar onun adını ve soyunu sorar. Rüstem ise "Benim adımlı ve soyumu öğrenmek istiyorsanız sen git de Pîran'ı gönder." der.

Humân, Pîran'ın yanına gidip Kamûs ve Çengeş'i öldüren kahramanın Rüstem olduğunu ve Rüstem'in varlığıyla birlikte, Turan ordusunun işinin, bu noktadan sonra çok zor olacağını belirtip Rüstem'in Pîran'ı görüp onunla konuşmak istediğini söyler. Pîran tedirgin olup danışmak için Çin Hakanı'nın yanına gider, durumu açıklar. Hakan ise, Rüstem'e karşı temkinli ve yumuşak olması gerektiğini söyleyip onu cihan pehlivanı ile görüşmeye gönderir. Pîran, Rüstem'in yanına gittiğinde, Rüstem onun adını ve sülalesini sorar. Pîran ise Piran-i Vise olup onun isteği üzerine geldiğini söyler. Rüstem de bu aşamada kendini tanıtır. Pîran atından inip Rüstem'i saygıyla selamlar. Rüstem ise Keyhûsrev Şah ve annesi Ferengis adına Pîran'ı kutlar, Pîran, Zal-i Zer, Zevare ve Feramerz'in hal ve hatırını sorup acılı hayat hikâyesini anlatıp her durumda İran ve İranlıdan yana olduğunu dile getirir. Ayrıca Siyaveş'i de çok sevdiğini, o yüzden kızı Cerire'yi ona eş olarak verdiğini, ondan sonraki aşamalarda da hep Siyaveş'in yanında olup ona yardım ettiğini söyler.

Rüstem, Pîran'ın bu açıklamalarına karşılık onu teselli edip “Senin iyi niyetli olduğunu bildiğim için seni yanıma çağırdım” der. Rüstem, Humân'a söylediği şartları Pîran'a tekrar söyler ve Pîran'dan da o şartları yerine getirerek bu savaşa son vermek ister. Pîran bu savaş ya da olası bir barış hakkında tek başına karar veremeyeceğini, durumu Efrasiyab'a bildirmesi gerektiğini Rüstem'e açıklayıp Efrasiyab'a mektup yazmak üzere Rüstem'in yanından ayrılır. Pîran orduya geri dönüp Rüstem ve kendisi arasında olan bitenleri Çin Hakanı'na anlatır. Hakan Pîran'ın tutumuna kızar. Fakat Hindistan Şengel'i bir sonraki gün İran ordusuna karşı savaşa gideceğini, Kamûs'un intikamını alacağını söyleyerek Hakanın gönlünü alır. Öte yandan Rüstem de İran ordusundaki kahramanlar ve bilgilerle kendisi ve Pîran arasındaki olan bitenleri anlatır. Gûderz ise, Pîran'ın dediklerine güven olmadığını, bir önceki savaşta da düşünmek bahanesiyle, Turanlılara yardımcı ordunun yetişmesi için İran ordusunu bir hayli oyaladığını ve genel olarak Pîran'ın iki yüzlü ve çıkarıcı bir karaktere sahip olduğunu söyler. Rüstem de Gûderz'in bu dediklerine karşılık “Eğer bizimle barışmaya kabul ederlerse ne âlâ, kabul etmezlerse de biz savaşırız, her türlü savaşa hazırız” der.

Bir sonraki gün İran ordu karşı karşıya gelirler. Çin Hakanı yine fillerin üstünde Turan ordusunun merkezinde yer almaktadır. Hindistanlı Şengel ise Rüstem'in karşısına

çıkmak için hazırdır. Savaş başlamadan önce, Pîran Rüstem'in yanına gelip onu saygıyla selamlar. Fakat Hindistanlı Şengel ve Çin Hakanı'nın onun şartlarını kabul etmediklerini ve mecburen savaşın devam edileceğini söyler. Rüstem Pîran'a kızıp "Gûderz'in senin hakkında dedikleri doğrudur, sen ikiyüzlünün tekisin" der. Pîran ise Rüstem'in karşısında yalvarıp yakarıp ikiyüzlü olmadığını, fakat bu konu hakkında herhangi bir yetkiye sahip olmadığını, alınan kararlara uyması gerektiğini söyleyerek kendini savunur. Şengel Rüstem'in karşısına çıkar. Rüstem ile savaşmaya başlar. Rüstem onu da diğer kahramanlar gibi alt eder. Tam kemend atıp onu da yakalayacak ki Hindistanlı askerler Şengel'i etrafını kuşatıp onu Rüstem'in elinden kurtarırlar.

Tam bu sırada Çin Hakanı tarafından Rüstem'in kuşatılması için komut gelir. Askerler Rüstem'i kuşatırlar. Rüstem ise oklar, kılıçlar ve hançerlerin ortasında kalır. O kadar çok etraftan silah uçuşur ki sanki gökyüzünden silah yağar. Rüstem ne tarafa giderse bir süre asker öldürüp cesetlerini yere atar. Kimi zaman kılıçla, kimi zaman dedesinin gürzüyle, kimi zaman da hançerle savaşır. Gûderz bu durumu görünce, Roham'ı iki yüz kişiyle birlikte Rüstem'in yardımına gönderir. Roham ile Rüstem birlik olup savaşmaya devam ederler. Kamûs'un akrabalarından Saveh adında biri Rüstem'in karşısına gelir. Rüstem gürzünü onun kafasına indirip adamı bayıltıp ve Rahş ile onun üstünden geçer. Diğer yandan Çinlilerden birkaç kişi Rüstem'in karşısına çıkarlar, fakat hiç biri Rüstem'in gücünü karşılık veremez.

Rüstem, beyaz filin üstüne oturan Çin Hakanı'nı hedef alır. Ona ulaşmak için karşısına çıkan savaşçıların hepsini yerlere indirir. Hakan bütün bu sahneler şahit olduğu için, bir hayli tedirgin olmaya başlar. Rüstem'in yanına birini gönderip "Siyaveş'in ölümünde bizim en ufak bir etkimiz olmamıştır." diye Rüstem'den aman ister. Rüstem ise "Hakanın canını almayacağım, fakat filleri ve servetini ganimet olarak İran ordusuna vermesi gerek. Onun dışında da sizlerle barışmayı kabul etmeyeceğiz. Çünkü siz Efrasiyab'a yardımı bahane ederek aslında İran topraklarına göz koymuşsunuz" diyerek Çin Hakanı'na karşı tutumunu belli eder. Görevli Hakanın yanına gidip Rüstem'in dediklerini birebir anlatır. Hakan olanlara kızar, elindeki silahı arkadan Rüstem'e doğru fırlatır. Silah Rüstem'e isabet eder, fakat onun zırhına

işleyemez. Bu sefer Rüstem, Hakanın yaptığına anlam veremediği için kemend atıp onu yakalar.

Turan ordusu, Çin Hakanı'nın yakalamasıyla birlikte ümitsizliğe ve düzensizliğe kapılır. Parçalanmış Turan ordusunun her bir bölümüne ayrı ayrı İran askerleri saldırıp Turan ordusunu iyice yenilgiye uğratırlar. Bu başarılarından sonra, Rüstem, Tanrıya şükretmek için ibadete başlayıp İran'dan çıkarken İran kahramanlarının intikamını almak için Tanrı'dan yardım istediğini ve onların intikamlarını almadan savaştan vazgeçmeyeceğine dair ant içtiğini ve bu başarılarının da Tanrı'nın lütfu olduğunu söyleyerek bütün İran ordusunu Tanrı'ya şükretmeye davet eder. Sonra da görevlilerin gece boyunca dikkatli bir şekilde Turan ordusunu izlemeye, ordunun diğer bölümlerini de bir sonraki gün savaşa devam etmek üzere dinlenmeye komut verir.

Sabahleyin İran kahramanları, Turan ordusunun yerine gittiklerinde, ordunun kaçtığını fark ederler. Rüstem, nöbetçilerin görevlerini iyi yapmadıklarından dolayı, İran ordusunun gösterdiği çabaların sonuçsuz kaldığını söyleyerek Tûs'a kızar. Savaş meydanından ganimetler İranlılar tarafından tolanır. Bir kısmı Feriburz ile birlikte, Keyhûsrev Şah'a gönderilir. Geri kalanı ise ordudakiler arasında paylaşılır. Rüstem, bu savaşı sonuçlandırmak için, Bijen, Gostehm ve Hejir'in başında bulunduğu bir grubu Turan'a doğru yollar. Öte yandan Efrasiyab, olan bitenlerden, İranlıların son savaşlarda elde ettikleri başarılarından haberdar olup bir hayli üzülür. Turan'ın bilgeleriyle bir danışma toplantısı düzenlenir. Bilgeler Efrasiyab'ı teselli ederler ve böylece Efrasiyab bu yenilgileri telafi etmek için tekrar bir ordu oluşturmaya başlar. Diğer taraftan Rüstem, tarafından Turan'a yollanan İran kahramanları yollarında bir kaleye rastlarlar. Kale, Yamyam Kafûr tarafından yönetilir. Kalede yaşayanlar da insan etinden beslenirler. Kalenin dışında bir savaş olur. İranlıların çoğu öldürülür. Bijen kaçarak Rüstem'in yanına gelip ondan yardım ister.

Rüstem, hiç durmadan kaleye doğru hareket eder. Kafûr'u öldürür. Fakat kaleyi ele geçirmek zor gözüktür. Rüstem, kaleyi ele geçirmek için, bir çare bulur. İranlılara kalenin duvarının ayağında bir çukur açtırır. Çukurun içinde büyük bir ateş yakılır. Duvar ateşten dolayı yıkılır ve böylece İranlılar kalenin içine girmek için kendilerine bir

yol açarlar. Kaledekiler dağa tepeye kaçarlar. Kaledeki ganimetler ve yiyecekler alınır, bir kısmı Keyhûsrev Şah’a gönderilir, geri kalanı da askerler arasında paylaşılır.

Bu sırada Rüstem Gîv’i Hutun’i gönderir. Gîv, Hutun’i düşmandan temizleyip ganimetleri toplayıp Rüstem’in yanına geri gelir. İran’ın ordusuna karşılık vermek için tekrar ordu düzenleyen Efrasiyab, İran ordusunun durumlarını kontrol edip öğrenmek için Fergaz adında birini İran ordusunun olduğu yere gönderir. Bu arada, Efrasiyab, çocuğu Şide ile danıştıktan sonra, Turan servetlerini İranlıların eline düşmesin diye Elmasrûd’a göndermeye karar verir. Şide Turan servetlerinin güvenilir bir yere göndermesine sıcak bakıp Efrasiyab’ın kaçmasına ve İran ordusuyla savaşmaktan vazgeçmesine katiyen sıcak bakmamaktadır. Şide, babasına” Sen koskoca Turan’ın padişahı, Efrasiyab’sın. Ne olursa olsun İranlılara karşı pes etmemen gerek.” diyerek Efrasiyab’ı İran’a karşı ordu oluşturmaya ve savaşmaya teşvik eder. Fergaz yoldan gelip İranlıların sayısı ve durumlarıyla ilgili Efrasiyab’a bilgi verir. Bu sırada Pîran da ordusuyla birlikte Efrasiyab’ın yanına gelir. Efrasiyab, Pîran’ı tekrar Rüstem ve İran ordusuyla savaşmak üzere geri gönderir. Efrasiyab Pûlâdvend’e bir mektup yazıp ondan yardım ister. Pûlâdvend büyük bir ordu hazırlayıp Efrasiyab’ın yanına gelir. Efrasiyab son dönemlerde İran ordusu tarafından gelen hasarlar ve savaşları Pûlâdvend’e anlatır, o da Efrasiyab’a Rüstem’e karşı savaşın onu öldüreceğini söyler.

Bir sonraki gün İran ve Turan orduları karşı karşıya gelirler. İran ordusundan Rüstem, zırhını giyip savaş meydanına çıkar. Turan ordusundan da Pûlâdvend, savaş meydanına çıkıp İran kahramanlarına meydan okur. İran ordusundan Tûs, onun karşısına çıkar. Pûlâdvend bir hamlede Tûs’u yere yatırır. Gîv dururmdan haberdar olup Tûs’un yardımına gider. Ondan sonra Roham ve Bijen de Pûlâdvend’e karşılık vermek için meydana çıkarlar. Pûlâdvend tüm kahramanları geçip İran bayrağına (Demirci Kaveh’den kalan Kavyanî sancağı) yetişir. Bayrağı ortadan ikiye bölüp yere atar. Rüstem olanlardan haberdar olur. Her ne kadar o gün savaşmaya niyeti olmayıp yorgunluk hissetse de Rahş’a binip Pûlâdvend’in karşısına çıkar. Rüstem ile Pûlâdvend yüz yüze geldiklerinde, Rüstem kemend atıp Pûlâdvend’i yakalar. Fakat Pûlâdvend çevik bir hareket ile kendini Rüstem’in kemendinden kurtarır. Pûlâdvend, Rüstem’e

karşı konuşmaya başlayıp Rüstem'i öldüreceğinden bahseder. Rüstem ise, "gerçek pehlivan ise konuşmadan icraata geçmen gerek" deyip Pûlâdvend ile savaşa girer.

Savaşın ilk aşamasında, Rüstem, gürzüyle Pûlâdvend'in kafasına öyle bir darbe indirir ki sanki beyni burnundan fişkirir. Fakat Pûlâdvend biraz sersemlik geçirdikten sonra, kalkıp savaşa devam eder. Bu sefer Pûlâdvend, Jupîn adında bir hançeri arkadan Rüstem'e doğru fırlatır. Jupîn Rüstem'in kaplan postundan yapılan zırhından sıyrarak geçer ve Rüstem'e zarar vermez. Bunun gören Pûlâdvend bu sefer tuzak kurmaya başvurur. Rüstem'e "ikimiz de zırhımızı (savaş kıyafetimizi) çıkarıp başka bir zırh giyip atlarımızdan inip başka atlara binip savaşı baştan başlayalım" diye teklif eder. Rüstem ise bunun bir tuzak olduğunu anlayıp böyle şeylere gerek olmadığını ileri sürer. Bu sefer Pûlâdvend "silahları bırakalım ve birebir güreşelim" diye teklif eder. Rüstem bu teklifi "ne olursa olsun iki taraftan kimse iki kahramanın yardımına gelmeyecek" şartıyla kabul eder. İki kahraman güreşmeye başlarlar. Efrasiyab, Şide'den Pûlâdvend'in yanına gidip ona Rüstem'i yenmesi için Türkçe olarak taktik vermesini ister. Şide ise, bunu savaş kurallarına aykırı olduğunu söyleyip bunu yapmaktan kaçınır. Efrasiyan kendisi savaş meydanının kenarına gidip oradan Pûlâdvend'e Türkçe olarak komut vermeye başlar. Bu olaylara uzaktan şahit olan Gîv, Rüstem'in yanına gidip Turanlıların verdikleri sözlerinin tutmadıklarını ve Efrasiyab'ın Pûlâdvend'e yardım için oraya geldiğini söyler. Rüstem, Gîv'e sakın olması gerektiğini, ne olursa olsun Rüstem'in gücünün her kesten fazla olduğunu söyleyerek onu avutmaya çalışır. Rüstem bu olaylardan ve tuzaklardan Tanrı'ya sığınıp ondan yardım isteyip savaşa devam eder.

Rüstem bu aşamada Pûlâdvend'i tutup kaldırıp ve şiddetli bir şekilde yere atar. Herkes onun kemiklerinin parçalandığını ve bir daha yerinden kalkamayacağını düşünürken, Pûlâdvend, aniden yerinden kalkıp hızlı bir hareketle atına binip kendi ordusunun yanına gidip orduyu alıp kendi bölgesine doğru kaçmaya başlar. Öte yandan, Efrasiyab da kendini ve mevcut ordusunu Rüstem'e karşılık vermek için yetersiz bulduğu için, atına binip Hutun'e kaçar. İran ve Turan orduları arasında savaş devam eder. Fakat Turan ordusu komutansız olduğu için kısa bir sürede yenilip dağılmaya mâhkum kalır. İran ordusu da, Turanlıların arkasından ganimetleri toplamaya başlarlar.

Rüstem, Efrasiyab'ı bulmak için her yeri didik didik arar. Fakat Efrasiyab'ın atına binip kaçtığını öğrenince toladığı ganimetlerle birlikte İran'a geri döner.

Rüstem İran'a geri geldikten sonra Keyhûsrev Şah tarafından yaptığı kahramanlıklar için kutlanır. Onun şerefine toylar (bezmler) düzenlenir. Sonra Rüstem, padişahın Sistân'a gitmek için izin ister. Padişah Rüstem'i güzel hediyeler ve değerli mücevherlerle birlikte Sistân'a gönderir.

EKVÂN DÎV (EKVÂN ADINDA DEVİN) HİKÂYESİ

Siyaveş'in intikamını almaya yönelik olaylar bağlamında, İran ordusu ve Kamûs Koşani, Çin Hakanı, Pûlâdvend arasında gerçekleşen savaşlardan sonra, İran'da bir süreliğine huzur ve mutluluk hâkim olur. Keyhûsrev Şah, İran'ın her yerinde adaleti yerine getirir. Halk da huzur ve barış içinde yaşamını sürdürür. Bir gün padişahın sarayında bir bezm düzenlenir. Padişahın sülalesi sarayda toplanır. Herkes yiyip içip eğlenirken padişahın at sürüsünden sorumlu olan kişi, Keyhûsrev'in yanına gelip sürüde bir zebra görüldüğünü söyler. Zebranın her gün birkaç atı öldürdüğünden şikâyet eder. Keyhûsrev Şah, olayı duyar duymaz at sürüsüne saldıran varlığın gerçekten bir zebra olmadığını, Ehrimenî bir varlık olduğunu farkeder. At sürüsünden görevli olan adamı gönderip bir çare bulmaya yönelir. Saraydaki kahramanlardan hiç birini bu Ehrimenî varlıkla savaşmak için uygun görmez. O yüzden Rüstem'e bir mektup yazıp Gorgin ile birlikte mektubu Rüstem'e yollayıp onun başkente gelmesini ister.

Rüstem, Gorgin ile birlikte başkente gelip padişah durumu Rüstem'e açıklar. Rüstem derhal Rahş'a binip atların otlandığı çayıra gider. Üç gün zebranın izlerini arar. Dördüncü günde zebrayı bulur. Zebra, uzun boylu, altın tüylü, siyah yeleli, uzun kuyruklu bir ata benzer. İlk etapta Rahş ile birlikte ona doğru yürüyüp ok atarak onu öldürmeyi düşünür. Fakat sonra onu kemendiyle yakalayıp canlı bir şekilde padişaha götürüp teslim etmenin daha mantıklı olduğuna karar verir. Rüstem, kemendini çıkarıp zebraya doğru atar. Tam hayvanı yakalayacak ki hayvan Rüstem'in gözünden kaybolup gider. Rüstem, hayvanı öldürmediği için pişmanlık duyar ve zebra olarak görünen varlığın Ekvân adında bir dev olduğunu öğrenir. O yüzden bu devî alt etmek için uygun

bir çare bulması gerektiğini düşünür. Bir sonraki seferinde, Ekvân Dev tekrar Rüstem'in gözüne görünür. Rüstem okunu çıkarır tam ona ok atacak ki tekrar Ekvân Dev Rüstem'in gözünden kaybolup gider.

Rüstem, Ekvân Dîv'i bulmak için gece gündüz at koşturur. Fakat onu bulamaz. Bir ırmağa varır. İrmaktan su içer, kendini oldukça yorgun hissettiği için Rahş'ı otlamaya bırakıp kendisi ırmağın kenarında uyuyakalır. Rüstem tam dalmış ki Ekvân Dîv gelip Rüstem'in üstünde yattığı taşı kahramanla birlikte yerden kaldırıp gökyüzüne çıkartır. Rüstem uykusundan uyandığında, kendini yer ve gök arasında muallak ve devin elinde tutsak bulur. Bunu farkedene Rüstem, pek yakında öleceğini, ölümünden hemen ardından Efrasiyab'ın İran'a saldıracağını, Keyhûsrev Şah'ın öldürüleceği ve buna benzer olası acılı olayları aklından geçirir. Rüstem kıpırdadıkça, Ekvân Dev, onun uykudan uyandığını öğrenir. Ekvân Dev, Rüstem'in yanına gelip onun son isteğinin ne olduğunu sorup devin onu denize mi yoksa dağa mı atmasını istediğini sorgular. Rüstem bunu bilir ki Ekvân Dev'den ne isterse dev onun aksini yapar. O yüzden Rüstem, "denize atılırsam öteki dünyada melekler ve iyi ruhlarla beraber olmayacağım, o yüzden beni dağa atmanı isterim" der. Dev ise Rüstem'in dediğinin tam tersini yapıp onu denize atar. Rüstem suyu görür görmez hançerini çıkarıp sol eliyle yüzüp sağ eliyle de ona zarar vermeye çalışan balıkları öldürür. Yüzerek kıyıya gelen Rüstem, atı Rahş'ı arar fakat bir türlü onu bulamaz. Yürüyerek yola çıkar. Efrasiyab'ın atlarının otlandığı çayıra varır. Efrasiyab'ın atları arasında, Rahş'ı perişan vaziyette bulur. Atını alır, sırtına biner ve İran sınırlarına doğru yol alır.

Rüstem'i yabancı bulan atların sorumluları, onun yolunu kesip kim olduğunu öğrenmeye çalışırlar. Rüstem görevlilerden birkaç kişiyi öldürüp birkaç kişiyi de yaralayıp onları çayıra bırakıp yoluna devam eder. Tesadüfen atlarını görüp kontrol etmeye gelen Efrasiyab, atlarını korkmuş, görevlileri de ölü ve yaralı bulunca olan bitenleri öğrenmek için sağ kalan görevlileri sorgular. Onlar da Rüstem'in tek başına onlara saldırıp Efrasiyab'ın atlarını alıp İran'a götürmeye çalıştığını söylerler. Efrasiyab bu küstahlıktan dolayı son derece kızar, bir ordu düzenleyip Rüstem'in karşısına çıkıp savaşmaya karar verir.

Türklerin Hükümdârı, Efrasiyab, dört fil ve küçük bir orduyla Rüstem'in peşine düşer. Rüstem, Efrasiyab'ın ordusunun yolunu kapatıp ilk başta ok atarak altmış kişiyi sonra da hançer, gürz ve kılıçla kırk kişiyi öldürür. Efrasiyab korkudan kaçır ve filler ganimet olarak Rüstem'in eline düşer. Fillerle birlikte İran'ın yolunu tutan Rüstem, tekrar Ekvân Dev'e denk gelir. Ekvân Dev, cihan pehlivanı, Rüstem'i görünce şaşırıp denizden nasıl kurtulduğunu, ilk defa kurtulduğu halde niye hâlâ savaş ve ölüm peşinde olduğunu sorar. Rüstem, Ekvân Dev'e fırsat vermeden kemend atıp devi yakalayıp gürzüyle kafasına vurup hançeriyle de onun gövdesini parçalar. Rüstem'in başarıyla döndüğünün haberi padişaha ulaşır. Padişah cihan pehlivanı Rüstem'i karşılar. Onun şerefine bir hafta toy verir. Bu bir hafta boyunca sarayda her kes yer, içer, eğlenir. Rüstem de Ekvân Dev ile savaşını ve Efrasiyab ve ordusunu nasıl yendiğini saraydakilere anlatır. İki hafta başkentte kaldıktan sonra, Rüstem, Keyhûsrev Şah'dan izin alıp Zabûlsitân'a geri döner.

BİJEN VE MENİJE HİKÂYESİ

Rüstem, Ekvân Dev'i öldürdükten sonra, Keyhûsrev Şah, bir gün toy düzenler. Meclise, İran kahramanlarından Gûderz, Gîv, Gostehm, Tûs, Gorgin, Şâpûr ve Ferhad katılır. Herkes yemek, içmek ve eğlence ile meşgulken, Erman bölgesinde yaşayan halk tarafından bir kişi Keyhûsrev'in sarayına gelir. Bölgedeki gergedanlar yüzünden tarlalarının talan olduğundan şikâyet edip padişah'tan bir çare bulmasını talep eder. Padişah İran kahramanlarını toplayıp önlerine bir hayli mücevher, değerli hediyeler ve ipekten yapılan kumaşlar ve kıyafetler koyup "kim bu işin üstesinden gelirse, bu hediyeler onun olacak" der. Kahramanlardan Gîv'in oğlu Bijen, gönüllü olarak gergedanları öldürmek için bölgeye gitmeye hazırlanır. Babası Gîv, önce, bölgenin tehlikelerinden dolayı karşı çıkar, fakat Bijen kesin kararlıdır. Keyhûsrev Şah, genç kahramanın yanında o bölgeyi ve Erman'a giden yolları daha iyi bilen, ayrıca hayata dair daha fazla deneyim sahibi olan Gorgin'i gönderir. Bijen ile Gorgin Erman'a doğru yola çıkarlar.

Bijen ile Gorgin eğlenerek ve avlanarak yollardan geçip Erman'a varırlar. Bijen, yayını ve oklarını çıkarıp gergedanları tek tek hedef almaya başlar. Gorgin'e de "Eğer

benim elimden kaçan bir hayvan olursa, sen yolunu kes ve hayvanı öldür” söyler. Gorgin ise Bijen’e “Padişah’tan hediyeler ve mücevherleri alan sensin. Gergedanları öldürmek de senin vazifendir o zaman” diye karşılık verir. Bijen, Gorgin’in bu sözlerinden şaşırıp kalır. Tek başına gergedanların arasına girip onları tek tek öldürmeye başlar. En sonunda çok büyük bir gergedana denk gelir. Hayvan ve Bijen arasında çetin bir çatışma yaşanır. Hayvan keskin dişleriyle Bijen’in üstündeki zırhını yırtar. Fakat kahramana her hangi bir zarar gelmeden, Bijen hayvanı öldürmeyi başarır. Bijen’in bu kadar çok ve bu kadar güçlü gergedanlara başaracağını tahmin etmeyen Gorgin, genç kahramanın başarısını gördükten sonra kendi yaptıkları ve söyledikleri nedeniyle korkuya kapılır. Bijen, saraya dönüp Gorgin’in yaptıklarını anlatırsa, Gorgin saraydaki itibarını kaybedip hatta İran şahı ve İran kahramanları tarafından öldürülebilir. O yüzden Gorgin, genç kahramana bir tuzak kurmaya karar verir. Gorgin, İlk başta Bijen’i elde ettiği başarıdan dolayı kutlayıp defalarca Rüstem ve diğer pehlivanlarla o bölgeye geldiğinden dolayı, oralarda güzel eğlence yerleri olduğundan, eğlence yerlerinde de sürekli olarak Efrasiyab’ın sülalesinden güzel kızlar bulunduğundan bahseder. Gorgin, Bijen’e “Madem bu kadar büyük bir başarı elde ettin, bu başarıyı güzel kızların yanına gitmekle kutlamamız lazım, hem belki güzel kızlardan birkaç kişiyi de tutsak alıp İran’a götürüp bu şekilde bu yolculuktaki başarılarımızı arttırabiliriz” deyip Bijen’i kandırıp onu Efrasiyab’ın kızı, Menije’nin nedimeleriyle kaldığı yere götürür.

Bijen uzaktan Menije’yi görür. Tek başına onun çadırına doğru ilerler. Bir ağacın gölgesinde bekleyip kızları izler. Menije, Bijen’i farkedip nedimelerinden birini onun kim olduğunu öğrenmek için gönderir. Nedime Bijen’i alır, Menije’nin çadırına gider ve birkaç gün iki genç eğlenerek beraber hoş zaman geçirirler. Bijen birkaç günden sonra gitmek istediğini belirtir. Onun gitmesini istemeyen Menije ise, Bijen yola çıkmadan önce, ona uyku ilacı içirir. Bijen kısa bir sürede bayılır ve Menije’nin adamları tarafından tekrar Menije’nin çadırına geri getirilir. Fakat Bijen orada tutulmaz. Menije’nin emri üzere adamlar, baygın Bijen’i, Efrasiyab’ın başkentinde olan Menije’nin sarayına götürürler. Bijen ayıldığında, kendini Efrasiyab’ın paytahtında, Menije’nin sarayında bulduğunda pişmanlık duyup Gorgin’e küfürler yağdırır, fakat olan olmuş ve o an için kahramanın yapabileceği bir şey yoktur.

Kaç gün geçer, Bijen ve Menije yine hoşça zaman geçirirler. Fakat görevlilerden biri, bir gün Menije'nin sarayında yabancı bir erkeğin varlığından haberdar olur. Efrasiyab'a haber götürür. Efrasiyab, kızının yaptığı bu düşüncesizlikten dolayı bir hayli üzüldür. Karahan Salar ile danışmaya kalkar. Karahan Salar, Efrasiyab'ı biraz avutur, “haberini doğru olup olmadığından emin olmak gerek” der. Efrasiyab, Gersiyuz'u bu işten sorumlu tutar, onu bir grupla birlikte Menije'nin sarayına gönderir. Gersiyuz yanındaki grup ile birlikte Menije'nin sarayını kuşatır. Sonra sarayın kapısını kırıp içeri girerler. Bijen, Menije ve birkaç nedime bir odada sohbet ve eğlence ile meşguldür. Bijen gelen grubu görünce, yerinden fırlar. Üstünde kıyafetleri ve haliyle silahları yoktur. Fakat her zaman üzerinde olan hançerini ayakkabısının bileğinden çıkarır, kapı girişine geçer. Kim olduğunu söyler ve “yerinizden kıpırdarsanız hepinizi öldürürüm” diye tehdit eder.

Gersiyuz, Bijen'a karşı gelip tatlı bir dille konuşmaya başlayıp onu yumuşatır. Silahını bırakırsa onun Efrasiyab tarafından affedilmesini sağlayacağından bahseder. Bijen'in deneyimsizliği ve gençliği yine onu hataya düşürür. Bijen teslim olur. Gersiyuz gencin elleri, ayaklarını bağlayıp Efrasiyab'ın yanına götürür. Efrasiyab, genç kahramana Menije'nin sarayına nasıl geldiğini sorar. Bijen hikâyesini anlatır, fakat hikâye Efrasiyab'a saçma gelir. Bijen'in şehir merkezinde asılmasına emir verir. Eli ayağı bağlı olan Bijen, Efrasiyab'ın adamları tarafından şehrin merkezine götürülür. Darağacı kurulur. Efrasiyab'ın adamları tam Bijen'i asacaklar ki Pîran varıp durumu öğrenir. Pîran, Bijen'in asacak görevlilerden biraz beklemelerini ister. Pîran, Efrasiyab'ın yanına gidip “Siyaveş'in ölümünden sonra başımıza gelenlerin haddi hesabı yok, Bijen'i öldürmekten vazgeçmenizi istiyorum, zira ki bu karar Turan için hayırlı bir karar değildir” der. Efrasiyab, Bijen'in ne olursa olsun cezalandırılmasını istediğini söyler, Pîran ise Efrasiyab'a “Bijen'i öldüreceklerinize onu tutsak alın ki hem İranlılar intikam almak için yine savaş açmasınlar, hem görenler ve duyanlar ibret alsınlar.” der. Efrasiyab, P'iran'ın dediğini dinlemeye karar verir. Gersiyuz'a Bijen'i, eli kolu bağlı bir şekilde bir kuyuya atıp kuyunun ağzına da Ekvân Dev Taşı'nı koymaya, Menije'yi de saraydan çıkartmaya emir verir. Böylelikle Menije, tek bir kıyafetle kendi sarayından kovulur, Bijen ise bir kuyuya atılır.

Menije, ondan sonra, Bijen'in içinde yaşadığı kuyunun başında gece gündüz zaman geçirmeye başlar. Arada bir kuyudan ayrılıp ekmek ve yemek dilenmeye gider. Bulabildiği yiyecekleri de taşın deliğinden Bijen'e verir. Öte yandan Gorgin birkaç gün Bijen'in geri dönmesini bekler. Dönmeyince, merak edip çadırların olduğu yere gider, fakat ne Bijen'den ne de çadırlardan bir eser bulur. Bijen'in atından başka bir iz bulamaz. Bijen'in atını ve Bijen'in öldürdüğü gergedanların dişlerini alıp paytahta geri döner. Gorgin'in tek başına geri dönme haberi padişaha gider. Padişah ilk başta haberi Gîv'den gizlemeye çalışır, fakat Gîv kendisi oğlunun geri gelmemesinden haberdar olur. Gîv, Gorgin'i karşılamaya gider. Gorgin'i perişan ve korkmuş bir vaziyette bulur, ilk etapta kendine hâkim olmayıp onu öldürmeye karar verir. Fakat sonra vezgeçip Gorgin'i alıp Keyhûsrev Şah'ın sarayına götürür. Gorgin padişahın önünde bir hikâye uydurup anlatır. Padişah Gorgin'in anlattıklarını gerçekçi bulmaz, ayrıca kâhinlerin Efrasiyab'a karşı gerçekleşecek olan son savaşta Bijen'in de var olduğunu ön gördükleri için Keyhûsrev Şah, Bijen'in hayatta olduğundan emin olur. Padişah Gîv'i teselli edip "ne olursa olsun Bijen'i bulacağız" diye ona söz verir.

Gelenek ve göreneklere göre, Ferverdin ayın Hürmüzd gününde, yani yeni yılın ilk gününde, Keyhûsrev, beyaz ve temiz bir kıyafet giyip Tanrı'ya ibadet etmeye başlayıp Cam-i Cihânnemâ'ya (Cemşid Şah'ın yadigârı olup dünyadaki olan bitenleri gösteren küre) bakıp Bijen'in yerini Hutten şehrinde bir kuyuda eli kolu bağlı olarak tespit eder. Bir yandan, Gîv'e haber gönderip Bijen'in hayatta olduğunu söyler, öte yandan da Rüstem'e bir mektup yazıp onu Bijen'in kurtuluşu için çare bulmaya başkente çağırır. Gîv, padişahın mektubunu Sistan'a götürüp iki gün Rüstem'in misafiri olup sonra da Rüstem ile birlikte Keyhûsrev Şah'ın sarayına geri döner. Sarayda İran'ın bilgeleri ve kahramanların katılımıyla bir toplantı yapılır. Keyhûsrev Şah, Hutten'e büyük bir ordu ile gidilip Bijen'in kurtarılmasından yanayken Rüstem, Hutten şehrine bir ordu ile gitmeyi mantıklı bulmaz. Rüstem, padişaha ve bilgelere bu işin tek çaresini, tüccar kılığında Hutten şehrine gitmek olduğunu söyler. Padişah'tan bir tüccar kervanı hazırlamasını talep eder. Bu sırada, padişah tarafından zindana atılan Gorgin de Rüstem'e mektup yazıp Bijen'e yaptıklarından dolayı pişman olduğundan, Hutten'e giderken cihan pehlivanının yanında olmak istediğinden bahseder. Rüstem, durumu

padişaha iletir. Gorgin'in yaptıklarından pişmanlık duyduğunu, Bijen'e yaptığı hataları telafi etmek üzere Hutun şehrine gitmek istediğini söyler. Padişah, Gorgin'e kızgın olmasına rağmen, Rüstem'in isteğini reddetmeyip Gorgin'i zindandan çıkartıp onunla birlikte Hutun'e gönderir.

İran tüccar kervanı Hutun şehrine varır. Şehrin kapısında, avdan dönen Pîran, Rüstem ve kervanıyla karşılaşır. Rüstem, Pîran'a bir kadeh dolusu mücevher ve değerli taş hediye edip kervanıyla birlikte Turan'a ticaret için geldiğini söyler. Tanrı'nın isteği üzere Pîran, Rüstem'i tanıyamaz, onun verdiği hediyelerden dolayı pek hoşnut olup İran kervanının orada kalıp alım satım yapmalarında bir sakınca görmediğini söyler. Bu şekilde, Rüstem ile yanındakiler şehrin dışında çadır kurup görünürde alım satımla meşgul olurlar. Menije, İran'dan bir tüccar kervanının geldiğini öğrenip Bijen'e yardım etmeleri için onların yanına gider. Menije, Gûderz ve Gîv'i sorup onların Bijen'i kurtarmak için bir şeyler yapıp yapmayacaklarını öğrenmeye çalışır. Rüstem Menije'ye bir hayli kızar. "Ben bir tüccarım, bu tarz şeylerle ilgilenmem" diyerek onu uzaklaştırmaya çalışır. Menije, Rüstem'in sergilediği tavrından kırılıp "Acaba bütün İranlılar çaresiz insanlara karşı böyle mi davranırlar? Ben Efrasiyab'ın kızıyım, fakat hayat beni bu noktaya getirdi. Sizden yardım umuyordum" diyerek arkasına dönüp gitmeye karar verir. Rüstem genç kadını durdurup "Sana kızmamın tek sebebi satışlarımı engellemendi, Benim yaşadığım şehir paytahttan uzaktır. Padişah ve saraydan o yüzden en ufak bilgim yoktur." der. Rüstem, aşçısına güzel bir kızarmış tavuk hazırlaması için komut verir. Kızarmış tavuğu bir ekmeğe sarıp hızlı bir hareketle kendi yüzüğünü genç kadının farketmediği şekilde tavuğun içine yerleştirir. "Bunu al, Bijen'e götür, ne zaman bir şeye ihtiyacın olursa çekinmeden buraya gelebilirsin" diyerek genç kadını kuyunun olduğu yere gönderir.

Menije, kızarmış tavuğu Bijen'e getirir. Bijen şaşırır. Öyle bir yemeği kimden aldığını Menije'ye sorar. Menije de bütün olayları eksiksiz Bijen'e anlatır. Bijen tavuğun içini açıp Rüstem'in yüzüğünü bulur. Yüzüğün üzerinde Rüstem'in ismi ince bir şekilde yazılmıştır. Bijen yüksek sesle gülmeye başlar. Menije, Bijen'in zorluklardan dolayı aklını yitirdiğini düşünüp niye güldüğünü sorar. Bijen, Menije'ye "sır tutarsan sana bir sırrımı vereceğim" der. Zira ki Bijen, kadınların sır tutamadıklarına inanan

biridir. Menije, Bijen'in bu dediğine çok kırılır ve kızar. Bijen'e "Hayatımı, sarayımı, rahatımı ve her şeyimi senin aşkın uğruna kaybettim. Sen hâlâ bana güvenmiyorsan, sana söyleyecek hiçbir lafı yoktur" der. Bijen söylediklerinden dolayı pişman olup sevgilisinden özür diler. Bijen, gelen grubun gerçekten tüccar olmadığını, Bijen'i kurtarmak için Turan'a geldiğini söyler. Bijen Menije'ye "sana yemeği veren adama git, eğer Rahş'ın sahibiysen bana bir şekilde göster de!" diyerek onu Rüstem'in yanına geri gönderir.

Menije, Rüstem'in yanına gidip Bijen'in mesajını kahramana ulaştırır. Rüstem, genç kadından odun hazırlamasını, geceleyin Bijen'in bulunduğu kuyunun başında bir ateş yakmasını ve bu şekilde Rüstem ve diğer İranlıların o mekânı bulmalarını sağlamasını ister. Menije geri döner. Bir yığın odun toplar ve geceyi beklemeye başlar. Geceleyin Rüstem ile yedi kahraman, Bijen'in bulunduğu kuyunun başına gelirler. Rüstem yedi kahramana Ekvân Dev Taşı'nı kuyunun başından kaldırmaları için komut verir. Kahramanlar çok zorlamalarına rağmen, taşı yerinden kaldıramazlar. Rüstem, Rahş'ten inip tek başına taşı kaldırıp kuyunun ağzını açar. Bijen, kuyudan kurtulup Eşkeş ve Menije ile İran'a doğru yollanır. Rüstem, Efrasiyab'ın sarayına gider. Gece gece Efrasiyab'ın sarayını basar. Rüstem, "Bijen'i kurtardım, şimdi de sıra senin sarayını yağmalamaya geldi" diye bağırarak Efrasiyab'ın sarayını talan edip yedi kahramanla birlikte ganimetler toplayıp geri dönerler. Efrasiyab büyük bir ordu toplayıp sabahleyin Rüstem'in peşinden hareket edip İran ordusuna yetişir. Savaş başlar, kısa bir süre savaştıktan sonra, Turanlılar kaçar. İranlılar da bir hayli ganimet toplayıp İran'a dönerler.

Rüstem ile yedi kahraman, Bijen ile Menije hep birlikte İran'a gelirler. Keyhûsrev Şah, cihan pehlivanını bu büyük başarısı için kutlar. Özellikle Gîv, cihan pehlivanı Rüstem'e oğlunu kurtardığı için, şükranlarını sunar. Çok zorluklar yaşamış Bijen ile Menije ise sarayın bir bölümüne yerleşip mutlu, mesut hayatlarını sürdürürler.

YAZDEH RÔH HİKÂYESİ (ONBİR YÜZ-KAFA HİKÂYESİ)

Bu hikâyenin başında Firdevsî, insanın en yıkıcı özelliklerinden biri olarak değerlendirilen hırdan bahseder. Bijen ile Menije'nin hikâyesinin sonunda görüldüğü üzere, Efrasiyab, Rüstem'in ani bir şekilde sarayını basmasına maruz kalır ve Rüstem ile adamları karşısında hiçbir şey yapamadan teslim olur. Rüstem ile adamları da ellerine geçen ganimetleri toplayıp saraydan çıkarlar. Bu durumu hazmedemeyen Efrasiyab, büyük bir ordu hazırlayıp Rüstem'in peşinden gider. Fakat bu sefer de yenilgiye maruz kalıp geri çekilmek zorunda kalır. Bu olaylardan sonra, belli bir süre, İran ordusunun karşısına çıkmaya cesaret edemeyen Efrasiyab'da bir gün tekrar hırs duygusu uyanır ve onu İran'a karşı bir ordu ve bir savaş planlamaya iter. Efrasiyab, bu hayalini gerçekleştirmek için Turan büyükleri ve bilgelerini toplayıp Turan'ın ihtişamlı dönemlerinden bahsedip o ihtişamlı dönemleri geri kazanmak için İran'ı yenmeleri gerektiğini ileri sürer. Turan'ın büyükleri ve kahramanlarının millî duygularını coşturan Efrasiyab, komşu ülkelerinden Hutun, Çin ve diğer ülkelerin padişahlarına mektup yazıp onlardan yardım etmelerini talep eder. Sonra, oğlu, Şide'ye Harezm'e gitmek için elli bin asker, Pîran'a da İranşehr'e saldırmak için elli bin kişi verir. Böylece iki ordu iki farklı komutan ile, biri genç ve cesur diğeri ise deneyimli ve temkinli, yola çıkarlar.

Bu olayların haberi İran padişahı, Keyhûsrev Şah'a ulaşır. İran kahramanları ve bilgelerini toplayıp olan bitenleri onlarla paylaşır İran ordusunu dört bölüme ayırıp her bölümü bir bölgeye gönderir. Rüstem'i otuz bin savaşçı ile birlikte Hidistan'ı düşmandan temizlemek ve temizledikten sonra da oğlu Feramerz'e teslim etmek üzere, Sistan'dan Hindistan'a gönderir. Lohrasb'ı büyük bir ordu ile Arran ve Dej gozan'a (Oğuzlar Kalesi'ne), Eşkeş'i otuz bin savaşçı ile Efrasiyab'ın oğlu, Şide ile karşılaşmak üzere Harezm bölgesine, en önemli İran kahramanlarından oluşan bir orduyu da Gûderz'in komutanlığında Pîran'la savaşmak için İranşehr'e gönderir. Özellikle, Keyhûsrev Şah, Gûderz ve onun yanındaki kahramanlara bölgedeki tarafsız halka zarar vermemeleri için uyarıda bulunur. Ayrıca onlardan Pîran'la konuşmaları, onu barışa davet etmelerini, Pîran'a ne zaman isterse İran padişahının hizmetine gelebileceği ve İran'da mutluluk ve huzurla yaşayabileceğini söylemelerini ister.

Guderz'in başında bulunduğu ordu filler, mücevherler ve savaş aletleriyle donatılıp yola çıkılır. Ordu Türklerin çadır kurduğu yere gelir. İranlılar da çadırlarını

kurup Gîv, Pîran ile konuşup onu barışmaya davet etmek için gönderilir. Gîv, Pîran'ın karşısına çıkıp Turanlılar İranlıların belirlediği şartları yerine getirirlerse İran ordusunun Turan ordusuyla barışma niyeti olduğunu söyler. İranlıların şartları arasında şunlar yer almaktadır:

1. Önceki savaşlarda Turan'ın İranlılardan elde ettiği ganimetler, İran'a iade edilecektir.
2. Siyaveş'i öldüren, ya da öldürülmesine sebep olan kişiler İran'a teslim edilecektir.
3. Pîran'ın iki erkek kardeşi ile oğlu rehin olarak İran'a geleceklerdir.

Bunun yanı sıra, Gîv, Pîran'a kendisi, ailesi ve bütün akrabalarının İran'a gelebileceğini ve İran padişahın hizmetine geçmek şartıyla İran'da mutlu ve huzurlu yaşayabileceklerini söyler. Pîran'ın aslında gönlü savaşmaktan yana değildir. Fakat bir yandan da toprağını terketmeyi, kardeşleri ve oğlunu rehin olarak İran'a göndermeyi göze alamaz. Öte yandan da Siyaveş'i öldüren ya da öldürülmesine sebep olan kişileri de İran'a göndermeye de gücü yetmez. O yüzden, mecburen geceleyin Efrasiyab'a mesaj gönderip İranlıların şartlarını söyler. Efrasiyab da otuz bin kişinin onun yardımına geleceğini, biraz daha direnmesi gerektiğini söyler. Pîran, Efrasiyab'dan bu komutu alır almaz, Gîv'i İranlıların şartlarını kabul edemeyeceğinden haberdar eder. Gîv, Gûderz'in yanına gider, durumu ona bildirir. İran ordusu hemen savaş için hazırlanır. İranlılar en geniş ve en dayanıklı dağları seçip Gûderz, savaşçıları uygun bir şekilde dağıtır. Pîran, savaş meydanına geldiğinde Turanlılara dayanıklı ve güvenilir yerler kalmadığını farkeder. İki ordu karşılıklı olarak savaşmaya hazırlanır. Turanlıların sayısı çok daha fazla olmasına rağmen, seçtikleri yer çok uygun olmadığı için (dar olduğu için), çok fazla savaş taktiklerini icra etme şansları olmayacaktır.

İki ordu savaşa hazır vaziyette üç gün boyunca beklerler. İran ordusunun komutanı, Gûderz, saldırıya girişirlerse sayıca çok fazla olan Turanlılar tarafından kuşatılmalarının ihtimalini çok yüksek bulduğu için, Pîran ise, İranlıların ilk saldırmasını beklediği için, iki ordudan da kimse savaşı başlamak için adım atmaz. İki orduda da bulunan genç kahramanlar, Gûderz ve Pîran'ın ne yaptıklarını

anlayamadıkları için, onların bu uzun süreli beklemlerine anlam veremedikleri için dayanamayıp itiraz ederler. İran'dan Bijen, "Gûderz savaşı başlamaktan korkuyor" diyerek, Humân ise Pîran'ın yanına gidip onu böyle sessiz kaldığı için azarlayarak duruma itiraz ederler.

Bir sonraki gün, ağabeyinin açıklamalarıyla hiç türlü ikna olmayan Humân, İran ordusuna doğru gider. Bijen'e meydan okur. Bijen, "komutanımın izni olmadan asla savaşa başlamam" diye karşılık verir. Sonra, Feriburz'un yanına gidip onu padişahın kardeşi olduğu halde, komutan olmadığından dolayı azarlar. Feriburz'dan da bir sonuç alamayan Humân bu sefer Gûderz'in yanına gider. Guderz'in bir önceki savaşlarda ailesinden pek çok kişiyi kaybettiğinden dolayı çok üzgün olduğunu söyleyip ondan Humân ile savaşmak için bir kahraman göndermesini ister. Gûderz, Humân'a "sen de diğer Turanlılar gibi bilgisiz ve düşüncesiz birisin, şimdi orduna geri dön, İran ordusunda kime meydan okuduysam savaşa gelmedi, de. Zira ki şu aşamada hangi ordudan bir kahraman ölürse psikolojik olarak kahramanını kaybeden orduyu çöküntüye uğratar. Bu da savaşın bu aşamasında mantıklı bir hareket değildir" diye karşılık verir. Humân, Gûderz'e "senin niyetin savaşmak değildir" diyerek Gûderz'in çadırından uzaklaşır. Fakat ordusuna doğru giderken İran ordusundan kaç kişiyi öldürüp öyle devam eder. Bu olay, Bijen'i bir hayli kızdırır. Babası Gîv'e gider, Gûderz'in yaptıklarının yanlış olduğunu, önceki savaşlarda ailesinde çok kişi kaybettiği için artık savaşmaya niyeti olmadığını söyler. Gîv oğlunu avutmaya çalışır fakat başaramaz. Bijen, kendisi bizzat Gûderz'in yanına gidip savaş için izin, babası Gîv'den de Siyaveş'in zırhı ve atını Bijen'e versin diye ricada bulunmasını ister. Gîv, ilk başta Siyaveş'in zırhı ve atını vermekten çekinir, fakat Bijen'i son derece kararlı bulunca onu donatır ve savaş meydanına gönderir.

Bijen, Humân'ın karşısına çıkar. İki kahraman, savaş geleneklerine uygun olarak, savaşa başlamadan önce atışmaya başlarlar. Her biri kendi yeteneklerinden ve bildiği savaş tekniklerinden bahseder. Nihayet iki kahraman, ordulardan uzak bir yere gidip birebir savaşmaya karar verirler. Humân ve Bijen ikisi de yanlarında birer kişiyi şahit olarak alırlar ve ne olursa olsun iki kahramana savaş esnasında kimsenin yardım etmeyeceğine dair sözleşirler. Humân ile Bijen savaşmaya başlarlar. Önce oklar atılır,

sonra gürz darbeleriyle devam edilir ve nihâyet kılıçlar çekilir. Fakat iki kahramandan hiç biri diğere üstünlük gösteremez. Yorgun argın düşen iki kahraman çeşmenin başına gidip su içip geri dönerler ve gürşmeye başlarlar. Gürşe başlamadan önce, Bijen Tanrı'ya yalvarır ve bu savaşı kazanmak için ona güç, kuvvet vermesini ister. Humân güç olarak, Bijen'den daha üstündür, fakat Bijen, Tanrı'ya yaptığı dualar sayesinde Humân'ı yere yatırmayı başarır. Humân'ı yere yatan genç kahraman zaman kaybetmeden belinden hançerini çıkarıp Humân'ın kafasını kesip onun cesedini alıp yola çıkmaya karar verir. Fakat dönüş yolunda Turanlılarla karşılaşacağından emin olan Bijen, üstündeki Siyaveş'in zırhını çıkarıp Humân'ın savaş kıyafetlerini üstüne giyer. Humân'ın bayrağını da alıp ata binip yola çıkar. Humân'ın yanında şahitlik için bulunan adama da “git, Turan ordusuna olan bitenleri anlat” diyerek onu da Turan ordusunun yanına yollar.

Turan ordusundan birileri, Humân kılığında bir kişiyi uzaktan görüp Turan ordusunun komutanları ve kahramanlarına haber götürürler. Turanlılar sevinip mutluluktan sevinç çığlıkları atmaya başlarlar. Yalnız şahit gelip olan bitenleri anlatınca Turanlılar kaybettiklerini öğrenip tüm sevinçleri üzüntüne dönüşür. Öte yandan Bijen, sağ salim İran ordusuna varır. Ordudakiler sevinçle onu karşılayıp zekâsı için ayrıca genç kahramanı kutlarlar. Pîran, kardeşini kaybettiği için çok üzgündür, o yüzden diğerkarşesi, Nestihen'e geceleyin İran ordusuna saldırması ve Humân'ın intikamını alması için emir verir. Nestihen, son derece deneyimli savaşçılarla gece İran ordusuna saldırır. İran ordusunun korumaları durumu farkedip hemen komutana haber yollarlar. Gûderz, Nestihen ile savaşmak için Bijen'i gönderir. Bijen önce ok atarak Nestihen'in atını öldürüp sonra da bir gürz darbesiyle kahramanın kafasını patlatıp hayatına son verir. İranlılar ve Turanlılar bir sonraki günün akşamına kadar savaşa devam eder. Turan ordusunun bir kısmı öldürölüp geri kalan kısım da İranlılara karşılık veremedikleri için geri çekilirler.

Gûderz, İranlıların bu başarılarından sonra, Pîran'ın kesin Efrasiyab'a mektup yazıp ondan yardım isteyeceğini dolayısıyla Efrasiyab'ın bizzat büyük bir orduyla savaş meydanına gelebileceğini tahmin eder. Eğer Turan padişahı, Efrasiyab, hazırladığı koskocaman ordusuyla- komşu ülkelerinden topladığı ordusuyla- savaş meydanına

gelseydi, İranlılar onlara karşılık vermeleri imkânsız olurdu. Bu sebepten dolayı, Gûderz Keuhûsrev Şah'a bir mektup yazıp olan bitenleri anlatıp padişahın savaşın devamı için yardım ister. Hocir mektubu padişaha ulaştırır. Mektubu teslim ettikten sonra, İranlılar ve Turanlılar arasında yaşananları Keyhûsrev Şah'a anlatır. Padişah derhal, Gûderz'e bir mektup yazıp Rüstem'in Hindistan'da çok büyük bir başarı elde ettiğini, Lohrasb'ın Arran ve Oğuzlar Kalesi'ni ele geçirdiğini, Efrasiyab'ın oğlu Şide'nin Harezm'den geri çekildiğini, Efrasiyab'ın da Ceuhun'un kenarına geldiğini fakat iki taraftan saldırıya maruz kalabileceğini düşündüğü için Ceuhyn'dan geçemeyeceğini anlatır. Bütün bunlara rağmen, padişah yazdığı mektupta, iyi bir ordu hazırlayıp Gûderz'a göndereceğine dair de söz verir.

Hocir, mektubu alır. Hemen İran ordusunun çadırlarına gider ve mektubu Gûderz'e teslim eder. Gûderz ise padişahın verdiği sözler nedeniyle yeni güç bulup orduya çeki düzen vermeye başlar. Öte yandan Keyhûsrev Şah da, iyi bir ordu hazırlamak için çalışmaya başlar. İlk etapta Dehistân yolundan Tûs'u ufak bir orduyla Gûderz ve İran ordusunun olduğu yere gönderir.

Bu sırada, Pîran, zaman kazanmak için Gûderz'e bir mektup yazıp oğlu, Rûyin ile İran ordusuna gönderir. Pîran, mektupta Siyaveş ile Ferengis'e ettiği yardımlardan bahsettikten sonra, Gûderz'in Minûcihr zamanında belirlenen İran-Turan sınırlarının geçerliliğini kabul etmesini ve iki ordunun barışmasını talep eder. Gûderz'e “bu yazılanları kabuletmeyip illa savaşmayı düşünüyorsan da iki kişilik, ben ile sen savaşalım. Suçsuz insanlar sebebpsiz yerde zarar görmesinler.” diye teklifte bulunur. Gûderz, mektubu ona yetiştiren Rûyin'i alır ve çadırlarda güzelce ağırlar. Sonra uygun bir zamanda mektubu okuyup detayları hakkında İran bilgeleri ve kahramanlarıyla danışır. Danıştıktan sonra bütün bilgiler ve kahramanlar, Pîran'ın bu mektubu yazmaktan tek amacı İran ordusunu oyalamak ve Efrasiyab'ın gelmesi için zaman kazamak olduğu konusunda oy birliğine varırlar. Dolayısıyla Gûderz cevap olarak Pîran'a bir mektup yazıp mektupta onun ve diğer Turanlıların yaptıkları ve dedikleri İranlıları oyalamak için olduğunu, İran ordusunun Keyhûsrev Şah'ın emri üzere oraya Siyaveş'in katillerinin intikamını almak için geldiğini ve amaçlarını elde etmeden geri çekilmediklerini söyler. Mektubu güzel hediyelerle birlikte, Rûyin'le Pîran'a gönderir.

Rûyin'in Gûderz'in yanına gidip geldiği süreçte, Pîran da fırsatı değerlendirip Efrasiyab'a hızlı bir ulak gönderip onu Turan ordusunun son durumundan ve Humân ve Nestihen'in ölümünden haberdar eder. Efrasiyab da cevapta Ceyhun'un yanına geleceğini, Pîran'a yardım göndereceğini hatta kendisi bizzat savaşa katılacağını ona haber yollar. Pîran, Efrasiyab'ın bu cevabından sonra, orduyu toplayıp ordudakilere moral vermeye çalışıp ne olursa olsun Efrasiyab gelene kadar grup şeklide savaşmaktan vazgeçmemeleri gerektiğini söyler. Bir sonraki gün İran-Turan orduları arasında tekrar bir savaş gerçekleşir. İran ve Turan kahramanları bir gün boyunca durmadan savaşır. Gece olunca tüm kahramanlar yorgun argın düştükleri için, iki ordu savaşı kesip bir sonraki gün tekrar savaşmak üzere sözleşirler. Yalnız bir sonraki gün savaş birebir olacaktır. İran ordusundan on bir savaşçı, Turan ordusundaki on bir savaşçı ile birebir savaş vereceklerdir. İran'dan Feriburz, Turan'dan Golbad- İran'dan Gîv, Turan'dan Gervizereh- İran'dan Goraze, Turan'dan Siyamek- İran'dan Foruhel, Turan'dan Zengleh- İran'dan Roham, Turan'dan Barmân- İran'dan Bijen, Turan'dan Rûyin- İran'dan Hocir, Turan'dan Sepehrom- İran'dan Gorgin, Turan'dan Neriman- İran'dan Berte, Turan'dan Kohrem- İran'dan Zengene-i Şaverân, Turan'dan Ahuvast- İran'dan Gûderz, Turan'dan Pîran karşılıklı olarak savaş meydanına girip savaş ederler.

Savaşın kuralları belirlenip kahramanlar savaşa başlarlar. İlk on İran kahramanı, Turan kahramanlarını öldürüp ya da tutsak alırlar. Sıra onbirinci kahramanlara yani Gûderz ve Pîran'a gelir. Turan'dan Lehak ve Ferşidverd dışında, başka kimse kalmamıştır. Pîran savaşa başlamadan önce, bu iki kahramanı çağırıp “eğer bu savaşı ben kaybedip Gûderz'in eline öldürülürsem, siz bir an önce aileme yetişin ve onları güvenilir bir yere götürün” diye vasiyet edip savaşa başlar. Gûderz ve Pîran bütün güçleri ve bildikleri tüm savaş taktiklerini birbirine karşı kullanırlar. Pîran, ömrünün sonunu geldiğini ve kaderden kaçamadığını hissettiği için, sadece Gûderz'e karşı kendini savunmaya çalışır. Gûderz, Pîran'ı atına bir ok atar. At yere düşer ve Pîran atın altında kalıp kolu kırılır. Fakat yine de ayağa kalkıp Gûderz'in hamlelerine karşılık verir. Pîran bu aşamadan sonra, Gûderz'e karşı daha fazla dayanamayacağını bildiği için, bir dağın tepesine kaçır. Gûderz, yüksek sesle, Pîran'ı azarlayıp tavuk gibi dağa kaçtığı için onunla dalga geçer. Aynı zamanda, Pîran'ı İran'a gelmeye ve hayatın sonuna kadar

Keyhûsrev Şah'ın hizmetinde, huzur ve mutlulukla yaşamaya davet eder. Pîran ise, “bugün burada en kötü şekilde ölürsem, bu ölümü İran’a gelip kendimi ve namımı rezil etmeye tercih ederim” der. Gûderz bu sözleri duyunca Pîran’ın İran’a gelmeyeceğine dair kesin kararlı olduğundan emin olup ona aman vermeden üstüne yürür. Gûderz ve Pîran arasında tekrar çatışma başlar. Pîran, konum itibariyle dağın daha yüksek bir noktasında bulunduğu için gûderz’e doğru Jupin* fırlatır. Jupin Gûderz’in koluna isabet edip onu yaralar. Gûderz ise Pîran’ı sırtından hedef alıp Jupin’ini attığında yaşlı komutanın bağrını yırtıp onu yere düşürür. Pîran’ın ağzından kanlar gelmeye başlar, yaşlı komutan anında can verir. Gûderz, Pîran’ın başına gelir. Onun kafasını kesmeye karar verir, fakat sonra Keyhûsrev’in dedikleri aklına gelir ve yaşlı komutanın cesedine saygılı davranır. Fakat daha önceki savaşıardan öldürülen oğulları ve torunlarının intikamını almak üzere ve onların intikamını almaya dair içtiği andı yerine getirmek üzere yaşlı komutanın kanına parmağını basıp kanından bir damla ağzına koyar.

Gûderz, dağdan inip askerlere Pîran’ın cesedini aşağı indirmek için emir verir. Tam bu sırada İran ordusunda nöbetçi görevinde bulunan birkaç asker koşa koşa Gûderz’in yanına gelip İran’ın paytahtı tarafından İranşehr’e doğru bir toz gördüklerini, Keyhûsrev Şah’ın komutanlığında büyük bir ordunun Gûderz’in yardımına geldiğini, ordunun en geç bir gün sonra varacağını haber verirler. İran ordusu hem Turanlıları yendikleri için hem büyük bir ordunun yardımlarına geleceği için son derece mutlu olup eğlenmeye başlarlar. Öte yandan Turanlılar Pîran’ı da kaybettikleri için çaresiz duruma düşerler. Lehak ile Ferşidverd, Pîran’ın vasiyetini yerine getirmek için Turan’a gitmeye karar verirler. Orduya da “üç seçeneğiniz var, ya durun ve savaşın, ya teslim olun ya da Turan’a kaçın” derler. Ordudakilerde savaşmak için enerji kalmadığı için mecburen İran ordusuna teslim olurlar.

Turan’a kaçan Lehak ve Ferşidverd, yolda birkaç İran askerine denk gelip sekiz askeri öldürüp Turan’a doğru yollarına devam ederler. Haber Gûderz’e gelir, Gûderz İran askerlerini öldüren iki kişinin, Pîran’ın kardeşleri olduğunu tahmin edip onları öldürmek için İran ordusundan gönüllü olarak gidecek birini aramaya başlar. İran

* Jupin, savaşlarda kullanılan bir savaş aletidir. Küçük, iki uçlu bir mızraktır. Bazı metinlerde Zupin, Zubin şeklinde de görülmektedir.

kahramanları, son zamanlarda verdikleri savaşlardan dolayı son derece yorgun ve bitkin dūřmūřlerdir. Kahramanlar arasında bir tek Gostehm savaşmamıştır. O yūzden bu gōrev için o seçilir. Atına binip Lehak ve Ferřidverd'in peşinden gider. Gostehm'in yalnız başına Turan'a doğru gittiğini duyan Bijen, amcasını yalnız bırakmayıp onun yardımına gitmeye karar verir. Lehak ve Ferřidverd bir çayıra varırlar. Çayırdaki ırmaktan su içerler. Bir kuř avlayıp onu kızartıp etinden karınlarını doyururlar. Atlarını da otlanmaya bırakıp kendileri yatıp dinlenmeye bakarlar. Bu sırada Gostehm çayıra varır. Lehak atların sesinden uyanıp birilerinin peşlerinden geldiğini farkeder. Lehak ile Ferřidverd kalkıp atlarına binip hazır beklerler. Gostehm'i tek başına gōrūrler. Gostehm'in tek başına gelmesi, iki kahramana ōz gūven kazandırır. Lehak ile Ferřidverd, Gostehm'in ūstūne yūrūrler. İki taraf arasında etin bir çatışma başlar. Gostehm, tek başına iki kahramana da yeter. Fakat ağır yaralandığı için atından yere dūřūp bayılır. Lehak ile Ferřidverd ise fırsatı değerlendirip kaçarlar. Birkaç saat sonra, Gostehm'in arkasından gelen Bijen, çayıra varır. Gostehm'in atını serbest, Gostehm'i de baygın vaziyette yerde bulur. Bijen, Gostehm'in yaralarını sarmaya çalışır. Fakat Gostehm, ziyadesiyle yaralandığı için Bijen'in yaptıkları ona etki etmez. Bijen dağın tepesine çıkar. Pek ok Turanlı askeri Turan'a doğru kaçarak gōrūr. Kemendiyle Turanlı askerlerden birini yakalayıp ona aman verip ondan Gostehm'i İran'a gōtūrme için yardım ister. Bijen Turanlı askeri ata bindirip Gostehm'i de aynı ata bindirir. Turanlı askere yavaş yavaş İran ordusuna doğru hareket etmesini ister. Bijen kendisi de Turanlı asker ile Gostehm'in arkasından hareket eder.

Yaralı Gostehm ile Bijen, İran ordusuna varırlar. Tam bu sırada Keyhūšrev řah da, İran ordusuna varmıřtır. Gostehm, Bijen'e ōlmeden son bir defa Keyhūšrev řah'ı gōrmek istediėini sōyleyip Bijen'den onu padiřahın yanına gōtūrmesini ister. Bijen, Gostehm'i yaralı vaziyette padiřahın yanına gōtūrūr. Keyhūšrev řah'ın kolunda řıfalı bir kolluk vardır. Kolluėun ōzelliėi, yaraları anında iyileřtirmektir. Padiřah kolluėu kolundan aıp Gostehm'in yaralarına sūrūp Gostehm'in yaralarının en kısa zamanda dūzeleceėini sōyler.

Padiřah İran askerlerine, Pīran için ōzel bir mezar yapmaya, yaşlı komutanın cesedini misk ile anberle yıkamaya emir verir. Pīran'ın cesedi yıkanıp gūzel kokularla

kokulandırıldıktan sonra sarı ipek bir kumaşa sarılıp yanında mücevherlerle süslenmiş kemer ve şapka konularak saygıyla toprağa verilir. Sonra padişahın emri üzerine, Gîv'in eline tutsak düşen Siyaveş'in katili, Gervizereh'in bedenini lime lime kesip can çekiştirerek onu öldürürler. Turan askerlerinden İran ordusuna teslim olmuş olanlara aman verilir, nerede yaşamak isterlerse, ister İran ister Turan'da, özgürce yaşayabileceklerine dair onlara izin verilir.

Padişah ile İran ordusu bir hafta için Riybûd'da kalıp dinlenirler. Bu esnada da padişah, farklı yerlere gönderilmiş olan ordular ve İran kahramanlarını büyük savaş için bir araya gelmeleri için geri çağırır.

KEYHÛSREV İLE EFRASIYAB'IN BÜYÜK SAVAŞI

Bir önceki bölümde Yazdeh Ruh Savaşı'n İran galibiyetiyle sona erdiğinden bahsetmiştik. Bu galibiyetten sonra, İran ordusuna yardım etmek üzere savaş meydanına gelen İran padişahı, Keyhûsrev Şah, padişahlık tahtını savaş meydanında kurdurup tahta oturup farklı yerlere yollanmış İran kahramanların gelmesiyle birlikte, bütün kahramanlar ve orduyu büyük savaşa hazırlamak için hüzurunda toplar. Keyhûsrev Şah, her şeyden önce orduya çeki düzen verip hangi kahramanın ordunun neresinde yer alması gerektiğini söyler. Ordunun sağına Rüstem, Tûs ve Gûderz'i koyar. Keykubad'ın sülalesinden kalan kahramanları, Araş ile Şemah'ı, Gûran Şahı ve Yemen Şahıyla birlikte ordunun soluna yerleştirir. Zeresp sülalesinden gelen Bijen, Roham ve Gorgin'e de ordunun arka kısmında yer verir. Ordunun önüne de fillerin sürüsünü koyup fillerin sırtında da ok atmakta başarılı olan askerler yer alır. Fillerin önünde de bir sürü piyade asker, Zengeney-i Şaveran'ın komutanlığında yer alır.

İran'ın komuşu ülkelerinden gelen şahlar ve askerler de padişahın uygun bulunduğu şekilde İran ordusunda yer alırlar. Bu sırada makamı Kûndûz'da olan Efrasiyab, Çin ile Maçin'den topladığı yardımlarla birlikte mutluluk ve huzurla Çaç'ın ötesinde oturup Pîran'ın ordusundan bir haber alıp onların yardımına gitmeyi beklemektedir. Haberci gelip Efrasiyab'a Pîran ve diğer kardeşlerinin öldürüldüklerini, Turan ordusunun İranlılara karşı ağır bir yenilgiye uğradığının haberini verir. Efrasiyab

kahramanlarının ölüm haberlerini duyunca kan ağlamaya başlayıp onların intikamını almadan savaştan vazgeçmeyeceğine dair ant içer. Efrasiyab Turan ordusu ve orduya yardım etmek için komşu ülkelerden topladığı askerleri karşısına alıp onlara bir hayli hediyeler bahş edip “şimdi savaş ve intikam alma zamanıdır” diyerek onları son güçleriyle savaşmaya davet eder. Öte yandan Turan orsusundaki bilgelerle savaşta nasıl daha başarılı olacağına dair danışmaya oturur. Bilgelerle danıştıktan sonra Ceyhun’dan geçip İran’a doğru yol almaya karar verirler.

Efrasiyab, kendi danışmanı Karahan’ın oğlunu bir ordu ile birlikte Turan ordusunu arkadan desteklemek için Bûhara’ya gönderir. Ceyhun’u korumak için otuz bin askeri Ceyhun’un kenarına yollar ve nihayet kendisi büyük bir orduyla birlikte Bîkend’den çıkıp bir haftada Ceyhun’un yanına varıp oradan Amuy Çölü’ne geçer. Amuy Çölü’ne vardığında, Efrasiyab önce ordunun yiyecek, içecek durumunu kontrol edip sonra da orduya çeki düzen vermeye başlar. İran ordusunda olduğu gibi, Efrasiyab da Turan ordusunun sağında, solunda, önünde, arkasında uygun kişileri yerleştirip orduyu savaşa hazırlar. Efrasiyab’ın Ceyhun’dan geçip Amuy Çölü’ne gelip ordusuna çeki düzen verdiğinin haberi Keyhûsrev’e ulaşır. Keyhûsrev İran ordusunun Turan ordu tarafından arkadan kuşatılmaması için, İran kahramanlarından Eşkeş’i Zem’e, gostehm’i de Belh’e yollar. Kendisi de düşmanın ordusu ve durumunu kontrol etmek için Harezm Çölü’nün oraya gelir. Savaş maydanının Amuy Çölü’nde olduğunu, solunda Dehistân, sağında da Ceyhun’un olduğunu tespit eder. İlk etapta Keyhûsrev Şah, Turan ordusunun sayısından dolayı tedirgin olur, zira ki Amuy Çölü’nde yerleşmiş olan orduyu pek kalabalık bulur. O yüzden İran askerlerine, Turan ordusunun etrafında bir çukur yapmaları ve çukurun içini su ile doldurmaları için emir verir. Bir sonraki gün, Turan ordusu, İran’ın ordusunun oraya kadar ileri geldiğini görünce iki ordu karşılıklı olarak savaş için hazır hale gelirler. Fakat saldırmak için uygun ve uğurlu saati beklemeye başlarlar.

Üç gün üç gece iki ordu, savaşa hazır vaziyette karşılıklı olarak beklerler. Dördüncü gün, Peşeng (Şide) babasının yanına gelip ona “Sen tecrübeli bir konutansın. ordudaki askerler ve kahramanları bekleterek yormamak lazım. Bir an önce savaşa başlamak lazım.” der. Babası da “Pîran ve kardeşleri gibi değerli insanları kaybettiğimiz

için, ordudaki her kes çok mutsuz ve üzgündür. Bu beklemek ordudakileri intikam almak için daha da hısrlandırabilir. O yüzden biraz beklemek ve askerleri bekletmekte fayda var. Biraz daha bekleyeceğiz. Sonra İran kahramanlarıyla teketek savaşacağız. En sonunda da iki ordu savaşacak.” diyerek oğluna karşılık verir. Peşeng (Şide) teketek savaş için ilk gönüllü olduğunu babasına söyler. Peşeng (Şide), babasına “teketek savaşta, ilk olarak ben Keyhûsrev Şah ile savaşmaya gönüllüyüm. Onunla savaşıp onu öldüreceğim. Padişahın ölümüyle birlikte hem ordunu düzeni hem ordudakileri morali alt üst olacak. Bu şekilde savaşı rahatlıkla alabiliriz.” der.

Efrasiyab, oğlunun bu isteği üzerine, Keyhûsrev Şah’a bir mektup yazıp oğlu Şide’nin onunla birebir savaşmak istediğinden bahseder. Fakat Efrasiyab mektubun başında asıl konuya girmeden (Şide’nin Keyhûsrev Şah ile birebir savaşmak istediğine girmeden) Siyaveş’in suçsuz olmadığını, onun isyan ve başkaldırı düşünceleri olduğunu anlatıp böyle düşünceleri olmadığını ve tamamen suçsuz olduğunu varsaysak da hayatı boyunca Siyaveş ve annesine yardımcı olan Piran’ın haksızlıkla öldürüldüğünü ve bu şekilde alınması gereken intikamın da alındığını ileri sürer. Ayrıca Keyhûsrev’in de kendi torunu olduğuna değinerek savaşı Gûderz, Kavûs ve diğer İranlı kahramanlara bırakması gerektiğini ileri sürüp Turan’a gelirse servet ve refah namında ne arzu ederse onun için sağlanacağına söz verir.

Şide mektubu yetiştirmek için kendisi dört atıyla birlikte Keyhûsrev’in çadırına gider. Yanındaki askerler İranlılara saldırıp birkaç kişiyi yaraladıkları için padişah Turanlı grubunun çadırına yaklaşmasına izin vermez. Karen’i mektubu almak üzere Şide’nin yanına gönderir. Keyhûsrev Şah, İran kahramanlarıyla danıştıktan sonra, Şide’ye cevap gönderip paraya, pula, mala, mülke ve ata ihtiyacı olmadığını fakat onunla savaşmaya hazır olduğunu bir sonraki gün, sabahın erken saatlerinde Şide’yi savaş meydanında bekleyeceğini söyler.

(Peşeng) Şide, Turan ordusuna geri dönüp olan bitenleri babasına anlatır. Babası daha önce oğlu için gördüğü rüyadan ve savaş için belirlenen zamanın uğursuz olduğundan dolayı tedirgin olup oğlundan iki gün daha sabretmesini ister. Fakat Şide, babasının dediklerini dinlemez. Efrasiyab’ı teselli edip bir sonraki gün atına binip savaş

meydanına çıkar. Diğer taraftan Keyhûsrev Şah da savaş kıyafetinin giyip savaşa hazırlanır. İran ordusu padişah'ın savaşa gitmesinden son derece tedirgindir. Keyhûsrev Şah ise kendisinden son derece emin savaşa meydanına gitmeden önce orduyu “eğer benim başıma bir şey gelirse savaşın sonuna kadar Rüstem'in emirlerine uyacaksınız” diye uyarıp atına binip Şide'nin karşısına çıkar.

Keyhûsrev Şah ile Şide savaşa başlarlar. Keyhûsrev Şah, Ferr-i İzedi'ye (Tanrısal güce) sahip olduğundan dolayı Şide'ye üstünlüğünü hemen gösterir. Çok zaman geçmeden Şide ve atı son derece yorgun düşerler. Şide, Keyhûsrev Şah'ın tanrısal gücünü farkedince daha fazla silahlarla savaşmayı mantıklı bulmayıp padişahı güreşmeye davet eder. Şide, padişahın atsız savaşmayacağını tahmin ettiği için aslında bu planla Keyhûsrev şah'ın eline ölmeden savaşı bitirmeyi hedeflemektedir. Fakat keyhûsrev Şah gencin niyetini öğrendiği için onunla güreşmeyi kabul eder. Keyhûsrev ve Şide arasında çatışma başlar. Keyhûsrev bir hamlede Şide'yi yere yatırıp hançerle bağrını keser. Şide'nin cesedini padişah, gül suyu ve misk ile yıkayıp gömülmeye hazırlamak üzere Roham'a teslim edip Şide'nin cesedine karşı saygılı davranmasını ister. Ne de olsa Şide, Efrasiyab'ın oğlu ve padişahın annesinin erkek kardeşi olur.

Haber Efrasiyab'a yetişir. Efrasiyab haberi duyunca beyaz sakalını, saçını başını yolup durur. Bir an önce İran ve Turan arasında savaş başlamalı ve dökülen kanların intikamı alınmalı diye düşünür. Bir sonraki gün sabahleyin iki ordu birbirine saldırırlar. İran ve Turan orduları arasında çetin bir savaş başlar. Keyhûsrev Tanrı'ya yalvarıp Efrasiyab'ın kalabalık ordusuna karşı Tanrı'dan galibiyet talep eder. Savaş meydanında ağaç yaprakları gibi kesilen baş ve ölen insan yere dökülür. Amuy Çölü'nin yerdeki taşları dökülen kanlardan kıpkırmızı olur. İran ordusu sayıca Turanlılardan da az olmasına rağmen savaşın bu noktasına kadar galibiyeti elde eder. Geceleyin Turan ordusundan pek çok kişi geri çekilmeye başlar. Gersiyuz, Efrasiyab'ın yanına gidip Turan ordusundan pek çok kişinin geri çekildiğini anlatıp savaşı bırakmak gerektiğini söyler. Ama Efrasiyab kaybettiği insanların intikamını almadan savaştan vazgeçmeyeceğine ant içtiği için Gersiyuz'u dinlemez.

Efrasiyab kendi başına İran ordusuna saldırır. Birkaç İranlı kahramanı öldürür. Keyhûsrev Şah'a denk gelir. Bu sırada Gersiyuz ve Efrasiyab'ın diğer oğlu Cehn, gelip Efrasiyab'ı Keyhûsrev'den uzaklaştırırlar. Zira ki Keyhûsrev Şah, sahip olduğu tanrısal güçle her türlü zorluğu aşip Efrasiyab'ı da bir hamlede öldürebilir. Turan kahramanlarından Şah îlâ, İstikîlâ ve Borzûvilâ, Keyhûsrev'le savaşmaya gelirler. Keyhûsrev bu üç kahramandan ikisini öldürünce son kişi de kaçmayı tercih eder. İranlılara karşı artık dayanamayacak noktaya gelmiş Turan askerleri geceyi bahane edip savaşın devamını yarına bırakırlar. Fakat geceleyin Efrasiyab, ordudan bir grubu alıp Ceuhun Suyu'na doğru hareket eder. Kalan bölüme de “Biz Ceyhın Suyu’nu geçtikten sonra, siz de yola çıkıp gelebilirsiniz” diye komut verir. Turan ordusu bütün geceyi Ceyhun Suyu’ndan geçmek için değerlendirirler.

Bir sonraki gün, İranlılar Turanlıların çadırlarından eser bulamayınca haberi Keyhûsrev Şah'a götürürler. Keyhûsrev Efrasiyab ve ordusunun kaçmasından üzüldüğü halde anî bir karar almayıp ordusunun dinlenmesi için kahramanlar ve askerlere beş gün zaman verip beş günden sonra orduyla birlikte Efrasiyab'ın peşinden gitmek istediği söyler. Efrasiyab kaçarken yolda oğlu, Karahan'ın ordusuna denk gelir. Bûhârâ'da biraz bekler. Sonra Turan bilgelerinin fikirlerine uyarak Goltziyon suyu'ndan da geçip orduyu Çaç'a gönderip kendisi de Beheştgeng'e gidip orada zaman ve zamanla gelişecek olayları beklemeye başlar.

Keyhûsrev, Efrasiyab'ın takibinde Ceyhun Suyu'ndan geçer. Gittiği yerlerde her hangi bir korku uyandırmadan halkla son derece sakin davranıp onalara hediyeler dağıtıp güvende olduklarını söyler. Sogd'a gelen padişah Efrasiyab'ın yardımına yeni insanların geldiğinden ve bu grupların Keyhûsrev Şah'ın yolunu kesmek için Efrasiyab'a söz verdiklerinden haberdar olur. Keyhûsrev Şah ise, Rüstem'in komutanlığında bir grup, Gostehm'in komutanlığında da başka bir grup düşmanın ordusunu kuşatmak için gönderir. Kendisi de bir ay Sogd'da kalıp Türklerle çok iyi anlaşip onları iyi niyetli olduğuna inandırır.

Öte yandan İran ordusunun haberini alan Efrasiyab, Goltziyon Suyu'nun yanına gelip savaşa hazırlanır. İki ordu yine karşılıklı savaşırlar. Fakat bu sefer o kadar çok

insan ölüp yaralanır ki iki taraf da son derece tedirgin olur. İki ordudan gidişatı korkunç bulan birileri orduyu terk edip giderler. Keyhûsrev olaylardan son derece tedirgin olduğu için Tanrı'ya yalvarıp ve ondan yardım ister. Gece her iki ordu dinlenirken bir yandan Gostehm'den öte yandan da Rüstem'den düşmanlara karşı galibiyet kazandıklarına dair haber gelir. Haberler Keyhûsrev'e ulaştığı gibi, Efrasiyab'a da ulaşır. Efrasiyab, Rüstem ile Gostehm de İran ordusuna katılırlarsa hiç türlü kurtuluş yolu bulamayacak düşüncesiyle bu iki kahramanla orduları İran ordusuna yetişmeden önce geceleyin onlara hücum etmeye karar verir. Haber Keyhûsrev'e gider. O da hızlı peyklerle Rüstem ile Gostehm'i olanlardan haberdar eder. Keyhûsrev kendisi de ordusunu toparlayıp Efrasiyab'ın peşinden hareket etmeye karar verir.

Rüstem ile ordusu, Keyhûsrev'in haberinden sonra savaşa hazır halde beklerler. Efrasiyab da onların uyuduklarını düşünerek yaklaşır. Fakat Cihan pehlivanı Rüstem'i uyanık bulunca Turan bilgeleriyle danıştıktan sonra, Beheştgeng'e gidip düşmanı yani Rüstem ve ordusunu Efrasiyab'ın ordusunu takip etmeye mecbur bırakmaya karar verir. Efrasiyab'ın peşinden gelen Keyhûsrev Şah, Beheştgeng'e varır. Keyhûsrev Şah ile Rüstem bu aşamada nasıl savaşmaları gerektiği konusunda istişare edip Efrasiyab'ın Beheştgeng'e gelmekle onları zor durumda bırakmak istediğini ve kaleye sığınarak kendisine ulaşmayı zorlaştırmak istediğini tespit ederler.

Bir gün sonra, Efrasiyab'ın oğlu, Cehn, büyük bir orduyla kaleden çıkıp Keyhûsrev Şah'ın yanına varmak ister. Keyhûsrev Cehn'i alır. Cehn Efrasiyab'dan bir mesaj getirmiştir. Mesajın içeriği de şöyledir; *Benim Siyaveş'in ölümünde bir suçum yok. Ben şimdi kalede gayet rahat bir şekilde adamlarımla birlikte konforlu bir şekilde otururken İran ordusu çöller ve ovalarda başıboş geziniyor. Soğuklar yakında başlayacak ve İran ordusu daha da perişan olacaktır. Bu yüzden mal, mülk, para, pul anlamında ne arzu ederseniz size verebilirim. Yeter ki bu savaştan vezgeçin, Keyhûsrev Şah da Kîmâk Denizi'nden geçsin çok uzak bir yere gitsin ya da yıldız olup gökyüzüne çıksın. Yeter ki bu savaşlara bir son verilsin.*

Keyhûsrev bu mesajı dinler, sonra da Efrasiyab'ın oğluna saygısından dolayı güzel hediyeler ve değerli taşlar verip ata, mala, mülke, para pula ihtiyacı olmadığını

sadece kanı dökülen Siyaveş ve diğer İran kahramanlarının intikamı peşinde olduğunu ve bu konu hakkında ölümü hakeden herkesi öldürmeden savaştan vazgeçmeyeceğini söyleyip onu Efrasiyab'ın yanına geri yollar. Bu görüşmeden sonra, Rüstem Yamyam Kafûr Kalesi'nin duvarını yıkarken uyguladığı planın aynısını uygulayarak Beheştgeng Kalesi'nin duvarında bir delik açarak ordu ile birlikte kalenin içine girmeyi planlar. Beheştgeng Kalesi bu şekilde İranlıların eline geçer ve Efrasiyab yine kaçmayı başarır.

Kısa bir süre geçtikten sonra, İranlılar Efrasiyab'ın Çin ordusuyla birlikte onlara doğru geldiğini öğrenirler. İki ordu yine karşı karşıya gelirler. Efrasiyab İran ordusuna karşı geldiğinde yine başaramayıp kısa süre dayandıktan sonra kaçması gerektiğini hissettiği için Keyhûsrev Şah'a mektup yazarak şansını tekrar denemek ister. Mektupta daha önce yazdıklarını tekrar edip bu sefer Turan'ı terk etmeye bile hazır olduğunu söyler. Hangi torun dedesine böyle şeyler yapar diyerek Keyhûsrev Şah'ın ailevî duygularını kullanarak onu yumuşatmaya çalışır. Mektubun sonunda da bütün bunlara rağmen yine savaşa devam etmek istiyorsa onunla birebir savaşılmaya hazır olduğunu söyler.

Keyhûsrev Şah, mektubun içeriğini Rüstem ile paylaşır. Rüstem, Keyhûsrev Şah'ın Efrasiyab'la birebir savaşmasını doğru bulmayıp Efrasiyab'ın yazdıklarının tuzaktan başak bir şey olmadığı düşünür. Keyhûsrev Şah, Efrasiyab'a cevap gönderip birebir savaşma teklifini reddedip iki ordunun savaşması gerektiğini ileri sürer. Efrasiyab çok üzülür, savaş için acele etmez. Fakat İran ordusunu hareket ettiren Keyhûsrev Şah'ın kararına da karşılık vermek zorundadır. Savaş başlar. İki ordu arasında çetin bir savaş gerçekleşir. Günün sonunda Keyhûsrev, Tus'a "bugün Efrasiyab'ı savaş sırasında çok istekli ve çok hırslı bulmadım. Zannımca güçlerini toparlayıp gece hücum etmeyi planlıyorlardır." der. O yüzden Tûs, İran ordusundakilere gece davul, zurna çalmamaları, her hangi bir ışık yakmamaları için uyarıda bulunur. Efrasiyab İran ordusunu sessiz ve ışısız görünce, onların uyuduklarını zannedip sevinip planını uygulamak için fırsat bulur.

Turan ordusu, İran ordusunun çadırlarına yaklaşınca, akşamleyin çadırların etrafında yapılan çukurlara düşerler. Tesadüfen soğuk rüzgârlar da esmeye başlayıp

Turan ordusundaki adamların gözlerini rahatsız eder. Böylece Efrasiyab, adamlarından alabildiği kadarını yanına alır, ordunun geri kalanını da bırakıp çöle doğru kaçar. Bu yenilmenin haberi Çin hakanına ulaşır. Efrasiyab'a yaptığı yardımlardan dolayı pişman olup değerli hediyeler ve taşlar hazırlayıp Keyhûsrev Şah'a gönderip yaptıklarından pişman olduğunu belirtir. Keyhûsrev, Çin Hakanı'nın hediyelerini kabul edip Hakan'a bir daha Efrasiyab'ı Çin'e almaması için emir verir. Çin Hakanı Efrasiyab'a bir daha Çin ve Hutun'e gelemeyeceğine dair mesaj gönderir. Efrasiyab üzülür. Çöl yolundan Zereh Suyu'n (Bugünkü Hazar Denizi'n) yanına gelir. Gemiye binip yanındaki adamlarla denizi geçip Gengdej'e varır. Gengdej'i sakın ve güvenilir bulan Efrasiyab, uzun bir süre orada kalmayı ve denk gelirse tekrar bir ordu ayarlayıp Zereh Suyu'nu geçip Keyhûsrev'den intikam almayı bile planlar.

Keyhûsrev, daha önce Efrasiyab'dan Gengdej'e gideceğine dair bir şeyler duyduğu için onun oraya geçtiğinden şaşırır. Fakat Keyhûsrev, Rüstem'e "Ben dedemi böyle rahat bırakmayacağım. Onunla hançer dilinden konuşacağım" deyip Çin ve Mokrân'dan bir ordu toplayıp Kîmâk Suyu'nu geçip Zereh Suyu'nu da geçip Gengdej'e varıp hangi şartlar altında olursa olsun Efrasiyab'ı bulmaya kararlı olduğunu ileri sürer. İran ordusundaki kahramanlar ve bilgiler bu karardan dolayı tedirgin olurlar. Zira ki Zereh Suyu (Hazar Denizi) pek dalgalı ve tehlikeli bir denizdir ve bu denizi geçmek en azından altı ay zaman alır. Fakat Rüstem, Keyhûsrev'i haklı bulup "Bugüne kadar yaptıklarımızın boşa gitmesine izin vermemeliyiz" diyerek İranlıları biraz sakinleştirir. Savaşlarda elde edilen ganimetler, tutsaklar, Efrasiyab'ın oğlu Cehn ve Gersiyuz, İranlıların tüm zaferlerini anlatan bir mektup ile birlikte Keykavûs'a gönderilir.

Öte yandan Keyhûsrev Şah, Çin ve Mokrân'ın padişahlarına mektup yazıp onlardan Kîmâk Denizi'ni geçmek için yardım ister. Çin ve Hutun şahları, düşünmeden Keyhûsrev Şah'a yardım ederler. Fakat Mokrân Şahı Keyhûsrev Şahı'nın mektubuna karşılık, "Kîmâk Denizi'ne varmak için Mokrân'dan geçen topraklarını kullanabilirsiniz fakat bizden herhangi bir yardım beklemeyin" diye cevap verir. Böyle bir cevaptan sonra, Keyhûsrev, Mokrân Şah'ına tekrar bir mektup gönderip akıllı olup anlaşma yolunu seçmesini tavsiye eder. Mokrân Şahı daha da öfkelenir. Ordusuyla birlikte

Keyhûsrev Şah'ın yolunu keser. İki ordu savaşmaya başlarlar. Mokrân Şahı, ona isabet eden bir Jupin darbesiyle ölür. İran ordusundaki askerler Mokrân Şahı'nın kafasını kesmeye kalkarlar. Fakat Keyhûsrev, padişahların kafası kesilmez diyerek onları engeller. Mokrânlıların birçoğu öldürülür ve kalanlar da tutsak alınır. Keyhûsrev Mokrân'dan bir sürü ganimet elde edip bir sene orada kalıp ondan sonra da Mokrân'ın hükümdârlığını Eşkeş'e verip kendisi yolculuk için gerekenleri hazırlayıp gemiye binip Gengdej'e doğru gider. Gemi altı ayda denizde hareket eder. Yedinci ayda ters yönden rüzgâr esmeye başlar. Fakat Tanrı, Keyhûsrev'e yardım edip yine onu ve yanındakileri korur. Padişah ile yakınları suda, koyun gibi uzun uzun tüyleri olan insanlar, aslandan daha kuvvatli ve daha büyük inekler, yarısı kaplan yarısı balık insanlar, kuzu gövdeli ve domuz kafalı adamlar ve bunlara benzer garip yaratıklar görmeye başlarlar.

Yedinci ayın sonunda, Keyhûsrev ile yakınları karaya varırlar. Çöllerde ve taşlı yollarda epey yürüdükten sonra şehirlere varırlar. Şehirleri, Çin ve Mokrân'ın şehirlerine benzettiler. Bu şehirlerde bir ay kadar kalıp dinlenirler. Keyhûsrev Gîv'i bu şehirlerin hükümdârı yapar. Yakından uzaktan halk yeni hükümdârı kutlamak için gelirler. Keyhûsrev gelen halka Efrasiyab'ı sorar. Herkes Gengdej'de olduğunu söyler. Efrasiyab'a Keyhûsrev'in gelmesinin haberi gelir. Geceleyin Gengdej'i terkeder. Keyhûsrev Gengdej'e gelir, şehri alt üst eder, fakat Efrasiyab'ı bulamaz.

Keyhûsrev Şah, Gengdej'i yemyeşil, bereketli bir memleket bulur, bu yüzden bir sene orada mutlu ve huzurlu yaşar. Oradan çıkmak istemez. Fakat İran bilgeleri ve kahramanları Efrasiyab'ın bu zaman zarfında İran ordusuna karşı bir ordu hazırlamış olma ihtimalinden bahsedip Keyhûsrev Şah'ın bir an önce İran'a geri dönmesi gerektiğini ileri sürerler. Gîv, Gengdej'den dönen Keyhûsrev Şah'ı karşılar. Gemilere binip bir yılda gidilecek yolu yedi ayda giderler ve Mokrân'a varırlar. Mokrân'da Eşkeş, padişah ve yakınlarını karşılar. Oradan da Hutên'e geçen Keyhûsrev, Hutên'de Rüstem tarafından karşılanır. Keyhûsrev yaşadıkları ve gördüklerini Rüstem'e anlatıp o bölgeleri Fağfur ve Çin Hakânı'na bırakıp Siyaveşgerd'e gider. Gersiyuz'un anlattıklarına göre, Gervizereh, Siyaveş'in kafasını bu şehirde kesmiştir. Keyhûsrev, Siyaveşgerd'den Beheştgeng'e oradan da İran'a doğru yol alır. Beheştgeng'in hükümdârlığı, Keyhûsrev tarafından Gostehme verilir. Padişah özellikle Çin ve Mokrân

bölgelerinde Efrasiya'ı aramaktan vazgeçmemesi gerektiğini Gostehm'e söyleyip Ceyhun'dan geçip Belh, Talikân, Mervrûd ve Neyşabûr'dan sonra Pars'a varır. Kavûs, Keyhûsrev Şah Pars'a geliyor diye şehrin her tarafını süsletmiştir.

Keyhûsrev ile kavûs, Keyhûsrev'in şerefine ve zaferlerine düzenlenmiş olan toylarda bir hafta kadar eğlenip Keyhûsrev bu bir hafta boyunca gördüklerini ve yaşadıklarını Kavûs'a anlatır. Bir haftadan sonra, Keyhûsrev, Efrasiyab'ı çok arayıp fakat onu bir türlü bulamadığından Kavûs bahsedip beraber bu hususta bir çare bulmaya karar verirler. Kavûs tek çareyi, ateş tapınağına (ateşkede'ye) gidip Tanrı'ya yalvararak Efrasiyab'ın yerini onlara malum etmesini istemekte bulur. Öte yandan Keyhûsrev'in korkusundan Gengdej'den çıkan Efrasiyab, güvenilir bir yer bulup sığınmak için sürekli insanlardan uzak mekânlarda gezinirdi. Berde Dağı'n yakınlarında bir mağara vardı. Efrasiyab bir miktar yiyecek alıp bir süreliğine o mağaraya gidip sığınır. Tesadüfen Berde' Dağı'nda Feridûn'un sülalesinden Hûm adında biri, kendisine bir ibadetgâh yapıp belli zamanlarını orada Tanrı'ya ibadet ederek geçirir. Bir gün Efrasiyab, Tanrı'yla konuşup daha önce yaptığı günahlarına itiraf ederken Hûm oradan geçip Efrasiyab'ın sesini duyar. Onu kemendiyle yakalar. Efrasiyab itiraz edip “Ben bir tüccarım, beni niye yakaladın?” diye sorunca Hûm da “Senin Efrasiyab olduğundan eminim. Seni Ekyhûsrev Şah'a teslim edeceğim. Zira ki ölümün onun eline gerçekleşmelidir.” diye cevap verir. Hûm, Efrasiyab çok zorlanmasın diye kemendi biraz gevşetir. Tam bu sırada Efrasiyab fırlayıp denize atlar, suların altına gider. Hûm çok bekler, fakat Efrasiyab'ı bir daha göremez. Bir grupla birlikte, denizin kenarından geçen Gûderz ve Gîv, Hûm'u görünce ona ne aradığını sorarlar. Hûm ise, hikâyesini baştan sonuna kadar İran kahramanlarına anlatır.

İran kahramanları derhal Keyhûsrev ve Kavûs'a haber yollarlar. Keyhûsrev ve Kavûs denizin yanına gelirler. Hûm, Efrasiyab'ın denizden çıkmasını sağlamak için, kardeşi Gersiyuz'un oraya gelip Efrasiyab'a seslenmesi gerektiğini söyler. Gersiyuz getirtilir ve denizin kıyısında Efrasiyab diye bağırır. Efrasiyab hemen suların altından çıkar. Çıkar çıkmaz da tutuklanıp Keyhûsrev Şah'ın yanına götürülür. Keyhûsrev, Efrasiyab'ın kasasını keser. Sıra Gersiyuz'a gelir. Gersiyuz, İran padişahı tarafından affedilmek için çok yalvarır. Fakat yalvarmanın hiçbir faydası yoktur. Keyhûsrev,

kılıcıyla onu ortadan ikiye böler. Efrasiyab ile kardeşi Gersiyuz'un cesedleri Pars'a getirtilir. Sarayda kırk gün boyunca toy verilip İran kahramanları ve İran halkı durmadan yiyip içip eğlenirler. Böylece Siyaveş'in de intikamı alınmış olup haksızlıkla öldürülen gencin ruhu huzura kavuşur.

Yüz elli yaşına gelmiş olan Kavûs, Siyaveş'in intikamı alındıktan sonra, bu dünyayı terk eder. Kavûs en güzel şekilde gömülür, Keyhûsrev ise dedesinin vefatının yasını tutar. Kırk gün yas tuttuktan sonra, kırk birinci günde Keyhûsrev padişahlık tahtına oturur ve altmış yaşına gelene kadar problemsiz bir şekilde padişahlığını sürdürür. Altmış yaşına gelen Keyhûsrev, hayata dair tüm ümidini kaybedip daha önceki padişahlar gibi doğru yoldan sapmaktan ve ülkeyi idare etme konusunda yanlışlara düşmekten korkmaya başlar. Keyhûsrev bu düşüncelerin neticesinde köşeye çekilir, İran'ın büyükleri padişahın bu ruh halinin değişikliğini fark edip ona sebebini sorarlar, Keyhûsrev ise adalet ve ülke idaresi konularındaki endişelerini İran büyükleriyle paylaşır.

Keyhûsrev bir gece ibadetgâhında, Soruş'u rüyasında görür. Soruş, Keyhûsrev'e, Lohrasb'ı kendi yerine padişahlığa tayin etmesi gerektiğini söyler. Padişah uykusundan uyanınca, büyüklerin çağırılmasına emir verir. Gîv ve Guderz gibi büyüklerin fikir birliğiyle, padişahın bu ruh halini Zâl ile Rüstem'e bildirmek üzere Sistan'a adam gönderilir. Sistan'dan Zal, oğlu, müneccimler vekâhinler toplanıp payitahta gelirler. Keyhûsrev yedi gün kadar ibâdetgâhından yalnız kalmak isteyip kimseyi yanına almaz. Sekizinci günde, Sistân'dan gelenlerle buluşmak isteyen Keyhûsrev, onları düşüncelerinden haberdar eder. Zâl, Keyhûsrev'in bu düşüncelerini sağlıksız bulup bir taraftan soyunun Efrasiyab'a ulaştığını, diğer taraftan da aceleci ve yanlış kararlar alan Kavûs Şah'ın torunu olduğunu sebep göstererek padişahın Ehrimen vesveselerine düştüğünü öne sürer.

Keyhûsrev oluşan bu düşüncelerden üzülmesine rağmen, herhangi yıkıcı bir planı olmadığını, insanlara ve ibadetgâhlara karşı her hangi yıkma ve yakma durumu söz konusu olmayacağını sadece yanlış yola düşebilme ihtimalinden korktuğunu söyleyerek kendini savunup Soruş tarafından yakın zamanda fanî dünyadan bakî

dünyaya göç edeceğini, o yüzden Tanrı tarafından kendisi yerine bir padişah seçmesi gerektiğini Zâl ile diğer büyüklere söyler.

Keyhûsrev'in emri üzerine, şehir dışında çadırlar kurulur, kahramanlar ve büyükler bir araya getirilir. Hazinelerini kahramanlar ve büyükler arasında dağıtan padişah her şehir ve her vilayetin hükümdarlığını da birine verir. Büyük merasimler şeklinde topraklar bölüştürölüp görevler dağıtılır ve padişahlık tacı da Keyhûsrev tarafından Lohrasb'ın başına takılır. Bu olaylardan sonra, Keyhûsrev Şah, Rüstem, Guderz ve diğer büyükler ile birlikte dağlara doğru yol alır. Padişahı sevip onun adaletinden hoşnut olan halk padişah ve büyüklerin peşinden hareket ederler, fakat Keyhûsrev Şah, mübedlerle halka haber gönderip dönmeleri gerektiğini söyler. Böylece dağların eteğine geldiklerinde, halk ile birlikte Rüstem, Zâl ve Guderz geri gönderilip Padişahla beraber, Gîv, Tûs, Bijen, Feriburz ve Gostehm yola devam ederler.

Sonunda bir nehrin yanına varan padişah ile kahramanlar bir şeyler yiyip içip dinlenirler. Padişah kahramanlara o gece orada kalıp yarın sabah erkenden dağları terk etmeleri gerektiği söyler. Bir sonraki günün sabahında kahramanlar uyandıkları zaman Keyhûsrev Şah'ı bulamazlar, üzüntülerinden dağı da terk etmek istemezler. Bu esnada kar yağmaya başlar ve kısa bir sürede epey kar yağdıktan sonra, kahramanlar karlarda gömölüp kalırlar.

Dağların eteğinde bekleyen Guderz, Rüstem, Zâl ve halk üç gün bekledikten sonra padişah ve onunla eşlik edenleri aramaya çıkarlar, fakat onların cesetlerini bulurlar. Keyhûsrev Şah'ın ölümü ardından Lohrasb Tanrı'nın emri üzere padişah olur. Lohrasb Azer-Borzin ateşkedesi (tapınağını) yapıp orayı ibadetgâh yapar. Lohrasb'ın iki oğlu vardır; Goştasp ve küçük oğlu Zerir. Zerir güçlü ve sabırlı, Goştasp ise kibirli, dikkafalı ve mağrurdur

Babasından yaşlandığı için padişahlıktan vazgeçmesini isteyen büyük oğlan, babası bu teklifi kabul etmeyince İran'ı terk etmeye karar verip Hindistan'a doğru yol alır. Olaydan haberdar olan padişah ve küçük oğlu Goştasp'ı geri getirmeye karar verirler. İran'a dönen Goştasp kısa bir süre İran'da kalıp bu sefer Rum'a doğru yol alır.

Denizin kenarına gelen Goştasp, bir gemi ile Feridûn'un oğlu Selm'in inşa ettiği şehre gider. Bu şehirde kendisine uygun bir iş bulmaya çalışan Goştasp, şansını farklı yollarda dener, hepsinde de başarısız olur. Tesadüfen Rûm kayseri'nin büyük kızının kendisine eş bulması için düzenlenlediği merasime katılan Goştasp, Rûm Kayseri'nin büyük kızı Ketâyûn tarafından beğenilir.

Rûm Kayseri Ketâyûn'un yaptığı bu seçimden dolayı ona çok kızıp kendi kızı ve bilinmeyen gencin öldürülmeleri için emir verir. Şehrin papazı, Kayseri eleştirip bu işten caydırır. Rûm Kayseri, kızı ve tanınmayan damadına aman verip fakat onlara herhangi bir maddî destekte bulunmadan evlenmelerine izin verir.

Kayserin ikinci kızı evlenme çağına gelir. Geleneklerin uygulanmasından yaralı olan Rûm Kayseri bu sefer merasimin yerine getirilmesine izin vermeyip küçük kızını almak isteyen kişi için o bölgede bulunan ve halkı sürekli tedirgin eden kurdun öldürülmesini şart koşar. Kayserin ikinci damat adayı bunu yapamayacağından emin olduğu için direk Goştasp'a gider. Kurt Goştasp tarafından öldürülür ve Mîrîn, Rûm Kayseri'nin ikinci kızıyla evlenir. Üçüncü damat adayı için de Sekilâ Dağı'nda bulunan ejderhanın öldürülmesi şart koşulur. Bu işin üstesinden de ancak Goştasp gelir.

Bu olaylardan haberdar olan Rûm padişahı, büyük kızı Ketâyûn ve damadı Goştasp'ı saraya alıp onları kutlar. Goştasp'ın bu kahramanlıklarına güvenerek önce Hazaran sonra da İran'a mektup gönderen Rûm padişahı onlardan vergi talep eder. Mektupla birlikte İran sarayına giden haberciyle konuşan Lohrasb, Rûm'da bulunan kahramanın öz evladı olduğunu öğrenir. Rûm ordusuyla savaşmaya hazırlanan İran ordusundan Zerir, elçi olarak Rûm padişahının yanına gelip kendi ağabeyisini sarayda görüp onun İran'da padişaha hizmet eden biri olarak Rûm padişahına tanıtır. Bu sözlerden dolayı, Goştasp İran ordusuna doğru gidip onlarla buluşup konuşmak için Rûm padişahından müsaade ister. Zerir ile Goştasp karşı karşıya geldiklerinde, Zerir babalarının padişahlıktan vazgeçip köşeye çekilmesine karar verdiğini ağabeyisine söyler. Goştasp İran'a gelip padişahlık tahtına oturur. Olanlardan haber alan Rûm Kayesei, Goştasp'ın sarayına gelip geçmiş yaşananlar için özür dileyip Ketâyûn'u birçok hediyelerle birlikte İran'a eşinin yanına gönderir.

Lohrasb, padişahlık makamından geri çekilip Balh'ta bir ibadetgâha gidip ömründen kalan otuz yılını orada ibadet ederek geçirdi. İran padişahı olan Goştasp'ın Ketâyûn'dan iki yiğit oğlu oldu, İsfendiyar ile Peşuten. Etrafta olan tüm ülkeler Goştasp'a vergi vermeye ve ona itaat etmeye başladılar. Sadece Turan'daki Ercasb, Goştasp'a uymadı.

Goştasp'ın zamanında Zerdüşt çıkıp daha iyi bir dinin habercisi ve Ehrimen'in öldürücüsü olduğunu söyledi. Goştasb, kardeşi ve babası Zerdüşt'ün dinini kabul ettiler. Goştasp'ın emri üzere İran'ın farklı yerlerinde ateşkedeler (ateş tapınakları) yapıldı. İlk ateş tapınağı olarak Mihr Borzin Tapınağı yapıp Zerdüşt cennetten gelen bir selvi ağacını bu tapınağın önüne dikti. Selvi ağacı dallanıp budaklandıktan sonra, Goştasp Şah, onun etrafında bir bina yapıp İran eski padişahların suretlerini ağaca yaptırıp her ülkeden insanları Keşmer Selvi Ağacı'nı ziyaret etmek için davet etti.

Şehnâme'nin bu bölümünde, Goştasp'ın Turanlı Ercasb'a vergi vermesi ve bu durumun Zerdüşt tarafından itirazlarla karşılanması bir yandan, İran padişahının iyilikler dini, Zerdüştlüğü kabul etmesi ve bu olayın Turan padişahı Ercasb tarafından hoş karşılanmaması öte yandan İran-Turan arasında yeni bir savaşa sebep olur. Savaş başlamadan önce, çarpışmaların akıbetini merak edip müneccimlere soran Goştasp, ailesinden birkaç kişiyi kaybedeceğini ve bu savaş esnasında Dereş-i Kâvyani'nin (Demirci Kaveh'den kalan sancağın) yere düşeceğini öğrenince epey üzülür.

Ceyhun kenarında gerçekleşen bu savaşın son aşamasında Goştasp'ın büyük oğlu İsfendiyar meydana girdikten sonra İran ordusu cesaret kazanıp zafer kazanıp Turanlıların kaçmasını sağlarlar. Savaşta ölenler için tabutlar hazırlanıp yaralıları tedavi için götürüldü. Goştasp, İsfendiyar'ın kahramanlıklarından dolayı ona altın bir taç takıp iyilikler dinini dünyada yayması için onu görevlendirdi. Böylece İsfendiyar iyilikler dinini farklı memleketlere yayıp belli bir süre için İranlılar huzur ve mutlulukla yaşadılar.

Bir gün İsfendiyar ile dört oğlu avdayken, Kerzem diye kötü niyetli bir adam İsfendiyar'ın babasına karşı kötü niyetler beslediğini söyleyerek Goştasp Şah'ı etkilemeyi başardı. Şah oğluna mektup yazıp onu çağırdı. Goştasp Şah'ın mektubunu

oğluna yetiştiren Camasp, İsfendiyar'ı alıp babasının yanına getirdi. Söylentilerden epey etkilenen Goştasp Şah oğlunun söylediklerini dinlemeden eline ayağına zincir vurup onu hapse atmaya emir verdi. Bu olayın ardından Goştasp Şah, yeni dinle ilgili bilgileri insanlara öğretmek için Zabülistan'a gidip Zâl, Rüstem ve diğer halka Zerdüştlüğün kitaplarındaki bilgileri öğretmekle meşgul oldu. İki sene Zabülistan'da kalan Goştasp bu sefer Balh'ın (hükümetin merkezinin) boş kaldığını hepten unuttu. Bu sırada Ercasb'a haber gitti, o da Balh'ta kimsenin bulunmadığını fırsat bulup intikam alma planlarını yapmaya başladı.

Ercasb'ın küçük oğlu Kehrem babasının emri üzere Balh'a gelip Lohrasb'ı öldürüp ibadetgâhları yakıp evleri yıkıp birçok esir alıp Turan'a geri döndü. Goştasp Şah'ın akıllı karısının tedbiriyle Goştasp Şah, olanlardan iki kızı Hümay ve Bih-Aferid'in tutsak alındığından ve Balh'ın yıkılıp yakıldığından haberdar oldu. Haber alır almaz Goştasp Şah ordu düzenleyip savaşmak için Turan'a doğru gitti. Üç gün üç gece şiddetli bir savaşın ardından İran şahı daha fazla direnip karşılık veremediği için kaçmaya karar verdi.

Bir grupla birlikte Turan ordusundan kaçıp dağa sığınan Goştasp Şah ve yakınları kısa sürede Turanlı Ercasb ve ordusu tarafından kuşatıldılar. Çaresiz kalan İran ordusundan Camasp'ın Goştasp Şah'a verdiği öğüt etkisinde, hapiste olan İsfendiyar'a haberci gönderildi. Durumdan haberdar olan İsfendiyar ilk başta babasına onu haksızca hapse attı diye kızdığı için yardımına gitmek istemedi, fakat Ferşidverd'in ölüm haberini duyunca dayanamayıp kardeşi ve dedesi Lohrasb Şah'ın intikamına almak üzere Turan yolunu tuttu.

İran ve Turan ordusu arasında gerçekleşen bu savata, İsfendiyar Turanlıların büyük bir kısmını öldürmeyi başardı. En son Turan ordusundan Gorgsâr, İran ordusundan da İsfendiyar'ın savaşıyla ve Gorgsâr'ın İsfendiyar tarafından yakalanmasıyla birlikte, Turanlı Ercasb daha fazla dayanamayacağını düşünüp kaçtı. Gorgsâr İsfendiyar'a onu Turanlı Ercasb'ı bulup kız kardeşlerini onun elinden kurtarması için Ruyin Dej'in (Ruyin Kalesi'nin) yolunu İsfendiyar'a göstermeye söz verip bu şeklide İsfendiyar'ın haft han'ı (yedi zor aşaması) başlar.

İSFENDİYÂR'IN HAFT HANI (İSFENDİYÂR'IN YEDİ ZOR AŞAMASI)

Goştasp Şah Balh'a döndükten sonra, İsfendiyâr'ı dedesinin intikamını almak üzere Ruyin Dej'e yollar. Gorgsâr'ı da bu seferde yanına alan İsfendiyâr, üç yol seçeneğinden en kısa sürede gidilebilen fakat çok tehlikeli olan yolu seçer. Bu yolda aslan, kurt, ejderha, simurg ve bunlara benzer tehlikeli hayvanlar dışında aşırı soğuklar ve sıcaklar da İsfendiyâr'ın karşılaşacağı durumlardır. Birinci Han'da İsfendiyâr fil gövdeli ve boynuzlu iki kurdu öldürür. İkinci Han'da biri dişi biri erkek olmak üzere iki aslanla karşılaşan kahraman ikisini de alt eder. Üçüncü Han'da dağ gövdeli, siyah ve heybeli, ağzı volkan gibi ateş saçan bir ejderha ile karşılaşan İsfendiyâr, yakınlarına etrafında keskin parçalar bulunan bir sandık yaptırıp içine girer. Sandık iki at tarafından taşınmaya başlar. Ejderha sandığı görür görmez, sandık ve onu taşıyan atlara saldırır. Bu sırada da İsfendiyâr sandıktan fırlayıp ejderhayı öldürür. Fakat ejderhanın ağzından çıkan zehirli buharlardan bayılıp kalır. Bir süre sonra kahraman kendine gelip yoluna devam eder.

Dördüncü Han'da, yemyeşil ve güzel bir ovaya varan İsfendiyâr, şarap içip şarkı söylerken güzel ve genç bir kadının kılığına bürünen cadı kadınla karşılaşır. Kadını sarhoş eden İsfendiyâr onun boynuna zincir bağlar. Cadı bir aslana dönüşür, kahraman kadının bir cadı olduğunu ve ona zarar veremeyeceğini söyleyince, kadın yaşlı bir kadına dönüşür. İsfendiyâr yaşlı cadıyı kılıçla öldürür. O sırada gökyüzü kapkaranlık olup şiddetli bir rüzgâr başlar. Biraz zaman geçtikten sonra, her şey tekrar normale döndü. Peşuten ve İsfendiyâr'ın diğer yakınları kahramanı övüp Tanrı'ya şükrettiler.

Beşinci Han'da İsfendiyâr, yüksek bir dağda iki yavrusuyla birlikte yaşayan Simurg ile savaşı. Ejderha karşısında kullandığı sandık fikrinin tekrar uygulayan kahraman, Simurg'u sandıkta saklanarak önce sandığın dışında bulunan keskin parçalarla yaralayıp sonra da Simurg iyice güçsüzleştikten sonra sandıktan çıkıp onu öldürmeyi başarır. Bu zaferden sonra, altıncı han ile ilgili Gorgsâr'a soru soran İsfendiyâr, bu aşamanın en zor aşama olacağını, çok soğuklarda yakınlarıyla birlikte karda kalarak öleceklerini bir sonraki aşama için de çok sıcak bir çölden geçmeleri gerektiğini duyar. İsfendiyâr'ın yakınları korkarlar ve kahramana başka bir yoldan

devam etmeleri gerektiğini ve Gorgsâr'ın dediklerinin doğru olduğu takdirde göz göre göre ölüme gittiklerini söylediler. Fakat İsfendiyâr asla vazgeçmeyip etrafındakileri de cesur olmaya davet eder.

Ansızın şiddetli bir rüzgâr ve kar başlar. Üç gün, üç gece durmadan kar yağar. İsfendiyâr bu işin çaresini duada bulup herkesi dua etmeye davet eder. Herkes dua edince rüzgâr yavaş yavaş dinip hava düzelmeye başlar. İranlılar üç gün orada kalıp fazla eşyalarını oraya bırakıp en az eşya ile yedinci aşamaya doğru giderler.

Yedinci Han'da İsfendiyâr ve yakınları sıcak bir çöl beklerken, turna sesini duyunca şaşırırlar, ilerleyip bir göl görürler. O ana kadar eli kolu bağlı olan Gorgsâr'ın yalan söylediği anlaşılmca İsfendiyâr onunla tekrar konuşur, “Biz Ruyin Dej’e sağ salim vardığımızda, söz verdiğim gibi oranın hükümdarlığını sana veririm” der. Gorgsâr'ın kolu ve ayağındaki zincirler, İsfendiyâr'ın emri üzere çözülür, Gorgsâr orduya suyu geçmek için yardımcı olur. Gölü geçtikten sonra, Ruyin Dej uzaktan görülmeye başlar, İsfendiyâr, Gorgsâr'ı yanına çağırıp “ailemden ölenlerin intikamını aldıktan sonra, bu bölgelerin hâkimiyetini söz verdiğim gibi sana veririm” der, fakat Gorgsâr İsfendiyâr'a karşı kızıp bağırıp çağırmya başlar, kahraman da onu kılıcıyla ikiye bölüp suya atar.

Uzaktan Ruyin Dej'i incelemeye başlayan İsfendiyâr, karşısında duvarları çok yüksek ve hiç türlü geçilmeyecek bir kale bulur. Savaşla kaleyi ele geçiremeyeceğini düşünen dolayısıyla bir tüccar grubu kılığına bürünen İsfendiyâr ve yakınları bu şekilde kalenin içine girmeyi başarırlar. Ercasb'ın izniyle Ruyin Dej'in içinde kendilerine özel yerler edinen İsfendiyâr ve yakınlarının yanına bir gün İsfendiyâr'ın kız kardeşleri, Hümay ve Bih-Aferid gelir. Hümay, İsfendiyâr'ı tanır. İsfendiyâr ise kardeşlerinin hallerini öyle kötü görünce hemen onları kurtarmak için harekete geçer. Ercasb'dan kalenin çatısında ziyafet vermek için izin ister, Ercasb ise müsaade eder. İsfendiyâr geceleyin hazırladığı planını uygulamaya geçirir. Ercasb'ı öldürür ve kaleyi içten fetheder, iki kızkardeşi, iki kızı ve annesini alıp üç oğluyla birlikte İran'a gönderir, kendisi de avlanıp eğlenerek oğullarından sonra İran'a gelir. İsfendiyâr'ın zaferleri

şerefine Goştasp Şah tarafından düzenlene bezmde (toyda) herkes içip eğlenmekle meşgul olur.

RÜSTEM İLE İSFENDİYÂR'IN SAVAŞI

Rüstem'in Kamûs Kuşanî, Çin Hakanı ve Fulâdvend'den sonra, Şehnâme'nin diğer kahramanlık olaylarında doğrudan yer almadığını, bazen sadece padişahların dolaylı bir şekilde bu kahramanın görüşlerinden faydalandığını ve Rüstem'in daha küçük savaşlarla ilgilendiğini görmekteyiz. Lohrasp ve Goştasp döneminde de daha genç kahramanların varlığı, cihan pehlivanının savaş meydanlarında bulunmasını gerektirmemiştir. Bu dönemde Rüstem, Sistân'da avlanmak, bazen de İran'ın başkentinden misafir olarak gelen İran padişahı ya da İran padişahı tarafından gönderilen kişileri ağırlamakla zaman geçirmiştir.

İsfendiyâr'ın yedi zor aşamasından sonra, kahraman, İran'a döndüğünde, babası söz verdiği halde padişahlığı ona bırakmaz, İsfendiyâr ise bu durumdan annesi Ketâyûn'a şikâyet götürür. Ketâyûn her ne kadar durumu yatıştırmaya çalışsa da bu işi başaramaz. Bu sırada Goştasp da kâhinlerle danışarak İsfendiyâr'ın ölümünün çok yakında ve Rüstem'in elinde gerçekleşeceğini öğrenir. Dolayısıyla oğlunu çağırıp Rüstem'in elini kolunu bağlayarak onu Sistân'dan başkente getirmesi gerektiğini ve sadece bu durumda padişahlık tahtına oturabileceğini söyler. İsfendiyâr, Rüstem'in yaptığı hizmetlerden ve İran'ın padişahları uğruna verdiği savaşlardan ve yaptığı fedakârlıklardan bahsederek bu işin yanlış olduğunu babasına söyler, baba ise bir türlü kabul etmeyip İsfendiyâr'ın padişah olabilmesi için, Rüstem'in eli kolu bağlı olarak başkente gelmesi gerektiğini son şart olarak belirler.

Ketâyûn'un oğlunu caydırmak için gösterdiği tüm çabalarına rağmen, İsfendiyâr oğulları ve birkaç kişiden oluşan küçük bir grupla birlikte Sistân'a doğru hareket eder. İsfendiyâr Hirmend Rûd'un kenarına vardığında yakınlarıyla içip eğlenmeye başlar, bu sırada Sistân'a onun için geldiği amacını da ihmal etmemek üzere, Rüstem'e oğlunu gönderip “Goştasp Şah padişah olduktan sonra, onu kutlamak için başkente gelmeyip son zamanlarda yaşanan savaşlara katılmadığın için padişah sana kızgındır, o yüzden

beni buraya yollayıp senin elini ayağını bağlayarak başkente götürmemi buyurdu. Bunu kabul edip benimle birlikte saraya gelersen padişahın kızgınlığı geçene kadar senin yanında olmaya ve seni korumaya söz veriyorum” diye haber yollar.

İsfendiyâr’ın oğlu Behmen Rüstem’in yanına varmak üzere yola çıkar, fakat Rüstem ava çıktığından dolayı onu yerinde bulamaz. Rüstem’in av yerine giden Behmen, cihan pehlivanı, Rüstem’i uzaktan görür görmez, babasının onunla savaştığı takdirde ona karşı koyamayacağını tahmin ederek Rüstem’i öldürmek için dağın tepesinden büyük bir taşı ona doğru yuvarlar. Rüstem bir ayak hareketiyle kocaman taşı kendinden uzaklaştırıp Behmen’i pehlivanlar sofrasında yiyip içmeye davet eder. Behmen çok fazla duramayacağını söyleyip Rüstem ile birlikte ata binip Hirmend Rûd’un kenarına, İsfendiyâr’ı görmek için giderler.

Rüstem İsfendiyâr’ı görüncü çok sevinir, onu kutlar ve onu gördüğü için çok mutlu olduğunu belirtir. Rüstem, İsfendiyâr’ı evine davet eder, fakat onca yaptığı hizmetler ve kahramanlıklardan sonra, İsfendiyâr’ın isteğini kabul edemeyeceğini de söyler. İsfendiyâr Rüstem’e “Seninle birlikte evine gelsem Goştasp Şah’ın emrini tutmamış olurum, ama seni soframa dave ediyorum.” der. Rüstem ise, bir haftadan beri avda olduğundan dolayı evine gidip üstünü başını değiştirip İsfendiyâr’ın sofrasına uygun bir şekilde giyinip geleceğini, İsfendiyâr’ın adamına onu alıp götürmek için bekleyeceğini söyler. Rüstem evine gidince babasına İsfendiyâr’ın büyüklüğü ve kahramanlığını anlatıp durur. İsfendiyâr da Rüstem’e adam göndermeyerek aslında onu savaşa girmek için tetikler. Rüstem atına binip hirmend Rûd’un kenarına gider. İsfendiyâr ile uzun bir süre soy meselesinde atıştıktan sonra, İsfendiyâr cihan pehlivanı, Rüstem’e yaşlandığını ve İsfendiyâr gibi bir pehlivana karşılık veremeyeceğini söyleyerek pençesini sıkarak. Rüstem’in pençesinden sarı su akar. Rüstem bu sefer aynı şeyi İsfendiyâr için yapıp İsfendiyâr’ın parmak uçlarından kanlar akmaya başlar. Uzun atışmalardan sonra, Rüstem son defa Goştasp’ın iyi niyetli olmadığını ve bu vesile ile İsfendiyâr’ı ölüme götürmeye çalıştığını söyleyip uzaklaşır.

Cihan pahlivanı, Rüstem herhalükarda bu savaştan zararlı çıkardı. Eğer eline koluna zincir vurulup Goştasp’ın yanına götürülmeye razı olsaydı namı ve şöhreti

zedelenirdi, savaş meydanından galip çıkıp İsfendiyâr'ı öldürseydi de onun gibi genç bir şehzâde kahramanını öldürdüğü için kahr olurdu. Ne yazık ki bu noktada Rüstem için savaşmaktan başka çare kalmamıştı. Bir sonraki gün, iki kahraman karşılıklı savaş için meydana çıkarlar. Rüstem savaşa başlamadan yine İsfendiyâr'a bu işten vazgeçmesi için öğütler verir, ama bu Rüstem'in öğütleri ve ısrarlarının en ufak bir etkisi olmaz. İki kahraman bir süre karşılıklı savaşır fakat iki kahramanın güçleri eşit olduğundan dolayı hiç biri diğerini yenemez ve savaş uzadıkça uzar. Bu sefer Rüstem ile İsfendiyâr'ın çatışmasını uzaktan seyreden Rüstem ile birlikte gelen grup tedirgin olup İsfendiyâr'ın ordusu ve oğullarına saldırırlar.

O zamana kadar savaşa niyeti olmayan İsfendiyâr'ın oğulları da Rüstem'in yakınlarına karşılık vermek zorunda kalırlar. Bu olaylar esnasında İsfendiyâr'ın iki oğlu öldürülür. Haber İsfendiyâr'a gider. İsfendiyâr ise “Hani biz ikimiz ordularımızı karıştırmadan savaşacaktık?” deyip Rüstem'e itiraz etmeye başlar. Rüstem de buna karşılık oğlu ve kardeşini İsfendiyâr'a teslim etmeye karar verir, fakat İsfendiyâr bu karara karşılık da Rüstem'i tersler. Bu atışmadan sonra iki kahraman karşılıklı olarak birbirine ok atmaya başlarlar, İsfendiyâr'ın gövdesini hiçbir silah işlemediği için, en ufak bir yara almaz, fakat Rüstem ile Rahş'ın her tarafı yara olup kanlar içinde kalır.

Kanamadan dolayı gücünü büsbütün kaybeden Rahş, Zal'ın evine doğru yol alır, Rüstem ise bir dağa çıkıp babasına haber yollar ki, Sam'ın sülalesinin işi tamamdır, eğer bu geceyi selamete geçirip sabahı görürsem bu benim için ikinci doğuşum olur. İsfendiyâr, Rüstem'in düştüğü bu halleri görünce ondan zinciri kabul edip eli kolu bağlı vaziyette onunla birlikte başkente gelmesi gerektiğini tekrarlar. Rüstem, İsfendiyâr'dan o gece düşünmesi için mühlet ister. İsfendiyâr da “Bu gece beklerim ama yarın benim ölümünü kesin gerçekleştireceğim.” der.

Rüstem, Hirmend Rûd'u yüzerek evine geçer, evdekiler onu o durumda görünce ağlayıp sızlarlar. Rûdabe saçını başını yolup oğlunun o halinden dolayı çok üzülür. Büyükler bu işe bir çare bulmak için toplandılar fakat bu güç duruma karşılık bir çare bulunmayınca Zâl mecbur Simurg'u çağırmak zorunda kalır. Simurg o gece Rüstem ile

Rahş'ın yaralarını tedavi edip Rüstem'i özel bir ağaçtan ikili bir ok yapması için Çin Denizi'nin yanına çağırır.

İkinci gün, Rüstem ikili okunu kurup İsfendiyâr'a karşı savaşmak için meydana çıkar. İsfendiyâr bir önceki günkü şiddetli savaştan dolayı bitkin düşen Rüstem'i öyle dinç görünce şaşırır. Rüstem savaşa başlamadan önce Simurg'un dediği gibi, İsfendiyâr'ı tekrar barışa ve bu savaştan vezgeçmeye davet eder. İsfendiyâr ise Rüstem'i onu kandırmaya çalışmakla suçlayıp savaşmak istediğini söyler. Rüstem ile İsfendiyâr'ın uzunca atışmalarından sonra, İsfendiyâr Rüstem'e "savaşmak için buraya geldik, konuşmaya mecalimiz yok" diyerek onu savaşa geri çağırır. Rüstem yayını hazırlayıp Tanrı'ya bu işi istemeye istemeye yaptığını söyleyerek oku atar, iki kafalı olan ok, İsfendiyâr'ın iki gözüne oturur. Yaptığından hiç hoşnut olmayan Rüstem, baygın vaziyette yerde yatan İsfendiyâr'ın başında epey ağlar.

İsfendiyâr'ın Rüstem'den tek isteği, oğlu Behmen'i yanına alıp onu eğitmesi, annesi ve kardeşlerini de sabretmeye davet etmesi olur. İsfendiyâr bunları söyledikten sonra, son nefesini verip bu dünyadan göç eder. Rüstem ise, İsfendiyâr'ın başında kendini ağlamaktan alıkoyamaz. İsfendiyâr'ın cesedi ve ölüm haberi Balh'a gelince Goştasp Şah, Ketâyûn ve onun tüm yakınları yas tutmaya başlar. Rüstem'in yanında kalan İsfendiyâr'ın oğlu Behmen, bir süre Zabülistan'da kalıp savaş tekniklerini öğrenir. Sonra da Rüstem Peşuten'e bir mektup yazıp İsfendiyâr'ın ölümünden dolayı son derece üzgün olduğunu, işin bu noktaya gelmemesi için elinden geleni yaptığını ve İsfendiyâr'ın oğlu Behmen'i babasının vasiyeti üzere eğittiğini, başkenttekilerin arzu ettiği zamanda onu gönderebileceğini ifade eder.

RÜSTEM İLE ŞOGÂD'IN HİKÂYESİ

Bu hikâye şöyle başlıyor ki; Zâl'in haremünde Rüstem'in annesinden başka, sanat sahibi ve güzel bir karısı daha vardır, bu kadından Sam-i Neriman'a benzer bir erkek çocuğu dünyaya gelir. Münecimler bu çocuğun geleceğini karanlık ve varlığını Sâm'ın sülalesi için çok büyük bir başarısızlık olarak değerlendirirler. Zâl korkusundan

Şogad'ı Kâbil'e gönderir. Kâbik hükümdarı genç Şogad'a ata binme ve savaş tekniklerini öğretir. Bir süre sonra, Şogad, Kâbil hükümdarının damadı olur.

O zamanlarda Kâbil hükümdarı Rüstem'e vergi ödemekten sorumluydu. Kâbil hükümdarı bu durumdan rahatsız olduğundan dolayı damadıyla birlikte bir tuzak kurup Rüstem'i Kâbil'e getirip onu yaptıkları plana göre içi mızraklar ve bıçaklarla dolu bir kuyuya düşürürler. Böylece Rüstem, Şogad ile Kâbil padişahının bu entrikalarına gelip atıyla birlikte kuyuya düşer. Kâbil padişahı görünürde Rüstem'e doktor getirmeye çalışır, Rüstem ise doktora ihtiyacı olmadığını, nasılsa yakında öleceğini söyler, fakat son bir okunu hain kardeşi Şogad'a atarak onu arkasındaki ağaçla birbirine yapıştırır ve böylece kendi ve Rahş'ın intikamını alıp sonra da hayatını kaybeder.

Bu olayların haberi Sistân'a ve Rüstem'in ailesine gider. Oradan büyük bir grup Rüstem ve Rahş'ı almaya gelir. İki gün bir gece insanlar Rüstem'in cesedini eller üstünde Kâbil'den Sistân'a taşırlar. Sistân'da tam bir yıl yas tutulur. Rudâbe oğlunun acısından aklını yitirir. Zâl ise, Rüstem'in oğlu Feramerz'i babasını intikamını almak üzere Kâbil'e gönderir. Feramerz, Kâbil'i viran edip Kâbil hükümdarını da esir alıp Zabülistan'a getirir.

İSFENDİYÂR OĞLU BEHMEN'İN PADİŞAHLIĞI

İsfendiyâr'ın ölümünden sonra, Rüstem'in yanında kalıp eğitim alan Behmen belli bir süreden sonra Balh'a geri gelir. Dedesi Goştasp Şah'ın yerine oturup padişah olur. Kısa bir süre sonra, Rüstem'in ailesinden babasının intikamı almak üzere, Zabülistan'a gidip orayı yıkıp yağmalar, Feramerz'e de haber yollayıp onu savaşa çağırır. Bu savaşta Feramerz, Behmen'in eline öldürülür. Peşuten, Behmen'i bu savaşa son vermek için ve Zâl'ın ailesine bundan fazla eziyet etmemesi için uyarır. Böylece Behmen tutsak alınan Zâl'ı serbest bırakıp ölen Ferzmerz'in cesedini de defedip başkente döner.

Behmen'in padişahlığından bir süre geçer, Sasan diye bir erkek çocuğu ve Hümay diye bir kız çocuğu olur. Behmen, Hümay ile evlenir ve onu gebe bırakır. Bu sırada hasta olan Behmen, kendisinden sonra Hümay'ın veliahd olmasına ve Hümay'ın

çocuğu doğduktan sonra, Behmen'in yerine padişahlık tahtına oturmasına emreder. Hümay, Behmen'den sonra padişahlık tahtına oturur. Dokuz ay sonra, Behmen'in oğlu doğar fakat bu sefer padişahlık makamını kaybetmek istemeyen Hümay çocuğunun öldüğünü söyleyip onu hazineler ve mücevherlerle birlikte bir sandığa koyup suya bırakır.

Sandığı sudan alan bir aile, çocuğu sudan geldiği için Dârâb yani suyun sahibi olarak adlandırılır. Dârâb büyüüp yiğit olur, av ve savaş tekniklerine aşırı ilgisinden dolayı kendisini babasından farklı hisseden genç Dârâb, soyunu sorgulamaya başlar. Dârâb'ın üvey annesi, gencin öfkesinden korkup gerçeği ona anlatır. Dârâb kendine bir at ve bir silah alır ve o sırada Rumların saldırısına uğrayan İran ordusuna katılır.

Zor bir savaştan sonra, Rumlara galip gelen İran ordusuyla birlikte Dârâb, Hümay'ın hizmetine varır. Hümay bebekken onun koluna bağladığı yakutu tanıyıp gencin kendi oğlu olduğundan emin olup İran büyüklerini toplar. Olanları onlara anlatıp otuz iki yıl padişahlıktan sonra oğlu Dârâb'ın tahta oturmasıyla Hümay'ın padişahlık süresi son bulur. Dârâb'ın padişahlık yıllarında İranlılar bir defa Araplarla, sonra da Rumlarla savaşırlar. Rumları yenen İran ordusuna, Nahid diye bir kız gelin olarak gönderilir. Nahid ile Dârâb bir gece beraber olurlar, fakat Dârâb kızın ağız kokusundan dolayı, karnında bebeği varken onu Rum'a geri gönderir.

Dokuz ay sonra, Nahid, İskender adlı bir erkek çocuğu doğurur. Rum padişahı, Nahid'in gururu kırılmasın diye İskender'i kendi oğlu olarak tanıtır. Öte yandan Dârâb da başka bir kadından Dârâ adlı bir çocuğa sahip olur. Dârâb'dan sonra oğlu Dârâ padişahlık tahtına oturur. Dârâ, saltanat tahtına oturur oturmaz komşu ülkelerine tehdit mesajları gönderip onların vergi ödemeleri gerektiğini hatırlatır. Komşu ülkelerini tehdit edip İran büyükleriyle de pek kibirli konuşan Dârâ, aslında ilk baştan işin sonunun pekiyi olmayacağını göstermektedir. Dârâ, Ahvaz (Huzistan) diye bir şehir inşa eder. Bu sırada Rum'da da Rum padişahı vefat edip onun yerine İskender tahta oturur. İskender Aristo adlı bilge bir adamdan hükümdarlık ve adalet dersleri alır.

Dârâ adamları, İskender'e vergi tahsilatı için gittiklerinde, İskender vergi ödemeyeceğini, vergi ödeyen kişinin öldüğünü öne sürer. Bunun hemen ardından İskender ordusunu düzenleyip dünyayı gezmeye başlar. Önce Mısır, oradan da İran yolunu tutar. Tanınmayan bir elçi şeklinde İran ordusuna girip Dârâ ile birebir görüşen İskender, İran askerlerinin biri tarafından tanınınca kaçar. Ordusuna yetişir ve İran ordusunun anlatıldığı gibi olmadığını ve rahatlıkla yenilebileceğini söyleyerek İranlılarla savaşa girer. Yedi gün savaştıktan sonra, sekizinci günde İran ordusu yenilgiye uğrar.

İran ordusunun büyük bir kısmı Fırat suyundan geçip kaçarlar, Dârâ kalan kişilerle birlikte tekrar orduyu düzenler, bu sefer İskender Irak tarafından saldırır. İran ordusu bu sefer de yenilince Dârâ, İskender'e mektup yazmaya karar verir. Mektubu gönderdikten hemen sonra, İskender tarafından İran'a aman vereceğine dair yanıt gelir. Gururuna yediremeyen Dârâ Hindistan padişahına mektup yazıp ondan yardım ister. Bunu duyan İskender tekrar harekete geçer. Bu sefer de Dârâ kaçmak zorunda kalır. Nihayetinde Dârâ kendi ordusundan iki kişinin entrikasıyla öldürülür. Bu olaydan sonra, İskender İstahr şehrine gelip padişahlık tacı başına takıp İran padişahı olur.

İSKENDER'İN PADİŞAHLIĞI

İskender padişah olduktan sonra, adalet yolunu tutup zayıf ülkeleri beş sene kadar vergi ödemekten muaf eder. Dârâ'nın eşi Dilaray'a mektup yazıp önce eşinin vefatı için baş sağlığı diler, sonra da Dârâ'nın vasiyeti üzere kızı Roşenek'i ister. İskender Roşenek'i görünce sadece onun güzelliğinden değil, davranış, huy ve özellikle zekâsından etkilenir. Bundan sonra İskender Hindistan'a gidip Hindistan'ın o zamanki hükümdarı Kid'i kendisine tabi etmeye karar verir. Hindistan'ın sınırlarında varan İskender, Kid'e mektup yazar, Kid de daha önce gördüğü ilginç rüyaların tabiri olarak, İskender ile anlaşması gerektiğini kâhinlerden öğrendiği için, İskender'in mektubuna bir hayli değerli hediyelerle yanıt verir. Kid İskender'e güzellik ve zekâsıyla bilinen kızını, soğuk su ya da şarap konduğunda içindeki sıvının ısınmayacağı, içtikçe sıvının miktarı azalmayacağı bir kadehi, her hastalığın tedavisini bulan bir hekimi ve bütün bilgilerden ve bilimlerden haberdar olan bir filozofu gönderir. Bu dört hediyeyle deneyip beğenen İskender Hindistan ile barış yoluna girer.

Hindistan ile anlaştıktan sonra, İskender Fûr'un hâkimiyeti altında olan bölgeye gitmeye karar verir. Fûr ile birebir savaştıktan sonra, arkadan ona destek çıkan Hintlilerin yardımıyla onu öldürür. İran, Hindistan, Rum ve birçok bölgeyi kendine tabi eden İskender bu sefer Mekke'ye gitmeye karar verir. Ciddeden sonra deniz yolundan Mısır'a geçen İskender orada bir yıl kalıp sonra da Endülüs'e (İspanya'ya) gitmeye karar verir. Fakat Endülüs'ün Kidafeh adlı kadın bir hükümdarı olduğunu öğrenen İskender önce ona mektup yazar. Bu mektuptan sonra ordusuyla birlikte Endülüs'e hareket eden İskender, orada bir ara Kidafeh (Endülüs'ün kadın hükümdarı) ile yalnız kalır ve silahsız olduğu için tedirgin olur, ama Kidafeh ile de anlaşma yoluna gider. Oradan İskender Brahmaların yaşadığı yere gider. Oradaki insanları son derece dünyevî amaçlarda uzak bulur, onların hayat felsefelerini sorgular. Son olarak İskender, Brahma rahibine ne dileği varsa yerine getirmek için sorar, o da ölümsüzlük ister. İskender "Hepimiz bir gün öleceğiz" der, Brahma rahibi "Madem bunu biliyorsun bu kadar ülke fethedip bu kadar mal, mülk edinmek için gösterdiğin çabalar boştur." diye cevap verir.

İskender Brahmaların ülkesinden sonra, Haver Denizi'ne (Doğu Denizi'ne) varır. Orada farklı diller konuşan insanlar, yılanlar, akrepler ve devasa aslanlar görür. Oradan Habaş'a geçer. İskender ile ordusu Habaş'ta mızrak yerine kemikle savaşan zenci insanlar görür, gergedana benzer bir hayvanın saldırısına uğrayan İskender ve ordusu bu saldırıyı def ettikten sonra, onları taşıyan başka bir şehre geçerler. Oradan da onu ve ordusunu kutlayan bir bölgeye geçen İskender, bu bölgenin insanlarından saygı görünce dinlenmek için bir süre orada kalır. O şehirdeki en yüksek dağda yaşayıp şehrin insanlarını tedirgin eden bir ejderhayı öldürdükten sonra, İskender sadece kadınların yaşadığı Herom adlı bir yere varır. O şehirden sonra, İskender batıya doğru yol alıp başka bir şehre varır, şehrin bilegelerinin birinden orada Ab-i Hayat adlı bir nehrin (gölün) bulunduğunu ve sadece taylarla (küçük atlarla) o çeşmeye giden karanlık yola gidildiğini öğrenir.

İskender ile yakınları dört yaşında atlara binip Ab-ı Hayvan (Ab-ı Hayat) peşinde yola çıkarlar. Bu yolculukta Hızır İskender'in yönlendiricisidir. Karanlık yolu aydınlatmak için, İskender'de iki parlak mühre vardı. İskender iki parlak mühresinden bir tanesini kendisi alıp diğerini de Hızır'a verir. İki gün yol gittikten sonra, üçüncü

günde Hızır ile İskender birbirini kaybederler. Hızır Ab-ı Hayat çeşmesine varıp o sudan içip yıkanıp çıkar. İskender ise yanlış yola gider. Başında dört tane sütun olan bir dağ görür, her sütunda da büyük bir kuş yuvası ve Rumca konuşan kuşlar görür. İskender kuşun teklifi üzere tek başına dağın zirvesine çıkar. Orada elinde Sûr, kıyamet gününü bekleyen İsrail'i görür. İsrail, İskender'e hitaben "Kıyamet günü geldiğinde ve bu Sûr düdüğü çaldığında herkes dünyevî varlıklarını bırakmak zorunda kalır. Bunu bile bile neden bu kadar fetih ve mal mülk düşüncesindesin?" der. İskender ise "Bu dünyadan benim de nasibim acı çekerek, çabalayarak bu fetihleri gerçekleştirmektir." diye yanıt vererek karanlıkta yoluna devam eder.

Karanlıkta ilerleyen İskender ile yakınları ayaklarının altındaki taşlardan "alan da pişman olacak, almayan da" diye bir ses duyarlar. Bazılar alıp bazıları almazlar. Aydınlığa çıkınca taşların yakut, zümrüt ve değerli taşlar olduklarını gören insanlar, "alan da pişman olacak, almayan da pişman olacak" cümlesinin anlamını o noktada anlarlar. Alan neden az aldım diye, almayan ise neden almadım diye pişmanlık duydular.

İskender yoluna yine batıya doğru devam eder. Bir şehre varır, o şehrin halkından durumları hakkında sorar. Halk, Ye'cüc Me'cüc ordusundan tedirgin olduklarını söylerler. İskender o şehrin halkını Ye'cüc Me'cüc ordusundan kurtarmak için, Ye'cüc ve Me'cüc ordusunun arkasında yaşadıkları dağın kenarında İskender Seddi adı altında geçilmeyecek bir sed inşa eder. İskender oradan da geçip kuytu ve sessiz bir yere varır, orada bir kulübe, kulübenin içinde de üstü ipekten kumaşlarla örtülü bir ölü görür. Sudan bir ses duyar, "Ey İskender, senin de ölümün yaklaştı, dünyayı dolaşıp mal, mülk toplamaktan vazgeç" diye. İskender tedirgin olur, oradan gider, cıvılcıvıl insanlarla dolu bir şehre varır.

O şehrin konuşan bir ağacı vardır, İskender ağacın yanına gittiğinde yapraklardan sesler duyulmaya başlar. İskender konuşan yapraklardan padişahlığından on dört yıl geçtikten sonra, yabancı bir memlekette, annesi ve yakınlarının bulunmadığı bir yerde öleceğini öğrenir. Oradan çıkan İskender, Çin'e doğru yol alır. Çin hükümdarına mektup yazan İskender, onun yanına da Endülüs'e gittiği gibi kendi gider.

Çin hükümdarı da İskender ile anlaşma yolunu seçer. İskender Çin'den sonra Çegvan'a varır.

Çegvan'dan sonra, Sind ve Yemen'e oradan da Bâbil'e geçer. Bâbil'deyken İskender ölümünün çok yaklaştığını hissedip Aristo'ya mektup yazıp durumu açıklar. Aristo da geç olmadan İran büyüklerini çağırıp onlar arasında belli memleketlerin hükümetini bölüştürmeyi tavsiye eder. İskender bunu yapıp ahidnameler hazırlar. İskender, Bâbil'e vardığında, orada kafası aslana, kuyruğu ineğe ve ayakları koyuna benzeyen bir çocuğun doğması, çocuğun doğumu ile ölümünün bir olduğunu öğrenir. İskender bu olayı uğursuz olarak yorumlar. Kâhinlere sorar, ilk başta gerçeği söylemek istemezler, ama İskender'in tehditlerinden dolayı bu çocuğun aslında onun ölüm habercisi olduğunu söylemek zorunda kalırlar.

İskender hastalanır. Ölümünün yaklaştığını fark eden İskender annesine mektup yazıp onu sabaretmeye ve üzülmemeye davet eder. İskender öldükten sonra, onu altın tabuta koyup cesedinin üstünü balla doldururlar. Tabut nereye gömülsün diye uzun süre tartışma yaşanır, kimisi Rûm'da doğduğu için oraya gömülsün, kimisi de İran'da öldüğü için burada gömülsün der. İranlılardan biri bu soruyu yeşil bir vadide yer alan bir dağa sormayı tavsiye eder, dağa sorulur ve İskender'in gömüleceği yer İskenderiyeh olarak belirlenir.

EŞKÂNÎLER

Eşkânî silsilesinden sırayla Kûbad soyundan Eşk, Şapûr, Gûderz, Bijen, Nersi, Büyük Urmezd, Araş, Behram ve Büyük Erdevan hükümdâr oldular. Büyük Erdevan tarafından Babek Estahr'a (Fars'a) hükümdâr olarak gönderilir. İsfendşyâr oğlu Behmen'in sülalesinden Sasan diye biri, Babek'in kızıyla evlenir, Erdeşir adlı çocukları olur. Bir süre sonra, Babek vefat edince büyük Erdevan oğlu Behmen'i İstahr'ın hükümdarı olarak Fars'a gönderir. Bir süre sonra, Erdevan'ın garip rüyalarının ardından Erdeşir, Fars'ın hükümdârlığını Behmen'in elinden almak üzere yola çıkar, Tiyak adlı birinin yardımıyla Behmen'i alt eder. Sonra da Kürtlerle savaşan Erdeşir böylece Fars bölgesinde temelli huzuru sağlamayı başarır.

HEFTVÂD KURDU HİKÂYESİ

Fars Denizi'nin kenarında yer alan Kecârân şehrinde, her gün kızlar da erkekler gibi sabahleyin dağın eteğine gidip ip yapıp satarak hayatlarını geçirirler. Bu şehirde tek kızı, yedi oğlu olan Heftvâd adlı biri vardır. Heftvâd'ın kızı bir gün dağdan eve dönerken bir elma bulur, ısırır. Elmanın içinden bir kurt çıkar. Kız kurdu saklayıp onu beslemeye başlar. Her gün kurdun şansına ip yapan kızın yaptığı iplerin sayısı gün geçtikçe katlanarak artar. Ailesi sırf bu yüzden zengin olur. Şehrin emiri haberi duyunca Heftvâd ile savaşıma karar verir. Heftvâd, şehrin emirine galip gelir, şehrin hâkimiyetini ele alır. Kendisine dayanıklı ve yüksek bir kale, kalenin içinde de kurda daha rahat yaşasın diye bir havuz yapar.

Kurt gün geçtikçe büyür. Heftvâd ise, şehrin hükümetinden sonra, o bölgenin hâkimiyetini ele alır. Erdeşir Şah olaydan haberdar olup Heftvâd ile savaşıma karar verir. Bu sırada Cehrom'da başkaldıran Mihrek'e karşılık vermek zorunda kalan Erdeşir, Heftvâd ile savaşma imkânı bulmaz. Daha sonra Erdeşir, iki gencin yardımıyla kendisine iyi bir ordu düzenleyip önce Cehrom'da Mehrek'i yener. Oradan da Heftvâd'ın elma kurdunu beslediği kaleye gider. Kaleye nüfuz etmek için İsfendiyâr'ın yaptığı hileye benzer bir hile uygulayan Erdeşir, kaleye girmeyi, elma kurduna kaynar kurşun içirerek öldürmeyi ve Heftvâd'ı yenmeyi başarır.

SASANÎLER

Erdeşir Bağdat'ta padişahlık tahtına oturduktan sonra, eşi, Erdevan'ın kızı, padişahı zehirleyip öldürmeye karar verir. Padişah eşinin niyetini öğrenir onun ölüm fermanını verir. Bu sırada kadın Erdeşir'den gebedir ve çocuğunun doğması için Erdeşir'in vezirinden aman ister. Vezir ise kadını öldürmekten vazgeçer.

Erdeşir elli yaşlarına geldiğinde bir gün vezirine çocuğu olmadığından dolayı yakınır. Vezir ise yıllarca sakladığı sırrı padişaha açıklayıp yedi yaşına gelen padişahın oğlu Şapûr'u babasının yanına getirir. Şapûr büyüyüp yiğit olur, bir gün tesadüfen kovayla kuyudan su çıkaran bir kıza denk gelir. Mihrek'in kızı olduğunu öğrenir, fakat babası düşman sülalesinden bir kızla evleneceğinden dolayı ona kızar diye kızla gizlice

evlenir. Urmezd diye bir oğlu olur. Bir gün Erdeşir Urmezd'i av meydanında görür, torunu olduğunu öğrenince Urmezd'i sevip kutlar.

Erdeşir yetmiş sekiz yaşına geldiğinde hastalanıp oğlu Şapûr'u yanına alıp ülkeyi idare etmekle ilgili ona değerli öğütler verir. Erdeşir'den sonra Şapûr padişah olup babasını verdiği tavsiyeleri göz önünde bulundurarak ülkeyi idare etmeye başlar. Otuz iki yıl adaletle hüküm süren Şapûr, ölümünün yaklaştığını hissedince oğlu Urmezd'i padişahlığa seçer. Urmezd de kısa bir süre padişahlık ettikten sonra vefat edip onun yerine son oğlu Behram geçer. Behram'dan sonra onun oğlu Behram, ondan sonra ise, Nersi babasının yerine padişahlık makamına geçer. Nersi'den sonra oğlu Urmezd, Urmezd'den sonra da gebe olan eşi, ondan sonra da bu kadından doğan oğlu Şapûr padişah olur.

Şapûr küçük olduğundan dolayı, mübedler ülkeyi idare ederler, Şapûr ise resmiyette İran padişahıdır. Bir gün Şapûr, Dicle suyunun üzerindeki köprüden geçmeye çalışan insanların izdihamını görünce, Dicle'nin üzerinde ikinci bir köprü'nün yapılması için emir verir. Saraydakiler bu çocuğun çok zeki olduğunu öğrenip ona önce sanat sonra da savaş tekniklerini öğretmeye başlarlar.

On yaşındayken ülkeyi idare etmeye başlayan Şapûr ilk önce, Arapların saldırısına uğrar fakat onu çok seven Mâlikeh adlı bir kadının yardımıyla Arapların kalesini ele geçirmeyi başarır. Arap emirleri, Taer'i, öldürüp diğer Arapların omuzlarını delip deliklerden ip geçirir. Bu yüzden ona Zül-Ektaf denir. Araplardan sonra Rumlarla savaşıp yenen Şapûr, elli yıl padişahlık yaptıktan sonra Çin'den gelen Manî adlı bir ressam tarafından onun dinine davet edilir. Mübedlerle din tartışması yapan Manî'nin dedikleri delilik olarak değerlendirilince, Şapûr'un fermanıyla ressam asılır.

Şapûr'dan sonra on sene kadar kardeşi, ondan sonra da yiğitlik çağına gelen oğlu Şapûr padişahlık tahtına otururlar. Şapûr öldükten sonra da oğlu Behram padişah olur. Behram'ın padişahlığından on dört yıl geçtikten sonra, padişah hastalanır, oğlu olmadığından dolayı, Yezgerd adlı küçük kardeşini padişahlığa seçer. Yezgerd her ne kadar ilk başta adalet ilkesinden bahsedip halkın memnuniyeti ve huzurunu öne sürse de

kısa bir süreden sonra doğru yoldan sapar. Yezdgerd'in padişahlığının sekizinci senesinde Behram diye bir oğlu olur. Bilgeler ve büyükler Behram, adaletsiz ve zalim babasının elinde yetişmesin diye padişaha oğlunu Arap emiri Münzer'e göndermesi için teşvik ederler. Münzer'in elinde son derece hünerli biri olarak yetişen Behram, babasının yanına gelir. Fakat Yezdgerd bir gün oğluna kızıp onu hapse atar. Behram ise insanları araya koyup hapisten çıkartılıp tekrar Münzer'in yanına geri gönderilmesini ister.

Bu sırada Yezdgerd ölür. Onun yerine padişah seçilirken İran büyükleri ve bilgeleri onun sülalesinden birini istemezler, çünkü Yezgerd gibi doğru yoldan sapıp zulüm ve adaletsizlikle davranacağını düşünürler. Hüsrev diye biri İran padişahlığı için seçilir. Haber Behram'a gider. Yezdgerd'in ölümünden sonra, diğer bölgeler tarafından saldırıya uğrayan İranlılar, bu sefer Münzer'den yardım talebinde bulunurlar. Münzer de "Yezgerd'in oğlu Behram varken sizin ondan yardım isteyip ondan itaat etmeniz gerek" diye yanıt verir. Yeni padişahın seçimi için yüz tane isim yazılır fakat nihayetinde yüz kişi arasından yine de Behram padişahlık için oy alır. İranlılar Behram'ı istemezler.

Behram ile Hüsrev arasından birisi padişah olarak seçilmek üzere bir yarış düzenlenir, iki aç aslan arasında konulan padişahlık tacını alabilen padişah olmayı hakeder. Behram bu işi başarıp İran padişahı olur. Halka söz verdiği gibi, padişahlık döneminde doğru yoldan sapmayıp halkın huzuru ve memnuniyetini sağlamak için adaletle davranır, bulduğu Cemşid'in hazinesine elini sürmeden onları halk arasında dağıtır.

Bir sonraki aşamada Turan'a doğru yol alan Behram, avın üçüncü gününde bir ejderha ile karşılaşır. Ejderhayı öldürüp onun zehri ve dumanından hasta ve bitkin düşer. Vardığı ilk kasabada fakir bir ailenin misafiri olur. Aile o kadar fakir olmasına rağmen, Behram'ı iyi ağırlarlar. Behram ise buna karşılık o kasabanın hükümetini o aileye verir. Bundan sonra, büyük bir grupla ava çıkan Behram, avın her aşamasında zebralar ve aslanlar vurarak ok atma maharetini gösterir.

Behram'ın hikâyesinde zaman zaman hırslı insanlarla karşılaşan padişah onlara bu dünyanın kimseye kalmayacağını fark ettirmek için öğütler verir, çok mal, mülk biriktirip malından mülkünden rahat etmek için faydalanmayanın parasını alıp fakirlere dağıtır. Yıllarca farklı yerleri gezip avlanıp eğlenmeye meşgul olan Behram, İran'ın dış ülkelerinde, "İran padişahı sürekli gezer, dolayısıyla ülkenin ordusu zayıf düşmüş ve saldırılmaya müsaittir" düşüncesini uyandırır. Böylece Çin Hakanı bir yandan, Rum Kayseri de öte yandan İran'a saldırma planları yaptılar. Behram gizlice orduyu düzenleyip komutanlığını kardeşi Nersi'ye verip kendi Azer Abâdegân'a doğru gider. Düşmandan korkup kaçtığını düşünen halk ilk önce Nersi'ye itiraz ederler, fakat Nersi onları sakinleştirir. Öte yandan Merv yakınlarına kadar gelen Çin Hakanı'na Behram'ın başkentten çıktığını haber verirler, Çin Hakanı sevinir ve savaşız İran'ı aldığını düşünerek eğlenmeye başlar. Durumdan haberdar olan Behram, kestirme yollarından Merv'in yakınlarına gelir. Çin ve Türk ordusu böylece sürpriz bir saldırıya uğrayıp karşılık veremeyip birçoğu kaçıp giderler.

Çin ve Turan ordusunu yenip oraları kendi tabi eden Behram, elde ettiği ganimetlerle birlikte Estahr'a geri dönüp İran'ın farklı bölgelerinde yaşayan ihtiyaç sahiplerine yardım edip ülkede yıkılan ve zarar gören yerleri tekrardan inşa eder. Bu sırada Rûm Kayseri tarafından gönderilen haberciye yanına gelmesi için izin veren Behram Şah, önce onu ve Rûm padişahını habersiz saldırmadıkları için kutlar, sonra da mübedlerle tartışıp bilim yarışması yapan bu haberciyi Rûm'a geri gönderir.

Ülkeyi düzene sokan ve etraftaki komşu ülkelerin üstesinden gelen Behram Şah'ın dikkati, bu sefer vezirinin tavsiyesi üzere Hinduvan (Hindûstan) padişahı Şengel'e yoğunlaşır. Behram bir haberci kılığında Şengel'in yanına gider. Şengel birkaç aşamada Behram'ın savaş hünelerini deneyip onun savaş konusunda çok yetenekli ve aynı zamanda çok cesur olduğunu öğrenir. Gelen kişinin Behram Şah olduğundan haberi olmayan Şengel, onu kendi ülkesinde tutmak için elinden geleni yapar, ama Behram Şah kabul etmez. Nihayetinde İran'dan haberci olarak gelen kişi İran'a geri dönemesin diye Şengel onu Ejderha ile savaşa gönderir. Herkes Behram Şah'ı ejderha ile savaşmaktan men' eder, ama Behram Şah vazgeçmez ve ejderhayı öldürmeyi başarır.

İran'dan gelen haberci kişinin gücü ve cesaretinden korkan Şengel, bu sefer Behram Şah'ı Hindistan'da tutmak için ona kızlarından birini vermeye karar verir. Behram Şah, Şengel'in kızlarından Sepinûd adlı birine yaklaşır ve sırrını ona açıklar. Büyük bir tören (bayram) gününde Behram hastalık bahanesiyle evde kalır. Şengel ile tüm yakınları törene katılmak üzere gittiklerinde Behram ile Sepinûd ise ata binip İran'a doğru yol alırlar. Behram, Azergoşesb'de Sepinûd'dan yıkanmasını ve en iyi dini (Zerdüştlüğü) kabullenmesini ister.

Şengel bundan sonra, onun yanına gelip kızını alan kişinin Behram Şah olduğunu öğrenir. Şengel ile Behram-i Gûr barışırlar ve bu barışın ardından Şengel İran sarayını ziyaret etmeye gelir. Bundan sonra Behram-i Gûr, geri kalan ömrünü ibadet etmeye karar verir. Bir gün büyükleri yanına çağıran Behram, padişahlığın kendisinden sonra oğlu Yezdgerd'e geçeceğini söyleyip gece yatıp bir daha da kalkmaz. Böylece Behram-i Gûr'un hikâyesi de sona erir.

Yezgerd on sekiz yıl padişahlıktan sonra, tahtı oğlu Hürmüz'e bırakıp vefat eder. Yezgerd'in ölümünden sonra, Hürmüz'ün ağabeyisi, padişahlık haksızlıkla küçük kardeşine geçmiş düşüncesiyle kardeşine karşı Hital padişahın yardımıyla saldırı düzenler. Böylece, Hürmüz, saltanat'ı ağabeyisi Pirûz'a verir. Pirûz döneminde ülkede yedi yıllık bir kıtlık yaşanır, sekizinci yılda yağmur yağıp bağlar tarlalar yine ürün vermeye başlar. Ülke kıtlıktan kurtulduktan sonra, Pirûz İran, Turan sınırlarını değiştirip Behram-i Gûr döneminde belirlenen sınırlarını genişletmek üzere Türklere saldırmayı planlar.

Bu savaşta yenilen İranlılardan birçok kişi öldürülür, Türkler İran ordusundan epey ganimetler elde edip Kûbad'ı da tutsak alırlar. İranlılar ve Türklerin savaşından ölen Pirûz'un oğlu Belaş padişah olur. Belaş'ın zamanında önce İran ordusu Suferay komutanlığında Turan ordusuyla savaşır. Turanlılar karşılık veremeyeceklerini fark edince barış yoluna girip İran'dan aldıkları ganimetler ve tutsakları geri verirler. Belaş yerine kardeşi Kûbad padişahlık tahtına oturur.

Kûbad, Kesrâ diye bir erkek çocuğuna sahip olur. Bu sırada Kûbad birçok yeri ele geçirip oralarda ateş tapınakları yapar, Medayin diye bir şehir inşa eder. Mezdek adlı biri Kûbad'ın veziri olur. Yeni bir dinin habercisi olan Mezdek, Kûbad'ın oğlu Kesrâ'yı da kendi dinine davet etmeye çalışır. İyilikler dini, Zerdüştlüğü yok etmeye çalıştığı düşünülen Mezdek, Kesra tarafından asılıp onun dinini kabul eden üç bin kişi ise canlı canlı gömülürler.

Kesra Enûşirvan Kûbad'dan sonra padişah olur. Kesra hüküm sürdüğü toprakları dörde böler; Birinci bölge Horasan, ikincisi Kûm, İsfahan, Azerâbâdegân, Erminiye, Erdebil ve Gîl'e kadar, üçüncüsü Pars ve Ahvaz, dördüncüsü ise Irak ve Rûm. Firdevsî'nin ifadesine göre, büyük padişahlardan hiç biri Kesra Nûşirvan kadar adaletli olmamıştır. Kesra sürekli halkı ve hükümdârlarını adalet, doğruluk ve dürüstlüğü uygulamaya davet edip bu ilkeleri hükümdarlığının temelleri yapar.

Kesra hükümdarlık döneminde Rûmlarla savaşır. Rûm Kayseri, birkaç gün savaştıktan sonra Enûşirvan'a karşılık veremeyeceğini öğrenip onunla barış yoluna girer. Enûşirvan bu anlaşmadan sonra Şam'a gider, kısa bir süre orada kalır. Sonra da orayı hükümdarlarından birine verip kendi Medayin'e geri döner. Rûmlarla yaptığı savaşlardan dolayı bitkin bir vaziyette Medayin'e dönen Kesra Enûşirvân hastalanır. Kesra'nın hastalığının haberi, Hristiyan eşinden olan ve Zerdüştlüğü kabul etmeyip anne dinini seçen oğlu, Nûşzâd'a gider. Nûşzad babasına karşı Rûmları kışkırtmaya çalışır. Yaşanan savaşta Nûşzâd yaralanıp ölür, ölmeden önce de Hristiyanlar gibi yıkanıp gömülmek istediğini belirleyip annesinden başka kimse onun defin merasiminde bulunmasın diye vasiyet eder.

Bir gün Kesra Enûşirvan, rüyasında tahtın önünde bir ağacın çıktığını, ağacın gölgesinde bir eğlencenin düzenlendiğini ve Kesra'nın önündeki kadehden dişleri sivri bir gergedanın şarap içmeye çalıştığını görür. Kesra'nın rüyasının haberi mübedler arasında yayılır ama kimse onun rüyasını yorumlayamaz. Merv'de eğitim gören Büzürgmehr adlı bir çocuk Kesra'nın rüyasını tabir etmek üzere başkente doğru yol alır. Yolda gelirken bu çocuğa eşlik eden mübed, çocuk uykusundayken ona siyah bir yılanın

yaklaştığını fakat yılanın ona herhangi bir zarar vermeden çekip gittiğini görünce bu çocuğun talihli biri olduğunu tahmin eder.

Büzürgmehr, Kesra'nın rüyasını doğru yormladıktan sonra, Kesra'nın sarayında bulunan bilgelerin arasına girip onların başı olur. Farklı tatışmalardan ve yarışlardan başarılı çıkan Büzürgmehr'in (Büzürcmehr'in) haberi Şam'ın bilgelerine kadar gider. Her yerden Büzürgmehr'in bilgilerinden faydalanmak üzere Kesra'nın sarayına bilgelere akın etmeye başlarlar ve Büzürgmehr'in şerefine sürekli toplantılar ve etkinlikler düzenlenir.

Kesra'nın döneminde Çin Hakanı da İran padişahı ile barış yolundadır. Kesra'ya bir kervanla hediyeler gönderince Hital ordusu bu kervanın İran padişahına hediye taşınmasını İran ve Çin'in yakınlaşması ve bu arada Hital'in yok olması olarak algılayıp kervanı yağmalamaya karar verirler. Bu işte başarısız kalan Hitaliler bu sefer Çinlilere uyup onlara barış ve arkadaşlık yoluna girerler. Bu durum ise Kesra'da, daha önceki dönemlerde Çin ve İran arasında yaşanan tatsızlıkların tekrar gündeme gelme korkusunu yaratır.

Kesra Çin Hakanı'yla savaşmaya karar verir. Bu karardan haberdar olan Çin Hakanı ise o güne kadar İran ordusuyla savaşırız diye düşünürken birdenbire korkup geri çekilip on bilge adamı konuşup arayı bulmak adına Kesra'nın sarayına gönderir. Kesra Çin'den gelen bu bilgelere savaş maharetlerini göstererek İran ordusunun gücünü düşmanına karşı takrar sergiler. On haberci Çin'e dönüp durumu Hakan'a izah edince, Çin Hakanı “ne olursa olsun Kesra ile dostluk yoluna girmemiz lazım” diye düşünüp Kesra'ya kızlardan birini ona vermek istediğine dair mektup yazar. Böylece Çin Hakanı'nın kızlarından biri Kesra'nın sarayına gelir ve böylece İran ve Çin arasındaki barış sağlanır. Bu sıra Rûm Kayseri ise, İran'la dostluğunu tekrar hatırlatmak üzere Kesra'ya hediyeler gönderir. Böylece İran ve Rûm arasındaki dostluk ve barış da devam edilir.

Enûşirvan bir gün sarayında mübedler ve komutanlarıyla otururken, haberciler Hintlilerin büyük bir hediye kervanı ile İran'a doğru geldiklerini haber verirler.

Hindistan padişahı tarafından gönderilen adam, İran padişahına satrancı sunup Hindistan padişahının “eğer İran padişahı ve bilgeleri bu oyunu çözebilirlerse biz İran’a tabi olup vergi öderiz, ama İran padişahı ve yakınları bu oyunu çözemezse bize vergi ödemek zorundalar” mesajını iletir. Kesra bir hafta mühlet ister, İran büyükleri bir hafta boyunca uğraşıp oyunu çözemediler. Nihayetinde Büzürgmehr oyunu çözer ve bütün saraydakiler ve Hindistan’dan gelenlerin övgüsünü toplar.

Büzürgmehr eve gidip Hintlilerin düşüncesinden faydalanarak tavlayı tasarlar. Büzürgmehr, bu oyunu Kesra’ya gönderir. Kesra ise çok mutlu olup tavlayı Hindistan’dan gelenlerle padişahlarına gönderip “ya Hint bilgeleri bu oyunu çözsünler ya da sonsuza dek İran’a vergi ödemek zorundalar” diye şart koşar.

Kesra Enûşirvan’ın altı oğlu vardı, biri birinden cömert, cesur ve akıllı. Bu oğlanlar arasında Hürmüzd adlı biri hepsinden daha akıllı ve yaşça daha büyüktü. Bir gün Kesra, veziri Büzürgmehr’i çağırıp kendisinden sonra kimin padişah olabileceği konusunda onunla danışır. Kesra ile Büzürgehr Hürmüzd’ü sınavlara alıp ona sorular sorarlar. Hürmüzd bütün soruları bilip tüm sınavlardan başarılı çıkar. Kesra’dan sonra Hürmüzd padişahlık tahtına oturur. İlk adalet ve doğruluğu kendi ilkesi olarak belirleyen Hürmüzd yavaş yavaş doğru yoldan sapıp babasının çok güvendiği ve sevdiği bilgeleri suçsuzken öldürmeye başlar.

İran bilgelerinden iki kişiyi hapse atan Hürmüzd, birini öldürdükten sonra, ikinci kişi tarafından babasının el yazısıyla yazılan gizli bir yazıdan haberdar olur. Yazıda “Hürmüzd on yıl, iki ay adaletle hüküm sürdükten sonra, doğru yoldan sapıp hatalara düşer, o yüzden ülke her taraftan saldırılara maruz kairr” diye bir yazı yazılıp Nûşirvan’ın mührüyle mühürlenmiştir. Hürmüzd bu olaydan sonra pek endişelenir ve tavrını değiştirmeye karar verir. Kısa bir sürede ülke her taraftan düşmanların saldırısına uğrar, bir yandan Türklerin hakanı Saveh Şah, bir yandan Rûmlar, bir yandan da Araplar.

Bilgelerin fikir birliğiyle Hürmüzd Türklerin karşısında savaşmaya karar verir. Hürmüzd’ün annesini Çin Hakanı’ndan alıp getiren Mehran Setâd adlı bir kişinin

yönlendirmesiyle Hürmüzd, Goşesb oğlu Behram'ı bulup İran ordusunun komutanı yapar. Behram-i Çûbineh'nin komutanlığı ve Hürmüzd'in planıyla İran ordusu sürpriz bir şekilde Türklere saldırıp onları yenmeyi başarır. Savaş esnasında Türkler büyüye başvurdıkları halde yine İran ordusuna karşı başarı elde edemezler.

Bu yenilgiden sonra, Saveh Şah'ın oğlu Permûdeh, babasının intikamını almak üzere tekrar ordu düzenler. Permûdeh ile ordusu Ceyhun Suyu'ndan geçip Behram ve ordusunun karşına çıkarlar. Türkler bu sefer de Behram'ın ordusuna karşılık veremezler. Hürmüzd, Behram'ı bu başarısından dolayı kutlayıp ona pehlivanlık unvanını Permûdeh'ye de aman verir. Bu esnada Behram elde ettiği ganimetlerin listesini hazırlayıp Hürmüzd'e gönderirken listeye birkaç parçayı eksik yazar, öte yandan Saveh Şah'ın oğlu Permûdeh ile de küstahca davranır. Bu olaylardan dolayı Behram'a kızan Hürmüzd, ona uygunsuz hediyeler göndererek onu utandırmaya çalışıp ona yazdığı mektupta da yaptıklarından dolayı onu azarlar. Behram ise, Hürmüzd'den gelen uygunsuz hediyeleri halka gösterip “Ben padişah ve ülkeyi korumak için bunca savaş verip zafer kazandım, padişah ise beni bu şekilde ödüllendirmeyi layık gördü” diyerek halkı padişaha karşı kıskırtır.

Behram-i Çûbineh'nin taç ve tahtı elde etme düşünceleri gün geçtikçe kuvvetlenir. Padişahın, kendi pehlivan lakabı taktığı kahramana öyle uygunsuz hediyeler gönderip azarlaması halkın da padişaha karşı güvenlerini azaltır. Bu fırsatı değerlendiren Behram ise bir yandan Türk Hakani'na mektup yazıp onunla barışmak istediğini belirtip öte yandan da Hürmüzd'ün oğlu Hüsrev-i Perviz adına sikkeler darb edip Horasan, Merv ve Herat'a dağıtarak Hüsrev-i Perviz'in babasından habersiz padişahlık çabalarına girdiğini halka ve padişaha hissettirir. Böylece Behram'ın yaptıkları, Hürmüzd padişah ile oğlu Hüsrev-i Perviz'in aralarının açılmasına sebep olur. Hürmüzd'ün çok sevdiği vezirinin öldürülmesi bir yandan, oğlu Hüsrev-i Perviz ile problem yaşaması öte yandan onun hızlıca çökmesi ve padişahlık makamından düşmesine sebep olur.

HÜSREV-İ PERVİZ'İN PADİŞAHLIĞI

Hürmüzd'ün sarayına hücum eden ordu, padişahın gözlerini kör edip onu padişahlık tahtından kaldırırlar. Hüsrev-i Perviz başkente gelip babasının tahtına oturur, fakat babasının çektiği acılardan dolayı sürekli hüznü ve kederlidir. Haberler Behram-i Çûbineh'ye gider, Behram hemen Hüsrev-i Perviz'le savaşmak için hareket eder. Hüsrev-i Perviz, Behram'ın ordusuyla ilgili bilgi edinmek üzere adam gönderip Behram'ın ordusunun her yerini kontrol altına aldığını ve Kelile ile Dimneh kitabını da kendine kılavuz aldığını öğrenir. İki ordu Nehruvan Suyu'n iki tarafından gelip karşılaşırlar.

Behram ile Hüsrev-i Perviz uzun süre atışırlar. Hüsrev, Behramı caydırmak amacıyla onunla epey konuşur, fakat Behram öyle taç ve taht derdine düşmüş ki artık Hüsrev-i Perviz karşısında da gurulu ve küstahca davranışlar ve konuşmalarından vazgeçmez. Behram ile Hüsrev-i Perviz ilk aşamada savaşırırlar. Hüsrev-i Perviz, Behram ve ordusuna karşılık veremediği için kaçıp babasının yanına gelip akıl danışır, babasına Araplardan yardım isteyeceğini söyler. Babasına da Hüsrev'e Araplara güven olmayacağını söyleyip Rûmlardan yardım isteyeceğini önerir. Hüsrev-i Perviz Rûm Kayseri ile görüşmek için başkentten çıkınca babası öldürölür. Başkente gelip padişahı ölü bulan Behram ise, Hüsrev-i Perviz'i takip etmek için adam gönderir.

Behram'ın adamı, Hüsrev'i bulamayınca başkente döner, Hüsrev ise Hristiyan bir köylünün yardımıyla Rûm'a doğru yoluna devam eder. Bu sırada da Behram, halkın desteğiyle İran'da padişahlık tahtına oturur. Hüsrev-i Perviz Orig şehrine vardığında, Rûm Kayseri'ne mektup yazıp üç kişiyle birlikte mektubunu yollar. Rûm Kayseri, Hüsrev-i Perviz'in geleceğini kâhinlere sorup onun kısa bir sürede İran padişahı olacağını, otuz sekiz yıl hükümette kalacağını öğrenince ona yardım etmeye ve dostluk bağlarını pekiştirmek adına kızını da Hüsrev'e vermeye karar verir. Hüsrev-i Perviz Rûm Kayseri'nin Meryem adlı kızını alıp Rûm'dan gelen yardım sayesinde Behram-i Çûbineh'nin karşısına çıkar.

Uzun bir savaştan sonra, Hüsrev-i Perviz Behram-i Çûbineh'ye karşı zafer kazanır, Behram ise onunla birlikte kalan sayılı kişilerle önce Rey'e oradan da Türk Hakanı'nın memleketine geçer. Hüsrev-i Perviz, Rûm Kayseri'ne mektup yazıp

Behram'a karşı zafer kazandığını ve Behram'ın kaçtığını açıklar. Rum Kayseri de Hüsrev-i Perviz'e hediyeler gönderip zaferini kutlar.

Bundan sonra, Hüsrev-i Perviz, Enûşirvan'ın Sursân eyaletinde inşa ettiği saraya gider, orada ahitnameler düzenleyip ülkenin farklı bölgelerin hükümetini güvendiği adamlara verir. Öte yandan Çin Hakanı'nın memleketine kaçan Behram, Çin Hakanı için yaptığı iyiliklerden sonra, onun kızlarından birini alıp oralarda epey mal mülk sahibi olup keyfini sürmeye başlar. Haber Hüsrev-i Perviz'e gidince, durumdan endişelenen padişah Çin Hakanı'na mektup yazıp Behram'ın son derece nankör biri olduğunu, daha önce onu komutan yapan Hürmüzd Şah ve de Çin Hakanı'nı ihanet ettiğini hatırlatarak ona güvenmemesi gerektiğini, eline ayağına zincir vurup İran'a geri göndermesi gerektiğini öne sürer.

Çin Hakanı hiç türlü Behram'a ihanet edip onu İran padişahına teslim etmeyi kabul etmez. Bu esnada Behram, Türk ordusuyla birlikte Türkistân'dan İran'a doğru yola çıkar. Merv'deyken Hüsrev-i Perviz'in adamının (Hürrad Berzin adlı kişinin) entrikasıyla öldürülür. Behram'ın ölümü onun tarafından düzenlenmiş olarak algılanan Çin Hakanı durumdan dolayı çok hüznlenir, Behram'ın ailesini himayesi altına alır, khramanın kız kardeşi Gordiyeh'ye bir mektup yazarak onunla evlenmek istediğini belirtir.

Gordiyeh, ağabeyinin yasını bahane ederek Çin Hakanı'ndan teklifiyle ilgili düşünüp karar vermek için bir müddet zaman ister, İran-Turan birleşmesinden ortaya çıkan evliliklerin o güne kadar hayırlı sonuçlar vermediğini göz önünde bulunduran Gordiyeh, bin yüz altmış kişiden oluşan bir ordu düzenleyip Turan toprağında İran'a doğru yol alır. Bu haberi duyan Çin Hakanı ise Gordiyeh'yi durdurmak için bir ordu gönderir, Gordiyeh ve ordusu Turan ordusunu yenip İran'a doğru yollarına devam edip Amuy Suyu'n kenarına gelip oradan Gordiyeh'nin İran'daki diğer ağabeyisinden yardım talep ederler.

Bu sırada kardeşi Hüsrev- Perviz'in eline öldürülen Gostehm, Gordiyeh ile bir olup Hüsrev-i Perviz'den intikamını almak için Behram'ın kız kardeşi gordiyeh ile

evlenir. Fakat Hüsrev-i Perviz, Gordiyeh'nin İran'daki ağabeyisinin yardımıyla Gordiyeh'ye bir mektup yazıp ondan kocasını öldürmesini ister. Gordiye bu işi başarır ve Hüsrev-i Perviz sarayına gelip onun haremde yer alır. Hüsrev-i Perviz, Gordiyeh'yi on iki bin kişilik ordu ve on iki bin kişilik koruma grubundan sorumlu tutar.

Bundan sonra, Hüsrev-i Perviz bir gün, Behram'ın hükümetinin merkezi Rey'i yıkmaya karar verir. Hüsrev'in oraya gönderdiği hükümdâr kısa sürede şehrin bir viraneye dönüşmesini sağlar. Durumu güren Gordiyeh, padişahın Rey'i ister. Hüsrev-i Perviz ise verir. Hüsrev-i Perviz ülkeyi düzenleyip kuzey, güney, doğu, batıya hükümdarlar gönderir. Beş yıl böyle geçer, Hüsrev-i Perviz, Rûm Kayseri'nin kızıdan bir erkek çocuğuna sahip olur. Çocuğun asıl adı Kûbad olur, fakat herkes ona Şirûy olarak seslenir.

Hüsrev, Şirûy'un geleceğiyle ilgili kâhinlere sorular sorar, fakat kâhinler bu çocuktan dolayı dünyanın karışacağını ve kana bulacağını öngörürler. Hüsrev-i Perviz, Rûm Kayseri'ne Meryem'den bir oğlu olduğunun haberini yollar, Rûm Kayseri ise yeni doğan torunu şerefine toylar düzenleyip ona ve annesine hediyeler ve hazineler gönderir.

Bir gün Hüsrev-i Perviz ava çıkar. Babası hayattayken ve kendisi İran ordusunun başındayken Şirin adlı bir kızla arkadaşlık eden Hüsrev-i Perviz, yolunda bu kız rastlanır. Şirin Hüsrev-i Perviz'in tavrından ve padişah olduktan sonra onu ututtuğundan yakınıp. Hüsrev ise dayanamayıp Şirin ile evlenir. İran büyükleri bu evliliğe kızıp üç gün hiç biri Hüsrev'in sarayına gitmediler. Hüsrev sebebi sorunca en büyük mübed, "padişahın yanlış seçimi soyların karışmasına ve felaketlere yol açabilir, gençlik sevgilinin haremde ne işi var?" der. Hüsrev mübedlerin dediklerini dikkate almaz.

Hüsrev-i Perviz gün geçtikçe güç kazanıp büyüklük ve ihtişamı artar. Boş zamanlarını Rûm Kayseri'nin kızı Meryem ile geçiren Hüsrev, Şirin'in kıskançlığını uyandırır. Şirin, Meryem'i zehirleyerek öldürür, kendisi haremde başına geçer. Bu sırada büyüyen Şirûy'un oynama şekli ve davranışları padişahı son derece tedirgin eder. Onu

bütün ihtiyaçlarını karşılayacak birçok kişiyle, çıkmamak şartıyla saraylarından birine gönderir.

Yıllarca mimari ve müzik gibi sanat dallarına ilgi gösterip halkıyla adaletli davranıp kuzey, güney, doğu, batıda yer alan komşulardan vergi alıp g olarak hepsindendaha üstün olan Hüsrev-i Perviz de bir gün doğru yoldan sapıp halkına zulüm etmeye başladı. Bilgeler ve halk ise bu zulümlere dayanamayıp İran'ı tekedip başka ülkelere kaçtılar. Hüsrev-i Perviz bundan sonra birçok entrikaya maruz kalır. Bir gece uyurken “yaşasın Kbad” seslerini duyan Hüsrev, iş işten geçtiğini, oğlu şiry'un onun yerine oturacağını öğrenir. Kılıç, siper ve savaş aletlerini alarak kaçıp bir bağa giden Hüsrev, orada yakalanır. Otuz sekiz yıl saltanattan sonra Tisfun'a götürülüp hapsedilir.

şİRYEH'NİN (KBAD'IN) PADİşAHLIğI

Uzun süre sarayda kapalı kalan Kbad, babasından sonra padişahlık tahtına oturur. Babasına kıyamayan Kbad, önce ona iki adam göndererek başına gelenlerden kendisinin sorumlu olduğunu söyler. Hüsrev-i Perviz ise düzgün cevaplarla oğluna karşı kendini ve yaptıklarını savunur, şiryeh babasını acır, fakat şiryeh'yi kışkırtan asi konutanlar bir daha Hüsrev-i Perviz tahtı ele geçirebilir korkusuyla onun Tisfun'daki yerine bir adam gönderip Hüsrev-i Perviz'in öldürülmesini sağlarlar.

Hüsrev-i Perviz'den sonra, padişahlık tahtına oturan Kbad, şirin'i sarayına çağırıp mbedler ve büyüklerden oluşan bir toplantıda onu sorguya çekip babasının başına gelen olaylarda onun da parmağı (onun yaptığı büyülerin etkisinin) olduğunu söyleyerek şirin'i azarlar. Bu mecliste ilk defa şirin'in güzelliğini gören Kbad, kendisiyle evlenmesini ister. şirin görünürde kabul eder, fakat bu evliliğin şartlarından birini Hüsrev'in yüzünü bir daha görmek olarak belirler. Kbad'ın emriyle şirin'i Hüsrev'in mezarına götürüp mezarını açarlar. şirin sevgilisinin cesedinin başına zehir içip intihar eder. Böylece sevgilisinin yanına gider. Yedi ay sonra, Kbad da zehirlenerek ldrlr.

Kbad'dan sonra, oğlu Erdeşir padişah olur. Bu sırada hala asi komutanların dikkati İran ve İran hükümeti üzerindedir. Bir gece toyda, misafirler gittikten sonra,

Erdeşir boğularak öldürölür. Erdeşir'in ölümü ardından Goraz, Firuz Hüsrev'in haberi üzere başkente gelip padişah olur. Kısa bir sürede ülkenin tüm hazinelerini harcayan Goraz, Hürmüzd Şehran adlı bir kişinin okuyla öldürölür ve ülke şahsız kalır.

İran büyükleri Sasanî hanedanından birini bulup padişahlık tahtına oturtmak için aramaya bşlarlar. Burenduht adlı bir kadını bulup onu padişah yaparlar. Burenduht, Erdeşir'i öldüren kişileri bulup Erdeşir'in intikamını alır. Altı aylık kısa bir saltanat süresinden sonra hastalanıp vefat eder. Burenduht'tan sonra Azermduht onun yerine geçer, ama o da dört ay sonra vefat eder ve ülke yine şahsız kalır.

Bu sefer Cehrom'dan Ferruhzâd'ı çağırıp padişahlık tahtına oturtular. Ferruhzâd da Siyah Çeşm (Kara Gözlü) adlı kölesi tarafından zehirlenip öldürölür ve padişahsız ülke her taraftan saldırıya maruz kalır. Ferruhzâd'dan sonra, Yezdgerd-i Şehriyar tahta oturur. On altı yıl adaletli bir padişahlıktan sonra, Araplar İran'a saldırmak üzere ordu düzenlerler. İran'dan Hürmüzd oğlu Rüstem komutan olarak seçilir. Rüstem bu savaşta İran ordusunun zafer kazanamayacağını tahmin eden Rüstem kardeşine mektup yazıp durumu açıklar. Bu sırada Araplar da İran ordusunu İslam dinine ve barışa davet ederler, fakat İran ordusu barış teklifini kabul etmeyip son nefeslerine kadar Araplara karşı savaşır. Rüstem, Arap ordusunun komutanı, Sa'ad-i Vakkas'ın elinde öldürölür.

Haber Yezdgerd'e gider. Yezdgerd, Araplara karşılık vermek için başka komşu ülkelerden yardım talebinde bulunmaya karar verir. Araplara karşı ordu düzenlemeye çalışan padişah bu sefer Türklerin saldırısının haberini de alır. Türklere karşı da savaş verir fakat hiçbir başarı elde edemeyeceğini öğrenince kaçıp bir değirmene gider. Değirmenci padişahı öldürüp suya atar. Bir sonraki gün Hıristiyan rahipleri suyun yanından geçerken Yezgerd'in cansız bedednini bulurlar. Sasanî padişahının cesedi olduğunu öğrenince gül suyu ve miskle onu yıkarlar ve böylece Sasanîler silsilesi Yezgerd'in ölümüyle son bulur. Hıristiyan rahiplerin yaptıklarını öğrenen Mahûy-i Sûri onlar öldürüp padişahın hazinelerini ele geçirip oğllarını İran'ın farklı bölgelerine hükümdar olarak gönderir. Mahûy da kısa bir süre sonra Bijen'in eline öldürölür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OĞUZNÂME VE ŞEHNÂME’NİN KARŞILAŞTIRILMASI

III.1. MİTİK, EPİK VE TARİHÎ YÖNLERİYLE OĞUZNÂME VE ŞEHNÂME

Daha önceki bölümlerde, Oğuz Kağan Destanı yani Oğuz ve ailesine mensup İslamiyet’ten önceki rivayetle ilgili ve Oğuznâmeler adı altında bilinen İslamiyet’ten sonraki rivayetler kapsamında Oğuz Han, oğulları, torunları, savaşları ve hüküm sürdükleri topraklar hakkında detaylı bilgi vermiştik. İslamiyet’ten önceki döneme ait Uygur harfleriyle yazılmış Oğuz Kağan Destanı, ya da yaygın olarak bilim âleminde Uygurca Oğuz Kağan Destanı adıyla bilinen varyant, tür bakımından İslamiyet’ten sonraki Oğuznâmeler ile oldukça farklıdır. Sözlü destan geleneği bağlamında ortaya çıkan, eski Türk toplulukların yaşayışı ve inançlarını aksettiren, Türklerin yerleşik hayata geçmeden önceki uygulamalarını ihtiva eden Uygurca Oğuz Kağan Destanı, sonraki dönemlerde daha çok İslamî tarih yazarlığı geleneğine bağlı olarak yazıya geçirilmiş Oğuznâmeler için bir nevi kaynaklık etmiştir.

Uygurca Oğuz Kağan Destanı’nda, Oğuz Kağan ağzı kırmızı, yüzü mavi ve gözleri ela doğmuştur, doğduktan sonra da bir kez annesinin sütünü emmiş ve bir daha hiç emmemiş tir. Çiğ et ve şarap istemiştir. Normal bir bebekten çok daha hızlı gelişip büyümüştür. Ayakları öküz ayağına, beli kurt beline, omuzları samur omuzuna ve göğsü ayıya benzeyen Oğuz’un vücudu baştan ayağına kadar tüy kaplıymış. Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere, Oğuz Kağan, İslamî varyantlarda tasvir edilen kahraman ile ciddi anlamda farklılıklar göstermektedir. Atlı göçebe hayat tarzıyla bağlantılı olarak doğa ile iç içe yaşayan Oğuz Kağan güç, kuvvet ve fizikî özellikler bakımından insanî özelliklerin yanı sıra, bazı hayvanlara da benzemesi Oğuz Kağan’ın İslamiyet’ten önce yaşamış Türklerin inançlarından bazı izlerini taşıdığını göstermektedir.

Oğuz’un ilk kahramanlık eylemi yaşadığı yerde yaşayıp halka eziyet eden gergedanı öldürmekle gerçekleşmiştir. Bu ise, kahramanın hayatındaki ilk baş kesme ve kan dökme deneyimi olarak değerlendirilebilmektedir. Oğuznâmelerde Oğuz’un ilk

kahramanlık eylemleri din konusunda babası ve amcalarıyla savaşıırken karşımıza çıkmaktadır. Destanın şaman rivayetinde Oğuz'un farklı hayat evrelerinde mitolojik ve özellikle alegorik öğeler önemli bir yer tutmuştur. Oğuz bir gün tanrıya ibadet ederken gökyüzünden inen bir ışık görmüştür. Işığın ortasından bir kız çıkıp Oğuz bu kızla evlenip Gün, Ay ve Yıldız adlı üç oğlu olmuştur. Başka bir gün avdayken bir gölün ortasında bir ağaç görmüştür. Ağacın kovuğundan bir kız çıkıp Oğuz onu alıp ve Gök, Dağ, Deniz adlı üç oğlu olmuştur. Yani, Türk kozmogonisindeki ilk yaratılışla ilgili simgeler, Oğuz Kağan'ın hayatının önemli evrelerinde (doğum ve evlenme gibi evrelerde) söz konusu olmuştur.

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler ve örnekler, İslamiyet'ten önceki Oğuz Kağan Destanı'nın daha çok kozmik ve alegorik simgeler içerdiğini, dolayısıyla daha çok mitoloji ile bağlantılı olarak yorumlanabileceğini göstermektedir. Oğuz Kağan'ın dünyaya gelişi, baş kesmesi, kan dökmesi, dolayısıyla kendi toplumu içinde kahraman olarak bilinmesi, evlenmesi, çocuk sahibi olması ve bunlara benzer Oğuz Kağan'ın hayatındaki önemli olan her evresinde mitik ya da epik bir iz bulmamız mümkündür. Nitekim kanaatimizce Uyurca Oğuz Kağan Destanı'nın tarihî hiçbir öge içermediğini, büyük oranda mitik ve epik unsurlar içerdiğine dair bir düşünce ortaya koymamız yanlış olmayacaktır.

Oğuz Kağan, Oğuz Hân'ın İslamiyet'ten sonraki varyantlarına geldiğimizde, bu eserlerde dinî-İslamî unsurların yanı sıra, İslamiyet'ten sonraki tarih yazarlığının etkisini de görmemiz mümkündür. Fakat Oğuznâmeler hakkında bunu da unutmamamız gerekir ki, bu İslamî eserler her ne kadar Türklerin İslamiyet'in çatısı altındaki hayatları, yaşayışları ve tarihlerini yansıtsa da, eski Türklerdeki inançlar, mitolojik unsurlar ve epik öğelerinden de tam anlamıyla arındırılmış değildir. Başka bir ifadeyle, Oğuznâmeler, Türk-İslam'ın sentezinin en iyi şekilde görebileceğimiz örneklerdir.

Örneğin Reşideddin Oğuznâmesi, Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakimesi ve Kazan Oğuznâmesi'nde de Oğuz dünyaya geldikten sonra, Uyurca Oğuz Kağan Destanı'na benzer bir şekilde annesinin sütünü emmemiştir, fakat Uyurca Oğuz Kağan Destanı'ndan farklı olarak bu İslamî varyantların hepsinde, Oğuz'un annesinin rüyasına

girmesi, onu imana davet etmesi söz konusu olmuştur. Burada Türk destanları ve halk hikâyelerinde sıkça rastlanan rüya motifi ve rüyada bir gerçekten haberdar olma kavramı karşımıza çıkmaktadır. Yine Reşideddin'in, Ebûlgazi Bahadır Hân'ın ve Kazan Nüshası'nın her üçünde de, baba-oğul çatışması, din meselesi üzerine kurulu bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Hân, babası ve amcalarıyla savaşıp zafer kazandıktan sonra, hânlık makamına layık olup Türklerin hânı olur. Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda baş kesmek, kan dökmek olarak karşımıza çıkan bölüm, İslamî varyantlarda bir savaşta zafer ve galibiyet kazanmakla gerçekleşmiştir.

Reşideddin Oğuznâmesi, Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakimesi ve Kazan Oğuznâmesi'nde, İslamî bir atmosferin hâkim olmasına rağmen, Oğuz Hân'ın dile gelip kendine uygun bir ad seçmesi (kahramanın ad alması) ve Oğuz'un çocuklarının adlandırılmasında (Kün, Ay, Yultuz, Kök, Tağ, Tengiz) mitik ve epik unsurlar karşımıza çıkmaktadır. İslamî varyantlarda olağanüstü olaylar ve özellikler, büyü, rüya ve buna benzer motifler, simgesel bir şekilde kullanılan formel sayılar (Reşideddin Oğuznâmesi'ndeki üç ağaç, üç dağ gibi örnekler), ejderha ile savaş, suçsuzluğu ispatlamak üzere bir sınavdan geçme, Oğuz boyları için simgesel damgaların seçimi ve bunlara benzer durumlar karşımıza çıkarak Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terakime ve Kazan Nüshası'nın tamamıyla mitik ve epik unsurlardan arındırılmamış olması ve bu unsurların hikâyelerin olay örgüsündeki en önemli noktalarında yer almış olmalarını açıkça görmemizi mümkün kılar.

Şehnâme için de Oğuznâmeler için yaptığımız tespitlerin benzerlerini yapmamız mümkündür; Şehnâme'ye bütün olarak baktığımızda bu eseri, mitik, epik ve tarihî olmak üzere üç bölüme ayırmamız mümkündür. Kiyûmers'in padişahlığıyla başlayan, Dahhâk'ın yok olması ve Feridûn'un hükümeti ele almasıyla son bulan Şehnâme'nin mitik dönemiyle ilgi dikkat çekici hususları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Kiyûmers, Hûşeng, Tahmures, Cemşid ve Dahhâk sırayla bu dönemde padişahlık etmişlerdir.
2. Şehnâme'nin mitik döneminde, hükümet kavramı ve gereksiniminin ortaya çıkması, yeme, içme ve giyinme ihtiyaçlarını gidermek için bazı teknik ve

yöntemlerin geliştirilmesi, evlerin yapılması ve barınma ihtiyacının bu şekilde giderilmesi, ateşin bulunması ve insanların ziraat ve toprak işleriyle uğraşmaya başlaması, kuşkusuz insanoğlunun tarihinin en önemli hususlarını oluşturmuştur.

3. Bu dönemde, düşman kavramı daha çok devlerle (dîvan'la) karşılanıp savaşlar genellikle padişahlar ile devler arasında gerçekleşmiştir. Bu savaşların sonunda da padişahlar, devlerin insanlara uymalarını sağlayıp onlardan birçok sır, hat ve bina inşa etme gibi teknikleri öğrenmişlerdir. Başka bir ifadeyle, bu dönemde insanoğlu devlerin yetenekleri ve bildiklerini onları kendi tabi ederek hayatını değiştirip geliştirmek için kullanmaya başlamıştır. (Razmcu 2009: 150-154)

Şehnâme'nin epik (kahramanlık) dönemi ise, Feridûn'un Dahhâk'ı yenerek padişahlık tahtına oturmasıyla başlamıştır. Bu dönemin genel özelliklerini sıralayacak olursak;

1. Feridûn-i Ferruh, Menûçîhr (Mînuçîhr), Nozer, Gerşasb, Keykûbad, Keykavus, Keyhüsrev, Lohrasb, Goştasb sırayla Şehnâme'nin kahramanlık döneminde padişahlık etmişlerdir.
2. Bu dönemde başkaldıran, zulüm eden insanlar, toplumlara karşı ya da İran düşmanlarına karşı birçok savaş gerçekleşmiştir. Şehnâme'nin kahramanlık döneminde gerçekleşen tüm savaşların temel mantığı aslında saldırmak ve yeryüzünde huzursuzluk yaratmak değildir, ülkenin topraklarını koruyup adaleti uygulamaktır. Genel olarak Şehnâme'nin mitik ve epik bölümlerinde yaşanan çatışmalar, İran mitolojisindeki iyilik-kötülük arasındaki daimi savaş ve bu savaşın sonunda iyiliğin galibiyet kazanması ilkesine dayanmaktadır.
3. Şehnâme'nin kahramanlık döneminde bir başka önemli husus, iyilikler dini yani Zerdüştlüğün ortaya çıkması ve Lohrasb'ın ailesi ile Turanlı Ercasb'ın arasında bu sebepten dolayı büyük savaşlar yaşanmasıdır. Yeni bir dinin heyecanı, bu yeni dinin kabullendirilmesi ve yayılması için gösterilen

çabalar, yeni dine karşı çıkan yerli ve yabancı unsurlar, Şehnâme'nin epik döneminde işlenen önemli konulardan birkaç örneğidir.

4. Şehnâme'nin mitik ve epik bölümleri, İran epik anlatılarının temel özelliklerini yansıtırma açısından, eserin tarihî bölümünden daha büyük bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla Şehnâme'nin ilk iki bölümünü okuyup inceleyenler, İran'ın epik anlatıları ve bu anlatılarının temel özellikleriyle ilgili yeterli miktarda fikir sahibi olabilirler. (Razmcu 2009: 155-170)

Şehnâme'nin tarihî bölümü, İsfendiyâr oğlu Behmen'in padişahlığıyla başlayıp Üçüncü Yezdgerd'in padişahlığıyla son bulmaktadır. Bu dönemde İran'da padişahlık yapan önemli kişileri, İsfendiyâr oğlu Behmen, Hümay, Dârâb, İskender, Erdeşir-i Bâbekân, Erdeşir oğlu Şapûr, Piruz oğlu Belaş, Piruz oğlu Kûbad, Kesra Enûşirvan, Hürmüzd, Hüsrev-i Perviz, Şirûye ve Üçüncü Yezdgerd olarak sıralayabiliriz. Şehnâme'nin tarihî bölümü aslında, şahıslar ve padişahlık yapan kişiler bakımından oldukça kalabalık bir dönemdir. Bu dönemde otuz beş kişi padişahlık etmiştir ki paragrafın başında bu kişilerin en önemli olanların isimleri saymış bulunduk. Şehnâme'nin tarihî dönemindeki hikâyelerinde de mitik ve epik unsurlarla sıkça karşılaşmamız mümkündür. Örneğin Makedonyalı İskender'in hikâyesini, onun dünyayı fethetmek için düştüğü yolları ve bu yollarda karşılaştığı olayları, mitik ve olağanüstü unsurlar içerme bakımından Şehnâme'nin en dikkat çekici hikâyelerinden biri olarak seçmemiz yerinde olacaktır.

III.2. OĞUZNÂME VE ŞEHNÂME'NİN KAHRAMAN KADROSU

III.2.1. Epik Kahraman Kimdir? Epik Kahramanın Özellikleri Nelerdir?

Destanın temel özellikleri bölümünde, bu türün kahraman-bilge şahsiyetlerin hayatları etrafında teşekkül ettiğinden bahsetmiştik. Dolayısıyla her epik eserde yer alan başkahraman, kahramanlık ve bilgelik özelliklerini bir arada taşımak zorundadır. Yani yiğit, cesur ve savaşçı olması yetmeyip aynı zamanda tehlikeli ve kritik durumlarda doğru düşünüp doğru karar verebilecek kapasiteye sahip olmalıdır. Bu kahraman-bilge

kişi, aynı zamanda içinde doğduğu topluluğun hayalleri, istekleri, millî ruhu ve amaçlarını da yansıtan ve o topluluğun ideal insan tipidir. (İslami Neduşen 2012: 250)

M. F. Köprülü'nün görüşüne göre, İslamiyet'ten önceki kahramanlık konulu Türk destanlarında, atlı göçebe yaşam tarzını yansıtan “alp” tipi ağır basarken, İslamiyet'in kabulünden sonra, Türk destanlarındaki kahraman tipi, “alp-eren” olarak değişmiştir. Avcılık, hayvan besleme, doğa ile iç içe yaşama ve hareket, alpların hayatındaki en önemli ilkelerdir. Alp tipindeki ulusal gayeler ve millî çabalar, alp-eren tipinde dinî bir kalıba bürünmüştür. Köprülü'nün Türklerde İslamiyet'in kabulünü epik kahramanın kimliğinde ölçü olarak belirtmesi, bir sonraki dönemlerde destan araştırmacılar tarafından değiştirilmiştir.

Çobanoğlu, epik kahramanın kimliğini İslamiyet'ten önceki dönemlerde bile “alp-eren” olarak göstermiştir. Bu bağlamda, eski destanlardan Oğuz Kağan Destanı'nı özellikle de Uygur varyantındaki kahraman tipinin “alp” tipinin en ideal örneği sayılmasından hareketle konuyu daha anlaşılır bir şekilde açıklayalım; Oğuz Kağan'ın İslamiyet'ten etkilenmemiş daha eski varyantı olan bu Uygur varyantında, kahraman sırf İslamiyet'in kabullenmemeyişinden dolayı “alp” kategorisine sokulmuştur. Oysa ki, söz konusu metindeki Oğuz Kağan, kendi dünya görüşü ve inanç sistemi içinde son derece güçlü, kuvvetli ve cesur oluşunun da ötesinde, Tanrı tarafından seçilmiş ve onunla daima ilişki içinde hareket eden kendisine belli bir misyon yüklemiş bir kahramandır. (Çobanoğlu 2011: 101-102) Bu açıdan olaya baktığımızda, Gök Tanrı'ya inanan Oğuz Kağan'ın hayatını savaşarak geçirmesi ve ben merkezli bir dünya görüşünden uzaklaşması, aslında İslamiye'ten sonra ve İslamî temalar etkisi altında ortaya çıkan Battalnâmeler ve Danişmendnâmelerdeki kahraman özellikleriyle örtüşmektedir.

Sıra İran literatürüne geldiğinde, İran sözlü destan geleneği bağlamında ortaya çıkan eserler de, genellikle İslamiyet'ten sonra kaleme alındığı için, bu türde yer alan başkahramanlar, millî ve dinî özellikleri bir arada taşıyan tiplerdir. İran destanları arasında şaheser mahiyetinde olanŞehnâme'de, İran-İslam sentezi özellikle kahramanların hayat felsefeleri ve davranışlarına yansımıştır. Savaşlarına Allah'ın

adıyla başlayan kahraman, savaştan sonra başarısını kutlamak adına toy (bezm) düzenleyip bâde (şarap) içer.Şunu da unutmamak gerekir kiİranlıların tarih boyunca yerleşik hayat sistemleri, destan kahramanlarında cihanı fethetmek gibi bir gaye oluşturmayıp toprak ve sınırlarını düşmanlarının karşısında savunup ulusal değerlerini korumaya yönelik savaşımlara sebep olmuştur.

İran'ın İslamiyet'ten önceki dönemlere ait destanlarında ise, kahramanlar İran'ın güçlü mitik dönemlerinin etkisi altında, daha çok tanrılar, yarı tanrılar, devler ve olağanüstü varlıklar olmuştur. Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde epik kahramandan bahsedince İran için İslamiyet'ten sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlerdeki epik kahramanları ölçü alacağız.

Epik kahramanın hayatında, onu diğer halk edebiyatı türlerinde yer alan kahramandan farklı kılan evreler, olaylar ve özellikler de söz konusudur. Bu evreler ve evrelerin özelliklerini aşağıdaki başlıklar altında şu şekilde toplayabiliriz:

1. Epik Kahramanın Doğması, Büyümesi ve Ad Alması: Epik kahramanın olağanüstü doğumu, hızlı büyüyüp ayağa kalkması ya da kahramanın hayvanlar tarafından büyütülmesi,ergenlik çağında onu kahraman olarak halkına tanıtan bir tehlike ile karşılaşp başarılı olması (halkına eziyet eden canavarı öldürmek gibi), hemen hemen tüm destanlarda karşımıza çıkan olaylardır.
2. Epik Kahramanın Soyu (Annesi, babası ve onların soyu): Kahramanın anne ya da baba tarafından tanrısal bir soya bağlı olması, annesi ve babasının iki düşman gruba bağlı olması, epik kahramanın soy meselesini her zaman tartışılır bir hale getirmektedir.
3. Epik Kahramanın Fiziksel ve Ruhsal Özellikleri: Epik kahramanın gövdesinin silah ile işlenmemesi, kahramanların sıra dışı cüsseleri ve uzun ömürleri, tehlikeli durumlarda onları kurtaracak tanrısal güçlere sahip olmaları, epik kahramanı halkından farklı kılan özelliklerden birkaç örneğidir.
4. Epik Kahramanın Âşık Olması, Evlenmesi ve Aile Kurması: Epik kahramanın kendisine bir sınav ya da bir yarış neticesinde layık bir eş bulması, ya da tesadüfen avda güzel veya hünerli bir kızla karşılaşması, ardından onunla

evlenmesi ve bir aile kurması destanın olay örgüsünde her zaman önemli yerler tutmaktadır. Kahramanın evlenmesi kimi zaman anlatının sonu olduğu gibi, bazen de diğer olayların (çocukların doğmasıyla birlikte ortaya çıkan olaylar) ortaya çıkmasına sebep olup destanın devam edilmesini sağlamaktadır.

5. Epik Kahramanın Savaşları: Epik kahramanın hayatındaki en önemli olaylar da, kahramanın savaşları, fetihleri ve mağlubiyetleridir. Kahramanı kahraman yapan savaş motifi epik eserin her yerinde kendini göstermektedir; kahraman ergenlik çağında topluluğun kabul edemediği bir şeyle (bazen sosyal bir adet, bazen de bir canavar ile) savaşıp ad alır. Sonraki aşamalarda ise topluluğuna hizmet etmek adına sürekli savaş verir.
6. Epik Kahramanın Sonu (Ölümü): Bazen entrika neticesinde hayatını kaybeden epik kahraman, kimi zaman da savaş meydanında topluluğun gayeleri için mücadele verirken hayatına veda eder. Böylelikle yaptıklarıyla sonsuza kadar içinde doğduğu ve onun için savaş verdiği topluluğun hafızasından silinmez.

III.2.2. Epik Eserlerde Yer Alan Tipler ve Bu Tiplerin Temel Özellikleri

Daha önce değinildiği üzere, destanlar, ait oldukları toplumların ana hatlarını yansıtan bir ayna fonksiyonunu taşımaktadırlar. Dolayısıyla destanlarda karşımıza çıkan tipler de, ideal bir topluluğun birer temsilcisidirler. Dünya çapında geçerliliği olan destanları göz önünde bulundurursak, hemen hemen hepsinde şöyle bir tip tasnifiyle karşılaşmamız mümkündür: (Çobanoğlu 2011: 101-112)

1. Başkahraman: Destanların temel özellikleri bölümünde, eserin kahraman-bilge bir başkişinin etrafında teşekkül ettiğinden bahsetmiştik. Dünyaca bilinen destanlar ya da destanî anlatıları esas aldığımızda, başkahramanın ilk ve en bariz özelliği ben merkezli bir dünya görüşünden uzaklaşmış olması ve ait olduğu toplumun menfaatleri için hareket etmesinden söz etmemiz yerinde olacaktır. Destanın başkahramanı, genellikle fizikî ve ruhî özellikler açısından, destanın diğer tiplerine nazaran farklılık gösteren biridir. Başkahraman çok güçlü, kuvvetlidir. Bebekken bile farklı olduğu anlaşılır. Şehnâme'nin başkahramanı Rüstem'in, annesinin karnındayken ve doğum esnasında bile diğer

kahramanlardan farklılığı başkahramanın ayrıcalığının bir kanıtıdır. Reşideddin Oğuznâmesi'ndeki Oğuz Han, ilk doğduğunda annesinin memesini emmemiştir. Annesinin rüyasına girip onu İslam'a davet etmiştir. Bir yaşına geldiğinde kendisine ad koymuştur.

2. Karşı Kahraman: Başkahramanın tam karşısında karşı kahraman tipi yer almaktadır. Karşı kahraman, başkahramanın düşmanı ve savaştığı kişidir. Başkahramanın güç ve kuvvetine karşılık verebilecek potansiyeldedir. Genellikle olumsuz özelliklerle tanıtılır. Örnek olarak Manas Destanı'nı verecek olursak, öncelikle bütün Manas versiyonlarında, düşmanlar yani olumsuz kahramanların ya da karşı kahramanların korkunç, kötü görünüşlü, büyük cüsseli, kana susamış ve yenilmez şekilde anlatıldığına dikkat etmemiz lazım. Manas'taki bu olumsuz kahramanların biri, çadır gibi kafası, yatmış köpek gibi kaşları ve kalın ip gibi saçları vardır. Bir diğerinin göz bebekleri derin çukur gibi, göğüsü tepe gibi ve omuzlarında elli adam oturacak kadar geniş olarak anlatılmıştır. (Çobanoğlu 2011: 104) Destanlarda, başkahraman ile karşı kahramanı buluşturan nokta ise, savaş noktasıdır. Savaş meydanında başkahramanla karşı kahraman karşı karşıya gelirler. Şehnâme gibi bazı destanlarda, kahramanla karşı kahraman savaşa başlamadan önce bir atışmaya girerler. Her biri kendi yeteneklerinden, daha önce kazandıkları zaferler, ailesi ve soyundan bahseder. Savaş başladığında da, başkahraman kendisine özgü savaş tekniklerini kullanır. Karşı kahramanın da özgü bir savaş tekniği olduğu takdirde onu kullanır, eğer özel bir savaş tekniği olmasa da başkahramana karşılık verecek şekilde savaşır. Yine Şehnâme gibi bazı destanlarda, destanın bu aşamasında “entrika motifi”ne de şahit olabiliriz. Karşı kahramanın gücü başkahramanın gücüne yetmezse o zaman entrika faktörü devreye gire.
3. Baş Kahramanın Yoldaşları: Başkahramanların etrafında yer alan arkadaşları ve yoldaşları, genelde kendi milletinden bazen de diğer milletlerden başkahramanın çevresine katılan şahıslardır. Savaş durumları gibi kritik zamanlarda başkahramanın yanında bulunan, maddî manevî olarak başkahramanı destekleyen bu yoldaşlar kadrosu bazı destanlarda sonradan başkahramana karşı

ihanette de bulunabilirler. Başkahramanın eşi, çocukları, torunları ve akrabaları genellikle yoldaş grubunun bir numaralı bireyleri olurlar.

4. Bilge Devlet Adamı: Başkahramanın bilgeliği yanında, bir de bir destanın olay örgüsünde, genelde egemen güce yardım eden bilge bir şahıs vardır. Bilge devlet adamının en belirgin özellikleri tecrübe ve uzmanlıktır. Başkahramanın (ya da Han'ın) karar veremediği durumlarda bilge devreye girip tecrübesi ve uzmanlığıyla en iyi kararın alınmasını sağlar. Türk destanlarından örnek verecek olursak, Oğuz Kağan'ın "Uluğ Türk"ün şahsında, proto-tipini gördüğümüz bilge devlet adamı, Manas'ta Bakay, Dede Korkut destanlarında "Dede Korkut" ve diğer anlatılarda İrkıl Ata, Yuşi Hoca, Tevabil gibi kalıplarda karşımıza çıkmaktadır. (Çobanoğlu 2011: 106)
5. Kadın Tipleri: Destan incelemelerinde, cinsiyete bağlı olarak karşımıza çıkan başka bir tip de, kadın tipidir. Destanın tanımı ve özelliklerinden anlaşıldığı üzere, bu tür, içinde doğduğu toplumu temsil ettiğinden dolayı, destanî kalıplarda yaratılan eserlerde erkek kahramanlarla birlikte kadın kahramanlarını da görmemiz mümkündür. Konuya sosyolojik bir bakış açısıyla baktığımız zaman, toplum, aile denilen birimlerin bir araya gelmesiyle oluşur. (Yolcu 2014: 128) Bir ailenin oluşumunda ve insanoğlunun neslini devam ettirmesinde de duygusal ve biyolojik olarak kadın-erkek işbirliği söz konusudur. Aileden sonra, sırasıyla toplumu oluşturan daha büyük birimler, aşiret, kavim ve devlet gibi kavramlardır. (Yolcu 2014: 115) Ailenin temelini oluşturan karı-koca, anne-baba tiplerinden sonra, erkek-kadın ikilisi, toplum içinde, aşiret, kavim fertleri ve daha kapsamlı boyutta devlet fertleri şeklinde görülmektedir. Dolayısıyla destanın teşekkülü için gerekli hadiseler kapsamında kadın ve erkeğin iki cinsiyet olarak yer alması, bazen ikilinin birbirlerini tamamlamış olmaları bazen de iki zıt cephede bulunmaları doğal sonuçlar olarak değerlendirilebilmektedir.
6. Hayvanlar: Dünya çapında bilinen destanlarda, genelde başkahramanla birlikte, her durumda yanında bulunan atının da yeri dikkat çekicidir. Şehnâme'de, Rüstem'in her savaşında Rahş onunla birlikte. Rüstem'in hayatının her evresinde ona eşlik eden atı, başkahramanın Tahmineh ile evlendiği gece, çiftleşir. O çiftleşmenin sonucunda, güçlü bir tay dünyaya gelir. Bu tay sonradan

o gecede döllemiş olan Sührab'ın (başkahramanın oğlunun) atı olur. Başkahramanın atının yanı sıra, destanlarda başka hayvanların da varlığı söz konusudur. Zor durumlarda başkahramanın yardımına gelen efsanevi kuş, dağda ya da çölde kahramanı besleyen hayvan ve buna benzer örnekler destanlarındaki hayvan tiplerinin en iyi örnekleridirler.

İran millî destanı Şehnâme için özel olarak tip tasnifi yapacak olursak, şöyle bir tablo oluşturmamız mümkündür:

1. Toplumun başında yer alan padişah (Şah Tipi)
2. Padişaha kritik evrelerde yardım edip şah zor durumda kaldıkça ondan istişare aldığı bilge (Bilge- Vezir Tipi; Türk destanlarındaki aksakal, bilge devlet adamı tipini karşılamaktadır. Bazen Bilge- Vezir Tipi, Kâhin ile yer değiştirebilir.) İran eski kaynaklarında bu bilge kişiler ya da zor durumlarda yıldızlar ve gezegenlerin durumuna göre kehânette bulunan kâhinler, Muğ veya Mûbed olarak adlandırılmıştır.
3. Hükümdârlıkla ilgisi olmayan, her zaman toprağı, vatanı ve padişahını korumaya hazır olan başkahraman (Alp Tipi, Savaşçı-bilge kahraman)
4. Kadın Tipleri
5. Hayvan Kahraman Tipleri

III.2.3. Oğuz Kağan Destanı-Oğuznâmelerin Başkahramanı ve Özellikleri

Oğuz Kağan ya da destanın İslamî nüshalardaki adlandırmaya göre Oğuz Han'ın fizikî ve ruhî özelliklerini incelememiz için, eserin İslamiyet'ten önceki Uygur varyantı ve Oğuznâme adı altında bilinen İslamiyet'ten sonra kaleme alınan Reşideddin Oğuznâmesi, Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkemesi ve Kazan Oğuznâmesi'ni esas alacağız. Oğuz Kağan'ın tarihî şahsiyeti üzerine farklı görüşler ileri sürülmüştür. Rus Sinoloğu Biçurin ve Ziya Gökalp birbirlerinden habersiz bu iki hükümdarın aynı olabileceğini ileri sürerler. W. Radlof'a göre, Mani dinini resmi din olarak kabul eden Uygur hakanı Bügü Tegin (Böğü Kağan), Oğuz Han olmalıdır. Rıza Nur da Oğuz Han'ı Büyük İskender ile karşılaştırır. J. Marquart ise Oğuz Han'ın Cengiz olabileceğini belirtir. Bahaeddin Ögel, Oğuz Han efsanesi, Mete'den de önce Orta Asya'da yaşadığı,

bu eski inanışın biraz değiştirilerek, esasen Çin kaynaklarında da efsane şeklinde anlatılan Mete'nin gençliğine yakıştırılmış olabileceği üzerinde durur. (Ögel 1993: 10-11)

M. F. Köprülü de Oğuz Kağan Destanı'nın M.Ö.126-201 yılları arasında büyük bir göçebe devleti kuran Hiung-Nu'larla ilgili olduğunu belirtir. Oğuz Kağan'ı da bu bağlamda Mete ile aynı kişi olarak belirtir. Zeki Velidi Togan da bu destanın menşeinin daha eski çağlara kadar indiğini belirtir; Togan, tarihte M.Ö. VII. yüzyılda merkezi Orta Asya'da bulunan sahalar ile İndo-İskitlerin bu kadar geniş sahaya yayıldıklarını yazar. (Kaplan 1979: 24-25)

Mehmet Kaplan ise, Oğuz Kağan Destanı'nı tahlil ederek destan ile Türklerin yerleşik medeniyete geçmeden önce yaşadıkları atlı göçebe medeniyet arasında bağ kurar. Oğuz Kağan böyle bir toplumun ideal insan tipini oluşturduğundan bahsedip onun temel şahsiyetinin hâkim olma duygusunun teşkil ettiğini öne sürmüştür. Dışa dönük bir tip olan Oğuz Kağan'ın hayatı, sürekli hareket halinde geçmiştir. Dini dünyasında kozmik unsurlar ve hayvanlar rol oynayan Oğuz Kağan tek başına değildir, çevresinde atlı göçebeler bulunur. Ayrıca destanda terbiye etme, örnek gösterme amacı da vardır. (Kaplan 1979: 59-61) Oğuz Kağan ve onun şahsiyeti etrafında oluşan destanlarda görüldüğü üzere iki temel konu tartışılmaktadır: Sözlü Destan Geleneği ve atlı göçebe Türklerin İslamiyet'in kabulünden sonra yerleşik hayata geçmeleri.

Türk destancılık geleneğinde, alplık, yenilmezliğin sembolü olarak yeni doğan kahramanın olağanüstü görünüşü ile özdeşleşmiştir. Dolayısıyla İslamiyet'ten önceki Oğuz Kağan Destanı'nda başkahraman, fiziksel ve ruhsal olarak farklı özelliklerle karşımıza çıkmaktadır. Oğuz'un yüzü doğduğunda ateş gibi kırmızıdır. Yüzü mavi ve gözleri ela olan Oğuz'un tasvirlerinde ayrıca onun organlarının hayvan organlarına benzemesi de söz konusudur. Avucunda bir kan pıhtısıyla ya da ağzı kırmızı doğan başkahraman, destan kahramanlarına has simgesel epik özelliklerden biri sayılmaktadır. (Bayat 2013: 148)

İslamiyet'ten önceki Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz doğduktan sonra, bir kez annesinin sütünü emer ve bir daha hiç emmez. Çiğ et ve şarap ister. Normal bir bebekten çok daha hızlı gelişip büyür. Ayakları öküz ayağına, beli kurt beline, omuzları

samur omzuna ve göğsü ayı gibi Oğuz'un vücudu baştan ayağına kadar tüy kaplıdır. Oğuz Kağan Destanı'nın İslamî varyantında, Oğuz'un anne sütünü emmemesinin sebebi, annesinin Müslüman olmaması olarak belirlenmiştir. Daha önce değinildiği üzere Oğuz Kağan Destanı'nın İslamiyet'ten sonraki varyantında zaman zaman karşımıza çıkmakta olan husus, din ve özellikle Oğuz'un Müslüman olarak doğduğundan kaynaklanan çatışmalardır.(İslamî metinlerde Oğuz Han'ın annesi, sonra da eşleriyle din üzerindeki çatışmalar)

Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz'un yaşadığı yer, atlı göçebe hayat tarzıyla bağlantılı olarak doğa ile iç içedir. Dolayısıyla Oğuz'un ilk kahramanlığı yaşadığı yerde yaşayıp halka eziyet eden gergedanı öldürmekle başlar. Bu ise; kahramanın hayatındaki ilk baş kesme ve kan dökme deneyimi olur. Reşideddin Oğuznâmesi'nde ise Oğuz'un ilk kahramanlık eylemleri din konusunda babası ve amcalarıyla savaşırken karşımıza çıkmaktadır. Destanın şaman rivayetinde Oğuz'un farklı hayat evrelerinde mitolojik ve özellikle alegorik öğeler önemli bir yer tutmaktadır. Oğuz bir gün tanrıya ibadet ederken gökyüzünden inen bir ışık görür. Işığın ortasından bir kız çıkar, Oğuz bu kızla evlenip Gün, Ay ve Yıldız adlı üç oğlu olur. Başka bir gün avdayken bir gölün ortasında bir ağaç görür. Ağacın kovuğundan bir kız çıkar, Oğuz onu alır ve Gök, Dağ, Deniz adlı üç oğlu olur. Görüldüğü üzere, Türk kozmogonisindeki ilk yaratılışla ilgili simgeler, böylelikle İslamiyet'ten önceki Oğuz Kağan Destanı'na yansımıştır.

Reşideddin Oğuznâmesi, Kazan Oğuznâmesi ve Ebülğazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkimesi'nde Oğuz Han amcasının kızlarıyla nişanlanıp evlenir. Fakat Müslüman olmayan bir kadını kabul edemeyen Oğuz Han onları İslam'a davet eder. Üç kadından ikisi imana gelmeyip Oğuz Han'ın bu inancından babasına bahsederek baba-oğul arasındaki çatışmaya sebep olurlar. Bu çatışmanın sonucunda Oğuz Han babasına galip gelir ve Oğuz Boyların başı olarak dünyayı fethetmek için yola çıkar. Bu seferler sırasında pek çok başarı elde eden Oğuz Kağan, vardığı farklı yerlerde yaşayan insan gruplarını gösterdikleri özelliklere göre adlandırarak Oğuz Boylarının resmi hükümdarları olmuştur.

Türklerin soy meselesinin üzerinde duran Oğuz Kağan Destanı'ndan Oğuz'un soyuyla ilgili iki görüş çıkarılmaktadır. Eserin İslamî şeklinde Türk milletinin en eski atasının adı, Türk'tür. Nuh Peygamberin birinci oğlu olan Türk, babası Yasef'in ölümünden sonra Isık gölü çevresinde yerleşmiş ve Türk'ün tarihi onunla başlamıştır. Dünyaya doğuştan Müslüman gelen, din anlaşmazlığı yüzünden babasıyla çatışmaya başlayan Oğuz, babasını yenerek Türk boylarının resmi hakanı olmuştur. Destanın şaman rivayetinde, Oğuz beylerine, Oğuz Kağan isim verir. Destanın şaman rivayetinde, Oğuz'un yurdunu oğullarına bölüşü daha geniş anlatılmıştır. Uluğ Türk'ün yerini de yaşlı vezir İrkıl Ata almıştır. Oğuz Kağan da, onun yerine geçen oğlu Gün Han da bu vezirin öğütlerini dinlerler. Gün Han, babasından kalan yurdu Oğuz'un 24 torunu arasında böler. (Demirel 1995: 4)

III.2.4. Şehnâme'nin Başkahramanı ve Özellikleri

Şehnâme, İranlıların İslamiyet'ten önceki dönemlerin mitolojik inançlarına bağlı olarak iyilik ve kötülük ilkeleri arasındaki daimî savaş üzerinde kurulmuş bir eserdir. Bu daimî savaş Şehnâme'nin ilk bölümlerinde (mitik dönemlere ait olan anlatılarda), kahramanın devlerle savaşması şeklinde daha sonraki bölümlerde ise iyi ve kötü nitelikleriyle tanıtılan şahsiyetler arasındaki savaşlar şeklinde görülmektedir. İrec'in ağabeyleri tarafından öldürülmesi ise, eserdeki ikili sistemin içindeki çatışmaya tamamen yeni boyutlar kazandırmıştır. İran ve Turan meselesi (İran-Turan savaşları) bu noktadan sonra eserin olay örgüsüne girmiştir.

Şahlar, şehzâdeler, kadın ve erkek kahramanlarından oluşan Şehnâme'nin geniş kahraman kadrosunda piltan (fil gövdeli), cihan pehlivanı ve tehemten (İri gövdeli ve güçlü) sıfatlarıyla tanımlanan Rüstem'in yeri bambaşkadır. Şehnâme mitik, kahramanlık ve tarihî olmak üzere üç farklı dönemin epizodik destanlarını içermektedir. Rüstem ise, Şehnâme'ninkahramanlık dönemine ait olan hikâyelerinin en büyük savaşçısı ve eserin de başlıca kahramanıdır.

Rüstem'in Şehnâme'deki diğer kahramanlara göre ayrıcalıklarını tespit etmek için onun doğması, büyümesi, kahraman olarak halk arasında bilinmesi ve onun savaşlarından bahsetmek yerinde olacaktır. Rüstem'le ilgili her şeyden önce, onun

olağan-olağanüstü bir kahraman olduğunu bilmek gerekir. Diğer insanlar gibi et, deri ve kemikten olması, sıradan insanlar gibi bazen hataya düşmesine rağmen, canavarlar ve devlerle savaşıp onları yenmesi, çok uzun bir ömür yaşaması, Ekvân Dev’le savaşırken denize düşüp ölmemesi, beş adamın yemeğini yemesi, gürz-i giran (ağır gürz) olarak adlandırılan gürzü savaşırken kaldırıp defalarca döndürüp düşmanının kafasına indirebilmesi ve bunlara benzer olaylar Rüstem’in olağanüstü özelliklere sahip olduğunu kanıtlamaktadır. (İslami Neduşen 2012: 250)

Rüstem, Kâbil padişahın kızı, Rûdabe ve Sam oğlu Zal’ın evliliklerinin meyvesidir. Rüstem’in sülalesi baba tarafından, Sam, Neriman, Gerşasb’a, anne tarafından da Dahhak’a dayanmaktadır. Yani Rüstem Şehnâme’de İran ve Arap milletlerini birbirine bağlama açısından da çok önemli bir rol oynamaktadır. Rûdabe ve Zal, iki sülalenin arasındaki eski düşmanlığa rağmen birbirine aşık olup evlenmeye karar verirler. Rûdabe, *Destan* sıfatıyla bilinen beyaz saçlı Zal’dan hamile kalır. Fakat hamileliğin ilk başından beri bebeğinin farklı olacağını hisseden Rûdabe, doğum sırasında bir hayli zorlanır. İriliğinden dolayı bebeğini doğuramayan genç kadın, şarapla bayıltılıp karnı yarılr ve bebeğin doğumuyla birlikte Şehnâme’de ilk kez sezaryen operasyonu gerçekleşir.

Yaşlı bir görüntüyle doğduğu için, babası tarafından dağa bırakılıp Simurg tarafından yetiştirilen Zal, doğum sırasında Simurg’un ona verdiği tüyü yakarak onu yardıma çağırır. Simurg bebeğini doğuramayan Rûdabe için tek çareyi karnının açılması ve bebeğin bu şekilde çıkartılmasında görür. Rüstem doğduktan sonra, sancılardan kurtulan annesi, kurtuldum anlamında “Rüstem” diye bağırır ve çocuğun adı bu şekilde Rüstem olur.

Rüstem’in çocukluğu da diğer çocuklardan bir hayli farklı geçer. Onu emzirmek için iki dadı görevlendirilir, sütten kesildikten sonra ise beş adamın yemeğini yiyen Rüstem hızlı bir şekilde büyür. Sekiz yaşındayken dedesi Sam onun ziyaretine geldiğinde, çocuğun kasları, baldırları, göğüsü ve gövdesini görünce şaşırır. Daha çocukken dedesinden savaş aletleri ve gürzünü talep eden Rüstem’in savaşçı özellikleri bu şekilde ailesi ve dedesi için anlaşılır.

Rüstem'in hayatında, onu sıradan bir kişiden bir kahramana dönüştüren üç husus söz konusudur: 1. Daha bir çocukken halkına eziyet eden beyaz fili (pıl-i sepidi)öldürmesi. 2. Pıl-i sepid'i (beyaz fili) öldüren Rüstem'in dedesi tarafından Neriman'ın intikamını almak için vahşi insanlar tarafından kuşatılmış Sepend dağına gönderilmesi. 3. Zal'ın at sürüsünden "Rahş" adlı asi atı alıp onu ehlileştirip ona binmesi. Rahş, Zal'ın binlerce attan oluşan at sürüsünün en seçkin dişi tayıdır. Rüstem Efrasiyab'la savaşmaya gitmeden önce Zal'ın sürüsünden at seçmeye gider. Değişik atlara binmeye çalışan Rüstem, elini hayvanların sırtına koyduğunda, Rüstem'in kuvvetinden dolayı, hayvanların sırtı eğilir. Bu kuvvete dayanan tek hayvan Rahş'tır. Rahş sadece çok güçlü bir at değildir, aynı zamanda bilinçli ve savaşlarda Rüstem'e yardım eden bir yol arkadaşıdır.

Rüstem'in hayatındaki tek yenilme deneyimi, oğluna karşı savaşıp oğlunu öldürmesidir. Her savaş meydanından başarılı çıkan Rüstem, bu savaşta kazanmış görünse de, savaşın sonunda, Sührab'ın kolunda karısıyla ilk buluştuğu gecede ona verdiği kolları görünce yıkılır. Rüstem, Sührab'ı tanımadan onunla savaşa girer, ilk etapta onun sırtını yere getiremediği için hileye başvurur ve ikinci savaşta Sührab'ı öldürmeyi başarır. Genç Sührab babasının kucağında can çekişirken Rüstem'e *"ister balık ol suya gir ister karanlık gecede kaybol cihan pehlivanı Rüstem (babam) gelip seni bulur ve intikamımı senden alır."* diyen Sührab son anda babasıyla savaştığını anlar. Bu savaş dışında Rüstem'in Şehnâme'deki savaşlarını şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Haft Han Savaşları: Rüstem'in kahramanlık hayatındaki en önemli olaylarından, Mazenderan şehrine varmak için geçtiği yedi zor aşamadır. Bu yedi zor aşama, Şehnâme'de Haft Han olarak adlandırılmaktadır. Kavus Şah'ın Mazenderan şehrinde mahsur kalmasıyla birlikte başlayan bu süreçte, Rüstem babası tarafından şahı kurtarmak için görevlendirilir. Zal oğluna Mazenderan'a gidebilmek için iki farklı yol sunar; biri tehlikesiz uzun yol, öteki ise tehlikeli kısa yol. Tehlikeli kısa yolu Mazenderan'a varmak için seçen Rüstem bu yolun ilk aşamasında aslanla savaşır, bu savaşta Rahş da Rüstem'e yardımcı olur. İkinci aşamada susuz ve kuru bir çölde sınanan Rüstem üçüncü aşamada

ejderha ile savaş verir. Dördüncü aşamada Rüstem, güzel bir kadın kılığına giren cadıyı yener. Beşinci aşamada Rüstem Mazenderan Kahramanını yendikten sonra onu yol gösterici olarak yanına alır. Altıncı aşama, Erjeng Dev ile savaşarak geçer ve son aşamada Rüstem, bir mağarada yaşayan beyaz devi yenerek öldürür.

2. Haft Gürdan Savaşı: Bu savaşın asıl sebebi, Rüstem'in İran kahramanlarından yedi kişiyle Efrasiyab'ın av yerine gitmesidir. Rüstem'le diğerkahramanlar yedi gün Efrasiyab'ın av yerinde kalıp av avlayıp eğlendikten sonra Efrasiyab İranlıların o bölgeye geldiklerinden haberdar olur. Otuz bin kişilik ordusuyla av yerine gelen Efrasiyab, Rüstem'in zekâsının ve cesurluğunun mağlubu olur.
3. Ekvan Dîv (Dev) ile Savaşı: Bir gün Keyhüsrev'in at sürüsünde bir zebra görülür. Sözde zebra olan bu canavar ara sıra at sürüsüne vurup pek çok atı öldürür. Bilgeler toplanıp bu canavarın aslında bir zebra olmayıp da Ekvan Div (Dev) olduğunu tespit ederler. Kahramanlar arasında Rüstem'den daha güçlü biri olmadığı için Sistan'dan Rüstem çağırılır. İki aşamada Ekvan Div ile çok girift bir savaş veren Rüstem nihayet Ekvan Div'i tutuklayıp kafasını kesip ve padişahın huzuruna götürür.
4. İntikam Almaya Yönelik Savaşları: Şehnâme'nin ana fikirlerinden birini (İran-Turan çatışmaları) ve Rüstem'in savaşçı ruhunu en iyi şekilde ortaya koyan savaşlarından en önemlileri, kahraman'ın Siyavuş'un intikamını almak için verdiği savaşlardır. Siyavuş'u çok küçükken yanına alıp yetiştiren, ona savaş tekniklerini öğreten Rüstem İran'dan kaçıp Turan'a giden genç Siyavuş'un suçsuz halde öldürüldüğünü duyunca kahrolur ve onun intikamını almak için birkaç savaşa katılır. Bütün bu savaşları kazanan Rüstem Siyavuş'un haksızlıkla dökülen kanının intikamını almayı ve son savaşta da Efrasiyab'ı kaçırmayı ve pek çok ganimet elde etmeyi başarır.

Sıra Rüstem'in ölümüne geldiğinde, onun üvey kardeşi- Zal'ın cariyelerinden birinden olan çocuk- Rüstem'le yaşadığı bir tartışma neticesinde kendisini ona karşı yenik hissettiğı için kayınpederiyle birlikte bir entrika düzenleyip Rüstem ve Rahş'ı içi oklar ve dikenlerle kaplanmış bir kuyuya düşürüp öldürür. Yani cihan pehlivanı olarak

bilinen, Şehnâme'nin baş savaşı Rüstem, korkak ve entrikacı bir insanın tarafından öldürülebilir. Bu da Şehnâme'nin ana temalarından biri olan dünyanın vefasız olup yiğidin gücü, kuvveti ve ihtişamının daimi olmadığını tekrar vurgulamaktadır.

III.2.5. Oğuz Kağan-Oğuz Hân ile Rüstem'in Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

İki eserin başkahramanlarının hayatları ve özelliklerini karşılaştıracak olursak, Oğuz Kağan ve Rüstem'in benzerlikler ve farklılıklarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Benzerlikler:

1. Oğuz Kağan'ın da doğumu olağanüstü bir doğumdur, Rüstem'in de. Oğuz Kağan ağzı kırmızı, yüzü mavi ve gözleri ela doğar. Rüstem de çok cüsseli bir bebek olduğundan dolayı, annesinin karnının yarılmasına sebep olur.
2. İki kahramanın hayatında da gelişip hızlı büyüme faktörü dikkat çekicidir. Oğuz Kağan bir çocukken halkına eziyet eden gergedanı, Rüstem ise beyaz fili öldürür.
3. İki kahramanın için de ad alması, epik kahramanın geleneksel bir özelliği olarak eserlerde yer almıştır. Oğuz Kağan kendi adını bir yaşındayken kendi seçer, Rüstem ise doğar doğmaz, annesinin sancılardan kurtuluşunun neticesinde ad alır.
4. İki kahramanın hayatlarında evlenmek önemli bir yer tutmaktadır. Evlenmek ve çocuk sahibi olmak iki kahramanın da hayatında üzerinde durulmuş hususlardır.
5. İki eserde yer alan kahramanların savaşçı ruhları, Oğuz Kağan ve Rüstem'in arasında bir başka benzerliğe sebep olmuştur. Yiğit ve korkusuz olduklarından kaynaklanan bu savaşçı ruhları, kahramanların çocukluklarından beri davranışlarında ve hayata karşı yaklaşımlarında kendini göstermeye başlar.

Farklılıklar

1. Oğuz Kağan, hükümdârdır. Rüstem hükümdâr ve padişah değildir, Şehnâme'nin baş savaşıdır. Görevi de padişahların tahtlarını korumaktır.

2. Oğuz Han hüküm sürdüğü toprakları genişletmek üzere yola çıkıp gerektiğinde savaş verir. Çıktığı yollarda çeşit çeşit insanlar ve boylarla karşılaşır ve savaşır. Oğuz, ona eşlik eden çevresine ad vererek Türk boylarının temellerini atar. Rüstem'in hüküm sürdüğü bir toprak söz konusu değildir. Rüstem padişahın sülalesi ve şahlık sistemini korumaktan sorumludur. Rüstem toprağa bağlı olduğu için muhtemel düşmanlar karşısında toprağını savunmak için yetiştirilmiştir.
3. Oğuz Han, Reşideddin Oğuznâmesi, Kazan Oğuznâmesi ve Ebülğazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkimesi'nde bile atlı-göçebe bir hayat sistemini yansıtır. Uyurca Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan, Ormandan çıkan gergedanı öldürür. Cihanı fethetmek için yola çıkar ve hareket ilkesini her aşamada idealize eder. Rüstem'in hayatı, savaşları ve savaşların niteliği de farklı aşamalarda yerleşik hayatın özelliklerini yansıtmaktadır. Oğuz Kağan'ın hayatında fetih çok önemli bir ilkeyken, Rüstem'in kahramanlık hayatının tek ilkesi İran için Turan karşısında savaşmak, kimi zaman ise intikam almaktır.
4. Oğuz Kağan'ın bindiği attan eser boyunca olağanüstü ve şuurlu bir hayvan olarak bahsedilmemiştir. Oysaki Rüstem'in bindiği at, insanlaştırılmış bilinçli bir hayvan olarak tasvir edilmiştir. Rüstem'in Tahmine ile ilk buluşma gecesinde, Rahş da aniden ortadan kaybolup ormana girip çiftleşir. Tahmine'nin rahminde Rüstem'in çocuğu döllendirken Rahş da hamile kalır. Sonra da Rahş'tan doğan tay, Rüstem'in oğlunun atı olur. Böylelikle kahramanın hayatındaki önemli evreler, (çiftini bulma ve çiftleşme gibi olaylar) bir nevi kahramanın atı için yaşanan olaylarla özdeş olarak gösterilmiştir. Rahş'ın ayrıca Rüstem'in kritik dönemlerinde tehlikelere karşı koruması, gerekli yerlerde sahibini uyarması ve olaylara karşı bilinçli olması da göz ardı edilmemesi gereken hususlardandır.
5. Oğuz Kağan'ın hayatında, anne ve baba tarafından iki düşman sülaleye ait olma gibi bir durumu söz konusu değildir. Rüstem'in annesi, babası ise iki düşman sülalenin çocuklarıdır. Evlilikleri ölümlerine sebep olabildiği halde ne Zal ne de Rûdabe aşklarından vazgeçmez. Rüstem ise, Zal ve Rûdabe'nin aşkının meyvesidir.

6. Oğuz Han'ın temel gayelerinden biri, İslamiyet'i vurgulayıp Müslüman olmayanları dine davet etmektir. Rüstem'in de bu şekilde İslamî bir gayesi söz konusu değildir. Rüstem'in Allah'a inancı vardır. Savaşa başlarken Allah'ın adıyla başlar. Fakat bu inanç uğruna verdiği bir mücadele söz konusu değildir. Oğuz Kağan İslam dini için babası ve amcalarıyla savaşır, babasını öldürür.
7. Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan gökten gelen ve ağaçtan çıkan kızlarla evlenirken, Reşideddin Oğuznâmesi, Kazan Oğuznâmesi ve Şecere-i Terâkeme'de Oğuz Han amcakızlarıyla evlenmiştir. İslamî nüshalarda akraba evliliği (iç evlilik) söz konusuyken, Rüstem'in sülalesinde iç evliliği görülmemektedir. Rüstemin babası, Zal Kâbil padişahın kızıyla evlenip iki düşman ırkın arasındaki tarihî bir bağa sebep olur. (Rûdabe dahhak'ın torunu ve Arap-Tazi kökenli biridir.) Rüstem ise Semengan padişahın kızı, Tahmine ile evlenir.
8. Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terâkeme ve Kazan Oğuznâmesi'nde baba-oğul çatışması, Oğuz Han ve babası arasındaki din konulu bir savaş olarak görülürken, Şehnâme'de baba-oğul çatışması başka türlü ve Rüstem'in babasıyla değil, Rüstem'in babası (Zal) ve Rüstem'in dedesi (Sam) arasında olan bir çatışma şeklinde kendini gösterir. Rüstem'in babası, Zal, doğduğunda yaşlı bir insanın görüntüsüne sahip olduğu için Sam tarafından dağa bırakılır. Dağa bırakılmış çocuk da Simurg tarafından yetiştirilir. Yine de Sam, oğluyla birebir savaşmamıştır.
9. Reşideddin Oğuznâmesi'nde Oğuz Han'ın altı oğlundan bahsedilirken Şehnâme'de Rüstem'in çocuklarından pek bahsedilmemiştir. Rüstem'in tek oğlundan- Sührab'dan- detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Şehnâme'nin en hüznü hikâyelerinden biri ise Rüstem ile Sührab'ın savaşdır. Bu savaşın sonunda Rüstem kendini genç bir çocuğu karşı zayıf hissettiği için hileye başvurup Sührab'ı yani öz evladını bu şekilde alt eder.
10. Oğuz Kağan Destanı, sadece Oğuz Kağan'ın yaşadıkları ve yaptıkları etrafında toplanırken Şehnâme'de Rüstem dışında pek çok kahraman ve Rüstem'in savaşları ve yaşantılarından başka pek çok epizoda yer verilmiştir. Bunu da unutmamak gerekir ki Şehnâme'nin şahıs kadrosu her ne kadar geniş

olsa da, Rüstem'in sülalesine ait olaylar (Zal'ın doğumu, dağda bir kuş tarafından büyütülmesi, Zal'ın Kâbil padişahın kızıyla evlenmesi, Rüstem'in sıra dışı doğumu, Rüstem'in evliliği ve çocuğuyla savaşı ve Rüstem'in diğer savaşları) Şehnâme'nin kahramanlık olaylarının başında yer almaktadır. Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terâkeme ve Kazan Oğuznâmesi'nde, epizotlar ve olaylar Uygurca Oğuz Kağan Destanı kadar kısıtlı değildir. Bu İslamî nüshalarda, şahıs kadrosu ve olay örgüsü açısından Şehnâme ile daha çok benzerlik söz konusudur.

11. Oğuz Kağan, Oğuz Han, eceliyle ölüp ondan sonra oğulları hükümdarlığı sürdürürler. Rüstem ise kardeşinin entrikasıyla Rahş ile birlikte kuyuya düşürülüp öldürülür. Rüstem'den sonra her hangi bir vazife devredilmesi söz konusu değildir. Hiçbir kahraman da Rüstem'den sonra onun yerini tutamamıştır.

III.2.6. Oğuznâme ve Şehnâme'deki Kahramanların Cinsiyeti

Oğuz Kağan Destanı ve bu destanın İslamî nüshaları yani Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terâkeme ve Kazan Oğuznâmesi, Türk boylarının mitik, epik ve tarihî evrelerini yansıtmaya açısından çok önemli kaynaklar arasında yer almaktadırlar. Öte yandan İran millî destanı olarak bilinen Şehnâme'de de üç farklı bölüm söz konusu olmuştur; Mitik dönem, Epik dönem ve Tarihî dönem.

Eserlerin genel iskeletine baktığımızda, her birinin başrolü olarak insanoğlunu görmekteyiz. Cinler, periler, tanrılar ve yarı tanrıların kahraman olarak bu tür eserlerde yeri yoktur. Bazen kahraman, bazen hükümdâr, bazen padişah bazen de sıradan bir kişi olarak karşımıza çıkan insanlar, bu insanların içinde yaşadıkları doğa, doğanın içinde bulunan bitkiler, hayvanlar ve tabiat unsurları söz konusu olan bu eserlerin temellerini oluşturmaktadırlar.

Tabiattaki unsurların, insanoğlunun, hayvanların hatta bazı bitkilerin de dişi ve erkek olmak üzere iki cinsiyette yaratılmaları, dünyanın varoluşunun ilk evrelerinden itibaren karşımıza çıkan bir gerçektir. Başka bir ifadeyle, dünyanın varoluşu, varolan dünyanın ve insanoğlunun neslinin devam edişi bu dişi, eril ikileminin üzerine

kuruludur. Âdem ile Havva hikâyesine baktığımızda, Âdem'in yaratılışından sonra, onun huzuru için Tanrı, Havva'yı ona eş olarak yarattı. Fakat bir toplum içinde, dişil ve eril ikilisine dayalı sisteme baktığımızda, insanoğlunun bir eşe ihtiyaç duymasından ötürü, üreme eylemini gerçekleştirmesi daha da ön planda tutulmuştur. Yani cinsiyet meselesi insanoğlunun tarihiyle yaşıt ve insan neslinin devam edeceği döneme kadar onunla beraberdir.

Söz konusu eserlere geldiğimizde, Oğuz Kağan Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terâkeme ve Kazan Oğuznâmesi'nde, Oğuz Kağan, Oğuz Han'ın annesi ve eşleri, kadın-erkek ailevi ve toplumsal ilişkilerinin ilk örnekleridir. Bu eserlerde kadınlar genelde anne ve eş görevlerinde bulunmakla birlikte, bazen de devlet ve siyasette rol alabilmişlerdir. Kadının da erkek gibi kendini bir savaşçı olarak yetiştirip ata binip kılıç çekip savaşması bu eserlerin bazı yerlerinde karşımıza çıkmaktadır. Yeri geldiğinde, bir kadın, zekâsının kullanarak padişah ya da vezir olan kocasına fikir verip başarısının bir parçası bile olmuştur.

Şehnâme'de anne, eş, savaşçı kadın, hükümdâr kadın, hükümdâr kocasına devlet işlerinde yardım eden kadın figürlerinin yanı sıra, cadılık ve büyü ile uğraşan bazı dişi varlıklar da karşımıza çıkmaktadırlar. Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmelerden tamamen farklı olarak karşımıza çıkan bu figürler daha çok masal kahramanlarını akla getirmektedirler. Masal kahramanlarına benzerlik gösteren bu varlıklar, her zaman da dişi değillerdir. Bu konu hakkında örnek olarak, Rüstem'in zor yedi aşamayı geçtikten sonra, İran ve büyücülükle meşhur olan Mazenderan Şahı'nın arasında gerçekleşen karşılıklı savaşta, Şah'ın Cihan pehlivanı Rüstem'in gücü karşılığında büyü yaparak bir taş parçasına dönüşmesine değinebiliriz.

III.2.7. Oğuznâme'de Kadın Tipleri

Türk destanlarında, cinsiyete bağlı olarak karşımıza çıkan kadın tipini günümüze kadar ele alan araştırmacılar, İslamiyetten önce ve İslamiyetten sonra olmak üzere iki farklı dönemde işlemişlerdir. “İslam öncesi Türk toplum yapısı içinde bağımsız kişilikler olarak düşünülen kadınlar, İslamiyetle birlikte pasifize edilerek eve kapatılıp bunun sonucunda da çok eşlilik olayı ortaya çıkmıştır” diye düşünen bu araştırmacıların

görüşlerindeki en büyük yanlışlık, Türk kültür tarihinde, Türklerin yerleşik hayata geçişlerini İslamiyetin kabulü ile aynı değerlendirmeleridir. (Çobanoğlu 2011: 108) Oysaki göçer evli hayattan yerleşik hayata geçmek Türk boyları tarihinde, her anlamda din değişikliğinden daha etkili olmuştur.

İncelememizin bu aşamasında, buraya kadar izlediğimiz yolu takip ederke Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda kadın tipleri ve İslamî rivayetlerden de Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terakime ve Kazan Nüshası'ndaki kadın tiplerini incelemeyi uygun bulmaktayız.

III.2.7.1. Uygurca Oğuz Kağan Destanı'ndaki Kadın Tipleri:

1. Oğuz Kağan'ın annesi (Anne Tipi): Destan'ın başında, Oğuz Kağan'ın annesi hakkında detaylı bilgi verilmemekle birlikte, şöyle bir ifade geçmektedir: “*Yine günlerden bir gün, Ay Kağan'ın gözü parladı, doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök, ağzı ateş gibi kırmızı, gözleri ela, saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi. Bu çocuk anasının göğüsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi.*” (Çobanoğlu 2011: 124) Oğuz Kağan'ın annesi, diğer kadınlardan farklı olarak sıradışı özelliklere sahip olan bir bebek bu dünyaya getirmiştir. Bebeğin ayrıcalığı, yukarıda bshsedilen sıradışı görsel özellikleri dışında, annesinin sütünü bir defa emdikten sonra bir daha emmemesi, çiğ et ve şarap istemesi, hızlı bir şekilde büyümesi ve destanın ileriki bölümlerde kahramanlıklar yapmasıyla kanıtlanmaktadır. Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan'ın annesiyle ilgi net bir bilgi bulunmamakla birlikte, Olağanüstü bir bebeğe sahip olan annenin de ayrıcalıklı bir kadın olabilme olasılığını da akla getirmektedir.
2. Oğuz Kağan'ın ışıktan çıkan eşi (Eş Tipi): “*Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrıya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlak idi. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki: o ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında ateşli ve parlak bir beni vardı, demir kazık (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse gök tanrı gülüyor; ağlasa gök tanrı ağlıyor sanılırdı. Oğuz Kağan onu*

görünce aklı gitti; sevdi, aldı. Onunla yattı ve istediğini aldı. Kız gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra gözleri parladı ve üç erkek çocuk doğurdu.” (Çobanoğlu 2011: 125) Erkeğin hayatında anneden sonra ikinci kadın olarak yer alan eş tipi, doğa-insan etkileşiminin anlamlandırılmasında son derece etkili olan hayatta kalma ve türün sürekliliğini sağlama ilkelerini yerine getirme açısından önemli bir rol üstlenmektedir. (Yolcu 2014: 127) Uygurca Oğuz Kağan Destanı’nda, Oğuz Kağan’ın ışıktan ve ağaç kovuğundan çıkan iki eşi olmuştur. (Çok eşlilik)

3. Oğuz Kağan’ın ağaç kovuğundan çıkan eşi (Eş Tipi): “ *Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğundan bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi: saçı ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse: Eyvah! ölüyoruz! der ve (tatlı) süt (acı) kımız olurdu. Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti. Yüreğine ateş düştü: onu sevdi, aldı. Onunla yattı ve dilediğini aldı. (Kız) gebe kaldı. Gönler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu.”* (Çobanoğlu 2011: 125)

Yukarıda verilen bilgileri özetleyecek olursak, eserin genelinde mitik bir atmosfer hâkim olduğunu ve bu mitik atmosferin destanın olay örgüsünü etkilediğini söylememiz mümkündür. Bunun yanı sıra Oğuz Kağan’ın annesinin olağanüstü bir erkek çocuğu doğurması, baş kahramanın yetişkinlik çağında iki farklı yerde mitik özellikler taşıyan kadınları görüp onlara aşık olması, bu kadınları alıp onlardan çocuk yapması ve çocukların kozmik ve alegorik isimler taşıyarak evrenin tasavvurunu ortaya koymalarından bahsederek, eserde âlem tasavvurunda ve kâinatın yaratılışındaki kadının önemli rolünü vurgulamamız yerinde olacaktır.

III.2.7.2. Reşideddin Oğuznâmesi’ndeki Kadın Tipleri:

Mitik özelliklerini yavaş yavaş kaybederek İslamî dönemlerin etkisinde yazıya geçirilmiş Reşideddin Oğuznâmesi’nde de, kadın kahramanlar, ilk etapta Anne Tipi ve Eş Tipi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Fakat bu anne ve eş tipleri, farklı durumlarda farklı koşullar ve şartlarla sınanan kadınlardır. Bu tipler, kimi zaman dinî inancıyla,

kimi zaman kavminin inancına bağı kalıp kalmasıyla, bazen de kocası ve oğlu arasında doğru bir seçim yapmasıyla sınanmışlardır.

Reşideddin Oğuznâmesi'nde, Oğuz Han'ın dünyaya gelmesi şu şekilde ifade edilmiştir: *“Kara-Han'ın çok talihli ve padişahlığa layık bir oğlu dünyaya geldi. Üç gün ve üç gece anasının sütünü emmedi. Anası artık onun hayatından ümidini kesmiş, kederli ve endişeli idi. Bir gece rüyasında oğlunun kendisine bir şeyler söylediğini gördü: Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı'yı ikrar et ve itiraf et; üzerine olan hakkını olduğu gibi farz bil. Kadın üç gece bu hali rüyasında gördü. Bu kavim kâfir dininde olduğu için kadın meseleyi onlara anlatmadı. Kocasından gizli olarak Tanrı'ya imân etti. Elini göğse kaldırıp dua etti ve dedi ki: Ey Tanrım, bâri ben-i biçârenin sütünü bu çocukcağızın zevkine uydurup tatlı kıl. Oğuz o anda anasının göğüsüne yapışıp emmeye başladı.”* (Togan 1972:17)

Görüldüğü üzere, İslamî varyantta, Oğuz Han ve annesinin ayrıcalığı İslamî bir düşünceye bürünerek verilmiştir. Uygurca Oğuz Kağan Destanı için öne sürdüğümüz olağanüstü bir bebek, olağanüstü özellikler taşıyan bir anneden dünyaya gelme olasılığını beraberinde getirmiştir. Fakat burada olağanüstünlük, dinî bir erdem olarak ifade edilmiştir. Oğuz Han'ın annesi, oğlunu üç defa rüyasında gördükten sonra, oğlunun süt emmediğinden ve bu sebepten dolayı öleceğinden korktuğu için, kocasından habersiz *Biricik Tanrı*'ya iman getirmiştir. Oğuz Han da imana gelen annesinin göğsüne o an (iman getirdiği an) yapışıp emmeye başlamıştır.

Reşideddin Oğuznâmesi'nin ileriki satırlarında Oğuz Han'ın evlilikleri şu şekilde tasvir edilmiştir: *“Oğuz Han'ın babası, ona amcası Küz-Han'ın kızını nişanladı. Oğuz kadını eve getirdi. Onu Tanrı'ya imana çağırdı. Kız kabul etmedi. Oğuz da ona yakınlaşmaktan kaçındı. Babası, oğlunun bu kıza yüz vermediğini görünce, diğer kardeşi Kür-Han'ın kızını ona istedi. Oğuz ondan da aynı şeyi istedi. Kız çekindi ve “eğer beni bu konuda zorlarsan meseleyi babana anlatırım; sonra o seni öldürür.” dedi. Oğuz da aralarındaki münasebeti kesti. Kara-Han Oğuz'un her iki kızıdan nefret ettiğini anlayınca, küçük kardeşi Or-Han'ın kızını istedi. Tesadüfen bu kız, bir gün kendi cariyeleri ile su kenarında gezip seyretmekte idi. Cariyeler suda çamaşır*

yıkıyorlardı. Oğuz da bir avdan dönüyordu. Konuşmaya başlayıp Oğuz ona kendi maksadını anlattı: “Eğer dediklerime uyar, onları kabul edersen, seni zevceliğe kabul ederim; aksi takdirde öteki gelinler gibi sende de kaçınır, uzaklaşıp ayrılırım.” dedi. Kız şöyle dedi: “Ben senden bir parçayım; her ne emredersen ona baş eğer, itaat ederim. Nerede senin halkın (küpen) bulunuyorsa orası bana kulak, nerede (saçlarını tutturan) çember varsa orası bana baştır.” Oğuz bu kızı eve getirdi, ona yakınlaştı; onu çok seviyordu. Kadın da aynı şekilde ona bağlılığını ve sevgisini gösteriyordu. Oğuz önceki iki geline yüz çevirmekte devam ediyordu.” (Togan 1972: 18)

Yukarıda verilmiş parçaya göre, Oğuz Han babası tarafından kendi akrabalarından (amca kızlarından) üç farklı kızla evlendirilmiştir. Fakat Oğuz her bir kıza ilk evlendiğinde, daha ona yaklaşımadan amacının ne olduğunu ve kızın Müslüman olması gerektiğini dile getirmiştir. İlk iki gelin bu şartı kabul etmedikleri için, Oğuz bu kızlara yaklaşmamıştır. Fakat üçüncü kız, Oğuz’un isteğini yerine getirip Müslüman olmuştur. O yüzden Oğuz Han, üçüncü karısı yani Or-Han amcasının kızını başka şekilde sevip kutlamıştır.

Destanın ileriki bölümlerinde, Kara-Han bir toy verip bütün aile ve akrabalarını, haliyle gelinlerini de bir araya getirmiştir. Bu toy, Oğuz Han’ın avda olduğu bir zamanda gerçekleşmiştir. Bu bölüm Oğuznâme’de şu şekilde anlatılmıştır. “Bir gün oğuz bütün yakınlar ve dostları ile ava gitmişti. Babası kâfir Kara-Han bu arada bir toy tertip etti. O, Oğuz’un eşleri olan her üç gelinine kâse tuttu ve yemek sırasındabir ara “evvelki iki gelin, sonraki geline nisbetle daha temiz, daha güzel ve daha üstün oldukları halde, Oğuz niçin onu daha çok seviyor, bunun sebebi nedir?” dedi. Bu iki gelin içlerini dökmek için böyle bir fırsat bekliyorlardı ve şimdi tam sırası olduğunu gördüler. Kinle ve düşmanlıkla dediler ki: “Oğuz bizi tek bir Tanrı’ya inanıp ona ibadete davet etti. Biz böyle bir tanrı tanımıyoruz dedik. O buna kızarak bizden uzaklaştı.”

Destanın bu bölümünde, Oğuz Han’ın üçüncü karısına karşı, içlerinde kin ve nefret besleyen ilk iki gelin, Kara-Han’ın karşısında fırsat bulunca konuşup Oğuz Han ve üçüncü karısının müslüman olduklarını söylemişlerdir. Oğuz Han ve üçüncü karısının

inancını Oğuz'un babasına söyleyen kadınlar, destanın bu noktasında, baba-oğul çatışmasına sebep olmuşlardır.

Reşideddin Oğuznâmesi'nde kadın tipleri konusunda incelenmesi gereken başka bir husus ise, Oğuz'un Qıl-Barak ile Savaşı bölümünde yer almaktadır. Reşideddin Oğuznâmesi'nde, Qıl-Barak, dünyanın karanlık tarafında yer alan bir ülke, erkekleri kara renkli, çirkin yüzlü ve köpek gibi, kadınları da güzel yüzlü olarak tasvir edilmiş bir yerdir. Oğuz Han, Qıl-Baraklıları önce itaat etmeye ve vergi ödemeye davet etmiştir. Fakat Kıl-Baraklılar bunu kabul etmeyip Oğuz Han'ın elçileriyle dövüşmek istediklerini belirtmişlerdir. İlk dövüşte Oğuz Han'ın elçileri, Qıl-Baraklılara karşı yenilgiye uğramışlardır. Sonra Oğuz Han, şahsen gelip Qıl-Baraklılarla savaşmıştır, fakat bu sefer de Oğuz Han ve ordusu zaferi elde edememişlerdir. Oğuz bu mücadelenin fayda vermeyeceğini ön görerek dönmeye karar vermiştir. Oğuz Han'ın ordusundan tek bir adam Qıl-Barak ülkesinde kalıp kadınlar arasında gizlenmiştir. Olayların bundan sonraki bölümleri Reşideddin Oğuznâmesi'nde şu şekilde ifade edilmiştir: *“Oğuz'un adamlarından birisi, tesadüfen Baraklılar arasında kalmış ve kadınlar arasında gizlenmişti. Bu kadınların kocaları pis vücutlu, çirkin yüzlü ve köpek gibi olduklarından kadınlar onu çok beğenditiler ve hepsi yanına toplandılar. Onunla münasebeti arzu ettiler ve bir hediye olarak, onların büyüğü olan İt-barak'ın kadını huzuruna götürdüler. Kadının bu erkekle konuşması ve münasebeti çok hoşuna gitti. Çünkü kendisi kocası ile temasta bulunduğundan çok kederleniyordu. İt-Barak'ın karısı bu cinsî arzusu ve sevinci yüzünden Oğuz'un tarafına meyil gösterdi ve gizlice Oğuz'a elçi göndererek “eğer düşmanı yenip ülkesini almak istiyorsanız tutacağınız yol şudur” diye haber gönderdi.”* (Togan 1972: 25)

Metinden anlaşılacağı üzere, Reşideddin Oğuznâmesi'nde Anne ve Eş Tiplerinden sonra, cinsî istek ve arzuları için ülkesine ihanet edip düşmanına gizli bilgiler vererek onlara yardım eden kadın tipine rastlamaktayız.

Buraya kadar bahsettiğimiz kadın tipleri dışında, Reşideddin Oğuznâmesi'nde, başka bir kadın tipi de söz konusudur. Kara Han oğlu, Buğra Han'ın hikâyesini ihtiva eden bölümde, Buğra Han'ın üç oğlunun annesi, Bayır Hatun'dan bahsedilmiştir. Bayır

Hatun, akıllı, bilgili ve işbilir bir hatunmuş. Ayrıca memleket işleri hakkında da zaman zaman hüküm verirmiş. (Togan 1972: 64) Bayır Hatun bir gün ansızın ölüvermiş. Buğra Han ise, hatunun ölümünden sonra hep yas tutmuş, otağından hiç çıkmamış, saçını da kestirmemiştir. Bir gün Buğra Han'ın oğullarından ortanca, Qorı-Tekin babasının üzüntüsüne daha çok dayanamadığı için, onu ava çıkartmıştır. Avdan dönünce Qorı-Han, babasına annesinin yerini tutması için bir kız almak istediğinden bahsetmiştir. Babası ise ağlayarak, hiçbir kadın kendi hatununun yerini tutamayacağını, ayrıca böyle bu kadının baba-oğul arasını bozabileceğini öne sürerek bu işten kaçınmıştır. Fakat Qorı-Han bir türlü düşüncesinden vazgeçmeyip beylerbeyi olan Künce Bey'in kızını babasına istemiştir. (Togan 1972: 63-64)

Künce Bey'in kızının Buğra Han'ın ailesine girmesiyle birlikte, ailenin düzeni tahmin edildiği üzere bozulmuştur. İhtiyar biriyle evlendiği için kendisini tutsak gören genç kadın, Buğra Han'ın oğlu, Qorı-Han'a yakınlaşmaya çalışmıştır. Fakat yaptığı planı istediği şekilde uygulayamadığı için, kendini temize çıkartmak adına, Qorı-Han'ı iffetsizlikle suçlamıştır. Buğra Han kimin doğru kimin yanlış söylediğini öğrenmek için iki tarafı, yani karısı ve oğlunu sınava almıştır. Qorı-Han mavi ejderhaların imtihanından zaferle çıkarak suçsuzluğunu ispat etmiştir.

III.2.7.3. Ebülğazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkimesi'ndeki Kadın Tipleri-Kazan Oğuznâmesi'ndeki Kadın Tipleri

Şecere-i Terakime ve Kazan Oğuznâmesi ana hatlar itibariyle birbirine ciddi anlamda benzerlik gösterdikleri için, bu iki eseri kadın tipleri ve kahramanları olarak incelersek, Reşideddin Oğuznâmesi'nde tespit ettiğimiz tabloya benzer bir şema karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Şecere-i Terakime ve Kazan Nüshası'nda da Reşideddin Oğuznâmesi'ne benzer bir şekilde, Oğuz Hân'ın annesi ve eşleri (İslam dinini kabul etmeyen ilk iki eşi ve imana gelen son eşi) iki farklı kadın tipi olarak görülmektedirler. Yine başka bir örnekte Reşideddin Oğuznâmesi'nde detaylı bir şekilde değindiğimiz Buğra Hân'ın akıllı ve mükemmel eşinin vefatından sonra, ortanca oğlunun babaya eş bulma çabası neticesinde, güzel ve genç bir kadının tuzağına düşmesi, Ebülğazi'nin eseri ve Kazan Nüshası'nda da yer almıştır. Yani akıllı, devlet

işlerinde kocasına yardım eden kadın tipi ve entrikacı genç ve güzel kadın tipi, Şecere-i Terakime ve Kazan Oğuznâmesi için de söz konusudur.

Reşideddin'in Oğuznâmesi'nden farklı olarak Şecere-i Terakime ve Kazan Nüshası'nda Salur ilinde Enkeş'in Çaçaklı adlı hatunu ve Mama Bike adlı kadın kahramanlarından da bahsedilmiştir. Enkeş'i evi Toymaduk tarafından basıldıktan sonra, Çaçaklı esir olup üç yıl sonra geri getirilebilir. Çaçaklı geri geldikten altı ay sonra, İt Becene kavminden olduğu için İrek olarak adlandırılan bir erkek çocuğu doğurmuştur. Mama bike ise, eserin son bölümlerinde, Horasan hükümdarı Koma Bey tarafından zorla alınıp götürülmüştür, fakat erkek çocuğu olmadığı için Koma Bey kardeşlerine gelip hatunu geri almaları için haber yollamıştır.

Görüldüğü üzere, Oğuznâmelerde kadınlar, eserlerin nadir sahnelerinde yer almışlardır. Bu durum, Şehnâme'de biraz farklıdır. Oğuznâmelerde genelde anne ya da eş tipi olarak karşımıza çıkmakta olan kadınların en büyük görevleri -hükümdarlık babadan oğla geçtiğinden dolayı- erkek çocuğu doğurmak olarak görülmektedir. Halbûki Şehnâme'de çoğu zaman kadınları, erkeklerin yönlendiricisi, bazen savaşçı, bazen de hükümdar rollerinde görmemiz mümkündür. Bütün bu açıklamalara rağmen, bunu unutmamak gerekir ki kadınlar her ne kadar Oğuznâmelerde pasif ve az sahnelerde gözükseler de bazen akıllı, devlet işlerinde eşine yardım eden Buğra Hân'ın hatunu gibi örnekler de bu eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakimesi'nin son sayfasında "Oğuz İline Beylik Kılan Kızların Zikri" adlı bölüm, kadınların önemli idari işlerde de yer aldıklarının ispatıdır. Şecere-i Terakime'de bütün Oğuz ilini ağızlarına baktırıp yıllarca beylik eden yedi kızıdan söz edilmiştir: (Ergin 97)

1. Altun Közeki, Sundun Bay'ın kızı ve Salur Kazan Alp'in karısı
2. Barçın Salur, Karmış Bay'ın kızı ve Mamış Bik'in karısı
3. Şabatı, Kayı Bay'ın kızı ve Çavuldur Bala Alp'in karısı
4. Künin Korkli, Kondı Bay'ın kızı ve Biyekeken Alp'in karısı
5. Künin Korkli (bu başka bir şahıstır), Yumak Bay'ın kızı ve Kalkın Konak Alp'in karısı

6. Kerce Buladı, Altıncı Alp Arslan'ın kızı ve Kestan Kara Alp'ın karısı
7. Kugadlı, Kınık Bay'ın kızı ve Kımaç'ın karısı

III.2.8. Şehnâme'de Kadın Tipleri

Şehnâme'deki kahramanlar, bazı bilim insanları tarafından kadın ve erkek olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Şehnâme'de kadınlar, Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmelerin aksine, çok detaylı bir şekilde tanıtılıp destan boyunca yaptıkları ve düşüncelerinden bahsedilmiştir. Her şeyden önce, bunu söylememiz gerekir ki Şehnâme, bazı bilim insanların düşündüğü gibi, kadın karşıtı (İslamî Nedûşen'in ifadesini kullanacak olursak Anti-Kadın) bir eser değildir. Şehnâme'de yer alan tüm kadınlar -biri hariç- akıllı, iyi niyetli, vefâlı, güzel ve bazen de savaşçı olarak tasvir edilmişlerdir. Rûdabe, Sinduht, Tehmine, Ferengis, Cerire, Menije, Gürdaferid, Ketayun ve Şirin'de hem aşk var hem saygınlık. Şehnâme'nin kahramanlık döneminde, şahlar ve şehzadelerle evlenen kadınların çoğu yabancı kadınlar olmalarına rağmen İran ve İranlılara hep vefâlı kalmaları söz konusudur. Kocalarına karşı aşk dolu bu kadınlar, kritik durumlarda da politik düşünüp sosyal görevler üstlenmişlerdir. Başka bir ifadeyle Şehnâme'nin önemli olaylarında genellikle bir kadının izi vardır. Şehnâme'deki çıplak ve net aşklar aynı zamanda saf ve temizdir. Rüstem ve Zal'ın eşlerinin, aşklarını itiraf etme cesareti ve aşk uğruna yaptıkları fedakârlıkları, dünya epik eserlerinde nadiren rastlanan hususlardan biridir. (İslamî Nedûşen 2012: 113-119)

Şehnâme'deki kadın kahramanlarını şu şekilde tanıtabiliriz:

1. Rûdâbe: Rûdâbe, Şehnâme'nin başkahramanının annesi olarak, bu eserde ilk defa Zal-i Zer ile yaşadığı aşkın hikâyesiyle gündeme gelir. Zal-i Zer olarak adlandırılan Sam oğlu Zal, baba tarafından Nerimân ve Gerşasb'a bağlıdır. Rûdâbe ise, Dahhâk'ın torunlarından biridir. Rûdâbe ve Zal, iki düşman sülaleye ait olmalarına rağmen birbirine aşık olup evlenmeye karar verirler. Rûdabe, *Destân* sıfatıyla bilinen beyaz saçlı Zal'dan hamile kalır. Fakat hamileliğin ilk başından beri bebeğinin farklı olacağını hisseden Rûdâbe, doğum sırasında bir hayli zorlanır. Simurg tarafından yetiştirilen Zal, doğum sırasında Simurg'un ona verdiği tüyü yakarak onu yardıma çağırır. Simurg bebeğini doğuramayan

Rûdabe için tek çareyi karnının yarılması ve bebeğin bu şekilde çıkartılmasında görür. Rüstem doğduktan sonra, sancılardan kurtulan annesi, kurtuldum anlamında “Rüstem” diye bağırır ve çocuğun adı bu şekilde Rüstem olur.

2. Sindûht: Zal-i Zer, Albûrz Dağı’ndan indikten sonra, hüküm sürdüğü toprakları gezmeye karar verir. Kabil’e doğru yola çıkar. Kabil’in hükümdarı, aynı zamanda Dahhaâk’ın torunlarından biri olan Mihrab, güzel hediyelerle onu karşılamaya gider. Mihrab, Zal’ı misafir olarak evine davet eder, fakat Zal, kendi ailesi ve Mihrab’ın ailesi arasındaki eski problemleri söyleyerek onun evine misafir olarak gidemeyeceğinden bahseder. Oradaki gruptan bazıları Zal’a Mihrab’ın güzel kızından epey söz eder. Zal ise Kabilli Mihrab’ın kızını görmeden gönlünde ona çok büyük bir aşk beslemeye başlar. Mihrab eve gidince, eşi Sindûht, Zal-i Zer ile ilgili sorular sorar. Mihrab ise Zal’ı son derece güçlü kuvvetli, huy ve davranış olarak da düzgün biri olarak anlatıp onun tek kusurunu beyaz saçlı olduğunu söyler. Evde Zal-i Zer’i anlatan Mihrab, farketmeden kızının ona aşık olmasına sebep olur. Mihrab’ın kızı, Rûdabe, cariyelerine gidip aşkıdan bahseder. Cariyeler ise Rûdabe’yi, Zal-i Zer’e aşık olduğu için azarlayıp “bu hem senin hem ailen için büyük bir ayıptır” diye onu caydırmaya çalışırlar. Fakat Rûdabe, ölsem de aşkımdan vazgeçmem, diye cevap verir. Cariyeler, Rûdabe’nin aşk ve ısrarını görünce, ona yardım etmeye karar verip Rûdabe’nin Zal ile görüşmesini sağlarlar. Zal-i Zer ve Rûdabe’nin aşkı, ilk başta her ne kadar İran ve Kâbil’in olumsuz tepkileriyle karşılanırsa da, Rûdabe’nin annesi, Sindûht’un tedbirleriyle doğru yolunu bulur. Zal, bilgeler ve kâhinlerle uzun uzun istişarelerden sonra, babasına bir mektup yazıp aşkıdan bahseder. Sam mektubu ilk okuduğunda, onu Simurg’un yanından alıp getirdiğine pişman olup oğlunun aklını kaçırdığını düşünür. Fakat çaresizlikten kâhinler ve bilgeleri toplayıp durumu açıklar. Kâhinler ise Zal’ın Rûdabe ile evlenmesinden fil gövdeli bir çocuğun dünyaya geleceği, bu çocuğun İran ve İranlıları en zor durumlarda kurtaracağından bahsederler. Böylelikle bütün zorluklara rağmen, Zal ve Rûdabe’nin evliliğine izin verilir. Fakat bu sefer Kabilli Mihrab kızını vermekten endişe duyar. İşin bir ucunda Sam’ın Kabil’e saldırması diğer ucunda da Mihrab’ın kızının mutluluğu söz konusudur. Mihrab

olaylara son vermek için kızını öldürmeye karar verir. Ama eşi, Sindûht onu bu kararından caydırır ve Sam'a hediyeler göndererek işi çözmesini tavsiye eder. Sam uzun uzun düşündükten sonra, hediyeleri kabul edip böylelikle Sindûht biraz daha cesaret bulup Sam ve Mihrab'ın aslında tek bir Tanrı'nın kulları olduklarından behseder ve bu şekilde arayı bulur. Bunların ardından Zal, Minûçîhr'in sarayındaki bilgiler tarafından sınava alınır. Bilgeler ona yedi farklı soru sorarlar ve Zal düşünerek bütün sorulara doğru cevap verir ve böylelikle yeterince olgun ve bilgili olduğunu göstererek evlenmeye hazır olduğunu da ispatlamış olur. Nihayet bütün hazırlıklar yapıldıktan sonra, gelin hediyeler ve mücevherlerle birlikte Sistan'a getirilir ve Zal ile Rûdabe bunca çabadan sonra sonunda birbirlerine kavuşurlar.

3. Tehmine: Bir sabah Rüstem avlanmak üzere Rahş'a binip Turan sınırlarına doğru yol alır. Bir çöle varıp çölde bir ateş yakıp bir zebrayı ateşte kızartıp yer. Yiyip içip avlandıktan sonra Rahş'ı otlamak üzere yemyeşil bir ovaya bırakıp kendisi de dinlenmeye başlar. Bu sırada ovadan geçen Türkler çok güçlü ve güzel, tüyleri gün ışıltısı misali parlayan bir at görüp onu yakalamaya çalışırlar. Rahş ona yaklaşan herkese tekme atarak uzaklaştırır. Fakat Rahş'ı dört bir yanından kuşatan Türkler nihayet atı yakalayıp kendi sürülerine bırakırlar. Türklerin at sürüsündeki dişi atlarından biri, Rahş ile çifleşip hamile kalır. Uykusundan uyanan Rüstem, ovada Rahş'ı bulamayınca onu aramak için yola çıkar. Rahş'ın peşinden hareket eden Rüstem, Semengân şehrinin yakınlarına kadar gelir. Semengân hükümdârına Cihan pehlivanı Rüstemi-i Zal bizim şehrimize yaklaşmaktadır diye haber gelir. Semengân şehrinin büyükleri ve bilgeleri, hükümdar ile birlikte Rüstem'i karşılamak üzere, şehrin kapısına doğru hareket ederler. Rüstem onu karşılayan grubu görünce, atını kaybettiğini, onun peşinden gelerek oraya vardığını söyler. Rüstem onu karşılayan hükümdar ve onun yanındaki insanlarına kızıp eğer benim atımı bulup hemen bana teslim etmezseniz kafalarınızı keserim diye tehdit eder. Fakat Semengân hükümdarı gayet yumuşak bir dille Rahş sıradan bir at değildir. O yüzden onun için herhangi bir tehlike söz konusu olamaz diyerek Rüstem'in gönlünü alıp onu kendi sarayına davet eder. Hükümdarın bu tavrı Rüstem'in hoşuna gider ve

kahraman, Semengân hükümdarıyla eğlenmeye başlar. Yiyip içtikten sonra, dinlenmesi için Rüstem’e çok güzel çadır tahsis edilir. Rüstem dinlenmek üzere çadırına girer. Uykuya dalmak üzereyken çadırına siyah saçlı, güneş yüzlü bir güzel girer. Kahraman şaşırarak kalkar, güzer kızı görür görmez Tanrı’nın ismini dile getirir. Güzel yüzlü kız isminin Tahmine olduğunu ve Semengân Hükümdarının kızı olduğu söyler. Tahmine Rüstem’in kahramanlıklarını duyduğu için görmeden ona aşık olduğunu ifade eder. Rüstem ise güzel yüzlü kızı beğenip mübedlerden birini Tahmine’yi istemek üzere Semengân hükümdarının yanına gönderir. Rüstem ile Tahmine evlenip resmi olarak karı koca ilan edilir. Sabahleyin Rüstem kendi kolundaki kolları çıkarıp Tahmine’ye verir. “Eğer kız çocuğu doğurursan bunu saçına, erkek çocuğu doğurursan bunu koluna tak” der. Böylece çok üzülerken sevdiğinden ayrılmak zorunda kalır. Rahş’a binip İran’a giden Rüstem bu olaydan kimseye bahsetmez. Bir sene geçtikten sonra Tahmine, güçlü kuvvetli bir erkek çocuğu doğurur. İsmi Sohrab koyar. Çocuk bir yaşına geldiğinde on yaşındaki çocuklara tekabül eder. On yaşına geldiğinde de güç, kuvvet ve fizik itibariyle kimse onunla yarışamaz.

4. Sûdâbe: Şehnâme’de, Siyaveş’in hikâyesi, kuşkusuz en çarpıcı ve en çok mesaj içeren hikâyelerden biridir. Siyaveş, İran padişahının oğludur. Sûdâbe ise, Hâmâveran padişahının kızı ve Keykâvûs’un karısıdır. Bir gün Kavûs ve Siyaveş sarayda otururken, Keykavûs Şahı’n karısı, Sûdabe gelip ilk defa Siyaveş ile karşılaşırlar. Siyaveş’e karşı kalbi titreyen Sûdabe’nin aklından bin bir çeşit düşünce geçer. Nihayet Kavûs Şah’dan habersiz olarak bir kişiyle Siyaveş’e “Ben senin annen gibiyim, hareme gel de kızlarımdan birini beğen.” diye haber gönderir. Siyaveş ise ben savaş adamıyım, kadınlarla işim olmaz diye Sûdabe’ye haber yollar. Planı başarısız olan Sûdâbe, bu sefer Kavûs’un yanına gidip padişaha “Siyaveş için bir kız bulmamız gerek” deyip padişahın Siyaveş’in hareme gitmesinin sağlanmasını ister. Padişah Siyaveş’i çağırıp ona “hareme gidip kardeşlerini ziyaret edersen iyi olur.” der. Fakat Siyaveş babasının onu sınamak istediğini düşünerek gitmekten hoşnut olmayacağını hareme gitmek yerine bilgeler ve kahramanlarla zaman geçirmek istediğini belirtir. Bunun üstünde yine padişah ısrar edince Siyaveş, “Padişahın emriyse

giderim elbette.” deyip bir sonraki gün hareme gider. Haremin görevlileri ve çalışanları heyecan ve sevgi ile Siyaveş’i karşılarlar. Sûdâe, Siyaveş’i elde etmek için giyinip süslenmiştir. Siyaveş, kadının iyi bir niyeti olmadığını sezer ve kardeşlerini ziyaret ettikten sonra haremi terkeder. Keykavûs Şah’ın karısı, genç Siyaveş’e aşık olduğu ve ona kavuşmak istediği için elinden geleni yapar. Fakat genç, babasına ihanet etmek istemediği için, kadının tüm ısrarlarına rağmen ondan uzaklaşır. Kadın da Siyaveş’in ona karşı bu ilgisizliğine dayanamadığından ona tuzak kurar. Bu olaylardan sonra, şehzâde ile Sûdâbe, kimin doğru kimin yalan söylediği anlaşılın diye padişah tarafından sınava alınırlar. Yalancı belli olmak üzere Sûdabe ve Siyaveş ateşten geçmelilerdir. Sûdabe, “ben doğru konuşuyorum” deyip topu Siyaveş’e atar. Siyaveş ise kendisinden emin olduğundan dolayı ateşten geçmeyi kabul eder. Odundan büyük kitleler yapıp büyük ateşler yakılır. Siyaveş beyaz bir kıyafet giyip siyah bir ata binip babasının yanına gider. Padişaha saygı göstermek adına karşısında diz çöküp “babacığım benim için üzülme, çünkü ben kendimden eminim, sen de emin ol ve içini ferah tut.” deyip ateşe girer. Siyaveş’in konuştuğu müddet Kavûs Şah, mahcubiyetinden dolayı, evladının yüzüne bile bakamaz. Ateşin içine giren Siyaveş, herhangi bir zarar görmeden diğer taraftan çıkar ve izlemek için toplanan halk, Siyaveş’i sağlam görünce mutlulukla çılgınlık atarlar.

5. Cerire: Şehzâde Siyaveş, Sûdâbe’nin tuzaklarından sonra, İran’dan uzaklaşmak için Turan’ın yollarından geçip uzak bir diyara gitmeyi planlar. Fakat Efrasiyab, şehzâde’nin Turan topraklarına vardığını öğrenir öğrenmez, vezir ve danışmanı Pîran’ın tavsiyesi üzere şehzâde’yi kendi yanına almaya karar verir. Pîran ile Efrasiyab, uzun bir istişareden sonra, Siyaveş’in Turan’a yerleşmesi ve Turan’dan biriyle evlenmesini, İran-Turan çatışması için bir ateşkes olduğuna kanaat getirirler. Bir gün Siyaveş ve Pîran oturup konuşurken, Pîran, gençlerin kendilerine uygun eşler seçip mutlu yuvalar kurmaları gerektiğinden bahseder. Pîran kendi kızı Cerire’yi Siyaveş’in eşi olması için önerir. Siyaveş ise, Pîran’ın damadı olmayı kabul eder. Pîran eşi, Gülşehir’e Keykubad’ın torunu onların damatları olacağından haber verip düğün dernek kurulur. Destanın ileriki bölümlerinde Cerire ve oğlu Forûd, Siyaveş’in intikamını almak üzere, İran’dan

Turan'a doğru hareket eden ordunun öfkesine maruz kalırlar. Gerçekleşen çatışmada Forûd haksızlıkla öldürülür. Annesi Cerire ise, içinde bulunduğu kaleyi yakıp Arap atları öldürüp düşmanın eline düşmemek için kendisi de intihar eder.

6. Ferengis: Siyaveş'in hikâyesi, Cerire ile evlenmesiyle bitmez. Bir süre geçtikten sonra, Pîran, Turan'ın padişahıyla ilişkisini pekiştirmek üzere Siyaveş'e, Efrasiyab'ın kızlarından birini de eş olarak almasını önerir. Siyaveş, Cerire ile mutlu olduğunu ve ikinci bir eşe gerek duymadığını belirtir. Fakat Pîran iki ülkenin barış ve huzurunu düşünerek böyle bir teklifte bulunduğu için ısrar edip Efrasiyab'ın yanına gidip düşüncesini dile getirir. Efrasiyab, Pîran'a mal, mülk olarak benden ne istersen iste der, fakat Pîran, iki ülkenin barış ve huzuru için Efrasiyab'ın kızı, Ferengis'i Siyaveş'e vermesini ister. Efrasiyab, bu işle ilgili korkusunu belirtip "Siyaveş ne olursa olsun Kiyanî ailesindendir ve onların kanını taşır." der. Efrasiyab, Pîran'a "Siyaveş ne zamana kadar Turan'da oturmak isterse oturabilir, istediği zaman da ülkesine geri dönebilir, ben ona engel olmayacağım." der. Pîran da "Eğer Siyaveş senin kızınla evlenirse, onların çocukları iki ülkenin de tahtına oturabilir, böylelikle iki ülkenin arasındaki olası savaşlar engellenip daimi bir barış sağlanacaktır." diyerek Efrasiyab'ı ikna etmeye çalışır. Efrasiyab, Pîran'ın dediklerinden etkilenip kızı, Ferengis'i, gelin olarak Siyaveş'e verir. Onun dışında da Turan'ın bir parçasını da padişahlık için mal, mülk olarak ne gerekirse Siyaveş'e bahşeder. Siyaveş bundan sonra, *Gengdej*'i kurar.

7. Menije: Bijen ile Menije Dâstânı, sadece aşk içeren Şehnâme'nin tek hikâyesidir. Daha çok mitik, epik ve tarihî temalar içeren Şehnâme'nin hikâyeleri arasında Bijen ile Menije oldukça farklıdır ve bazı bilim insanları tarafından da Şehnâme'ye sonradan eklenmiş bir hikâye olarak değerlendirilmiştir. Hikâyenin başında, Firdevsî sonbaharın sıkıntılı bir gecesini tasvir edip o kederli gecede gözüne uyku girmediğinden dolayı bahçeye çıkmak için eşinden ışık istediğini, eşinin de onu yalnız bırakmayıp saz eşliğinde ona Bijen ile Menije'nin Dâstânı'nı okuduğunu anlatır. Böylece Firdevsî, eşini ideal ve sanatçı bir kadın olarak örnek vererek ona Bijen ile Menije Dâstânı'nı nazım

haline getirmek için söz verdiğine değinerek hikâyeye başlar. Rüstem, Ekvân Dev'i öldürdükten sonra, Keyhûsrev Şah, bir gün toy düzenler. Meclise, İran kahramanlarından Gûderz, Gîv, Gostehm, Tûs, Gorgin, Şâpûr ve Ferhad katılır. Herkes yemek, içmek ve eğlence ile meşgulken, Erman bölgesinde yaşayan halk tarafından bir kişi Keyhûsrev'in sarayına gelir. Bölgedeki gergedanlar yüzünden tarlalarının talan olduğundan şikâyet edip padişah'tan bir çare bulmasını talep eder. Padişah İran kahramanlarını toplayıp önlerine bir hayli mücevher, değerli hediyeler ve ipekten yapılan kumaşlar ve kıyafetler koyup "kim bu işin üstesinden gelirse, bu hediyeler onun olacak" der. Kahramanlardan Gîv'in oğlu Bijen, gönüllü olarak gergedanları öldürmek için bölgeye gitmeye hazırlanır. Babası Gîv, önce, bölgenin tehlikelerinden dolayı karşı çıkar, fakat Bijen kesin karardır. Keyhûsrev Şah, genç kahramanın yanında o bölgeyi ve Erman'a giden yolları daha iyi bilen, ayrıca hayata dair daha fazla deneyim sahibi olan Gorgin'i gönderir. Bijen ile Gorgin Erman'a doğru yola çıkarlar. Oraya vardıktan sonra, Bijen tek başına tüm gergedanları öldürür ve Gorgin tarafından kurulmuş tuzağa uğrar. Gorgin, Bijen'e "Madem bu kadar büyük bir başarı elde ettin, bu başarıyı güzel kızların yanına gitmekle kutlamamız lazım, hem belki güzel kızlardan birkaç kişiyi de tutsak alıp İran'a götürüp bu şekilde bu yolculuktaki başarılarımızı arttırabiliriz" deyip Bijen'i kandırıp onu Efrasiyab'ın kızı, Menije'nin nedimeleriyle kaldığı yere götürür. Bijen, Menije'yi uzaktan görür. Onu beğenir ve çadırına girer. Bijen ile Menije beraber, Menije'nin sarayında Efrasiyab tarafından yakalanırlar ve bu Bijen ile Menije'nin dramatik olaylarının başlangıcı olur. Efrasiyab, Bijen'in ne olursa olsun cezalandırılmasının istediğini söyler, Pîran ise Efrasiyab'a "Bijen'i öldüreceklerine onu tutsak alın ki hem İranlılar intikam almak için yine başımıza savaş açmasınlar, hem görenler ve duyanlar ibret alsınlar." der. Efrasiyab, Pîran'ın dediğini dinlemeye karar verir. Gersiyuz'a Bijen'i, eli kolu bağlı bir şekilde bir kuyuya atıp kuyunun ağzına da Ekvân Dev Taşı'nı koymaya, Menije'yi de saraydan çıkartmaya emir verir. Böylelikle Menije, tek bir kıyafetle kendi sarayından kovulur, Bijen ise bir kuyuya atılır.

8. Grdâferid: Rüstem ile Sohrab'ın hikâyesinin başında, Sohrab'ın Rüstem ile savaşmadan erkek kılığına girmiş bir kızla savaşmasından bahsedilmiştir. Turandan birkaç kahramanla birlikte İran'ın merkezinde yer alan Beyaz Kale'yi fethetmek üzere gelen Sohrab, ilk etapta kalenin koruyucusu, Gojdehm'i alt eder. Bu olaydan sonra, Sohrab'ın karşısına çıkmak üzere Gojdehm'in kızı seçilir. Gojdehm'in kızı, Grdâferid, çevik ve güçlü bir kızdır. Kalenin koruyucusunun yenilmesini hazmedemediğinden dolayı, kendi atına binip Sohrab'ın karşısına çıkmaya karar verir. Ata binmek ve ok atmakta pek yetenekli olan Grdâferid, çetin bir savaşın sonunda şapkasının düşmesi ve kız olduğunun anlaşılmasıyla birlikte Sohrab'dan kaçmak zorunda kalır. Fakat Sohrab onun peşini bırakmayıp onu tutsak almaya yeltenince bu sefer Grdâferid delikanlıyı engellemek için bir tuzağı başvurur. "Kahramanlar senin bir kızla savaştığını öğrenirlerse senin gururun yerle bir olacak" tuzağıyla Sohrab'ı kalenin kapısına kadar getirip orada da kalenin kapısını Sohrab'ın yüzüne kapatan Grdâferid bu şekilde Sohrab'ın elinden kurtulmuş olur.
9. Ketayn: şehnâme'de Ketayn, Goşasp'ın eşi, aynı zamanda Rm padişahının kızıdır. Goşasp babasından padişahlık bekleyip babası tarafından bu beklentisi yerine getirilmediğı için, İran'ı terkedip Rm'a gider. Rm'da birkaç mesleğı deneyen Goşasp, pehlivan görünümlü olduğı için hiç birinde başarılı olamaz. Tesadüfen Rm padişahının kızı için düzenlenen törene katılan Goşasp, Ketayn tarafından beğenilip koca olarak seçilir. Rm padişahının karşı çıkmasına rağmen, Ketayn rüyasında gördüğü yabancıyla evlenir. Zamanla Rm padişahının sarayında ciddi başarılar elde eden Goşasp, Rm Kayseri'nin gözdesi olur. Ketayn'un şehnâmesindeki asıl önemi, Goşasp ile birlikte İran'a gitmesi ve İsfendiyâr'ın annesi olmasıdır.
10. şirin: şirin, şehnâme'de İran Emirlerinden Hüsrev Perviz ile evlenen yabancı bir kadın olarak tanıtılmıştır. Padişah olmadan şirin ile tanışmış olan Hüsrev Perviz, padişahlık makamına vardıktan sonra, tekrar şirin ile karşılaşıp ve onun ağlamalarına dayanamayıp hemen şirin'le evlenmeye karar verir. şirin ile Hüsrev Perviz'in evliliğı ilk etapta mbedler tarafından sert tepkilerle karşılansa bile, Hüsrev Perviz'in çabasıyla bu tepkiler yumuşatılır. şirin, ömrü hayatı

boyunca, kocasına vefalı kalır, hatta zindanda bile kocasını terk etmez. Kocasının ölümünden sonra da kendisini öldürür.

III.2.9. Kadın Tiplerinin Değerlendirilmesi

Buraya kadar verdiğimiz örnekleri sınıflandıracak olursak şöyle bir tablo elde ederiz:

Uygurca Oğuz Kağan Destanı'ndaki Kadın Tipleri (İslamiyet'ten önceki rivayet)

1. Anne tipi
2. Mitik özelliklere sahip olan, alegorik isimler taşıyan çocuklar doğuran eş tipi (Işıktan ve ağacın kovuğundan çıkan kızlar)

Reşideddin Oğuznâmesi- Şecere-i Terâkime ve Kazan Nüshası'ndaki Kadın Tipleri (İslamiyet'ten sonraki rivayetler)

1. Müslüman olmadığı için bebeği tarafından rüyasında imana çağırılan anne tipi
2. Bebeğinin öleceğinden korktuğu için, kâfir kocasından habersizce iman getiren anne tipi (Baba-oğul arasında kalan anne tipi)
3. Akrabalardan seçilen eş tipi
4. Kocasının dinine uymayan eş tipi
5. Kocasının dinine uyup onun tarafından sevilen ve kutlanan eş tipi
6. Kıskançlıktan dolayı baba-oğul arasındaki çatışmalara ve dolaylı olarak babanın öldürülmesine sebep olan kadın (eş) tipi
7. Akıllı, bilgili ve memleket işlerinde, padişah ya da hükümdâr olan kocasına destek veren bilge eş tipi
8. Ülkesindeki erkekleri beğenmeyip düşman grubun erkeklerine karşı cinsî arzu ve istekleri olan, dolayısıyla bu düşman grubuna bilgi vererek kendi ülkesine ihanet eden güzel kadın tipi
9. İhtiyar bir adamla evlendiği için adaletsizliğe uğradığını düşünen, dolayısıyla ihtiyar adamın yakışıklı ve genç oğluna yakınlaşmaya çalışan genç kadın tipi

10. İhtiyar adamın oğluna yakınlaşmaya çalışırken kendini ele veren ve suçlanmaktan korktuğu için tuzak kurarak kendisini temize çıkarmaya çalışan kadın tipi (Tuzakçı, hileci kadın tipi)
11. Tuzak kurduğu anlaşıldığı için, padişah ve şehzâde tarafından cezalandırılan kadın tipi
12. Bütün Oğuz ilini kendi ağzına baktıran güçlü hükümdar kadın tipi

Şehnâme'deki Kadın Tipleri

1. Kocasından ayrı kalıp çocuğunu tek başına doğurup onu en iyi şekilde yetiştiren anne tipi
2. Oğlunu kaybettikten sonra delirip bir süre sonra üzüntüsünden vefat eden anne tipi (Oğlunu kaybettikten sonra, düşmanın eline düşmemek için intihar eden anne tipi)
3. İhtiyar kocasının oğluna aşık olup ona yakınlaşmaya çalışan, planlarını uygulamak için herhangi bir tuzak ve hileye başvurmadan çekinmeyen yalancı üvey anne tipi
4. Eşini görmeden, sadece onun kahramanlıkları ve iyiliklerini duyarak ona aşık olup aşkını, sevgilisine itiraf edecek kadar cesur eş tipi
5. Sevdiği, düşman bir sülaleye ait olduğu halde, aşk ve sevgisi uğruna her türlü fedakârlık yapmaya hazır olan eş tipi
6. Akıllı, bilgili ve kritik durumlarda hükümdâr olan kocasına fikir veren, arabulucu eş tipi
7. Öldürülmüş olan kocasının intikamını almak için düzenlenen planlar doğrultusunda vatanını terkedip gurbete giden eş tipi
8. Eş adayını rüyasında görüp ona aşık olan eş tipi
9. Kocasını kaybettikten sonra, onun yokluğuna dayanamayan ve kendini öldüren eş tipi
10. Kocasını uğruna halkın dediklerine aldırmaz etmeyen, aşkına ve kocasına ömrünün sonuna kadar vefalı kalan eş tipi
11. Ailesi ve boyunun sözlerine kulak asmadan ihtiyar bir padişah ile evlenip güç ve iktidara sahip olabilmek için yabancı bir memlekete giden hırslı kadın tipi

12. Memleket meseleleri için yabancı erkeklerle evlenen kadın tipi
13. Memleket meseleleri için onu seven yabancı hükümdârlardan uzak duran, evlenmemek için mazeretini en uygun şekilde izah eden, vatanına vefalı kalan kadın tipi
14. Bir erkek kadar cesur, bir erkek kahramanı gibi ata binen, ok atan, kahramanlık yapan kadın tipi (Şehnâme’de bu tip kadınlardan Pehlivân-Banû olarak bahsedilmiştir.)

III.2.10. Oğuz Kağan Destanı-Oğuznâmelerin Erkek Kahramanları

Oğuz Kağan Destanı ve onun İslamî rivayetleri olarak bilinen Oğuznâmeler’in kadın kahramanları haricindeki kahraman kadrosunu inceleyecek olursak, her şeyden önce şecere geleneği ve bu gelenek kapsamında hükümdarlığın babadan oğla geçişi dikkatimizi çekmektedir. Oğuznâmelerde İslamiyet’in etkisi altında şecerenin başı Allah tarafından gönderilen peygamberlerdir. Örneğin, Reşideddin Oğuznâmesi’nde Nuh Peygamber yeryüzünü oğulları arasında bölüşmüştür. Doğu illeri ve Türkistan Yafes’e verilmiştir. Türkler arasında Olcay Han olarak lakap alan Yafes, bu eserde Oğuz Hân’ın şeceresinin başında yer almıştır.

Ebûlğazi Bahadır Hân’ın Şecere-i Terakimesi, Âdem ile başlayıp Nuh Peygamber ile devam etmiştir. Nuh Peygamberin üç oğlu Ham, Sam ve Yafes, babaları tarafından her biri bir yere gönderilmiştir. Yafes’ten sonra en büyük oğlu Türk yerine oturmuştur. Türk için, Acem padişahlarından Kiyûmers ile muasır olduğu söylenmiştir. Türk’ten sonra, Amulca Hân, onun ölümünden sonra da Bakuy Dip Han hükümdar olup böylece Oğuz Hân’ın şeceresinin başı Amulca Han ve Bakuy Dip olmuşlardır. Kazan Oğuznâmesi, büyük bir ölçüde Şecere-i Terakime’ye benzemektedir. Fakat Kazan Nüshası’nın ilk bölümü oldukça uzun ve detaylıdır. Kazan Oğuznâmesi’nde, ilk mahlûkat bölümünden sonra, Hz. Âdem’in yaratılışı, Havva ile birlikte cennetten kovulmaları, yeryüzüne inmeleri ve çocuklarıyla ilgili detaylı bilgi bulunmaktadır. Âdem’den sonra birkaç kişi daha gelip sonra Nuh, Yafes, Türk, Türk’ten sonra da birkaç kişi geldikten sonra, Alınca ve Moğol’dan sonra Oğuz Hân’ın babası Kara Hân şecerenin başında yer almıştır.

Şehnâme’de ilk padişah Keyûmers, yani mitik kaynaklardaki ilk insan prototipidir. Keyûmers’ten sonra da şecere geleneğine uygun olarak şahlık babadan oğlula geçmektedir. Şehnâme ile Oğuznâmelerin en büyük farkı, Şehnâme’nin mitik bir atmosfer ile başlaması, Oğuznâmelerin ise daha İslamî bir şekille başlamış olmasıdır. Bugüne kadar Türkiye çapında Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmelerin tarih ve edebiyat ana bilim dallarındaki farklı bilim insanları tarafından ele alınıp incelenmiş olmaları bir yandan, Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler adlı bölümde de Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terakime ve Kazan Oğuznâmesi için Oğuz Hân’ın şeceresini tespit etmiş olmamız öte yandan bu bölümü kısa tutup bu üç eserde geçen şahıs kadrosunun isimlerin tekrarlamamıza sebep olmaktadır. Aynı durum, Şehnâme için söz konusu değildir. Şehnâme’nin şahıs kadrosu olarak çok kalabalık olması, bir de bugüne kadar içerik bakımından Türkiye’de incelenmemiş olması, Şehnâme’in kahraman kadrosundan detaylı bir şekilde bahsetmemizi gerektirmektedir.

III.2.11. Şehnâme’nin Erkek Kahramanları

Şehnâme için yerli ve yabancı bilim insanları tarafından pek çok özellik tespit edilmiştir. Ama Şehnâme’nin en farklı özelliği, insanın ayaklarını yerden kesebilme özelliğidir herhalde. (İslamî Nedûşen 2012: 7) Şehnâme’yi okuyan veya dinleyen herkes bu dünyadan kopup Şehnâme’nin dünyasına dalar. Her ne kadar masal gibi, dinleyenin ayağını yerden kesip onu başka dünyalara daldırırsa da, Şehnâme olağan insana (halka) hitap eden bir eserdir. Kahramanları günlük hayattan seçilmiş insanlardır. Onlarda gökyüzüne gidip orada yaşama gibi gayeler ya da tasavvufî, irfanî taraflar yoktur. (Şehnâme’de irfan, İrec, Siyaveş ve Keyhûsrev gibi bazı şahsiyetlerde görülmek birlikte ön planda değildir. Başka bir ifadeyle şahsiyetler irfanî özellikleriyle tanıtılmayıp başka özellikleriyle öne çıkıp sonradan irfanî özelliklerine değinilmiştir.) Şehnâme’nin ana temasını oluşturan iyilik, kötülük savaşı, bu eserin kahramanlarının hayatlarına da ışık tutmuştur. Şehnâme’de de dünyaca geçerliliği olan birçok epik eser gibi savaş ön plandadır. Kahramanlar da bu savaşı icra eden, bazen savunup bazen saldıran figürlerdirler.

Şehnâme'nin en dikkat çekici özelliklerinden biri de, kahramanların salt kötülükleri ya da salt iyiliklerinin söz konusu olmamasıdır. İran'ın en pozitif kahramanlarının hayatlarında da bazen hatalar vardır. Buna karşılık en karanlık ve en negatif tasvir edilen kahramanlarda da, olumlu özellikler görülmektedir. (İslamî Nedûşen 2012: 8) Başka bir deyişle kahraman kalıbına bürünmüş insanoğlu için, Şehnâme'de göreceli iyilik ve kötülük kavramları söz konusudur. Tasavvufî ve irfanî eserlerdeki insan-i kâmil modeli Şehnâme'de söz konusu değildir.

Şehnâme'deki kahramanları üç farklı kategoride incelememiz mümkündür:

1. İyi nitelikli olan Kahramanlar: Bu kahramanlar yaratılış itibariyle iyiliği seven, insanlara ve insanlığa hizmet eden, ahlakî değerlere, mertlik ve dürüstlüğe bağlı olan tiplerdirler. Feridûn, Siyavûş ve Keyhüsrev gibi şahsiyetlerden iyi nitelikli kahramanlar olarak bahsedebiliriz. Şehnâme'deki iyi kahramanlar için, her ne kadar iyilik ilkesine bağlı olsalar da, kimi zaman kusurlar ve eksiklikler söz konusudur. Örneğin, Şehnâme'nin kahramanlık bölümünün hemen hemen bütün sahnelerinde birinci kahraman olarak yer alan Rüstem'in de sıradan insanların yaptığı hataları vardır. Cesur ve bilge olsa da oğluyla karşılıklı savaştığında deneyimsiz ve genç bir çocuğa karşı kendisi zayıf hissedip insanî bir hataya düşüp oğluna hile yaparak alt eden Rüstem, can parçasını kaybettikten sonra pişmanlık duyup kan ağlar.

2. Kötü nitelikli olan Kahramanlar: Bu grup kahramanlar, yaratılış itibariyle kötü niyetli ve varlıkları, yokluk, bedbahtlık ve savaşa sebebiyettir. Dahhak, Selim, Tur ve Kadınlardan Sûdabe kötü mahiyetli kahramanların en iyi örnekleridirler.

3. İyi ve kötü nitelikli olan kahramanlar: Bu grupta yer alan kahramanlarda ise bazen iyiliğe bazen de kötülüğe karşı eğilim görülmektedir. Bu grup Şehnâme'de nabza göre şerbet veren tiplerdir. İran'dan Kavûs ve Turan'dan da Piran'ı bu grup için örnek gösterebiliriz. (İslamî Nedûşen 2012: 111-113)

Bu tasnif dışında kimi bilim insanı da, Şehnâme'deki kadın tipleri bölümünde değinildiği üzere, bu eserin kahramanlarını kadın ve erkek olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Daha önceki bölümlerde, eserin kadın kahramanlarından etraflıca söz ettiğimiz için, bu bölümde değinmeyi planladığımız konu, Şehnâme'nin kadın

kahramanları dışındaki kahramanlar yani erkek kahramanları ve bu erkek kahramanlarıyla birlikte destan boyunca önemli rolleri olan atları ya da kahramanların hayatında önemli fonksiyonlarda bulunan hayvanlardır.

Şehnâme'nin Kahramanları

III.2.11.1. Dahhâk (Ajidehâk-Zahhâk)

Dahhâk'ın Hikâyesi: Şehnâme'de, Dahhâk'ın hikâyesi, en ilginç ve en çok derin mesajlar içeren hikâyelerden biridir. Dindar bir Arap emirin oğlu olan Dahhâk, İblis tarafından babasını öldürüp yerine geçmek için kışkırtılır. Çirkin huyu görüntüsüne yansımış Dahhâk, babasını öldürüp onun yerine hâkimiyetin başına geçmeye karar verir. İlk defa yönlendirici, iyi niyeti bir kişi olarak Dahhâk'ın karşısına çıkan İblis, ikinci sefer genç bir aşçı kılığına bürünerek Dahhâk'ın yanına gelir. O zamana kadar yiyecekler hep bitkilerden yapıldı. Genç aşçı Dahhâk'a balık ve kuşların etinden çeşitli yemekler yapıp onu bu şekilde mutlu etti. Sonra da dana etinden, yumurtadan ve keklik etinden yemekler yapan İblis, bir gün yaptığı bu kadar hizmetin karşılığı olarak Dahhâk'ın iki omuzundan öpmek istediğini belirtti. İblis, bu sefer de Dahhâk'ı kurduğu tuzağa düşürmeyi başardı. İblis, Dahhâk'ın iki omuzundan öptüğü gibi kaybolup onun öptüğü yerlerden iki yılan çıktı. Yılanlar büyüdükçe büyüdüler. Dahhâk, yılanlardan kurtulmak için onların kesilmesine emir verdi. Her kesildikten sonra tekrar çıkan yılanlar için hiç bir çare bulamayan Dahhâk, bu sefer de bir hekim şeklinde karşısına çıkan İblis'in çaresine muhtaç kaldı. Bir hekimin kılığına bürünerek Dahhâk'ın yanına gelen İblis, yılanlardan kurtulma yolu, onları kestirmek olmadığını söyleyip yılanları beslemek üzere her gün iki insanın beyninden onlara yemek yapılması gerektiğini Dahhâk'a çare olarak sundu. İblis'in asıl amacı her gün iki insanın ölümüyle birlikte, insanoğlunun neslini kurutmaktı.

Bu olaylar, İran halkının Çemşid Şah'ın kibirinden ve yaptıklarından son derece rahatsız oldukları döneme denk gelmişti. Dolayısıyla Çemşid Şah'ın şikâyetini Dahhâk'a yapıp onun yerine İran şahı olmasını isteyen İran halkının daveti üzere, Dahhâk İran'a gelip İran şahı oldu. Cemşid Şah ise korkusundan kaçıp çok uzaklara gidip tanınmayan biri olarak yıllarca farklı ülkelerde gezerek yaşadı. Nihayet Çin

denizi'nin yanında bulunan Cemşid Şah, Dahhâk'ın emrinin üzerine ikiye bölünerek öldürüldü. Böylece Dahhâk'ın kanlı bin yıllık hâkimiyeti başladı.

Dahhâk'ın hâkimiyeti ne yazık ki İran halkının düşündüğünden çok daha kanlı ve daha acı oldu. Omuzundaki yılanları doyurmak için her gün İran'dan iki gencin ölüm fermanını veren Dahhâk, Cemşid Şah'ın iki kız kardeşini kaçırıp kendi haremine getirip onlara büyü öğretmeye başladı. Onun bin yıllık dönemi kan dökmek ve büyüler yapmakla geçti. Bu durum böyle devam etti ta ki bir gece Dahhâk çok korkunç bir rüya gördü. Rüyasında elinde gürz olan bir genç onun sarayına hücum edip onu tutuklayıp Albûrz Dağı'na götürdü. Dahhâk korkudan çılgınlık atarak rüyasından uyandı. O gecenin sabahında bütün kâhinler ve rüya yorumcuları Dahhâk'ın sarayında toplandılar. Dahhâk rüyasını yorumlamak için kâhinlere anlattı. Kâhinler ise rüyayı yorumlamak için üç gün mühlet istediler. Üç günün sonunda padişahın rüyası yorumlandı, fakat yorumu açıklamaktan korkan kâhinler bir türlü yorumlarını söylemek istemediler. Nihayet, Dahhâk'ın tehditlerinden sonra, kâhinler, Feridûn diye bir çocuğun doğacağından ve Dahhâk'ın hayatının bu çocuğun eliyle sona ereceğinden haber verdiler.

Bu kehanetten dolayı huzuru kaçan Dahhâk, doğan bütün çocuklarının öldürülmesine emir verdi. Bu esnada Feridûn'un babası, Âbtîn, Dahhâk'ın adamları tarafından öldürülüp beyni Dahhâk'ın yılanlarına yem oldu. Feridûn'un annesi, Ferânek, doğan bütün çocukların Dahhâk'ın adamları tarafından öldürüldüklerini öğrenince çocuğunu alıp bir ovaya indi. Ovadayken Feridûn, *Bermâye* adlı bir inek tarafından emzirilip beslendi. Ferânek'in oğluyla birlikte ovaya inme haberleri, Dahhâk'ın adamlarına yetişti. Ferânek, oğlunu alıp *Albûrz Dağı*'na çıkardı. Dahhâk'ın adamları da ovada *Bermâye*'yi bulup öldürdüler. Feridûn dağda yetişip on altı yaşına geldi. Genç Feridûn bu sefer babasının soyunu sorgulayıp onun intikamını almak üzere *Albûrz Dağı*'ndan indi. Annesinin yanına gelen Feridûn olaylardan büsbütün haberdar oldu ve Dahhâk'ın sarayına hücum etmeye karar verdi. Fakat annesi Ferânek genç Feridûn'u kararından caydırdı. Bu arada Feridûn'u bulmaktan aciz olan Dahhâk da vezirleri ve ülkenin bilge insanlarını onlarla danışmak için topladı. Dahhâk çaresizlikten, vezirler ve bilgelere zorla onun adil bir padişah olduğuna dair bir yazı yazdırdı. Yazıyı yazıp

padişahın adilliğini onaylamaktan başka çareleri olmayan vezirler ve bilgeler de bunu yaptılar. Daha padişahın adilliğini onaylayan yazının yazmasından çok zaman geçmeden, *Demirci Kaveh* saraydan içeri girdi.

On sekiz oğlundan, on yedisini Dahhâk'ın yılanlarını doyurmak için kaybedip son oğlu da Dahhâk'ın adamlarının elinde tutuklu olan *Demirci Kaveh*, deriden bir bayrak yapıp padişahın karşısına çıktı. Padişah da demirciyi karşısında görünce hem şaşırıp hem çok korktu. Ama şaşırıp korkmanın da hiçbir faydası yoktu artık. Bir yandan Dahhâk'ın onca insanın öldürülmesine sebep olması, öte yandan yaptığı bin yıllık zulümleri, zalim padişahı son noktasına yaklaştırmıştı.

Demirci Kaveh, topladığı insanlarla birlikte, Feridûn'un saklandığı yere gittiler. Hepsi birleşip bir grup haline gelen isyancılar, Dahhâk'ın sarayının yolunu tuttular. Feridûn ve *Demirci Kaveh*'nin Dahhâk'ın ülkesine vardıklarında, Dahhâk da Feridûn'un peşine Hindistan'a gitmişti. Dolayısıyla Feridûn, savaş vermeden, kan dökmeden, Dahhâk'ın sarayı ve hâkimiyetini ele geçirdi. Dahhâk olaylardan haberdar olunca hemen sarayın yolunu tutup geceleyin büyüyle sarayın içine girdi. Fakat Feridûn, gürzüyle onun başına vurdu ve onu yaraladı, tam onu öldürecek ki gökyüzünden, “onu öldürme, elini kolunu bağla ve *Demavend Dağı*'na bırak” diye *Sorûş* (nidâ) geldi. Böylece Dahhâk'ın hâkimiyeti sona erip Feridûn İran halkı tarafından padişah olarak seçildi.

Dahhâk hikâyesi'nin Tahlili:

Dahhâk: Görüntü itibariyle çirkin, huyu simasına yansıyan Dahhâk'ın lakabı, *Bîveresb*, yani bin atın sahibidir. (Dehbozorgi 2009: 179) Dahhâk'ın hikâyesinde bu Tazî (Arap) padişahın en dikkat çekici özellikleri güç, makam, yeme, içme düşkünlüğüdür:

1. Güç ve makam düşkünlüğü: Dahhâk, Güç ve makama düşkünlüğü sebebiyle İblisin tuzağına düşüp babasını öldürüp onun yerine geçmeye karar verir.
2. Yeme, içme düşkünlüğü: İnsanoğlu için, tarih boyunca, onu sıkıntılara sokan, başına dert açan özelliklerden biri, yemeye ve içmeye düşkünlüğüdür. Bilindiği üzere Âdem ile Havva Hikâyesinde bile, insanoğlunun yasaklı meyveyi yemesiyle birlikte olaylar başlamıştır. İnsanoğlu yeme isteğine

karşı koyamadığı için cennetten uzaklaştırılmıştır. İblis'in et ve yumurtadan lezzetli yemekler yapıp bu şekilde Dahhâk'ı mest edip ona söz geçirmesi de Dahhâk'ın yeme, içme zaafından dolayı gerçekleştirilebilmiştir. Bu bağlamda, muhtemelen Şehnâme'de et yemek ve insanî özelliklerden uzaklaşmak arasında bir bağlantı söz konusu olmuştur; İblis, Dahhâk'a kuş ve balık etlerinden yemek yapmaya başladıktan sonra, başka bir ifadeyle Dahhâk etten yapılan yemekleri yemeye başladıktan sonra, Dahhâk'ın insanî özellikleri, yerini hayvanî özelliklere bırakmıştır. Ayrıca İblis, Dahhâk'a balık ve kuş etlerinden çeşitli yemekler yapmaya başlamadan önce, özellikle insanların gıda besinlerinin bitkisel olduğuna değinilmiştir.

3. Büyücülük: İçi merhamet ve insan sevgisinden boşaltılmış olan Dahhâk'ın başka bir özelliği de, büyücülüktür. Dahhâk, hayatının son yıllarında, ruhsal olarak öyle bir noktaya gelir ki zulüm yapmadan, cinayet işlemeyi duramaz. Yani kötülük Dahhâk'ın yapısının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Dahhâk'ın omuzundaki yılanlar, onun işlediği zulümler ve cinayetlerinin somut şekli olarak değerlendirilebilir. Dahhâk'ın peşini bırakmayan korkular, uyurken gördüğü kâbuslar da aslında onun içindeki karanlığın dışı vurmasıdır.

Dahhâk'ın hikâyesinin sonunda, Feridûn, Dahhâk'ın sarayına geldiğinde, Dahhâk'ı bulmayınca karılarına onun nerede olduğunu sorar. Dahhâk'ın iki karısı, yani Cemşid Şah'ın iki kız kardeşi, Feridûn'a, onu öldürecek olan kişinin peşinde Hindistan'a gittiğini, orada onu bulup kanını dökmeyi planladığını söylerler. Fakat bu ifadede mecazî bir anlam yatmaktadır; Dahhâk, Feridûn'u Hindistan'da bulup öldürerek, elini, yüzünü ve tenini onun kanı ya da öldürecek başka insanların kanıyla yıkayarak kendi kaderini değiştirebileceğine inanmıştır. Bu noktada da şöyle bir görüş söz konusu olabilir: Dahhâk'ın kan dökerek, elini, yüzünü ve tenini döktüğü kanlarla yıkayarak (O kanı kendi tenine bulaştırarak) kaderini değiştirip kâhinlerin ön gördüklerini yanlış çıkartabileceği düşüncesi aslında onun hayatının son kırk yılında yaşadığı ruhsal dengesizliklerin bir göstergesidir.

Bir yandan omzundaki yılanlardan dolayı, öte yandan da gördüğü rüyadan sonra onun kafasını sürekli meşgul eden kâhinlerin ön gördükleri, Dahhâk'ın hayatındaki son kırk senesinin çok bunalımlı geçmesine sebep olmuştur. Hikâyenin sonunda, Hindistan'dayken Feridûn'un sarayına girdiğinden haberdar olan Dahhâk, olaya karşılık yanındaki vezirine öyle garip bir tepki gösterir ki herkes zalim padişahın akıl sağlığından şüphe der:

...

-Dahhâk'ın (Zahhâk'ın) süvarilerinden biri, haberi alır almaz, atına binip Dahhâk Şah'a doğru yol aldı.

-Süvari, Zahhâk Şah'ın yanına geldiğinde, duydukları ve gördüklerini tek tek padişaha anlattı.

-Ona dedi ki "Ey zalimlerin en bükü zalim padişahı, senin hükümdârlığının yakında son bulacağı görünür.

-Çünkü üç büyük adam, büyük bir orduyla birlikte başka bir ülkeden gelip senin sarayına girmişler.

-Bu üç adamdan biri diğerlerinden yaşça daha genç ve selvi boylu ve padişah yüzlü bir yiğittir.

-Yaşça daha küçük olmasına rağmen diğer adamlardan fazlası var, eksiği yok. Bu adamların komutanı ve ordunun başıdır bu yiğit.

-Bir gürzü var ki, sanki ağırlıktan dağın bir parçasıdır. (Gürz-i gerân: ağır gürz) Yiğidin bir yüzü var ki, onca insan arasında güneş gibi parlar.

-Bu genç atıyla birlikte, yanında da diğer iki adam, senin sarayının eyvanına girmişler.

-Genç adam senin padişahlık tahtına oturmuş. Oturur oturmaz da senin o tahta bulaştırdığın tüm cadılıklar ve karanlıkları gidermiş.

-Senin eyvanında da kim varsa, ister adamlar ister devler...

-hepsinin kellelerini uçurdu, beyinlerini kanlarıyla karıştırdı (yani kafalarını patlattı, her taraf kanlar içinde kaldı.)

-Dahhâk (Zahhâk) Şah bunca olaylardan sonra, “belki de gelen kişi misafirdir, böyle düşünüp mutlu olmak gerek” diye tepki verdi.

-Süvari de Dahhâk (Zahhâk) Şah’a karşılık dedi ki “misafirse eğer, gürzle gelmez.”

-“Bir gün böyle bir misafirin gelirse ondan uzak dur ve ona karşı sadece kelleni korumaya çalış.”

-“nasıl bir misafirdir bu adam ki senin haremine girmiş ve karılarınla sohbet etmiş? Nasıl bir misafirdir ki senin taç ve tahtına el koymuş?”

...

(Dabirsiyakî C.1. 2002: 64-65)

Dahhâk’ın omzundaki iki yılanı geldiğimizde, yılanların ejderha ile aynı olması düşüncesi pek çok bilim insanı tarafından ortaya atılmıştır. Şehnâme’nin metinlerinde bazen yılan, bazen de ejderha olarak bu canavarlardan bahsedilmesi söz konusu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Genel algıda ejderha her ne kadar Uzakdoğu mitolojisiyle bağlantılı olarak görünse de aslında bu hayvanın varlığı, İran ve Türk mitolojisinde de köklü bir simge olarak asırla boyunca hep söz konusu olmuştur. İran mitolojisinde maddî yaratılışın en önemli aşamalarından biri olarak bilinen gökyüzü yaratılışında yedi gezegenden yedi ejderha olarak söz edilmiştir. (Bahar 2008: 57) Bu ise eski dönemlerde ejderhanın olumsuz bir anlam taşımadığının ifadesidir. Sonraki dönemlerde İran epik eserlerinde, kahraman, gücünün son noktasını göstermek için birebir olarak ejderha ya da ejderha gövdeli bir canavar ile savaşmak zorunda kalmıştır. Şehname’de Rüstem Yedi Han olarak adlandırılmakta olan kahramanlık hayatının yedi zor aşamalarının birinde beyaz ejderha isimli bir canavarla savaşıp onu öldürmüştür. (İslamî Nedûşen 2012: 270-272)

Türklerde özellikle erken dönemlerde bereket, refah ve güç simgesi olarak kabul edilen ejderha, Ön Asya kültürleriyle ilişkiye geçildiğinde bu anlamlarını yitirip daha

çok alt edilmesi gereken bir kötülük simgesi olarak algılanmaya başlamıştır. (Çoruhlu, 2006: 136-137)

III.2.11.2. Feridûn

Feridûn'un hayatı, Hz. Musa'nın hayatıyla birçok noktada benzerlik göstermektedir. Feridûn dünyaya geldikten sonra, annesi çocuğunu Dahhâk'ın tehlikesinden korumak adına onu alıp ovaya iner. Doğan bütün bebekler Dahhâk'ın adamları tarafından öldürülürken Hz. Musa'nın hikâyesinde olduğu gibi, Feridûn annesinin çabalarıyla mucizevî bir şekilde tehlikeden kurtulur. Feridûn'un ovada yaşarken bir inek tarafından emzirilip beslenmesi de, Şehnâme'nin birkaç bölümünde görülen hayvanlar tarafından beslenen kahramanların güzel bir örneğidir. Tavus kuşuna benzeyip her tüyü bir renkte olan *Bermâye*, Şehnâme'nin olağanüstü hayvanlarından biri, onun Feridûn'a bakıp onu emzirmesi de eserin epik temalarından bir örnektir. Hikâyenin bir sonraki aşamasında, Feridûn'un dağa kaçmasıyla birlikte, *Bermâye*'nin Dahhâk'ın adamları tarafından öldürülmesi bir yandan, Feridûn'un babası, Âbtin'in yine Dahhâk tarafından öldürülüp Dahhâk'ın yılanlarına yem olması, anlatının ileriki bölümlerinde gerçekleşecek olan intikam alma eyleminin en büyük temellerini oluşturmaktadır.

Feridûn'un ovadan sonra dağa çıkması, orada dindar bir adam tarafından eğitilmesi, on altı yaşına geldiğinde, babasının soyu ve onun nasıl öldürüldüğünü sorgulaması, annesi tarafından *Bermâye*'nin ölümünü öğrenmesi ve buna benzer pek çok olay, kahramanın hayatının yeni bir evreye girmesini sağlamıştır. Dahhâk'a karşı başkaldırmak için yeterli sebebi olan Feridûn'un planı, *Demirci Kaveh*'yle karşılaşmakla birlikte uygulamaya geçer.

Bunların yanı sıra, Feridûn'un hayatında iki olay daha dikkat çekmektedir; Feridûn'un kardeşleri, onu kıskandıkları için, onu öldürmeye karar verirler. Geceleyin dağın başından büyük bir taş sürükleyip kahramanın başına düşürmekle onu öldürmek isteyen kardeşler, Feridûn tarafından tanrısal bir güç uygulandığı için amaçlarına ulaşamazlar. (Hz. Yusuf'un hikâyesi ile Feridûn'un hikâyesi bu noktada benzerlik göstermektedir.) Öte yandan, Feridûn, Dahhâk'ın sarayına yetişmek için, *Ervend*

Rud'un yanına geldiğinde gemiye binip nehri gemiyle geçmek ister. Ama gemideki görevliler onun gemiye binip suyu geçebilmesi için Dahhâk tarafından resmi bir izin gerektiğini söyleyince, Feridûn ve yanındaki adamları atlarıyla suyun içine girip suyu atlarıyla geçmişlerdir. (Bu noktada Feridûn ve adamlarının *Ervend Rud*'u geçmeleri, Hz. Musa'nın yanındakilerle birlikte *Nil Nehri*'nden geçmelerini anımsatmaktadır.) (İslamî Nedûşen 2012: 130-131) Kahramanın hayatında değinilmesi gereken hususlardan biri de, onu emzirip yetiştiren ineğe karşı şükran duyguları ve onun öldürüldüğünü öğrenince de intikam alma eğilimidir.

Demirci Kaveh: *Demirci Kaveh* de Şehnâme'nin önemli kahramanlarından biridir. *Kaveh*'nin on sekiz oğlundan, on yedisi, Dahhâk'ın yılanlarını doyurmak için kurban edilmiştir. En son oğlunun tutuklamasına dayanamayan *Demirci Kaveh*'nin ağzından söylenen beyitler, Şehnâme'nin en etkili beyitler arasında yer almaktadır.

Kaveh, Dahhâk'ın huzuruna çıkıp on sekiz oğlundan on yedisini padişahın yılanlarını yem olsun diye kaybettiğini ve sonuncu oğlunun serbest bırakılması istediğini anlatır. Dahhâk ise, yaşlı demircinin gönlünü almak için epey çaba gösterir. Ne yazık ki yaşlı demircinin yarasına hiçbir şey iyi gelmeyip çocuklarının intikamını almak için başkaldırmaktan başka bir çare bulamamaktadır.

...

-Acı çekmiş *Kaveh*'i padişahın (Dahhâk, Zahhâk Şah'ın) yanına çağırıp onu büyüklerden oluşan bir meclise oturtular.

-Zahhâk Şah, çatık bir suratla ona dönüp “kimden zulüm gördüysen şimdi anlat” dedi.

-Demirci *Kaveh*, Zahhâk Şah'ın zulmünden başına vurup ben “adil *Kaveh*'yim” dedi.

-Benim derdime çare bul ki, senin yaptığın zulümlerden koşa koşa sana geldim.

-Eğer ki adaleti icra etmekten en ufak nasibin varsa, Tanrı senin taç, taht ve saltanatını zevalsız kılsın.

-Senin tarafından en fazla bana zulüm gelmiştir, yaptıklarınla sanki kalbime hançer sapladın.

-Eğer senin bana zulüm etme gibi bir gayen yoksa neden benim çocuklarımı (oğullarımı) elimden alıyorsun?

-Benim on sekiz tane yiğit oğlum vardı, ama şimdi onlardan sadece tek bir tanesi kalmıştır.

-Bu son oğlumu bana bağışla, ki diğer oğlanların acısından her zaman ciğerim yanar.

-Ey padişah, ben sana ne yaptım ki sen bütün çocuklarımı elimden aldın? Eğer bir sana yaptığım bir hatam varsa söyle, yoksa da boşuna bahane arama.

-Benim bu halime bir bak padişaha, dertlerimin, tasalarımın bundan fazla olmasına izin verme.

-Bu hayat beni bu kadar üzdü ve sırtımı iki büklüm yaptı (Bu olanlar beni böyle yaşlandırdı), gönlümde hayata dair en ufak ümidim kalmamıştır.

-Şimdi hem gençliğim gitmiş, hem evlatlarım. Beni bu hayata evlatlarımdan başka ne bağlayabilirdi ki?

...

(Dabirsiyakî C.1. 2002: 53)

...

-Padişah Kaveh'nin dediklerine iyice kulak verdi, onun söylediği sözlerden dolayı son derece şaşırıldı.

-Kaveh'ye hemen on sekizinci oğlunu geri verdiler. Kaveh'nin gönlünü almaya çalıştılar.

-Padişah döndü ve meclisteki insanların şahit tutarak Kaveh'ye dedi ki:

-Şimdi sen benim adil olduğumu gördün ve bu insanlar da benim adaletime şahitlik ederler.

-Kaveh bu sözlerden ansızın öfkelenip fırladı, padişahın onaylaması için ona verdiği belgeyi yırtıp attı.

-o meclisteki insanlara da Tanrı'dan korkun ve bu adama uymayın diyerek oğluyla birlikte o meclisi terk etti.

...

(Dabirsiyakî C.1. 2002: 54)

Kaveh'nin bir deri parçasından bayrak yapıp halkı bu bayrağın altında toplaması, Feridûn'un yerine doğru gitmesi ve bu örgütü bir lider ile tamamlaması aynı zamanda bu başkaldırının toplumsal boyutlarını göstermektedir.

Şehnâme'deki Demirci Kaveh'nin isyanı, halkın iş birliğiyle gerçekleşen ve son derece modern bir devrim olarak anlatılmaktadır. Bu ise yakın tarihte gerçekleşen başkaldırı ve devrimleri çağrıştırarak Firdevsî'nin halktan bir şair olup olaylara oldukça gerçekçi yaklaştığını ispatlamaktadır. Şehnâme her ne kadar epik bir eser olarak değerlendirilse de şairin halk arasından çıkması ve halkın derdini kahramanlık olaylar kalıbında anlattığını göz ardı etmememiz gerek.

Demirci Kaveh'nin hayatında, demirci olması, meslek olarak demircilik yapması, Dahhâk'ın cinayetlerine karşın halkı örgütlemesi, insanları bir bayrak altına toplaması ve bu örgütün başında bir lider ihtiyacını duyması, onun karakterinde üzerinde durulması gereken hususlardır.

Feridûn'un Dönemi-Feridûn'un Padişahlığı

Şehnâme’de *Ferruh* (uğurlu) sıfatıyla bilinen Feridûn, daha önceki bölümde değinildiği üzere, zâlim Dahhâk’a karşı düzenlenen başkaldırıda halkın liderliğini yapmıştır. Dahhâk ile karşı karşıya gelen Feridûn önce onu öldürmeye karar vermiştir, fakat bu esnada gökyüzünden *Soruş* gelip Dahhâk’ın ölüm zamanının daha gelmediğini, onun *Demavend Dağı*’ndatutsak olması gerektiğini söylemiştir. Böylece Feridûn halkı, Dahhâk’ın zulmünden kurtarıp kendisi padişah olarak onun yerine geçmiştir. Kiyanîlerin geleneğine uyarak *Mehr Ayında* başına padişahlık tacını takan Feridûn o günü *Mehregân Bayramı* olarak ilan etmiştir. Feridûn’un annesi, oğlunun zaferini öğrenince, suda elini, yüzünü ve tüm vücudunu yıkayıp abdest alıp Tanrı’ya teşekkür etmiştir. Sonra da fakirlere altınlar ve gümüşler bahşederek oğlunun bu başarısını kutlamıştır.

Şehnâme’nin ana temasını olan iyilik ve kötülük arasındaki savaş, Feridûn’un ailesinin olaylarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Suçsuzun haksızlıkla öldürülmesi ve suçluların cezalandırılması, Feridûn’un ailesinin hikâyelerinin temelini oluşturmaktadır. Şehnâme’nin mitik ve kahramanlık dönemlerinin en adil iki padişahından bahsedecek olursak Feridûn ve Keyhüsrev’in isimlerini zikretmemiz gerek. Feridûn pasdişah olduktan sonra, birlik, adalet ve dostluğu slogan yapıp ülkenin her köşesine yeni bir ruh vermek üzere yola çıkmıştır.

Cemşid Şah’ın iki kız kardeşi ile evlenen Feridûn’un bir süre sonra, Selm, Tur ve İrec adlarında üç oğlu olmuştur. Oğullar büyüüp evlenme çağına geldiklerinde Feridûn üç oğlu için, bir anneden ve bir babadan doğmuş, birbirine benzer üç kız kardeş aramaya başlamıştır. Feridûn’a haber gelir, onun aradığın özelliklerde bir tek Yemen padişahın kızlarında varmış. Feridûn ise adamlarından birini kızları istemek üzere Yemen’e gönderir. Fakat bu evliliğe gönlü olmayan Yemen padişahı şehzâdelerin görmesi gerektiğini bahane eder. Feridûn, oğlanları Yemen’e gönderir. Oğlanlar Yemen’e geldiklerindede gelin adayları tarafından sınava alınmışlardır. Bunu daha önce ön gören Feridûn, sorulacak soruların cevabını oğullarına öğreterek onların bu aşamadan başarıyla geçmelerini sağlar. Yemen padişahı da, sınavdan başarıyla çıkan oğlanlara kızlarını vermek zorunda kalır. Fakat son şansı olarak, gece oğlanların yattığı yere büyü gücüyle soğuk, fırtına ve kar getirir ve oğlanların soğuktan ve fırtınadan

öleceklerini ümüt eder. Fakat Feridûn'un oğlanlarında *Tanrısal Fer* bulunduğundan dolayı, fırtına, soğuk ve kar onları etkilemez. Böylece şehzadeler, sabah dinç ve sevinçli kalkıp gelinlerini alarak İran'a doğru yol alırlar.

Bu sınavlardan başarıyla çıkan, Yemen'den gelinlerini alıp İran'a gelen oğlanlar arasında, dünyayı bölüştürme sırası gelir. Feridûn dünyayı oğlanları arasında bölmeye kara verir; dünyanın batısında yer alan ülkeleri en büyük oğlu Selm'e, dünyanın doğusunda yer alan Türkistan ve Çin'i ortanca oğluna Tur'a, İran'ı da küçük oğlu İrec'e verir. En geniş ve en güzel bölgeye hâkim olan İrec bu sefer ağabeyleri tarafından kıskanılır. İki büyük kardeş babalarına mektup yazıp haksızlığa uğradıklarından bahsedip daha büyük olmalarına rağmen, daha küçük bölgelere sahip oldukları için şikâyet ederler. Feridûn oğulların şikâyetlerine karşılık onlara mektup yazıp, bu kararın doğru olduğunu, bu kararı verebilmek için kâhinler ve bilgilerle danıştığını söyler.

Olanlardan endişe duyan baba, İrec'e haber salar ve ağabeyleri ona hücum etmeden, onun ağabeyleriyle savaşa gitmesi gerektiğini söyler. Fakat ağabeyleriyle savaşı hiç bir şekilde kabullenemeyen İrec, ağabeylerinin ziyaretine gitmeye karar verir. Feridûn, iki büyük kardeşin ona zarar verebilme olasılığından bahseder ve İrec'in ordusuyla gitmesini ister. Ama İren ağabeyleri tarafından ona zarar gelmeyeceğini düşünerek babayı dinlemeyip tek başına ağabeylerin ziyaretine gider. İçleri İrec'in kiniyle dolu olan ağabeyler, onu karşılayıp çadırlarına davet ederler. Aralarında gergin bir sohbet yaşandıktan sonra ortanca kardeş, Tur, dayanmayıp hancerini çıkarıp İrec'i öldürür. İrec'in kafasını teslim alan Feridûn acısından kan ağlamaya başlar. O kadar çok ağlar ki gözlerinin nurunu kaybedip kör olur. Feridûn'un gözyaşlarından bitkiler yeşerir.

İrec'in ölümünden sonra, onun beraber olduğu cariyeden bir Minûçihir adlı bir oğlan çocuğu doğar. İntikam fikrinden hiç türlü kurtulamayan Feridûn, bu çocuğun doğmasından pek mutlu olur. Minûçihir'in doğumu, İran'a yeni bir ruh verip yeni ümitlerin doğmasına sebep olur. Minûçihir'in doğumundan haberdar olan Selm ve Tur endişelenirler. Feridûn'a mektup yazıp yaptıklarından pişman olduklarını belirtip yapılanları telafi etmek üzere yeğenlerinin yanlarına gelmesini isterler. Fakat Feridûn kan ancak kanla yıkanır diye Selm ve Tur'a cevap verip barışmaya dair onların bütün

hayallerini suya düşürür. Barışmaktan ümitlerini kesen Selm ve Tur, ordularıyla İran'a hücum ederler. Minûçih'r önce Selm'i sonra da Tur'u kendi eliyle öldürür.

Feridûn'un Hikâyesindeki Önemli Hususlar

Şehnâme'deki Ferdidûn, Oğuznâme'deki Oğuz Kağan ile bazı konularda benzerlik göstermektedir. İki eşinden üç oğlan çocuğa sahip olan Feridûn, ölmeden dünyayı çocukları arasında bölmeye karar verir. Oğuz Kağan'ın da iki eşinden toplam altı oğlan çocuğa sahip olması, dünyayı bu altı çocuk arasında bölmesi iki kahramanın hayatındaki benzerliklerinin en önemlisi olarak değenlendirilebilir. Çocukların anlamlı isimler taşımaları da iki eserde üzerinde durulması gereken bir husustur. Selm, Tur, İrec adlı çocuklar arasında Tur, İrec'i öldürerek Türkistan ve İran arasındaki tarihî savaşı bir başlangıç olur. İleriki aşamalarda Siyavûş'un Efrasiyab tarafından öldürülmesi, İran-Turan savaşlarına yeni bir boyut kazandırır.

Feridûn dünyayı, Selm, Tur ve İrec arasında böldükten sonra, Selm ve Tur, İrec'in ağabeyleri, yaşça daha büyük olmalarına rağmen, haksızlığa uğrayıp daha kötü bölgelere hâkim olduklarını düşünerek babalarına bir şikâyet mektubu gönderirler. Baba ise, bu konuda en iyi kararı aldığını, bu kararı alırken de İran'ın bilgeleri ve kâhinlerinin fikrini de aldığını söyleyerek iki oğluna karşılık verir. Bu noktada Selm ve Tur, İrec'in ağabeyleri olmalarına rağmen, İrec'e göre daha küçük ve daha değersiz bölgelere sahip oldukları için, ve de Padişah unvanının İran'la bağlantılı olduğu düşündükleri için- sadece İran topraklarına sahip olan kişi padişah olarak adlandırılabilirdi, ayrıca İran hâkimiyeti alan kişi, padişahlık tacını takıp nimetler ve değerli hazinelere (mücevherler) sahip olabilirdi- küçük kardeşlerine karşı kin beslemeye başlarlar.

İrec'in hikâyesi, Hz. Yusuf'un hikâyesine benzemektedir. Hz. Yusuf'u da, babası tarafından diğer çocuklardan daha fazla sevildiği için, ağabeyleri kıskanmaya başlayıp onu öldürerek bir kuyuya atıp babaya da kurt Yusuf'u yedi diye söylemeye karar verirler. İrec konusunda ise, Selm ve Tur aynı derecede küçük kardeşlerine karşı kin beslemektedirler. Fakat ilk başta itiraz fikrini gündeme getiren Selm'dir. Selm daha çok sahnenin arkasında rol alıp Tur'u kışkırtarak planlarını gerçekleştirir. Dolayısıyla

İrec, kardeşlerinin yanına onları ziyaret etmek için geldiğinde, Selm onu sakin bir şekilde karşılar. Fakat Tur ona son derece öfkeli bir tavır sergileyerek nihayetinde de İrec'i öldürür. Bu noktada Selm, Tur ve İrec'in aynı kandan olmalarına rağmen (aynı babadan olmalarına rağmen), huy ve davranış olarak bu denli farklılık göstermeleri de dikkate şayan hususlardan biridir.

Feridûn'un dünyayı bölerken aldığı karardan bahsedecek olursak, daha önce değinildiği gibi, bu karar tek başına alınan bir karar değildir. Feridûn bir toplantıda özellikle kâhinlerin ve İran bilgelerinin bulunduğu bir ortamda bu kararı almıştır. İran'ın İrec'e düşmesini açıklamak için iki sebepten bahsetmemiz yerinde olacaktır; genel bir sebep, özel bir sebep.

Genel sebebi kapsamında, İranlılar, İrec'i daha akıllı, daha bilge ve daha iyi niyetli olduğu için ağabeylerine tercih ederlerdi. Özel sebebi kapsamında da, Feridûn gerçekten İrec'i diğer iki oğlandan farklı severdi. Öte yandan kâhinlerin de İrec'in ömrünü kısa görmeleri, babanın duygularını küçük oğlana karşı daha çok harekete geçirirdi. Bu iki sebepten dolayı, İrec, İran'ın padişahı olmuştur.

Görüldüğü üzere, Feridûn'un hayatında, intikam önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahhâk'a karşı başkaldıran Feridûn'un temel gayelerinden biri, Dahhâk'ın adamları tarafından öldürülen babası ve dadısının (Bermâye'nin) intikamını almaktı. Haksızlığa uğrayıp hiç bir suçu yokken ağabeylerinin öfkesinin kurbanı olan İrec'in kafası babaya gönderildiğinde, baba günler geceler gözyaşı döküp babanın gözyaşlarından bitkiler çıktı. Çok sevdiği oğlu, İrec'i de kaybeden Feridûn'un gönlünde tekrar intikam ateşi alevlendi, fakat bu sefer intikam alacağı kişiler de evlatları olduğu için kendisi bu işi yapamazdı.

Feridûn ve oğullarının hikâyesindeki ana temalardan biri de, iyilik ve kötülüğün arasındaki çatışmadır. İyiliği simgeleyen İrec, Kötülüğü simgeleyen Selm ve Tur'un arasındaki çatışma, sadece Şehnâme'nin bu hikâyesine sınırlı kalmayıp eserin İran-Turan savaşlarının temeli oluşturmuştur.

III.2.11.3. Siyaveş-Siyavûş

Siyaveş, Şehnâme'nin aziz karakterlerinden biridir. Siyaveş de İrec gibi, çok iyi niyetli olduğundan dolayı iyilik ve kötülük arasındaki savaşa kurban olmuştur. Siyaveş'in ölümünden sonra, onun intikamını almak üzere düzenlenen savaşlar ise, Şehnâme'deki İran-Turan meselesine yeni boyutlar kazandırmıştır.

Siyaveş'in hayatını ve hayatındaki önemli olayları inceleyecek olursak bu hususlara değinmemiz yerinde olacaktır;

1. Siyaveş'in soy meselesi: Siyaveş'in annesi ve babasının evlenmeleri, son derece sıra dışı bir biçimde gerçekleşmiştir. Gersiyuz'un torunu olan Siyaveş'in annesi, ormanda bulunup Kavûs ile evlendirilmiştir. Bu noktada İran ve Turan'dan iki farklı kanın ve dolayısıyla soy karşımı söz konusudur. Sonraki aşamalarda Gersiyuz, Siyaveş'in ölümünde etkin roller oynamıştır.
2. Siyaveş'in Rüstem'in yanında eğitilmesi: Siyaveş'in hayatının ilk önemli aşaması, Rüstem'in yanına gidip ondan hayat ve savaş tekniklerinin derslerini almasıdır. Kavûs, oğlu Siyaveş'i hem savaş tekniklerini en iyi şekilde öğretilsin, hem de Rüstem'in yanında hoca-öğrenci ilişkisini kavrasın diye cihan pehlivanı Rüstem'in yanına gönderir. Rüstem Siyaveş'i yetiştirir ve genç şehzâdeye karşı çok büyük bir sevgi besler. Bu sevgi, Siyaveş'in ölümünden sonra, Rüstem'in onun intikamını almak için elinden geleni yapıp bir sürü savaşlara katılmasına sebep olmuştur. Siyaveş, Zabülistân'dan döndükten yedi yıl sonra, şehzâdelerin taç takma etkinliğine katılıp bu tarihte annesini de kaybeder.
3. Siyaveş'in Sûdabe ile karşılaşması: Hâmâveran Padişahı'nın Kızı Sûdabe ile genç şehzâdenin karşılaşmaları, Siyaveş'in hayatının yeni bir aşamaya girmesine sebep olur. Babasının karısı, Sûdabe tarafından beğenilip sevilen Siyaveş, padişahın olanlara karşı saf yaklaşımı ve karısı Sûdabe'ye güveninden dolayı, entrikacı kadının tuzağına düşer. Suçsuzluğunu ispatlamak için ateşten geçip zarar görmeden bu sınavdan sağ çıkan Siyaveş, bu olaylara son vermek için Turan üzerinden daha uzak bir yere geçip orada yaşamaya karar verir.

4. Siyaveş'in Turan'da yaşaması: Turan'dan geçip başka bir yere gitmeye, herkesten uzak bir yerde yalnız yaşamaya karar veren Siyaveş, Bu sefer Pîran'ın planına maruz kalır. Babasına kırgın, ülkesini terk etmek zorunda kalanşehzâdenin psikolojik durumundan faydalanarak onu Turan'da tutup bu şekilde İrec'in ölümünden sonra başlamış olan İran-Turan düşmanlığını dostluğa çevirmeye planlayan Pîran, bu düşüncelerini Efrasiyâb ile paylaşır. Efrasiyâb bu işin sonucundan endişelenmesine rağmen, Pîran'ın planını kabul edip Turan topraklarından geçip başka bir ülkeye gitmek isteyen Siyaveş'e bir mektup yazarak onu Turan'da kalmaya davet eder. Siyaveş Turan'da ikamet etmeyi kabul edip önce Pîran'ın kızı Cerire, sonra da Efrasiyâb'ın kızı Ferengis ile evlenir. Turan'da ikamet etmeye başladıktan iki sene sonra, Efrasiyâb'ın kızıyla evlenen Siyaveş'e, Efrasiyâb, turan topraklarının doğu tarafında bir bölge verir, istediği şekilde bir şehir inşa etmesi için de ona izin verir. Siyaveş, bu bölgede Siyaveşgerd (Siyaveşkerd) şehrini inşa eder.
5. Siyaveş'in Turan'da öldürülmesi: Siyaveş'in Turan'daki hayatı ve Efrasiyâb ile ilişkisi son derece olundayken bu sefer Gersiyuz, şehzâdeye karşı bir entrika düzenler, Efrasiyâb'a Siyaveş'in gizlice Kavûs Şah ile iletişimde olduğu ve Turan'a karşı bir savaş planı düzenleyebileceğini öne sürer. Efrasiyâb inanmaz ve Siyaveş ile birebir konuşmak ister. Fakat Gersiyuz başka bir entrika ile Siyaveş ile Efrasiyâb'ın yüz yüze konuşmalarını engeller. Gersiyuz'un yalanlarına inan Efrasiyâb, Siyaveş'in ölüm fermanını verir. Pîran'ın kardeşi Pilsem Efrasiyâb'ı caydırmaya çalışır ama Gersiyuz yine devreye girip Efrasiyâb'ın kafasını bulandırır. Nihayetinde Siyaveş Efrasiyâb'ın emri üzerine öldürülür ve Siyaveş'in ölümüyle İran-Turan arasında amansız savaşlar başlar. (İslamî Nedûşen 2012: 156-173)

III.2.11.4. Forûd

Forûd da Sohrab gibi arkadaşlık ve barış peşindedir, ama ne yazık ki bu barışçıl düşüncelerine rağmen, Tûs'un kötü niyeti, ölümüne sebep olur. Forûd, Siyaveş ve Pîran'ın kızı Cerire'nin oğullarıdır. Tûs İran ordusuyla Siyaveş'in intikamını almak üzere, Turan'a doğru hareket eder. Turan'a varması için iki seçenekten

Keyhüsrev'in ona tavsiye ettiği yoldan değil, orduyu Forûd'un annesiyle birlikte kaldığı kaleye götüren yolu seçer. Tûs bu inatçılığı ve verdiği bu kararın sonucunda, Forûd'un adamları ve İran ordusu arasında savaş başlar ve Forûd öldürülür.

Forûd'un hayatındaki önemli hususları sıralayacak olursak şöyle bir tablo elde deriz:

1. Forûd arkadaşlık ve barış peşindedir, ama çok genç olup bazı konularda yeterince deneyimli olmadığından dolayı hikâyenin bazı yerlerinde yanlış kararlar verir.
2. Forûd'un hikâyesinde dikkat çeken en önemli nokta ise, İran padişah seçiminden memnun olmayan Tûs'un inatıdır. Keyhüsrev'in tavsiye ettiği yolu seçmeyerek Forûd ve yakınlarının ölümüne sebep olan Tûs, bundan sonraki aşamada ordusuyla birlikte Turan topraklarında ciddi bir yenilgi yaşar, ki bu mağlubiyet, Forûd'un haksızlıkla ölümüne sebep olmasıyla bağlantılı olarak yorumlanabilir.
3. Bu hikâyede Keyhüsrev, sanki gelecekte haberdarmış gibi, Tûs'u Turan'a varmak için onu Forûd'un kalesine götüren yoldan gitmemesi için uyarır, ama Tûs yine de kendi bildiğini yapar.
4. İran ordusu, Forûd ve annesinin ikamet ettiği kaleyi kuşattığında, son gece Cerire bir rüya görür ki bu rüya da Forûd'un talihsizce ölümünden haber verir. (İslamî Nedûşen 2012: 198-200)

III.2.11.5. Pîran

Pîran, Turan kahramanları arasında Şehnâme'de güzel özelliklerle tasvir edilen bir karakterdir. Turan'daki Pîran'ın makamını, İran'da Gûderz karşılamaktadır, aralarındaki tek fark ise, Pîran konumunda olan Turan'da tek kişi vardır, ama Guderz gibi şahsiyetlere benzer İran'da çok vardır. Pîran, cesur ve uyanık, büyük bir aileye sahip, servetli ve güçlü, kritik durumlarda olgunlukla karar veren biri, Efrasiyâb'dan sonra, Turan'ın siyaset konusunda en önemli adamıdır. Pîran aynı zamanda Tûr'un torumu ve Hutun bölgesinin hükümdarıdır. İlk defa Şehnâme'de Pîran Heft Gordan Savaşı'nda karşımıza çıkmıştır. (İslamî Nedûşen 2012: 217)

Pîran'ın hayatındaki evreleri, Siyaveş'in intikamını almak için düzenlenen savaşlardan önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırmamız mümkündür; Siyaveş hayattayken, Pîran her zaman onun ve ailesinin destekçisidir. Şehzâde Türkistan'a geldikten sonra, önce kendi kızı Cerire, sonra da Efrasiyâb'ın kızı Ferengis'i, İran-Turan arasındaki düşmanlıkları dostluğa çevirmek için onunla evlendirir.

Siyaveş'in Turan'da bulunduğu süreçte, Pîran, Siyaveş ve ailesine en yakın kişidir. Siyaveş'in ölümü ise, Pîran'ın yokluğunda gerçekleşir. Şehzâdenin Gersiyuz'un entrikası neticesinde öldürüldüğünü öğrenen Pîran hemen Ferengis ve karnındaki bebeğini kurtarır. Birkaç defa Efrasiyâb tarafından canına kastedilen çocuk doğduktan sonra da Pîran onu kendi yanında tutup ona bakıp onu yetiştirir.

Siyaveş'in ölümünden sonra da Pîran ömrünün sonuna kadar, sürekli üzüntü ve keder içinde yaşar. Siyaveş'in ölümü bir yandan, onun ölümünden sonra, İran ordusu tarafından düzenlenen amansız savaşlar ve Turan halkının bu savaşlardan dolayı son derece rahatsız oldukları öte yandan Pîran'ın ruhen çökmesine sebep olur.

Pîran kalben İran-turan savaşlarını istemediğ halde, Turan ordusunun komutanı olduğundan bu savaşlara mecburdur. Kâserûd savaşında, bir günde sülalesinden dokuz yüz kişinin ölümü, Forûd'un ölümünden sonra, kızı Cerire'nin ihtihar etmesi, intikam almaya yönelik düzenlenen savaşlarda dört kardeşi ve oğlunun ölümü Pîran'ı içten içe çökerten olaylardır.

Pîran, Turan ordusunun başında yer almasına rağmen, Keyhüsrev, onu ve annesini kurtarmak için yaptığı yardımlarını hiçbir zaman unutmaz ve Pîran'a karşı hep minnet duygusunu besler. Hatta Keyhüsrev bir savaşta Pîran'ı Turan ordusundan ayırıp İran'a getirmek için elinden geleni de yapar. Keyhüsrev'in teklifine benzer birçok teklifi cevapsız bırakan Pîran, Siyaveş'in ölümünde Efrasiyâb'ı suçlu bulsa da, Turan'a ait olduğu ve orada epey akrabaları olduğu için Turan'dan vazgeçmeyi asla kabul etmez. (İslamî Nedûşen 2012: 242)

III.2.11.6. İsfendiyâr

İsfendiyâr'ın hayatıyla ilgili üzerinde durulması gereken husuları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. İsfendiyâr, Şehnâme'nin tek ruyinten[†] kahramanıdır. Yani gövdesi hiçbir silahla işlenemez. İsfendiyâr'ın tek kırılma noktası gözleridir. Sadece gözleri zarar görebilir. Rüstem ile yaptığı savaşta da, cihan pehlivanı İsfendiyâr'ın bu zayıf noktasını öğrenip onu bu şekilde öldürmeyi başarır.
2. İsfendiyâr'ın hayatında, birçok kahramanlık ve savaşın yanı sıra, Haft Han (yedi zor aşama) söz konusudur. Şehnâme'de yedi zor aşamadan geçen sadece iki kahraman vardır, ilki Rüstem, ikincisi de İsfendiyâr'dır.
3. İsfendiyâr'ın güç ve kuvveti, cihan pehlivanı Rüstem ile eşit seviyededir. Şöyle ki Rüstem ile İsfendiyâr'ın arasında gerçekleşen savaşta, kahramanlar bir gün boyunca şiddetli çarpıştıktan sonra güçleri eşit olduğundan dolayı hiçbiri galip gelemmez. Birçok yarası olan Rüstem, kendisi ve atı Rahş için dinlenip yaralarını tedavi etmek için İsfendiyâr'dan aman isteyip bir sonraki gün savaşa devam etmek üzere savaş meydanından ayrılır.
4. Nihayet Simurg'un öğrettiği yöntemi kullanarak İsfendiyâr'ı gözlerinden vurup onu öldüren Rüstem, bu olaydan sonra hiç hayatın iyi ve güzel yüzünü görmez. İsfendiyâr'ın kanını döktüğü için, onun uğursuzluğu hayatını etkileyip kısa bir süre sonra, kardeşinin entrikasıyla öldürülür.

III.2.11.7. Behram-i Çûbineh

Şehnâme'nin tarihî döneminde, eserin kahramanlık dönemindeki karakterlerle yarışacak tek kişi, Behram-i Çûbineh'dir. Bir savaşta ordunun başı olarak seçilip zafer kazandıktan sonra, padişaha karşı isyan eden Behram-i Çûbineh'nin başkaldırısı için, Şehnâme'deki beyitlere göre dört temel sebep çıkartmamız mümkündür:

[†] Ruyinten kelime olarak, ruyin ve ten olmak üzere iki sözcükten oluşmuştur. Ruy çinko anlamında dayanıklı bir metal türü, ten ise gövde demektir. Dolayısıyla Ruyinten dayanıklı bir gövdeye sahip başka bir ifadeyle kılıç kesmez, ok işlemez demektir.

1. İran'ın siyasal ve sosyal durumları: Sasanî silsilesinin çöküşe yüz tutması ve ülkenin iç durumunun karışık olması, kendisini Eşkanî silsilesine ait bilen Behram'a dönemin padişahına karşı isyan etmesi için cesaret kazandırmıştır.
2. Türklere karşı büyük zafer: İran ve Türklerin arasında gerçekleşmiş savaşta elde edilen büyük zafer de, Behram-i Çûbineh'yi başkaldırmak için kışkırtan önemli sebeplerden biridir.
3. Başkaldırı tahmini: Behram-i Çûbineh'nin Saveh Şah ile savaşmaya hazırlandığı günde, bir takım olaylar yaşandıktan sonra, yine kehânet yoluyla, Behram'ın büyük zaferinden sonra padişaha karşı başkaldırısı öngörülmüştür.
4. Padişahın kifayetsizliği: Behram'ın Türklerin savaşına gittiği gün itibariyle tedirginlik yaşayan Hürmüz, onu savaşa gitmekten caydırmaya da çalışmıştır, fakat bir türlü başaramamıştır. Hürmüz kifayetli ve akıllı bir padişah olsaydı, Behram'ın bu zaferinden sonra onun istediğine göre davranıp onu başkente getirip sonra güçlerini elinden alırdı. Fakat Hürmüz kifayetsiz ve düşüncesiz bir padişah olduğu için Behram-i Çûbineh'yi daha çok ezmeye ve dolayısıyla onu kendisine karşı öfkelenlendirmeye başlamıştır. (İslamî Nedûşen 2012: 342-343)

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler, elbette ki Oğuznâmeler ve Şehnâme'nin tüm detaylarını aksettirmemektedir. Bu bölümde, Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler için, Şehnâme için verilen şahıs kadrosuna benzer bir liste verilmemiştir. Bunun sebebi de, bugüne kadar Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmelerin farklı bilim insanları tarafından ele alınıp incelenmeleri, ayrıca Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler adlı bölümde verilen Oğuz Kağan-Oğuz Hân'ın şeceresinin yetere kadar bu eserlerdeki şahıs kadrosunu yansıtmış olmalarıdır. Türkiye'de Şehnâme'nin şahıs kadrosuyla ilgili müstakil bir çalışma yapılmadığından dolayı, bu bölümde Şehnâme'nin ana kahramanlarıyla ilgili daha etraflı bilgiler sunmayı ve bu eserin şahıs kadrosunu liste şeklinde vermeyi uygun gördük.

Yalnız bu noktada bunu da unutmamak gerekir ki, Şehnâme Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmelere göre daha hacimli bir eser olduğuna göre, şahıs kadrosu "Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı çalışmamızda verdiğimiz bilgilerle sınırlı kalmamaktadır. Şehnâme'nin tüm şahıs kadrosunu

incelemek bağımsız ve oldukça hacimli bir çalışmayı gerektirdiği için burada Şehnâme'nin şahıs kadrosu olarak sunduğumuz bölüm sadece daha önemli bulduğumuz ve karşılaştırmamız açısından daha gerekli olanları ihtiva etmektedir.

İki eserin şahıs kadrosunu karşılaştıracak olursak, birkaç maddeyi tespit etmemiz yerinde olacaktır;

1. Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler adıyla bilinen İslamî rivayetleri, hacim itibariyle Şehnâme'den daha küçük eserlerdir. Dolayısıyla Şehnâme'de karşımıza çıkan kalabalık şahıs kadrosu ve çeşitli epizodlar ve bölümler, Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler'de karşımıza çıkmamaktadır.
2. Nadir durumlar dışında, Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler ve Şehnâme'de padişahlık, babadan oğla geçen bir görev şeklinde tasvir edilmiştir.
3. Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler ve Şehnâme'de şahıs kadrosu genellikle aile, boy, ordu, silsile ve ülkeler kapsamında karşımıza çıkmaktadır.
4. Şehnâme'de kadın kahramanlar daha aktif ve daha kalabalıkken, Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmelerde kadın karakterleri daha az ve daha pasiflerdir.
5. Şehnâme'de olağanüstü özellikler arz eden kahramanlar ve hayvanlar çokken, Oğuznâmelerde daha az sayıda bu durum gözlemlenmektedir.
6. Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler ve Şehnâme'de padişah ve hükümdar olarak yer alan birçok şahsın fizikî ve ruhî özelliklerinin üzerinde durulmuştur, padişahlar ve hükümdarlar genellikle görüntü özellikleri, savaş yetenekleri ve ruh hallerinin detaylarıyla eserlerde tasvir edilmektedirler.

III.3. OĞUZNÂME VE ŞEHNÂME'DE MİTİK UNSURLAR

“Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızın daha önceki bölümlerde değinildiği gibi, Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler adıyla bilinen İslamî varyantları ve Şehnâme'de mitik bir atmosferin hâkim olduğu ve dolayısıyla bu eserlerde zaman zaman, insanların, tabiat unsurların ve hayvanların mitolojik bir bakış açısıyla ele alındığı söz konusudur. Oğuznâme ve Şehnâme'deki mitik unsurları inceleyecek olursak, her şeyden önce İran ve

Türkmitolojisinin temellerini oluşturan dikotomi ve yaratılış eksenindeki en önemli başlıklarından biri olan, gökyüzü ve yeryüzü ikilisini değerlendirmemiz yerinde olacaktır.

III.3.1. Oğuznâme ve Şehnâme’de Gökyüzü ve Yeryüzü Dikotomisi- Gökyüzü ve Yeryüzündeki Objeler ve İmgeler

III.3.1.1. Oğuznâme

Diğer Türk destanlarında olduğu gibi, Oğuzname’de de yer ve gök dikotomisi, eserin ana gövdesinde yer almaktadır. Emel Esin’in ifadesine göre, kâinatın bütün tezahürlerinin, gökyüzü ve yeryüzünün temsil ettiği, birbirine zıt fakat birbirini tamamlayan iki evrensel nefesten oluşan bir sistemi hemen hemen bütün Türk destanlarında ve genel olarak arkaik Türk düşüncesinde görmemiz mümkündür.

Oğuz Kağan’ın gökyüzünde olan bir Tanrı’ya inanması, her savaş ve fetihden sonra elde ettiği başarılar ve zaferleri için Gök Tanrı’sına şükretmesi, öte yandan destan boyunca yeryüzündeki bütün objelerden-denizler, nehirler, dağlar, ağaçlar ve bitkiler, mekânlardan (şehirler ve ülkeler)-bahsedilmesi Oğuz Kağan Destanı’nın ana gövdesinde ikili bir düşüncenin var olduğunu ispatlamaktadır. Oğuz Kağan Destanı’nın Uygur varyantında, Oğuz Kağan’ın doğduğunda yüzünün “Gök” rengine olması, “Tengri tek tengride kut bolmuş” anlayışının bir açıklaması olmalıdır. Doğan bebeğin yüz renginin gökyüzün rengiyle bir olması, gökyüzünden ve gökyüzünde yer almakta olan *Gök Tanrısı*’ndan bir iz taşımak demektir.

Oğuz Kağan’a zaman zaman yol gösteren Tanrı tarafından gönderilen kurttan “Gök tüylü, gök yeleli” olarak bahsedilmesi, bu kurdun da Tanrı tarafından kutsanmış bir varlık olduğunu ve “Gök” ile bağlantılı olarak yorumlandığını göstermektedir. (Ögel 2003: 134) Bütün Türk destanlarında olduğu gibi, Oğuz Kağan Destanı’nda da, gökyüzüne yüklenmiş anlam ve fonksiyonlar, kutsal ruhlar, Tanrılar ve özellikle *Gök Tanrısı*’nı barındırdığı için bir hayli fazladır. Oğuz’un farklı hayat evrelerinde mitolojik ve özellikle alegorik öğeler önemli bir yer tutmaktadır.

Oğuz Kağan bir gün Tanrıya ibadet ederken gökyüzünden inen bir ışık görür. Işığın ortasından bir kız çıkar, Oğuz bu kızla evlenip Gün, Ay ve Yıldız adlı üç oğlu olur. Başka bir gün avdayken bir gölün ortasında bir ağaç görür. Ağacın kovuğundan bir kız çıkar, Oğuz onu alır ve Gök, Dağ, Deniz adlı üç oğlu olur. Gökten düşen kızıdan, Gün, ay ve Yıldız Hanlar, ağaç kovuğundan çıkan kızıdan da, Gök, Dağ ve Deniz dünyaya gelmektedirler. Böylece Türklerin kâinatın oluşuyla ilgili inançları Oğuz Kağan'ın bu olağanüstü iki evliliğiyle açıklanabilmektedir; gökyüzünden inen ve ağaç kovuğundan çıkan kızlar, tabiatın en önemli unsurlarını yani güneş, ay, yıldızlar, gökyüzü, dağlar ve denizleri doğurmuşlardır.

Bu noktada değinilmesi gereken bir başka husus da, Oğuznâmelerde de her ne kadar İslamiyet'in etkisi ağır bassa da, bu mitik izlerin devam etmiş olmasıdır. Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terakime ve Kazan Oğuznâmesi'nde, Gün, Ay ve Yıldız Han'ın sülalesinden gelen çocukların han olması, Gök, Dağ ve Deniz'in çocuklarının han olmamaları, Eski Türk inançlarındaki gökyüzünün kutsallığıyla bağlantılı olarak yorumlanabilir. Gökyüzü ve gökyüzüyle bir şekilde ilgisi olan objeler ve nesneler kutsaldır, o yüzden kağanlık ve hanlık- ki Türklerin inançlarına göre Tanrı tarafından verilen bir görev ve dolayısıyla son derece önemli bir görevdir- sadece gökyüzündeki objelerin adını taşıyan çocuklara nasip olmuştur.

Oğuz'un yaşadığı yer, doğa ile iç içe olduğundan dolayı, Oğuz Kağan her şeyden önce doğadaki unsurlara karşı doğru bir tutum sergilemelidir. Oğuz Kağan'ın ilk kahramanlığı yani yaşadığı bölgede bulunup halka eziyet eden gergedanı öldürmek, Oğuz Kağan'ın tabiatı kendi kontrolü altına alabilmesi için ilk girişimidir. Bu eylem, kahramanın hayatındaki ilk baş kesme ve kan dökme deneyimi olsa da her şeyden önce kahramanın doğa ile bağlantısının göstergesidir.

İlkel insanlar doğada yaşayabilmeleri için, tabiatta bulunan hayvanlara, doğa unsurlarına ve bitkilere karşı uyumlu bir tavır sergilemek zorunda kalmışlar. Yararlı bitkilerden faydalanıp bazı hayvanları evcilleştirip kendi hayatlarına dâhil etmeleri, bazılarını da öldürmeleri ve dolayısıyla doğada mevcut olan hayat dengesini, bazı

hayvanları evcilleştirerek onlardan faydalanmakla, bazılarını da öldürmekle, insanoğlu hayvanlar, bitkiler ve diğer doğa unsurlarıyla bir arada yaşamayı beşarmıştır.

III.3.1.2. Şehnâme

Şehnâme'deki yer ve gök dikotomisi konusuna geçmeden, daha sonraki aşamalarda verilecek bilgileri daha iyi algılamak üzere, İran kozmolojisinde çok önemli bir yer tutmakta olan yaratılış evrelerine kısaca değinmemiz yerinde olacaktır.

İlk başta gökyüzü aydın, geniş bir yumurta şeklinde sıcak, erimiş demirden yaratıldı. Bütün kâinat gökyüzünün içinde yaratıldı. Gökyüzü Ahuramazda ve Ehrimen'in arasındaki savaşta, bir kale, bir yuva şeklinde bütün varlıkları barındırmak amacıyla yaratıldı. Gökyüzünün eni, boyu ve derinliği eşittir, rengi de yeşildir. Ahuramazda gökyüzünün özünden suyu yarattı. Suyun yardımıyla rüzgâr, yağmur, bulut, sis ve kar ortaya çıktı. Sudan yeryüzü, yuvarlak ve düz şekilde yaratıldı. Yeryüzünün eni, boyu ve derinliği eşittir, uyumlu ve gökyüzünün tam ortasındadır.

Yeryüzünün üçte biri, taş şeklinde, üçte biri ise toz şeklinde, kalan kısmı da çamur şeklinde yaratıldı. Ahuramazda sonradan çıkan dağların özünü yeryüzüne koydu. Yerden demir, kükürt, çinko ve alçı gibi elementler (değerli elementler hariç tüm elementler) ortaya çıktı. Sonraki aşamada bitki, beşinci aşamada da inek, ay gibi, tam dünyanın ortasında altıncı aşamada Gayomard (Kiyûmers) parlak, güneş gibi yaratıldı. İran mitolojisinde Kiyûmers, insanoğlunun nesilleri onun özünden yaratıldığı insan proto-tipi olarak bilinmektedir.

Kiyûmers'in insanî özelliklere (göze, kulağa, dile) ve ayrıca Tanrı'ya (Ahuramazda'ya) ait özelliklere sahipti. Kiyumers'in huzurunu sağlayan uyku, on beş yaşındaki uzun boylu delikanlının kalıbında Ahuramazda tarafından yaratıldı. Sonra da gökyüzü ve yeryüzü arasında aydınlar veya göksel cisimler yaratıldı.

Gök, bir yıl gibi yaratıldı. İçinde on iki yıldız, on iki ay (yıldaki ay, bir zaman birimi olarak) gibi kondu. Ay (gökteki ay) için ise yirmi yedi hane (menzil) kondu. Ahuramazda tarafından bir ordu şeklinde dizilen gökyüzünün yaratılışının temel amacı, Ehrimen'in ordusuyla savaşmaktır. Gökyüzünün dört ana yönünde dörtyıldız-komutan

olarak- tam ortasında da göğün direği yer almaktadır. Bu beş temel yıldız yardım etmek amacıyla da binlerce küçük yıldız yaratıldı.

Ahuramazda yıldızların içinde bulunduğu göğü bir çark şeklinde yarattı. Bu çark büyük savaş başlayınca dönmeye başlayacaktı. Bu yıldızlar ve gök çarkı üstünde yıldızların bir başka takımını koydu. Bu yıldızlar daha önce bahsettiğimiz yıldızlardan daha üstündür. Büyük savaş başlayınca bu yıldızlar Ehrimen'in güçlerinin göğün üst katlarına ulaşmasını engelleyecekti. Bu yıldızlara ait başka bir gök tasavvur edilmektedir. Bu gök bahsettiğimiz gökten ve gök çarkından daha üstündür, o yüzden ona "gök üstündeki gök"denmektedir. Bu iki göğün üstünde de ay ve güneş yer almaktadır.

Yıldızların komutanlığını da ay ve güneş üstlenmektedirler. İran mitolojisinde gök toplam yedi kattan oluşmaktadır. En üst kat, "Emşaspendan"ın yeri ve bu katların üstünde de sonsuz aydınlıkta Ahuramazda'nın yeri vardır. Ay, güneş ve yıldızlar Ehrimen gelene kadar hareketsiz gökte durdular. Zaman güzel gidiyordu ve hep öğlendi. Ehrimen ve ordusunun gelmesiyle beraber bu sukünet de bozuldu. Ay, güneş ve yıldızlar hareket etmeye başladılar ve sonsuza kadar durmadılar. (Bahar 2008: 53-59)

Mitik, destanî ve tarihî olmak üzere üç farklı bölümden oluşan Şehnâme'nin başında, Allah'ın büyüklüğü ve kudretini anlatan, bilgeliğin önceliğinden bahseden beyitlerden sonra, Firdevsî, yirmi beş beyitte kainâtın yaratılışı ve bu yaratılışın niteliğinden, on dörtbeyitte insanların yaratılışından (insanla birlikte hayvanlar, bitkiler ve özellikle insanoğlunun bu kainattaki yerinden) bahsetmiştir. İnsan, Eşref-i mahlûkattır. Yani kainatta yaratılan her varlıktan daha üstündür ve toplam on altı beyitte de güneş ve ayın yaratılışın yanı sıra, güneş ve ayın diğer göksel cisimler ile bağlantısına değinmiştir. Böylece Şehnâme'de, İran kozmolojisinde olduğu gibi, evren tasarımı detaylı tasvirler şeklinde görülmektedir.

Şehnâme'nin farklı bölümlerinde yer alan yeryüzü ve gökyüzünün unsurlarını yorumlamak çok da kolay değildir. Bazı yerlerde gerçek anlamlarını ifade eden bu unsurlar kimi zaman da imgesel bir kalıba bürünüp başka anlamları taşımaktadırlar. Genel olarak Şehnâme ile ilgili mevcut bir anlayış vardır; Bu anlayışa göre Şehnâme'de işlenen konular soğanın içindeki katmanlara benzetilmektedirler. Nasıl ki soğanın içine

ulaşabilmek için üst tabakaları katman katman geçmemiz gerekiyorsa Şehnâme'deki anlatılara karşı da böyle bir yaklaşım sergilememiz gerekmektedir. (Vedad 2009: 15-16) Yani görünürde Firdevsî gecede gökyüzü görünüşünden bahsettiyse de asıl demek istediği şey gökyüzünün tasviri ve şekli değildir. Bu ifadesiyle yaptığı tasvirler dışında başka anlamları da aktarmaktadır; bu ise Şehnâme'deki imgeler ve imgesel anlatımlarının temelini oluşturmaktadır.

III.3.1.3. Kazan Oğunâmesi'nde Yeryüzü İmgeleri (Deniz-Dağ Adları)

1. Amu Derya (Amu Suyu)
2. Atılı Suyu
3. İtil (İdil) Suyu
4. Isıg Göl
5. Kara Göl
6. Muhit Tengizi (Muhit Denizi)
7. Sir Derya (Sir Suyu)
8. Yayık Suyu
9. Kiçik Dağ (Küçük Dağ)
10. Uluğ Dağ (Büyük Dağ)
11. Cûdi Dağı
12. Ebu'l-Hân Dağı

III.3.1.4. Şehnâme'de Gökyüzü Kavramı

İranlılar tarihte göksel cisimler ve Tanrısal düşünceler arasında bağlantı kuran ilk insan topluluklarından biri olarak bilinmektedirler. İran eski ayinlerindeki Mihr'e (Mithra'ya) tapma, mazda'ya tapma ve Zerdüşt mitolojisinde mevcut olan inançlar, yeryüzünde ve gökyüzündeki nesneler arasında kurulan bağlantıdan kaynaklanmaktadır. İranlıların düşüncesinde Tanrı, melekler ve bütün yardımcı ruhlar gökyüzünde yer almaktadır, bu yüzden ibadetler ve dinsel ritüeller hep gökyüzüne karşı yapılmıştır. İran eski inanç sisteminde göksel cisimler güçlü Tanrılar olarak kabullenip bu yüzden insan hayatında ve özellikle insanın kaderinde çok önemli bir rol üstlenmektedirler.

Gökyüzünün bir kubbe olarak bilinmesi, bu kubbenin taş ya da demirden olup Ahuramazda ve Ehrimen'in arasındaki savaşta Ehrimen'e kurulmuş bir tuzak olarak değerlendirilmesi sadece mitik anlatılara sınırlı kalmayıp İran destanlarında da zaman zaman karşımıza çıkmakta olan hususlardandır. Öte yandan göksel ve Tanrısal güçlerin -İran mitik ve destanî anlatılarda bu Tanrısal güçler, Ferr-i İzedî olarak adlandırılmaktadır- bazı padişahların vücuduna girip o padişaha farklı özellikler kattığına inanılması, bazı padişahların göğe ulaşması ve buna benzer pek çok tema, Şehnâme'deki gökyüzünün tezahürlerinin imgesel yansımalarıdır.

Şehnâme'nin en önemli hikâyelerinden biri Cemşid Şah'ın hikâyesidir; Cemşid Şah'ın asıl ismi Cem'imiş. Fakat yüzü güneş gibi parladığından ve Tanrısal bir güç taşıdığından dolayı Cemşid olarak anılmaya başlamıştır. Cemşid Şah'ın padişahlık dönemi, adalet, huzur, mutluluk ve refahla geçmiştir. Tahtı devler ve periler tarafından gökyüzüne çıkartılan ve şerefine Nevruz Bayramı, bir bayram olarak kutlanan tek padişah da Cemşid Şah'mış. Cemşid Şah'ın sonu her ne kadar mutlu son olmasa da, tahtıyla gökyüzüne çıkmak ve Tanrı tarafından ona bahşedilen gücü taşımak açısından Şehnâme'nin mitik dönemine ait önemli isimlerden biridir.

Bahsettiğimiz konuların yanı sıra, gökyüzünün tasvirleri, bu tasvirlerden yola çıkarak Firdevsî'nin içinde bulunduğu toplumun sosyal ve siyasal şartları ve şairin kişisel mutluluğunu ya da mutsuzluğunu tahmin etmek, Şehnâme için değinilmesi gereken önemli hususlardan biridir. Bijen ile Menije hikâyesinin başında gökyüzünün ve özellikle ayın tasvirleri, bir yandan bu hikâyenin yazıldığı gecede ay tutulmasının gerçekleştiğini, öte yandan da Firdevsî'ye göre dönemin, sosyal ve siyasal anlamda, pek parlak olmadığını göstermektedir.

Gökyüzüne bakarak kehânette bulunabilmek ve rüya yorumlarını yapabilmek, Şehnâme'de, insanın kaderinin gökyüzü ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Eski Türklerde olduğu gibi, Şehnâme'de de yıldızlar, gezegenler ve bunların hareketlerine göre gelecek zamanda gerçekleşecek olayları tahmin etme temasını, farklı padişahlar ve farklı dönemlerde görebilmekteyiz. Bu motifin en güzel örneği, Dahhâk'ın döneminde, bir çocuğun doğması, bu çocuğun ileride Dahhâk ile savaşıp onu yok etmesi ve bu olayların önceden kâhinler tarafından ön görülmesidir.

Bir millet ya da bir topluluğu temsil eden bayrak kavramı ile ilgili Firdevsî “Şehname”de zaman zaman beyitler söylemiştir. Ayrıca Şehname’nin en güzel kahramanlık hikâyelerinden sayılan “Demirci Kaveh” hikâyesinde de Kaveh’nin bayrağı, laciverde yakın mor renkli olarak tasvir edilmiştir. Bu ise İran eski inançlarında ayın önemini göstermektedir. (İran mitolojisinde sembolik olarak lacivert, turkuaz ve mor tonlarındaki renkler, ayın rengi olarak bilinmektedir.) Anlaşıldığı üzere, göksel varlıkları simgeleyen nesneler ve renklere de Şehnâme’de dolaylı olarak değinilmiştir.

III.3.1.5. Şehnâme’deki Yeryüzü İmgeleri (Yeryüzü İle Bağlantılı Olan Unsurlar)

Dağ Unsuru

İran- Hint kavimleri arasında, dağlar, kutsallık ve dik durmak gibi özellikleri simgelemekle birlikte, tanrıların mekânı ve bilgeleri ibadetgâhı olarak da gösterilmiştir. Dağların ortaya çıkmasıyla ilgili yaratılış efsanesinde(Bondehiş’te) şöyle bir açıklama geçmektedir: “ *Ahuramazda ve Ehrimen’in arasındaki savaşın üçüncü aşamasında yeryüzü (yer) harekete geçti. Ehrimen hücum edince yer titredi. Yerin titremesiyle birlikte ilk olarak Alburz Dağı ve ondan sonra da diğer dağlar, Alburz Dağı’na bağlı olarak, yeryüzüne dikildiler. Dağların ortaya çıkmasıyla birlikte yeryüzü sağlam oldu. Dağlar çivi gibi yere çakıldı ve yeryüzünün bir daha titremesini engelledi. Pınarlar ve suların dağlardan kaynayıp akması da dağındaki hareketlilik ve canlılığı sonsuza dek sağladı. Irmaklar ve sular, dağlar için insandaki kan gibidirler.*” (Bahar 2008: 123)

Dağların ortaya çıkmasıyla ilgili buna benzer pek çok rivayet vardır; Bazı metinlerde dağlardan, Güneş Tanrısı’nın (Mihr, Mithra’nın) menzili, bazılarında ise dağlardan bilgelerin ibadetgâhı, kimi zamanda güneşin doğduğu yer olarak bahsedilmiştir. Bütün bu rivayetleri göz önünde bulundurarak İran mitik ve destanî anlatılarda dağlar için şu ortak özellikleri saymamız mümkündür; Dağlar yeryüzünden gökyüzüne yükseldikleri için ayakta kalmak ve dik durmayı simgelemektedirler. Dağlar, yeryüzündeki çiviler gibidirler, yeryüzündeki şiddetli titremeleri engelleyip bir nevi yeryüzündeki istikrarı sağlamaktadırlar. Dağlar, ırmaklar ve suları içlerine aldıkları için hareketlilik ve canlılık kaynağıdır. Aynı zamanda doğurganlık ve hayat simgesidirler.

Şehnâme’de dağların dört temel işlevinden bahsedilmiştir: 1. Şehnâme’de dağlar bazen sığınaktır. Kahramanlar sığınmak için dağa gider. 2. Dağlar kimi zaman hapishane işlevini yerine getirir. Kötü şahsiyetler dağda tutsak alınır. Dahhâk’ın hikâyesinde, Dahhâk Feridûn’un eline düşünce, ilk etapta Feridûn’un onu öldürmeye karar verir. Fakat sonradan gökyüzünden Sorûş gelir. Feridûn gökyüzünden gelen emire uyuyup Dahhâk’ın elini kolunu bağlayıp dağa bırakır. 3. Şehnâme’nin bazı yerlerinde dağ, kahramanların yetişip büyüdüğü yerdir. Zal-i Zer dağda büyüyen, onun neslinden cihan pehlivanı Rüstem dünyaya gelen önemli karakterlerden biridir. 4. Kimi zamanda Şehnâme’de dağlar din adamların yaşadığı ve Tanrı’ya ibadet ettiği bir yerdir. Şehname’de özellikle İran- Turan orduları arasında gerçekleşen savaşlarda, dağlar sığınak olarak seçilip iki ordu dağa yerleşip sonra savaşa başlarlar.

Bunun yanı sıra, Şehnâme’de sıra dışı dağlar zaman zaman farklı işlevlerle karşımıza çıkmaktadırlar. Kiyumers’in (İlk insan proto-tipi) dağda doğmuş, dağda yaşaması, Keyhûsrev’in Hikâyesi’nde, padişahın bir dağa çıkıp orada mistik bir şekilde yok olması, Şehnâme’deki dağların olağanüstü işlevlerini gösteren önemli örneklerdir. İskender’in ölümünden sonra onun gömülme yeriyle ilgili, yeşil bir ovada yer alan bir dağa soru sorulması, dağın da İskender’in mezarının İskenderiyeh adlı mekânda olması gerektiğinden haber vermesi Şehnâme’deki dağların olağanüstü işlevleriyle ilgili bir başka örnektir.

Şehnâme’de ismi belirgin bir şekilde geçen dağları, şu şekilde sıralamamız mümkündür:

- 1. Albûrz Dağı- Demavend Dağı:** Şehnâme’nin mitik ve epik bölümlerinde zaman zaman karşımıza çıkan Albûrz Dağı ve Demavend Dağı’ndan, özellikle Dahhâk ve Feridûn’un Hikâyesi’nde defalarca söz edilmiştir. Feridûn, annesi tarafından Dahhâk’ın adamlarının korkusundan, Alburz Dağı’na gönderilip orada Bermâye adlı bir inek tarafından bakılmıştır. Ayrıca Menuçihir döneminde, İran ve Turan savaşları yıllar yılı sonuçlanmadığından dolayı, İran’dan Kemangîr (yaycı) sıfatıyla bilinen Araş, İran sınırlarını belirlemek üzere ok atmaya seçilmiştir.

Araş ise Alburz Dağı'na çıkıp canını okuna yükleyerek son okunu dağın tepesinden atıp bu şekilde İran'ın sınırlarının belirlenmesini sağlamıştır.

2. **Hemâven Dağı:** Siyaveş'in ölümünden sonra, onun intikamını almak üzere İran-Turan orduları arasında gerçekleşen savaşlardan, İran tarafından Tûs'un komutanlığında, Turan tarafından da Pîran'ın komutanlığında olan savaşta, İran ordusu ciddi anlamda hasarlara uğrayıp pek çok asker ve kahramanını kaybettikten sonra, Tûs'un kararıyla bir dağın arkasına sığınmaya karar verir. Bu dağın İranlılar için bir sığınak olarak kullanılır. Fakat Turanlılar İranlıları kuşattıktan sonra, durumları daha da zorlaşıp her an kurtuluş için dua ederler.
3. **Sakılâ Dağı:** Şehnâme'de bu dağdan Goştasp'ın hikâyesinde bahsedilmektedir. Rûm Kayseri'nin en büyük damadı olan Goştasp Sakılâ Dağı'nda yaşayan ejderhayı öldürmek için görevlendirilen Kayseri'n üçüncü damat adayına gizlice yardım edip ejderhayı bizzat kendisi (Goştasp) yaptırdığı dişli hançeriyle öldürür.

Bitki Unsuru

İran mitik anlatılarında Kiyûmers, öldükten sonra, onun ruhu Ribâs (Rivâs) Bitkisi'nde hayatına devam etmiştir. Ribâs (Rivâs) Bitkisi'nden de *Meşi* ve *Meşiyane* adlı çift ortaya çıkmıştır. Ahuramazda *Meşi* ve *Meşiyane*'ye tanrısal bir güç ve kutsallık bahşedip onları yeryüzündeki ilk anne, baba prototipiyapmıştır. Bu noktada ilk insanın (Kiyûmers'in) yumurtası bitkiye geçip hayatını bir bitkinin içinde devam edip tekrardan insana dönüşmesi söz konusudur. Konu ile bağlantılı olarak, İran- Hint kavimlerinde “*Haoma ağacı*” adıyla bilinen bitki hayat ve ölümsüzlük simgesidir. Ay ve *Haoma Ağacı* arasındaki bağlantı üzerinde İran mitolojisinde zaman zaman durulmuştur. *Haoma* düğümlü, düğümleri birbirine yakın sarı renkte bir bitkidir. Yeryüzünde bulunmakta olan “*Haoma Ağacı*” gökyüzündeki “*Haoma*” bitkisinin temsilcisidir. İran mitolojik kaynaklarında “*Gaokerena*” adı altında bilinen beyaz *Haoma* kıyamet gününde insanlara ölümsüzlük vermesi konusunda bir inanç söz konusudur.

İnsan-bitki dönüşümünü Şehnâme'de, en açık şekilde Siyaveş'in hikâyesinde görmekteyiz. Siyaveş, babasının karısı tarafından sevilip beğenilen İranlı bir şehzâdedir.

Keykavûs'un karısı, Sûdabe, Siyaveş için defalarca tuzak kurar. Siyaveş ise, ateşten geçmekle sınanıp ateşten sağ çıktıktan sonra, Sûdabe'nin boş oturmayacağını ön görüp bu olaylara son vermek için Turan'a gitmeye karar verir. Siyaveş Turan'da yaşadığı pek çok olaydan sonra, öldürülür ve bu noktadan sonra, İran-Turan ilişkileri, *Siyaveş*'in intikamını almak için düzenlenen savaşlarla, yeni boyutlar kazanır. Siyaveş'in hikâyesinde, kahramanın kanından çıkan bitki, daha önce değindiğimiz gibi, insanın bitkiye dönüşümü için Şehnâme'nin en güzel örneğidir.

Şehnâme'de kutsal ve esrarengiz ağaçlar da farklı hikâyelerde farklı işlevlerle karşımıza çıkmaktadır. Türk mitolojisinde olduğu gibi, Şehnâme'de de hayat ağacı mefhumu ağaçlarla ilgili genel bir algı olarak söz konusudur. Bunun dışında, özellikle, iki başka ağaç da Şehnâme'de yer almaktadır; *Selvi* ve *Gez* Ağaçları. *Selvi* ağacı, Şehnâme'de cennetten izler taşıyan bir ağaç olarak gösterilmiştir. Ateş tapınaklarında yer alan *Selvi* ağaçları, bu ağacın kutsallığına bir kanıttır. *Gez* Ağacının da önemi, özellikle Rüstem ve İsfendiyâr hikâyesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Şehnâme'nin son kahramanlık hikâyesi olan Rüstem ile İsfendiyâr'ın savaşında, Rüstem bir gün boyunca İsfendiyâr'a karşı savaş verip yaralı ve bitkin Zâl'ın yanına döndüğünde, babası Simurg'un tüyünü yakarak Rüstem'e yol göstermesi için bu gizemli kuşu Alburz Dağı'ndan çağırır. Simurg, her hangi bir silaha karşı dayanıklılığı olan İsfendiyâr'ı öldürmek için Rüstem'in tek çaresinin *Gez* Ağacı'ndan iki başlı bir ok yapıp İsfendiyâr'ı iki gözüne isabet ettirmek olduğunu söyler. İsfendiyâr Şehnâme'nin tek *Ruyinten* (gövdesi silah ile işlenmeyen, kılıç kesmez) kahramanıdır.

İskender'in Hikâyesi'nde, İskender dünyayı fethetmek için yola çıktığında, seferleri esnasında farklı tabiat unsurlarıyla karşılaştığı gibi, bir şehirde iki birleşmiş gövdeden oluşan bir ağaca rastlanır. Ağacın bir gövdesi dişi, diğer gövdesi ise erkektir. Dişi olan kısmı geceleyin, erkek olan kısmı ise gündüzleyin konuşmaya başlayan bu ağaçtan günün tam ortasında İskender korkunç sesler duyar. Ağacın yaprakları İskender'e padişahlığından on dört yıl geçtikten sonra öleceğini ve ölümünün yabancı bir memlekette, annesi ve yakınlarından uzakta gerçekleşeceğini haber verirler.

Ateş Unsuru:

Goştasp Şah zamanında çıkan Zerdüşt, padişahın önüne çıktığında Tanrı tarafından gönderildiğini söyleyip cennetten getirdiği bir tepsi ateşi padişahın önüne koyup onu iyilikler dinine (Zerdüştlüğü) davet eder. Padişah ile ailesi bu dini kabul ederler ve bu zamandan sonra ülkenin farklı yerlerinde ateş tapınakları yapılmaya başlar. Mihr Borzin Tapınağı'nda cennetten gelen Selvi ağacının dikilmesi, bu ağacın etrafında bir binanın yapılması ve bu bölgenin kutsal bir hale gelmesi, Şehnâme'deki ateş- selvi ağacı ve kutsallığın arasındaki bağlantıyı tekrar karşımıza çıkarmaktadır.

Su Unsuru

Şehnâme'de su unsuru, farklı hikâyelerde, farklı şekiller ve işlevlerle karşımıza çıkmaktadır. Daha önce değinildiği üzere, İran mitolojisinde, yaratılış bir damla su ile başlamıştır. Suyun yaratılış efsanelerindeki önemi sadece İran mitolojisiyle sınırlı kalmayıp bütün yaratılış efsanelerinde su, kâinatın yaratılışı esnasında önem arz eden bir etken olarak görülmektedir.

Su ile ilgili Şehnâme'de pek çok imgesel olay yer almaktadır. Siyaveş'in haksızlığa uğrayıp öldürüldüğünden daha önceki bölümlerde bahsetmiştik. Siyaveş'in ölümünden sonra, yedi yıl kıtlık ve susuzluk olur, yağmur yağmaz ve kâinat susuzlukla sınanır. Keyhüsrev'in tahta geçmesiyle birlikte, Guderz'in rüyasından sonra, kâinat tekrar canlanır, bulutlardan damla damla yağmurun gelmeye başlar ve yeryüzü keder, üzüntü ve tüm pisliklerden temizlenir.

Şehnâme'deki suyun başka bir işleyişi de, kahramanların sudan geçmeleriyle birlikte, düşmanlarına karşı başarı kazanmalarını kesinleştirmiş olmalarıdır. Yani Şehnâme'deki kahramanlar, sudan geçtikten sonra, düşmanlarına karşı galibiyet ve zafer elde edebilirler. Feridun, Dahhâk'ı yakalayabilmek için *Ervend Rud*'dan(*Ervend* adlı bir nehir, bugünkü haritalarda İran'ın güneyinde yer alan bir nehir) geçmelidir. İsfendyar, Ruyin Dej'e (Ruyin Kalesine) varmak için denizden geçer. Bu örneklerde, sudan geçme teması bir şekilde kahramanlar için güçlerinin yenilenmesi ve hayatlarının devamını sağlamıştır.

Su ile ilgili Şehnâme'deki bir başka husus, *Hızır*'ın yönlendirilmesiyle İskender'in, ölümsüzlük getiren suyun peşine düşmesidir. Ab-i Hayat adıyla bilinen ölümsüzlük getiren su da sonraki dönemlerde, diğer şairler ve yazarlar tarafından sürekli kullanılan motiflerden biri olmuştur. Savaşlardan ve başarılarından sonra da suda yıkanmak bir şekil şükretmek ve yine de kötülüklerden arınmak olarak Şehnâme'de görülmektedir. Dahakk'ın Hikâyesi'nde, Feridûn'un annesi, Ferânek, oğlunun başarısından sonra, suyun kenarına gidip elini yüzünü yıkayıp ve Tanrı'ya şükretmiştir.

Şehnâme'deki Deniz ve Nehir İsimleri

1. Ervend Rud (Ervend Nehri): Feridûn, Dahhak'ın sarayına yetişmek için Ervend Rud'u geçmek zorunda kaldı. Adamlarıyla birlikte gemiye alınmayan Feridûn, nehri atıyla geçmiştir.
2. Ceyhun Irmağı (Ceyhun Suyu): İran ve Turan'ın sınırlarında yer almakta olan Ceyhun'un ırmak, nehir ya da göl olması konusunda Şehnâme'de net bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat eserin farklı yerlerinde rastlanan tasvirler ve açıklamalardan Ceyhun'un büyükçe bir nehir olduğu, ilkbaharda dağlarındaki karlar ve buzların erimesiyle birlikte, su seviyesinin yükseldiği ve bir deniz niteliği kazandığı anlaşılmaktadır. Genel olarak Ceyhun'dan Şehnâme'de Ceyhun Suyu olarak bahsedilmektedir.
3. Çin Denizi: Efrasiyab ile Rüstem'in son savaşlarında, Efrasiyab ikinci defa olarak Rüstem'in elinden sağ kurtulma şansını bulur. Atına binip savaş meydanından kaçmaya başlar. Efrasiyab, Rüstem'in peşinden gidip onu bulacağını bildiği için, Çin Denizi'nin kenarına vardığında, sudan geçip karşı tarafa geçmeyi planlar.
Uzaklık simgesi olarak Şehnâme'de zaman zaman karşımıza çıkan Çin Denizi'nden, bir defa da Rüstem ile İsfendiyâr'ın Arasındaki Savaşı'nda bahsedilmiştir. Rüstem bir gün boyunva İsfendiyâr'la savaşıp şiddetli bir şekilde yaralandıktan sonra, gece Simurg'un tavsiyesi üzerine özel bir ağacı bulmak adına Çin Denizi'nin kenarına gider.
4. Golzriyon Irmağı: Gîv, Keyhûsrev ve Ferengis, Turan'dan İran'a gelirken, Turan sınırları içerisinde Golzriyon Irmağı'ndan geçerler. Bu ırmağın adı, Keyhûsrev

ve Efrasiyab'ın arasında gerçekleşen son savaşın farklı aşamalarında da defalarca karşımıza çıkmaktadır.

5. Kîmâk Denizi (Kîmâk Suyu): Keyhûsrev ile Efrasiyab arasında yaşanan son savaşta, Kîmâk Denizi'nin adı defalarca geçmiştir. Efrasiyab'ın oğlu Cehn ile Keyhûsrev'e gönderdiği mektupta, Keyhûsrev'in Kîmâk Suyu'nu geçip istediği yere gitmesi ve bu şekilde İran- Turan savaşlarına son vermesi söz konusudur. Onun dışında Efrasiyab'ın Gengdej'e kaçtığını öğrenen Keyhûsrev, önce Kîmâk Suyu'nu geçip sonra da Zereh Suyu'nu geçip Gengdej'e varmayı planlar. Şehnâme'deki tasvirlerle dayanarak Kîmâk Suyu'nun Mokrân sınırlarında yer aldığına dair bir görüş söz konusu olabilir.
6. Zereh Denizi- Zereh Suyu- Bugünkü Hazar Denizi: Şehnâme'de çok dalgalı, tehlikeli ve sürekli fırtınalı bir deniz olarak tasvir edilen Zereh Suyu, rivayetlere göre İran'ın kuzeyinde bulunan bugünkü Hazar Denizi (Gölü) ile birdir. Efrasiyab, Gengdej'e varmak için bu denizi geçmiştir. Efrasiyab'ın peşinden Gengdej'e gitmeye karar veren Keyhûsrev Şah da bu denizi geçerek ancak Gengdej'e varabilir. Yalnız bu denizin sürekli fırtınalı ve dalgalı olduğundan dolayı, İran ordusundaki kahramanlar ve bilgeler padişahın bu yolfan Gengdej'e varmasını doğru bulmazlar. Fakat bu konu hakkında kesin kararlı olsun Keyhûsrev Şah, Çin, Hutun ve Mokrân şahlarından Kîmâk ve Zereh suları'nı geçmek için yardım ister. Ayrıca Şehnâme'nin beyitlerinden anlaşıldığı üzere Efrasiyab, Zereh Denizi'nin kenarına geldiğinde yaşlı bir denizci amca ile karşılaşır. Denizci adamdan onu denizden geçirmesini ister. Yaşlı adam da Efrasiyab'ın bu isteğine karşılık, "Yetmiş sekiz yaşımdayım, bu yetmiş sekiz yılda bu sudan geçen bir gemi bile bilmiyorum" diyerek bu denizin ne denli tehlikeli olduğunu ve özellikle hiçbir insanoğlunun gemiyle bu denizi geçemediğini vurgular.
7. Hirmend (Rûd): İsfendiyâr babasının emri üzere, Rüstem'i tutuklayıp saraya getirmek için yola çıktığında, Sistân bölgesinde yer alan bu suyun kenarında ilk defa durup oğulları ve yakınlarıyla sofra serip yiyip içmeye meşgul olurlar. İsfendiyâr oğluyla Rüstem'e mesaj gönderdikten sonra, yine cihan pehlivanı Rüstem ile Hirmend Rûd'un kenarında buluşur. Hirmend Rûd bugün İran'ın

güneyinde yer alan, en sulu ve en büyük nehirlerden biridir. Rüstem, İsfendiyâr ile yaptığı savaşın ilk aşamasında, geceleyin İsfendiyâr'dan aman alınca Hirmend Rûd'u yüzerek geçip Zâl'ın evine (Sistân'daki aile evine) varır.

8. Derya-yi Hâver (Doğu Denizi): Brahma dinine mensupların ülkesinden sonra, İskender Doğu Denizi'ne varır. Orada farklı bir dil konuşan sadece balık etiyle beslenen değişik insanlarla karşılaşır.
9. Derya-yi Pars (Pars Denizi): Heftvâd Kurdu Hikâyesi, Pard Denizi'nin kenarında yer alan bir şehirde gerçekleşmektedir.
10. Dicle Suyu: Zül-Ektaf Şapûr'un (Şapûr-i Zül-Ektaf'ın) hikâyesinde, Dicle suyunun adı geçmektedir.
11. Nehruvan Suyu: Behram-i Çûbineh ile Hürmüzd oğlu Hüsrev-i Perviz'in arasında gerçekleşen ilk savaşta, iki ordu Nehruvan Suyu'nun iki tarafından karşı karşıya gelirler.

Hayvanlar

Şehnâme'de de, dünyadaki diğer epik eserlerde olduğu gibi, hayvanların önemli bir yeri vardır. Şehnâme'deki hayvanlar arasında da harikulade bir çeşitlilik söz konusudur. Kahramanlarla birlikte hayatlarını geçiren atlar, kahramanın zor durumlarında ona yol gösteren kuş, bir durumun uğurlu ya da uğursuz olduğunu gösteren hayvanlar, insanlarla iletişim kurabilen hayvanlar, kesilip kurban olarak Tanrı ya da halka sunulan hayvanlar ve bunların benzeri hemen hemen tüm epik eserlerde özellikler açısından az çok farklılık göstererek karşımıza çıkmaktadır.

Şehnâme'de koyun, kuzu, deve, devekuşu, fil, zebra, at, yılan, ejderha, Simurg (özel bir kuş türü), turna, gergedan, kurt, inek ve genel bir hayvan türü olarak gösterilen çeşitler dışında, bir de özel isimleriyle belirlenen hayvanlarla karşılaşmaktayız. Şehnâme'deki karakteristik özellikleriyle kendi türünde olanlardan farklılık gösteren bu hayvanları şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1. **Bermâye:** Ovadayken Feridûn'u emzirip yetiştiren inektir.
2. **Simurg:** Otuz kuş anlamında Simurg, Şehnâme'nin mistik kuşudur. Zal-i Zer'i yetiştirip zor durumlarından imdadına gelen hayvandır. Bunun yanı sıra, babası

tarafından dağa bırakılan Zal, yıllar sonra babası tarafından arandığında, babasına dönmek istemediğini belirtirken Simurg tarafından öğütlenir. Simurg onun sülalesinden çok büyük pehlivanların dünyaya geldiği o yüzden babasıyla birlikte ailesine geri dönmesi gerektiğini söyler.

3. **Rahş:** Rüstem'in atı ve aynı zamanda onun yoldaşdır. Rahş sıradan bir at değildir. Haft Han'da Rüstem'i defalarca tehlikelere karşı koruyan Rahş'ın çifleşmesi ve ölmesi bile kahraman ile aynı zamanda yapılmıştır.
4. **Sohrab'ın Atı:** Her ne kadar isimle verilmemiş olsa da, Şehnâme'de çok önemli bir yer tutmaktadır. Cihan Pehlivanının oğlu, Sohrab'ı taşıyabilmek, fizikî ve manevî olarak önemli bir roldür. Bu rolü de Rahş'ın yumurtasından, Semengân şehrinde dünyaya gelen tay üstlenebilmiştir.
5. **(Şebreng-i Behzad) Behzad:** Siyaveş'ten oğlu, Keyhûsrev'e bırakılan atın adıdır. Siyaveş'in vasiyetine göre, Özellikle Keyhûsrev'in Turan'dan İran'a geçişi bu ata binerek gerçekleşmelidir.

Görüldüğü üzere, Oğuznâmeler ve Şehnâme'de gökyüzü ve yeryüzü imgeleri çoğu yerde birbirine benzerlik gösterecek biçimde kullanılmışlardır. Bu yüzden Şehnâme için detaylı verdiğimiz bilgileri, Oğuznâmeler için de vermekten, konuyu dağıtmamak için kaçınmış bulunmaktayız. Bu noktada bazı örnekler vererek Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler ve Şehnâme'deki yeryüzü ve gökyüzü imgelerinin benzerliklerini göstermemiz mümkündür. Örneğin Reşideddin Oğuznâmesi'nde, Şecere-i Terakime'de ve Kazan Nüshası'nda, ağaç, dağ, deniz ve bu tabiat unsurlarına yüklenen imgesel anlamların aynısı Şehnâme'de de görülmektedir. Oğuz boyları Amuy Denizi'nden geçip başka bölgelere varmışlardır. İtil Suyu, Ceyhun Suyu ve bunlara benzer deniz ve nehirlerden bahsedilmesi, Şehnâme'dekibazı savaşların Ceyhun Suyu'n kenarında gerçekleşmesi, Oğuznâmeler ve Şehnâme'de çoğu savaşın dağların etrafında yaşanması ve bunlara benzer durumlar, bu eserlerde tabiat imgelerinin birçok noktada birbirine benzer bir şekilde kullanıldığını ve haliyle bu tabiat unsurlarına yüklenen anlamların da ortak olduğunu göstermektedir.

III.4. OĞUZNÂME VE ŞEHNÂME'DE MEKÂN VE ZAMAN KAVRAMI

Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler ve Şehnâme'deki zaman ve mekân kavramlarına bakıldığında, eserlerin mitik, epik ve tarihî yönleri dolayısıyla, ikili bir zaman ve mekân mefhumu karşımıza çıkmaktadır. Eserlerin mitik ve epik boyutlarında spesifik bir zaman mefhumu söz konusu değilken tarihî boyutlarında belirli zamanlardan söz edilmiştir.

Oğuz Kağan Destanı, tam anlamıyla mitik ve epik özellikler arz ettiği için, bu eserde belirsiz, açık çizgili ve geniş bir mekân kavramı karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Kağan Destanı'ndaki, “yine bir gün Oğuz Kağan avdayken..., yine günlerden bir gün Oğuz Kağan Tanrı'ya yalvarırken...” gibi ifadeler belirsiz zamanın bir göstergesi, “o çağda, orada büyük bir orman vardı..., bir göl ortasında..., bir ağaç kovuğunda...” ve bunlara benzer ifadeler ise, açık çizgili geniş mekânın göstergesidir. Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler ve Şehnâme'de geniş anlamda, ülke, yurt, şehir, bölge, il kalıplarında tasvir edilen mekânlar, dar anlamda da, saray, köşk, ev, çadır gibi ifadeleriyle açıklanmıştır.

Eserlerin tarihî boyutlarına bakıldığında da, Oğuznâmeler ve Şehnâme için, klasik kaynaklarda İran-Turan sınırları olarak belirlenen bir mekân çerçevesi, Oğuz boylarının ortaya çıkmasından, Orta Asya'ya dağılana kadar bir zaman çizgisi Oğuznâmeler için, Şehnâme için de dört silsileyi ihtiva eden bir zaman dilimi söz konusudur. Eserlerin yazıya geçirilişi esas alınır, hem Oğuznâmeler hem de Şehnâme İslamî döneme ait eserler dairesine girmektedir.

Konuyu açığa kavuşturmak için, bu noktada Şehnâme'deki mekân adları ve bu mekânlarla ilgili önemli hususlara değinmemiz yerinde olacaktır. Oğuznâmeler için de mekân adları ve özellikleri daha önce tespit edildiği farklılıkları daha net görebilmemiz açısından Kazan Oğuznâmesi'ndeki mekân adlarını vermemiz yerinde olacaktır.

III.4.1. Şehnâme'deki Mekân Adları

1. Hindistan: Dahhâk'ın Feridûn peşinde gittiği yerdir. Dahhâk'ın hikâyesinden sonra, Şehnâme'nin ileriki bölümlerinde yer alan epik hikâyelerde yine Hindistan, uzak bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bijen ile Menije Hikâyesinden sonra, Efrasiyab'ın tekrar İran'a saldırmaya karar verdiği

aşamada, Şide ve Pîran'ın komutanlığında iki ordu oluşturur. Bu olayların haberi İran'ın dönem padişahı Keyhûsrev Şah'a ulaşır. O da Rüstem'in komutanlığında otuz bin kişiyi, Hindistan'ı düşmandan temizlemek üzere gönderir. Rüstem, Hindistan'ı temizledikten sonra, orayı oğlu Feramerz'e devredecektir. İskender'in hikâyesi'nde, ilk olarak fethetmek istediği ülke Hindistan'dır. Fakat Hindistan'ın hükümdarı Kid'in tedbirine karşılık İskender Hindistan ile barış yoluna girer. Ayrıca Hindistan'dan, Şehnâme'de genellikle savaş adamları yetiştiren ve birçok hazineyi (değerli taşlar, altın ve gümüşler) içine alan bir mekân olarak bahsedilmiştir.

2. Yemen: Feridûn oğullarına uygun eş adayları bulmak üzere, onları bu ülkeye gönderir. Yemen padişahı da kızlarını Feridûn'un oğullarına vermemek için onları ilk etapta çok zor bir sınava tabi tutar. Oğlanlar sınavı başarıyla atlattıktan sonra, ikinci etapta Yemen padişahı Feridûn'un oğullarının yattıkları yere büyü ile fırtına ve kar getirir. Fakat Feridûn'un sülalesinde tanrısal güç (Ferr-i İzedi) bulunduğu için dolaylı bu etabı da sağlıklı bir şekilde atlatıp Yemen padişahının kızlarını gelin olarak alıp İran'a getirirler.
3. İran: Feridûn'un hikâyesinde, oğlanlara uygun eş bulunduktan sonra, Feridûn dünyayı çocukları arasında bölüştürmeye karar verir. Feridûn'un topraklarının merkezinde yer alan İran, en küçük oğlan, İrec'e düşer. İran, aynı zamanda hükümetin merkezi ve yönetimin kalbidir.
4. Turan: Feridûn dünyayı üç çocuğu arasında bölüştürürken, İran'ın doğusunda yer alan, Turan adıyla bilinen topraklar Tur'a düşer.
5. Rûm: Feridûn dünyayı oğulları arasında bölüştürürken, İran'ın batısında yer alan, Rûm ya da Rom olarak bilinen topraklar da Selim'e düşer. Şehnâme'nin ileriki bölümlerinde Lohrasb'ın büyük oğlu Goştasp, İran'ı terk edip ilk defa Hindistan yolunu tutar, fakat kardeşi ve babası tarafından geri getirilir. Goştasp, babasının hükümeti ona vermeyeceğinden emin olduktan sonra bu sefer Rûm'a gider. Rûm'un padişahının (Kayseri'nin) büyük kızı Ketâyûn ile evlenir. İskender ise Rum memleketinden Dârâb'a eş olarak gönderilen kızın çocuğudur.

6. Kâbil: Zal-i Zer, Kâbilli Mihrabın kızı Rûdabe'ye, onu görmeden, aşık olur. Fakat Mihrab Dahhâk'ın torunlarından biri ve Arap asıllıdır ve bu İran asıllı Zal için aşkına kavuşma yolunda çok büyük bir engeldir. Zal ve Rûdabe bütün bu engelleri aşıp evlendikten sonra Kâbil İran için kardeş bir bölge mahiyetine bürünür. Şehnâme'nin ileriki bölümlerinde, Zâl'ın Şogad adlı bir erkek çocuğuna sahip olduğunda, Kâbil ve Keşmir'den müneccimler getirerek oğlunun geleceğini öğrenmeye çalışır. Ayrıca, Rüstem kardeşi Şogad'ın Kâbil hükümdarın yardımıyla kurduğu tızak üzere, Kâbil'de içten mızraklar ve bıçaklar kaplı bir kuyuya düşüp atı Rahş ile birlikte hayatını kaybeder.
7. Sistan: Zal ve sülalesinin bulunduğu bölgedir. Şehnâme'de Rüstem'in sürekli olarak ikâmet ettiği eyalettir.
8. Mazenderan: Şehnâme'de geçen Mazenderan bugün İran'ın kuzeyinde, Hazar Denizi'nin kıyısında bulunan Mazenderan Eyaleti ile tamamen farklıdır. Bazı kaynaklarda Mazenderan'dan, İran'ın batısında bir bölge olarak bahsedilmiştir. Fakat bu da maniken doğru değildir. Büyük bir olasılıkla Mazenderan, Himalya Dağları'nın eteğinde bulunan bir yerdir. Nasırhusrev Kubadiyani, şiirlerinde Mazenderan'ın Yemhân'a yakın bir yerde olduğuna değinmiştir. Bilindiği üzere Yemgân, bugün Afganistanın kuzey doğusu ve Tacikistan'ın doğusunda yer almaktadır. O halde Şehnâme'deki Mazenderan ise Afganistan'ın Kuzey doğusundaki yüksekliklerde yer alan bir bölge olsa gerek. Ayrıca Mazenderan, Şehnâme'de büyü ve cadıların mekânı olarak tasvir edilmiştir.
9. Hamaveran: Şehnâme'de Hamaveran olarak geçen yerin asıl ismi, Hemyer, Arabistan'ın bir parçası ve Şam ve Mısır'ın komşu bölgesidir.
10. Mısır: Arap ülkelerinin Şehnâme'de adı geçen ülkelerden biridir. Eserde üzerinde durulmuş en önemli özelliği ise, savaşa girmek için karar vermeyip başka ülkelerin kışkırtmalarıyla İran'a karşı başkaldıran bir ülkedir. İskender'in padişahlığı bölümünde, İskender'in fethetmek için gittiği ülkelerden biri olarak adı geçmektedir.

11. Şam: Arap ülkelerinin Şehnâme’de adı geçen bir başka ülkedir. İskender’in padişahlığı bölümünde, Şam’ın Ammuriyeh bölgesinden Nahid’in (İskender’in annesinin) yaşadığı yer olarak bahsedilmektedir.
12. Horasan: Horasan eyaletinden özellikle Reyvend Bölgesinden Şehnâme’de sık sık bahsedilmiştir. Horasan ateş tapınakların daha çok bulunduğu bölgelerden biridir. Özellikle Reyvend’de Borzîn Mihr Ateşkedesi bulunmaktadır.
13. Ceyhun: Şehnâme’de daha çok İran- Turan arasındaki sınır bölgesi olarak Ceyhun’dan bahsedilmiştir. Ceyhun ayrıca Şehnâme’de bir ırmak, ya da göl ismi de olabilir. İran- Turan sınırı, Ceyhun Nehri, Ceyhun Irmağı ya da Ceyhun Gölü olarak düşünülebilir.
14. Harezm: Bugünkü İran’ın doğusunda yer alıp Şehnâme’de defalarca değinilmiş bölgelerden biridir. Bijen ile Menije’nin hikâyesinden sonra, efrasiyab, tekrar İran’a saldırmak için ordu düzenlediğinde, oğlu Şide’yi elli bin askerle birlikte Harezm’e gönderir.
15. Sarahs: Bugünkü İran’ın doğusundaki sınır bölgelerinden biridir.
16. Semengân: Rüstem ile sohrab hikâyesinde, Rüstem Rahş’ı kaybedip peşinden yola çıktığında, Semengân şehrine varır. Rüstem’in eşi, Sohrab’ın annesi Semengân’ın Hükümdarının kızıdır.
17. Deşt-i Dağvi (Dağvi Ovası): Siyaveş’in hikâyesinin başında, Gîv ve Guderz av peşinde Dağvi Ovası’na giderler. Dağvi Ovası, Turan sınırlarına yakın bir yerdir. Oradan Turan topraklarına geçen Gîv ile Guderz, uzun boylu, güzel yüzlü bir kızla karşılaşırlar.
18. Kehistân: Keykavûs’un oğlu, Siyaveş, Rüstem’in yanından (Sistan’dan) başkente döndükten sonra, yedi yılını babasının sarayında huzur ve mutlulukta geçirir. Sekizinci yılda Kavûs Şah, ülkenin bir bölgesinin hâkimiyetini oğluna verir. Bu bölgenin adı Kehistân’dır. Kehistân, kaynaklarda Maviraün-nehir olarak adlandırılan yerdir.
19. Mervrûd: İran topraklarından Türkistân’a doğru giden yolda yer alan bir bölgedir. (Mervrûd Şehnâme’nin tasvirlerine göre İran sınırlarında yer alan bir bölgedir.)

20. Tâlikân: Siyaveş ile Rüstem'in komutanlığından Turan ordusuyla savaşa giden İran ordusu, Turan topraklarına doğru hareket ederken bu bölgeden geçip Balh'a varır. Yani, Tâlikân, İran topraklarında yer alan bir bölgenin adıdır.
21. Balh: Siyaveş ve Rüstem'in komutanlığında Turan ordusuyla savaşa giden İran ordusu, Talikan'dan sonra Balh bölgesine varır. Belh'in kapısında, İran ve Turan orduları arasında savaş başlar.
22. Termed: Turan sınırlarına yakın bir bölgenin adıdır.
23. Çaç (Cac): Çaç, Turan'ın sınırlarına yakın bir bölgedir. Siyaveş, Efrasiyab'la mektuplaştıktan sonra Turan'a varmak üzere önce Çaç'tan geçer. Siyaveş'in ölümünden sonra ise, Rüstem Efrasiyab'ın peşinde Turan'a geldiğinde, Turan'a hâkim olup Çaç'ın hükümdarlığını da Tus'a verir. Tûs bir süreliğine Çaç şehrinde tahta oturur. Keyhûsrev ile Efrasiyab'ın arasında gerçekleşen son savaşta da İran- Turan orduları defalarca Çaç şehrine gelir. Yani Şehnâme'nin epik bölümlerindeki savaşlarının pek çoğunda Çaç şehrinin adı geçmektedir.
24. Kaşgar Baş: Siyaveş, Efrasiyab'la mektuplaştıktan sonra, Turan'a varmak üzere Çaç'tan sonra, Kaşgar Baş'ından geçer.
25. Gengdej: Efrasiyab tarafından Siyaveş'e bahşedilen Turan'ın bir parçasıdır. Siyaveş Efrasiyab'ın kızı, Ferengis ile evlendikten sonra, onunla birlikte Gengdej'e gidip yerleşir. Şehnâme'nin ileriki bölümlerinde, Keyhûsrev ve Efrasiyab'ın arasında gerçekleşen son ve aynı zamanda en büyük savaşta, savaşın son aşamalarında Efrasiyab, İran ordusuna karşı dayanamayacağını öğrenince geceleyin kaçıp çölün yolunu tutar. Bu yenilgilerden sonra, Çin, Hutun ve diğer komşu ülkelerinin padişahları Efrasiyab'a yardım etmek istemediklerinden dolayı, Efrasiyab mecburen dalgalı ve tehlikeli Zereh Suyu'ndan (Bugünkü Hazar Denizi'nden) geçer. Gengdej'e varır ve oraya yerleşir. Gengdej'i sakin ve güvenilir bulan Efrasiyab, uzun süre orada kalmayı, bir daha bir ordu ayarlayıp İran ordusuna hücum edip Keyhûsrev'den intikam almayı planlar. Bu Gengdej, Siyaveş'in içinde yaşadığı Gengdej ile aynı yer olup olmadığı tartışılır. Şehnâme'de Siyaveş'in

içinde yaşadığı Gengdej Turan'ın bir parçası olarak anlatılmıştır. Fakat Efrasiyab'ın kaçtığı Gengdej, bugünkü Hazar denizi'nin ötesinde yer alan bir şehirdir. Açıklamalardan anlaşıldığı üzere Siyaveş'in içinde bulunduğu Gengdej'i, Turan'da bulunmama ihtimalini göz önünde bulundurursak Efrasiyab'ın kaçtığı Gengdej ile aynı olabilir. Şehnâme'de coğrafi mekânlara dair- dağ isimleri, şehir ve velayetler, deniz isimlerine dair- net bilgi bulunmadığından dolayı, eserin satırları arasında yer alan tasvirler ve betimlemelerden yola çıkarak bu coğrafi mekânların tahminî olarak neresi olduğu konusunda fikir yürütebiliriz.

26. Siyaveşkerd (Siyaveşgerd- Siyavehşgerd) : Efrasiyab, Gengdej ve bir sürü mal, milk dışında, Siyaveş'e bir de Turan'ın en güzel yerlerinden toprak verip ondan bu topraklarda yeni bir şehir inşa etmesini ister. Siyaveş ise elinde mevcut olan tüm imkânlarının değerlendirerek Siyaveşkerd diye bir şehir inşa eder. Bu şehrin içinde Cerire ve Ferengis'e çok güzel saraylar yapar. Ailesiyle birlikte kısa bir süre kendi inşa ettiği şehirde mutlu, mesud yaşar.
27. Hutn: Pîran'ın yaşadığı şehirdir. Ferengis, Siyaveş'in ölümünden sonra, Pîran'ın yardımıyla bu şehre götürülür ve Pîran'ın eşi, Gülşehir'in eline emanet edilir. Siyaveş'in oğlu, Keyhûsrev bu şehirde doğar. Hutn, Şehnâme'de Turan'ın en güzel şehirlerinden biri olarak tasvir edilmiştir.
28. Espicab: Siyaveş'in ölümünden sonra, onun intikamını almak üzere İran ordusunun önünden giden Rüstem'in oğlu, Feramerz, Turan sınırlarında yer almakta olan Espicab şehirde çetin bir savaştan sonra, Espicab hükümdârının kafasını keserek savaşı alır.
29. Çin: Rüstem ile Efrasiyab'ın son savaşlarında, Efrasiyab ikinci defa olarak, Rüstem'in elinden kaşmaya başarır. Çin denizi'nin yanına varır ve Rüstem'in peşini bırakmayacağını bildiği için, sudan geçip Çin'e gitmeyi planlar.
30. Maçin: Rüstem, Efrasiyab'ın peşinden İran ordusuyla birlikte, Çin ve Maçin'e (Maçin; Şehnâme'de Çin'den sonraki ülkelerin ya da bölgelerin

genel adıdır. Aynı zamanda uzaklık simgesi olarak bazen mecazî anlamda da kullanılmıştır.) gider.

31. Sogd: Turan'ın sınırlarına yakın bir bölgedir. Efrasiyab Çin'e kaçtıktan sonra, Turan'a hâkim olan Rüstem bu bölge ve Espicab'ın hükümdârlığını Guderz'e verir.
32. Heta: Turan'ın sınırlarında yer alan başka bir bölgedir. Turan, Rüstem'in eline geçtikten sonra bu bölgenin sorumluluğu İran kahramanı Eşkeş'e verilir.
33. Çegel: Turan'ın sınırlarında yer alan başka bir bölgedir. Turan, Rüstem'in eline geçtikten sonra bu bölgenin sorumluluğu da, Heta ile birlikte İran kahramanı Eşkeş'e verilir.
34. Nimrûz: Rüstem'in kaldığı yer olarak belirtilen Nimrûz, muhtemelen Sistan ve Zâbulsitan'ın topraklarında yer almaktadır.
35. İsfahan: Gîv, Keyhûsrev ve Ferengis, Turan'dan İran'a geldiklerinde önce İsfahan'a uğrayıp İsfahan halkı ve Guderz tarafından aşırılınıp oradan da başkente geçmişlerdir. Şehnâme'deki İsfahan'ın konumu bugünkü İsfahan'ın konumundan pek farklı olmadığı da tahmin edilmektedir. Zira ki İsfahan, İran'ın merkezinde yer almakta olan bir velayettir, dolayısıyla İran'ın sınır bölgeleri her ne kadar değişse de merkezî velayetlerin konumu için pek değişiklik söz konusu değildir. İskender'in padişahlığı bölümünde, Dârâ öldükten sonra, İskender İsfahan'da yaşayan eşi Dilaray'a mektup yazıp anneis Nahid'i Dârâ'nın kızını istemek için İsfahan'a gönderir.
36. Estahr (Fars-Pars): Şehnâme'de genel olarak İran padişahlarının başkenti olarak belirtilen Fars (Pars), İsfahan gibi, İran'ın merkezî velayetlerinden biridir. İsfahan ile Fars bugünkü haritalarda komşu velayetlerdir. Açıklamalar ve tasvirlerden anlaşıldığı üzere Şehnâme'de de, İsfahan ile Fars birbirine pek yakın velayetlermiştir. İskender İran padişahı olduğunda İstahr şehrinde şahlık tacını takar.
37. Rey: Gîv, Keyhûsrev ve annesi Ferengis'i Turan'dan kurtarıp İran'a getirdikten sonra, Keyhûsrev, bu kahramanın onun ve annesi uğruna yaptığı

fedakârlıklardan Keykavûs Şah'a bahsedip Keykavûs ise, teşekkür için Rey, Kûm ve İsfahan'ın hükümetini Gîv'e verir.

38. Kûm: Gîv, Keyhûsrev ve annesi Ferengîs'i Turan'dan kurtarıp İran'a getirdikten sonra, Keyhûsrev, bu kahramanın onun ve annesi uğruna yaptığı fedakârlıklardan Keykavûs Şah'a bahsedip Keykavûs ise, teşekkür için Rey, Kûm ve İsfahan'ın hükümetini Gîv'e verir.
39. Behmen Dej (Behmen Kalesi): Şehnâme'de Behmen Kalesi'nin konumuyla ilgili detaylı bir bilgi verilmemiştir. Fakat Azergoşesb Ateş Tapınağının o kalede inşa edildiğine göre ve Keyhûsrev'in ibadet ve Tanrı ile dertleşmek için bu tapınağa gittiğine göre, Behmen Dej İran'ın merkezî bölgelerinde yer alıp başkente pek yakın bir bölge olarak değerlendirilebilir.
40. Hargâh: Aslında İran topraklarına ait bir bölgedir. Turanlılar tarafından işgal edilen Hargâh bölgesi ilk defa Minûcihr zamanında geri alınmıştır. Fakat Kavûs zamanında, bu bölge tekrar Türkler tarafından işgal altına alınıp o bölgeden gelen haraçlar ve vergiler Turan hükümetine gitmeye başlamıştır. Keyhûsrev'in padişahlık döneminde, durum Rüstem ve oğlu Feramerz tarafından Keyhûsrev'e bildirilir. Keyhûsrev ise Feramerz'in komutanlığında bir ordunun düzenlenip o bölgeyi geri almak için gitmeye emir verir. Hargâh bölgesi, Send, Konuc ve Çin sınırları arasında yer alıp güzel ve verimli bir toprağa sahip olan bir yerdir.
41. Sind: Hargâh bölgesinin Turanlıların elinden geri alma mevzusunda, adı geçen bir yerdir. Muhtemelen İran'ın sınır bölgelerinden biridir.
42. Konuc: Hargâh bölgesinin Turanlıların elinden geri alma mevzusunda, adı geçen bir yerdir. Muhtemelen İran'ın sınır bölgelerinden biridir.
43. Kelat: Keyhûsrev padişah olduktan sonra, babasının intikamını almak üzere, Efrasiyab ile planladığı savaşlar dahilinde, ilk etapta Tûs'un komutanlığında bir ordu Türkistân'a gönderir. Ordu yola çıkmadan önce, Keyhûsrev özellikle Tûs'a Kelat ve Cerem'in yoluna girmemesi gerektiğini, çöl yolundan Tür'istân'a varması gerektiğini söyler. Çünkü o yolda Cerire'nin oğlu Forud, Keyhûsrev'in üvey kardeşiyle savaşmak için ordusuyla hazır beklemektedir ve Tûs'un ordusunu görünce onların üstüne yürüyecektir.

44. Cerem: Keyhûsrev padişah olduktan sonra, babasının intikamını almak üzere, Efrasiyab ile planladığı savaşlar dahilinde, ilk etapta Tûs'un komutanlığında bir ordu Türkistân'a gönderir. Ordu yola çıkmadan önce, Keyhûsrev özellikle Tûs'a Kelat ve Cerem'in yoluna girmemesi gerektiğini, çöl yolundan Tûr'istân'a varması gerektiğini söyler. Zira ki o yolda Cerem'in oğlu, Forud, Keyhûsrev'in üvey kardeşi savaş için ordusuyla hazır beklemektedir ve Tûs'un ordusunu görünce onların üstüne yürüyebilir. Açıklamalardan anlaşıldığı üzere, Kelat ve Cerem iki komşu bölge ve İran'ın doğusunda yer almaktadır. Şehnâme'deki tasvirlerle göre, Kelat ve Cerem yolu daha güzel ve daha hareketli yollar olduğu için Tûs ile ordusu, bu yolu çöl yoluna tercih etmişlerdir.
45. Kaserûd: Keyhûsrev zamanında, Siyaveş'in intikamını almaya yönelik düzenlenen savaşta, Forud'un ölümünden sonra, Tûs ile İran ordusu, Forud'un kalesinin içinde bulunduğu dağdan inip Türkistân'a doğru giderken Kaserûd bölgesine varırlar. Bu bölgede Bijen ile Pelaşan arasında çetin bir savaş yaşandıktan sonra, Bijen gürzüyle pelaşan'ı ortadan ikiye bölüp kafasını kesip babasına götürmeyi başarır. Bu olaydan sonra, İran ordusu, bir hafta boyunca bu bölgedeki kar, fırtına ve kara maruz kalır. Tûs bu bölgenin uğursuz olduğunu söyleyerek ordusunu bu bölgeden kaldırıp Türkistân'a doğru götürür.
46. Gerugerd: Kaserûd'dan sonra, Gîv, Turanlılar tarafından iki dağın arasında biriken odun kitlesini yakarak yolu açıp İran ordusunu geçmesini sağlar. İki dağın arasından geçen ordu ilk olarak Gerugerd şehrine varır. Gerugerd şehri, Efrasiyab'ın damadı, Tejav'ın elindedir.
47. Elmasrûd: İran ve Turan'ın Hemâven Dağı'ndaki savaşlarından sonra, Rüstem'in gelmesiyle birlikte, İran ordusu Turan ordusuna karşı galibiyet kazanır. Bu galibiyetin haberi Efrasiyab'a gider. Turan bilgelerine danıştıktan sonra, Efrasiyab tekrar İran ordusuna karşı bir ordu hazırlamaya karar verir. Bütün bunlara rağmen, Efrasiyab'ın içinde, Rüstem ve İran ordusuna karşı bir tadirginlik, bir korku vardır. O yüzden Turan servetlerini,

İran ve Turan'ın olası savaşlarında İranlıların eline düşmesini diye, çocuğu Şide ile konuştuktan sonra, Elmasrûd adında bir yere göndermeyi düşünür.

48. Ademhâr Kafûr'un Kalesi (Yamyam Kafûr'un Kalesi): Kamûs Koşani'nin ölümünden sonra, Keuhûsrev Şah tarafından Rüstem, İran ordusuna yardım etmek üzere gönderilir. İran ordusu birkaç aşamada Turan ordusundaki Turanlı kahramanları, onların yanı sıra Çin'den ve Hindistan'dan Turanlılara yardım etmek için gelip Turan ordusuna katılan diğer kahramanları alt eder. Bu yenilgilerden sonra, Turan ordusu geceleyin savaş meydanını terkedip Turan'a doğru kaçır. Bir sonraki gün, Rüstem durumdan haberdar olup Turan ordusunu rahat bırakmamak üzere Bijen, Gostehm ve Hejir'in başında bulunan bir grubu Turan'a doğru yollar. Grup Turan'a giden yolda, Yamyam Kafûr'un Kalesine denk gelip orada ciddi bir savaş verir. Yalnız bu gruptaki kahramanlar kendi başlarına savaşı kazanamadıkları için Rüstem'ten yardım isterler. Çok dayanıklı, aynı zamanda servetler, yiyecek ve içeceklerle dolu olan bu kaleyi ele geçirmek ilk etapta çok zor gözükür. Fakat Rüstem'in çare (yol) bulmasıyla kale fethedilip ganimetlere el konulur.
49. Erman (Ermenistan): Şehnâme'de İran- Turan sınırlarına yakın bir bölge olarak adı geçen Erman, Muhtemelen bugünkü Ermenistan ile birdir. Ekvân Dev'in ölümünden sonra, bir gün Keyhûsrev Şah, sarayında toy düzenleyip bütün kahramanları toplar. Kahramanlar eğlence ile meşgulken Erman'dan bir haberci gelip o bölgede yaşayan gergedanların köylülerin tarlalarını talan ettiğinden bahsedip padişah'tan yardım ister. Bijen, gergedanları (yabanî domuzları) öldürmek için gönüllü olur.
50. İranşehr: İranşehr, Şehnâme'de muhtemelen İran'ın önmeli velayetlerinden birini temsil eden bir bölge adıdır. Bijen ile Menije'nin hikâyesinden sonra, Efrasiyab, İran'a karşı yeni bir saldırı düzenlediğinde, Pîran'ı elli bin asker ile birlikte İranşehr'e yollar. Durumdan haberdar olan Keyhûsrev ise, Gûderz'in komutanlığında, Gîv, Zengene, Gorgin, Gostehm, Bijen, Şiduş, Ferhad ve Roham gibi İran'ın önemli isimlerinden oluşan bir ordu hazırlayıp Pîran ile savaşmak için İranşehr'e gönderir. Fakat Keyhûsrev, özellikle İran

kahramanlarına savaşta tarafsız olan insanlara zarar vermemeleri için uyarıda bulunur. Ayrıca Pîran ile de konuşup onu barışmaya davet etmelerini ister.

51. Arran: İran- Turan savaşları zinciri dahilinde, Bijen ile Menije hikâyesinden sonra gerçekleşmiş olan savaşta, İran padişahı Keyhûsrev Şah, Lohrasb'ı büyük bir ordu ile Arran ve Dej gozân'a gönderir.
52. Dej Gozân (Gozân Dej: Gozlar Kalesi-Oğuzlar Kalesi): Şehnâme'de Gozan Deji (Oğuzlar Kalesi) olarak adlandırılan bölge, turan topraklarında yer almaktadır. İran- Turan savaşları zinciri dahilinde, Bijen ile Menije hikâyesinden sonra gerçekleşmiş olan savaşta, İran padişahı Keyhûsrev Şah, Lohrasb'ı büyük bir ordu ile Arran ve Dej gozân'a (Oğuzlar Kalesi'ne) gönderir.
53. Dehistân: Bijen ile Menije'nin olaylarından sonra, Turanlıların kendi topraklarında İranlılar tarafından uğratıldıkları yenilgiden sonra, İran- Turan savaşları kapsamında Yazdeh Ruh Savaşı gerçekleşir. Yazdeh Ruh Savaşı'nın ilk aşamasında, Turanlılar, iki önemli kahramanları, Humân ve Nestihen'i kaybederler. Bundan sonra, İran ordusunun komutanı, Gûderz, haberlerin Efrasiyab'a ulaşacağı ve Turanlıların padişahının birebir savaş meydanına geleceğinden tedirgin olduğu için Keuhûsrev Şah'a mektup yazıp ek yardım talebinde bulunur. Keyhûsrev Şah ise, iyi bir ordu hazırlamak için elinden geleni yapacağına dair söz verip çalışmaya başlar. Fakat ilk etapta Tûs'la birlikte küçük bir orduyu Dehistân yolundan İranşehr'e gönderir.
54. Riybûd: Yazdeh Rôh Savaşı (Onbir Yüz Savaşı)'ndan sonra, Pîran'a özel bir mezarlık yapıp saygıyla gömüldükten sonra, Keuhûsrev Şah, yanındaki ordu ile bir hafta için Riybûd'da kalıp dinlenirler. Bu esnada padişah, farklı yerlere gönderdiği İran kahramanlarına haber yollayıp hepsini büyük savaşa hazırlanmak üzere geri çağırır.
55. Gûran: Keyhûsrev ile Efrasiyab'ın büyük savaşının başında, Keyhûsrev Şah, İran ordusuna çeki düzen verirken, ordunun solunda Yemen ve Gûran şahlarına yer verdiğinden bahsedilmiştir. Şehnâme'de Yemen gibi Gûran'dan da, İran komşularından biri olarak bahsedilmiştir.

56. Arabistan ölü: Şehnâme’de Arabistan ölü olarak geçen bölge, büyük olasılıkla bugünkü Arabistan ülkesiyle örtüşmektedir. Yine Keyhûsrev ile Efrasiyab’ın büyük savaşında, Arabistan ölü’nden bir grup asker (süvar) İran ordusuna yardım etmek üzere Keyhûsrev Şah tarafından getirtilmiştir.
57. Gerçekân: Şehnâme’de İran’ın komşu ülkelerinden biri olarak adı geçmiştir. Keyhûsrev ile Efrasiyab’ın arasında gerçekleşen büyük savaşta Gerçekân’ın şahı da katılmıştır.
58. Barbar: Keyhûsrev Şah ve Efrasiyab arasında gerçekleşen son savaşa, Rûm (Rom), arabistan ölü ve Barbar’dan da bir sürü asker katılmıştır. Barbar muhtemelen İran’ın komşu ülkelerinden (bölgelerinden) biridir.
59. Firûz: İran’ın komşu ülkelerinden biridir. Keyhûsrev ile Efrasiyab’ın arasında gerçekleşen son savaşa Firûz Şahı da katılmıştır.
60. Kûndûz (Bikend): Keuhûsrev ile Efrasiyab’ın arasında gerçekleşen son savaşta, Keyhûsrev, savaş meydanında İran ordusuna çeki düzen verirken, diğer ülkelerden İran ordusuna yardım etmek için gelen şahlar ve askerleri ordunun uygun yerlerine yerleştirirken, Efrasiyab Çaç’ın ötesinde, Çin ve Maçin’den Turan ordusuna yardım etmek için gelenlerle birlikte huzurda oturuyordu. Efrasiyab’ın makamı Kûndûz’da yer almıştı. Ferdûn’un zamanında, Feridûn’un eline inşa edilen Kûndûz’da bir de Feridûn tarafından ateş tapınakları (ateşkedeler) yapılmıştı. Efrasiyab Kûndûz’un ismini Bikend olarak değiştirmişti.
61. Bûhârâ: Keyhûsrev ile Efrasiyab’ın son savaşından önce, Efrasiyab, Pîran ve Pîran’ın kardeşlerinin ölüm haberlerini duyunca, çok sinirlenip intikam almadan savaşmaktan vazgeçmeyeceğine dair ant içer. Dolayısıyla Turan ordusunu hemen savaş için hazır hale getirir. Danışmanı Karahan’ın oğlunu bir ordu ile birlikte gerekli durumda Turan ordusunu arkadan desteklemek için Buhârâ’ye gönderir.
62. Amuy ölü: Şehnâme’deki tasvirlerle göre, Harezm ölü’ne yakın Amuy ölü’nünsolunda Dehistân, sağında da Ceyhun Suyu yer almaktadır. Amuy ölü, Keyhûsrev ve Efrasiyab’ın arasında gerçekleşen son savaşta, savaş meydanı olarak seçilmiştir. İlk olarak Turan ordusu, Efrasiyab’ın

komutanlığında, Bîkend'den çıkıp bir haftada Ceyhun'un kenarına varıp oradan da Amuy Çölü'ne gelmiştir. Bunun ardından, İran ordusu Amuy Çölü'nün savaş meydanı olarak seçildiğinden haberdar olup Keuhûsrev bir grupla birlikte çölün kenarına gelip savaş meydanının etrafında bir çukur yapıp çukuru su ile doldururlar. (Amuy Çölü, Şehnâme'de taşlı bir mekân olarak tasvir edilmiştir. Rigzâr: Taşla kaplı bir mekân)

63. Zem: İran ve Turan'ın arasında gerçekleşen en büyük savaşta, İran ordusu, Turan ordusu tarafından kuşatılmaya maruz kalmasın diye Keyhûsrev, savaş başlamadan önce, Eşkeş'i Zem'e, Gostehm'i de Balh'a yollar.
64. Beheştgeng: Amuy Çölü'nde İran ordusuyla verdiği savaştan sonra, Efrasiyab oğlu Peşeng'i (Şide'yi) de kaybedip daha fazla dayanamayacağını farkedip geceleyin ordusuyla birlikte Ceyhun Suyu'ndan geçip Bûhârâ'ya gelir. Sonra Turan bilgeleriyle danışıp onların yönlendirmesiyle orduyu Çaç'a gönderip kendisi de süreci takip etmek üzere Beheştgeng'de kalmaya karar verir.
65. Mokrân: Turan'ın komşu ülkelerinden biridir. Şehnâme'de Çin ve Mokrân genellikle yan yana geldiği için, bu iki ülke de muhtemelen komşulardır. Efrasiyab, Keyhûsrev Şahı'n elinden kaçıp Gengdej'e gittiğinde, Keyhûsrev, Efrasiyab'a ulaşmak için Çin ve Mokrân'ın şahlarına birer mektup yazar. Çin ve Hutun Şahları, Keyhûsrev'e Kîmâk Denizi'ni geçmek için yardım ederken Mokrân Şahı İran padişahının mektubu ve isteğini ciddiye almaz. Mokrân'ın padişahının bu yaptığına karşılık Keyhûsrev ikinci bir mektubu ona gönderip bu aşamada akıllı davranıp İran'la anlaşması gerektiğini söyler. Mokrân Şahı bu sefer çok kızar ve İran ordusuyla savaşa girer. Fakat savaş esnasında Jupin darbesinden yaralanıp ölür. Mokrân İranlıların eline geçer. Keyhûsrev Eşkeş'i Mokrân'a hükümdâr olarak yerleştirir.
66. Neyşabûr: Keyhûsrev Şah, Gengdej'de bir sene kaldıktan sonra, İran'a dönmeye karar verir. Balh'tan sonra, Tâlikân ve Mervrûd'u geçtikten sonra Neyşabûr'a oradan da Pars'a (İran'ın başkentine) geçer. Neyşabûr, bugünkü haritalarda Horasan bölgesinin büyük bir ili olarak gösterilmektedir.

67. Hâzârân: Rûm padişahının Goştasp'ın kahramanlıklarına güvenerek mektup yazıp vergi talep ettiği ülkelerden biridir. Hâzârân'la birlikte Rûm Kayseri İran'a da mektup yazıp vergi talebinde bulunur.
68. Nevbahar: Balh'te yer alan bir bölgenin adıdır. Lohrasb, padişahlık makamını olgılı Goştasp'a verdikten sonra kendisi Balh'taki Nevbahar bölgesinde yer alan ibadetgâha gidip ömrünün geri kalanını ibadete adar.
69. Ayas: Goştasp ile Turanlı Ercasb'ın arasındaki savaşın son aşamasında, Ercasb İran ordusuna karşılık veremediği için ordusuyla birlikte kaçar. Goştasp Şah ise, Ercasb'a aman vermemek adına Nestur'u bin kişilik bir orduyla onun peşinden gönderir. Nestur ordusuyla birlikte Ayas va Halh bölgelerine gidip padişahın emri üzere gören herkesi babasının intikamını almak üzere öldürür. Ayas ile Halh büyük bir olasılıkla Turan topraklarında yer alan bölgelerdir.
70. Halh: Turan topraklarında yer alan bölgelerden biridir.
71. Ruyin Dej; Ruyin Kalesi: Turanlı Ercasb ile İsfendiyâr'ın arasındaki savaşta, Gorgsâr, İsfendiyâr'ın eline düştükten sonra, Turan padişahının kaçıp gittiği kaledir. İsfendiyâr iki kız kardeşini Turan padişahının elinden kurtarmak için Ruyin Dej'e varmak üzere yedi zor aşamadan (Haft Han'dan) geçmek zorunda kalır.
72. Keşmir: Kâbil maddesinde değinildiği üzere, Şogad dünyaya geldiğinde Kâbil ve Keşmir'den onun geleceğini ön görmek için kâhinler ve müneccimler getirtilmiştir. Bunun yanı sıra, Goştasp Şah'ın hikâyesinde Keşmir Selvi diye bir ağacın adı geçmektedir ki, bu ağaç Borzin Mehr Tapınağı'nın önünde, Keşmir toprağında dikildiğinden dolayı Keşmir Selvi (Serv-i Keşmir) olarak adlandırılmaktadır.
73. Ahvaz (Huzistan): Dârâ tarafından İran'da inşa edilen bir şehirdir.
74. Ammuriyeh-i Şam (Şam Ammuriyesi): İskender İran'da padişah olduğunda annesi Nahid Ammuriyeh'de yaşamaktadır. İskender Dârâ kızı Roşenek'i istemek için annesini Ammuriyeh'den İsfahan'a çağırır.

75. Cidde: Dârâ'dan sonra, İran padişahlığını üstlenen İskender önce Hindistan'a oradan da birçok yere gidip o bölgeleri fetheder. Mekke'den sonra, İskender Cidde üzerinden Mısır'a doğru hareket eder.
76. Mekke: İarn padişahlığını üstlendikten sonra İskender'in fethetmek amacıyla gittiği yerlerden biridir.
77. Endülüs (İspanya): Mısır'dan sonra, İskender'in hükümdarına mektup yazıp fethetmek için gittiği yerlerden biridir.
78. Habaş: Bugün Etiyopya olarak bilinip eski kaynaklarda Habaş olarak geçen bölge, İskender'in dünyayı fethetme yolunda geçtiği bölgelerden biridir. İskender bu bölgede farklı savaş teknikleri uygulayan zenci insanlarla karşılaşır.
79. Herom: İskender'in dünyayı fethetme yolunda, vardığı şehirlerden biri Herom'dur. Herom şehrinde bir memesi kadın memesi, diğer memesi ise erkek memesi olan kadınlar yaşamaktadırlar. Şehnâme'de bu şehir, dört taraftan denizle kuşatılmış bir yer olarak tasvir edilmiştir. Burada yaşayan kadınların eş bulabilmeleri için denizi geçip karaya varmaları gerekir. Kendine eş bulan kadınlardan doğan kız çocukları da bu adaya geri getirilmelidir. Bu şehirde her gece savaş kıyafeti giymiş on bin bâkire kız (asker) suların etrafında şehri korumaktadırlar.
80. Çegvan: İskender'in Çin'den sonra vardığı yerdir.
81. Bâbil: İskender'in dünya fethetme amacıyla çıktığı seferler esnasında vardığı son noktadır. İskender Bâbil'e vardığında orada kafası aslana, kuyruğu ineğe ve ayakları koyuna benzeyen bir çocuğun doğması, çocuğun doğumu ile ölümünün bir olmasını öğrenir. Bu olay kâhinler tarafından İskender'in sonu ve ölümünün yaklaşması olarak yorumlanır. İskender kısa bir sürede hastalanıp Bâbil'de ölür.
82. İskenderiyeh: İskender öldükten sonra, gömülmesi için yeşil bir vadide yer alıp insanların karar veremedikleri durumlarda sorularına yanıt veren dağa yer sorulur. Dağın cevabı İskenderiyeh olur.

83. Cehrom: Erdeşir ile Behmen savaşmaya hazırlanırken, Pars'ta yaşayıp Cehrom'u hükümdârlık merkezi olarak seçmiş Tiyağ diye bir savaşçı Erdeşir'in yanına gelip ona yardım etme sözü verir.
84. Horreh-yi Erdeşir: Behmen'i yendikten sonra Pars'a gelen Erdeşir, Horreh-yi erdeşir adlı bir şehir inşa eder.
85. Gûr: Behmen'i yendikten sonra Pars'a gelen Erdeşir, bu bölgede yer alan bir nehrin kenarında bağlar ve bahçeler yapıp Gûr adlı başka bir şehir inşa eder.
86. Kecârân: Pars Denizi'nin kenarında yer alan, bir taraftan bir dağla kuşatılan Heftvâd Kurdu Hikâyesi'nin gerçekleştiği güzel bir şehirdir. Bu şehirde çok sayıda kızlar yaşayıp her gün erkekler gibi sabahleyin kalkıp dağın eteğine gidip pamuk işleyip ip yapıp ipleri satmakla geçinirler.
87. Tisfûn: Heftvâd Kurdunu yendikten sonra, Erdeşir Tisfûn'a gidip İran düşmanlarıyla savaş verip orayı düşmanlardan arındırır.
88. Bağdat: Erdeşir, Heftvâd olayından sonra önce Tisfûn'a gidip orayı düşmanlardan arındırıp oradan da Bağdat'a geçip padişahlık tahtına oturur.
89. Şapûr: Erdeşir oğlu Şapûr'un Ahvaz eyaletinde inşa ettiği bir şehirdir.
90. Azer Abâdegân: Behram, Çinliler ve Rumlara karşılık vermek üzere ordusunu düzenleyip komutanlığını kardeşi Nersi'ye verdikten sonra, başkentten Azer Abâdegân'a gider.
91. Erdebil: Behram'ın Çin Hakanı'na ulaşmak için kullandığı kestirme yollarında önce Erdebil'den geçer.
92. Amol: Behram'ın Çin Hakanı'na ulaşmak için kullandığı kestirme yollarında Erdebil'den geçtikten sonra, Amol'dan geçer. Bugün Amol İran'ın kuzeyinde, Hazr Denizi'nin kıyısında yer alan bir ilçe adıdır.
93. Hürremâbâd: Zül-Ektaf Şapûr (Şapûr-i Zul-Ektaf), Rumları yendikten sonra, Huzistan'da Rum tutsakları için Hürremâbâd diye bir şehir inşa eder.
94. Azergoşesb: Behram Şah'ın hüküm sürdüğü yerlerden biridir. Şengel Kızı Sepinûd'u alıp İran'a gelen Behram Şah (Behram-i Gûr), Azergoşesb'de onun sudan yıkanması ve Zerdüştlüğü kabullenmesini sağlar.
95. Pirûzram: Behram Gûr'un torunu Pirûz, ülkede kıtlık bittikten sonra Pirûzram diye bir şehir inşa eder. Bu şehir sonradan Rey olarak adlandırıldı.

96. Bâdanpirûz: Behram Gûr'un torunu Pirûz, ülkede kıtlık bittikten sonra Pirûzram'dan başka Bâdanpirûz diye bir şehir inşa eder. Bu şehir sonradan Erdebil olarak adlandırıldı.
97. Medayin: Kûbad'ın inşa ettiği bir şehirdir.
98. Şaresân: Kûbad, Ahvaz ve Pars arasında, Şaresân diye bir ilçe inşa eder.
99. Antakya: Kesra Enûşirvan, Rûmlarla savaştığı sırada, Antakya diye bir şehre gider. Bu şehrin güzelliğinden etkilenip Zib-i Hüsrev diye bir şehir inşa edip Rûm tutsakları orada tutar.
100. Kârsân: Hüsrev-i Perviz, Rûm'a doğru giden yolunda, halkı Hristiyan olan Kârsân bölgesinden geçer.
101. Manûy (Minûy): Hüsrev-i Perviz, Kârsân'dan sonra Manûy (Minûy) bölgesinden geçer.
102. Orig: Manûy'dan sonra Orig bölgesine varan Hüsrev-i Perviz, orada bir kâhinle karşılaşır. Kâhin Hüsrev-i Perviz'in padişah olduğunu bilip ona on iki ayda hak ettiği taç ve tahta kavuşacağını söyler.
103. Sursân: Hüsrev-i Perviz Behram-i Çûbineh'ye karşı verdiği ikinci savaşta, zafer kazandıktan sonra, Sursân eyaletinde Enuşirvan tarafından yapılmış saraya gider, orada ahitnameler düzenleyip idari görevleri güvendiği adamlar arasında paylaştırır.

III.4.2. Kazan Oğuznâmesi'ndeki Mekân Adları

1. Afşariyye
2. Ala Keng
3. Almalık
4. Andihod
5. Anhık
6. Anhud
7. Arafat
8. Azerbâyecân
9. Aztak
10. Bağdat

11. Bâbil
12. Balkan
13. Bedehşân
14. Belh
15. Bihâr
16. Bulgar
17. Buhârâ
18. Cezayir
19. Cezire-i Arap
20. Cidde
21. Çağatay
22. Çarcu
23. Çin
24. Çin ü Maçin
25. Çürçüt
26. Dehli
27. Deşt-i Kıpçak
28. Diyârbekr
29. Durun
30. Ebiverd
31. Ebu'l- Hân
32. Endican
33. Ermenî
34. Esterâbâd
35. Fârs
36. Frenk
37. Gaz
38. Gilân
39. Gur
40. Gürcistan
41. Guristân

42. Habeş
43. Harezmi
44. Hıta
45. Hıtay
46. Hind
47. Hindûstan
48. Irak
49. Irakeyn
50. Irak-ı Acem
51. Irak- Arab
52. Isfahan (İsfahan)
53. Hisâr
54. Hocend
55. Horâsân
56. İran
57. İsvedân
58. İstek
59. Kâbil
60. Ka'be
61. Kara Kum
62. Kara Kaş
63. Karabağ
64. Karacık
65. Karakurum
66. Kartaking
67. Kazgurt
68. Kazvin
69. Keşmir
70. Kırım
71. Kirman
72. Küfe

73. Kürdistân
74. Lekmir
75. Leknuti
76. Litvan
77. Loristân
78. Mangkışlak
79. Maverâü'n-nehr (Maverâü'n-nehir)
80. Mazenderân
81. Medine
82. Merv
83. Merv-i Şah-i Cihan
84. Meşhed
85. Mısr
86. Moğol
87. Moğolistân
88. Murgâb
89. Nisar
90. Saklabiye
91. Sayram
92. Semerkand
93. Serandib (Serendib Adası)
94. Sıfahan (Isfahan)
95. Sind
96. Suku's-semânin
97. Sudan
98. Şam
99. Şamahı
100. Şirvân
101. Taîf
102. Talas (Talaş)
103. Taşkend

- 104.Tatcut
- 105.Tebriz
- 106.Tecend
- 107.Tirmiz
- 108.Tibet
- 109.Tin
- 110.Turan
- 111.Türkistan
- 112.Türkmen
- 113.Umman
- 114.Ürgenc
- 115.Yemen
- 116.Yengi Kent
- 117.Zengibâr

Bu bölümde, yine tekrara düşmemek için, Reşideddin Oğuznâmesi ve Şecere-i Terâkime'deki mekân adlarını vermekten kaçınıp mekân adları açısından birçok noktada Reşideddin Oğuznâmesi ve Şecere-i Terâkime ile benzerlik gösteren Kazan Nüshası'nın mekân adlarını vermekle yetinmekteyiz. Yukardan verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığı üzere, bazı mekân adları Oğuznâme ve Şehnâme'de ortak bir şekilde kullanılmıştır. Yemen, Ermenî, İsfahan, Fars, Balh, Buhara, Tebriz, Mazenderân, Gilân ve daha birçok benzerlik, Oğuznâme ve Şehnâme'nin ortak bir coğrafyada (Orta Asya'da), edebî ve tarihî kaynaklarda İran-Turan sınırları olarak bilinen çerçevede gerçekleştiği olaylardan ibaret olduğunu ya da bu eserlerin ortaya çıkmasında, birinin diğeri için kaynaklık ettiği düşüncesini çağrıştırmaktadır.

III.5. OĞUZNÂME VE ŞEHNÂME'DE OLAY ÖRGÜSÜ

Oğuznâme ve Şehnâme'deki olay örgüsünü incelemek için, İslamî döneme ait olan Oğuznâmelerin genelde olay zinciri bakımından birbirlerine benzediklerini göz önünde bulundurarak Reşideddin Oğuznâmesi'nin olay örgüsünü vermekle yetinmek durumundayız.

III.5.1. Reşideddin Oğuznâmesi'nin Genel Şeması (Olay Örgüsü)

1. Oğuzların ve Türklerin soyu (Hz. Nuh Peygamber'den Yafes'e, Yafes'ten Kara-Hân'a, Kara-Hân'dan da Oğuz Hân'a)
2. Oğuz Hân'ın doğuşu (Olağanüstü bir bebek olarak doğduğu için, annesinin sütünü emmeyip onu imana çağırıp iman getirdiği takdirde onun sütünü emceğini öne sürdü.)
3. Oğuz'un ad alması (Oğuz Hân bir yaşında geldiğinde, tıpkı Hz. İsa'da olduğu gibi dili açılıp kendi adını kendisi koydu.)
4. Oğuz Hân'ın yiğit olması, evlenme çağına gelmesi (Yiğit olup evlenme çağına gelen Oğuz, babası tarafından ama kızlarıyla evlendirildi, fakat karılarıyla da din çatışmasını yaşadı. Oğuz Hân'ın akrabalarıyla evlenmesi, iç evlilik için bir örnektir.)
5. Oğuz Hân'ın babasıyla çatışması (Oğuz Hân yine din meselesinde babası ve amcalarıyla savaştı, savaş esnasında babası ve amcaları öldürüldüğü için, Oğuz Hân padişah oldu. Babasının yerine geçti.)
6. Oğuz Hân'ın dünyayı fethetmek gayesiyle sefere çıkması (Oğuz Hân, kendi yurdunda düzeni oturtuktan sonra başka memleketleri fethedip ya da kendisine tabi etme gayesiyle yola çıktı.)
7. Oğuz ordusunda Yuşu Hoca gibi bir zatın ortaya çıkması (Oğuz Hân ve ordusu zor durumda kaldıklarında Yuşu Hoca'nın yol gösterici özelliği devreye girer.)
8. Oğuz Hân'ın Qıl-Barak ile savaşması
9. Qıl-Barak'ın, karanlık ülkesinde yer alması (Oğuz Hân önce Qıl-Barak'ı kendisine tabi etmek için oraya gönderdi, fakat Qıl-Barak erkekleri Oğuz Hân'la savaşmak istediklerinin belirttiler. Qıl-Barak kadınları, ülkelerinde Oğuz ilinden kalan tek erkeği pek sevdiler, ona ipuçları vererek Oğuz Hân ve ordusunun yenmesine yardım ettiler. Böylece Oğuz Hân, Qıl-Barak'ın ülkesini almayı başardı.)
10. Oğuz Hân'ın Qıl-Barak'a galip geldikten sonra, karanlık ülkesine gitmesi (Oğuz Hân Yuşu Hoca'nın yardımıyla bu işi de başardı.)

11. Derbend halkıyla barıştıktan sonra onlara aman vereceğini söyleyen Oğuz Hân, Derbendlilerden onların memleketlerinde alınan iki tayının bulunması gerektiğini söyledi. Bu noktada Oğuz Hân için atlarının önemi tekrar karşımıza çıkmaktadır.)
12. Derbend'den sonra, Oğuz'un Şirvan ve Şamahı'ya elçi göndermesi, ikinci aşamada da kendi ordusuyla birlikte oraya gitmesi. Bundan sonraki bölümlerde, Oğuz Hân Azerbaycan ve Anadolu taraflarına hareket edip oradaki seferleri ve fetihleri anlatılmıştır. Sonra da oğulları, Kün, Yılduz ve Tengizi Rum tarafına, Ay, Kök ve Tağı da Frenk tarafına göndermesi, oğullarının Rum ordusuyla karşılaşp savaşmaları, ondan sonra da yine Oğuz'un Şam ve Mısırı alması yani genel olarak seferler, fetihler ve savaşlara yer verilmiştir.
13. Mısır'dan sonra, Bağdat, Basra ve Isfahan'ın Oğuz Hân ve ordusu tarafından fethedilmesi. Oğuz Hân'ın oğlanları baba tarafından Fars ve Kirman'a gönderildiler. Fars, Kirman ve Şiraz halkı Oğuzlara tabi oldular. Oğuz Hân Demavend'e yöneldiğinde, bir kadın ve bir adam ordusundan geri kalıp Qal-Aç olarak adlandırıldılar. Oğuz Hân ve ordusu, Mazenderan, Gürgân ve İran'ın diğer vilayetlerini de kendilerine tabi ettiler.
14. Oğuz'ub birçok fetih yapıp ganimetler ve hazineler topladıktan sonra, yurduna geri dönmesi. Oğuz Hân, Oğlanlarını topladı, toy verip onlara Bozoq ve Üç Oq isimlerini koydu.
15. Oğuz'un vefatından sonra Kün Hân'ın padişah olması. Onun padişahlık zamanında, İrqıl hoca tarafından altı Oğuz oğulunun dörder oğlanları için yani toplam yirmi dört rütbe, ad ve damga belirlendi.
16. Kün Hân'dan sonra, hânlık geleneğine uygun olarak, oğlanları onun yerine padişahlık tahtına geçmeleri. Qayı İnal Hân'ın Tuman adlı bir oğlu oldu, fakat babasının vefatından sonra küçük bir çocuk olduğundan padişahlık yapamadı. Onun yerine babasının veziri geçici olarak padişahlık görevini üstlendi. Padişah adına hükmeden Köl Erki Hân, dokuz yıl padişahlık makamında kaldı.

17. Tuman Hân'ın hayvanların dilini bildiği için bazı olaylardan haberdar olması. Tuman bütün hayvanların dilini anladığı için, bir toydan sonra yaşlı kurdun sesini duyup ne dediğini anladı. Kurt çok yaşlandığını, bir daha avlanamayacağını, avlansa da avını parçalamayacağını dile getirince üç genç kurdun ona yardım etmek için söz verdiklerini duyan Tuman, Köl Erki Hân'ın köpeğinin de dilini anladığı için, bu köpek onları ve hayvanlarını kurtlara karşı korusun diye ona hizmet etti. Köpek ise sözünü tutup koyunları kurtlara karşı korudu. Bir sonraki gün duyduklarının doğru olup olmadığı ve de köpeğin sözünü tutup tutmadığını merak eden Tuman, bizzat köpek ve koyunların gittikleri geçite gidip kurtların hepsini öldürdü. (Oğuz oğulları arasında bütün hayvanların dilini anlayan tek kişi vardır, o da Tuman Hân'dır.)
18. Tuman Hân'ın evlenmesi ve Ayne Hân ile çatışması. Tuman Hân, Köl Erki Hân'ın kızıyla evlendi. Fakat bir yerden Ayne Hân oğlu Uja Hân'ın karısına daha önce gönül verdiğini duyunca, onunla savaşımaya karar verdi.
19. Hamile olup doğumu yaklaşan Tuman Hân'ın karısı, kocasının yanına giderken yolda doğum yapıp tekrar babasının yanına gitmek zorunda kalması.
20. Tuman Hân'ın oğlu babası tarafından Tiken Bile Er Biçken Qayı Yavguy adını alması. Tiken Bile Er Biçken Qayı Yavguy, babasından sonra padişah olup doksan yıl padişahlık yapıp vefat etti. Onun yerine Ulamdur Yavguy Hân padişahlık tahtına geçti.
21. Ulamdur'un oğlu olmadığından dolayı, Qayı Yavgu Hân'ın oğlu, Qara Alp'in (Kara Alp'in) başa geçmesi.
22. Kara Hân'ın padişah olması.
23. Kara Hân oğlu Buğra Hân'ın üç oğlu olması ve karısı Bayır Hatun'u kaybetmesi.
24. Buğra Hân'ın ortanca oğlu, Qorı-Tekin'in babasının genç karısının tuzağına düşmesi.
25. Qorı-Tekin'in, suçsuzluğunu ispatlamak için Dîv Qayası dağına gitmesi.
26. Qorı-Tekin'un sınavdan başarılı çıkıp suçsuzluğunu ispatlaması.

27. Genç kadının Qorı-Tekin tarafından cezalandırılması.
28. Qorı-Tekin'in babasının yerine geçmesi.
29. Qorı-Tekin'den sonra, Oyunaq ve Arslan Hân'ın başa geçmeleri.
30. Arslan Hân'ın Suvar adlı bir iç oğlanı (üvey oğlanı) olması.
31. Arslan Hân'ın yakınlarının Suvar'ı kıskanmaları ve onun ayağını kaydırmak için Hân'a dedikodusunu yapmaları.
32. Kara Arslan Hân, Suvar'ın gerçek niyetini öğrenmek için hatunlarıyla birlikte hile planı yapması.
33. Kara Arslan Hân'ın yaptığı hile üzere avdan gelen adamların yas merasimiyle ilgilenmemeleri, Suvar'ın da uzaktan gelip Arslan Hân'ın ölümü için çok hüzünlenmesi.
34. Arslan Hân için gerçeğin netleşmesi, dedikoducu ve kıskanç adamların Suvar'ın eline ve Arslan Hân'ın emri üzere cezalandırılmaları.
35. Suvar'dan sonra, Osman Hân, Esli Hân, Şaban Hân, Buran Hân ve Ali'nin başa geçmeleri.
36. Ali'nin oğlu Kılıç Arslan'ın büyüüp günah ve kötülükle meşgul olması ve bu sebepten dolayı Zalim Şah-Melik olarak ad alması.
37. Zalim Şah-Melik'in Tuğrul ile vuruşup onun tarafından öldürülmesi.
38. Tuğrul'un vefatından sonra Tuqaq, ondan sonra Tokuz Yavguy, Saman Yavguy, Ağım Yavguy ve Kökem Yavguy'un başa geçmeleri.
39. Kökem Yavguy'un ani vefatından sonra, Serenk'in onun cesedini saklaması, bir yıldan sonra beylere gerçeği söyleyip ağabeyinin yerine geçip padişah olması.
40. Serenk'ten sonra, Sebüktekin, sonra Mahmud Sebüktekin, Mes'ud, Togsurmuş soyundan Qınıq Selçuk ve son olarak da Sultan Muhammed Harezmsah'ın başa geçmeleri.
41. Salgurluların hikâyesi, Şah-Melik'in beylerinden Salvur Dikli beyin hayatı ve boyundan birçok kişiyle Horasan'a gelip yerleşmesi. Başka Türkmen beylerinin de farklı yerleri vatan olarak seçip almaları.

III.5.2. Şehnâme'nin Genel Şeması (Olay Örgüsü)

Şehnâme için de, eserin üç farklı bölümünü (mitik, epik ve tarihî bölümler) göz önünde bulundurarak şöyle bir şema çıkartmamız mümkündür;

Mitik Dönem:

1. Kiyûmers'in padişahlığı, tarım ve ziraatin yaygınlaşması
2. Hûşeng'in padişahlığı, Hûşeng'in babasının intikamını almak üzere devler ile savaşıması
3. Tahmures'in padişahlığı
4. Cemşid Şah'ın padişahlığı
5. CemşidŞah'ın kibirlenmesi ve Ferri-i İzedî'nin ondan uzaklaşması
6. Zahhâk'ın babasını öldürmesi
7. Zahhâk'ın Cemşid Şah yerine İran padişahlığına geçmesi
8. Zahhâk'ın omzundaki yılanları için, sürekli gençleri yakalattırıp beyinlerinden yılanlara yemek yaptırması
9. Feridûn'un dünyaya gelmesi, Zahhâk'ın yok olacağına dair korkunç bir rüya görmesi
10. Feridûn'un büyümesi, soyunu sorgulaması
11. Demirci Kaveh'nin on sekiz oğlundan on yedisini kaybettiği için Dahhâk'a karşı başkaldırması
12. Demirci Kaveh'nin Feridûn ile bir olup Dahhâk'ı yok etmesi

Epik Dönem:

1. Feridûn'un padişah olması
2. Feridûn'un oğulları olması, oğullarına eş bulması ve yeryüzünü onların arasında paylaşması
3. İrec, Selm ve Tur'un arasında kıskançlık başlaması ve bu kıskançlığın neticesinde İrec'in kardeşleri tarafından öldürülmesi
4. Feridûn'dan sonra İran'da Menûçih'r'in padişah olması
5. Zâl-i Zer'in dünyaya gelmesi
6. Zâl ile Rûdabe'nin hikâyesi
7. Rüstem'in dünyaya gelmesi

8. Nozer'in padişahlığı, iran ve Turan'ın üç defa savaşı
9. Gerşasb'ın padişahlığı, Pişdadi Silsilesi'nin son bulması
10. Keykûbad'ın padişah olması, Kiyanî Silsilesi'nin başlaması
11. Keykavûs padişahlığı
12. Rüstem'in heft hanı (yedi zor aşaması)
13. Hâmâveran savaşı
14. Kavûs'un sûdabe ile evlenmesi, onu Hamaverân'dan İran'a getirmesi
15. Heft Gordan savaşı
16. Rüstem ile Sohrab'ın savaşı
17. Siyaveş ile Sûdabe'nin macerası
18. Siyaveş'in ateşten geçip suçsuzluğunu ispatlaması
19. Siyaveş'in İran'dan uzaklaşıp Turan'a yerleşmesi
20. Siyaveş'in Cerire ile evlenmesi
21. Siyaveş'in Ferengis ile evlenmesi
22. Siyaveş'in Gersiyuz'un entrikasından dolayı öldürülmesi
23. Siyaveş'in intikamını almaya yönelik savaşların başlaması
24. Keyhüsrev'in padişahlığı
25. Forûd'un hikâyesi
26. Kâserûd savaşı
27. Kamus Koşanî'nin hikâyesi
28. Rüstem'in Çin Hakani'yla savaşı
29. Rüstem'in Ekvân Dîv (Dev) ile savaşıp onu alt etmesi
30. Bijen ile Menije'nin aşkı
31. On Bir Roh (Yüz) savaşı
32. Keyhüsrev ile Efrasiyâb'ın son büyük savaşları
33. Efrasiyâb'ın öldürülmesi
34. Keyhüsrev'in dağa çıkıp esrarengiz bir şekilde yok olması (ölmesi)
35. Lohrasp'ın padişahlığı
36. Goştasp'ın padişahlığı
37. İsfendiyâr'ın heft hanı (yedi zor aşaması)
38. Rüstem ile İsfendiyâr'ın savaşı

39. İsfendiyâr'ın Rüstem'in eline öldürülmesi

40. Rüstem'in kardeşinin entrikasından dolayı Rahşile birlikte kuyuya düşüp ölmesi

Tarihî Dönem:

1. İsfendiyâr oğlu Behmen'in padişahlığı

2. Hümay'ın padişahlığı

3. Dârâb'ın padişahlığı

4. Dârâ'nın padişahlığı

5. İskender'in padişahlığı

6. İskender'in dünyayı fethetmek için sefere çıkması, bu yollarda olağanüstü olaylarla, Hızır Peygamber ile karşılaşması

7. Eşkanî Silsilesi'nin başlaması

8. Erdeşir'in galibiyeti, Erdevan'ın ölümü

9. Heftvâd Kurdu ve onun hikâyesi

....

10. Behram-i Gûr'un padişahlığı

....

11. Kesra Enûşirvan'ın padişahlığı

12. Hürmüzd'ün padişahlığı

13. Hüsrev-i Perviz

....

14. Üçüncü Yezgerd'in padişahlığı

15. Arapların İran'a saldırması, Üçüncü Yezgerd'in öldürülmesi ve Sasanî Silsilesi'nin düşmesi

“Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızda ele alınan Reşideddin Oğuznâmesi, Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkimesi ve Kazan Oğuznâmesi arasında, Kazan Nüshası olayların zinciri bakımından Şehnâme'ye en çok yakınlık gösteren varyanttır.

Dünyanın yaratılışıyla ilgili detaylı bir girişten sonra, Oğuz Han'ın dünyaya gelişi, büyüüşü, seferleri ve fetihleri, çocukları, Oğuz Han'ın çocukları arasında paylaştığı

topraklar ve bunlara benzer konuları ele alan Kazan Oğuznâmesi, Oğuz Han'dan sonraki tarihî olayları ve genel olarak Oğuz boylarının sosyal ve siyasal yapılarını okura sunarak, mitik, epik ve tarihî olmak üzere üç farklı bölümü ihtiva etmektedir. Şehnâme'nin de çalışmamız boyunca, mitik, epik ve tarihî bölümlerden oluştuğu vurgulanmıştır, dolayısıyla olay örgüsü bakımından en fazla Kazan Oğuznâmesi ve Şehnâme arasında benzerlik tespit etmemiz mümkündür.

III.6. OĞUZNÂME VE ŞEHNÂME'DEKİ MOTİFLER

III.6.1. Şehnâme'deki Ritüeller ve İnançlar

Şehnâme'nin özellikle kahramanlık bölümlerinin hemen hemen tüm hikâyelerinde karşımıza çıkmata olan bezm (toy) düzenleme, şarap içme ve eğlenme üçlemesi, Şehnâme'nin etkinlikleri bölümünde incelenmesi gereken önemli hususlardan biridir. Şehnâme'nin kahramanlık bölümlerinde, İran, Turan farketmeksizin, kahramanlar savaşa gitmeden önce ve savaştan döndükten sonra, savaşı kazanmak kaydıyla, bezm düzenleyip şaraplar içip eğlenirler. Bazen de bir hükümdâr ya da bir padişah bir kahramanın şerefine bezm düzenler.

Bunun yanı sıra, Şehnâme'de bazı ritüeller ve bayramlardan da bahsedilmektedir. Bu bayramların ortaya çıkışı, ortaya çıktıktan sonra halk tarafından sürekli olarak uygulanarak yaşatılmaları ve İran millî takviminde yer almaları Şehnâme'nin İran halkına yaptığı önemli hizmetler olarak değerlendirilebilirler.

Şehnâme'de adı geçen bayramlar ve etkinlikleri şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1. Sede Bayramı (Hûşeng'in ateşi taştan çıkarttıktan sonra, ateşin kutsallığı kutlamak için yapılan bir etkinlik)
2. Nevruz Bayramı (Yeni gün demektir. Cemşid Şah'ın tahtının göğe ulaşması gündür, İlkbahar bayramı)
3. Mehregân Bayramı (Feridûn'un başına taç taktığı gün, sonbahar bayramı)

Bayramlardan dışında, Şehnâme'de bazı halk inançları ve bu halk inançlarıyla bağlantılı olarak yapılan uygulamalar da dikkat çekmektedir. Şehnâme'deki halk

inançları ve bu halk inançlarıyla ilgili yapılan uygulamalar ve dikkat çekici husuları da şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. Ölüm ve defin merasimi: Şehnâme’de ölüyü defnetme ritüelleri İslamî uygulamalarından oldukça farklı bir biçimde görülmektedir. Ölüler tabuta konup bazen dikey bezen de yatay şeklinde hazırlanan ufak bir odacıkta yer alırlar. Bu defin şekli genellikle İran padişahları, şehzâadeleri ya da savaşlarda ölen kahramanlar için uygulanmaktadır.
2. Uğurlu saatler, uğursuz saatler: Savaşların başlaması, önemli kararların alınması ya da bir sefere çıkması için kehânet yoluyla belirlenen sa’d (uğurlu) ya da naahs(uğursuz) saatler İranlıların en eski dönemlerden beri, inandığı hususlardan biridir. Şehnâme’de bir eylemi gerçekleştirmek için uygun zamanını kollamak bu inanıştan doğmuş olsa gerektir.
3. Vücudu silahla işlenmeyen bir kahramanın kanının uğursuz olduğuna inanmak: Şehnâme’de “Ruyin Ten” olarak adı geçen tek kahraman Goştasb oğlu İsfendiyâr’dır. Ruyin Ten, vücuduna silah işlemeyen bir kahraman için kullanılan bir sıfattır. İsfendiyâr’ın bu özelliğiyle ilgili şöyle bir inanış vardır: “Zerdüşt iyilikler dinini Goştasp Şah’a sunduğunda, padişah bu dini kabul etmek için Zerdüşt peygambere üç şart koşmuştur; Bu dünyadayken cenneti görebilmek, gelecekte haber verbilmek ve üçüncüsü ise vücuduna silah işlemez olmak. Zerdüşt ise bu üç özelliğin hepsinin bir kişide toplanamayacağını öne sürerek her bir şartı bir kişide gerçekleştirmiştir. Goştasb bu dünyadayken cenneti görebilmeyi seçmiş, Camasp gelecekte haber vermeyi istemiş, İsfendiyâr ise, bu üç özellikten vücuduna silah işlemeyişine sahip olmuştur. İsfendiyâr bebekken cennetten gelen sütle dolu bir tas getirip İsfendiyâr’ı o tasın içinde yüzdürmüştür. Cennetten gelen bu süt bebeğin tüm vücuduna işlemiştir, fakat bebek gözlerini kapalı tuttuğundan cennetten gelen süt bebeğin gözlerine değmediği için, İsfendiyâr yalnızca iki gözünden zarar görebilirmiş. Yani cennetten gelen süt, İsfendiyâr’ın tüm gövdesini silaha karşı dayanıklı hale getirip sadece gözlerinde böyle bir etki bırakmamıştır.” (Dabirsiyakî 2011: 262)

Hayatın son yıllarında İsfendiyâr ile savaşmak zorunda kalan Rüstem, bir gün boyunca şiddetli bir savaş sergiledikten sonra, İsfendiyâr'ı yenebilmek için babası vasıtasıyla Simurg'a başvurmuştur. Simurg, İsfendiyâr'ın Ruyin Ten olduğunu ve dolayısıyla kanının uğursuz olduğunu ve kanını döken kişinin kötü olaylarla karşı karşıya geleceğini söyleyerek İsfendiyâr'ı öldürmek için tek bir çare bulunduğunu onun da özel bir ağaçtan yapılan iki uçlu bir okun İsfendiyâr'ın iki gözüne isabet etmesi gerektiğini ifade eder.

4. Tabîî bazı olayları esas alarak bir işin olup olmaması gerekçesiyle ilgili karar vermek: Şehnâme'de zaman zaman bazı tabîî unsurlar ve olaylar, kahramanlar ve padişahları bir işin yapılıp yapılmaması gerektiği konusunda yönlendirmektedirler. İsfendiyâr'ın Rüstem'i tutuklayıp eline koluna zincir bağlayıp onu Goştasb Şah'ın yanına getirmek için yola çıktığında, İsfendiyâr ile oğulları ve onlarla eşlik eden grup yollarında bir kavşağa geldiklerinde, kervanın başında bulunan deve yolda yatmıştır. İnsanlar ne kadar zorladıysa da deve yerinden hiç kıpırdamamıştır. Duruma kızan İsfendiyâr, hayvanı öldürmek için emir verip yoluna devam etmiştir. Bu olay İsfendiyâr'ın yanındakiler tarafından olumsuz olarak değerlendirilip İsfendiyâr'ın yola devam etmemesi gerektiği konusunda ona bir işaret olduğu düşünülmüştür. Fakat babasının (padişahın) emrini yerine getirmeyi kafaya koyan İsfendiyâr'ı hiçbir şey yolundan vezgeçirmeyeceği için, kahraman Sistân'a doğru hareketine devam etmiştir.

III.6.2. Şehnâme'de İbadet, Dua ve Şükran Motifleri

Şehnâme'den Tanrı'ya teşekkür etme motifi hemen hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır. Büyük kahramanlar, büyük başarılarından sonra Tanrı'ya teşekkür edip bu başarıyı Tanrı'dan gelen bir lütuf olarak değerlendirmeleri Şehnâme'deki dikkat çeken hususlardan biridir. Feranek, Feridûn'un annesi, oğlunun Dahhâk'a karşı elde ettiği başarıdan sonra, suda elini yüzünü yıkayıp Tanrı'ya şükranlarını sunar. Şehnâme'de düşüncesizlik ve büyük hatalarıyla bilinen Kiyanî silsilesinin ikinci padişahı Keykavûs, hayatının son yıllarında, Rüstam tarafından ücra ormandan kurtulduktan sonra Tanrı'ya tövbe edip hayatının geri kalan zamanını bu tövbe sayesinde huzurda geçirir.

Şehnâme'nin başkahramanı Rüstem, çadırında dinlenirken, birdenbire güneş yüzlü bir kızı karşısında gördüğünde Tanrı'nın ismini dile getirir.

Şehnâme'nin ileriki bölümlerinde, Rüstem'in, Turan ordusuna karşı verdiği savaşlarından önceki duaları, eserin dua motifini en iyi şekilde aksettiren sahnelerdir. Rüstem'in hayatında kuşkusuz en dikkat çekici olay, oğluyla savaşmasıdır. Şehnâme'nin en trajik bölümlerinden birini oluşturan Rüstem ile Sührab'ın savaşında dua motifini şu şekilde görmemiz mümkündür:

Aşırı güce sahip olan Rüstem, her yürüdüğünde ayakların altındaki toprakları ezip inlettiği için bir gün Tanrı'ya ibadet ederken ondan bu gücün bir miktarını almasını talep eder. Doğaya zarar verdiğini düşünerek Tanrı'dan gücünün bir kısmını ondan almasını talep eden Rüstem, Sührab ile savaşırken tekrar bu gücü geri almak için Tanrı'ya yalvarır. Oğlunu tanımadan onunla üç aşamada savaşıp nihayetinde de haksızlıkla oğlunun bağrını yırtıp öldüren Rüstem, hayatında ilk defa genç bir kahramanın karşısında kendini güçsüz hissedip önce tuzakla savaşa ara vermeye sonuncu aşamada da Sührab'ı öldürmeye başarır. Ölmeden önce babasından bahsedene delikanlı, kolundaki mühreyi gösterince yaşlı kahramanın (Rüstem'in) yıkımına sebep olur. Sührab, babasının kucağında can verir, Rüstem ise oğlunu kurtarmak için hiçbir şey yapamaz.

İsfendiyâr'ın yedi hanında (yedi zor aşamasında), İranlılar altıncı handa soğuk ve kardan dolayı kesin öleceklerini düşünürken, kahraman onları Tanrı'ya dua edip içinde bulundukları güç durumdan kurtulmaları için Tanrı'ya yalvarmaya davet eder. Yani İsfendiyâr ve yakınları altıncı handan sadece dua ederek geçmeyi başarırlar. Bundan önceki Hanlarda da İsfendiyâr her başarısından sonra, Tanrı'ya şükredip daha sonraki aşamalarda da ona yardımcı olacağını ve onu yalnız bırakmayacağını temenni edip bu hususlar için dua eder.

Görüldüğü üzere, Şehnâme'de ister mutluluk, ister mutsuzluk durumlarında dua ve şükran kavramları vardır. Kahramanlar çoğu zaman savaş meydanına çıkmadan önce dua edip Tanrı'dan zafer talep ederler, her zafer ve başarıdan sonra da bir sonraki

zaferlerini güvence altına almak için şükrederler. Başarılı savaşlardan sonra düzenlenen toylar, içip eğlenmeler ise bir nevi bir şükran merasimi olarak değerlendirilebilirler.

III.6.3. Şehnâme’de Bayrak, Sancak Mefhumu

Şehnâme’nin birçok bölümünde sancak, bayrak ve bu iki objenin sembolik önemine değinilmiştir. Şehnâme’de sancak içeren ilk hikâye, Demirci Kaveh’nin Hikâyesidir. Kaveh Dahhâk’a karşı başkaldırısında, demircilikte kullandığı deri parçasını sancak haline getirip onu başkaldırısının simgesi olarak kullanmaya başlar. On sekiz oğlu olan Demirci Kaveh, on yedi oğlunu, beyinleri, Dahhâk’ın omuzundaki yılanlara yemek olsun diye kaybedip sonuncu oğlanın yakalandığı zaman dayanamayıp onu kurtarmak için Dahhâk’a karşı başkaldırır. Dahhâk’ın zulmünden bıkmış, usanmış halk, Dahhâk’ı ortadan kaldırmak için Tanrı tarafından güç bulan Feridûn, Demirci Kaveh ile bir olup hepsi bu sancağın altında toplanıp Dahhâk’ın sarayına saldırırlar.

Bu hikâyeden anlaşıldığı üzere, sancak ya da daha geniş kullanımda bayrak insanları (halkı) bir çatı altında toplanan bir simgedir. Demirci Kaveh’nin bu sancağı, Feridûn ve Demirci Kaveh’nin hikâyesinden sonra da varlığını Şehnâme boyunca sürdürmektedir. Şehnâme’nin kahramanlık bölümünde, İran ordusunun başkomutanının taşıdığı bu sancak simgesel olarak İran halkı ve İran kahramanlarının padişah ile bir olduklarını ve bu üçlü gruplarının tek bir gaye için bir sancak- bayrak altında toplandıklarını gösterir. İran topraklarında yaşayan halk, İran’ın kahramanları ve padişahları hepsi bir amacı izlemektedirler; İran’ın toprakları ve sınırlarını korumak ve tehlike durumlarında bu toprakları ne pahasına olursa olsun savunmak. Şehnâme’nin kahramanlık bölümlerinde (epik bölümlerinde), Demirci Kaveh’den sonra onun sancağı Tûs tarafından taşınıp savaşlarda İran ordusunun önünden hareket etmektedir.

Şehnâme’nin diğer bölümlerinde, özellikle savaşlara hazırlanıldığında, ya da savaş düzeni sırasında, bayrakların renkleri ve bayrakların üzerindeki hayvan resimleri dikkat çekmektedir. İran kahramanlarının bayraklarında genellikle aslan, kaplan, puma, fil ve gergedan figürleri tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra, bayraklardaki astral objelerin varlıklarını da incelemek yerinde olacaktır. Kimi zaman hayvan figürleri taşıyan bayraklar, bazen de ay, güneş ve buna benzer astral resimlerle süslenmişlerdir.

Goştasp Şah'ın zamanında, Goştasp'ın Turanlı Ercasb'a vergi vermesi ve bu durumun Zerdüşt tarafından itirazlarla karşılanması bir yandan, İran padişahının iyilikler dini, Zerdüştlüğü kabul etmesi ve bu olayın Turan padişahı Ercasb tarafından hoş karşılanmaması öte yandan İran-Turan arasında yeni bir savaşa sebep olmuştur. Bu savaş esnasında Derefş-i Kâvyanî'nin (Demirci Kaveh'den kalan sancağın) yere düşmesi, İran ordusunun yenilmesini ve bu sancağın İran ordusu için ne deneli önemli olduğunu bir daha göstermektedir.

III.6.4. Savaş Esnasında Kahramanların Kurdukları Çadırların Özellikleri ve Renkleri

Sohrab'ın Turan ordusuyla birlikte İran'a karşı verdiği savaşta (Sohrab'ın ilk büyük savaşı), Sohrab, babasını tanıyan tek akrabası, annesinin erkek kardeşini, kaybedince, savaşın ilk aşamasında tutsak aldığı Beyaz kale'nin koruyucusu, Hejir'den, kahramanları tanımak üzere ifade alır. İran padişahı ve İran kahramanlarına ait olan çadırlarda belli başlı özellikler ve renkler Sohrab'a bu aşamada çadırları gözlemlemekte yardımcı olur.

Şehnâme'nin bu bölümünde İran padişahı ve İran kahramanlarının çadırları şu şekilde tasvir edilmiştir;

1. Ordunun tam ortasında (ordunun kalbinde), rengareng ipekten yapıp tepesinde güneş işaretli bir bayrak yer almış çadır, İran'ın padişahı, Keykavûs'a aittir. Padişahın çadırının önünde filler sırayla durmaktadırlar.
2. Padişahın çadırının sağ tarafında, siyah rengine olan, etrafında pek çok asker atlarına binerek bekleyen, çadırın önünde ve arkasında filler ve aslanlar sırayla bulunan ve fil işaretli bir bayrak taşıyan çadır, İran ordusunun en büyük komutanı, Nôzer oğlu Tus'a aittir.
3. Kırmızı rengine olup etrafında bir sürü asker bekleyen ve aslan işaretli bir bayrak taşıyan çadır da Guderz'e aittir. Guderz, İran'ın en büyük komutanlarından biridir. Seksen erkek çocuğu ve toruna sahiptir. Oğulları ve torunlarının hepsi de cengaverlerdir (savaşçılardır).

4. Yeşil rengine olan, ejderha işaretli bir bayrak taşıyan, tam ortasında kocaman bir tahtı olan çadır Cihan-Pehlivanı, Rüstem'e aittir. Rüstem çadırında tahtına oturduğunda, ayakta olan insanlardan daha uzun boylu ve daha iri görünür. Çadırının önünde beklemekte olan atı ise, orduda görülen bütün atlardan görüntü itibariyle daha güzel, güç ve kuvvet itibariyle de daha kuvvetli ve daha heybelidir.
5. Kurt işaretli bayrağı olan, etrafında davullu ve zurnalı insanlar bekleyen çadır, Guderz oğlu, Gîv'e aittir. Gîv, Şehnâme'de Rüstem'in damadı ve Rüstem'den sonra İran'ın en güçlü ve namı olan pehlivandır. (Rüstem'in Tahmine ile evliliğiyle ilgili Şehnâme'de detaylı bilgiler verilmiştir, Tahmine ve Rüstem'in çocukları olarak da bir tek Sohrab hakkında eserde detaylı bilgilere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Rüstem'in Siyaveş'e oğlu gibi baktığı, ona savaş teknikleri ve hayat dersi verdiğine dair Şehnâme'de etraflı bilgiler yer almaktadır. Fakat Rüstem'in herhangi bir kızı olduğundan, bu kızın kimden olduğundan ve kızının Gîv ile evlendiğinden müstakil bir biçimde bahsedilmemiştir.
6. İran ordusunun doğusunda yer alıp beyaz renkte olan, etrafı oklu askerlerle kaplı olan, önünde de köleler bekleyen, içinde bir kahramanın tahta oturduğu çadır ise Kavûs Şah'ın oğlu Feribûrz'a aittir.
7. Sarı renkte olup gergedan işaretli bir bayrak taşıyan çadır da Gorâze'ye aittir. Gorâze Gîvgân'ın tohumundan (sülalesinden) bir kahramandır.

III.6.5. Şehnâme'de Formel Sayılar

Şehnâme'de pek çok hikâyede formel sayılar karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere, bu simgesel rakamlar sadece İran mitik ve epik kaynaklarında değil, Türk mitik ve epik eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Şehnâme'deki formel sayılar içeren örnekleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1. **Haft** Han (Rüstem'in geçtiği zor **yedi** aşama)
2. **Haft** Gordan Savaşı (Rüstem'in yanında bulunan **yedi** İranlı kahramanın Efrasiyab'ın av yerine gitmesinin sonucunda oryaya çıkan savaş)

3. Efrasiyab, İran- Turan sınırları meselesinde, bir gece rüyasında Kavûs Şah'ın yanında bulunup yaşı on dördü geçmeyen bir delikanlı tarafından öldürüldüğünü görür. Bu delikanlı Siyaveş'tir ve Şehnâme'deki İran- Turan meselesine yeni boyutlar kazandıran olay, bu delikanlının ileriki aşamalarda Turan'a gidip sığınması, sonra da Turanlılar tarafından öldürülmesidir. Fakat bu noktada dikkatimizi çeken husus Efrasiyab'ın genci rüyasında görürken onu **ön dört** yaşında bir delikanlı şeklinde görmesidir. İran mitolojisinde, yaratılış efsanesinde,
4. Siyaveş'in oğlu, Keyhûsrev, doğduktan sonra, Pîran tarafından *Kalv Dağı*'na bırakılır. Dağdaki çabanlar tarafından yetiştirilen çocuk **yedi** yaşına geldiğinde, odun parçalarından ve koyun derisinden kendisine ok ve yay yapıp ok atmaya başlar. Böylece kahramanlık özelliklerini yedi yaşında ilk defa göstermiş olur.
5. Efrasiyab'ın Çin'e kaçmasının ardından, Rüstem, Turan'a gider. Turan topraklarını ele geçirir. Efrasiyabın yerine tahta oturur. Efrasiyab'ın hazinelerinin kapılarını açar ve mutluluk ve huzurla Turan'da **yedi** yıl boyunca hoşça zaman geçirir.
6. Efrasiyab'ın Çin'den dönüşünden sonra, Turan ordusunun tekrar düzenleyip İran'a hücum eder. Pek çok İranlıyı öldürüp pek çok yeri yakıp yıkar. Bunun ardından da **yedi** yıl kıtlık ve susuzluk başlayıp halkı zor duruma sokar.
7. Dünyada başlamış olan kıtlık ve kuraklık için çare arayan İranlılar, çözüm yolunu Guderz'in rüyasından sonra, Turan'da olan Keyhûsrev'i bulup keykavûs yerine tahta oturtmakta bulurlar. Gîv bu önemli görevi yerine getirmek için seçilip Turan'a gönderilir. **Yedi** yıl farklı kılıklara bürünerek avladıklarının etinden beslenip derisinden giyinen Gîv, yemyeşil bir şehirde Siyaveş'e benzer bir delikanlıyı bulup onun Keyhûsrev olduğundan emin olup onu annesi ile birlikte İran'a getirir. (Arama süresi: **yedi** yıl)
8. Bijen ile Menije hikâyesinde, Rüstem, bir tüccar kılığında Hutun şehrine gider. Tesadüf eseri Menije ile karşılaşır. Menije ile birlikte Bijen'e yüzüğünü gönderir. Menije'nin yardımıyla Rüstem, Bijen'in içinde yaşadığı kuyunun yerini bulup **yedi** kahraman (**Haft Gord**) ile birlikte Bijen'i kurtarmaya gider. Kuyunun ağzı Ekvân Dev Taşı'yla kapatılmıştır. Rüstem, yedi kahramana taşı

yerinden kaldırmak ve kuyunun ağzını açmak için komut verir. Yedi kahraman taşı yerinden hareket ettirmek için bir hayli uğraşırlar. Fakat bir türlü başaramazlar. Rüstem, Rahş'tan inip tek başına koskocaman taşı yerinden kaldırmayı başarır.

9. Yazdeh Rôh Savaşı, **onbir yüz (kafa)** savaşı anlamında, Bijen ile Menije'nin Turan'dan kurtulup İran'a geldikten sonra, İran- Turan savaşları kapsamında gerçekleşen bir savaştır. Bu savaşın onbir yüz (kafa) savaşı olarak adlandırılmasının sebebi, İran kahramanlarından onbir kişi, Turan kahramanlarından da onbir kişi seçilip karşılıklı savaşmalarıdır.

- İran'dan Feribûrz, Turan'dan Kolbad
- İran'dan Gîv, Turan'dan Gervizereh (Gervizereh, Siyaveş'in başını kesen kişidir.)
- İran'dan Goraze, Turan'dan Siyamek
- İran'dan Foruhel, Turan'dan Zengleh
- İran'dan Roham, Turan'dan Barmân
- İran'dan Bijen, Turan'dan Rûyin
- İran'dan Hocir, Turan'dan Sepehrom
- İran'dan Gorgin, Turan'dan Nerimân
- İran'dan Berte, Turan'dan Kohrem
- İran'dan Zengene-i Şaverân, Turan'dan Ahuvast
- İran'dan Gûderz, Turan'dan Pîran

10. Keyhûsrev'in hayatının son evresinde ibadetgâhında **yedi** gün kalıp ibadet etmesi: Keyhûsrev'in padişahlığından uzun yıllar geçtikten sonra, padişah Dahhâk ve Cemşid gibi önceki şahların kibir ve gurura kapıldıklarını, bu yanlışlar yüzünden Tanrı'nın onlardan yüz çevirdiğini düşünerek kendisi de doğru yoldan sapmasın diye padişahlığı bırakmaya karar verir. İbadetgâhında bir gece uyuyan Keyhûsrev, rüyasında Sorûş'u (Tanrı tarafından gönderilen haberci meleği) görür ve böylece yakın tarihte fanî dünyadan bakî dünyaya göç edeceğini ve kendisinden sonra, Lohrasb'ı padişahlığa seçmesi gerektiğini öğrenir. Haber İran büyükleri arasından hızla yayılır. Bundan sonra yine

Keyhûsrev **yedi** gün kadar ibadetgâhında kalıp ibadet etmeye devam eder. Sekizinci günde Sistân'dan başkente gelen büyükleri sarayına buluşmak için kabul eder.

11. İsfendiyâr'ın **Haft** Hanı (İsfendiyâr'ın zor **yedi** aşaması)
12. Bekleme sayısı olarak **üç** rakamı; Şehnâme'nin farklı yerlerinde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Savaş esnasındaki üç gün, üç gecelik bekleme süreçleri, Keyhûsrev'in mistik ölümü ardından Rüstem ve diğer İran büyüklerinin dağın eteğinde üç gün, üç gece beklemeleri, İsfendiyâr'ın altıncı hanında üç gün üç gece kar yağışından dolayı, İsfendiyâr ve yakınlarının beklemeleri gerektiği ve onun ardından rüzgâr ve karın kesilmesi için dua etmeleri ve bunlara benzer birçok örnek, üç rakamının Şehnâme'de durum belirlenmesi için bir bekleme sayısı olduğunu göstermektedirler.
13. İran ordusu ve İskender ordusu arasında gerçekleşen ilk savaşta; **yedi** gün savaştan sonra sekizinci günde şiddetli bir rüzgâr başlayıp İran ordusu yenilgiye uğrar. İran ordusunun büyük bir kısmı kaçmaya başlar.
14. Heftvâd Kurdu Hikâyesinde, yine Haft yani **yedi** sayısı formel bir sayı olarak karşımıza çıkmaktadır. Heftvâd adlı kişinin bu şekilde adlandırılması da yedi oğlana sahip oladığından kaynaklıdır. Fakat bu hikâyede bunu da göz ardı etmememiz gerekir ki, Heftvâd her ne kadar yedi oğlana sahip olsa da, sahip olduğu tek kızı, bir gün dağdan eve dönünce bir elmanın içinde küçük bir kurt bulur ve hikâye buradan başlar.

III.6.6. Şehnâme'de Rüya Motifi, Rüyaların Yorumlanması

Şehnâme'de rüya görülmesi, görülen rüyaların bilgiler tarafından yorumlanması ve bu yorumlara göre hareket edip kritik kararlar verilmesi, farklı padişahlar döneminde, farklı niteliklerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Dahhâk'ın hikâyesinde; Dahhâk, bir gece rüyasında elinde gürz olan bir gencin onun sarayına hücum edip onu tutuklayıp Albûrz Dağı'na götürdüğünü görür. Dahhâk korkudan çığlıklar atarak rüyasından uyanır. O gecenin sabahında bütün kâhinler ve rüya yorumcuları Dahhâk'ın sarayında toplanırlar. Dahhâk rüyasını yorumlamak için kâhinlere anlatır. Kâhinler ise rüyayı yorumlamak için üç gün mühlet isterler. Üç günün sonunda padişahın rüyası

kâhinler tarafından yorumlanır, fakat yorumu açıklamaktan korkan kâhinler bir türlü yorumlarını söylemek istemezler. Nihayet, Dahhâk'ın tehditlerinden sonra, kâhinler, Feridûn diye bir çocuğun doğacağından ve Dahhâk'ın hayatının bu çocuğun eliyle sona ereceğinden haber verirler.

Rüya motifini Dahhâk'ın hikâyesinden sonra bir de Siyaveş'in hikâyesinde görmemiz mümkündür; Bir gece büyük bir toydan sonra geç vakitte uyumak için çadırına giden Efrasiyab çok korkunç bir rüya görür, sayıklanarak uykusundan sıçrar. Yakınları bu kadar tedirginliklerinin sebebini sorunca Efrasiyab, gördüğü rüyayı şu şekilde anlatır: “Rüyamda yılanlarla dolu bir çöl, yeryüzünü tozlu ve bulanık ve kartallarla dolu bir gökyüzü gördüm. Tam o sırada bir fırtınanın başladığını gördüm. Fırtınadan dolayı benim çadırım yerden kopup savruldu. Ordudaki adamlarımın kafalarını kesik, gövdelerini de kan içinde yerlere düşmüş vaziyette gördüm. Zırhlı bir sürü savaşçı adam bana doğru gelip beni tahtımdan indirip yakalayıp Kavûs Şah'ın yanına götürdüler. Kavûs Şah'ın yanında yaşı on dörtten fazla olmayan boylu poslu bir delikanlı bana hücum edip beni kılıcıyla ikiye böldü. Ben ise bağırıp çağırıyordum.”

Efrasiyab'ın rüyası yine kâhinler tarafından yorumlanır fakat bütün kâhinler fikir birliğiyle bu rüyanın hayırlı olmayıp Efrasiyab'ın ölümüyle sonuçlanan bir çatışmadan haber verirler.

Yine Siyaveş'in hikâyesinde, Siyaveş Gersiyuz'un hilesinden dolayı Efrasiyab'ın eline düşmeden önceki aşamada rüyasında Efrasiyab'ın adamları tarafından tutuklanıp padişahın önünde kafasının kesildiğini görür. Rüyasında uyandığında durumu eşi, Ferengis'e anlatıp yakın zamanda öleceğini ve doğacak bebeklerinin Efrasiyab'dan koruması gerektiğini söyler. Siyaveş'in karısı, Ferengis, Siyaveş'in ölümünden sonra, Pîran ile birlikte Hutun Şehrine gelir. Ferengis oğlunu doğurmadan önce, Pîran rüyasında Siyaveş'i ve Siyaveş'i Keyhûsrev'in doğum haberini verdiğini görür.

Keyhûsrev'in hayatının son günlerinde, rüyasında ölümünden haberdar olması, kendisinden sonra Lohrasb'ı padişahlığa tayip etmesi gerektiğini Tanrı tarafından çğrenmesi, Lohrasb oğlu Goştasp ile evlenen Rûm Kayseri'nin kızı, Ketâyûn'un rüyasında boylu poslu fakat yabancı bir erkeğin eşi olduğunu görmesi, Firdevsî'nin şair

Dakîkî'yi rüyasında görmesi, Enuşirvan'ın rüyası, Behram Çubineh'nin rüya görüp ordu düzenlemesi ve bunlara benzer kesitler Şehnâme'deki rüya motifinin en güzel işlendiği örneklerdir.

Şehnâme'de rüya ve rüya yorumlanmasıyla ilgili dikkat çekici başka bir örnek de, İskender'in padişahlığı bölümünde yer almaktadır. İskender Dârâ'nın kızı Roşenek ile evlendikten sonra, Hindistan padişahı on gece üst üste on değişik rüya görür. Hindistan'daki tüm kâhinleri bu rüyaların yorumlaması için çağırır. Kid hepsini bu konuda yetersiz bulunca, Dağda yaşayan, bitkilerle beslenen, hayvanlarla konuşan Mehran adlı bir kâhinin yanına getirilmesine emir verir. Mehran, Kid'in gördüğü ilginç on rüyayı ayrı ayrı yorumlayıp bütün rüyaların temel anlamının İskender'le barışması, ona dört değerli hediye vermesi gerektiği olduğunu söyler.

Kesra Enûşirvan'ın gördüğü rüyada, önündeki kadehden dişleri sivri bir gergedan şarap içmeye çalışır. Birçok mübed tarafından yorumlanamayıp nihayetinde Merv'den başkente getirilen Büzürgmehr (Büzürcmehr) tarafından yorumlanan bu rüyadan yola çıkarak, Kesra haremde onca kadın arasında, kadın kılığın agırmış bir erkeğin var olduğunu fark eder.

III.6.7. Şehnâme'de Büyü Motifi

Şehnâme'de ister mitik, ister epik isterse de tarihî bölümlerde sık sık karşımıza çıkan hususlardan biri de büyü motifidir. Feridûn'un oğulları, Yemen padişahının kızlarını almak üzere, Yemen'e gidip padişahla görüşüp kızları istediklerinde, kızlarını başka bir ülkeye gelin olarak vermeye gönlü olmayan padişah, üç oğlanın onlara sorulan sorulara doğru cevaplar verdikten sonra, gece yattıkları yere büyü ile fırtına, soğuk ve kar getirerek onları öldürmeye çalışmıştır. Rüstem'in yedi zor aşamasında da büyü kahramanın zekâ ve gücünü sıyan etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyü ve büyüün Ferr-i İzedî (Tanrısal güç) ile etkisiz hale gelmesiyle, Şehnâme'de Keyhûsrev Şah ile Şide'nşn savaşında karşılaşmaktayız; Şehnâme'de, İran ve Turan orduları arasında gerçekleşen son ve aynı zamanda en büyük savaş Amuy Çölü'nde gerçekleşen savaştır. Komşu ülkelerden bir sürü yardım toplamış olan Efrasiyab kalabalık ordusuyla birlikte Ceyhun Suyu'ndan geçtikten sonra Amuy

Çölü'ne gelip orayı savaş meydanı olarak seçer. İran- Turan orduları karşılıklı olarak sıralı saflarda savaşa hazır vaziyette beklerler. Savaşa başlamak için uğurlu saati bekleyen iki ordu, bu şekilde üç gün üç gece hiçbir şey yapmadan durular. Dördüncü günde, Efrasiyab'ın oğlu Peşeng (Şide), babasının yanına gelip İran- Turan orduları arasında teketek savaşta Keyhûsrev Şah'ile savaşmak istediğini söyler. Efrasiyab Keyhûsrev Şah'a mektup yazıp durumu ona açıklar. İran kahramanlarının şiddetle karşı çıkmalarına rağmen Keyhûsrev Şah, Efrasiyab'ın oğluyla teketek savaşmayı kabul eder.

Keyhûsrev Şah'ın bu olayda göz önünde bulundurduğu iki husus söz konusudur;

1. Efrasiyab, büyü gibi olağanüstü güçlere başvurarak, oğlunu İran kahramanlarına karşı, silah işlemez hale getirebilirdi. Bu da normal bir kahramanın ona karşı her hangi bir savaş tekniğini uygulayamayacak anlamına gelmektedir.
2. Efrasiyab'ın kullandığı olağanüstü güçlere karşılık, bir tek Keyhûsrev Şah'ın sahip olduğu tanrısal güç (Ferr-i İzedi) etkili olabilirdi.

Bu iki sebepten dolayı, Keyhûsrev Şah, Efrasiyab'ın oğluna karşı savaşmayı kabul eder. Savaşın ortasında, Şide, Keyhûsrev Şah'ın sahip olduğu tanrısal gücünün ona kattığı özellikleri farkedince padişahatın atından inip onunla gürüşmesini ister. Şide, padişahın bu teklifini kabul etmeyeceğini düşünerek aslında kendisi için bir kaçış yolu bulmaya çalışır. Zira ki savaş geleneklerine göre, padişahlar ve birinci derece kahramanlar atsız savaşmazlar. Fakat Keyhûsrev Şah, gencin planını tahmin ettiği için atından binip onunla gürüşmeyi de kabul eder. Zaten padişah ilk hamlede genci yere yatırıp bağrını kesmeyi başarır.

Rüstem'in Haft Hanı'nda, büyücü bir kadınla karşılaşması, Mazenderan padişahının büyü yapıp bir taşın dönüşmesi, Kesra Enûşirvan'ın döneminde Züryan adlı kişinin padişahın yemeğinden sorumlu olan Mahbud ve iki çocuğuna uzaktan büyü uygulayıp onları öldürmesi (Züryan'ın uzaktan hiç dokunmadan iki çocuğun sütlerini zehirleyip onun ardından da babalarının niyetinden şüphelenen padişahın Mahbud'u öldürmesi), Kesra oğlu Hüzmüzd zamanında, Behram-i Çübineh komutanlığında İran ve Türk orduları arasında gerçekleşen savaşta, Türk ordusundan kırmızı gözlü birini büyü uygulayıp İran askerlerini etkisiz hale

getirmeye çalışması ve buna benzer birçok örnek, Şehnâme'nin olay örgüsünde büyüünün aktif bir etken olarak yer aldığını göstermektedir.

III.6.8. Şehnâme'de Kahramanın Özel Bir Belirti (Nişan)* Taşınması

Rüstem ile Sohrab'ın Hikâyesi'nde, baba-oğul arasındaki şiddetli çatışmanın sonunda, Rüstem kendi öz oğlunun bağrını hançeriyle yırttıktan sonra, Sohrab, babası cihan pehlivanı Rüstem'den bahsetmeye, ne olursa olsun onun katilini bulup ona aman vermeyeceğinden bahsetmeye başlar. Rüstem ise can çekişen delikanlıdan babasından herhangi bir belirtisi (nişanı) var mı diye sorduğunda, Sohrab kolundaki mühreyi babasına gösterir. Rüstem, Tahmine hamileyken doğacak olan çocuklarına takmak üzere ona verdiği nişanı görünce genç kahramanın kendi öz oğlu olduğunu öğrenir, ne yazık ki artık çok geç olmuştur.

Forud'un Hikâyesi'nde, İran ordusundan Behram, dağın zirvesinde duran Forûd ile konuşmaya gittiğinde, ilk etapta öfkelenip genç Forûd ile sert bir şekilde konuşmaya başlar. Forûd ise o kadar genç ve deneyimsiz olmasına rağmen Behram'ı sakın olmaya davet edip "sertlik, mertliğin zıddıdır" der. Behram Forûd'a kendisini tanıtmadan Forûd ordu ile birlikte Behram'ın gelip gelmediğini sorar, kendisini tanıtır, Siyave ve Cerire'nin oğlu olduğunu söyler.

Genç Forûd İran ordusundan Behram'ı görmek ister, çünkü annesinden, Behram'ın babası Siyaveş ile pek samimi olduğunu ve zor durumlarda ona yardım ettiğini duymuştur. Behram da buna karşılık Forûd'un yalan söylemediğini öğrenmek için, Siyaveş'in tüm ailesinde olan belirtiyi sorar. Forûd kolunu açıp Siyaveş'in sülalesinde adeta bir aile belirtisi niteliğinde olan benini Behram'a gösterir.

Dârâb'ın Hikâyesi'nde, Hümay oğlunu bebekken bir sandığa koyup suya bıraktığında onun koluna yakut taşından yapılan bir kolluk takar. Yıllar sonra, Dârâb yiğit olup üvey annesi ve babasına soyunu sorguladıktan sonra at ve silah alıp İran

*Nişan-Nişaneh Farsça bir kelime gösterge, belirti anlamındadır. Şehnâme'de kahramanların taşıdıkları özel belirtiler Nişan, Nişaneh bazen de mühre şeklinde ifade edilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde tanıttığımız Kazan Oğuznâmesi'nin ana metninde de belirti, gösterge anlamında mühre kelimesi kullanılmıştır.

ordusuna katıldığında, Rumlarla savaş verdikten sonra, annesi tarafından bu kolluk vasıtasıyla tanınır.

III.6.9. Şehnâme'deki Olağanüstü Motifler

- 1. Sorûş (Tanrı'dan mesaj getiren melek):** Şehnâme'de kritik durumlarda kalan padişahlara gükyüzünden Soruş iner. Tanrı tarafından mesaj getiren bu melek, çoğu zaman padişahlara bazen de seçkin kahramanlarla konuşup onlara yol gösterir. Hüsrev-i Perviz ile Behram-i Çûbineh'nin arasında gerçekleşen iki savaşta, Hüsrev-i Perviz dua ederken Soruş beyaz ata binmiş yeşil kıyafetli biri olarak onun yanına gelir, Hüsrev'i alır, bulunduğu yerden başka bir yere götürür, "şimdi güvendesin, ağlayıp sızlama" der ve böylece Hüsrev-i Perviz'in zor durumundan kurtarır.
- 2. Olağanüstü doğumlar, olağanüstü ölümler:** Şehnâme'deki olağanüstü doğumların en güzel örneği, cihan pehlivanı, Rüstem-i Zâl'ın doğumudur. Daha önceki bölümlerde görüldüğü üzere, Rüstem aşırı derece iri olduğundan dolayı normal bir şekilde doğamamıştır. Annesinin karnı yarılarak bebek anne karnından çıkartılmıştır ve kahramanın ad alması da, annenin kurtuldum anlamında "Rüstem" çığlığıyla gerçekleşir.
Eserin olağanüstü ölümlerin de en güzel örneği, Keyhûsrev'in mistik ölümüdür. Padişah'ın Soruş vasıtasıyla ölüm zamanından haberdar olması, kendisinden sonra Tanrı'nın emriyle Lohrasb'ı padişah olarak seçmesi ve dağlara çıkıp esrarengiz bir şekilde ölüp kaybolması, cesedinin de kahramanlar ve büyükler tarafından bulunamaması şüphesiz Şehnâme'nin en gizemli ve en anlam yüklü olaylarından biridir.
- 3. Ferr-i İzedî- Ferreh-i İzedî (Tanrısal Güç):** Ferr-i İzedî veya Ferreh-i İzedî Tanrı tarafından sadece seçkin kişilere verilmiş olağanüstü bir güçtür. Bu özellik, Şehnâme'de genellikle padişahlarda görülmektedir. Tanrısal güce sahip olan padişah, toplumu ve halkı için ideal bir yönetici, ahlakî ilkeler açısından da adalet, dürüstlük ve hizmet gibi kavramlara bağlı bir yapıdadır. Başka bir ifade ile Tanrısal güce sahip olan hükümdar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir, dolayısıyla ona itaat etmek şarttır.

Şehnâme’de Cemşid, Menûcihr (Mînûcihr), Keyhüsrev, Goştasp gibi padişahlar, bu Tanrısal güce sahiptir.

III.6.10. Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler ve Şehnâme’de Ortak Motifler ve Temalar

1. Rüya motifi, rüyada bazı gerçekleri görmek, rüya yorumlanması, kehânet
2. Astral varlıklar ve mitolojik öğeler, bazı karakterlerin astral unvanlarla adlandırılması ya da bu astral kavramların simge şeklinde sancaklarda ve mühürlerde kullanılması.
3. Büyük zaferlerde ya da genel çağrı durumlarda halkı toplamak adına düzenlenen toylar (ziyafetler), umumî ziyafetler ve törenler.
4. Yol gösterici motifi: Oğuz Kağan Destanı’nda yani Oğuz Kağan’ın hayatının İslamiyet’ten önceki rivayetinde, Oğuz Kağan Buz Ağ adında bir dağın eteğinde gelip çadır kurup uyuduğunda, tam gün ağarınca çadıra güneş gibi bir ışık girer. O ışıktan da gök tüylü, gök yeleli büyük bir erkek kurt çıkar. Bu kurt, Oğuz’un Urum Kağan ile yapacağı savaşta onun önünden hareket edip ona yol göstermek istediğini belirtir. Yol gösterici motifi, Oğuznâmeler ve Şehnâme’de İslamî bir kalıba bürünerek karşımıza çıkmaktadır. Oğuznâme’nin nüshalarında Uluğ Türk, Irkıl (İrkıl) ata, Yuşi Hoca, Korkut Ata adlarıyla karşımıza çıkan bilge karakterler, aslında İslamiyet’ten önce bozkurt şeklinde Türk boylarını önemli durumlarında yönlendiren yol göstericinin gelişmiş bir şeklidir. Şehnâme’de padişahlık, pehlivanlık (kahramanlı) ve bilgelik görevleri birbirinden bağımsız olarak sunulduğu için, padişahlar genellikle kritik durumlarda bilgelerden onlara yol göstermek için yardım talebinde bulunurlar. Şehnâme’de yol gösterici bilge motifi, mûbed, kâhin, İran bilgeleri ve büyükleri şeklinde tasvir edilmiştir.
5. Kıskançlık motifi
6. Entrika motifi, entrikacı kadın tipi
7. Formel sayılar: (Şehnâme’de daha çok 3-7-11 şeklinde görülen formal sayılar Oğuznâmelerde genellikle 3-9-40 şeklinde görülmektedir.)

III.6.11. Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler ve Şehnâme’de Farklılık Gösteren Hususlar

Oğuz Kağan Destanı, Oğuznâmeler adıyla bilinen İslamî rivayetleri ve Şehnâme arasında farklılık gösteren noktaları sıralayacak olursak şöyle bir tabloyla karşı karşıya gelmekteyiz:

1. Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmelerin bu çalışmada ele alınan tüm nüshalarında (Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terakime ve Kazan Oğuznâmesi’nde) tarihi ele alınan Türk boylarının adlandırılması Oğuz Kağan, Oğuz Han tarafından ve belirli bir sebepten dolayı yapılmıştır. Farklı Türk boylarının başlarından geçen olayları, yaşantıları ya da özelliklerinden dolayı adlandırılmaları, Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmelerde görüldüğü şekilde Şehnâme’de görülmemektedir. İran tarihinin önemli dönemlerini teşkil edip Şehnâme’nin ana konusu dört silsile, bu dört silsileye mensup olan şahıslar, şehirler ve bölgelerden bahsedilse de Şehnâme’de adlandırılmalarıyla ilgili ve bu adlandırılmaların sebebiyle ilgi hiçbir bilgi yer almamaktadır.
2. Oğuznâmelerde genellikle Müslümanlık sebebiyle baba-oğul arasında yaşanan çatışmaya Şehnâme’de rastlamamaktayız.
3. Şehnâme’de büyü motifi, cadı kadın tipi birçok yerde karşımıza çıkar, fakat Oğuznâmelerde böyle bir tema tespit edilmemektedir.
4. Şehnâme’de her bir komutan, her bir kahraman özel simgeler ve renkler taşıyan sancaklar-bayraklar tasvir edilirken Oğuznâmelerde böyle tasvirlerle karşılaşmamaktayız. Genel olarak Şehnâme’nin epik bölümünde, sancak-bayrak mefhumu savaş sahnelerinde özel bir biçimde ön plana çıkartılmıştır. Demirci Kaveh’nin zamanından kalan, sonraki dönemlerde her bir savaşta ordunun komutanı tarafından kaldırılan sancak bir yandan, sancakların yere indirilmesinin (düşmesinin) yenilme belirtisi olarak algılanması öte yandan, Şehnâme’de sancak-bayrak önemini vurgulamaktadır.
5. Şehnâme’de özel bir soya ait olan kahramanlar vücutlarında taşıdıkları bazı özel belirtilerle tanınmaktadırlar. Örneğin Siyaveş’in oğlu Forûd, babasını kolundaki benin aynısına sahip olduğu için Behram tarafından tanınmıştır. Bunun yanı sıra,

eşleriyle kısa süre kalıp kahramanlık görevlerini yerine getirmek için onları terk edip gitmek zorunda kalan Rüstem gibi kahramanlar da, eşlerine dünyaya gelecek olan çocuklarına babalarından belirti olsun diye mühre adında bazı nişanlar vermişlerdir. Aynı durum Oğuznâmeler için tespit edilmemektedir.

III.7. OĞUZNÂME VE ŞEHNÂME'DE HÜKÜMDARLIK ve KAHRAMANLIK

Oğuznâmeler ve Şehnâme'de yönetim ile ilgili karşımıza çıkacak bir başka husus, hükümdarlık meselesidir. Daha çok epik ve tarihî yönleriyle ön planan çıkan Oğuznâmeler ve Şehnâme'de hükümdarlık ve kahramanlık mefhumları, kimi zaman aynı kişide, kimi zaman da farklı görevler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Oğuz Kağan Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakimesi ve Kazan Oğuznâmesi'nde, hükümdarlık ve kahramanlık birbirinden ayrı görevler olarak tutulmamıştır. Oğuz Kağan-Oğuz Han, hem Türk boylarının kağanıdır, hem de savaş sahnelerinde en güçlü ve en büyük savaşçıdır. Başka bir ifade ile Oğuznâmelerde hükümdarlık ve kahramanlık görevleri aynı kişide vücut bulmuştur.

Şehnâme için durum biraz farklıdır. Şehnâme'de hükümdarlık ve kahramanlık birbirinden farklı iki görev olarak tasvir edilmiştir. Hükümdarlık (padişahlık) genellikle babadan oğla geçip Tanrı tarafından özel insanlara bahşedilen ve en az hükümdarlık ve padişahlık kadar önemli bir konum olarak gösterilmiştir. Hükümdarlık nasıl ki babadan oğlula geçiyorsa, Şehnâme'de kahramanlık da genellikle babadan oğla geçen bir özelliktir. Rüstem, dedesinden kalan gürz-i giran'ı (ağır gürzü) küçük yaşta kaldırarak hem güç ve kuvvetiyle halkı şaşkınlığa uğratıp hem de dedesinden gelen pehlivanlık özelliğini devam ettirmiştir.

Şehnâme'de dikkat edilmesi gereken konulardan biri de, padişahların Tanrısal güç taşıdıkları için diğer insanlardan farklı olarak değerlendirilmeleridir. İlk olarak Hudaynâmeler adıyla ortaya çıkıp İslamî dönemlerde Şehnâme adıyla hayatını devam ettiren eserler, İran kültüründeki padişahların sıradan insanlardan farklı olduklarını, konum itibarıyla de toplumun en zirvesinde yer aldıklarını, Tanrı tarafından özel bir yetenekle donatıldığını yani Tanrısal bir güce sahip olduklarını göstermektedir.

Feridûn'un oğullarındaki çatışmalardan sonra, Şehnâme'nin ana temalarından birini oluşturan İran-Turan savaşlarına baktığımızda, az çok İran ve Turan yönetimiyle ilgili de fikir sahibi olmamız mümkündür. Şehnâme boyunca Turan ve Turan ordusundan bahsedildiğinde, büyük bir ordu, ordunun başında yer alan güçlü bir hükümdar-savaşçı tablosuyla karşı karşıya gelmekteyiz. Fakat İran için aynı şey geçerli değildir, İran yönetiminde, padişahlık ve hükümdarlık farklı, ordu, kahramanlık ve komutanlık da farklı olarak tasvir edilmiştir. Şehnâme'nin kahramanlık bölümündeki büyük bir kısmında padişahlar değişip fakat kahramanlık Zâl-i Zer ve oğlu Rüstem'in elinde kalmaktadır. Turan yönetimi ile ilgili de, hükümdar yeri geldiğinde ordunun başına geçip savaşa gider, yeri geldiğinde de idare edip yönetmekten sorumludur.

III.8. OĞUZNÂME ve ŞEHNÂME'DE İSLAMÎ UNSURLAR

Oğuznâmeler ve Şehnâme, İslamî dönem eserleri olmalarına rağmen, Türk ve İran kültürlerinin en arkaik izlerini taşıma bakımından da son derece önem arz etmektedirler. Oğuz Kağan'ın hayatı, onun seferleri, oğulları arasında bölüştürdüğü topraklar, bu paylaştırılmaların niteliği, ahitnâmeler ve sözleşmeler, damgalar ve simgesel kavramlar eski Türklerin düşünce ve inanç sistemini açık bir biçimde gözler önünde sermektedir.

Yukarıda verdiğimiz örneklerin yanı sıra, Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terâkime ve Kazan Oğuznâmesi'nde İslamî unsurlarını da görmemiz mümkündür. Oğuznâmelerdeki İslamî faktörleri özetleyecek olursak şöyle bir tablo elde etmekteyiz;

1. Oğuz Kağan, Oğuz Han'ın hikâyesine geçilmeden önce yaratılış hikâyesinin İslamî bir bakış açısıyla ele alınması (Yaratılışın başında yer alan Âdem ile Havva'nın hikâyesine, ondan sonra Hz. Nuh ve tufanına, diğer peygamberlerin hikâyelerine yer verilmesi; Kazan Nüshası'nda İslamî unsurlar, Reşideddin Oğuznâmesi ve Şecere-i Terâkime'ye nazaran daha yoğun bir şekilde ele alınmıştır, metinde zaman zaman hadisler ve Kuran-i Kerim'den ayetler mitik, epik ve tarihî konularla bir arada kullanılmıştır.)
2. Müslüman olmamak sebebiyle yeni doğan bebeğinin annesinin sütünü emmemesi

3. Müslüman olmadıkları için Oğuz Kağan, Oğuz Han'ın ilk iki eşiyle anlaşmaması
4. Müslümanlık konusunda baba-oğul arasında ortaya çıkan çatışma
5. Zaferlerden sonra Tanrı'ya ibadet, dua ve şükran

Şehnâme de, eski İran kültürü ve inanç sistemini korumakla birlikte İslamî unsurları zaman zaman içine barındırmıştır. Kahramanların toylarda şarap içmeleri onun ardından Tanrı'ya yalvarıp dua etmeleri, Şehnâme'deki İran-İslam sentezi için en güzel örneklerinden biridir.

SONUÇ

“Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızda verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığı üzere, Oğuznâmeler ve Şehnâme ilk etapta her ne kadar birbirinden bağımsız eserler olarak gözükseler de aslında muhteva ve yazım geleneği bakımından birbirine fazlasıyla benzemektedir. En eski dönemlerden bu yana Orta Asya’nın önemli iki topluluğunu oluşturan İranlılar ve Turanlılar, bu iki topluluk arasında yaşanan siyasî, kültürel ve tarihî münasebetler çalışmamızın ana temasını teşkil etmektedir.

Çalışmamızın giriş bölümünde, İran-Türk ilişkilerine değindikten sonra, İran ve Türk literatüründeki destan kavramı, destanların özellikleri ve çeşitliliği ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca Türk destanların teşekkülü ve tasnifiyle ilgili bilgi verildikten sonra, İran destanların sınıflandırılmasıyla ilgili bugüne dek Türkiye’de yapılmamış bir deneme yer almıştır. İran’da yaşayan diller ve bu diller kapsamında vücut bulan edebî eserleri Eski- Orta ve Yeni Dönemler olmak üzere üç farklı zaman diliminde incelememiz, İran tarihiyle ilgili de fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Oğuz Kağan Destanı’nın Türk boyları için ehemmiyeti, daha çok mitik ve epik yönleriyle öne çıkan bu eserin bir sonraki dönemlerde (İslamî dönemlerde) yazıya geçirilen Oğuznâmeler için kaynaklık ettiği ele alındıktan sonra, sıra asıl konumuza, yani nâmecilk geleneğine gelmektedir. İslamiyet’ten önce İran’da başlatılmış olan bir geleneğin devamı olarak Türk boyları arasında da hayatını sürdüren Oğuznâmecilik geleneğiyle ilgili Türkçe ve Farsça kaynaklardan faydalanarak bu bölümde dikkat çekici tespitlerimiz bulunmaktadır. Oğuz Kağan Destanı ve Oğuznâmeler bölümünde ayrıca, son yıllarda bilim âlemine tanıtılan Kazan Oğuznâmesi’nden de detaylı bir özet sunmaktayız.

Çalışmamızın bu bölümünde, Kazan Oğuznâmesi’nden detaylı bir özete yer vermiş olmamızın iki temel sebebi vardır. Birincisi, bugüne kadar Kazan Oğuznâmesi hakkında daha çok dil incelemesi ağırlıklı çalışmalar yapıldığından dolayı, hiçbir çalışmada metnin günümüz Türkçesi’ne aktarılmasına gerek duyulmamıştır. Orijinal metnin eski harfli, Çağtayca ve bazı yerlerde el yazmasının okunaklı olmamasından

kaynaklı olarak eksik bölümlerin bulunması, Kazan Oğuznâmesi'nin okuyup anlamasını genel bir okur kitlesi için güçleştirmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda Kazan Oğuznâmesi'yle ilgili daha sonra çalışmamızı inceleyecek olan kişilerin kafasında her hangi bir soru işareti kalmasın diye eserin detaylı bir özetine yer vermeyi uygun gördük. Bunun yanı sıra, genel taslak bakımından Kazan Oğuznâmesi ile Şehnâme arasında daha fazla benzerikler söz konusu olduğundan dolayı, yine çalışmamızın birinci bölümünde Kazan Oğuznâmesi'nin iskeletini gösterecek bir özet koymaya karar verilmiştir.

Şehnâme ve Şehnâme'nin yazarı Firdevsî ile ilgili, "Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı bilgiler verilmiştir. Firdevsî'nin küçüklüğü, ailesi, eğitimi, özel hayatı, onun döneminde yaşanan kültürel ve siyasî olaylar ve buna benzer detaylar Şehnâme'nin yazılışını etkilediği için bu bölümde bu tür bilgilere kısa da olsa yer vermeye gerek duyulmuştur. Örneğin, Firdevsî'nin oğlunu kaybetmesi, hayatının son yıllarında maddî olarak zorluk çekmesi ve geçinememesi gibi benzer etkenler zaman zaman Şehnâme'nin olay örgüsünde bile kendini göstermiştir.

Mitik, epik ve tarihî olmak üzere üç bölümden oluşan Şehnâme, daha önce değinildiği üzere, genel iskelet bakımından Kazan Oğuznâmesiyle ciddi anlamda benzerlik göstermektedir. Kazan Oğuznâmesi'ni de içerik bakımından ele alacak olursak, eseri üç farklı bölüme ayırmamız mümkündür; eserin başından Oğuz Kağan'ın dünyaya gelişine kadarki bölüm, Oğuz Kağan'ın dünyaya gelişi, oğulları, torunları ve Türk boylarının hayatı, son olarak da Cengiz Han ve Moğolların tarihini ihtiva eden bölüm.

İlk insanın yaratılış hikâyesiyle başlayan Kazan Oğuznâmesi, "Oğuznâme ve Şehnâme Üzeine Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı çalışmamızda temel alınan Reşideddin Oğuznâmesi ve Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkimesi'ne nazaran daha uzun ve daha çok İslamî unsurlar barındıran bir mukaddimeye sahiptir. Âdem ile Havva'nın yaratılışı, yasaklanmış meyveyi yiyerek cennetten yeryüzüne düşmeleri, yeryüzüne düştüklerinde birlikte bazı meyveler ve bitkileri getirmeleri, Hz. Nuh ve

tufanı, diğer peygamberler ve hayatları, bütün bu hikâyelerin hadisler ve Kur'an-i Kerim'den ayetlerle desteklenmeleri, Kazan Oğuznâmesi'nin İslamî bir atmosferin etkisi altında ve tarihî dönem olarak da yakın tarihte yazıldığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Şehnâme de, yaratılış hikâyesiyle başlar. Fakat Şehnâme'de Kazan Oğuznâmesi ve hatta Reşideddin Oğuznâmesi ve Şecere-i Terâkime'de görülen İslamî unsurlar görülmemektedir. İran eski kültürü ve inançları, halk arasında uygulanan ritüeller ve etkinlikler ve genel anlamda halk mirası olarak bilinen İran eski yapısını yansıtan faktörlerin yok olmaya yüz tuttuğu bir dönemde, Firdevsî tarafından kaleme alınan Şehnâme gibi millî değerler taşıyan bir eserde, bundan daha fazla da İslamî unsurların bulunmasını beklemek yersizdir. Firdevsî, eserinin ortaya çıkmasıyla ilgili Şehnâme'nin beyitleri arasında, “Nazımdan öyle büyük, öyle ihtişamlı bir köşk yaptım ki, bundan sonraki dönemlerde hiçbir yağmurdan, hiçbir fırtınadan zarar görmesin.” diyerek, başka bir yerde de “Otuz yıl acı çekip zorluklara katlandım, fakat Âcem'i bu Farsça ile dirilttim.” diye açıklayarak Şehnâme'de konu itibariyle neler ile karşılaşacağımızı az çok tahmin ettirmektedir.

Reşideddin Oğuznâmesi, Şecere-i Terâkime ve Kazan Oğuznâmesi'nde yer alan Oğuz Kağan, Oğuz Han ve sülalesinin hikâyesi, her üç eserde de bazı konularda farklılık gösterse bile genel hatlarıyla aynıdır. Reşideddin Oğuznâmesi ve Şecer-i Terâkime, İslami dönemde yazıya geçirilmiş eserler olmalarına rağmen, Türklere ait mitolojik ve kahramanlık temalarını daha iyi korumuşlardır. Türklerin eski inanç sistemlerinden kaynaklı olan gelenekler ve ritüeller, zaman zaman hem Reşideddin'in eserinde hem de Şecere-i Terâkime'de karşımıza çıkmaktadır. Ağaç, dağ ve tabiat kültleri, formel sayılar, bir kahramanın suçsuz olduğunu ispatlamak üzere ateşten geçmek, ejderha ile savaşmak gibi sınavlara alınması ve buna benzer birkaç husus, Reşideddin Oğuznâmesi ve Şecere-i Terâkime'de görülmektedir.

Kazan Oğuznâmesi'nde de İslamî unsurların ağır basmasıyla birlikte, astral objeler ve bu objelerle ilgili bazı inançları görmemiz, Türklerdeki inanma ve tapma ile ilgili bazı genel eylemleri ve Türklerin mitik ve epik geleneklerinden kaynaklanan

birçok unsuru tespit etmemiz mümkündür. Ayrıca Kazan Oğuznâmesi, Türklerin İslâmî ve millî duyguları bir araya getirme açısından da son derece önem arz eden bir eser olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, Oğuznâmler ve Şehnâme için genel bir karşılaştırma yapacak olursak, bu eserler arasındaki ilişkileri şu maddeler halinde özetlememiz mümkündür;

1. Bu çalışmada ele aldığımız Oğuznâmeler (Reşideddin Oğuznâmesi, Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkimesi ve Kazan Oğuznâmesi) hacim itibariyle Şehnâme'ye nazaran daha küçük çaplı eserlerdir. Giriş bölümünden dolayı, diğer iki Oğuznâme'den daha uzun olan Kazan Oğuznâmesi, hacim ve olayların akışı itibariyle önceki bölümlerde değinildiği üzere, Şehnâme'ye daha yakındır. Dolayısıyla bu iki eserin karşılaştırılması daha doğrudur. Bu yüzden, çalışmamızın üçüncü bölümünde, yani inceleme ve analiz bölümünde daha çok Kazan Oğuznâmesi'nden verilere yer vererek karşılaştırmayı gerçekleştirmekteyiz. Bunun dışında, diğer iki Oğuznâme ile yakınlık gösteren konularda (olay örgüsü gibi), tek eserden örnek vermeyi yeterli bulduk.
2. Şehnâme manzum bir eserdir. Firdevsî'nin hem İran kültürüne aşinalığı hem de şairlik yeteneğini ortaya koyan Şehnâme, Oğuznâmelerden anlatı şekli bakımından farklıdır.
3. Oğuznâmelerde daha yalın, daha akıcı bir dil tercih edilmiştir. Çünkü Oğuznâmeler ana hatlarıyla tarihî eserler kategorisine girmektedir. Fakat Şehnâme'de kullanılan dil, sanat yapmaya yönelik ve bazı noktalarda da şifreli bir dildir.
4. Oğuznâmeler, daha çok tarihî eserler olarak değerlendirilebilmektedirler. Fakat bunu da unutmamak gerekir ki her ne kadar Oğuznâmeler, tarihî eserler olarak görülseler de, içerik bakımından kesinlikle Türklerin mitik ve epik geleneklerinden kaynaklanan unsurlardan arındırılmış değildir. Aynı şey Şehnâme için de geçerlidir. Şehnâme her ne kadar mitik ve epik yönleriyle ağır bassa da tarihî yönü göz ardı edilmemelidir.

5. Oğuz Kağan Destanı ve onun ardından İslamî dönemlerde ortaya çıkan Oğuznâmeler Türklerin sözlü destan gelenekleri kapsamında değerlendirilmektedir. Şehnâme için durum biraz daha farklı, biraz daha karışıktır. Firdevsî'nin bazı yazılı kaynaklara ulaşması, farklı dillerde bulunan bu yazılı kaynakları bildiği diller sayesinde çözüp bu kaynaklardan bazı bilgileri alıntı olarak alması, sonraki dönemlerde Şehnâme'nin ezberlenmiş hikâyeleri Şehnâmehânlar tarafından sözlü olarak icra edilmesi, kuşkusuz Şehnâme ve Şehnâme araştırmaları için yeni çalışmalar gerektirmektedir. Fakat bu çalışmada konumuz, Şehnâme'nin icrası olmadığından ve bu konunun bağımsız olarak çok ciddi bir araştırma konusu olabileceğinden dolayı burada verdiğimiz kısa bir bilgiyle yetinmek durumundayız.
6. Büyük bir bölümü, İran-Turan çatışmalarını ihtiva eden Şehnâme, muhtemelen Oğuz Kağan Destanı'nın gerçekleştiği tarihe yakın İran coğrafyasında gerçekleşen olayların hikâyesidir. Eserde yer alan ortak mekân ve şahıs adları bu ihtimali daha da kuvvetlendirmektedir. Oğuz Kağan'ın hayatı dairesinde bazı adlar ve lakaplar Şehnâme'de de karşımıza çıkmaktadır. Şehnâme'deki Turan hükümdarı ve kahramanı, Efrasiyâb'ın Kara Han adında bir oğlu ve bir veziri olması tesadüf değildir. Bunun yanı sıra Peçeneg- Peçene- Becene olarak adlandırılan, Oğuznâmelerin hikâyelerinin bir kısmı onun etrafında teşekkül eden boyun, Efrasiyab'ın babasının ismi Peşeng ile bağlantısız olmamalıdır.
7. Tarihî kaynaklarda İran-Turan coğrafyası olarak bilinen sınırlar içerisinde, birçok noktada benzerlik göstererek gerçekleşen olaylar, Oğuz Kağan, Oğuz Hân ile paralel olarak Şehnâme'de anlatılan olayların cereyan ettiğini de çağrıştırmaktadır. Kazan Oğuznâmesi'ndeki bazı yerlerinde İran padişahlarından-Kiyûmers'ten- bahsedilmesi, İran'ın bazı silsilelerinden bilgiler verilmesi, bu paralellik düşüncesi için bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

İNDEKS (ÖNEMLİ MEKÂN ve ŞAHİS ADLARI İNDEKSİ)

- Abtin, 184
Âdem, 70, 78, 81, 82, 87, 91, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 116, 119, 334, 352, 358, 437, 439
Ademhâr Kafûr'un Kalesi (Yamyam Kafûr'un Kalesi), 400
Afşar Hân, 84, 92, 125, 127, 131, 132, 133, 134
Afşariyye, 407
Ağım Yavguy, 76, 77, 415
Ahnoh, 91
Ahvaz (Huzistan), 294, 404
Ala Atlı Keş Derneklü (Kiş Donlu) Qayı İnal Hân, 77
Ala Keng, 152, 407
Albûrz Dağı- Demavend Dağı, 383
Alınca Hân, 79, 91, 112, 113
Ali Beg Hân, 92
Ali Hân, 75, 76, 77, 79, 80, 147, 148
Almalık, 137, 138, 407
Ammuriyeh-i Şam (Şam'ın Ammuriyesi), 404
Amu Derya (Amu Suyu), 380
Amulca Hân, 79, 352
Amuy Çölü, 273, 275, 402, 403, 430
Andihod, 407
Anhık, 407
Anhud, 407
Antakya, 70, 407
Anûş, 91
Arabistan Çölü, 402
Arafat, 407
Arran, 70, 264, 268, 401
Arslan Hân, 74, 77, 80, 92, 145, 146, 149, 415
Asılzâde, 80
Âsilzâde, 92
Atılı Suyu, 380
Ay Hân, 83, 92, 124, 126, 130
Ayas, 404
Azer Abâdegân, 302, 406
Azerbâyecân, 407
Aztak, 113, 407
Bâbil, 298, 405, 408
Bâdanpirûz, 407
Bağdat, 52, 71, 136, 299, 406, 407, 413
Bakuy Dib Hân, 79
Balh, 46, 213, 214, 216, 247, 285, 286, 287, 292, 293, 395, 403, 404, 411
Balkan, 408
Barbar, 196, 402
Barman, 201, 213, 237
Bedehşân, 120, 408
Beheştgeng, 276, 277, 278, 280, 403
Behmen, 39, 177, 229, 290, 292, 293, 298, 317, 398, 406, 418
Behmen Dej (Behmen Kalesi), 398
Behram, VI, 33, 37, 162, 163, 174, 198, 215, 216, 233, 234, 236, 237, 239, 240, 244, 298, 300, 301, 302, 303, 307, 308, 309, 310, 373, 374, 389, 406, 407, 418, 429, 431, 432, 435
Behram-i Çûbineh, VI, 307, 308, 309, 373, 374, 389, 407, 431, 432
Behram-i Gûr, 163, 303, 406, 418
Bek-Tekin, 74, 77, 80
Belh, 119, 120, 164, 213, 273, 281, 395, 408
Berd, 91, 102
Berte, 269, 427
Beyaz Dev, 195
Beyik Depe Hân, 92, 131, 133, 134, 147
Bihâr, 408
Bijen, 39, 160, 161, 163, 173, 176, 231, 235, 236, 237, 238, 245, 247, 253, 254, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 269, 271, 272, 283, 298, 312, 347, 381, 391, 394, 399, 400, 401, 417, 426, 458
Buhârâ, 402, 408
Bulgar, 109, 110, 408
Buran Hân, 75, 77, 80, 415
Cehrom, 299, 312, 406
Cemşid, 32, 34, 36, 37, 40, 181, 182, 183, 186, 261, 301, 315, 356, 358, 365, 381, 416, 419, 427, 433
Cerem, 232, 236, 398, 399
Cerire, 217, 218, 232, 233, 235, 251, 342, 346, 347, 370, 371, 372, 396, 398, 399, 417, 432

- Ceyhun, 76, 198, 199, 213, 214, 228, 269, 273, 276, 281, 285, 307, 387, 390, 394, 402, 403, 430
Ceyhun Irmağı (Ceyhun Suyu), 387
Cezayir, 408
Cezire-i Arap, 408
Cidde, 99, 405, 408
Cûdi Dağı, 380
Çaç (Cac), 395
Çağatay, 54, 118, 120, 408
Çarcu, 408
Çegel, 225, 397
Çegvan, 298, 405
Çin, 5, 41, 51, 52, 59, 69, 107, 108, 110, 117, 183, 186, 225, 226, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 256, 264, 272, 278, 279, 280, 289, 292, 297, 300, 302, 305, 307, 309, 324, 356, 366, 387, 388, 395, 396, 397, 398, 400, 402, 403, 405, 406, 408, 417, 425, 426
Çin Denizi, 292, 387
Çin ü Maçın, 408
Çürçüt, 52, 116, 117, 408
Dahhâk, VI, 32, 34, 105, 173, 177, 182, 183, 184, 185, 315, 316, 342, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 368, 381, 383, 386, 391, 393, 416, 421, 422, 427, 428
Dârâ, 33, 177, 294, 295, 397, 404, 405, 418, 429
Dârâb, 177, 294, 317, 392, 418, 432
Dehistân, 268, 273, 401, 402
Dehli, 408
Dej Gozân (Gozân Dej Gozlar Kalesi- Oğuzlar Kalesi), 401
Derya-yi Hâver, 389
Derya-yi Pars, 389
Deşt-i Dağvi (Dağvi Ovası), 394
Deşt-i Kıpçak, 118, 408
Dib Yavgu Hân, 76
Dib Yavguy Hân, 73, 77
Dicle Suyu, 389
Dip Bakuy Hân, 80
Diyârbekr, 408
Doylı Kayı Hân, 92, 139
Durun, 148, 408
Duyılı Kayı Hân, 80
Ebiverd, 72, 408
Efrasiyab, 150, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 199, 200, 201, 205, 208, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 231, 232, 236, 237, 240, 241, 244, 245, 247, 251, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 328, 329, 346, 347, 348, 370, 387, 388, 391, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 425, 426, 428, 429, 430, 431, 442
Ekvan Dev, 257, 327
Ekvân Dîv, 163, 257
Elmasrûd, 254, 399
El-Muhbe Hân, 91
Endican, 119, 408
Endülüs (İspanya), 405
Ercasb, 32, 164, 285, 286, 288, 316, 404, 423
Erdebil, 304, 406, 407
Erdeşir, 31, 32, 33, 298, 299, 300, 312, 317, 406, 418
Erdevan, 298, 299, 418
Erjeng Dev, 195, 329
Erman (Ermenistan), 400
Ermenî, 110, 408, 411
Ervend Rud, 362, 386, 387
Esli Hân, 75, 77, 415
Espicab, 223, 225, 396, 397
Estahr (Fars-Pars), 397
Esterâbâd, 154, 408
Eşkbûs, 249
Eşkeş, 225, 231, 263, 264, 273, 280, 397, 403
Fârs, 408
Feramerz, 40, 223, 224, 232, 251, 264, 293, 392, 396, 398
Feranek, 184, 421
Ferengis, 217, 220, 221, 226, 227, 228, 229, 234, 246, 251, 268, 342, 347, 370, 372, 387, 395, 396, 397, 398, 417, 429
Feriburz, 225, 229, 230, 231, 238, 246, 248, 253, 266, 269, 283
Feridûn, VI, 34, 93, 177, 184, 185, 186, 187, 193, 208, 230, 231, 281, 284, 315, 316,

354, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 364,
365, 366, 367, 368, 369, 383, 387, 391,
392, 402, 416, 419, 421, 422, 428, 430,
436
Ferşidverd, 269, 270, 286
Firûz, 402
Forud, 167, 218, 232, 233, 234, 235, 236,
237, 238, 241, 245, 398, 399, 432
Forûd, VI, 169, 347, 370, 371, 372, 417,
432, 435
Foruhel, 269, 426
Frenk, 70, 408, 413
Gaz, 408
Gengdej, 217, 279, 280, 281, 347, 388, 395,
396, 403
Gerçekân, 402
Gersiyuz, 208, 213, 214, 216, 218, 220,
221, 260, 275, 276, 279, 280, 281, 348,
369, 370, 372, 417, 429
Gerşasb, 36, 39, 192, 316, 327, 342, 417
Gerugerd, 237, 399
Gervizereh, 269, 272, 280, 426
Gilân, 408, 411
Gîv, 198, 201, 203, 205, 208, 224, 225,
226, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 235,
236, 237, 238, 240, 241, 242, 244, 245,
247, 248, 254, 255, 258, 261, 262, 263,
265, 266, 269, 272, 280, 281, 282, 283,
348, 387, 394, 397, 398, 399, 400, 424,
426
Gojdehm, 201, 231, 349
Golbad, 216, 269
Golzriyon Irmağı, 387
Goraze, 198, 231, 269, 426
Gordaferid, 201
Gorgîn, 198, 232
Gostehm, 231, 235, 238, 245, 253, 258,
271, 276, 277, 281, 283, 310, 348, 400,
403
Goştasp, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 290,
291, 292, 293, 349, 384, 386, 392, 404,
417, 420, 423, 429
Guderz, 198, 202, 207, 208, 225, 226, 229,
230, 231, 233, 236, 241, 243, 265, 266,
282, 283, 371, 386, 394, 397, 424, 426
Gûderz, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251,
252, 258, 262, 264, 265, 266, 267, 268,

269, 270, 272, 274, 281, 298, 348, 371,
400, 401, 427
Gur, 119, 120, 408
Gûr, 163, 178, 303, 406, 407, 418
Gûran, 272, 401
Guristân, 408
Gürcistan, 118, 408
Gürdâferid, 349
Gür-Hân, 79
Güstehm, 198
Habeş, 107, 111, 409
Halh, 404
Hamaveran, 196, 197, 210, 211, 393
Harezmi, 86, 142, 198, 264, 268, 273, 394,
402, 409
Hargâh, 398
Hâzârân, 404
Hemâven Dağı, 176, 244, 245, 246, 247,
248, 249, 250, 384, 399
Herom, 296, 405
Heta, 225, 397
Hıta, 126, 409
Hıtay, 110, 117, 126, 138, 409
Hızır, 81, 155, 296, 387, 418
Hind, 69, 107, 111, 409
Hindistan, 34, 69, 83, 99, 101, 111, 120,
165, 166, 168, 185, 188, 247, 251, 264,
268, 283, 295, 296, 303, 306, 357, 358,
359, 391, 392, 400, 405, 429
Hindûstan, 78, 302, 409
Hirmend Rûd, 289, 290, 291, 388
Hisâr, 409
Hocend, 150, 409
Horâsân, 409
Horreh-yi Erdeşir, 406
Hûman, 201, 202, 205, 206, 207, 225, 250
Hûşeng, 34, 37, 122, 177, 180, 181, 315,
416, 419
Huten, 221, 225, 228, 254, 255, 261, 262,
264, 279, 280, 372, 388, 395, 396, 403,
426, 429
Hümay, 128, 177, 286, 288, 293, 294, 317,
418, 432
Hürmüzd, 174, 261, 306, 307, 308, 309,
312, 317, 389, 418, 431
Hürremâbâd, 406

Hüsrev-i Perviz, 32, 178, 307, 308, 309,
310, 311, 317, 389, 407, 418, 432
Irak, 71, 107, 118, 120, 121, 122, 133, 137,
148, 149, 150, 151, 295, 304, 409
Irak- Arab, 409
Irakeyn, 112, 409
Irak-ı Acem, 409
İsfahan (İsfahan), 409
Isığ Göl, 138, 380
İblis, 95, 96, 97, 98, 103, 182, 198, 355, 358
İl-Tekin, 74, 77, 80
İnal Yavguy Hân, 73, 77
İnal Yavı Hân, 80, 92, 136, 138
İnalsır Yavguy Hân, 73, 77
İran, III, 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 17,
20, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
43, 44, 45, 46, 49, 51, 52, 78, 83, 85, 86,
87, 116, 118, 120, 122, 125, 133, 156,
157, 158, 160, 162, 163, 165, 166, 167,
168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 178,
180, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 191,
192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200,
201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209,
212, 213, 214, 215, 217, 220, 222, 223,
224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232,
233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240,
241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248,
249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256,
257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265,
266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273,
274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281,
282, 283, 284, 285, 286, 289, 294, 295,
296, 298, 300, 301, 302, 303, 305, 306,
307, 308, 309, 310, 311, 312, 316, 317,
318, 319, 323, 326, 327, 329, 331, 333,
334, 342, 343, 345, 346, 348, 349, 354,
356, 357, 360, 366, 367, 368, 369, 370,
371, 372, 374, 375, 378, 379, 380, 381,
382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389,
390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397,
398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405,
406, 409, 411, 413, 416, 417, 418, 419,
422, 423, 424, 425, 426, 427, 430, 431,
432, 434, 436, 437, 438, 440, 441, 442,
455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463
İranşehr, 264, 270, 400, 401

İrec, 34, 165, 168, 177, 186, 187, 326, 353,
365, 366, 367, 368, 369, 370, 392, 416
İsfahan, 121, 149, 172, 228, 229, 304, 397,
398, 404, 411
İsfendiyâr, VI, 177, 287, 288, 289, 290, 291,
292, 293, 299, 317, 349, 373, 385, 387,
388, 404, 417, 418, 420, 422, 427
İskender, 44, 93, 111, 161, 163, 174, 177,
178, 294, 295, 296, 297, 298, 317, 323,
383, 385, 387, 389, 392, 393, 394, 397,
404, 405, 418, 427, 429
İskenderiyeh, 298, 383, 405
İsli Hân, 80
İsvedân, 409
İşte, 118, 409
İtil (İdil) Suyu, 380
Kâbil, 99, 100, 101, 102, 104, 120, 131,
247, 293, 327, 332, 333, 343, 393, 404,
409
Kamûs Koşani, 256, 400
Kanlı Yavlı Hân, 80
Kara Göl, 153, 380
Kara Hân, 68, 74, 76, 77, 79, 80, 91, 113,
115, 152, 353, 414
Kara Kaş, 152, 409
Kara Kum, 137, 409
Karabağ, 409
Karacık, 137, 409
Karakurum, 113, 409
Kârsân, 407
Kartaking, 409
Kaserûd, 236, 238, 399
Kaşgar Başı, 216, 395
Kavus, 328
Kavûs, 198, 199, 205, 209, 210, 211, 212,
213, 214, 215, 216, 222, 231, 232, 274,
281, 282, 345, 354, 369, 370, 394, 398,
417, 425, 428
Kayı Hân, 80, 84, 92, 125, 126, 130, 134,
135, 154
Kazgurt, 125, 137, 409
Kazvin, 71, 409
Kecârân, 299, 406
Kehistân, 209, 394
Kelat, 232, 237, 238, 398, 399
Kelmel, 91, 104

Kesra Enûşirvan, 304, 306, 317, 407, 418, 429, 431
 Keşmir, 120, 393, 404, 409
 Ketayûn, 349
 Keyhûsrev, 150, 198, 221, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 236, 238, 241, 242, 244, 245, 246, 251, 254, 256, 257, 258, 261, 263, 264, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 348, 353, 383, 387, 388, 390, 392, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 433
 Keykavûs, 37, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 203, 205, 207, 208, 209, 211, 213, 214, 222, 225, 226, 227, 229, 231, 279, 345, 385, 394, 398, 417, 421, 424
 Keykubad, 193, 194, 196, 217, 272, 346
 Keyük Hân, 91, 112
 Kılıç Arslan, 75, 80, 88, 147, 415
 Kır-Hân, 79
 Kırım, 30, 152, 409
 Kızık Hân, 92, 133
 Kiçik Dağ (Küçük Dağ), 380
 Kîmâk Suyu, 279, 388
 Kirman, 71, 409, 413
 Kiyûmers, 32, 34, 177, 180, 315, 352, 378, 384, 416, 442
 Kohrem, 269, 427
 Konuc, 398
 Kozi Tegin, 88, 92, 143, 144, 145
 Kozi Yavı Hân, 84, 92, 131, 135, 136
 Kök Hân, 79, 127, 135
 Kökem Bakuy, 88, 93, 149, 150
 Kökem Yavguy, 76, 77, 415
 Köl Erki Hân, 73, 77, 413, 414
 Köl İrki Hân, 80, 92, 140, 141, 142
 Kubad, 193
 Kûm, 229, 304, 398
 Kûndûz (Bîkend), 402
 Kuzı Yavı Hân, 80
 Kuzı-Tekin, 80
 Küfe, 106, 409
 Kükem Bakuy, 80
 Kün Hân, 72, 73, 77, 78, 79, 83, 92, 126, 127, 129, 130, 134, 135, 155, 413
 Kürdistân, 410

Kür-Hân, 68, 76
 Küz-Hân, 68, 76
 Lehak, 269, 270
 Lekmir, 120, 410
 Leknuti, 410
 Litvan, 410
 Lohrasb, 40, 164, 173, 264, 268, 282, 283, 284, 285, 286, 316, 392, 401, 404, 427, 429, 433
 Loristân, 410
 Maçın, 69, 110, 225, 272, 396, 402
 Mahmud Sebüktekin, 76, 78, 415
 Malek, 91
 Mangışlak, 80, 148, 149, 150, 152, 410
 Manûy (Minûy), 407
 Matuselah, 91
 Mazenderan, 72, 118, 194, 195, 196, 328, 334, 393, 413, 431
 Medayin, 304, 407
 Medine, 85, 410
 Mekke, 97, 99, 101, 106, 151, 296, 405
 Mengli Hân, 92, 133
 Menije, 160, 161, 163, 173, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 342, 347, 381, 391, 394, 400, 401, 417, 426, 458
 Merv, 46, 72, 147, 150, 154, 302, 304, 307, 309, 410, 429
 Merv-i Şah-i Cihan, 154, 410
 Mervrûd, 281, 394, 403
 Meşhed, 410, 458
 Mısır, 30, 47, 71, 78, 116, 122, 126, 196, 197, 295, 296, 393, 405, 413
 Mihlâbîl, 91, 102
 Mihrab, 189, 190, 191, 343, 393
 Moğol, 42, 47, 50, 55, 79, 91, 112, 113, 116, 118, 119, 132, 147, 353, 410
 Moğol Hân, 91, 113
 Moğolistân, 410
 Mokrân, 279, 280, 388, 403
 Muhit Tengizi (Muhit Denizi), 380
 Mur Yavı Hân, 80
 Murgâb, 410
 Musa, 185, 361, 362
 Nehruvan Suyu, 308, 389
 Neriman, 187, 188, 191, 204, 269, 292, 327, 328
 Nestihen, 216, 237, 267, 269, 401

Nevbahar, 404
 Neyşabûr, 162, 281, 403
 Nimrûz, 229, 397
 Nisar, 410
 Nôzer, 173, 203, 424
 Nûh, 91, 101, 104, 105, 106
 Nuzer, 191, 192
 Oğuz Hân, IV, V, 2, 47, 48, 50, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 91, 114, 115, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 133, 136, 151, 155, 314, 315, 330, 340, 352, 353, 374, 412, 413, 442
 Olcay Hân, 68, 76
 Or-Hân, 68, 76
 Orig, 308, 407
 Osman Hân, 75, 77, 80, 88, 92, 136, 415
 Oyunaq, 74, 77, 415
 Peşeng, 231, 273, 274, 403, 430, 442
 Pîlsem, 224
 Pîran, VI, 33, 176, 215, 216, 217, 220, 221, 224, 225, 227, 228, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 260, 262, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 272, 274, 346, 347, 348, 370, 371, 372, 384, 392, 396, 400, 401, 402, 425, 427, 429
 Pirûzram, 406, 407
 Pûlâdvend, 254, 255, 256
 Qara Alp Hân, 77
 Qara Hân, 76, 77
 Qorî-Tekin, 74, 77, 340, 414, 415
 Qoru Yasaq Yavguy Hân, 77
 Qurs Yavguy Hân, 77
 Rahş, 192, 194, 198, 199, 201, 207, 222, 224, 249, 250, 252, 255, 256, 257, 263, 291, 292, 293, 322, 328, 329, 331, 333, 344, 373, 390, 393, 394, 418, 426
 Rey, 71, 229, 309, 310, 397, 398, 406
 Riybûd, 272, 401
 Roham, 235, 238, 243, 249, 252, 254, 269, 272, 275, 400, 426
 Rûdabe, 189, 190, 291, 327, 331, 332, 342, 343, 393, 416
 Rûm, 84, 88, 132, 133, 135, 136, 154, 284, 298, 302, 304, 305, 308, 309, 310, 349, 384, 392, 402, 404, 407, 429
 Rûyin, 268, 269, 426
 Ruyin Dej, 404
 Rüstem, V, 3, 14, 33, 39, 44, 159, 161, 163, 167, 169, 173, 174, 177, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 213, 214, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 241, 242, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 268, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 312, 320, 322, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 342, 343, 344, 348, 349, 354, 361, 369, 373, 383, 385, 387, 388, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 416, 417, 418, 420, 421, 424, 425, 426, 427, 430, 431, 432, 435, 436
 Sakilâ Dağı, 384
 Saklabiye, 410
 Sam, 111, 112, 187, 188, 190, 191, 291, 292, 327, 332, 342, 343, 352
 Saman Yavguy, 76, 77, 415
 Sarahs, 72, 394
 Sayram, 69, 119, 122, 137, 138, 142, 410
 Sebüktekin, 76, 78, 415
 Selçuk Bay, 88, 93, 150
 Selm, 177, 186, 187, 284, 354, 365, 366, 367, 368, 369, 392, 416
 Semengân, 199, 201, 344, 390, 394
 Semerkand, 87, 116, 118, 119, 120, 122, 142, 164, 410
 Send, 298, 398
 Sepehrom, 269, 427
 Serandib (Serendib Adası), 410
 Serenk Hân, 93
 Sıfahan (Isfahan), 410
 Simurg, 32, 169, 188, 190, 287, 292, 327, 332, 343, 373, 385, 387, 389, 420
 Sind, 69, 107, 111, 410
 Sir Derya (Sir Suyu), 380
 Sistan, 190, 191, 196, 197, 201, 208, 209, 213, 214, 226, 230, 261, 264, 282, 329, 344, 393, 394, 397
 Siyamek, 180, 269, 426
 Siyaveş, VI, 167, 169, 173, 198, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227,

- 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237,
239, 241, 245, 246, 250, 251, 252, 256,
260, 265, 266, 267, 268, 272, 274, 277,
278, 280, 282, 345, 346, 347, 353, 369,
370, 371, 372, 384, 385, 386, 390, 394,
395, 396, 399, 417, 424, 425, 426, 428,
429, 432, 435
Siyaveşkerd (Siyaveşgerd- Siyavehşgerd),
396
Siyavûş, VI, 354, 367, 369
Sogd, 46, 225, 276, 397
Sohrab, 33, 199, 200, 201, 202, 203, 204,
205, 206, 207, 345, 349, 371, 390, 394,
417, 423, 424, 431
Sûdabe, 197, 209, 210, 211, 212, 215, 222,
345, 354, 369, 385, 417
Sudan, 111, 297, 378, 410
Sultan Muhammed Harezmsah, 76, 78, 415
Surhe, 223
Sursân, 309, 407
Suvar, 74, 75, 77, 88, 145, 146, 415
Sührab, 33, 167, 169, 173, 174, 177, 323,
328, 332, 421
Şaban Hân, 75, 77, 415
Şah-Melik, 75, 76, 80, 415
Şahrûh Hân, 92
Şam, 57, 70, 78, 83, 122, 132, 196, 197,
304, 305, 393, 394, 410, 413
Şamahı, 70, 410, 413
Şapûr, 31, 33, 162, 298, 300, 317, 389, 406
Şaresân, 407
Şeys, 87, 91, 101, 103
Şıban (Şeyban) Hân, 80
Şıban, 88, 138, 146, 147
Şide, 254, 255, 264, 268, 273, 274, 275,
392, 394, 400, 403, 430, 431
Şirvân, 410
Tahmine, 200, 207, 208, 331, 332, 345,
424, 431
Tahmures, 37, 181, 315, 416
Taîf, 410
Talas (Talaş), 410
Tâlikân, 395, 403
Taşkend, 118, 119, 410
Tatkut, 117, 411
Tebriz, 50, 132, 133, 134, 154, 166, 174,
411, 458
Tecend, 411
Tehmasb, 192
Tejav, 237, 240, 399
Termed, 216, 395
Tibet, 117, 121, 411
Tiken Bile Er Biçken Qayı Yavguy Hân, 77
Tin, 118, 411
Tirmiz, 411
Togurmuş Oğlu Arslan, 80
Togurmuş Oğlu Tuğrul, 80
Tokuz Yavguy, 76, 77, 415
Toqsurmuş oğlu Qınıq Selçuk, 78
Toylı Afşar Hân, 92
Tuğrul Beg, 93
Tuman Hân, 73, 77, 80, 92, 139, 140, 141,
142, 414
Tuqaq, 76, 77, 415
Tur, 186, 187, 214, 354, 365, 366, 367, 368,
369, 370, 385, 392, 416
Turan, 5, 78, 83, 118, 163, 176, 178, 191,
192, 193, 196, 197, 199, 200, 201, 202,
203, 204, 205, 207, 208, 213, 214, 215,
216, 217, 218, 220, 222, 223, 224, 225,
226, 227, 228, 231, 232, 233, 234, 237,
238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246,
247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254,
255, 260, 262, 263, 264, 265, 267, 268,
269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277,
278, 285, 286, 301, 302, 303, 309, 326,
329, 331, 344, 346, 347, 354, 367, 369,
370, 371, 372, 383, 384, 385, 387, 388,
390, 391, 392, 394, 395, 396, 397, 398,
399, 400, 401, 402, 403, 404, 411, 417,
418, 421, 423, 425, 426, 427, 430, 436,
442
Tûs, 72, 156, 162, 164, 168, 198, 208, 225,
229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236,
238, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247,
248, 253, 254, 258, 268, 272, 278, 283,
348, 371, 384, 395, 398, 399, 401, 423,
456, 457
Türk, III, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 15, 16,
20, 22, 23, 41, 42, 43, 44, 49, 50, 52, 53,
54, 55, 58, 59, 76, 83, 87, 88, 89, 90, 91,
107, 108, 109, 112, 113, 117, 138, 143,
175, 176, 177, 178, 204, 243, 302, 307,
309, 313, 314, 315, 318, 322, 323, 324,

325, 326, 331, 333, 334, 352, 360, 375,
376, 377, 385, 425, 431, 434, 435, 436,
438, 439, 452, 453, 454, 455, 456, 457,
460, 461, 462, 463
Türkistan, 50, 55, 68, 69, 87, 107, 110, 116,
119, 142, 186, 352, 366, 367, 372, 411
Türkmen, 22, 53, 56, 58, 60, 78, 79, 81, 83,
84, 87, 88, 89, 93, 118, 126, 138, 150,
154, 155, 411, 415, 455, 456
Uladmur Yavguy Hân, 77
Uluğ Dağ (Büyük Dağ), 380
Umman, 112, 411
Ur-Hân, 79
Üçüncü Yezgerd, 418
Ürgenc, 118, 411
Verazâd, 223
Yâfes, 91
Yayık Suyu, 380
Yemen, 100, 112, 186, 272, 298, 365, 366,
392, 401, 411, 430

Yengi Kent, 137, 138, 142, 145, 147, 148,
411
Yılduz Hân, 83, 92, 126, 130, 131, 134
Yılduz Hân oğlu Afşar Hân, 92, 134
Zal, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196,
197, 199, 204, 222, 230, 251, 291, 327,
328, 329, 331, 332, 333, 342, 343, 344,
383, 389, 393
Zal-i Zer, 189, 191, 194, 204, 230, 251,
342, 343, 383, 389, 393
Zem, 273, 403
Zenge-i Şaverân, 198
Zengene, 215, 233, 269, 400, 427
Zengibâr, 411
Zengleh, 269, 426
Zerdüş, 31, 32, 34, 36, 46, 104, 161, 162,
164, 166, 285, 380, 386, 420, 423
Zereh Suyu, 279, 388, 395
Zevvare, 204, 205, 223

KAYNAKLAR

TÜRKÇE KAYNAKLAR

- Aça, M (2007), “Reşideddin Oğuznâmesi’nde Kadın”, Milli Foklor, S. 76. Ss. 76-92.
- Aça, M (2011), Oğuznamecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznamesi, Konya: Kömen Yayınları.
- Ateş, A-Tarzi, A (1976), Farsça Grameri (Gramer, Aruz, Metinler, Sözlük ve Bibliyografya), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Aydemir, A, İslamî Kaynaklara Göre Peygamberler, Ankara: Türkiye diyanet Vakfı.
- Banarlı, N. S (2001), Resimli Türk Edebiyatı Tarihî I, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Bang, W-Rahmeti Arat, R (1936), Oğuz Kağan Destanı, İstanbul.
- Bars, M. E, (2008), “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Yapılan Çalışmalar”, TurkishStudies, S.3/4. Ss. 224-240.
- Bars, M. E (2013), “Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Oğuz Kağan Destanı’na Bir Bakış”,Uluslararası Türkçe Edebiyat, Kültür, Eğitim Dergisi(TEKE), S. 2/4. Ss. 181-197.
- Bayat, F(2013), Oğuz Destan Dünyası, Oğuznâmelerin Tarihî, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö (2003),Türk Dünyası Epik Destan Geleneği. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demir, N-Aydoğdu, Ö (2015), Oğuzname (Kazan Nüshası) İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, İstanbul: Kesit Yayınevi.
- Demirel, H (1995), Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Develioğlu, F (1970), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Doğuş Matbaası.

- Ekici, M (2002), “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-I-”, Milli Folklor, S. 53. Ss. 27-33.
- Ekici, M (2002), “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II-”. Milli Folklor, S. 54. Ss. 11-18.
- Elçin, Ş (1986), Türk Halk Edebiyatına Giriş, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, M (2003), Dinler Tarihine Giriş, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eraslan, K (1976), Manzum Oğuznâme, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Ercilasun, A. B (1991), “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler”. Milli Folklor, S. 11. Ss. 6-10.
- Ergin, M, Şecere-i Terâkime (Türklerin Soy Kütüğü, Ebûlgazi Bahadır Han), Tercüman: 1001 Temel Eser.
- Esger, E (2013), Oğuzname Yaradıcılığı, Bakı: Elm ve Tehsil.
- Esin, E (2001), Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Fırlı, E. R (1979), “Genç Nesillerin Din Terbiyesi ve Destanlar”, Akademi Mecmûası, S. 1. Ss. 38-43.
- Gökyay, O. Ş (1968), “Hânnâme”, Necati Lugal Armağanı, Ankara. Ss. 275-329.
- Gündüz, T-Cengiz, M (2015), Oğuzlar-Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri- (5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- İnan, A (1998), Makaleler ve İncelemeler, Cilt I.II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A (2006) Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaçalin, M. S (2006) Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kanar, M (1996), “Fırdevsî Maddesi”, İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ss. 125-127.
- Kanar, M (1998), Farsça-Türkçe Büyük Sözlük, İstanbul.
- Kanar, M (2010), “Şâhnâme Maddesi”, İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ss. 289-290.

- Kaplan, M (1979), Oğuz Kağan Destanı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kargı Ölmez, Z (1996), Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soyküyüğü), Ankara: Simurg Yayınları.
- Kırzioğlu, M. F (1952), Dede Korkut Oğuznâmeleri I, İstanbul.
- Köprülü, M. F (1981), Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul.
- Köprülü, M. F (2007), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2012), Edebiyat Araştırmaları I, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kültürel, Z-Beyreli, L (1999), Şerîfî Şehnâme Çevirisi, I-IV, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Lugal, N (1994), Şark İslam Klasikleri, Şehnâme I-IV, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal (2000), Türk Dünyası Halkbiliminde Yöntem Sorunları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal (2004), “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanlar”, Milli Folklor, S. 62. Ss. 5-7.
- Orkun, H. N (1935), Oğuzlara Dair, Ankara.
- Ögel, B (2002), Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar), Cilt: II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B (2003), Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar), Cilt: I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pelliot, P (1995), Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han destanı Üzerine, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Reichl, K (2011), Türk Boylarının Destanları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ritter, H (1997), “Fırdevsî Maddesi”, İslam Ansiklopedisi, Cilt: 4. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi. Ss. 643-649.
- Riyâhî, M. E (1995), Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sakaoğlu, S-Duymaz, A (2012), İslamiyet Öncesi Türk Destanları, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

- Sami, Ş (1989), Kamûs-i Türkî, İstanbul.
- Saray, M (2006), Türk-İran İlişkileri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sinor, D (1950), “Oğuz Kağan Destanı Üzerinde Bazı Mülâhazalar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası. Ss. 1-13.
- Sümer, F (1959), “Oğuzlara Dair Destanî Mahiyette Eserler”, Ankara Üniversitesi, D. T. C. F Dergisi, Cilt: XVII, s. 3-4. Ankara.
- Sümer, F (1980), Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, İstanbul.
- Şişman, B- Kuzubaş, M (2007), Mitik, Destanî, Masalsı, Efsanevî ve Tarihî Unsurlar Açısından Şehnâme’nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Taştan, A (2011), Kazan Oğuznamesi Üzerine Bir Dil İncelemesi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Togan, Z. V (1972), Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Togan, Z. V (1931), “Türk Destanlarının Tasnifi I”, Atsız Mecmua. İstanbul.
- Türkmen, F(1974) “Türk Halk Hikâyelerinde Gökyüzü İle İlgili Alegoriler”, I.Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara.
- Türkmen, F (1993), “Kazan’da Bulunan Yeni Bir Oğuzname Nüshası Üzerine”, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VII, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türkmen, F (1999) “Eski Türklerin İnançlarında Tabiat Kültü”, E. Ü. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S. III, Ss. 175-181.
- Yıldırım, D (1998), “Türk Kahramanlık Destanları”, Türk Bitiği, Ankara.

FARŞA KAYNAKLAR

Afşar, İ (2011), Kitab Şinasi-yi Ferdovsî ve Şâhnâme Ez Agaz-i Neveşteh-hayi Pejuhişi Ta Sal-i 1385 (Firdevsî ve Şehnâme Hakkında Yapılan Çalışmaların Bibliyografyası, Bilimsel Araştırmaların Başlangıcından Hicri Şemsi 1385 Yılına-Miladi 2006 Yılına- Kadar), Tahran: Merkez-i Pejuhişi-yi Miras-i Mektub Yayınları.

Bahar, M (1990), Bondehiş, Tahran: Tûs Yayınları.

Bahar, M (2008), Pejühiş-i Der Esâtir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme), Tahran: Agâh Yayınları.

Bakeri, M (2006), Dinha-yi İran-i Bâstân (Eski İran'ın Dinleri), Tahran: Katre Yayınları.

Dabirsiyakî, M (1986), Çehre-yi Zen Der Şâhnâme (Şehnâme'de Kadın Rolü), Babol: Kitabserayi Babol Yayınları.

Dabirsiyakî, M (2002), Şâhnâme (Şehnâme) I-V, Tahran: Katre Yayınları.

Dabirsiyakî, M (2011), Bergerdan-i Rivayetgûne-yi Şâhnâme-i Ferdovsî Bi Nesr (Firdevsî Şehnâmesi'nin Rivayî Nesri), Tahran: Katre Yayınları.

Dehbaşı, A (2008), Suhanha-yi Dirineh, Mecmue-yi Makale Der Bare-yi Firdevsî ve Şâhnâme (Eski Sözlere, Firdevsi ve Şehname İle İlgili Makaleler), Tahran: Efkâr Yayınları.

Dehbozorgi, J (2009), Mezamin-i Hemasi Der Metnha-yi İran-i Bâstân ve Mukayise-yi An Ba Şâhnâme-yi Ferdovsî (Eski İran Metinlerindeki Epik Kavramlar ve bu kavramların Firdevsî Şehnamesi'ndeki Epik Temalarla Karşılaştırılması), Tahran: Emir Kebir Yayınları.

Gülşenî, A (1975), Ferheng-i İran Der Kalemru-vi Türkan (Türk Topraklarında İran Kültürü) I, Şiraz: Mustafavî Yayınları.

Hinnells, J. R (2007), Şinaht-i Esâtir-i İran (İran Mitolojisine Genel Bir Bakış), Tahran: Çeşme Yayınları.

Hüsrevşahî, R (1975), Şe'r ve Edeb-i Farsî Der Keşverha-yi Hemsayeh, Asiya-yi Sagir (Komşu Ülkelerde İran Şiiri ve Edebiyatı, Küçük Asya, Anadolu Örneği), Tahran: Danişgâh-i Terbiyet-i Muallim Yayınları.

İslamî Neduşen, M. A (2012), Zendeği Ve Merg-i Pehlevanan Der Şâhnâme (Şehname'deki Kahramanların Hayatları ve Ölümleri), Tahran: Sehami Entesar Yayınları.

İsmailpûr, E (1998), Ustûre, Beyan-i Nemadin (Mit, Simgesel Anlatım), Tahran: Soruş Yayınları.

Kezzazî, M (2008), Roya, Hemase, Ustûre (Rüya, Epik, Mit), Tahran: Merkez Yayınları.

Minevî, M (2007), Ferdovsî ve Şi're Ū (Firdavsî ve Onun Şiri), Tahran: Tûs Yayınları.

Moin, M (1995), Ferheng-i Farsi-yi Moin (Moin Farsça Sözlüğü), Tahran: Emir Kebir Yayınları

Mozaffarî, N (2010), Nakd-i Tatbikî-i Caygâh-i İnsan Der Şâhnâme Ve Mahabahrata (Şehnâme ve Mahabahrata'daki İnsan Yerinin Karşılaştırılması), Tahran: Şelak Yayınları.

Pîrnâ, H (2002), Tarih-i İran-i Bâstân (Eski İran'ın Tarihi), Cilt: I,II, Tahran: Dünya-yi Kitap Yayınları.

Razmcu, H (2009), Kalemru-vi Edebiyat-i Hemasî-i İran (İran Epik Edebiyatı) I-II, Tahran: Pejuhişgah-i Ulum-i İnsanî ve Mutaliat-i Ferhengi Yayınları.

Rezayî, A (2006), Tarih-i Nevruz ve Gah Şûmari-yi İran (İran'da Nevruz Tarihi, Takvim ve Sâlnâmeler), Tahran: Dür Yayınları.

Sakıpfar, M (2008), Şâhnâme-yi Ferdovsî ve Felsefe-yi Tarih-i İran (Firdavsî'nin Şehnâmesi ve İran Tarihinin Felsefesi), Tahran: Moin Yayınları.

Sasanî, A (1975), Yadbudha-yi Sefaret-i İstanbul (İstanbul Büyükelçiliğindeki Hatıralar), Tahran: Babek Yayınları.

Seyyid Selamet, M. A (1997), Mukaddeme-yi Ber Berresi-yi Kitab-i Dede Korkut (Dede Korkut Kitab'ın İncelemesi Üzerine Bir Mukaddime), Tebriz: Aşina.

Vamek, İ (2001), Bijennâme, Der Bareh-yi Şâhnâme-yi Ferdovsî (Bijennâme, Firdevsî Şehnâmesi Üzerine), Tahran: Hozeh Honerî Yayınları.

Vedad, F (2009), Razguneha-yi Dâstân-i Bijen ve Menije Der Şâhnâme-yi Ferdovsî (Firdevsî Şehnâmesi'nin Bijen ve Menije Hikâyesindeki Simgeler), Meşhed.

ÖZGEÇMİŞ

Somayeh EASY CENGİZ

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi: 25.12.1983

Doğum Yeri: Tehran/İRAN

Medenî Durumu: Evli

Sürücü Belgesi: B Sınıfı (Aktif)

Adres:3025 Sok. Çalığışu Mahallesi. No:20. Kat:4. Daire:9. Susuzlu Evleri
Karabağlar/İZMİR

Tel: : +90 232 256 50 18

Gsm: +90 553 247 53 46

E-mail: somayeeasy@yahoo.com

G-mail: somayeheasycengiz@gmail.com

Eğitim Bilgileri

2003-2007: Âllâme Tâbâtâbâyi Üniversitesi- İRAN/Tehran

Türk Dili ve Edebiyatı

2008-2010: Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü- TÜRKİYE/İzmir

Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı

Tezli Yüksek Lisans

Tez Konusu: İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve Güneş İle İlgili Tasavvurlar

2010-2015: Ege Ünivesrsitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü- TÜRKİYE/İzmir

Türk Dünyası Edebiyatları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Dereceli Doktora

Tez Konusu: Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İncelem

İş Tecrübeleri

2012-2015: Türkiye'deki uluslar arası şirketler ve fuarlarda tercümanlık ve satış danışmanlığı deneyimleri

2011-2012: İzmir'de Yaşayan İranlı Öğrencilerin Kültür ve Dayanışma Derneği'nde Türkçe eğitimi

2010-2012: İzmir'de Yaşayan İranlı Öğrencilerin Kültür ve Dayanışma Derneği'nde Farsça eğitimi

2007: İran'da bilimsel projelerde tarihi el yazıları ve Osmanlıca metinleri okuma ve çevirme deneyimleri

2005-2006: Tahran'da gerçekleşen uluslar arası fuarlarda tercümanlık deneyimleri (Farsça-Türkçe-İngilizce)

Yabancı Diller

Farsça: İyi Seviye (Ana Dili)

Türkçe: İyi Seviye

İngilizce: İyi Seviye

Arapça: Orta Seviye

Kurslar ve Sertifikalar

2006-2007: İngilizce- Interchange (Intermediate Level)

2007-2008: Türkçe- Ege Üniversitesi-Tömer. Bitirme Puanı: 98 A Düzey

ÖZET

“Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızda, Türk kültürü ve tarihinin temel taşlarından biri olan Oğuz Kağan Destanı ve ya Oğuznâmeler adıyla bilinen İslamiyet’ten sonraki dönemlerde yazıya geçirilen rivayetler, öte yandan da İran kültürü ve Farsların İslamiyet’ten önceki tarihini yansıtan Şehnâme ele alınmıştır. Hacim itibariyle çok büyük olmayan Oğuz Kağan Destanı’nın çok sayıda varyantlarının bulunması, Şehnâme’nin de başlı başına hacimli ve büyük bir eser olması, çalışmamızı bazı nüshaları incelemekle sınırlı tutmamıza sebep olmaktadır.

Oğuz Kağan ve çocuklarının hayatını başka bir ifadeyle Türk boylarının sosyal, siyasal ve hukukî yaklaşımlarını incelemek adına, İslamiyet’ten önceki dönemlere ait Uygurca Oğuz Kağan Destanı, İslamî rivayetlerden de Reşideddin Oğuznâmesi, Ebûlgazi Bahadır Han’ın Şecere-i Terakimesi ve Kazan’da bulunup son yıllarda bilim âlemine tanıtılan, literatürde Kazan Oğuznâmesi olarak adlandırılan üç eser esas alınmıştır. Dünya çapında birçok geçerli nüshası olan Şehnâme için de Muhammed Dabirsiyakî’nin hazırladığı beş ciltlik çalışmadan yola çıkarak “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı tezimizin İran Millî Destanı Şâhnâmeh (Şehnâme) bölümü oluşturulmuştur.

Çalışmamızın başında tarihin ilk çağlarından bu yana bulundukları coğrafya nedeniyle devamlı münasebette bulunan İranlılar ve Türklerin siyasi ve tarihî ilişkilerine değinilmiştir. Bu münasebetlerden sonra destan mefhumu, iki milletin literatüründedestanların özellikleri ve çeşitliliği ele alınıp İran epik anlatıları için bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırma çerçevesinde farklı tarihi devirlerde ortaya çıkmış olan kahramanlık eserleri için örnekler verilmiştir.

“Oğuznâme ve Şehnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamızın asıl amacına -iki eserin karşılaştırılmasına- geçmeden önce, Türk destan geleneği kapsamında namecilik ve oğuznâmecilik kavramları incelenip Oğuznâmelerin farklı varyantları tanıtılmıştır. Bugüne kadar üzerinde çok az çalışma yapılmış Kazan

Oğuznâme'si'nin de etraflı bir özetine yer verildikten sonra sıra Firdevsî ve şaheseri Şehnâme'yi tanıtılmasına gelmiştir, Şehnâme'den de detaylı bir özet sunulmuştur.

Oğuznâme ve Şehnâme'nin karşılaştırılması bölümünde, iki eserin mitik, epik ve tarihi yönleri ele alınıp incelenmiştir. İran ve Türk edebiyatı için birer destan mahiyetinde olan Şehnâme ve Oğuznâme'nin anakahramanlarının özellikleri ve bu iki eserde yer alan kahraman tiplerinden söz edilmiştir. Oğuznâme ve Şehnâme'nin kahraman kadrosu dahilinde yer alan kadın kahraman tiplerinden sonra, iki eserde bulunan erkek kahramanlar üzerinde de durulmuştur.

Her ne kadar birbirinden bağımsız görünseler de ilginç noktalarda benzerlik gösteren Oğuznâme ve Şehnâme'nin mitik unsurları, mekân ve zaman kavramları, olay örgüsü ve motif yapısı, bu iki eserdeki hükümdarlık ve padişahlık kavramları ve İslamî unsurları tartışıldıktan sonra, bu karşılaştırmanın bizi ulaştırdığı sonuçlar tespit edilip sıralanarak “Oğuznâme ve Şehnâme Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmamız sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oğuznâme-Şehnâme-Fars ve Türk İlişkileri-Destan- Benzerlikler ve Farklılıklar- Karşılaştırma.

ABSTRACT

One of the keystones of Turkish culture and history known as Oghuz Khan or Oğuznâme, narratives written out after the acceptance of Islam, and Şehnâme which reflects the pre-Islamic era of Persian history and Iranian culture are analyzed in our thesis named as “A Comparative Study on Oğuznâme and Şehnâme”. We need to confine our study with certain transcripts due to the fact that so many variants of Epic of Oghuz Khan exist and Şehnâme is such a sizable and high volume of itself.

Our study is based on four specific variants of Epic of Oghuz Khan in order to analyze lives of Oghuz Khan and his children or in other words social, political and judicial approaches of Turkish tribes: Epic of Oghuz Khan in Uigur language belongs to pre-Islamic era, Reşideddin’s Oğuznâme, Ebûlgazi Bahadır Han’s Şecere-i Terakime and Kazan Oğuznâme, which is recently introduced to scientific world right after finding in Kazan, belong to Islamic era. Chapter of our thesis named “Şâhnâme (Şehnâme): Iranian National Epic” is based on Muhammed Dabirsiyakî’s five volume work among other worldwide copies.

Ages lasted political and historical affair between Iranian and Turks is mentioned at the beginning of our study. In addition to bilateral affairs, concept of epics and diversity and characteristics of epics in the literatures of two nations are also defined and a classification on Iranian epic narratives is done. Examples of heroic saga from different times are given within the framework of the classification

Before going through the main aim of our thesis named “A Comparative Study on Oğuznâme and Şehnâme”, the concepts of nâmecilik and oğuznâmecilik are analyzed and different variants of Oğuzname are introduced. After giving an extensive summary of Kazan Oğuzname, which is very rare, Firdevsi and his masterwork Şehnâme is introduced with a comprehensive summary.

Mythic, epic and historical aspects of two works are analyzed in the chapter of comparison of Oğuzname and Şehname. Characteristics and typology of protagonists in Şehname and Oğuzname are mentioned. Heroines within the cadre of protagonists and the other heroes are elaborated.

Despite of the fact that these two masterworks seem quite different from each other, these epics share similarities on interesting points. After discussing mythic nuances, concepts of place and time, plots and motive structure, concepts of rulership and sultanate and Islamic nuances, our thesis is ended up with the definition and sorting of the results of the comparison.

Keywords: Oğuznâme- Şehnâme- Turkish, Persian Relations- Epics- Similarities and Differences- Comparison.

EKLER

EKLERLE İLGİLİ NOTLAR

Sayfa 465: Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkimesi'nin ilk sayfası

Sayfa 466-467-468: Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkimesi'ne göre, Oğuz boylarının damgaları

Sayfa 469: Şecere-i Terâkime'nin son sayfası

Sayfa 476: Kazan Oğuznâmesi'nin başı (ilk sayfası)

Sayfa 477: Kazan Oğuznâmesi'nin başlangıcı (Oğuz Han ve sülalesinin övgüsü, dört beyit şiir)

Sayfa 478: Oğuz Han'ın dünyaya gelişi

Sayfa 479-480-481: Oğuz Han'a bağlı olan yirmi dört boyun adı, kuşu, damgası

Sayfa 482: Kazan Oğuznâmesi'nin son sayfası

Sayfa 483: Britanya Müzesi'nde bulunan Şehnâme'nin en eski el yazısı

Sayfa 484: Leiden Üniversitesindeki Şehnâme'den bir sayfa (İrec'in ağabeyisi Tur tarafından öldürülmesi)

Sayfa 485: 1811 yılında basılan ilk Şehnâme'nin kapak sayfası

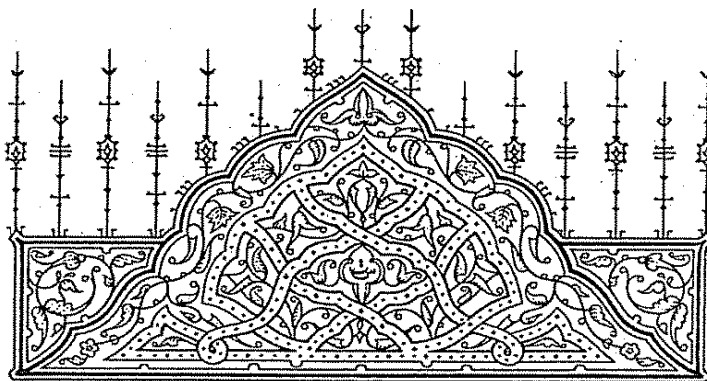
Sayfa 486: 1814 yılında basılan Şehnâme'den Rüstem ile Sohrab'ın savaşı

Sayfa 487: T. Macan tarafından 1829 yılında Kalküta'da basılan Şehnâme'den bir sayfa

Sayfa 488: J. Mohle tarafından 1837 yılında basılan Şehnâme'den bir örnek

Sayfa 489: Moskova'daki İranologlar tarafından 1960 yılında basılan Şehnâme'den bir örnek

Sayfa 490: Bonyad-ı Şâhnâme-i Ferdovsî kapsamında yapılan çalışmalardan, Mojtaba Minevî'nin el yazısıyla bir örnek

بسم الله الرحمن الرحيم

[A. 1a] سېاس و ستایش * اول ایلاکم^۱ انینگ هیچ اولی^۲ و اخری * یوق
و بورتی نینگ زوالی یوق^۳ و * آناسی و آناسی یوق و خاتونی و اغولی
و قیزی و کنکاشانورغان کشیسی^۴ یوق نورور آشنی و سونی^۵ انداق.

Условные обозначения списков, использованных при составлении сводного текста:

T = Ташкентский. См.: Собрание восточных рукописей Академии Наук Узбекской ССР. Т. I, Ташкент, 1952, № 171.

A = Ленинградский. Ленинградское Отделение ИВ АН СССР (Шифр: А-895).

T₁ = Ташкентский. См.: Собрание восточных рукописей Академии Наук Узбекской ССР. Т. I, Ташкент, 1952, № 174.

T₂ = Ташкентский. См.: Собрание восточных рукописей Академии Наук Узбекской ССР. т. I, Ташкент, 1952, № 172.

T₃ = Ташкентский. См.: Собрание восточных рукописей Академии Наук Узбекской ССР. т. I, Ташкент, 1952, № 173.

A = Ашхабадский. Институт языка и литературы Академии Наук Туркменской ССР. Рукописный фонд, инв. № 546.

A₁ = Ашхабадский. Институт языка и литературы Академии Наук Туркменской ССР. Рукописный фонд, инв. № 555.

Подробнее об этих списках см. стр. 25—29.

DK = O. Ş. Gökyaş. Dede Korkut. Istanbul, 1938.

Условное обозначение:

— (минус) = опущено

+ (плюс) = добавлено

یوقتور و منکشیش و تنکدایش A^۱ * اول A^۲ یعنی یخشیش یاد اتمانک بیلور A^۳ *
سو کولیخی A^۴ * آنا آناسی و خاتونی A^۵ * یوق ترور

۱۸۶. اورۇغ تىپاك بولور تركمانلارنىڭ اون ابكى بوزلىك و ابكىمى ئورت اوماق^۱

تىپاكلىرىنىڭ

۵۸۵. مەنىسى * بو تورور^۲ اوغوز خاننىڭ نىبەرەلەرىنىڭ^۳ آتلىرىنىڭ مەنىسى

و تامغالارى و قوشلىرىنىڭ ذكرى تركماننىڭ تارىخ پلاتورغان بېلىكلى
ماربلارنىڭ بارىلارى اوغوز خاننىڭ اون ابكى اورگادا اولتورغان بىكىمى
ئورت

نىبەرەسىنىڭ^۴ آتلىرىنىڭ مەنىلەرىنى و تامغالارىنىڭ ئىچك ابىركانىنى
و قوشلىرى

تورغان قوشلىرىنىڭ آتلىرىنى مونداق ابىتب تورورلار كىم قايسىنىڭ مەنىسى
۵۹۰. ئىك تىپاك بولور تامغاسىنىڭ صورتى بو تورور^۵ قوشى شونغار بىياتىنىڭ
مەنىسى دولتى تىپاك بولور تامغاسىنىڭ صورتى بو تورور^۶ قوشى اوكى^۷ الفە
ابولىنىڭ مەنىسى موافق تىپاك بولور تامغاسىنىڭ صورتى بو تورور^۸ قوشى
كويىكنىڭ^۹ قرا ابولىنىڭ مەنىسى هر فېدا اولتورسا خراگە برلان اولتورغىچى
تىپاك

بولور تامغاسىنىڭ صورتى بو تورور قاچى تىك^{۱۰} قوشى كويىك سارى بازىرىنىڭ
۵۹۵. مەنىسى ايللار آقاسى تىپاك بولور تامغاسىنىڭ صورتى بو تورور^{۱۱} قوشى
تورمىطاي ياسىرىنىڭ مەنىسى آلدېفە هر^{۱۲} نىسا اوجراسا^{۱۳} انى^{۱۴} يقار تىپاك بولور
تامغاسىنىڭ صورتى بو تورور^{۱۵} قوشى درغو^{۱۶} دودرغەنىڭ مەنىسى پورت
الاقىنى

و انى سقلاماقنى بېلىكى تىپاك بولور تامغاسىنىڭ صورتى بو تورور^{۱۷} هر
قوشى قزل قارچاقى دوكىنىڭ مەنىسى توكرك^{۱۸} تىپاك بولور تامغاسىنىڭ صورتى
۶۰۰. بو تورور^{۱۹} قوشى كويىكنى^{۲۰} اوشارنىڭ مەنىسى ابىشنى يلدام ابىشلاكىچى

كىم اورۇغلارنى تىپاك بولور ايمىدى + T_2 - Λ *^۱ اوپماق T_2 آيماق Λ ^۲
بو T كويىك $T_1 T_2$ ۶ (P) اوكمى T_2 ۷ فۇزىندلارنىڭ Λ ۸ فۇزىندلارنىڭ Λ ۹
كويىك Λ كويىك T_1 ۱۰ توك $T_1 \Lambda$ ۱۱ غوغو Λ ۱۲ $\Lambda \Lambda$ ۱۳ كىسە T_2 ۱۴
۱۵ T_2 ۱۶ T_2 ۱۷ T_2 ۱۸ T_2 ۱۹ T_2 ۲۰ T_2

В T_2 все изображения тамг — опущены. Фиксировать все, — порой весьма значительные, — различия в изображении тамг технически невозможно.

(A. 19*) تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى بو نورور ۱۷ قوشى جره لاجين قزىقنىڭ
معنىسى * بۈكە تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى بو نورور ۱۸ قوشى سارچىد
يېڭىلىنىڭ معنىسى ۱ سوزى حرمىلى تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى بو
نورور ۱۹

قوشى بېرى فارىدىننىڭ معنىسى آتلى ۲۰ تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى بو
نورور //

605 قوشى سو بۈركىتى ۲۱ بايندىرىنىڭ معنىسى نعمتلى تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى
بو نورور ۲۲ قوشى لاجين بېجەننىڭ معنىسى قىلغۇچى ۱ تىياك بولور نامغاسىنىڭ
صورتى بو نورور ۲۳ قوشى آلە توغناق ۲۴ جاولدىرىنىڭ معنىسى ناموسىلى تىياك
بولور نامغاسىنىڭ

صورتى بو نورور ۲۵ قوشى بوغدايتىق جېنىنىڭ معنىسى بهادر تىياك بولور
نامغاسىنىڭ

صورتى بو نورور ۲۶ قوشى ھماي سالورنىڭ معنىسى قانچىلى تىياك بولور
نامغاسىنىڭ صورتى بو نورور ۲۷ قوشى بۈركىتى ۲۸ اېرىنىڭ معنىسى
610 * بايلارنىڭ بايى ۲۹ تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى بو نورور ۳۰ قوشى
انجىزى ۳۱

آلە بۈتلىنىڭ معنىسى آلە آتلى تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى بو
نورور * بېشك تىك ۳۲ قوشى يىغىلى ۳۳ اوركىرىنىڭ معنىسى بېشى ايش
قلىجى تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى بو نورور ۳۴ قوشى بېقو ۳۵ ايكىرىنىڭ

615 معنىسى اولغ تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى بو نورور ۳۶ قوشى
فارجىلى بۈكۈزىنىڭ معنىسى خىمىكار تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى
بو نورور ۳۷ قوشى ايت الف ۳۸ اوانىڭ معنىسى مەزىمىسى بلىد
تىياك بولور نامغاسىنىڭ صورتى بو نورور ۳۹ قوشى تويغون ۴۰

سۈيۈكتى تورور T_1 سۈيۈكتى T_2 $T_1 \text{ tak } A_1$ ايشلى و ئانىلى T_2 ايشلى A_2 ۱ A_1 ۲
سقى T_1 سقى قىلغۇچى A_3 A_4 سو بۈركىتى A سو بۈركىتى T_2 سو بۈركىتى T_2
انجىزى A_1 ۳ بايلار بايى T_1 ۴ بۈركۈت A_2 T_2 ۵ توغان T_1 ۶ قىلغۇچى
نېغۇ T_2 مېغۇ T_1 ۷ يىقالىي A ۸ A_1 ۹ انجىزى A انجىزى T_2 انجىزى T_2
تويغون A جره قىلغۇچى T_2 ۱۰ ايت آلموچى T_2 ۱۱ اوتلىكو T_1 ۱۲

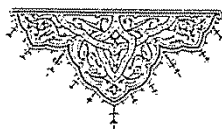
موشى جره قارچاقى اوغوز ابل نىڭ عىدە* قىلغانلارنىڭ ذكىرى
خان باشلىق* بارچا خلق ايندىلار كە* بىر تۈز يا اون يا يۈز ويا ەر ئىچاقلىقنى
اولتۇرىناتكىز اوماجىمنى، اوشىر اينغان نىڭ اولاشىب البىش-سۇنلار
ئەقى ەر قايسىسى اوزىنىڭ* اولانلارنى بىرلەن و نوكرلارنى بىرلەن بىسۇنلار و ئەقى
ايندىلار كەم بىر كىشى كىناەكلەر بولسا اول كىشى پادىشاھ اولتۇرغان بىرگا باوق بولسا
ويا بىراق بولسا اول كىناە قىلغان كىشى پادىشاھنىڭ اورۇغىندىن بولسا
ويا اوزگا اورۇغىندىن* بولسا خان نىڭ بىر كىشىسى بارىپ انى بارغۇ قىلسا
انغا خان نىڭ ابىنىسى و اوغلى و بىيىكلەرى ھىج كىبىرسا قول باپاسونلار
و مەنى تىبب كلىپ نورۇر تىبب بوشت پىناە بولۇپ اكر ەر كە* ارقە بولسالار
اول ارقە بولغان كىشىنى پادىشاھ ابىشكىنە كۆتۈرۈپ ارقەسىنە قىلىچ بىرلەن
جايىپ ابكى بولك قىلماق كرك نا كىركان كا كوز و اشكلان كا وىلاق بولغاى
و ئەقى اول كەم اوغوز نىسلىندىن و بىزۇق اوغلانلار بىندىن* بىر كىشىنى* پادىشاھ
قىلغاىلار ابكى كىشىنى كۈنارمىگابلار اينىڭ اوچون خان بىر بولسا
ابل نوزالور* و ابكى بولسا ابل بوزولور* برونقى اوتكان بىيىكلىلار* اينىب
تورولار كىم* بىر قىنغە ابكى قىلىچ سىغماس و بىر خاتۇننى ابكى آر آلېب
اولتۇرالىماس

و بر یورتغه ایکی نوره سغماس بر اولوغ کفنزغه عیدنامه بیتب^{۱۱} کون خان
باشلق اینیلاری و اوغل لاری و بیکلاری * ایل نینک قاری لاری نینک بخش لاری و
نکست لاری نینک بخش لاری^{۱۲} * بارجالاری خطرا آنلارین^{۱۳} بیتب آت

بر تباريد و اون T^* ۴۱ باشلیقلى A^* ۴۲ عوم T_1 ۴۳ اوغوز خان نيمك A^* ۴۴
 بر تبار و اون يوز و هم A ۴۵ يوز و هر نچاقليق خنقنى اولتورساندز سوجاسىنى
 اك بر تبار اون يا يوز و هر نچاقلى هم T_1 نچاقلىنى اولتورساندز سوجاسىنى
 اك بر تبارد يا اون توراء (۱) يا كوپ هر نامه جاقلى T_2 اولتوروسنكيز سوجاسىنى
 ييهر او صورت اون يوز بر نجه قويى اولتوروسنكيز T_2 اولتوروسنكيز سوجاسىنى
 اك بر توراء اون يوز و هر نچاقلىقنى اولتوروسنكيز سوجاسىنى A اوماجاسىنى
 بر T_1 ۴۶ كوسه اكا فنا دولوب T_2 كوسه A ۴۷ اهر ويغندين AA ۴۸ اوزى نيمك A ۴۹
 ييئيكلى AT_2A ۵۰ AA ۵۱ تورولور TAT_1T_2A ۵۲ TAT_2T_1 ۵۳ بر كوسه T_2 كوسه
 يا زيب T_2 يا زيب تورولار A ۵۴ TA ۵۵ TAT_1 ۵۶ TAT_2 ۵۷ بيمينكجي كيشى لار A ۵۸ كىلى
 قابى يغشى لارى و يغشى T_2 قولى يغشى لارى و ييغيت يغشى لارى AT_1 ۵۹
 قطا انت A ۶۰ ييكتى لارى

فہماچ نینک علی قوغاچی^۱ ابردی * تاریخ مینک نفی
بتیش بردا خوارزم مملکتندہ تحریر تابدی
تمت کتاب بتلدی
قال النبی علیہ السلام القلم عز الدنیا و شرف الآخرة^۲

1455

تمت الكتاب الخلاق كتاب آخری الفقیر A^۲ * قوشاولی T₁^۱
الحقیر ملا قربان کدی اوراز محمد ملہ اصل قای خان نسب چاریق... در تاریخ
تاریخ مینکده اوچیوز اون تور تده T₁ سنہ ۱۲۳۷ ماہ رجب روز یکشنبہ تمام شد
خوارزم مملکتیندہ اویغور زبلی قریہ سیندہ ترتیب و ہم تحریر تابدی شیر ذوالحجہ
تاریخ ییلیندہ بتلدی تمت الكتاب بعون الملك الوهاب و الله اعلم بالصواب اوشبو
شجرہ تراکمہ نفی اصلی نسخہ سیدن ہیجده تعغیر و تبدیل سز زیاد نقصان سز ایتوب
کوب وقت احتیاطلار برلان اوتکاریشمہ ایلان توغری کوجوردوم: ۱۲۵۰ یینجی ییل
اوتکاپر نینک ۲۵ نجی سیدہ: ۱۳۴۴ نجی ییل ماہ ربیع الاول نینک انخریدہ: کاتب خوارزمده
خمیوہدہ ایمان قلعهلی اوزیک طائفہ سیدین محمد شریف خواجه محمد جان اوغلی
اوشبو کتاب خوارزمده ملایک جان رحمن اوغلی نینک بویروقی برلان یازیلیب اتمامغہ
تمت الكتاب بعون الملك الوهاب T₂ ییتدی مذکور رحمن اوغلی نینک کتابی تورور
بر بر بیان قیلیب آخر اوستونده اورناشیب . . . T₃ . . . غلم بالصواب سنہ ۴۱۲۱
واصل بولدی لار قالور ایمنی بو تاریخ تمام بولدی آنچه بیلکانیمیزنی ایتدوق بیلماکانغہ
علاج یوق تورور هر کمرسه کورسه و اشیتسه اندین دعا امید قیلورمیز بار تورور
دعای میزده یاد قیلغایلار آمین و رب العالمین تمت الكتاب بعون الملك الوهاب تمام
یافت این نسخہ شریفه که مسمی شجرہ تراکمہ در ولایت بخارا دا تاریخ شیر رجب
المرجب سنہ ۱۳۴۱ مطابق سنہ ۱۹۲۳ عیسوی علی ید فقیر الحقیر میرزا امان ابن
ایسن خذاری بادوره اوقاف الیم اغفرلی کاتبه دا لوالدینه و الاوستلایه و لمن نظر فیہ
تمت تمت A تم تم تم

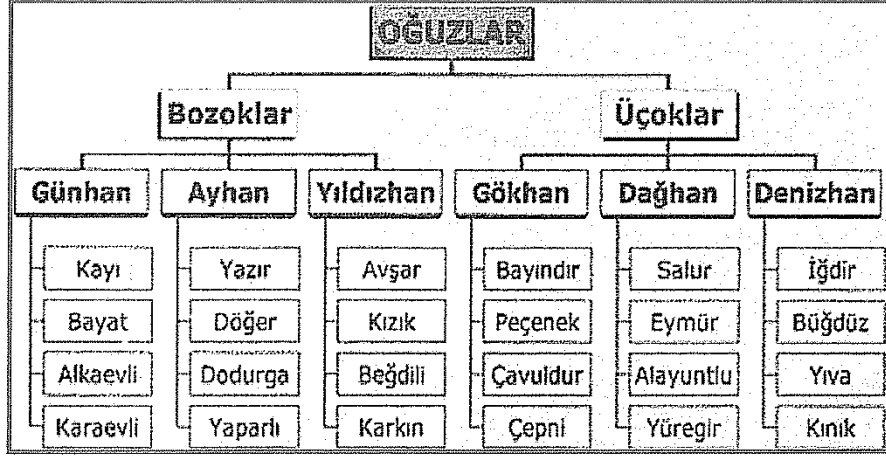
14 A. H. HONOROV

أَعْرِفُوهُ الشَّرُوفَةُ الْقَرِيبَةُ وَالشَّيْنُ وَالذَّنُّ الْبِيرَةُ الْغَرُوبَةُ الْإِسْلَامُ
 وَكُلُّ حَيَوَانٍ فِي الْمِثْلِ الْغَرِيبُ الْكَوْزُ الْيَادُورَةُ مَعْنَاهُ إِذَا الْكَلْبُ
 الْقَمِ اسْتَحَبَّ الْعَيْنَ يُضْرَبُ هَذَا فَيَمْنَى كُلُّ هَذِهِ غَيْرُهُ فَيَسْتَحْيِي أَنْ لَا
 يَقْضِي حَاجَتَهُ بَعْدَهَا أَعْرِفُ قَبِيلَةَ مِنَ التُّرُكِ هِيَ التُّرُكْمَانِيَّةُ وَهِيَ اثْنَانِ
 وَعِشْرُونَ بَطْنًا كُلُّ بَطْنٍ مِنْهَا عَلَامَةٌ وَشِمَّةٌ عَلَى دَوَائِمِهِمْ يَعْرِفُ
 بَعْضُهُمْ بَعْضًا بِهَؤُلَاءِ تَهْتَفُونَ بِهَا السَّلَاطِينُ فِي زَمَانِنَا ه
 وَعَلَامَةُ دَوَائِمِهِمْ عَلَى هَذِهِ الصُّورَةِ أَوَّلُهَا رَسْمُ الثَّانِيَةِ قَبِيحٌ وَعَلَامَتُهَا
 هَذِهِ أَلَا الثَّالِثَةُ بَائِنْدَرُ وَعَلَامَتُهَا هَذِهِ رَسْمُ الرَّابِعَةِ أَقَا
 بِالْهَمَّةُ وَبِالْيَا أَيْضًا وَعَلَامَتُهَا هَذِهِ أَلَا الْخَامِسَةُ سَلْعَرُ وَ
 عَلَامَتُهَا هَذِهِ أَلَا السَّادِسَةُ أَفْشَارُ وَعَلَامَتُهَا هَذِهِ أَلَا السَّابِعَةُ
 بَكْلِي وَعَلَامَتُهَا هَذِهِ أَلَا الثَّامِنَةُ بَكْدَرُ وَعَلَامَتُهَا هَذِهِ رَسْمُ
 الثَّانِيَةِ عَشَرَ أَلَا الْعَاشِرَةُ بَزْغَرُ وَعَلَامَتُهَا
 هَذِهِ أَلَا الْحَادِيَةَ عَشَرَ أَلَا وَعَلَامَتُهَا هَذِهِ أَلَا الثَّانِيَةَ عَشَرَ
 أَلَا الثَّلَاثَةَ عَشَرَ أَلَا الرَّابِعَةَ عَشَرَ أَلَا وَعَلَامَتُهَا
 هَذِهِ أَلَا الْخَامِسَةَ عَشَرَ أَلَا وَتَقَالُ الْهَمَّةُ بِالْيَا فَيَقَالُ
 بَزْغَرُ وَعَلَامَتُهَا هَذِهِ رَسْمُ السَّادِسَةِ تَوْتَرُقُ وَعَلَامَتُهَا هَذِهِ
 رَسْمُ الثَّامِنَةِ عَشَرَ تَوْتَرُقُ وَتَقَالُ الْوَائِيَةُ تَوْتَرُقُ وَعَلَامَتُهَا

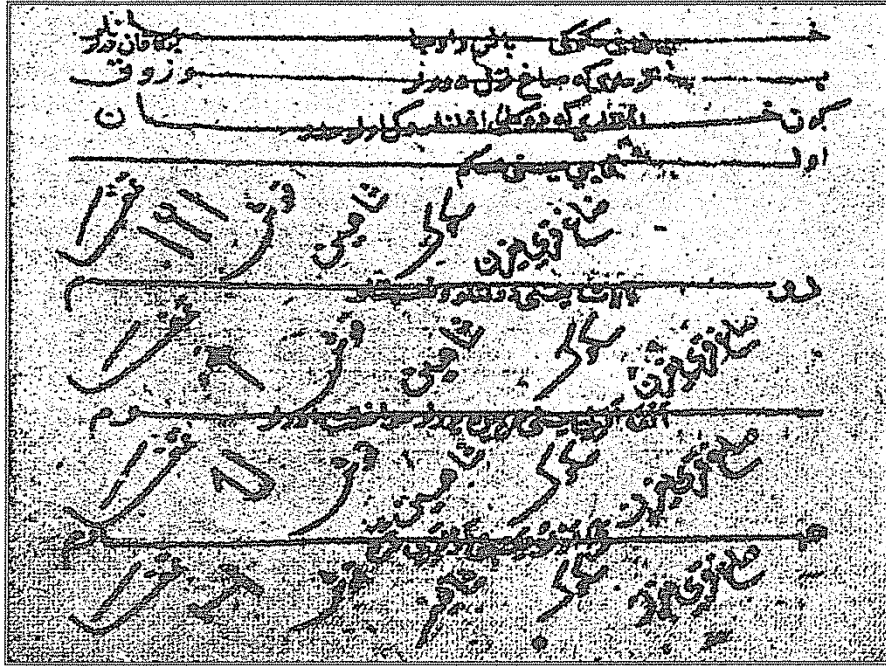
هـ هـ التاسعة عشر حِكْمَتُهَا هـ هـ العشرة
 منها جُولُ رَوْعَلَمَتُهَا هـ هـ الحادية والعشرون حَبْنِي وَ
 عَلَمَتُهَا هـ هـ الثانية والعشرون حَرْقُلُغْ قَلِيلُهُ عَدِيدُهَا
 خَفِيَّةُ عَلَمَتُهَا هـ هـ قَالَ مُحَمَّدَانَا اسْتَوْقَيْتَ ذِكْرَ هَذِهِ الْقَبَائِلِ
 لِحَاجَةِ النَّاسِ إِلَى مَعْرِفَتِهَا وَهَذِهِ الْعَلَامَاتُ كُلُّهَا سَمَاتُ دَوَائِمِهِمْ
 وَخَبْرُهُمْ فَيَعْرِفُ كُلُّ بَطْنٍ مِنْهُمْ مَوَاشِيَهُمْ بِهَذِهِ السَّمَاتِ عِنْدَ الْإِخْلَاطِ
 وَهَذِهِ أَصُولُ قَبَائِلِهِمْ كُلِّ قَبِيلَةٍ مِنْهَا قَرْقُ وَبَطُونٌ فَنَبَذْتُ
 الْفُرُوعَ مِنْهَا اخْتِصَارًا وَأَوْشَاءُ هَذِهِ الْقَبَائِلِ أَسْمَاءُ أَجْدَادِهِمُ الَّذِينَ
 وَلَدُوا فِي قَدِيمِ الزَّمَنِ فَتَنَسَّبَ إِلَيْهِمْ كَمَا يُقَالُ فِي الْعَرَبِ بَنُو سُلَيْمٍ
 وَبَنُو خَفَاجَةَ هـ أَكْزُ كُلُّ وَادٍ جَارٍ مِثْلُ جَمْعُونَ وَالْفَرَاتِ وَإِذَا
 أُطْلِقَ هَذِهِ اللَّفْظَةُ عِنْدَ الْعَرَبِ يَقَعُ عَلَى وَادٍ يُسَمَّى وَادِي
 بِلَادِهِمْ عَلَيْهِمْ وَأَهْلُ الْوَيْلِ مِنْهُمْ نَارُ لَوْنٍ عَلَى شَطِئِهِ وَأُودِيَّةُ
 كَثِيرَةٍ فِي دِيَارِ التُّرْكِ تُسَمَّى بِهَذَا الْأَسْمِ وَبِهِ سَمِيَتْ بِلَدُهُ بِالتَّغْرِ
 يُسَمَّى إِلَيْكَ أَوْ كُورُ وَتِلْكَ الْبِلَدُ بَيْنَ وَادَيْنِ وَادِي الْأَوَّادِي
 يَقَعُ هـ أَكْزُ التُّورُ وَفِي الْمَثَلِ كَرَادَاتِي بَلَعْنِي بُرَاغُوسِي
 بَلَسَايِيكَ مَعْنَاهُ لَأَنْ يَكُونَ رَأْسُ الْمُجُولِ خَيْرٌ مِنْ رَأْسِ رَجُلِ التُّورِ
 يَعْنِي الْأَسْتَبْدَادُ فِي السُّودُودِ خَيْرٌ مِنَ الْإِتْبَاعِ لِغَيْرِكَ بَلَسَايِيكَ

OĞUZ TÜRKLERİ - BOYLARI ve DAMGALARI	HÜNERNÂME GÖRE	İ. S. E. L. K. N. A. H. E. K. E. S. E. T. A.	II. DİŞANLI BOYU SÖZÜ	I. HÜNERNÂME DAMGALARI	II. S. E. L. K. N. A. H. E. DAMGALARI	III. DİŞANLI BOYU SÖZÜ	DAMGALARI
	1. KAYI BOYU 2. BAYAT 3. ALMA EVLİ 4. KAYI EVLİ 5. YAZIR BOYU 6. DÜĞER 7. YAPARLI 8. DODURGA 9. AVŞAR BOYU 10. KIZIK 11. BEĞDİLİ 12. KARKIN 13. BAYINDIR BOYU 14. PEÇENEK 15. ÇAVDUR 16. ÇEPNİ 17. SALUR BOYU 18. AYMUR 19. ALAYURT 20. YÜREĞİR 21. İGDIR BOYU 22. BÜĞDÜZ 23. YIĞA 24. KINIK	1. KAYI 2. BAYAT 3. ALMA EVLİ 4. KAYI EVLİ 5. YAZIR 6. DÜĞER 7. YAPARLI 8. DODURGA 9. AVŞAR 10. KIZIK 11. BEĞDİLİ 12. KARKIN 13. BAYINDIR 14. PEÇENE 15. ÇAVDUR 16. ÇEPNİ 17. SALUR 18. AYMUR 19. ALAYURT 20. YÜREĞİR 21. İGDIR 22. BÜĞDÜZ 23. YIĞA 24. KINIK	1. KAYI 2. BAYAT 3. ALMA EVLİ 4. KAYI EVLİ 5. YAZIR 6. DÜĞER 7. YAPARLI 8. DODURGA 9. AVŞAR 10. KIZIK 11. BEĞDİLİ 12. KARKIN 13. BAYINDIR 14. PEÇENE 15. ÇAVDUR 16. ÇEPNİ 17. SALUR 18. AYMUR 19. ALAYURT 20. YÜREĞİR 21. İGDIR 22. BÜĞDÜZ 23. YIĞA 24. KINIK	1. KAYI 2. BAYAT 3. ALMA EVLİ 4. KAYI EVLİ 5. YAZIR 6. DÜĞER 7. YAPARLI 8. DODURGA 9. AVŞAR 10. KIZIK 11. BEĞDİLİ 12. KARKIN 13. BAYINDIR 14. PEÇENE 15. ÇAVDUR 16. ÇEPNİ 17. SALUR 18. AYMUR 19. ALAYURT 20. YÜREĞİR 21. İGDIR 22. BÜĞDÜZ 23. YIĞA 24. KINIK	1. KAYI 2. BAYAT 3. ALMA EVLİ 4. KAYI EVLİ 5. YAZIR 6. DÜĞER 7. YAPARLI 8. DODURGA 9. AVŞAR 10. KIZIK 11. BEĞDİLİ 12. KARKIN 13. BAYINDIR 14. PEÇENE 15. ÇAVDUR 16. ÇEPNİ 17. SALUR 18. AYMUR 19. ALAYURT 20. YÜREĞİR 21. İGDIR 22. BÜĞDÜZ 23. YIĞA 24. KINIK	1. KAYI 2. BAYAT 3. ALMA EVLİ 4. KAYI EVLİ 5. YAZIR 6. DÜĞER 7. YAPARLI 8. DODURGA 9. AVŞAR 10. KIZIK 11. BEĞDİLİ 12. KARKIN 13. BAYINDIR 14. PEÇENE 15. ÇAVDUR 16. ÇEPNİ 17. SALUR 18. AYMUR 19. ALAYURT 20. YÜREĞİR 21. İGDIR 22. BÜĞDÜZ 23. YIĞA 24. KINIK	1. KAYI 2. BAYAT 3. ALMA EVLİ 4. KAYI EVLİ 5. YAZIR 6. DÜĞER 7. YAPARLI 8. DODURGA 9. AVŞAR 10. KIZIK 11. BEĞDİLİ 12. KARKIN 13. BAYINDIR 14. PEÇENE 15. ÇAVDUR 16. ÇEPNİ 17. SALUR 18. AYMUR 19. ALAYURT 20. YÜREĞİR 21. İGDIR 22. BÜĞDÜZ 23. YIĞA 24. KINIK

Muhtelif Kaynaklara Göre Oğuz Boyları ve Damgaları

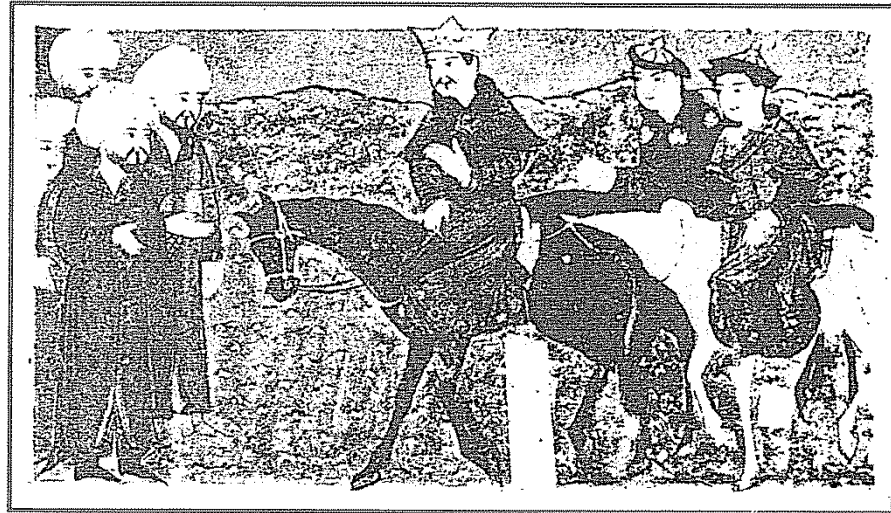
Reşideddin Oğuz-nâmesi ve Divanü Lügati't-Türk'e göre Oğuz Boyları-
nın Şeceresi

Yazıcıoğlu Oğuz-nâmesinde Kayı Boyunun Damgası İle İlgili Bölüm

Oğuz'un Babası Kara Han'la Savaşına Dair Bir Tasvir
(Reşideddin Oğuz-nâmesi)

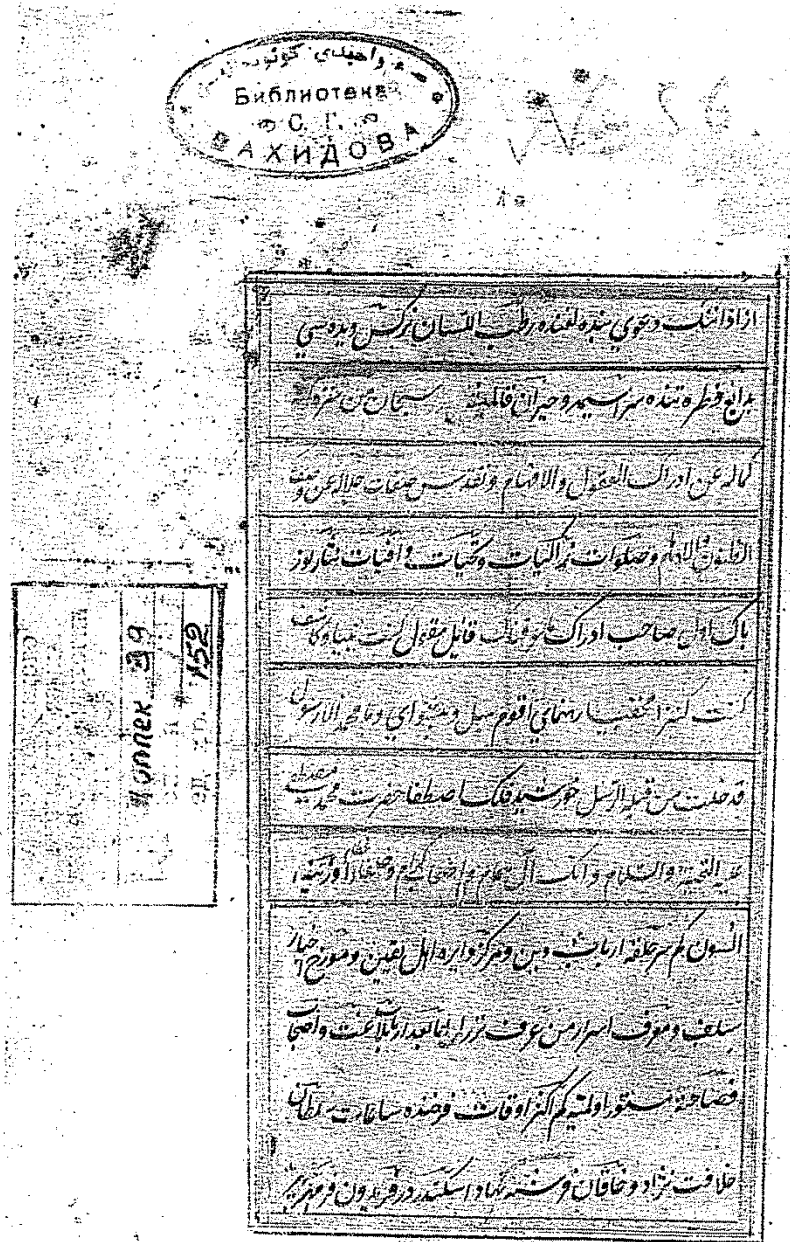
Oğuz ve Oğullarının Seferler Sırasında Şam'da Karşılanmasının Tasviri
(Reşideddin Oğuz-nâmesi)

Oğuz ve Salı Yapan Beyinin Tasviri (Reşideddin Oğuz-nâmesi)

Oğuz'un Kağnıyı Yapan Beyinin (Kanglı) Tasviri
(Reşideddin Oğuz-nâmesi)

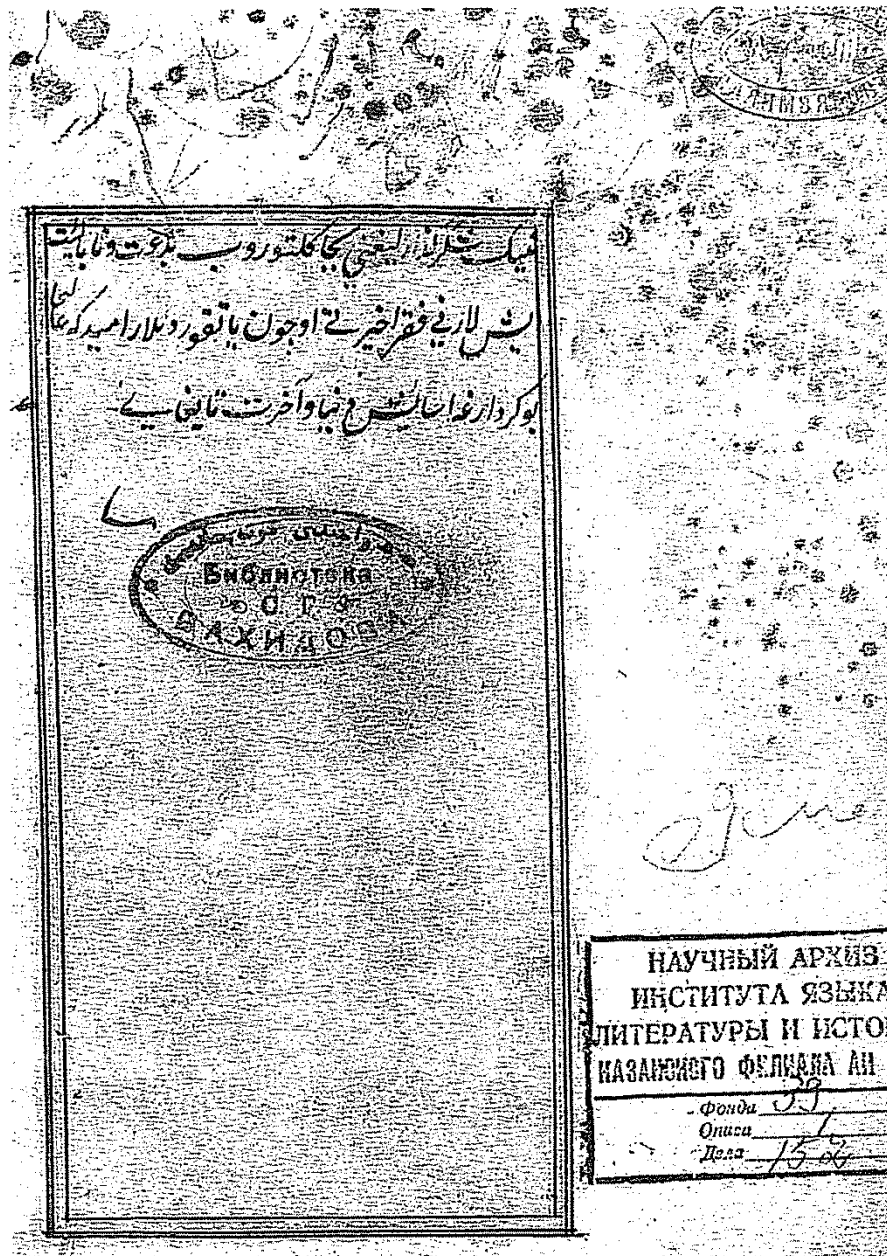

بهستان بیانی خلاصه و دومان عظیم الشان قانی الحاقان بن الحاقان بن
 الحاقان الحاقان علیشان مله مکان اغوزخان ترکمان صاحبقران
 زمین الله سر بر سر طشته نو چو ده و افاقه علی العالمین انوار عدله و نور
 الهی عدل و اودین داریم ای مله
 نو چو سنج چهری دور اند کعبه
 سر بر سر طشته قائم ای مله
 شما سپاره سنی سیر اند کعبه
 نو چو وجودی ثابت قدم قل
 سخا و لطفی از ترکرم قل
 جهانک جانیدر جانک جهانی
 و حمد عالمات صاحبقرانی
 محبس و محفل ارم مشکلی لرزید انقل تاریخ او تن سحر کردین و پاوه
 ترکماندین و امیر از صانع بر اندین و اثر نیک اولاد و احفاد لرزیدین
 مذکور آید و اول خان عالیشان به هم مقامه اول نقل تاریخ ماضی
 ایو کر و توب رای صدور غباری و خاطر عالمگیره پیش دی کمر
 ابتدای سیدانته و بیادین تابان جلالت اودم صفی علیه السلام کم

قصه اولو خان نيك و نياغه ككالي
نيك و كاري قراخان نيك اولوغ خاتوني دین بر اوغلی بولدی کورکلی
ای کونین از قوق ایردی اوج کچ بونور اناسی یا یادی هر کس او غلام اناسی
نيك و نيك کريب استور ایردی اناسی بولغان کورکلی
اوسم اور لارین نيك ایی کینلی ایمان دین ایی اناسی اوغلی قبا
سپادی تقي سکر نيك بولغان ایمان کیتوروی واندین سونق اول اوغلی
ای کین ایی و اناسی کورکان توشینی و مسلمان بولغان نيك کین ایی
لعي مایه دی انیک اوچون کرم نیک خلقی فایستدین تا النجه خان
زمانه عیسایان ایردی ویر النجه خان مایه و بولغان نیک خلق نیک
بانی و مالی کوب بولدی دولتی ایی ویر نفی سکر نیی اوغلی ویر
ایل کافر بولدی لر و قراخان زمانه کافر کید انداج حکم اوردی کیم کورکان
مسلمان بولغان نیک ایستب اوغلی اولتوروی و اول جاده افعول نیک

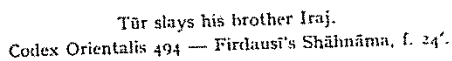
سول يان باشن انك الوشن بولدي چيني توغراوي قرحم ات دوندي
 وچني اورلده واداق خانك الوق اوغلي لوزاوتوردی سول
 شقيده انك الوشن بولدي ايمر توغراوي قلاح انت دوندي تورنج
 اورلده واداق خانك كچك اوغلي الايو شلي اوتوردی سول آچمه
 الوشن الدي اوزاكر توغراوي كچان انت دوندي وچني اورلده
 واداق خانك الوق اوغلي ايلير اوتوردی سول قري ايك الوشن الدي
 كچك در توغراوي قولق انت دوندي التني اورلده دانسور
 كچك اوغلي اوتوردی سول يان باشن الوشن الدي خراش
 توغراوي سيرات دوندي فصل انور خانك كچك يوزت اصيل
 خورنك ادی قوشش اشي صفت وداغ لري نك
 صغور قی بو تر قاي یعنی حکم و استوار بولمق وداغی بو تر
 وچانوری شو قار تر والا قونلي یعنی موافق وداغی بو تر

و جاتوری کوی گویانک نزر قر اولی یعنی نهر لقی و غیر ی لقی دواغی بو نزر
قوشی کو پات رنی نزر و یافز یعنی ایل را قاضی دای بو نزر
و قوشی نور و مانی نزر یا قوشی خلط لقیاق دای بو نزر
قوشی قوشو نزر و و و و و یعنی لویت الحاق لقی دای بو نزر
قوشی قوشای نزر مای می یعنی جمع بولماق لقی دای بو نزر
قوشی چوکان نزر اف رینی حرب حب سرن قلم لقی
دای بو نزر که خیرگاه اونیاب الشکین صورته نزر و قوشی جوره
لاجنی نزر قرلی یعنی بطلوان و سبب الار دای بو نزر
قوشی سارنج نزر سبلی یعنی صلاحیت دین و سوزی حمت لی دای بو نزر
قوشی بهرین نزر قر قین یعنی دولت لقی و میرفت دای بو نزر
قوشی سوبور کشی نزر یاغیر یعنی صاحب مال دای بو نزر
قوشی لاجن کجه یعنی هر آتش ده سقی قلماق دای بو نزر

قدیمیترین شاهنامه خطی شناخته شده

486

Aug. 26

THE

SHAH NAMU,

BEING A SERIES OF

HEROIC POEMS,

ON THE ANCIENT

HISTORY OF PERSIA,

FROM THE EARLIEST TIMES DOWN TO THE SUBJUGATION

OF THE PERSIAN EMPIRE BY ITS

MOHUMMUDAN CONQUERORS,

UNDER THE REIGN OF

KING YUZZDJIRD.

BY THE CELEBRATED

ABOOL KAUSIM I FIRDOUSEE,

OF TOOS.

IN EIGHT VOLUMES.

VOLUME FIRST.

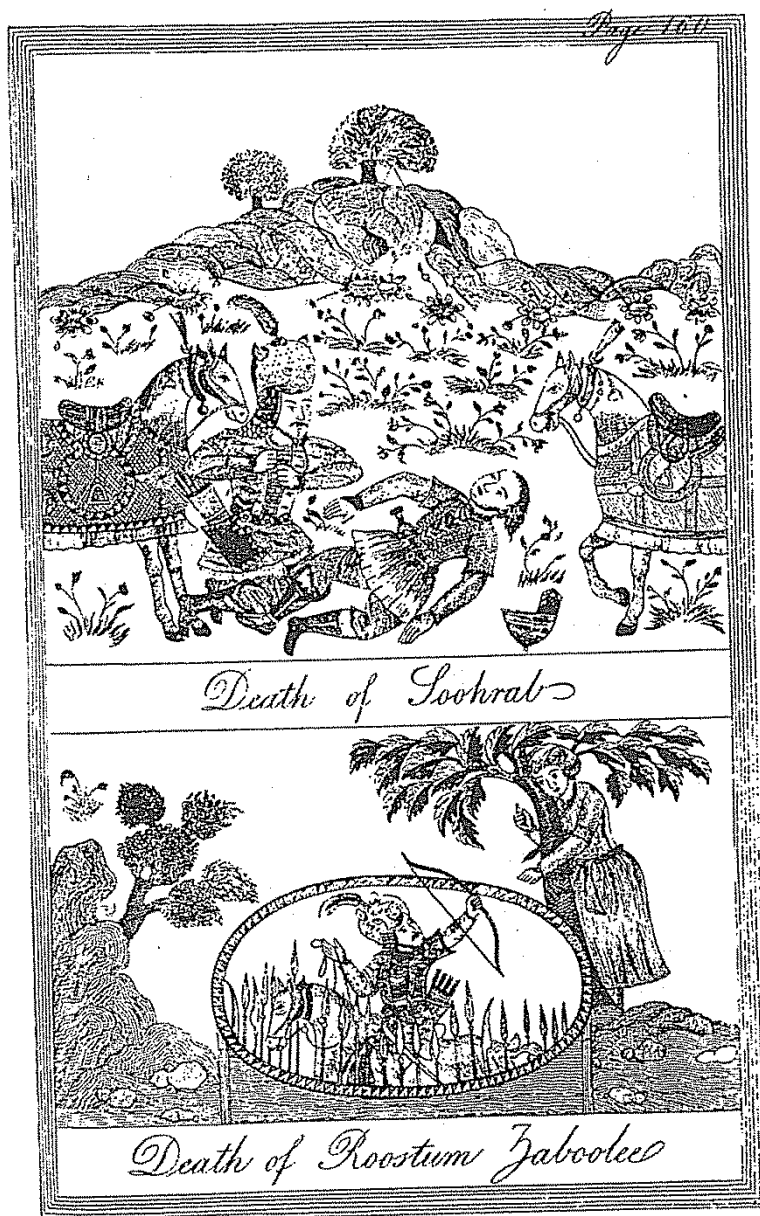
CALCUTTA:

PRINTED AT THE HONORABLE COMPANY'S PRESS,

BY THOMAS WATLEY.

1811.

صفحه اول نخستین شاهنامه چاپی در ۱۸۱۱

نمونه‌ای از تصویر رستم و سهراب چاپ ۱۸۱۴

۱۲۰

که یزدان هرانچیت هوا بود داد
همی کار سازید رودابه زود
یکی خانه بودش چو خرم بهار
بد بیای چینی بیاراستند
عقیق وز برجند فرو ریختند
بنفشه گل و نرگس و ارغوان
همه زرو پیروزه بد جام شان
ازان خانه دخت خورشید روی
سرانجام این کار فرخنده باد
نهانی زخویشان او هر که بود
ز چهر بزرگان یز و برنگار
طبق های زرین به پیراستند
می و مشک و عنبر برآمیختند
سمن شاخ سنبل بد یگر کران
بروشن گلاب اندر آشام شان
برآمد همی تابخورشید بوی

رفتن رال نزد رودابه و با همدیگر پیمان عروسی بستن

چو خورشید تابنده شد ناپدید
پرستنده شد سوی دستان سام
سپید سوی کاخ بنهاد روی
برآمد سینه چشم گلرخ بیام
چو از دوردستان سام سوار
دو بیجاده بگشاد و آرازدان
درو د جهان آفرین بر تو باد
پرستنده خرم دل و شاد باد
شب تیره از روی تور و زگشت
پیاده بدینسان زبرده سرای
سپید کزان باره آوا شنید
شده بام ازو گوهر تابناک
چنین داد پاسخ که ای ماه چهر
چه مایه شبان دیده اندر سماک
همی خواستم تا خدای جهان
کنون شاد گشتم با و از تو
یکی چاره راه دیدار جوی
در حجره بستند و گم شد کلید
که شد ساخته کار بگذار گام
چنان چون بود مردم جفت جوی
چو سروسپی بر سرش ماه تام
پدید آمد آن دختر نامدار
که شاد آمدی ای جوانمرد شاد
بر آنکس که او چون تو فرزند زان
چنانی سراپای کو کرد یاد
ز بوی جهان دل افروز گشت
برنجیدت این خسروانی دویای
نگه کرد و خورشید رخ را بدید
ز تاب رخسار سرخ یا قوت خاک
درو دت ز من آفرین از سپهر
خروشان بدم پیش یزدان پاک
نماید بمن رویت اندر نهان
بدین چرب گفتار با ناز تو
چه پرستی تو بر باره و من بکوی

نمونه ای از چاپ تهران (کلکته ۱۸۲۹)

نمونه‌ای از چاپ ژول موهل (۱۸۳۷)

شاهنامه

- بکین^۱ سیاوش کزین رزمگاه
 نخواهم برین^۲ کار فرمانت کرد
 چو بشنید گیو این سخن بازگشت
 که پیروز بادی^۳ و شاد آمدی
 همی تاخت میژن پس گسستم
 چو از دور^۴ لَهاک و فرشیدورد
 بیک ساعت از^۵ هفت فرسنگ راه
 یکی همیشه دیدند و آب روان
 ببیشه درون مرغ و نغچیر و شیر
 بنغچیر کردن فرود آمدند
 چو آب^۶ اندر آمد بیایست نان
 بکشتند بر کرد آن مرغزار
 برافروختند^۷ آتش و زان^۸ کباب
 چو بد^۹ روزگار دلبران دژم
 فرو خفت^{۱۰} لَهاک و فرشیدورد

گشاده دل و سیند-K^۴ باشی-I رفتی-K, IV, VI بدین-K, IV, VI^۱ بخای-VI^۱
 ز ترکان پروبر-K^۶ یابد-VI^۵ گشاده دل [در-I] و بسته دست-I, IV پای از
 رفتن گسستم: I-этот и след. об. оп.; K-доб. заголовок: IV, VI پروبر-I, VI^۱
 II-доб.: بر عقب لَهاک و فرشیدورد و کشتن ایشان را و خسته شدن گسستم
 پس گسستم تازیان شد براه * بچنگ سواران توران سپاه
 از-K, I, IV^{۱۲} آن-K^{۱۱} بکردار گرد-K, IV^{۱۰} به-VI^۹ آن روز-VI^۸ رود-IV^۷ بیم-K^۶
 ازان-K, I, IV^{۱۵} پس-оп. VI^{۱۴} و-L, I, IV^{۱۳} آهوان را دوان-I سایه گاه کوان-K, IV^{۱۲}
 ببندد-I, IV, VI^{۱۱} از اندوه-K^{۱۰} زاب-I, VI^۹ بیمه بر سوی-VI^۸ نزد-K^۷
 I-доб.: I^۶ میان-I, VI^۵
 ز پیمکان قهر آتش افروختند * ترو خشک هیژم همی سوختند
 سرها-K^{۲۴} بر آتش فکندند چندی-I (нарушен метр): آتش وز-K^{۲۳} برافراختند-K^{۲۲}
 بغفتند-K^{۲۸} خیره باشد-I, IV^{۲۷} خیره باشد-K^{۲۶} بُود-I, VI^{۲۵} چو شد-K, IV^{۲۴} آب-IV^{۲۳}
 کشته شدن لَهاک و فرشیدورد: IV^{۲۰} باز بانیش-K^{۱۹} بیاسود-VI^{۱۸}
 بر دست گسستم

اختلافات نسخ با یکدیگر

بیت آفریداسان (۱۰۵۳) در بعضی نسخ در ابده انز آورده شده است قبل از ب ۱.
ق بر از ب افزوده: نه روبه بماند نه درنده ستر نه بددل بماند نه مرد دلیر
 - ب کن: ستمکار، حظ: از داکر؛ (دوم) حظ: خردمند خوانمیش، کن: هنرمند خوانمیش.

- ب ۳، کن: مانک فریاد. ب ۴، کن: برین پرده برتر.

- ب ۵ (اول) تمام نسخ: تادر آرز. (دوم) قآ: در نشد

این در آرز، حظ: بر نشد این در آرز، **ق**: این دل آرز.

- ب ۶، حظ و کن: بهتر آیدت، **ق**: آیدت رای، (دوم) قآ: آرام گیرد، حظ و **ق** و کن: آرام گیری.

- بعد از ب ۶ در حظ و **ق** و کن این سر بیت اضافی مندرج است:

اگر مرگ کس را نیو باردی ز پیر جوان خاک پیاردی
 (حظ فقط مصراع اولی دارد بدین صورت: نخستین دل از مرگ بستاندی)

اگر آتش گاه افروختن بسوزد عجب نیست از سوختن

بسوزد چو در سوزش (حظ: در سوز) آید درست چو شاخ لواز بنج لونه پرکت
 (حظ: چو شاخ لهن بنج ترا نخست)

نمونه ای از طرز ضبط اختلاف نسخ در بنیاد شاهنامه فردوسی
 به خط مجتبی مینوی

